

**ACTA FACULTATIS
IURIDICAE
UNIVERSITATIS
COMENIANAE**

Tomus XXV

2007

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Vedecký redaktor
Wissenschaftlicher Redakteur
Editor

Prof. JUDr. Peter Škultéty, DrSc.

Zostavovateľka
Zusammensteller
Executive Editor

Mgr. Eva Vlková

Recenzenti
Rezensenten
Reviewers

JUDr. Daniela Böhmová
JUDr. Jozef Čentéš, PhD.
doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.
doc. JUDr. Zdeňka Králičková, CSc.
JUDr. Jaroslav Klátik
JUDr. Miriam Laclavíková
Prof. JUDr. Oľga Ovečková, DrSc.
JUDr. Zlatica Pivková
JUDr. Radim Polčák
Prof. JUDr. Ján Svák, CSc.
JUDr. Jaromír Svoboda
Prof. JUDr. Jozef Suchoža, DrSc.
doc. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.
doc. JUDr. Marta Thurzová, CSc.
JUDr. Milan Vetrák

Príspevky boli spracované k 31. 3. 2006

© Univerzita Komenského Bratislava, 2007

Požiadavky na výmenu adresujte:
Die Adresse für den Literaturaustausch adressieren Sie an:
Any information and exchange requests may be addressed to:

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta – Knižnica
Šafárikovo nám. 6
P. O. Box 313
810 00 Bratislava
Slovakia
e-mail: [knížnica@flaw.uniba.sk](mailto:knižnica@flaw.uniba.sk)
<http://www.flaw.uniba.sk>

ISBN 978-80-223-2331-4

OBSAH

Ladislav Balko: Absencia etiky štátu vo finančnoprávných normách	7
Eduard Burda: Vybrané aspekty všeobecnej časti rekodifikovaného Trestného zákona	21
Branislav Fábry – Daniel Krošlák: Verejné a súkromné právo – nové výzvy v systematike práva	47
Svetlana Ficová: Hranice výkonu rozhodnutia a exekúcie po novele Občianskeho súdneho poriadku a Exekučného poriadku vykonanej zákonom č. 341/2005 Z. z.	55
Svetlana Ficová – Romana Smyčková: Predbežná ochrana pred domácim násilím v Občianskom súdnom poriadku	63
Ingrid Fröhlichová: Úloha ľudského kapitálu v podniku	75
Tomáš Gábriš: Humanizmus a renesancia v predmoháčskom Uhorsku a ich vplyv na právnické vzdelávanie a knižnú kultúru	89
Tomáš Gábriš: Vznik právneho poriadku prvej ČSR	107
Lucia Gazareková: Základné zásady trestného konania	121
Eubica Horniaková – Jozef Králik: Poznámka k problematike praktického aplikovania niektorých vybraných teórií menovej politiky	145
Jarmila Chovancová: Liberalizmus – komunitarizmus a otázka morálnej povinnosti rešpektovať právo	155
Jarmila Chovancová: Otázka identity v liberalizme	175
Daniel Krošlák: Oliver Wendel Holmes ml. a jeho vplyv na americkú právnu vedu a súdnu prax v 20. storočí	179
Oliver Wendel Holmes ml.: Cesta práva	194
Zuzana Macková: Systém sociálnej pomoci – životné minimum a výška súm dávok v hmotnej núdzi od 1. septembra 2005	211
Anton Martvoň: Historický vývoj správneho súdnictva na území Slovenska	241
Martin Mokry: Pojem a podstata manželského súhlasu	257
Martin Mokry: Poručníctvo a opatrovníctvo	267
František Poredoš: Tendencie vývoja medzinárodnoprávnej úpravy kategórií obyvateľstva štátu	281
Mária Srebalová: Vývoj terminológie verejnej správy (s osobitným zreteľom na pojem správny orgán) v súčasnosti	289
Lýdia Tobiášová: Historický exkurz do systému trestov a trestania na území Slovenska v rokoch 833 – 1993	303

INHALT

Ladislav Balko: Zur Abwesenheit der Ethik des Staates in finanzrechtlichen Normen	7
Eduard Burda: Ausgewählte Aspekte zum Allgemeinen Teil des rekodifizierten Strafgesetzes	21
Branislav Fábry – Daniel Krošlák: Öffentliches und privates Recht – neue Aufforderungen an die Rechtssystematik	47
Svetlana Ficová: Die Abgrenzung der Zwangsvollstreckung nach der Novellierung der ZPO und der Gerichtsvollzieherordnung	55
Svetlana Ficová – Romana Smyčková: Vorläufiger Schutz vor der häuslichen Gewalt nach der ZPO	63
Ingrid Fröhlichová: Die Aufgabe des Menschenkapitals im Unternehmen	75
Tomáš Gábriš: Humanismus und Renaissance in Ungarn vor der Schlacht bei Mohacs und deren Einfluss auf die Juristenausbildung und juristische Bücherkultur	89
Tomáš Gábriš: Die Gründung der Rechtsordnung in der Ersten Tscheschoslowakischen Republik	107
Lucia Gazareková: Die Grundsätze des Strafverfahrens	121
Eubica Horniaková – Jozef Králik: Anmerkung zur Problematik der praktischen Anwendung einiger ausgewählten Theorien der Währungspolitik	145
Jarmila Chovancová: Liberalismus – Komunitarismus und moralische Pflicht zur Einhaltung des Rechts	155
Jarmila Chovancová: Die Frage der Identität im Liberalismus	175
Daniel Krošlák: Oliver Wendel Holmes jr. und sein Einfluss auf die amerikanische Rechtswissenschaft und Gerichtspraxis des 20. Jh.	179
Oliver Wendel Holmes jr.: Der Weg des Rechts	194
Zuzana Macková: Das System der Sozialhilfe – das Existenzminimum und die Höhe von Gesamtleistungen im Bedürftigkeitsfall ab 1. September 2005	211
Anton Martvoň: Entwicklungsgeschichte der Verwaltungsgerichtsbarkeit im Gebiet der Slowakei	239
Martin Mokry: Begriffsbestimmung der Erklärung des Ehewillens	257
Martin Mokry: Vormundschaft und Pflegschaft	267
František Poredoš: Entwicklungstendenzen in der völkerrechtlichen Regelung von Bevölkerungskategorien eines Staates	281
Mária Srebalová: Die Entwicklung der Terminologie der zeitgenössischen öffentlichen Verwaltung mit besonderer Berücksichtigung des Begriffs „Verwaltungsorgan“	289
Lýdia Tobiášová: Historischer Exkurs in das Strafsystem und die Rechtsregelung der Bestrafung	303

TABLE OF CONTENTS

Ladislav Balko: Absence of State Ethics in Financial Rules	7
Eduard Burda: Some Aspects Concerning the General Parts of the New Criminal Code ...	21
Branislav Fábry – Daniel Krošlák: Public law and private law – the new challenges in classification of laws	47
Svetlana Ficová: The limits of Enforcement of Judgment and execution Orders after the new amendment of the Code of Civil Procedure (Act 341/2005)	55
Svetlana Ficová – Romana Smyčková: Interim Protection in Cases of Domestic Violence under the Code of Civil Procedure	63
Ingrid Frohlichová: The role of human capital in an enterprise	75
Tomáš Gábriš: Humanism and Renaissance in the Hungarian Empire prior to the	89
Tomáš Gábriš: The rise of legal system in the First Czechoslovak Republic	107
Lucia Gazareková: Essential principles of criminal procedure	121
Eubica Horniaková – Jozef Králik: Some Notes as to Practical Application of Selected theories of Currency Policies	145
Jarmila Chovancová: Liberalism and Communitarism and the Question of Moral Duty to Observe Law	155
Jarmila Chovancová: The Concept of Identity within the Liberalism Theory	175
Daniel Krošlák: Oliver Wendall Holmes and His Influence on the American Jurisprudence and Judicial Practice in the 20 th Century	179
Oliver Wendel Holmes, jr.: The Path of the Law	194
Zuzana Macková: System of Social Aid – Basic Needs Minimum and the Amount of Material Hardship Allowance, effective from September 1 st , 2005	211
Anton Martvoň: Administrative Judiciary in Slovakia in Historical Perspective	239
Martin Mokry: Guardianship and Custodianship	257
Martin Mokry: Concept and Nature of of Marital Consent	267
František Poredoš: Development of International Legislation of Population of the State Categories	281
Mária Srebalová: Public Administration Terminology in Historical Perspective (the Current Concept of Administrative Organ)	289
Lýdia Tobiášová: Historical Excursion into the System of Punishments and Sentencing on the Territory of Slovakia in the Years 833 – 1993	303

ABSENCIA ETIKY ŠTÁTU VO FINANČNOPRÁVNÝCH NORMÁCH

Ladislav Balko

Moderná problematika vzťahu práva a morálky sa začína otázkou rozdielneho definovania práva prirodzeno-právnou teóriou a právnym pozitivizmom. Právny pozitivizmus trvá na separácii práva a morálky a zastáva názor, že aj nespravodlivé vlády a zákony sú vládami na základe platných zákonov. Vzťah práva a morálky zahŕňa aj odpoveď na otázku, či existuje morálna povinnosť rešpektovať právo? Podľa Sokrata takáto povinnosť existuje Ponor do samotnej neetickej verejnej entity, ktorou je štát a samospráva, lebo reč tu musí byť aj o nich, treba začať pripomenutím si vlastnej podstaty etiky. Siahla do staroveku, keď je odvodená z gréckeho „ethos“, čo v púhom preklade do slovenčiny vyjadruje obyčaj, mrav. Vari najviac sa zasadil o všeludské ponímanie etiky Aristoteles, ktorý ju použil na skúmanie disciplíny skúmajúcej morálku. Takže vlastne etika a morálka sú spojené ak už nehovoríme, že sú jedno a to isté. Ide v nich o praktické návody – a o ne predovšetkým – na správanie sa ľudí v živote. Takto je potom morálka, lebo ju budeme predovšetkým chápať pri pohľade na správanie sa štátu v regulovaní vzťahov súvisiacich s tvorbou, zhromažďovaním, používaním finančných zdrojov pre efektívne fungovanie štátu, čo je vlastne úlohou finančnoprávných noriem, zvláštnym spoločenským javom. V nej totiž človek „zrkadlí“ svet z hľadiska dobra a zla. Morálka najskôr začala existovať vo veľmi primitívnej podobe jednoduchých noriem, zvykov, mravov a pravidiel a až neskôr s vývojom spoločnosti sa sformovala do komplikovaného spoločenského javu.

Porovnávajúc morálku s inými formami duchovného života spoločnosti, musíme povedať, že spolu s politikou a právom predstavujú regulátory správania sa ľudí. Pravda, kým politika reguluje vzťahy medzi sociálnymi skupinami z pozície moci, podriadenosti, či nadradenosti jednej skupiny voči druhej a právo zasa reguluje predovšetkým vlastnícke vzťahy vo všetkých ich podobách a s nimi spojené ďalšie spoločenské vzťahy, morálka reguluje medziľudské vzťahy – indivídua k indivíduu, k sociálnej skupine a medzi sociálnymi skupinami a indivídua či sociálnej skupiny voči ľudstvu i naopak – z hľadiska morálneho rozmeru dobra a zla. Teda morálka sa pohybuje v dimenziách dobrého a zlého. Morálka svojou dvojdimenziálnosťou „je a má byť“ je založená na hod-

notení. Morálna dimenzia „má byť“, objavená Kantom, odhaľuje pred nami svet hodnôt, svet toho, čo človek potrebuje a o čo má záujem. Skutočnosť rozprestretá pred človekom sa v morálke člení na užitočnú a škodlivú. Činy ľudí sa členia na dobré a zlé, čestné a nečestné.

Ako už bolo uvedené, jednou zo základných funkcií morálky je jej regulatívnosť. Jej špecifikom, na rozdiel od regulácií v iných formách duchovného života spoločnosti, je to, že morálna regulácia nie je priamo podopieraná inštitúciami, ak verejnú mienku nepovažujeme za inštitúciu. Regulatívna funkcia morálky tenduje k usmerneniu jedinca v skupine, resp. v širšom spoločenskom celku. Obstaráva teda morálnu integráciu človeka do spoločnosti.

Kde je miesto morálky a práva v spoločnosti? Alebo v čom je právo morálne a morálka právom? Na túto tému sa dajú viesť siahodlhé dišputy. Jednoduchým chápaním dospejeme k tomu, že morálka je obsiahlejšia ako právo. Nie všetko, na čo hľadáme morálnou optikou je predmetom práva. A tak, keď uvažujeme o postuláte dobra a zla, spravodlivého a nespravodlivého, musíme uviesť aj fakt, že nie vždy právne normy vychádzajú z morálky, nie vždy je morálka právom. Pred časom v právnej teórii prevládal názor, že morálka a právo majú triedny charakter. Právo podľa toho vyjadruje vôľu triedy v systéme všeobecne záväzných v osobitných aktoch zafixovaných pravidiel. Morálka ju vyjadruje vo forme verejnej mienky a jej normy „žijú“ vo vedomí ľudí. S tým súvisí aj väčšia konkrétnosť, precíznosť a detailnosť právnych noriem, na rozdiel od morálnych noriem, ktoré vystupujú skôr ako všeobecné princípy, návod na konanie.

FINANČNÉ PRÁVO A POLITIKA

Finančné právo podobne ako ktorékoľvek iné odvetvie práva, je v určitej miere pod vplyvom politiky. Apolitické odvetvia práva z hľadiska tvorby právnych noriem v rámci existujúcej politiky neexistujú. Prijímanie zákonov, ako je známe, je výsledkom politického procesu. Rôzne strany, najmä vládnuce, poslanecké frakcie a iné subjekty politického života, v tej alebo onej miere vplývajú na prijímanie právnych noriem. Súčasná spoločenská prax aj v podmienkach slovenskej republiky demonštruje, že najnapätejšie politické zápasy sa rozpútávajú v rámci prijímania finančno-právnych noriem. Najčastejšie ide o otázky súvisiace s prijímaním zákona o štátnom rozpočte a daňových zákonov. Aj v praxi iných štátov nie je neobvyklé, že zákon o štátnom rozpočte nie je prijatý včas. V podmienkach Slovenska sa to stalo napríklad v roku 1994, keď bol prijatý zákon č. 374/1994 Z. z. o niektorých opatreniach na zabezpečenie hospodárenia Slovenskej republiky v roku 1995, ktorý zaviedol rozpočtové provizorium, a zákon o štátnom rozpočte na rok 1995 č. 58/1995 Z. z. bol prijatý až 30 marca v roku 1995. V slovenských podmienkach máme príklad aj na vplyv politiky na prijímanie daňových zákonov. Napríklad zákon o dani z príjmov v závere roka 2003 prezident republiky vrátil parlamentu, pričom bolo celkom reálne, že zákon nebude publikovaný pred 1. januárom 2004, a teda nenadobudne účinnosť.

Na základe skúseností možno hovoriť o dvoch príčinách závislosti finančného práva od politiky.

1. Prvá príčina tkvie v osobitostiach vzťahov regulovaných normami finančného práva. Prostredníctvom finančných zdrojov, ktoré štát získa na základe finančno-právnych noriem, má štát možnosť vyčleňovať tieto zdroje na zabezpečenie svojich hospodárskych, sociálnych, administratívnych, obranných a iných funkcií. Vďaka finančnoprávnym vzťahom štát v konečnom dôsledku zabezpečuje svoju moc v členení na moc zákonodarnú, výkonnú a súdnu. Preto je pochopiteľné, že za týchto podmienok vzťahy, ktoré tvoria predmet finančného práva, sú cieľom politicko-ekonomických záujmov veľkého počtu subjektov spoločnosti, a teda majú aj širokú sociálnu základňu. Tieto vzťahy sa týkajú záujmov:

- a) reprezentantov ekonomických subjektov – daňovníkov,
- b) ekonomických subjektov, ktorých sa týka menová, colná devízová regulácia, regulácia nástrojov a subjektov finančného trhu,
- c) subjektov zastupujúcich adresátov rozpočtových prostriedkov, kam patria napríklad samosprávne jednotky.

V súvislosti s tým sa uvedené subjekty, ktorých počet je veľmi rozsiahly, stávajú účastníkmi politického procesu v záujme prijímania rozhodnutí v oblasti financií.

2. Druhá príčina vysokého stupňa politickej podmienenosti finančného práva spočíva v principiálnej konfliktnosti vzťahov upravovaných jeho normami. Ako je známe, finančné právo reguluje vzťahy zamerané na zhromažďovanie, rozdeľovanie a využívanie finančných zdrojov štátu a samospráv. Účastníci týchto vzťahov sú v nerovnoprávnom postavení. Jedným z účastníkov je vždy štát alebo samospráva, ktorí sa v tomto vzťahu prejavujú ako suverén, a teda vystupujú v úlohe vládnuceho subjektu. Na druhej strane sú daňovníci, príjemcovia rozpočtových prostriedkov, dotácií, subvencií a pod. Štát a samosprávy využívajú svoje právomoci mocenského subjektu a voči ostatným subjektom plnia dve funkcie:

- a) rôznym hospodárskym subjektom odoberajú časť peňažných prostriedkov z dôvodu, že štát či samosprávy sa správajú ako vlastníci, na hospodárske riadenie alebo správu,
- b) alebo štát či samosprávy ako vlastníci pridelujú peňažné prostriedky rôznym skupinám spoločnosti.

Prvá z uvedených funkcií štátu a samospráv sa prejavuje prostredníctvom ukladania daní, poplatkov a ciel, druhá v rámci rozpočtového procesu cez financovanie širokej skupiny subjektov. Vzťahy súvisiace s vlastníctvom sú vždy najkonfliktnejšie, avšak je to ešte ostrejšie vtedy, keď ide o nútené odňatie majetku alebo o jeho rozdeľovanie mocenským spôsobom. Konfliktné sú napokon vzťahy zamerané na násilné odňatie majetku v podobe daňového zaťaženia. Ide tu o záujem štátu donútiť ekonomický subjekt odovzdať časť svojho peňažného majetku do štátnej pokladne. Politické konflikty v súvislosti s finančnoprávnymi vzťahmi môžu nastávať aj v súvislosti s rozpočtovou problematikou. Najčastejšie v tomto prípade konflikty vznikajú v rámci tvorby rozpočtového zákonodarstva, ale aj v rámci plnenia rozpočtu.

PRINCÍPY FINANČNOPRÁVNÝCH NORIEM

Slovenský právny systém a jeho jednotlivé odvetvia vrátane finančného práva možno charakterizovať na základe určitých zásad – princípov. Sú nimi základné ciele, pravidlá a potreby, ktoré vyjadrujú podstatu a hlavné zameranie toho-ktorého odvetvia. Princípy práva majú všeobecne záväzný charakter, pretože sú bezprostredne obsiahnuté v právnych normách alebo logicky vychádzajú z ich podstaty. V princípoch finančného práva sú vyjadrené a konkretizované osobitosti predmetu finančného práva, pričom ide o princípy, ktoré majú znaky spravodlivosti, humanizmu, demokracie, uvedomelosti, prinútenia a pod. Za základné všeobecné princípy finančného práva môžeme označiť:

- priority verejných záujmov v právnej úprave finančných vzťahov,
- jeho trhovo-sociálne zameranie,
- jednotu finančnej politiky a peňažnej sústavy, rovnoprávnosť subjektov štátu v oblasti finančnej činnosti, samostatnosť samosprávnych orgánov,
- deľbu funkcií v oblasti finančnej činnosti na základe deľby zákonodarnej (zastupiteľskej) a výkonnej moci,
- účasť verejnosti na finančnej činnosti štátu a samosprávnych orgánov,
- účasť občanov na finančnej činnosti štátu a samospráv,
- zákonnosť a plánovitosť.

Základný obsah uvedených princípov je určený Ústavou SR v jej základných ustanoveniach, pri zakotvení základných práv a slobôd, osobitne potom v úprave hospodárstva Slovenskej republiky, o jej Najvyššom kontrolnom úrade, o územnej samospráve, ale aj v ustanoveniach o Národnej rade a vláde. Ide o kardinálne právne normy vzťahujúce sa na finančnú činnosť štátu a samosprávnych celkov.

- a) Princíp priority verejných záujmov v právnej úprave spoločenských vzťahov, ktoré vznikajú v rámci finančnej činnosti štátu a samosprávnych celkov, predpokladá využívanie finančno-právnych inštitútov v záujme zásahu štátu do hospodárstva, pričom sa vychádza z plnenia celospoločenských úloh. Tento princíp predpokladá plnenie právnych noriem zakotvujúcich mechanizmus štátneho vplyvu na finančné vzťahy. Tento princíp nie je v rozpore so súkromnými záujmami osôb. Naopak, cez dodržiavanie verejných záujmov sa ochraňujú záujmy súkromné. Tento princíp je vyjadrený v samotnej preambule slovenskej ústavy, ktorá deklaruje úsilie o hospodársku prosperitu.
- b) Princíp trhovo-sociálneho zamerania reflektuje tiež základný zákon štátu, ktorý v čl. 4 upravuje vlastníctvo štátu a súčasne v čl. 20 splnomocňuje prijatie zákonov, ktoré upravujú vzťahy štátu, obce, právnických osôb ku všetkému ďalšiemu majetku nevyhnutnému na zabezpečovanie potrieb spoločnosti, rozvoja národného hospodárstva a verejného záujmu. Výrečný z hľadiska tohto princípu je odst. 1 článku 55 Ústavy, ktorý zakladá hospodárstvo Slovenskej republiky na princípoch sociálne a ekologicky orientovanej trhovej ekonomiky.
- c) Princíp jednoty finančnej politiky a peňažnej sústavy, rovnoprávnosti subjektov štátu v oblasti finančnej činnosti je zrejmý zo súhrnnej základnej úpravy hospodárstva slovenskej republiky v tretej hlave Ústavy, kde sú zakotvené základné myšlienky týkajúce sa hospodárstva,

Národnej banky Slovenska ako emisnej banky, deklarovanie Slovenskej republiky za colné územie, spravovanie finančného hospodárenia republiky štátnym rozpočtom, splnomocnenie upraviť zákonom vzťahy medzi štátnym rozpočtom a rozpočtami územných celkov. Garancie samostatnosti samosprávnych orgánov dáva čl. 65, podľa ktorého obec a vyšší územný celok hospodária samostatne s vlastným majetkom a financujú svoje potreby z vlastných príjmov.

d) Deľba funkcií v oblasti finančnej činnosti na základe deľby zákonodarnej (zastupiteľskej) a výkonnej moci. Ústava Slovenskej republiky v zmysle tohto princípu určuje úlohy a právomoci zákonodarných a zastupiteľských orgánov, t. j. parlamentu a samosprávnych zastupiteľstiev a výkonných orgánov štátnej moci, teda vlády, jednotlivých ministerstiev a výkonných orgánov samospráv. Na základe článku 86 Ústavy SR do pôsobnosti Národnej rady SR v oblasti financií patrí:

- schvaľovať štátny rozpočet, preverovať jeho plnenie a schvaľovať štátny záverečný účet, prijímať všetky zákony, teda aj zákony týkajúce sa financií,
- rokovať o základných otázkach hospodárskej, sociálnej a inej politiky,
- voliť a odvolávať predsedu a podpredsedu Najvyššieho kontrolného úradu.

Podobne aj samosprávne orgány majú právomoci v oblasti financií, čo vychádza z článku 65 Ústavy SR regulujúceho hospodárenie obce a vyššieho územného celku s jej vlastným majetkom a vlastnými finančnými prostriedkami. Výkonná moc Slovenskej republiky napĺňa princíp deľby funkcií v oblasti financií :

- prostredníctvom právomocí prezidenta republiky uvedených v čl. 102, z ktorých najpodstatnejšia v tejto oblasti je právomoc podpisovať a vracieť parlamentu zákony,
- vláda v súlade s čl. 119 rozhoduje o návrhoch zákonov a nariadeniach vlády, o zásadných opatreniach na zabezpečenie hospodárskej a sociálnej politiky republiky, o návrhoch štátneho rozpočtu a štátneho záverečného účtu,
- Najvyšší kontrolný úrad má na základe čl. 60 Ústavy a osobitného zákona o NKÚ rozsiahle výkonné právomoci v oblasti kontroly hospodárenia.

e) Verejnosť finančnej činnosti štátu a samosprávnych orgánov je oprávnená. Ved' ide o financovanie potrieb štátu a samospráv z prostriedkov vytvorených občanmi, ktorí majú takto tiež právo sledovať, ako sa s ich prostriedkami nakladá. Garantovaná je požiadavkou oficiálneho publikovania zákonov, pretože primárne a sekundárne právne normy, a teda aj finančnoprávne normy, sú účinné až ich zverejnením v Zbierke zákonov. Najmä zákony, vládne nariadenia, vyhlášky, opatrenia ústredných orgánov, ako aj všeobecné záväzné nariadenia samospráv, ktoré umožňujú vznik práv, slobôd, ale aj povinností človeka a občana, nemôžu vstúpiť do života spoločnosti bez toho, aby sa nepublikovali ako oficiálne. Ustanovenia § 2 zákona č. 1/1993 Z. z. o Zbierke zákonov zakotvujú skutočnosť, že o všetkom, čo bolo v Zbierke zákonov uverejnené, platí domnienka, že dňom uverejnenia sa stalo známym každému, koho sa týka, pričom domnienka o znalosti vyhlásených všeobecne záväzných právnych predpisov je nevyvrátiteľná. Princíp verejnosti je daný aj čl. 26 Ústavy SR tým, že orgány verejnej moci majú povinnosť primeraným spôsobom poskytovať informácie o svojej činnosti, a je rozvedený do detailov ešte osobitným zákonom o informáciách.

f) Účasť občanov na finančnej činnosti štátu a samospráv je daná viacerými ustanoveniami Ústavy SR. Najčastejšie sa aplikuje čl. 30, podľa ktorého občania majú právo

zúčastňovať sa na správe verejných vecí priamo alebo slobodnou voľbou svojich zástupcov. Významné je aj ustanovenie čl. 27, na základe ktorého má každý právo sám alebo s inými obracať sa vo veciach verejného alebo iného spoločného záujmu na štátne orgány a orgány územnej samosprávy so žiadosťami, návrhmi a sťažnosťami. Významné je právo dané článkom 93 rozhodovať o dôležitých otázkach verejného záujmu referendum. Pričom ale práve v oblasti financií tu je zákaz referenda vo veciach daní, odvodov a štátneho rozpočtu. Čo je na jednej strane nedostatok a obmedzenie priamej demokracie, na druhej strane je ale oprávnené, pretože otázky daní, odvodov a štátneho rozpočtu sú také citlivé a ľahko politicky zmanipulovateľné, že by sa tento inštitút mohol často populisticky zneužívať a tak otriasť samotnými základmi fungovania štátu.

- g) Plánovitosť ako princíp je vyjadrená skutočnosťou, že činnosť štátu a samospráv pri tvorbe, rozdeľovaní a používaní finančných zdrojov sa uskutočňuje na základe finančných plánov, ktoré sa rozpracúvajú v súlade so štátnym a samosprávnym plánom hospodárskeho a sociálneho rozvoja, v súlade s plánmi, resp. rozpočtami ustanovizní, inštitúcií a štátnymi či komunálnymi podnikateľskými subjektmi. Princíp plánovitosti obsahujú aj ustanovenia týkajúce sa právomocí parlamentu a vlády v oblasti prijímania a schvaľovania programu vlády a jeho plnenia. Ide fakticky o plán vlády na štvorročné volebné obdobie. V zmysle tohto princípu aj rozpočtový kódex, ktorým je zákon o rozpočtových pravidlách č. 303/1995 Z. z., určuje za ročný plán štátny rozpočet republiky ako základný ekonomický nástroj finančnej politiky štátu, ktorým sa zabezpečuje rozdeľovanie jeho prostriedkov. Prvky plánovania má aj samotný rozpočtový proces, ktorý sa uskutočňuje ako nepretržitá činnosť štátu tak, že v jednom roku sa štátny rozpočet pripravuje, navrhuje a schvaľuje, v ďalšom roku sa plní a v treťom roku sa bilancuje.
- h) Podobne ako vo všetkých pozitívnoprávnych disciplínach, aj vo sfére finančného práva je v popredí princíp zákonnosti. Predstavuje požiadavku prísneho dodržiavania finančnoprávných noriem všetkými účastníkmi finančnoprávných vzťahov, ktoré vznikajú v procese finančnej činnosti. Týka sa orgánov štátnej moci, výkonných orgánov štátu, samosprávnych orgánov, všetkých právnických a fyzických osôb. Tento princíp je daný čl. 1 Ústavy SR, vyhlasujúcim Slovenskú republiku za právny štát. V zmysle čl. 2 Ústavy SR môžu štátne orgány konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobe, ktorý ustanoví zákon, pričom každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby robil niečo, čo zákon neukladá. Zákonnosť v oblasti financií je daná aj čl. 58, v zmysle ktorého sa štátny rozpočet prijíma zákonom, jasne sa deklarujú dane a poplatky ako štátne a miestne, a nie žiadne iné, pričom ich možno ukladať len zákonom alebo na základe neho. Uvedené princípy sú právne vyjadrené v právnych normách, ktoré regulujú finančnú činnosť štátu, samosprávnych celkov, sú vyjadrené v pododvetviach a inštitútoch finančného práva. Všetky tieto základné princípy sa rozvíjajú a konkretizujú vo finančnoprávnej legislatíve a v jej následnej aplikácii v spoločenskej praxi.

METÓDY FINANČNOPRÁVNÝCH NORIEM

Ako je všeobecne známe už z právnych teórií, jednotlivé právne odvetvia sa od seba navzájom odlišujú predmetom právnej úpravy. Toto kritérium ale nie vždy postačuje. Nezriedka sa vzťahy, ktoré tvoria predmet úpravy toho-ktorého právneho odvetvia, zmiešavajú so vzťahmi iného odvetvia práva. Pomerne dobre to možno ilustrovať na finančnom práve. V oblasti vzťahov vznikajúcich v rámci finančnej činnosti štátu a samospráv môžu vznikáť aj vzťahy tradične upravené napríklad občianskym právom, právom sociálneho zabezpečenia a pod. Už na prvý pohľad je ale zrejmé, že za finančno-právne nemôžeme považovať vzťahy súvisiace napríklad s predajom komunálnych či štátnych bytov, dopravných prostriedkov, akcií privatizovaných podnikov a pod. Nejde pritom o predmet úpravy finančného práva napriek tomu, že ide o vzťahy vznikajúce v procese finančnej činnosti štátu a samospráv. Preto doplňujúcim kritérium, ktoré nám pomáha odlišovať finančné právo od ostatných právnych odvetví, sú metódy právnej úpravy.

Za hlavnú metódu finančno-právnej regulácie môžeme právom označiť prikazovaciú metódu. Jej podstata spočíva v tom, že riešenie akejkoľvek otázky je podmienené vôľovým konaním jednej strany. Touto stranou je štát alebo samosprávny celok – prostredníctvom svojich kompetentných orgánov. Vydávajú prikazovacie právne normy – zákony, podzákonné normy, rozhodnutia. Tie sú záväzné pre druhú stranu finančno-právneho vzťahu, ktorá nemá právomoc mocensko-prikazovacej povahy. Prikazovanie ako podstata metódy finančno-právnej úpravy má určité typické prvky, ktoré ju charakterizujú.

1. Prikazovací charakter finančno-právnej úpravy spôsobuje v prevažnej miere ukládanie pozitívnych povinností, resp. záväzkov, a nie napríklad zákazy, také typické pre trestné právo. Štát tým, že prijíma prikazovacie normy, zaväzuje subjekty plniť ich. V takomto právnom vzťahu je štát, resp. samospráva oproti zaviazanej strane, od ktorej vyžaduje plnenie zákonmi, resp. inými právnymi normami uložených povinností.
2. Prikazovaciú metódu musíme ďalej charakterizovať ako imperatívnu, na rozdiel od dispozitívnej metódy. Znamená to, že subjekty finančného práva si nemôžu slobodne vybrať splnenie svojho záväzku ani určovať jeho obsah. Zaviazaný subjekt (na zaplatenie dane, cla, poplatku, na splnenie rozpočtovej povinnosti a pod.) musí svoj záväzok splniť presne v súlade so zákonom, či s inou právnou normou. Jeho práva sú pritom druhoradé a vychádzajú zo záväzku. Toto sa týka tak subjektov, ktoré prikazujú splniť záväzok, ako aj povinných subjektov. Napríklad daňovník svoju povinnosť platiť daň nemôže preniesť na iný subjekt, nemôže sa dohodnúť s orgánom daňovej správy o znížení daňovej sadzby. V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že samotné štátne orgány, ktoré vydávajú normy prikazovacieho charakteru, sú v tomto vzťahu taktiež viazané imperatívnymi potrebami zákonov finančného práva. Hoci napríklad orgán daňovej správy v rámci daňovej kontroly vydáva príkazy, jeho voľnosť pri rozhodovaní je prakticky nulová.
3. Prikazovaciú metódu môžeme tiež charakterizovať aj ako určitú dávku konformizmu, teda akési pasívne prispôsobenie sa. Konformizmus finančno-právnej metódy je pro-

tipólom právnej a zmluvnej voľnosti, ktorými sú charakteristické napríklad občiansko-právne metódy. Znamená to, že subjekty finančného práva vstupujú do finančno-právnych vzťahov nie na základe svojej vôle, nie zo svojej iniciatívy, ale s cieľom splniť príkazy príslušných normatívnych aktov. Napriek tomu ale treba pripomenúť, že v zložitých finančno-právnych vzťahoch sa vyskytnú situácie, keď aj samotné subjekty (napríklad daňovníci) sem-tam môžu iniciovať zmenu právneho vzťahu, napríklad môžu sa obrátiť na finančný orgán s požiadavkou povoliť splátky alebo odklad platenia dane.

4. Poslednou charakteristickou črtou finančno-právnych metód je právna nerovnosť subjektov finančného práva alebo nerovnosť ich právneho postavenia. Táto črta finančnoprávnej metódy spočíva v tom, že jeden subjekt finančnoprávneho vzťahu má právo prijímať prikazovacie rozhodnutia, a druhý účastník toto právo nemá. Štát alebo jeho kompetentný orgán uskutočňuje v rámci finančnoprávneho vzťahu svoje právomoci, pričom mu napomáha tiež prikazovacia normotvorná činnosť. Druhá strana tohto finančnoprávneho vzťahu, ktorou sú právnické a fyzické osoby, je v role podriadenosti a v pozícii realizátora príkazov štátnej či municipálnej moci.

Prikazovacia metóda ako hlavná metóda finančno-právnej úpravy je čiastočne „zjemnená“ metódami odporúčania a dohôd. Tieto dve metódy sa uplatňujú najmä medzi orgánmi štátu, resp. orgánmi samosprávnych celkov, napríklad v súvislosti s plnením rozpočtových úloh – napríklad pri uskutočňovaní rozpočtových opatrení a pod. Analýza vzťahov, ktoré vznikajú vo sfére finančnej činnosti štátu a samosprávnych celkov z pohľadu uvedených metód finančnoprávnej regulácie, umožňuje orientovať sa v zložitej podstate týchto vzťahov alebo ju pochopiť a určiť, ktoré vzťahy tvoria predmet finančného práva a ktoré nie.

SYSTEMIZÁCIA FINANČNOPRÁVNÝCH NORIEM

Súhrn finančnoprávných noriem predstavuje pomerne zložitý systém jedného odvetvia práva. Je ním Finančné právo. Šírkou rozsahu právnej regulácie ide o jedno z najrozsiahljších odvetví, ktoré vzhľadom na rozmanitosť predmetu právnej úpravy nemôže byť obsiahnuté v jednom kódexe. Ten by totiž musel zahŕňať právne normy regulujúce rozpočet, daňovú, poplatkovú a colnú sústavu, menu, devízy, finančný trh a jeho reguláciu, finančnú kontrolu, finančno-právne procesy. V jednom z počítačových právnických programov si stačí vypísať heslo „finančné právo“ a objaví sa 9678, slovom deväťtisíc šesťsto sedemdesiatosem právnych noriem. Viac už má len správne právo. Už z tohto je jasné, že vo vnútri systému finančného práva sa musia finančno-právne normy členiť do uceleného systému a jeho jednotlivých konkrétnych inštitútov. Takéto členenie finančnoprávných noriem je podmienené osobitosťou a vzájomným pôsobením finančných vzťahov, ktoré tieto normy upravujú, a teda majú objektívny základ. Právo však má za úlohu nielen vyjadrovať spoločenské vzťahy. Jeho úloha spočíva v ich regulácii a aktívnom pôsobení na ne. Preto aj na tvorbu systému finančného práva, na rozčlenenie jeho noriem do určitých skupín, na sformovanie finančnoprávných inštitútov vplývajú potreby praxe.

Takže systém slovenského finančného práva je objektívne podmieneným systémom spoločenských finančných vzťahov, s charakteristickými črtami ako je vnútorná výstavba, zoskupenie a rozsah finančno-právnych noriem v určitej postupnosti.

Systém finančného práva tvoria jeho časti, úseky, pododvetvia a inštitúty. Zastavme sa pri členení na úseky.

1. Prvým z úsekov dôležitým z hľadiska verejných financií je **úsek právnych noriem regulujúci tok výdavkov štátu**, ktorého úprava je relevantná z hľadiska poznania potrieb štátu pre jeho nerušené fungovanie. Tieto vzťahy môže štát poznať v procese rozpočtovej politiky. Až keď má štát, resp. samosprávy jasno v otázke výšky svojich potrieb, môže sa zaoberať tým, či bude schopný tieto potreby pokryť, a teda musí stanoviť výšku svojich príjmov.
2. Finančné právo tvorí v rámci tejto funkcie **úsek štátnych a samosprávnych príjmov**. Uskutočňuje sa tak prostredníctvom určovania daní, poplatkov a ciel, čo zabezpečujú príslušné právne normy finančného práva, t. j. daňové, poplatkové a colné. Finančné procesy by boli nefunkčné, ak by štát nemal silu a nástroje, ktoré by ich dávali do pohybu.
3. Tretím úsekom finančného práva je **úsek peňažného obehu**. V záujme jeho správneho fungovania sú tu normy regulujúce menu a devízy štátu, finančný trh a reguláciu peňažného obehu. V systéme finančného práva je vyjadrený finančný systém Slovenskej republiky ako objektívne existujúca ekonomická základňa. Jednota financií je právne vyjadrená vo všeobecnej časti. Osobitná časť vyjadruje štruktúru systému financií a v rámci neho jednotlivé úseky, ktoré sa potom ešte členia na konkrétnejšie pododvetvia. Sústava rozpočtov, daní a poplatkov, ciel, mena a devízy, medzinárodná finančná integrácia, finančný trh a jeho regulácia tak dostali právnu úpravu v rámci príslušných pododvetví práva.

ETICKO-MORÁLNA DIMENZIA FINANČNO-PRÁVNÝCH NORIEM

Pohľad na etický alebo morálny rozmer finančno-právnych noriem treba nasmerovať k ich uvedenej systemizácii. Teda najmä na rozbor etičnosti noriem v oblasti rozpočtov, daní, meny a finančného trhu.

Jedny z kľúčových finančno-právnych ustanovení obsahujú **rozpočtové finančno-právne normy**. Popredné miesto rozpočtového práva vo finančnom práve je určené ekonomickým postavením rozpočtu v štruktúre financií Slovenskej republiky a právne v tom, že prevažná väčšina ostatných inštitútov je určitým spôsobom prepojená na rozpočtové právo alebo pochádza z neho. Je to vyjadrené aj v základnom zákone štátu – Ústave Slovenskej republiky, keď podľa čl. 58 finančné hospodárenie Slovenskej republiky sa spravuje jej rozpočtom, ktorý sa prijíma zákonom. Rozpočtové právo ako pododvetvie finančného práva obsahuje množstvo finančno-právnych noriem. Väčšina týchto noriem sa nachádza v zákone o rozpočtových pravidlách ako základnom rozpočtovom kódexe, v zákone o rozpočte na príslušný rozpočtový rok. Ale aj v množstve ďalších zákonov, ktoré sa týkajú rozpočtovej sféry. Rozpočtové právo upravuje rôzne spoločen-

ské vzťahy, ktoré sa zjednocujú na základe príbuznosti v podobe právnych inštitútov. V rámci rozpočtového práva je to napríklad inštitút rozpočtovej sústavy, rozpočtového procesu a pod. V neposlednej miere rozpočtové právo tvoria aj tie finančno-právne normy, ktoré vo všeobecnosti zakotvujú rozpočtovú činnosť štátu a samosprávnych celkov. Sú to normy upravujúce samotnú štruktúru rozpočtov, rozpočtové princípy, rozpočtovú legislatívnu procedúru a pod. Nie nepodstatné budú aj finančné vzťahy v rámci slovenskej ekonomicko-spoločenskej integrácie, čo sa prejaví tiež prostredníctvom rozpočtového práva. Základným rozpočtovým kódexom je zákon o rozpočtových pravidlách. Napriek tomu, že ide o normu, ktorá by mala stanovovať jasné právne rámce činnosti v oblasti rozpočtu, a teda zakladať právnu istotu, nie je to tak.

Základný rozpočtový kódex prijatý pred desiatimi rokmi bol osemnásťkrát novelizovaný. Vzhľadom na rozsah dotknutých subjektov a na závažnosť problematiky, ktorou sa prakticky riadi celý finančný život štátu, je takýto prístup štátu vo vzťahu k občanom naozaj neetický. V oblasti rozpočtového práva v poslednom čase nastali podstatné zmeny v podobe prijatia dvoch zákonov o rozpočtových pravidlách, a to verejnej správy a územnej samosprávy. Pritom je vecou názoru, či ide o legislatívny pokrok a sprehládnenie v oblasti rozpočtov. Podľa môjho názoru tým, že sme rozatomizovali právnu úpravu rozpočtu, sme nepostúpili vpred. Jeden kódex mohol pokojne upraviť obidve rozpočtové oblasti. Takže dovoľm si označiť toto legislatívne komplikovanie jednej problematiky za neetický prístup voči celým verejným financiám. Samozrejme, činí sa tak pod prizmou reformy verejných financií. Myslím si však, že ide skôr o ich „deformu“. Iste, niekto môže argumentovať, že sme k takémuto kroku prinútený našim členstvom v EÚ. Aj keď je to na samostatnú diskusiu, nemôžem si odpustiť poznámku, že pokiaľ ide o nutnosť preberania noriem EÚ, sme ako členský štát stratili legislatívnu suverenitu a, ak to preženieme, vlastne ani svoj parlament ako zákonodarný orgán nepotrebujeme, pretože podľa ústavy „právne záväzné akty Európskych spoločenstiev a Európskej únie majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. Prevzatie právne záväzných aktov, ktoré vyžadujú implementáciu, sa vykoná zákonom alebo nariadením vlády“ a teda tieto majú prednosť pred našim právom. Ale to je už o inom. Aj keď tiež v tomto kontexte môžeme hovoriť o vzťahu práva k etike.

Neetickosť správania sa nášho štátu v oblasti rozpočtových finančnoprávnych noriem chcem ešte ilustrovať jednou systémovou amorálnosťou. Ekonomické centrum spustilo tzv. fiskálnu decentralizáciu. Jej zmyslom je finančne zabezpečiť fungovanie prenesených úloh zo štátnej správy na samosprávu. Boli prijaté aj príslušné právne normy, ktoré dokazujú neetickosť v tom, že štát sa zbavil zabezpečovania niektorých úloh napríklad v oblasti školstva, zdravotníctva, sociálnych vecí, pričom finančne preniesol toto bremeno na obce. Urobil síce čiastkové úpravy v podobe prerozdelenia niektorých daní, ale v zásade si obce budú musieť na zabezpečenie toho, čo ľudia bezprostredne pre svoj život potrebujú, vybrať v rámci svojich možností. A tak vznikajú aj také amorálnosti, že napríklad mestské časti Bratislavy, ktorá je v zmysle zákona obcou, budú odkázané na to, čo im radnica dá. Hoci doteraz všetky svoje činnosti mohli financovať zo zdrojov, ktoré si vybrali napríklad na poplatkoch.

Ďalšou časťou systému finančného práva sú **daňové finančno-právne normy**. Ide o finančno-právne ustanovenia zabezpečujúce zdroje pre fungovanie štátu a sú to najmä

normy daňové a poplatkové. Tu by mala etika správania sa štátu platiť dvojnásobne. Pri ukladaní daní a poplatkov ide o mocenské správanie sa štátu, keď on na základe moci

a pomocou moci, ktorou disponuje, teda zákonodarnej, výkonnej a súdnej, odníma fyzickým a právnickým osobám majetok, teda zbavuje ich posvätného vlastníckeho práva. Aj keď v súlade s vyšším princípom, ktorým je zabezpečenie fungovania samotného štátu. Právne garancie v tejto oblasti obsahuje Ústava Slovenskej republiky, ktoré v článku 20 udeľuje každému právo vlastníť majetok. Vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu. V článku 59 potom ďalej Ústava zakotvuje, že dane a poplatky sú štátne a miestne. Dane a poplatky možno ukladať zákonom alebo na základe zákona.

A v tomto smere nemá štát u nás „čisté svedomie“. Trúfnem si obviniť príslušné exekutívne centrá a potom aj samotný zákonodarný zbor nielen z neetického správania sa ale dokonca z protiústavnosti v tejto oblasti. Veď o čo iné ako o porušenie ústavnosti ide v prípade zrušenia miestnych poplatkov, nahradenia ich miestnymi daňami, kde ostal len jeden poplatok – za ukladanie odpadov. A to už nechcem hovoriť o tom, že nemožno jednoducho nahradiť poplatok daňou. Poplatok má inú „filozofiu“. Ďalším „lapsusom“ a prejavom neetickosti nášho štátu v daňovo-právnej oblasti je skutočnosť, ktorú by som nazval daňovo-právna improvizácia. Konkrétne ide o to, že nemáme zákon, ktorý by petrifikoval daňovú sústavu. Aj keď existoval osobitný zákon o sústave daní, ktorý vymenúval dane, ktoré štát mohol vyberať, tento zákon bol v roku 1999 zrušený. Totiž vtedajšie ministerstvo financií pri zámere zaviesť akúsi „daň z luxusu vlastníť motorové vozidlá“ prišlo na to, že by muselo zvädzať dvojnásobný zápas pri zavádzaní tejto dane. Najprv pri novelizovaní zákona o sústave daní a potom pri prijímaní tohto nového daňového zákona. Takže vyriešili to „šalamúnsky“. Zrušili zákon o sústave daní a do zákona o správe daní dali do nového paragrafu charakteristiku dane tak, že je ňou daň v zmysle osobitných predpisov. Takto by teda vôbec nemal vyzeráť postulát právnej istoty v takej dôležitej oblasti, akou daňová oblasť je.

Osobitnou kapitolou neetickosti je častá zmena a prijímanie nových zákonov. Veď v krátkej histórii samostatného Slovenska máme napríklad už tretí zákon o dani z príjmov, ktorá sa týka každého subjektu – či už fyzického alebo právnického. V roku 1992 bol prijatý prvý takýto zákon a ten sa za sedem rokov dožil 21 novelizácií. Vystriedal ho zákon, vlastne kompilát týchto noviel, v podobe nového zákona o dani z príjmov v roku 1999 a ten bol za štyri roky svojej životnosti novelizovaný 12 krát. No a súčasný zákon o dani z príjmov, ktorý je ešte takmer batol'at'om, od prijatia na konci roka 2003 bol novelizovaný 9 krát. Nuž a čo povedať na zákon o správe daní. Ten za svoje trinásťročné trvanie bol novelizovaný 31 krát. Nie je to teda skutočne neetickosť správania sa štátu voči svojim občanom pri prijímaní finančno-právnych právnych noriem?

Zastavím sa ešte z hľadiska systemizácie finančného práva pri **práve finančného trhu**. V rámci jeho noriem by sa dalo poukázať na množstvo prípadov neetickostí štátu pri úprave nástrojov finančného trhu, jeho subjektov a regulácie finančného trhu, lebo to sú totiž hlavné oblasti práva finančného trhu. Za všetky uvediem len „šachovanie“ so zákonom o bankách. Pri jeho prijatí v roku 2001 (zákon č. 483. Z. z. o bankách) v § 7 v odseku 14 bola zakotvená odborná spôsobilosť fyzických osôb navrhnutých za členov

štatutárneho orgánu banky takto: „Odbornou spôsobilosťou sa na účely tohto zákona pri fyzických osobách navrhnutých za členov štatutárneho orgánu, za vedúceho pobočky zahraničnej banky alebo za jeho zástupcu, za vedúcich zamestnancov a za vedúceho útvaru vnútornej kontroly a vnútorného auditu rozumie ukončené vysokoškolské vzdelanie a najmenej päťročná prax v oblasti bankovníctva alebo v inej finančnej oblasti a trojročné riadiace skúsenosti v oblasti bankovníctva alebo päťročné riadiace skúsenosti v inej finančnej oblasti. Prišla ale privatizácia bánk a s ňou aj svojvôľa zahraničných akcionárov sprivatizovaných slovenských bánk. Jedným z jej prejavov bolo aj menovanie štatutárnych orgánov v rozpore so zákonom. Za člena Predstavenstva jednej z bánk bol vymenovaný človek, ktorý mal stredoškolské vzdelanie a to ešte konzervatórium. Čo sa stalo? Štát jednoducho vyšiel zahraničným akcionárom v ústrety, doplnil jednu vetu a zmenil zákon o odbornej spôsobilosti takto: Odbornou spôsobilosťou sa na účely tohto zákona pri fyzických osobách navrhnutých za členov štatutárneho orgánu banky, za prokuristu, za vedúceho pobočky zahraničnej banky alebo za jeho zástupcu, za vedúcich zamestnancov priamo podriadených štatutárnemu orgánu banky alebo vedúcemu pobočky, alebo zástupcovi vedúceho pobočky zahraničnej banky a za vedúceho útvaru vnútornej kontroly a vnútorného auditu rozumie ukončené vysokoškolské vzdelanie a najmenej trojročná prax v oblasti bankovníctva alebo v inej finančnej oblasti a trojročné riadiace skúsenosti v oblasti bankovníctva alebo v inej finančnej oblasti. *Za odborne spôsobilú osobu môže Národná banka Slovenska uznať aj osobu, ktorá má úplné stredné vzdelanie, úplné stredné odborné vzdelanie alebo iné obdobné zahraničné vzdelanie a najmenej sedemročnú prax v oblasti bankovníctva alebo v inej finančnej oblasti, z toho najmenej tri roky v riadiacej funkcii.* No vari najneetickejším počínom nášho štátu v oblasti práva finančného trhu je reštrukturalizácia bánk. Z bánk sa pred ich privatizáciou odsunulo 110 mld. nesplácaných úverov, štát ich „pokryl“ dlhopismi, za ktoré budú platiť všetci občania svojimi daňami a toto všetko nemalo náležitý legislatívny rámec. Udialo sa to len na základe vládnych uznesení. Treba uviesť ešte lepší príklad neetickosti správania sa štátu v oblasti finančnoprávných noriem? Rozsiahlejší by bol už len výpočet prípadov neetických postupov, pri predaji majetku štátu do súkromných rúk, proces nazvaný privatizáciou. Ale o tom už inak a inokedy.

Recenzent: prof. JUDr. Ján Svák, CSc.

Súhrn

Autor sa vo svojom článku zamýšľal nad nedostatkom etiky vo finančnoprávných normách. Svoje úvahy odvíja od morálky a práva a súčasne si kladie otázku aké je miesto morálky a práva v spoločnosti. V ďalšej časti sa sústreďuje na vzťah finančného práva a politiky. Dochádza k uzáverom, že finančné právo je pod značným politickým vplyvom. Po týchto úvahách autor vykresľuje princípy uplatňované vo finančnom práve. Za najdôležitejšie z nich vyzvihuje prioritu verejného záujmu, sociálno-trhové zameranie, účasť občanov na finančných aktivitách štátu. Základným princípom sú potom podriadené metódy finančného práva. Hlavnou finančnoprávnou metódou je prikazovacia metóda. Záverečná časť state sa týka morálnych dimenzií finančného

práva. V závere článku autor prináša niektoré príklady neprítomnosti etiky a morálky v rozpočtovom práve, daňovom práve, práve finančného trhu apod.

Zusammenfassung

In seinem Beitrag stellt der Autor Mangel an Ethik in finanzrechtlichen Normen fest, wobei seine Überlegungen auf Prinzipien der Ethik und des Rechts basieren. Gleichzeitig stellt er sich die Frage, welchen Platz die beiden Wissenschaften in der Gesellschaft einnehmen. In weiterem Teil des Beitrages konzentriert er sich auf die Beziehung zwischen dem Recht und der Politik und kommt zur Schlussfolgerung, dass das Finanzrecht unter beträchtlichem Einfluss der Politik steht. Nach diesen Erwägungen beschreibt er die im Finanzrecht geltenden Grundsätze. Zu den wichtigsten werden die Priorität des öffentlichen Interesses, die Orientierung auf soziale Marktwirtschaft und die Teilnahme der Bürger an finanziellen Aktivitäten des Staates gezählt. Diesen Grundsätzen sind dann die Methoden des Finanzrechts untergeordnet. Als Hauptmethode des Finanzrechts wird die Methode des Befehls bezeichnet. Zum Schluss werden die moralischen Dimensionen des Finanzrechts erörtert sowie einige Beispiele der Abwesenheit der Ethik und Moral im Etat- und Steuerrecht sowie im Recht des Finanzmarktes genannt.

Summary

In his article the author makes some considerations concerning the lack of ethics in economic and financial rules. Discussing the issues of morality and law, he poses a question about the status of morality and law in the contemporary society. Then, in the next part of the article, focusing on the relationship between financial law and politics, the author concludes that financial law is under considerable political pressure. Further on, he is concerned with the principles applied in financial law, stressing e.g. priority of public interest, social market orientation, and participation of individual citizens in financial activities of the State as the most important ones. To these basic principles, the methods of financial rules are to be subordinated. The basic legal method in financial law is to rule by orders and commands. The final part of the article concerns moral dimensions in financial law. Finally the author demonstrates by way examples, cases of absence of ethics and morality in the budgetary law, taxation, etc.

VYBRANÉ ASPEKTY VŠEOBECNEJ ČASTI REKODIFIKOVANÉHO TRESTNÉHO ZÁKONA

Eduard Burda

Dňa 1. januára 2006 nadobudol účinnosť zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení zákona č. 650/2005 Z. z. (ďalej len rekodifikovaný TZ). Po viac ako štyridsiatich rokoch tak nahradil zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon, v znení neskorších predpisov (ďalej len starý TZ). Je síce pravda, že nový, rekodifikovaný Trestný zákon v mnohom vychádza zo svojho predchodcu, no prináša tiež nové prvky a niektoré zaužívané inštitúty pozmeňuje. Preto potvrdí určitý čas, kým sa slovenská prax i teória trestného práva v novom Trestnom zákone zorientujú. Tento článok si kladie za úlohu v skratke zmapovať najvýraznejšie zmeny Všeobecnej časti, ktorými sa rekodifikovaný Trestný zákon vyznačuje oproti starému TZ, a zhodnotiť ich prípadné výhody či slabiny.

1. SYSTEMATIKA VŠEOBECNEJ ČASTI REKODIFIKOVANÉHO TZ

Prvá hlava sa v prvom diele zaoberá pôsobnosťou zákona. V druhom diele základní trestnej zodpovednosti. Ten sa ďalej rozdeľuje na oddiely. Prvý oddiel rozoberá pojem a druhy trestného činu (prečin, zločin, miesto spáchania trestného činu, prípravu na zločin, pokus trestného činu, zavinenie). Druhý oddiel vystihuje jeho názov: Páchateľ, spolupáchateľ a účastník. Tretí oddiel upravuje okolnosti vylučujúce trestnú zodpovednosť a štvrtý okolnosti vylučujúce protiprávnosť.

Druhá hlava sa nazýva: Sankcie a v prvom diele hovorí o druhoch sankcií (tresty, ochranné opatrenia) a vymenúva ich jednotlivé druhy. Druhý diel rozoberá základné zásady ukladania sankcií, bližšie sa zaoberá poľahčujúcimi a priťažujúcimi okolnosťami, úhrnným, súhrnným a ďalším trestom atď. Obsahom tretieho dielu je ukladanie a výkon jednotlivých trestov, štvrtého – podmienené prepustenie a podmienené upustenie od výkonu zvyšku niektorých trestov. Piaty diel má na starosti ochranné opatrenia.

V tretej hlave nájdeme ustanovenia týkajúce sa zániku trestnosti a trestu (zmena zákona, účinná ľútosť, premlčanie trestného stíhania atď.).

Štvrtá hlava zas komplexne upravuje osobitosti trestnosti mladistvých.

Piata mala pôvodne obsahovať trestnú zodpovednosť právnických osôb (vrátane špecifických trestov aplikovateľných na právnické osoby), avšak parlament trestno-právny postih právnických osôb v rámci TZ napokon odmietol. Nuž piata hlava (v pôvodnom návrhu šiesta) pomerne podrobne definuje, respektíve vykladá dôležité pojmy Trestného zákona, a to tak všeobecné, ako aj osobitné kvalifikačné pojmy.

Druhá časť Trestného zákona, osobitná časť obsahuje jednotlivé skutkové podstaty trestných činov, po vzore svojej predchodkyne usporiadané do dvanástich hláv podľa druhového objektu. Treťou časťou Trestného zákona sú spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia.

2. POJEM TRESTNÝ ČIN, FORMÁLNE CHÁPANIE TRESTNÉHO ČINU VERZUS MATERIÁLNE CHÁPANIE TRESTNÉHO ČINU

Starý Trestný zákon definuje trestný čin v § 3 ods. 1: „*Trestným činom je pre spoločnosť nebezpečný čin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone.*“ A ďalej, ods. 2: „*Čin, ktorého stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť je nepatrný nie je trestným činom, aj keď ináč vykazuje znaky trestného činu.*“ V prípade mladistvých a niektorých vojenských trestných činov sa vyžaduje stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť vyšší ako malý. Z tejto definície vyplýva, že pre naplnenie trestného činu sa vyžadujú jednak formálne znaky, ktoré obsahuje každá skutková podstata trestného činu (i keď nie všetky musia byť vyjadrené výslovné), konkrétne objekt, objektívna stránka, subjekt, subjektívna stránka, a jednak materiálny znak – nebezpečnosť trestného činu pre spoločnosť, ktorá znamená určitú objektivizovanú predstavu spoločnosti, ktoré konkrétne činy sú natoľko škodlivé pre vývoj a vzťahy v spoločnosti, že ich treba postihovať prostriedkami trestného práva ako „práva poslednej inštancie“, kde ostatné právne odvetvia nestačia. Určuje tiež spôsob a intenzitu tohoto postihu. Ide preto o objektivizovanú predstavu a nie objektívnu predstavu, lebo objektivita v spoločenských vzťahoch prakticky neexistuje, môžeme sa k nej iba blížiť, a to cestou kompromisno-zjednocujúcich názorov. Práve tieto kompromisno-zjednocujúce názory vytvárajú objektivizovanú predstavu, ktorá sa mení v závislosti od zmien v spoločenskom myslení, teda je to dynamická, nikdy sa neuzatvárajúca kategória.

Starý TZ nám v § 3 ods. 4 prináša demonštratívny výpočet vplyvov, ktorými sa určuje spoločenská nebezpečnosť: „*Stupeň nebezpečnosti činu pre spoločnosť je určený najmä významom chráneného záujmu, ktorý bol činom dotknutý, spôsobom vykonania činu a jeho následkami, okolnosťami, za ktorých bol čin spáchaný, osobou páchatel'a, mierou jeho zavinenia a jeho pohnútkou.*“ Demonštratívny výpočet znamená, že orgány činné v trestnom konaní môžu v konkrétnom prípade posudzovania spoločenskej nebezpečnosti vziať do úvahy aj iné vplyvy, napríklad participáciu obete na spáchaní trestného činu, alebo príčiny a podmienky trestného činu (ak ich nechceme zahrnúť pod pojem okolnosti).

Rekodifikovaný Trestný zákon definuje trestný čin v § 8: „*Trestný čin je protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone, ak tento zákon neustanovuje inak.*“ Definícia pracuje s formálnymi znakmi, plus zvyrazňuje protiprávnosť trestného činu, čo

síce nie je na škodu, ale nie je to ani nič prevratného. Protiprávnosť je totiž podľa môjho názoru neoddeliteľná súčasť pojmu trestný čin. V demokratických spoločnostiach jasne vyplýva z ústavy a iných dokumentov na ochranu ľudských práv, korešponduje so zásadou „nullum crime sine lege“. Ale aj v totalitných spoločnostiach sa pre trestný čin vyžaduje protiprávnosť. Ak totiž niekto, trebárs politická moc, využije (zámerne sa vyhýbam slovíčku zneužije, ktoré nabáda na hodnotenie) orgány činné v trestnom konaní na postih nejakého činu, ktorého trestný postih však nemá oporu v zákone, spôsobom fakticky sa blížiacim trestnému konaniu, pričom tento čin označí za trestný čin, pôjde o obyčajnú nepravnu ľubovôľu, no určite nie o trestný čin. Prečo? Trestný čin je právna kategória, preto je na jeho „oživenie“ možné použiť výlučne právne prostriedky. Pokiaľ ide o záver definície v § 8 „ak tento zákon neustanovuje ináč“, tá poukazuje na okolnosti vylučujúce protiprávnosť (nutná obrana, krajná núdza atď.), prípadne na existenciu činov ináč trestných (pri nedostatku veku alebo príčetnosti páchatel'a), kde nám chýba trestne zodpovedný subjekt.

No týmto sa definícia trestného činu v rekodifikácii zďaleka nekončí. Paragraf 9 hovorí: „Trestný čin je prečin a zločin.“ A § 10 ods. 1: „Prečin je a) trestný čin spáchaný z nebanlivosti alebo b) úmyselný trestný čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou päť rokov,“ ods. 2: „Nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatel'a je jeho závažnosť nepatrná.“ Táto úprava je doplnená § 95 ods. 2: „Prečin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone, nie je trestným činom, ak ho spáchal mladistvý a ak je jeho závažnosť malá.“

Zločin je charakterizovaný v § 11: „1) Zločin je úmyselný trestný čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou päť rokov. 2) O zločin ide aj vtedy, ak v prísnejšej skutkovej podstate prečinu spáchaného úmyselne je ustanovená horná hranica trestnej sadzby prevyšujúca päť rokov. 3) Zločin, za ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov, sa považuje za obzvlášť závažný.“

Rekodifikácia TZ u nás teda vychádza z bipartície trestných činov na závažnejšie trestné činy – zločiny a menej závažné trestné činy – prečiny. Kritériom na ich oddelenie sa stalo jednak zavinenie (všetky nebanlivostné sú prečiny), čo považujem za akceptovateľné riešenie (i keď tiež so sebou prináša aplikačné problémy, najmä pri tých skutkových podstatách, kde je forma zavinenia vyjadrená alternatívne), a jednak pri úmyselných trestných činoch výška hornej hranice trestnej sadzby, čím sa v mnohých prípadoch udialo, že základná skutková podstata je prečinom a kvalifikovaná zločinom, čo až za také rozumné nepovažujem. Vysvetlím. Bipartícia má veľký význam najmä z procesného hľadiska, nakoľko pri prečinoch sa bude (až na niektoré výnimky) viesť skrátené vyšetrovanie, ktoré by sa malo v zásade ukončiť do dvoch mesiacov. V prípade zločinov pôjde o klasické vyšetrovanie. „...ukazovalo sa neúnosným držať jednotný procesný režim pre závažné, menej závažné a dokonca trestné činy menšieho významu, skutkovo jednoduché.“¹ Od bipartície trestných činov sa očakáva skrátenie vyšetrovania

¹ MATHERN, V.: Aké budú nové trestnoprávne kódexy. Úvahy nad návrhmi nového Trestného zákona a Trestného poriadku. 2. časť. In: *Justičná revue*, 2003, r. 55, č. 12, s. 1100.

i rozhodovania o prečinoch, čo povedie k hospodárnejšiemu konaniu a tiež by to malo posilniť dôveru ľudí v orgány činné v trestnom konaní a pre páchatel'a zdôrazniť blízkosť trestu. Problém však môže nastať kvôli kritériu výšky hornej trestnej sadzby, kde základnú skutkovú podstatu (prečin) často delí od kvalifikovanej (zločin) iba istý kvalifikačný znak, ktorý môže vyjsť najavo až počas vyšetrovania (napr. výška škody, trebárs pri § 281 porušovanie práv k ochrannej známke, označeniu pôvodu výrobku a obchodnému menu, kde je dokazovanie výšky škody značne problematické a obdobný problém sa môže vyskytnúť pri mnohých ďalších hospodárskych trestných činoch). Takisto zistenie formy zavinenia je spravidla až výsledkom vyšetrovania. Preto by sa mi vhodnejším deliacim kritériom prečinov a zločinov zdal byť taxatívny výpočet úmyselných trestných činov vrátane ich kvalifikovaných skutkových podstát, ktoré by boli prečinní a ostatné by sa považovali za zločiny. Alebo naopak.

Ďalšie, tentoraz hmotnoprávne významy bipartície trestných činov spočívajú v tom, že trestná je iba príprava zločinu, nie prečinu (tu je opäť problém s dokazovaním kvalifikačného znaku, čo je veľakrát v štádiu prípravy nemožné). V starom TZ bola príprava trestná iba pri obzvlášť závažnom trestnom čine. Upustenie od potrestania prichádza v rekodifikovanom TZ do úvahy iba v prípade prečinu. Rozdielna je aj doba, po odpykaní ktorej môže byť páchatel' podmienene prepustený z trestu odňatia slobody (prečin po polovici trestu, zločin po dvoch tretinách a obzvlášť nebezpečný zločin po troch štvrtinách trestu).

Vráťme sa ale k materiálnemu znaku nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť. V rekodifikácii sa nám kamsi stratil. Jediným momentom, kde ostal zachovaný, je § 10 ods. 2: „*Nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatel'a je jeho závažnosť nepatrná.*“ Nebezpečnosť činu pre spoločnosť je v tomto prípade vyjadrená pojmom závažnosť, no prakticky ide o to isté (ktovie, komu termín „nebezpečnosť činu pre spoločnosť“ prekážal). Akurát v daných súvislostiach vystupuje výlučne na odlíšenie prečinov od správnych deliktov (alebo aj činov pre svoj zanedbateľný význam úplne nepostihovaných) a vymedzuje tak podstatnú hranicu medzi trestnoprávnou a administratívno-právnou zodpovednosťou. Skrátka a pravdivo, na ich odlíšenie nejestvuje iná dostatočne pružná a relatívne zreteľná hranica (veď správne delikty a prečiny sa formálnym vyjadrením často prekrývajú), preto si ju nedovolili odstrániť ani najväčší odporcovia materiálneho znaku trestného činu. Avšak ten pri zločinoch chýba úplne a nemôžeme ho použiť ani na vzájomné odlíšenie dvoch konkrétnych, formálne rovnakú skutkovú podstatu naplňajúcich prečinov.

Doterajšie materiálno-formálne poňatie trestného činu ustupuje formálnemu poňatiu. Aspoň teoreticky. Prečo?

Materiálny znak si našiel pomerne dosť „nepriateľov“ s rozličným obsahom i s rôznou úrovňou argumentov. Najtrápnejší z nich chápe nebezpečnosť činu pre spoločnosť ako „...politický a ideologický pojem, ktorý v liberálnom trestnom práve a v právnom štáte nemá miesto; k vytriedeniu bagateľných vecí sú použité hľadiská, ktoré sú vecne nepatričné a ktoré sú príznačné pre učenie o ‚straníckosti‘ trestnej justície“². Zástancovia tohto argumentu si zrejme rovnako ako ľudia, ktorí materiálny znak používali takto na-

² JESCHECK, H. H.: Reforma obecné časti československého trestného práva z hľadiska práva srovnávacího. In: *Právnik*, 1992, č. 131, s. 18.

značeným spôsobom, nevedomili, že hovoríme o právnom, nie politickom pojme. Že právo vo všeobecnosti slúži politickým záujmom, je druhá vec a navyše nevyhnutná (ochrana základných ľudských práv a slobôd je rovnako politický záujem chránený právom, akým bola vedúca úloha komunistickej strany, či sa to už niekomu páči, alebo nie). Výklad práva bude vždy v súlade s požiadavkami spoločnosti (aspoň tej časti, ktorá si ich dokáže presadiť), nuž nezvaľujme zodpovednosť na právo. Práve preto pri všetkej úcte k pluralite názorov mi uvedená skupina argumentov v neprospech materiálneho znaku pripadá scestná.

Opodstatnenejšia skupina argumentov hovorí, že materiálny znak je vágny, dá sa vykladať príliš široko a rozdielne, čím „...aplikácia materiálneho znaku v hmotnom práve pri závažnejších deliktach vytvára aj priestor pre určitú ľubovôľu, bez jasne stanovených kritérií...“³ Potom produkujú rôzni sudcovia v takmer rovnakých prípadoch rozdielne rozhodnutia. „V záujme dosiahnutia legality podmienok trestnej zodpovednosti bude nová kodifikácia založená na formálnom ponímaní trestného činu. Toto riešenie má viesť k zvýšeniu jednotnosti pri výklade a aplikácii zákona a k posilneniu rovnosti všetkých občanov pred zákonom.“⁴ Z mnohým, čo tu bolo povedané, sa dá súhlasiť. Lenže, bolo by chybou nevsimnúť si aj výhody materiálneho znaku.

Formálne vymedzenie trestného činu by malo byť „...dôvodom podrobnejšieho definovania formálnych znakov v ustanoveniach osobitnej časti Trestného zákona, čo sa doposiaľ nestalo.“⁵ Aspoň nie vo väčšine prípadov a nie dostatočne. A povedzme si úprimne, ani sa tak nikdy nestane. Každý jednotlivý prípad trestného činu má toľko osobitostí, príčin, podmienok, motívov, atď., že vytvoriť exaktnú právnu normu bez možnosti určitého stupňa voľného posúdenia menovaných osobitostí, ktorá by ich ale bola schopná zohľadňovať, je prakticky nemožné. To by mali naše skutkové podstaty tisícky strán a i potom by ich mohlo ešte všeličo „zaskočiť“. „...hľadisko nebezpečnosti či škodlivosti činu má pre chránené právne hodnoty povahu významného interpretačného princípu umožňujúceho vyložiť zákonnú skutkovú podstatu a jej jednotlivé znaky podľa ich zmyslu a trestnoprávnu normu v súlade s jej účelom.“⁶ A o to by nám predsa malo ísť. Posúdiť každý jednotlivý prípad v súlade so zákonom a zároveň ľudsky. Nie som si istý, že výlučne formálne chápanie trestného činu nám ponechá priestor na ľudskosť. Ľubovôľa? Možno. No nemali by sme viac veriť našim sudcom? Iste, niektorí si dôveru nezaslúžia a môže sa tiež pritrafiť chyba, ale veď práve preto máme vybudovaný systém opravných prostriedkov. Preto som jednoznačným zástancom zachovania nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť, respektíve materiálneho znaku v našom trestnom práve.

³ Rozhovor s podpredsedom vlády a ministrom spravodlivosti SR JUDr. Danielom Lipšicom o rekodifikácii Trestného zákona. PaFUK – časopis študentov Právnickej fakulty UK, Bratislava: ELSA, 2004, r. 13, č. 44, s. 7.

⁴ Legislatívny zámer Trestného zákona, bod IV. a), 2000.

⁵ BALÁŽ, P.: Formálne či formálno-materiálne vymedzenie trestného činu. In: *Justičná revue*, 2005, r. 57, č. 3, s. 308.

⁶ NOVOTNÝ, O.: Znovu k návrhu nového trestného kodexu. In: *Trestní právo*, Orac, 2005, č. 3, s. 2.

Materiálny znak má dva základné rozlišovacie významy. Prvý rozlišuje, či čin je vôbec trestným činom, či nie. Ako som už uviedol, pri prečinoch táto funkcia ostala zachovaná, nakoľko v opačnom prípade by sa zotrela hranica medzi trestnoprávnou a administratívno-právnou zodpovednosťou. Pri zločinoch však neexistuje. Filozofia rekodifikovaného TZ vychádza z myšlienky, že formálne naplnenie skutkovej podstaty závažnejších trestných činov musí byť vždy zavrhnúťhodným, spoločnosť gniaviacim činom so strašným následkom pre obeť. Obávam sa, že takáto filozofia je prinajmenšom krátkozraká. Uvediem príklad. Dvaja sedemnášťroční sa nesmierne milujú, pravidelne a vášnivo spolu sexuálne žijú a k ich sexuálnym praktikám patrí vzájomné fotenie sa v najintímnejších situáciách, výlučne pre osobné potešenie. Keďže sú trestne zodpovední, no zároveň obaja spadajú v rámci ochrany Trestným zákonom do kategórie dieťa, obaja takto spáchali trestný čin výroby detskej pornografie § 368, pretože naplnili formálne znaky tohto trestného činu, pri ktorom je horná hranica trestu odňatia slobody v základnej skutkovej podstate 10 rokov. Pýtam sa, toto sme chceli dosiahnuť? Aby sa ľudia báli žiť slobodne? Ak sa nájde čo len jeden prípad, je predpoklad, že sa nájdu aj ďalšie. Dovolím si tvrdiť, že snahou o čo najväčšiu objektivitu sme tentoraz dali príchod zatiaľ teoretickej (ale tá je vždy prvá) možnosti terorizovať ľudí literou zákona bez uváženia jej zmyslu. Bravo.

Ak by materiálny znak u nás ostal zachovaný vo väčšej miere, za úvahu by stála nasledujúca myšlienka. „Nepochybne bude treba opustiť zmiešavanie nebezpečnosti činu a nebezpečnosti páchatel'a. To viedlo v minulosti k neúmerne prísny trestom za bagatel'né delikty. Osobu páchatel'a bude treba hodnotiť až pri ukladaní trestu alebo pri skúmaní viny..., ale oddelene od závažnosti činu.“⁷ Samozrejme, súhlasím, aby orgány činné v trestnom konaní postupovali pri kvalifikácii skutku čo najnezávislejšie od toho, kto skutok spáchal, avšak nie vždy je takéto úplné oddelenie namieste. Koniec-koncov máme špeciálne ustanovenia o recidivistoch.

Druhý rozlišovací význam materiálneho znaku spočíva v určení nebezpečnosti konkrétneho trestného činu pre spoločnosť v rámci trestnej sadzby (prípadne v znížení trestu pod dolnú hranicu alebo v upustení od potrestania). V rekodifikácii majú túto funkciu nahradiť prít'azujúce a poľahčujúce okolnosti a ich vzájomný pomer. Pri najlepšej vôli to nie je možné, pretože ani tieto okolnosti (oproti účinnému TZ navyše taxatívne vypočítané!) nedokážu v sebe zahrnúť všetky osobitosti prípadu. Napríklad úkladná vražda. Má byť rovnako potrestaný páchatel', ktorý vraždí z pomsty ako ohrdnutý milenec, a ten, ktorý z pomsty zabije vraha svojej manželky, ktorý ju predtým znásilnil?

No pozrime sa bližšie do rekodifikovaného TZ. Paragraf 34 upravuje zásady ukladania trestov a v ods. 1 sa okrem iného píše: „...*trest zároveň vyjadruje morálne odsúdenie páchatel'a spoločnosťou.*“ Morálne odsúdenie páchatel'a spoločnosťou. Nuž, naozaj nesmierne „exaktný“ pojem. A ods. 4 znie: „*Pri určovaní druhu trestu a jeho výmery súd prihliadne najmä na spôsob spáchania činu a jeho následok, zavinenie, pohnútku, pri-*

⁷ DOLENSKÝ, A.: *Reforma trestního práva hmotního*. Sborník příspěvků z mezinárodního semináře Trestněprávní reforma v České republice konaného v rámci programu TEMPUS ve dnech 14. – 21. 3. 1993 v Brně. Brno, s. 169.

ťažujúce okolnosti, poľahčujúce okolnosti a na osobu páchatela, jeho pomery a možnosť jeho nápravy.“ Jasne to pripomína starý TZ v § 31 ods. 1: „*Pri určovaní druhu trestu a jeho výmery súd prihliadne na stupeň nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť (§ 3 ods. 4), na možnosť nápravy a pomery páchatela...*“ Rekodifikovaný TZ sa teda v otázke trestania okľukou prakticky vracia k materiálno-formálnemu poňatiu trestného činu, čo je podľa mňa správne a rozumné riešenie. Avšak proklamovaný dôvod odstránenia materiálneho znaku, že sudcovia rozhodujú v podobných kauzách veľmi rozdielne, sa tak nevyrieši.

Preto zostáva otázne, prečo predkladateľ prišiel s návrhom vypustiť (z väčšej časti) materiálny znak, keď jeho podstata je z jednej časti zachovaná a z druhej časti pravdepodobne narobí isté aplikačné problémy, cez ktoré môže prísť a myslím si, že aj príde k prílišnej tvrdosti zákona a tým pádom k nedôvere obyvateľstva ku spravodlivosti trestného postihu. Presný opak toho, čo chce rekodifikácia dosiahnuť. Jedným z možných dôvodov sa javí snaha politickej garnitúry i participujúcich odborníkov prísť s niečím novým a odôvodniť tak potrebu rekodifikácie. Ale snáď sa mýlim.

„Väčšina odborníkov by prijala formálne vymedzenie trestného činu s materiálным korektívom, ktoré by bolo efektívnejšie pre justičnú prax... možno očakávať, že materiálny korektív bude uplatňovaný v justičnej praxi de facto ako v súčasnej dobe aj bez toho, že bude zavedený do nového Trestného zákona.“⁸ Napríklad ak chceme kvalitné odôvodnenie rozsudku, schopné presvedčiť laickú (lebo i tú by malo), ale aj odbornú verejnosť o správnosti rozsudku, musíme sa zaoberať príčinami, podmienkami daného trestného činu atď., prakticky spoločenskou realitou, ktorej právne vyjadrenie obsahoval materiálny znak. Preto naozaj predpokladám, že fakticky s ním budú orgány činné v trestnom konaní naďalej pracovať. A ak má zákon vzbudzovať vážnosť, mal by sa zhodovať s realitou. Nuž v tom prípade by bolo na mieste doň vrátiť nebezpečnosť činu pre spoločnosť alebo závažnosť, alebo akýkoľvek obdobný vhodný termín vyjadrujúci materiálny znak trestného činu. Zatiaľ nám však neostáva iné, len sledovať tento sociologicko-právny pokus v praxi, zbierať informácie, vyhodnocovať a zvažovať, ktorý model chápania trestného činu sa viac osvedčí.

3. OKOLNOSTI VYLUČUJÚCE PROTIPRÁVNOSŤ

Okolnosťami vylučujúcimi protiprávnosť sú v rekodifikovanom Trestnom zákone tak ako v starom TZ: krajná núdza, nutná obrana, oprávnené použitie zbrane, výkon práva a povinnosti, súhlas poškodeného, plnenie úlohy agenta a k nim pristupuje ďalšia okolnosť vylučujúca protiprávnosť, doteraz neuvedená v Trestnom zákone, konkrétne dovolené riziko.

Dovolené riziko je definované v § 27. Odsek 1 znie: „*Čin inak trestný nie je trestným činom, ak niekto v súlade s dosiahnutým stavom poznania vykonáva spoločensky prospešnú činnosť v oblasti výroby a výskumu, ak spoločensky prospešný výsledok, ktorý*

⁸ BALÁŽ, P.: Formálne či formálno-materiálne vymedzenie trestného činu. In: *Justičná revue*, 2005, r. 57, č. 3, s. 312.

sa od vykonávania činu očakáva, nemožno dosiahnuť bez rizika ohrozenia záujmu chráneného týmto zákonom.“ Odsek 2 však túto obrovskú veľkorysosť koriguje: „*Nejde o dovolené riziko, ak výsledok, ku ktorému čin smeruje, celkom zjavne nezodpovedá miere rizika alebo vykonávanie činu odporuje všeobecne záväznému právnomu predpisu, verejnému záujmu, zásadám ľudskosti alebo sa prieči dobrým mravom.*“ Cieľom dovoleného rizika je poskytnúť právny priestor na uľahčenie pokroku vo vede a technike tam, kde by ho prílišné zákonné obmedzenia brzdili. Nie je to však bezbrehá voľnosť, limitujú ju jednak osobitné právne predpisy týkajúce sa výskumu a výroby v tej-ktorej oblasti, jednak určitá rozumná miera rizika (istá smrť evidentne nebude korešpondovať s dôležitosťou žiadneho výskumu, i keď...) a jednak kategórie verejný záujem, zásady ľudskosti a dobré mravy, ktoré bude treba v tejto súvislosti roky podrobne vykladať.

Negatívne hodnotím prelomenie zásady proporcionality pri právnej úprave krajnej núdze v rekodifikovanom TZ. Zatiaľ čo § 14 starého TZ okrem iného hovorí: „... *Nejde o krajnú núdzu, ak bolo možné toto nebezpečenstvo za daných okolností odvrátiť ináč alebo spôsobený následok je zrejme rovnako závažný alebo ešte závažnejší ako ten, ktorý hrozil.*“, rekodifikovaný TZ v § 24 ods. 2 okrem iného znie takto: „... *Nejde o krajnú núdzu, ak bolo možné nebezpečenstvo priamo hroziace chránenému záujmu za daných okolností odvrátiť ináč alebo ak spôsobený následok je zjavne závažnejší ako ten, ktorý hrozil...*“ Nie je spravodlivé za jeden chránený záujem obetovať iný – taký istý, respektíve rovnako cenený záujem (napríklad život za život), lenže práve takýto právny stav zabezpečuje znenie krajnej núdze v rekodifikácii TZ („...*ak spôsobený následok je zjavne závažnejší ako ten, ktorý hrozil...*“). Takéto poňatie je nevyhovujúce a bude v praxi spôsobovať problémy. Už len keď si uvedomíme, že proti krajnej núdzi nie je teoreticky prípustná nutná obrana, zistíme, že trebárs človek, ktorý je v priamom ohrození života a nemôže si pomôcť inak, môže beztretno pripraviť o život iného človeka, ak je to jeho samotného spôsobilé zachrániť (napr. topiaci sa zhodí z gumovej „nafukovačky“ iného človeka, čo nevie plávať, a ten sa utopí), no človek, ktorému je spôsobovaná smrť pri výkone krajnej núdze iného, sa podľa zákona brániť nesmie. Pozoruhodné.

Dôležité zmeny zaznamenal vývoj nutnej obrany – § 25 rekodifikovaného TZ:

„(1) *Čin inak trestný, ktorým niekto odvracia priamo hroziaci alebo trvajúci útok na záujem chránený týmto zákonom, nie je trestným činom.*

(2) *Nejde o nutnú obranu, ak obrana bola celkom zjavne neprimeraná útoku, najmä k jeho spôsobu, miestu a času, okolnostiam vzťahujúcim sa k osobe útočníka alebo k osobe obrancu.*

(3) *Ten, kto odvracia útok spôsobom uvedeným v odseku 2, nebude trestne zodpovedný, ak konal v silnom rozrušení spôsobenom útokom, najmä v dôsledku zmätku, strachu alebo zľaknutia.*

(4) *Ak sa niekto vzhľadom na okolnosti prípadu mylne domnieva, že útok hrozí, nevyučuje to trestnú zodpovednosť za čin spáchaný z nedbanlivosti, ak omyl spočíva v nedbanlivosti.*“

Druhý odsek je oproti úprave v starom TZ doplnený demonštratívnym výpočtom okolností, podľa ktorých sa posudzuje primeranosť obrany k útoku. Táto primeranosť sa posudzuje najmä „... podľa spôsobu, akým bol útok realizovaný – napríklad, či útočník

použil alebo nepoužil zbraň. Podľa miesta útoku – napríklad či útočník napadol obrancu na odľahlom mieste alebo na frekventovanej ulici. Podľa času útoku – napríklad, či útočník čakal kým sa zotmie alebo útočil na poludnie. Pokiaľ ide o okolnosti k osobe útočníka alebo obrancu, tam by sa pozornosť mala zamerať na skutočnosti, ktoré priamo súvisia s útokom – napríklad či ide o známeho bitkára alebo či je trénovaný v bojových umeniach.⁹

Tretí odsek výslovne značne posilňuje pozíciu obrancu proti pozícii útočníka v súlade s filozofiou, že riziko spôsobené svojim protiprávnym konaním má znášať útočník, ktorý pri vedení svojho útoku často využíva moment prekvapenia a navyše má psychickú výhodu v tom, že si je istý (alebo aspoň je to veľmi pravdepodobné), že ku konfrontácii príde, nehovoriac o tom, že často má možnosť vopred sa na útok fyzicky pripraviť (napr. zadováži si zbraň). Preto je správne, že znáša aj obrancovo pochybenie v prípade jeho zmätku, strachu alebo zľaknutia, vyvolaného útokom. Na dôvažok – keď si uvedomíme, že obranca koná v nutnej obrane v súlade so zákonom a týmto konaním dokonca bráni záujmy chránené zákonom, musíme mu priznať pokiaľ možno čo najširšiu možnosť na obranu.

Štvrtý odsek postihuje prípady tzv. putatívnej, domnej obrany, ktorú vyslovene považuje za nedbanlivostný trestný čin, ale len ak je spôsobený nedbanlivosťou obrancu. Žiaľ, toto ustanovenie výslovne nezakotvuje, i keď to z dikcie zákona nepriamo vyplýva, že putatívna obrana, ak nebola vedená z nedbanlivosti (teda obranca vzhľadom na svoje osobné pomery nevedel a ani nemohol vedieť, že obrana je iba domnelá), je okolnosťou vylučujúcou protiprávnosť.

Tieto zmeny v zákonomnom znení nutnej obrany reagovali na dlhodobejšiu prax judikatúry.

Zásadným spôsobom sa tiež dopĺňa oprávnené použitie zbrane, v zmysle technickej zbrane podľa osobitných predpisov, hlavne o zbraniach a strelive (najmä strelná zbraň), § 26 TZ:

„(1) Použitie zbrane v súlade so zákonom nie je trestným činom.

2) Za použitie zbrane v súlade so zákonom sa považuje aj jej použitie proti inému vo svojom obydli na ochranu života, zdravia alebo majetku, ak osoba do obydli neoprávnené vnikne alebo v ňom neoprávnené zotrúva a nejde o nutnú obranu. To neplatí, ak bola pritom inému úmyselne spôsobená smrť.“

Prvý odsek sa teda vzťahuje na zbraň v technickom zmysle (najmä strelná zbraň). Druhý odsek však musíme vykladať širšie, v zmysle zbrane podľa § 122 ods. 3 TZ (zbraňou je každá vec, ktorou možno urobiť útok proti telu dôraznejším), dokonca by sme pod to mohli subsumovať konanie „holými rukami“, ktoré inak vykazuje znaky § 26 ods. 2, pretože pri prijatí opačného záveru by sme uvedené konanie so zbraňou v technickom zmysle považovali za beztrestné, zatiaľ čo rovnaké konanie len bez takejto zbrane (ktoré je tým pádom menej závažné) by sme za trestné pokladali.

Druhý odsek dáva obrancom širokú paletu možností vysporiadať sa s osobami, ktoré sa bez oprávnenia zdržujú v ich obydli, aj keď nejde o nutnú obranu, dokonca keď tieto

⁹ PRIKRYL, O.: K návrhu nového Trestného zákona o nutnej obrane. In: *Justičná revue*, 2005, r. 57, č. 2, s. 157.

osoby nepáchajú žiadny trestný čin, s výnimkou porušovania domovej slobody. Paragraf 122 ods. 5 hovorí: „*Trestný čin je spáchaný v obydli, ak je spáchaný v dome alebo byte iného alebo v iných priestoroch slúžiacich na bývanie, vrátane priestorov a pozemkov k nim patriacim, ak sú ako súčasť obydli uzavreté.*“ Z tejto definície si môžeme odvodiť tiež definíciu obydli na účely § 26. Na jednej strane je správne, že človeku zaskočenému doma nečakanou „návštevou“, snád' prekvapenému, vystrašenému zákon umožňuje tvrdý zásah proti narušiteľovi obydli, no nesmieme opomenúť ani druhú stránku. Takto široko koncipované oprávnenie použiť proti narušiteľovi zbraň môže veľmi ľahko sklznúť k jeho zneužitiu. Dokazovať v takýchto prípadoch úmyselné spôsobenie smrti, pokiaľ sme narušiteľa nestrelili z piatich centimetrov do čela, bude evidentne komplikované, ak nie priam nemožné. Môžu sa pritrafiť prípady zbavovania sa nepohodlných osôb tak, že ich pod naoko dôležitou zámenkou pozvú na návštevu, potom ich v nestráženej chvíli zastrelia a páchatelia sa budú tváriť, že po hádke návšteva nechcela odísť, nuž ju chceli postrašiť, lenže v tom rozrušení sa akousi náhodou trafili priamo do hrude. Veru, od 1. januára 2006 si rozmyslím, ku komu sa nechám pozvať.

Takisto neadekvátne je, že táto okolnosť vylučujúca protiprávnosť sa nepoužije iba pri spôsobení smrti (úmyselnom). Úmyselná ťažká ujma na zdraví, keď je obeť doživotne ochrnutá len za to, že sedela v obývačke v kresle, nechcela sa pohnúť a mala napríklad nevhodné pripomienky, ktoré si domáci vyložil po svojom, je v poriadku?

Alebo: doteraz sa pamätám, ako som asi osem ročný zažíval obrovské dobrodružstvá, keď sme s kamarátom chodili k farárovi do záhrady zo stromu kradnúť marhule. Nevie, či by sa mi páčilo, keby ma pán farár zostrelil rovno z koruny stromu.

Úprava oprávneného použitia zbrane v rekodifikácii TZ bude musieť byť podľa môjho názoru veľmi skoro novelizovaná, bližšie špecifikovaná a zúžená, i keď to sám osebe nie je zlý inštitút. V opačnom prípade by sme mali sledovať viac westernov, aby sme sa pripravili na realitu.

4. VEKOVÁ HRANICA TRESTNEJ ZODPOVEDNOSTI

Nedosiahnutie potrebného veku páchatel'a je okolnosťou, ktorá vylučuje jeho trestnú zodpovednosť. V starom TZ bola hranica trestnej zodpovednosti viazaná na dosiahnutie pätnásteho roku veku. V rekodifikácii sa znížila o rok, s výnimkou trestného činu sexuálneho zneužívania podľa § 201 TZ, kde ostala na pätnástich rokoch (§ 22 ods. 2). Paragraf 22 ods. 1: „*Kto v čase spáchania činu inak trestného nedovršil štrnásť rok svojho veku, nie je trestne zodpovedný.*“

Na toto ustanovenie nadväzujú ďalšie paragrafy zaoberajúce sa osobitosťami trestnej zodpovednosti mladistvých. §94 ods. 1: „*Osoba, ktorá v čase spáchania trestného činu dovršila štrnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku, sa považuje za mladistvú.*“; Paragraf 95 ods. 1: „*Mladistvý mladší ako pätnásť rokov, ktorý v čase spáchania činu nedosiahol takú úroveň rozumovej a mravnej vyspelosti, aby mohol rozpoznať jeho protiprávnosť alebo ovládať svoje konanie, nie je za tento čin trestne zodpovedný,*“; ods. 2: „*Prečin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone, nie je trestným činom, ak ho spáchal mladistvý a ak je jeho závažnosť malá.*“

Dôvodom zníženia vekovej hranice trestnej zodpovednosti je narastajúci počet závažných násilných trestných činov páchaných osobami mladšími ako pätnásť rokov. Argumentom umožňujúcim toto zníženie sa tiež stalo tvrdenie, že psychický vývoj mládeže sa oproti minulosti zrýchlil. Údajne „...podľa psychológov sa dospievanie mladej generácie zrýchľuje približne o 0,8 roka za každú generáciu.“¹⁰

Ak mám posúdiť vospelosť mladskej generácie na základe vlastných skúseností, musím povedať, že si nepamätám na nič podstatné, čo by som v pätnástich vnímal inak ako v štrnástich (zásadné psychické zmeny prišli neskôr). A väčšina mojich známych bola v štrnástich, ba i skôr určite natoľko rozumovo vospelá, aby dokonale chápala význam a dôsledky násilnej kriminality, ako i kriminality majetkovej vrátane možných sankcii (isteže nie presné trestné sadzby). Navyše § 95 ods. 1 ponecháva možnosť na základe znaleckého dokazovania rozumovej a mravnej vospelosti mladistvého mladšieho ako pätnásť rokov zbaviť ho trestnej zodpovednosti. Osobne podporujem zníženie vekovej hranice trestnej zodpovednosti, pretože z vlastných skúseností viem, že už páchatelia pod pätnásť rokov sú značne nebezpeční. Často sa stretávame s ich násilným vyvršovaním sa na rovesníkoch, ale niekedy aj na starších ľuďoch alebo ženách. Svoje správanie tiež zvyknú dopĺňať krádežami. Preto je dobré formovať takýchto mladých ľudí už v čo najskoršom veku, no práve kvôli tomu je nevyhnutné sa čo najviac zamerať na ich výchovu a represiu si ponechať len na najzávažnejšie prípady. Významnú úlohu pri prevýchove mladistvých páchatel'ov zohrávajú kvalifikovaní psychológovia s ľudským prístupom a nesmieme podceňovať ani materiálne vybavenie ústavov pre výkon ochrannej výchovy. Rekodifikovaný TZ „...síce počíta s tým, že mladistvým, ktorí spáchajú trestné činy budú ukladané sankcie (tresty a ochranné opatrenia), preferuje však ochranné opatrenia a novo zavádza tzv. výchovné opatrenia, pričom výrazne rozširuje aj možnosti upustenia od potrestania.“¹¹ Výchovné opatrenia sú: probačný dohľad, výchovné povinnosti a obmedzenia a napomenutie s výstrahou. Výchovné opatrenia môže ukladať súd a v prípravnom konaní – so súhlasom osoby, proti ktorej sa konanie vedie – aj prokurátor. Mladistvý môže kedykoľvek v priebehu trestného stíhania až do skončenia prípravného konania svoj súhlas odvolať písomným vyhlásením adresovaným prokurátorovi, čím sa končí výkon výchovného opatrenia.

Pri problematike trestne nezodpovedných páchatel'ov nesmieme opomenúť jednu vec. „Samozrejme, by bolo možné znížiť vekovú hranicu na 14 rokov, spornejšie by už bolo zníženie na 13 rokov. Ale čo by to vyriešilo...? Objaví sa vrah dvanásťročný, jedenásťročný a problém tu bude znova.“¹² Preto musíme venovať ešte väčšiu pozornosť páchatel'om menej závažných činov inak trestných vrátane ich rodín, a to z psychologického i celospoločenského hľadiska a musíme zvýšiť odbornú starostlivosť o páchatel'ov závažných činov inak trestných v rámci ochrannej výchovy nariadenej civilným

¹⁰ Rozhovor s podpredsedom vlády a ministrom spravodlivosti SR JUDr. Danielom Lipšicom o rekodifikácii Trestného zákona. *PaFUK* – časopis študentov Právnickej fakulty UK, Bratislava : ELSA, 2004, r. 13, č. 44, s. 8.

¹¹ MATHERN, V.: Aké budú nové trestnoprávne kódexy. Úvahy nad návrhmi nového Trestného zákona a Trestného poriadku. 2. časť. In: *Justičná revue*, 2003, r. 55, č. 12, s. 1107.

¹² NOVOTNÝ, O.: Znovu k návrhu nového trestného kodexu. In: *Trestní právo*. Orac, 2005, č. 3, s. 3.

súdom. Osobne by som nebol ani proti deleniu vekovej hranice trestnej zodpovednosti (ako je to napríklad vo Francúzsku), kde by pre taxatívne určené trestné činy, najmä násilnej a majetkovej povahy bola určená nižšia veková hranica trestnej zodpovednosti (trebárs 12 alebo 10 rokov), nakoľko som presvedčený, že podstate týchto zakázaných konaní rozumejú už aj mladšie deti. A pre ostatné trestné činy, pre trestnú zodpovednosť ktorých je otázka rozumovej vyspelosti v mladšom veku sporná (napr. heilovanie) alebo ju takíto páchatelia zjavne nemôžu dosiahnuť (napr. hospodárske trestné činy), by ostala zachovaná vyššia hranica trestnej zodpovednosti, povedzme 15 rokov.

5. SANKCIE

Sankciami za trestný čin sú v rekodifikovanom TZ rovnako ako v starom TZ tresty a ochranné opatrenia. Do systému trestov patria: trest odňatia slobody, peňažný trest, trest prepadnutia majetku, trest prepadnutia vecí, trest zákazu činnosti, trest zákazu pobytu, trest straty čestných titulov a vyznamenaní, trest straty vojenskej a inej hodnosti, trest vyhostenia a rekodifikáciou čerstvo zavedené nové tresty – trest domáceho väzenia a trest povinnej práce. Tieto tresty možno uložiť samostatne (okrem trestu straty čestných titulov a vyznamenaní a trestu straty vojenskej a inej hodnosti) alebo možno uložiť viac týchto trestov popri sebe (v § 34 ods. 7 sa stanovuje, ktoré tresty nemožno uložiť popri sebe). Za trestný čin, ktorého horná hranica trestnej sadzby trestu odňatia slobody ustanovená v osobitnej časti zákona prevyšuje päť rokov, musí súd uložiť trest odňatia slobody (teda aj za niektoré neúmyselné trestné činy, čo je škoda). Pritom v osobitnej časti rekodifikovaného TZ sú pri jednotlivých skutkových podstatách uvedené iba trestné sadzby trestu odňatia slobody, ostatné tresty sú upravené výlučne vo všeobecnej časti.

Rekodifikovaný Trestný zákon plošne zvyšuje trestné sadzby. Aby sme boli spravodliví, robí tak najmä pri zločinoch. Trest odňatia slobody možno uložiť najviac na dvadsaťpäť rokov (oproti doterajším pätnástim, nad 15 do 25 rokov už šlo o výnimočný trest) alebo na doživotie (ak to TZ umožňuje v osobitnej časti a za podmienok určených v § 47 ods. 1, alebo v § 47 ods. 2 – zásada „trikrát a dost“). Ak súd uloží trest odňatia slobody na doživotie, môže zároveň rozhodnúť, že podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody nie je prípustné, ak páchatel spáchal dva alebo viac obzvlášť závažných zločinov, naplnil súčasne dve alebo viac okolností podmieňujúcich použitie vyššej trestnej sadzby, spáchal trestný čin ako člen zločineckej skupiny alebo teroristickej skupiny, alebo bol už potrestaný za trestný čin uvedený v § 47 ods. 2. Osobne si myslím, že uväzniť človeka bez toho, že by sme mu ponechali víziu, že raz možno bude slobodný (i keď až v ďalekej budúcnosti), ak sa bude slušne správať a bude odôvodnený predpoklad, že po prepustení nebude pokračovať v páchaní trestnej činnosti, je nielen nehumánne, ale aj nezmyselné, nakoľko takéhoto človeka nebude mať k pozitívnej zmene čo motivovať. A prevýchova je jedným zo základných účelov trestu. Tu si pomôžem slovami, ktoré boli svojho času povedané v úplne inej súvislosti: „Sú... vrahovia a ďalší páchatelia, ktorí jednú celkom zámerne, chladne a bezohľadne. Nie je až príliš jednoduché ponúknuť im po takýchto skutkoch trest smrti? Zdá sa mi, že potom sa len

ťažko hovorí o treste. Vrah by predsa mal vedieť, čo spáchal. Podľa môjho názoru by potom mal celý zvyšok života s týmto vedomím a svedomím žiť. Samozrejme, že doživotne v izolácii od spoločnosti a s každodenným prídelom pracovných povinností. I keď z týchto ľudí nemožno robiť pokusné králiky, aspoň jeden z pokusov by ich nemal minúť. Totiž dať takémuto človeku veľkú možnosť pocítiť neslobodu, bezbrannosť a hlavne nemožnosť organizovať si podľa vlastného uváženia svoj život. Za takýchto podmienok, ktoré považujem za humánne, mu potom nezostáva nič iného, než sa preberať vlastným svedomím a učiť sa pokore, a to rozhodne nie je málo.¹³ Pýtam sa, na čo sa bude páchatel učiť pokore, keď ju nikdy nebude môcť uplatniť v reálnom živote!

Ak ani po rokoch strávených vo väzení nebude dôvodný predpoklad, že väzeň nebude pokračovať v páchaní trestnej činnosti, prosto o jeho podmiennečnom prepustení nebude rozhodnuté kladne.

Od zvýšenia trestných sadzieb predkladateľ návrhu očakáva pokles kriminality. Voči takýmto záverom som značne skeptický. Nedávny menší dotazníkový prieskum (30 respondentov) v Ústave pre výkon trestu odňatia slobody III. nápravno-výchovnej skupiny v Ilave vykonávaný medzi obzvlášť nebezpečnými recidivistami ukázal, že až dve tretiny z nich neodradí od spáchania trestného činu výška trestnej sadzby, a tiež, že skoro dve tretiny respondentov nemalo v čase spáchania trestného činu vedomosť o výške postihu zaň.¹⁴ Pochopiteľne, ľudia laicky vnímajú závažnosť toho-ktorého trestného činu, pričom prvoradým kritériom je ich vlastná morálka, určitým spôsobom ovplyvnená morálkou spoločnosti, prípadne ich životná situácia, a až následne prichádza do úvahy neúplná predstava o dĺžke možného trestu.

Naopak, myslím si, že vysoké trestné sadzby môžu byť samy osebe kriminogénnym faktorom, podporujúcim kriminalitu. Jednak pri páchaní trestnej činnosti vo väzeniach. A jednak ak sa väzni inštitucionalizujú, tí po dlhom čase strávenom v izolácii od spoločnosti nemusia byť schopní sa do nej riadne včleniť a ako outsideri opäť skĺznu ku kriminalite, možno ešte závažnejšej, než za akú si odpykali dlhý trest (čo dvojnásobne platí pri treste odňatia slobody za neúmyselné trestné činy). Za týmto názorom si stojím aj napriek nelichotivému vyjadreniu bývalého ministra spravodlivosti a predkladateľa rekodifikácie TZ: „Akademická verejnosť desiatky rokov hovorí o dekriminalizácii. Je to prejav ťažko pochopiteľnej tolerancie k násiliu. Ak niekto tvárou v tvár nárastu násilných deliktov a ich brutality volá po dekriminalizácii, tak to môže byť len prejav teoretickej odtrhnutosti od reálneho života.“¹⁵ Samozrejme, nie som zástancom výrazného znižovania trestných sadzieb, ktoré zasa vedú k nedostatku rešpektu pred zákonom a priam povzbudzujú k páchaniu trestnej činnosti. No myslím si, že výška trestných sadzieb v starom Trestnom zákone bola akurát dostačujúca (až na isté výnimky, napr.

¹³ KOBZOVÁ, J.: *Proč nesouhlasím s trestem smrti*. Sborník příspěvků z mezinárodního semináře Trestněprávní reforma v České republice konaného v rámci programu TEMPUS ve dnech 14. – 21. 3. 1993 v Brně. Brno : s. 202.

¹⁴ K tomu bližšie MAZÁNIK, O.: *Recidíva, obzvlášť nebezpečná recidíva a jej trestný postih*. Diplomová práca. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2005, s. 54-56.

¹⁵ Rozhovor s podpredsedom vlády a ministrom spravodlivosti SR JUDr. Danielom Lipšicom o rekodifikácii Trestného zákona. In: *PaFUK* – časopis študentov Právnickej fakulty UK, Bratislava : ELSA, 2004, r. 13, č. 44, s. 8.

znásilnenie) a určite adekvátnejšia než v rekodifikovanom Trestnom zákone. Vysoký trest nie je všeliakom.

Pri prečinoch (teda menej závažných trestných činoch) sa oproti zločinom počíta s väčším využívaním alternatívnych trestov, ktoré nezasiahnu do života odsúdeného tak tvrdo ako trest odňatia slobody (odpadá problém s návratom odsúdeného do spoločnosti) a navyše sú pre štát lacnejšie. Zaujímavé i účinné môžu byť dva nové tresty, trest domáceho väzenia a trest povinnej práce. Za zmienku tiež stojí, že podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody možno povoliť už pri trestoch neprevyšujúcich tri roky – v prípade súčasného uloženia probačného dohľadu (maximálne dvojročný trest ostáva bez povinného probačného dohľadu), samozrejme, za splnenia ostatných podmienok.

Trest povinnej práce môže súd uložiť so súhlasom páchatel'a vo výmere od 40 do 300 hodín, ak ho odsudzuje za prečin, za ktorý zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody, ktorého horná hranica sadzby trestu odňatia slobody nepresahuje päť rokov. Trest povinnej práce je odsúdený povinný vykonať najneskôr do jedného roka od nariadenia výkonu tohto trestu a je povinný ho vykonať osobne vo svojom voľnom čase bez nároku na odmenu. Ak odsúdený v čase výkonu trestu povinnej práce nevedol riadny život alebo zavinene nevykonával práce v určenom rozsahu (alebo nesplnil ďalšie uložené obmedzenia alebo povinnosti), súd premení trest povinnej práce alebo jeho zvyšok na trest odňatia slobody tak, že za každé dve hodiny nevykonanej práce nariadi jeden deň nepodmieneného trestu odňatia slobody a zároveň rozhodne o spôsobe výkonu tohto trestu. Evidentné je, že na výkon tohoto trestu bude nutné prijať osobitný zákon, ktorý špecifikuje niektoré ďalšie podmienky a vyrieši aplikačné problémy (napr. kto bude zabezpečovať reálny výkon povinnej práce, o akú prácu vlastne pôjde atď.). Trest povinnej práce sa bude zrejme vykonávať ako verejnoprospešná práca pre samosprávu a ako taká priamo „útočí“ na pýchu a sebavedomie odsúdeného, čím môže značne znechutiť jeho túžbu po ďalšom páchaní menej závažných, často zbytočných trestných činov (prečinov), napríklad výtržníctva. Veď „ťažkých frajerov“, ktorí „všetko môžu“, ktorým sa „nemôže nič stať“, je stále dosť a keby ich známi videli, ako zametajú ulice, v istom zmysle by to bolo pre nich strašnejšie ako výkon trestu odňatia slobody.

Domáce väzenie môže byť uložené páchatel'ovi prečinu až na jeden rok. Odsúdený je po dobu výkonu trestu domáceho väzenia povinný v čase, ktorý určí súd, zdržiavať sa vo svojom obydľí vrátane k nemu prináležiacich vonkajších priestorov, viesť riadny život a podrobiť sa kontrole technickými prostriedkami, ak je táto kontrola nariadená. Čas, v ktorom sa odsúdený musí zdržiavať doma bude zrejme určený mimo pracovnú dobu páchatel'a, tak aby si odsúdený mohol splniť svoje ďalšie povinnosti (nakúpiť, vyzdvihnúť dieťa zo škôlky, atď.), a zároveň aby v najkritickejšom čase vhodnom na páchanie trestnej činnosti bol doma, trebárs v noci (napr. medzi 18,00 a 06,00 hod.).

Výkon trestu domáceho väzenia bude kontrolovaný probačnými a mediačnými úradníkmi, najskôr náhodnými kontrolami a keď sa podarí spustiť elektronický systém, aj technickými prostriedkami, a to vo forme elektronických náramkov vysielajúcich signál. Kontrolovať odsúdených kamerami a odposluchom považujem za nevhodné (a zrejme sa s tým ani neráta), nielen kvôli tomu, že by šlo o priveľký zásah do súkromia odsúdeného (ten by sa mohol chápať ako súčasť trestu), ale najmä preto, že by to bol

absolútne bezprávny zásah do základných ľudských práv a slobôd osôb žijúcich s odsúdeným v spoločnej domácnosti, ktoré nemajú povinnosť žiadny takýto zásah znášať, nakoľko neboli odsúdené. Tu treba podotknúť, že na výkon trestu domáceho väzenia je taktiež nevyhnutné prijať osobitný zákon, veď technické prostriedky nie sú nikde definované, čo znamená, že by nimi mohlo byť hocičo vrátane už spomínanej kamery. A takýto, čo len teoretický, priestor na využívanie zákona na zásah do ľudských práv si nemôže dovoliť legislatíva žiadneho demokratického štátu.

Ak si odsúdený neplní povinnosti, súd trest domáceho väzenia premení na nepodmienečný trest odňatia slobody tak, že dva dni nevykonaného trestu sa rovnajú jednému dňu nepodmienečného trestu odňatia slobody. Zároveň súd rozhodne o spôsobe výkonu tohto trestu.

Trest domáceho väzenia sa môže stať pomerne lacným a efektívnym riešením na sankcionovanie menej závažných prečinov.

Ochranné opatrenia sú v rekodifikovanom Trestnom zákone už v predchádzajúcej úprave známe ochranné liečenie, ochranná výchova, ochranný dohľad, zhabanie vecí a úplne nová detencia, ktorá spočíva v umiestnení páchateľa do detenčného ústavu, ak odsúdený ochorie na duševnú chorobu vo výkone trestu odňatia slobody, ktorá je podľa odborného lekárskeho posudku nevyliciteľná a jeho pobyt na slobode je aj s prihliadnutím na spáchanú trestnú činnosť pre spoločnosť nebezpečný (hm, pre spoločnosť nebezpečný, vraciame sa k tak nepopulárnemu pojmu?), alebo pred skončením výkonu trestu odňatia slobody sa súd domnieva, že je tam nevyhnutné umiestniť páchateľa úmyselného trestného činu, ktorý sa odmieta podrobiť ochrannému liečeniu alebo u ktorého ochranné liečenie pre negatívny postoj pacienta neplní svoj účel a ktorého pobyt na slobode je pre spoločnosť nebezpečný. Alebo ide o páchateľa zločinu spáchaného zo sexuálneho motívu alebo páchateľa, ktorý opätovne spácha obzvlášť závažný zločin. Detencia bude mať význam najmä pri násilných trestných činoch proti životu a zdraviu.

Keby bola prijatá trestná zodpovednosť právnických osôb, posledným ochranným opatrením by bol súdny dohľad nad činnosťou právnickej osoby.

6. TRESTNÁ ZODPOVEDNOSŤ PRÁVNICKÝCH OSÔB – U NÁS NEPRIECHODNÁ

Národná rada Slovenskej republiky po búrlivom odpore napokon v rekodifikácii Trestného zákona neprijala trestnú zodpovednosť právnických osôb. Prečo?

Trestnú zodpovednosť právnických osôb majú zavedené viaceré vyspelé štáty (napr. Francúzsko, Slovinsko, Holandsko, Dánsko). „Trestná zodpovednosť právnických osôb všeobecne vychádza z filozofie, že ak spoločnosti môžu konať v zmysle občianskeho a obchodného práva, môžu konať aj v zmysle práva trestného“¹⁶ Navyše, ak je možnosť a zároveň nevyhnutnosť postihovať právnické osoby prostriedkami správneho práva

¹⁶ MATHERN, V.: Aké budú nové trestnoprávne kódexy. Úvahy nad návrhmi nového Trestného zákona a Trestného poriadku. 2. časť. In: *Justičná revue*, 2003, r. 55, č. 12, s. 1107.

(rovnako ako fyzické osoby), nevidím dôvod, prečo by sa tak v závažnejších prípadoch nemohlo udiat' i prostriedkami trestného práva. Samozrejme, „zatiaľ“ čo napr. v správnom konaní možno voči právnickej osobe vyvodiť aj objektívnu zodpovednosť, v trestnom práve sa musia dodržať aj voči právnickej osobe zásady zodpovednosti za zavinenie.“¹⁷ „U právnickej osoby, ktorá je schopná konať formou tzv. odvodenej schopnosti, je daná jej ‚vina‘ v inom než bežnom ponímaní, spravidla preto pôjde o tzv. organizačnú vinu.“¹⁸

Podľa navrhovaného, no neprijatého § 123 ods. 1: „*Trestný čin je spáchaný právnickou osobou, ak za účelom získania prospechu alebo inej výhody pre právnickú osobu konal pri jej činnosti v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom a) jej štatutárny orgán alebo jeho člen, b) jej dozorný orgán alebo jeho člen, alebo c) iná osoba oprávnená konať alebo rozhodovať za právnickú osobu,*“ a ods. 2: „*Trestný čin je spáchaný právnickou osobou aj vtedy, ak osoba uvedená v odseku 1 nedostatočným dohľadom alebo kontrolou umožnila spáchať trestný čin fyzickou osobou, ktorá konala v rámci oprávnení, ktoré jej boli zverené právnickou osobou.*“ Prvý odsek teda počíta s odvodeným úmyselným zavinením právnickej osoby, druhý s odvodenou neobľivosťou právnickej osoby. Trestná zodpovednosť právnických osôb sa nevzťahuje na štát a štátne orgány vrátane Národnej banky Slovenska.

Právnické osoby by boli zodpovedné iba za taxatívne vymenované trestné činy (napr. obchodovanie s ľuďmi; nedovolená výroba omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi; falšovanie, pozmeňovanie a neoprávnená výroba peňazí a cenných papierov; porušovanie práv k ochrannej známke, označeniu pôvodu výrobku a obchodnému menu; ohrozenie a poškodenie životného prostredia; nedovolené ozbrojovanie a obchodovanie so zbraňami atď.). Po tlaku zo strany poslancov z návrhu vypadli trestné činy proti životu a zdraviu (dovtedy mohla byť právnická osoba zodpovedná zásadne za všetky trestné činy, ktoré svojou povahou je schopná zaviniť), čo vtedy bola škoda (teraz je to aj tak jedno). Trestná zodpovednosť právnických osôb má podľa môjho názoru opodstatnenie aj pri týchto trestných činoch (napr. pri ekologickej havárii v chemickej továrni vznikajúcej v dôsledku nerešpektovania bezpečnostných predpisov spoločnosťou prevádzkujúcou tovareň bude niekomu ublížené na zdraví alebo bude aj usmrtený; alebo predstavenstvo obchodnej spoločnosti si po spoločnej dohode najmä vraha, aby zlikvidoval ministra, ktorý tejto spoločnosti nechce prideliť štátnu zákazku, a ešte aj vraha vyplatí z prostriedkov spoločnosti; alebo politická strana navádzajúca na reálnu likvidáciu ľudí inej národnosti, rasy, zmýšľania...)

Osobitostiam právnických osôb bol v návrhu prispôsobený aj systém trestov (peňažný trest, trest zrušenia právnickej osoby, trest prepadnutia majetku, trest prepadnutia vecí, trest zákazu vymeďzenej činnosti, trest zákazu alebo obmedzenia prijímať verejné dotácie alebo subvencie, a trest zákazu účasti vo verejnom obstarávaní) a ochranných opatrení (zhabanie vecí, súdny dohľad nad činnosťou právnickej osoby).

---

¹⁷ Tamtiež, s. 1107.

¹⁸ Legislatívny zámer Trestného zákona bod IV f), 2000.

Osobne by som trestnú zodpovednosť právnických osôb ako zásadnú koncepčnú zmenu v slovenskom trestnom práve privítal, pretože v praxi sa môžu ľahko vyskytnúť prípady, keď postihovanie fyzických osôb, jednotlivcov, za určité spoločensky mimoriadne nebezpečné činy je buď nedostatočné a neadekvátne, alebo úplne nemožné, avšak zavinenie je možné preukázať právnickej osobe (hlavne ekologické trestné činy). Treba si však uvedomiť, že trestný postih právnickej osoby nevyklučuje aj postih fyzickej osoby.

Od zavedenia trestnej zodpovednosti právnických osôb som si sľuboval minimálne to, že ich konatelia a iné osoby zodpovedné za ich chod budú nútení dávať si väčší pozor na to, čo robia, prípadne opomínajú a zmenší sa tiež priestor na prepieranie peňazí (napr. darmo konateľ pôjde do väzenia, ak sa môže celé tie roky tešiť na peniaze získané trestným činom, ktoré sa mu ale legálne podarilo previesť nie na seba, ale na právnickú osobu, trebárs pomocou fingovaných obchodov). Žiaľ, odpor voči trestnej zodpovednosti právnických osôb ako novému, neprebádanému inštitútu bol priveľký. Popri tom sa vyskytli viaceré interesantné argumenty proti jej zavedeniu. Prvým je, že za jeden trestný čin by prišlo k zdvojenému trestaniu, raz konateľa – fyzickej osoby, druhýkrát právnickej osoby. Tento argument je mierne pomýlený, keby sme ho akceptovali, nemohli by sme potrestať ani spolupáchateľov – fyzické osoby. Všetky odvetvia práva totiž považujú právnické osoby za samostatné subjekty práva, nezávislé od fyzických osôb. Nevidím jediný dôvod, prečo by trestné právo malo byť výnimkou. Druhý argument hovorí, že potrestaním právnickej osoby nepriamo potrestáme ďalšie nevinné osoby (napr. drobných akcionárov alebo zamestnancov, ktorí tak môžu prísť o prácu). Fajn, ale potom nesmieme zatvoriť ani trojnásobného vraha, pretože je živiteľom šiestich malých detí. Navyše škála sankcií pre právnickú osobu je dostatočne široká na to, aby súd pri ich ukladaní aplikoval tú najvhodnejšiu, ktorá napríklad „nevyhodí na ulicu“ dvetisíc zamestnancov. Ved' súdny dohľad nad činnosťou právnickej osoby môže za istých okolností túto osobu a jej zamestnancov zachrániť. Koľko prípadov z nedávnej minulosti i prítomnosti poukazuje na maximálne vyťaženie právnickej osoby konateľmi a na jej následné ponechanie osudu – krachu? Tretím argumentom proti jej prijatiu je možnosť zneužitia trestnej zodpovednosti právnických osôb povedzme konkurenciou, ktorá si od orgánov činných v trestnom konaní „za úhradu objedná“ trestné stíhanie voči právnickej osobe, ktoré ani nemusí byť dovedené do úspešného konca, ale stačí natoľko znevážiť meno tejto právnickej osoby u obchodných partnerov, že sa dostane do obrovských existenčných problémov. „Pošpinenie“ mena právnickej osoby je v prípade obchodných vzťahov omnoho závažnejšie ako „pošpinenie“ mena fyzickej osoby, jej konateľa. Tento argument ako jediný považujem za racionálny a reálny. Žiaľ, zneužitie právneho inštitútu najmä v období transformácie (v ktorom ešte stále „trčíme“) sa môže pokojne pritrafiť. Ale keby nás to malo odradiť od zavádzania právnych inštitútov do praxe, môžeme právo rovno „zabalit“ a začať zbrojiť.

Myslím si, že výhody zavedenia trestnej zodpovednosti právnických osôb značne prevyšujú jej nevýhody. A aj keď v súčasnom rekodifikovanom Trestnom zákone nebola prijatá, celospoločenská nevyhnutnosť založená na globalizácii a neustále narastajúcim formovaní spoločnosti trhom ovládanom gigantickými korporáciami nás onedlho

zaiste prinúti ju prijať. Taktiež nesmieme zabúdať na medzinárodné záväzky Slovenskej republiky v tejto oblasti. Uvidíme, ako sa bude dariť napríklad aj pripravenému návrhu osobitného zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorý vznikol vyňatím príslušných neprijatých ustanovení rekodifikovaného TZ. Treba však dodať, že tento návrh by ešte potreboval „doladiť“, aby v praxi nespôsobil viacej škody ako úžitku.

7. STRUČNE K VÝKLADU VŠEOBECNÝCH POJMOV A PODROBNÁ CHARAKTERISTIKA OSOBITNÝCH KVALIFIKAČNÝCH POJMOV

Prvý diel piatej hlavy všeobecnej časti rekodifikovaného TZ dost' podrobne definuje pojmy, s ktorými sa pracuje najmä v osobitnej časti. Musíme uznať, že oproti svojmu predchodcovi si rekodifikačná komisia na výklade pojmov dala značne záležať. Definované sú aj pojmy, ktoré sa v starom TZ používali, ale bližšie sa nešpecifikovali (napr. ublíženie na zdraví). Veľkým kladom je, že rekodifikovaný TZ prebral do svojich definícií výklady súdnej praxe, ktorá sa formovala dlhé desaťročia.

Pojmy sú rozdelené do týchto tematických skupín: trestný čin a spôsoby jeho spáchania, ujma na zdraví (vrátane ublíženia na zdraví a ťažkej ujmy na zdraví), škoda (ujma na majetku alebo reálny úbytok na majetku alebo na právach poškodeného alebo jeho iná ujma, ktorá je v príčinnej súvislosti s trestným činom, vrátane získanie prospechu v príčinnej súvislosti s trestným činom; stupne škody sú vyjadrené násobkami sumy 8 000 Sk, doteraz to boli násobky minimálnej mzdy, takže s narastajúcou infláciou bude nevyhnutné zvyšovať pevnú sumu), osoby (napr. dieťa, verejný činiteľ), skupina osôb a organizácia (napr. organizovaná, zločinecká, teroristická skupina), veci, prostitúcia a pornografia, cudzia moc a cudzí činiteľ, ústavné zriadenie a krízová situácia, prechovávanie drog pre vlastnú potrebu, počítanie času, svojvoľné vzdialenie.

Druhý diel piatej hlavy všeobecnej časti rekodifikovaného TZ definuje osobitné kvalifikačné pojmy, ktoré používa osobitná časť na zvýšenie trestných sadziieb za konkrétny trestný čin s obzvlášť priťažujúcou okolnosťou, bez jasného stanovenia ktorých by sme neboli schopní subsumovať skutok pod konkrétnu kvalifikovanú skutkovú podstatu. Preto sa im budeme na nasledujúcich stránkach podrobne venovať.

Závažnejší spôsob konania

Závažnejším spôsobom konania sa rozumie páchanie trestného činu:

- a) So zbraňou okrem trestných činov úkladnej vraždy podľa § 144, vraždy podľa § 145, zabitia podľa § 147 a § 148, usmrtenia podľa § 149, ublíženia na zdraví podľa § 155, § 156 a § 157, kde sa použitie zbrane predpokladá ako samozrejmé, i keď nie nevyhnutná súčasť objektívnej stránky trestného činu. Inak je trestný čin spáchaný so zbraňou, ak páchatel' alebo s jeho vedomím niektorý zo spolupáchateľ'ov použije zbraň na útok, na prekonanie alebo zamedzenie odporu alebo ju má na taký účel pri sebe. Zbraňou sa rozumie, ak z jednotlivého ustanovenia nevyplýva niečo iné, každá

vec, ktorou možno urobiť útok proti telu dôraznejším. Trestný čin je spáchaný so zbraňou aj vtedy, ak páchatel použije napodobeninu zbrane alebo ju má pri sebe s úmyslom, aby bola považovaná za pravú.

- b) Po dlhší čas.
- c) Surovým alebo trýznivým spôsobom. Pri obzvlášť surovom spôsobe je útok na záujem chránený trestným zákonom vedený s extrémne vysokou mierou brutality, vymykajúcou sa z rámca bežného pri väčšine trestných činov svojho druhu, pričom nie je nevyhnutné zvýšenie trýzne obeť. O obzvlášť trýznivý spôsob pôjde vtedy, keď je obeť vystavená bolestiam na hranici znesiteľnosti. Týka sa to najmä prípadov pomalého usmrcovania a mučenia.
- d) Násilím, hrozbou bezprostredného násillia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy. Trestný čin je spáchaný násilím, ak páchatel použije na jeho spáchanie fyzické násillie proti telesnej integrite inej osoby alebo ak je spáchaný na osobe, ktorú páchatel uviedol do stavu bezbrannosti ľst'ou, alebo ak páchatel použil násillie proti veci iného. Iná ťažká ujma je akákoľvek ujma, ktorá je spôsobilá podstatným spôsobom zasiahnuť do života obeť (napr. pri vydieraní sa páchatel vyhráža, že manželke obeť prezradí, že jej manžel má milenkú, pritom nie je rozhodujúce, či to pravda je, alebo nie, ak takáto informácia dokáže rozvrátiť, alebo aspoň výrazne naštříbiť rodinný život obeť). Veľký problém pri použití tohto kvalifikačného znaku môže nastať v prípadoch viacerých trestných činov proti životu a zdraviu (napr. úkladná vražda, vražda, zabitie, usmrtenie, ublíženie na zdraví, atď.) pri posudzovaní, či bola spáchaná základná, alebo kvalifikovaná skutková podstata týchto trestných činov. Násillie, hrozba bezprostredného násillia alebo hrozba inej ťažkej ujmy je síce pre väčšinu týchto činov úplnou samozrejmosťou, avšak nie je to nevyhnutný znak ich základnej skutkovej podstaty, nakoľko ich možno spáchať aj opomenutím (bez použitia násillia či jeho hrozby), či nenásilným konaním (napr. zamknutie obeť v chladiacom boxe), a preto násillie a jeho hrozba nie sú zákonným znakom základnej skutkovej podstaty týchto trestných činov. Preto nám v tejto súvislosti nepomôže ani § 38 ods. 1, v ktorom sa uvádza: „*Na okolnosť, ktorá je zákonným znakom trestného činu, nemožno prihliadnuť ako na poľahčujúcu okolnosť, priťažujúcu okolnosť, okolnosť, ktorá podmieňuje uloženie trestu pod zákonom ustanovenú dolnú hranicu trestnej sadzby, alebo okolnosť, ktorá podmieňuje použitie vyššej trestnej sadzby.*“ Z toho by vyplývalo, že základnú skutkovú podstatu týchto trestných činov nebudeme môcť s výnimkou skutkov spáchaných opomenutím či nenásilným konaním, nikdy aplikovať (vždy pôjde už o kvalifikovanú skutkovú podstatu). Je to obrovská chyba, ktorú si zrejme zákonodarcovia ne všimol. Dá sa riešiť buď extenzívnym súdnym výkladom pojmu „zákonný znak trestného činu“ (čo by asi v tomto prípade nebolo „najčistejším“ riešením, a čomu sa zákonodarcovia i oklieštením materiálneho znaku trestného činu zrejme chcel vyhnúť), alebo novelizáciou § 138 písm. d), kde by sa použitie násillia, hrozby bezprostredného násillia alebo hrozby inej ťažkej ujmy zúžilo taxatívnym výpočtom trestných činov, pri ktorých by sa tento znak nepoužil. Tak ako je to riešené i v prípade spáchania trestného činu so zbraňou.
- e) Vlamaním, ak páchatel vnikol do uzavretého priestoru nedovoleným prekonaním uzamknutia alebo prekonaním inej zabezpečovacej prekážky, použitím sily alebo ľst'ou.

- f) Lst'ou. Trestný čin je spáchaný lst'ou, ak bol spáchaný s využitím omylu, ktorý páchatel' vyvolal, alebo s použitím úskoku.
- g) Využitím tiesne, neskúsenosti, odkázanosti alebo podriadenosti. Tiesne predstavuje situáciu, v ktorej osobe hrozí závažný následok a táto osoba má preto podstatne obmedzené možnosti rozhodovania a konania (napr. osobe horí dom, a preto sa nemôže starať ešte o ochranu auta, ktoré jej páchatel' ukradne). Neskúsenosť predstavuje nedostatok empirických zážitkov v určitých typoch situácii (napr. v obchodných vzťahoch). Odkázanou osobou sa rozumie osoba, ktorá svojou výživou, výchovou, hmotným alebo iným zaopatrením alebo starostlivosťou je odkázaná na páchatel'a. Odkázanosť znamená buď faktickú závislosť od osoby (napr. ročné dieťa je odkázané na svojho rodiča), alebo právnu, i keď faktická absentuje (napr. štrnásťročné dieťa, ktoré sa o seba v základných veciach dokáže postarať, je právne závislé od rodiča, ktorý sa oň síce nestará, ale je to jeho povinnosť, uložená mu právom). Podriadenou osobou je osoba, ktorá v dôsledku postavenia je osobne, pracovne, služobne alebo inak svojím postavením, pracovným zaradením, funkciou alebo hodnosťou podriadená páchatel'ovi a v dôsledku toho je povinná prijímať a plniť jeho pokyny, príkazy alebo rozkazy.
- h) Porušením dôležitej povinnosti vyplývajúcej z páchatel'ovho zamestnania (napr. lekárom), postavenia alebo funkcie (napr. prezident policajného zboru) alebo uloženej mu podľa zákona (napr. povinnosti vodiča). V praxi touto dôležitou povinnosťou rozumíme nielen povinnosť uloženú podľa zákona, ale aj povinnosť uloženú iným všeobecne záväzným právnym predpisom alebo tiež konkrétny príkaz vydaný na základe zákona a spôsobom tam uvedeným. Nejde však o hociakú povinnosť, určite nie všeobecnú (napr. všeobecná povinnosť podľa § 415 Občianskeho zákonníka: „Každý je povinný počínať si tak, aby nedochádzalo ku škodám na zdraví, majetku, na prírode a životnom prostredí.“), nakoľko i samotná podstata trestného činu si na jeho spáchanie vyžaduje porušenie zákonnej povinnosti (povinnosť nepáchať trestné činy). Preto musí ísť o osobitnú povinnosť väčšieho významu, ktorej porušením sa trestný čin stáva závažnejší, ako by bol pri naplnení základnej skutkovej podstaty (napr. už spomínané povinnosti v doprave). Tento kvalifikačný pojem nám v podstate určuje špeciálny subjekt trestného činu, ktorým musí byť niekto s požadovaným zamestnaním, postavením, funkciou alebo osobitne uloženou povinnosťou.
- i) Organizovanou skupinou. Je to spolčenie najmenej troch osôb za účelom spáchania trestného činu, s určitou deľbou určených úloh medzi jednotlivými členmi skupiny, ktorej činnosť sa v dôsledku toho vyznačuje plánovitosťou a koordinovanosťou, čo zvyšuje pravdepodobnosť úspešného spáchania trestného činu. Organizovaný zločin je svojou povahou koordinovanej trestnej činnosti, často značnej šírky, kombinujúcej viac druhov trestnej činnosti (násilnej, majetkovej...) páchanej pod „značkou“ určitej hierarchickej štruktúry, v krajných prípadoch do značnej miery schopnej suplovať i štátnu moc (napr. sicílska Cosa Nostra, najmä v období pred prvou svetovou vojnou, kolumbijské drogové kartely), extrémne nebezpečný pre spoločnosť. Preto je nevyhnutné v boji proti nemu používať čo najtvrdšie metódy. (Samozrejme, ešte v súlade so základnými ľudskými právami a slobodami, aj keď o tomto už niekedy pochybu-

jem. Nie je náhoda, že jediný, kto dokázal potlačiť stáročnými tradíciami zakorenenu sicílsku mafiu, bol Mussoliniho fašistický režim. Avšak na jedného dolapeného mafiana pripadlo niekoľko nevinných, alebo aspoň nie dostatočne vinných Sicíľčanov, bezdôvodne väznených a mučených.)

j) Na viacerých osobách, čím sa rozumejú najmenej tri osoby.

Chránená osoba

Chránenou osobou sa rozumie:

- a) Dieťa, ktorým je osoba mladšia ako osemnásť rokov, ak nenadobudla plnoletosť už skôr.
- b) Tehotná žena. Tehotenstvo je fyziologický stav ženy v období od počatia do začiatku pôrodu.
- c) Blízka osoba, ktorou je príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, súrodeneц a manžel. Iné osoby v rodinnom alebo obdobnom pomere sa pokladajú za navzájom blízke osoby len vtedy, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pociťovala ako ujmu vlastnú. Isté osobitosti v definícii blízkej osoby pre vybrané trestné činy obsahuje § 127 ods. 5.
- d) Odkázaná osoba, ktorou je osoba, ktorá svojou výživou, výchovou, hmotným alebo iným zaopatrením alebo starostlivosťou je odkázaná na páchatel'a.
- e) Osoba vyššieho veku je osoba staršia ako šesťdesiat rokov.
- f) Chorá osoba. Je to osoba, ktorá v čase činu trpí fyzickou chorobou alebo duševnou chorobou, aj keď prechodnou, bez ohľadu na to, či je dočasne práceneschopná, ako aj osoba so zmenenou pracovnou schopnosťou, invalidná osoba alebo osoba s ťažkým zdravotným postihnutím, pričom intenzita takej choroby alebo postihnutia zodpovedá ťažkej ujme na zdraví.
- g) Osoba požívajúca ochranu podľa medzinárodného práva. Ide o osoby požívajúce diplomatické výsady a imunity (cudzí veľvyslanci, konzuli, niektorí pracovníci ambasád atď.).
- h) Verejný činiteľ alebo osoba, ktorá plní svoje povinnosti uložené na základe zákona. Podrobnú definíciu verejného činiteľa obsahuje § 128 ods. 1 (napr. prezident Slovenskej republiky, poslanec Národnej rady Slovenskej republiky, poslanec Európskeho parlamentu, člen vlády, sudca Ústavného súdu Slovenskej republiky, sudca, prokurátor atď.) a zahraničného verejného činiteľa – §128 ods. 2.
- i) Svedok, znalec, tlmočník alebo prekladateľ. Obdobne ako pri verejnom činiteľovi, aj tu ide o ochranu osôb, na ochrane ktorých má spoločnosť zvýšený záujem z hľadiska vlastného fungovania. Konkrétne sú to osoby, ktoré sú nevyhnutné na riadny priebeh súdneho, správneho či obdobného konania (napr. rozhodcovské konanie). Svedkom je osoba odlišná od obvineného (resp. účastníkov konania), ktorá disponuje informáciami, ktoré vníma svojimi zmyslami, relevantnými pre dokazovanie v trestnom konaní, v inom súdnom alebo správnom alebo obdobnom konaní a je alebo môže či mohla byť príslušným orgánom predvolaná, aby o týchto skutočnostiach vypovedala. Znalec objasňuje niektorú skutočnosť na základe svojich odborných znalostí. Tlmoč-

ník a prekladateľ prekladá zo slovenského jazyka do cudzieho jazyka a opačne (prípadne medzi cudzími jazykmi navzájom), má tiež na starosti komunikáciu s hluchonemými osobami.

Do definície chránenej osoby sa nepochopiteľne nedostala osoba postihnutá duševnou poruchou alebo duševne nedostatočne vyvinutá, ktorá si určite vyžaduje zvýšenú ochranu rovnako ako trebárs dieťa, niekedy snád' aj väčšiu. Takúto osobu by sme však mohli zaradiť pod pojem chorá osoba, ktorou je aj osoba trpiaca duševnou chorobou (samozrejme, je otázne, či môžeme napríklad nedostatočný duševný vývoj považovať za duševnú chorobu).

Avšak chránená osoba nie je chránená v zmysle kvalifikačných znakov, ak trestný čin nebol spáchaný v súvislosti s postavením, stavom alebo vekom chránenej osoby. Myslím, že takéto oklieštenie je jednoznačne na mieste v prípade verejných činiteľov, osôb požívajúcich ochranu podľa medzinárodného práva, svedkov, znalcov, tlmočníkov a prekladateľov, pretože zvýšenú ochranu majú požívať iba v prípade, ak je trestný čin na nich spáchaný motivovaný ich špecifickým postavením, širšie slúžiacim celej spoločnosti. No pokiaľ ide o ostatné chránené osoby, som v rozpakoch. Ak niekto spácha lúpežnú vraždu na tehotnej žene alebo dieťaťu a pritom mu je jedno, na kom tento čin spácha (nebolo to v súvislosti so stavom osoby, zabil by aj iného), nie je to dôvod na jeho kvalifikovaný trestný postih? Podľa § 139 ods. 2 zjavne nie je. Ale je to obrovská chyba, ktorá by sa mala odstrániť. Ostatné chránené osoby sú totiž hlbšie chránenými z dôvodu ich slabšieho a zraniteľnejšieho postavenia v spoločnosti. Motívy páchatel'a v tomto prípade nie sú podstatné.

Osobitný motív

Osobitným motívom sa rozumie spáchanie trestného činu.

- a) Na objednávku.
- b) Z pomsty. Tu by som rád podotkol, že nie každá pomsta musí byť z morálneho hľadiska absolútne odporným, zavrhnutiahodným činom. Ako som už uviedol, takým môže byť príklad úmyselného zabitia (z pomsty) vraha manželky, ktorý ju predtým znásilnil. Takéto niečo by podľa mňa nemalo byť kvalifikačným znakom, skôr opačne, privilegovaným. Žiaľ rekodifikovaný Trestný zákon s krátkozrakým formálnym chápaním trestného činu nám v tomto prípade zväzuje ruky a núti nás uložiť trest na 25 rokov alebo doživotie. Práve tu sa najvýraznejšie prejavuje slabina základnej koncepcie rekodifikovaného Trestného zákona. Nebezpečnosť činu pre spoločnosť, skúmanie príčin a podmienok konkrétneho trestného činu a rozumnejšie trestné sadzby by teraz veľmi dopomohli k spravodlivému rozhodnutiu.
- c) V úmysle zakryť alebo uľahčiť iný trestný čin.
- d) Z národnostnej, etnickej alebo rasovej nenávisti alebo nenávisti z dôvodu farby pleti. Všetko sú to znaky viažuce sa na prirodzenosť človeka, ktoré nie je schopný ovplyvniť, alebo na jeho názory zásadného charakteru, determinujúce jeho osobnosť. Proste veci osobnostného charakteru, na ktoré má každý právo a ich ochrana patrí medzi základné ľudské práva a slobody garantované Ústavou SR. Mimochodom, keď

sa tak zamýšľam nad týmito osobnostnými znakmi a do oka mi padá vyznanie, napadá ma, že by bolo mimoriadne vhodné čo najskôr medzi ne doplniť i sexuálnu orientáciu. Veď odkaz Ježiša Krista v Biblii hovorí „miluj blížneho svojho“. A nie „miluj iba heterosexuálov“.

e) So sexuálnym motívom.

Nebezpečné zoskupenie

Nebezpečným zoskupením sa rozumie:

- a) Zločinecká skupina. Je to štruktúrovaná skupina najmenej troch osôb, ktorá existuje počas určitého časového obdobia a koná koordinovane, s cieľom spáchať jeden alebo viacej zločinov, trestný čin legalizácie príjmu z trestnej činnosti podľa § 233 alebo niektorý z trestných činov korupcie podľa ôsmej hlavy tretieho dielu osobitnej časti za účelom priameho alebo nepriameho získania finančnej alebo inej výhody.
- b) Teroristická skupina, čo je štruktúrovaná skupina najmenej troch osôb, ktorá existuje počas určitého časového obdobia za účelom spáchania trestného činu teroru alebo trestného činu terorizmu.

Činnosťou pre zločineckú skupinu alebo teroristickú skupinu sa rozumie úmyselná účasť v takej skupine alebo iné úmyselné konanie za účelom zachovania existencie takej skupiny, alebo spáchania vyššie uvedených trestných činov takou skupinou.

Ťažká ujma na zdraví alebo smrť

Ťažkou ujmom na zdraví sa rozumie len vážna porucha zdravia alebo vážne ochorenie, ktorou je:

- a) zmrzačenie,
- b) strata alebo podstatné zníženie pracovnej spôsobilosti,
- c) ochromenie údu,
- d) strata alebo podstatné oslabenie funkcie zmyslového ústrojenstva,
- e) poškodenie dôležitého orgánu,
- f) zohyzdenie,
- g) vyvolanie potratu alebo usmrtenie plodu,
- h) mučivé útrapy, alebo
- i) porucha zdravia trvajúca dlhší čas a tou je porucha, ktorá si objektívne vyžiadala liečenie, prípadne aj pracovnú neschopnosť v trvaní najmenej štyridsaťdva kalendárnych dní (teda 6 týždňov), počas ktorých závažne ovplyvňovala obvyklý spôsob života poškodeného.

Smrťou sa rozumie biologická smrť mozgu (cerebrálna smrť).

Smrť viacerých osôb

Smrťou viacerých osôb sa rozumie spôsobenie smrti najmenej troch osôb.

Pri aplikácii týchto kvalifikačných znakov nesmieme zabudnúť na § 38 ods. 1, v ktorom sa uvádza: „*Na okolnosť, ktorá je zákonným znakom trestného činu, nemožno prihliadnuť ako na poľahčujúcu okolnosť, priťažujúcu okolnosť, okolnosť, ktorá podmieňuje uloženie trestu pod zákonom ustanovenú dolnú hranicu trestnej sadzby, alebo okolnosť, ktorá podmieňuje použitie vyššej trestnej sadzby.*“ Napríklad trestný čin nedovoleného prerušenia tehotenstva je možné vykonať iba na tehotnej žene, preto pod kvalifikačným znakom chránená osoba nebudeme v tomto prípade rozumieť tehotnú ženu.

8. BOLA REKODIFIKÁCIA TRESTNÉHO ZÁKONA NEVYHNUTNÁ?

Túto otázku si určite položili a ešte položia všetci trestnoprávni teoretici i praktici.

Položila si ju aj rekodifikačná komisia, predkladateľ návrhu rekodifikovaného Trestného zákona do Národnej rady SR a výsledok máme tu, so všetkými jeho kladmi aj záporami. Ako som pomerne obsiahlo odôvodnil na predchádzajúcich stránkach, pozitívne vnímam väčšinu rozšírení okolností vylučujúcich protiprávnosť, zníženie vekovej hranice trestnej zodpovednosti a nové alternatívne tresty. Menej sa mi pozdáva neprimerané zvyšovanie trestných sankcií a ako neodpušiteľný nedostatok chápem odklon od materiálno-formálneho poňatia trestného činu k čisto formálnemu poňatiu zločinov.

Potreba rekodifikácie sa často odôvodňovala vyše štyridsaťročným vekom starého Trestného zákona. No myslím si, že ten bol postavený na veľmi solidných základoch (veď rekodifikovaný Trestný zákon toho z neho prebral viac, než sám nového doniesol) a priebežnými novelami sa vhodne prispôboval požiadavkám doby, v čom sa spokojne mohlo pokračovať. Fakt, že vznikol v období komunizmu, asi prekážal ideologicky motivovaným ľuďom, vyhovoval trestnoprávnym odborníkom, ktorí chceli po dlhých rokoch prísť s niečím zásadne novým i v legislatívnej oblasti (i keď nie celkom sa im to podarilo), a vyhovoval tiež politikom, ktorí sa mohli na staršiu právnu normu vyhovárať pred laickou verejnosťou a zhadzovať na ňu zodpovednosť za zvýšenú kriminalitu, ktorá je však výsledkom neschopnosti slovenskej politickej a hospodárskej elity vyrovnáť sa so sociálnymi a na ne nadväzujúcimi psychologickými zmenami v spoločnosti. Toľko skromný názor mladého človeka.

Rekodifikovaný trestný zákon je ale realitou, s ktorou sa bude treba v priebehu nasledujúcich rokov vysporiadať v praxi i teoreticky. Nie je uzavretým systémom, v ktorom by sa nedalo nič meniť.

LITERATÚRA

- BALÁŽ, P.: Formálne či formálno-materiálne vymedzenie trestného činu. In: *Justičná revue*, 2005, r. 57, č. 3.
- DOLENSKÝ, A.: *Reforma trestného práva hmotného*. In: Sborník příspěvků z mezinárodního semináře Trestněprávní reforma v České republice konaného v rámci programu TEMPUS ve dnech 14. – 21. 3. 1993 v Brne, Brno.

- JESCHECK, H. H.: Reforma obecné části československého trestního práva z hlediska práva srovnávacího. In: *Právník*, 1992, č. 131.
- KOBZOVÁ, J.: *Proč nesouhlasím s trestem smrti*. In: Sborník příspěvků z mezinárodního semináře Trestněprávní reforma v České republice konaného v rámci programu TEMPUS ve dnech 14. – 21. 3. 1993 v Brně, Brno.
- Legislativný zámer Trestného zákona. 2000.
- MATHERN, V.: Aké budú nové trestnoprávne kódexy. Úvahy nad návrhmi nového Trestného zákona a Trestného poriadku. 2. časť. In: *Justičná revue*, 2003, r. 55, č. 12.
- MAZÁNIK, O.: Recidíva, obzvlášť nebezpečná recidíva a jej trestný postih. Diplomová práca. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2005.
- NOVOTNÝ, O.: Znovu k návrhu nového trestního kodexu. In: *Trestní právo*. Orac, 2005, č. 3.
- Rozhovor s podpredsedom vlády a ministrom spravodlivosti SR JUDr. Danielom Lipšicom o re-kodifikácii Trestného zákona. *PaFUK* – časopis študentov Právnickej fakulty UK, Bratislava: ELSA, 2004, r. 13, č. 44.
- PRIKRYL, O.: K návrhu nového Trestného zákona o nutnej obrane. In: *Justičná revue*, 2005, r. 57, č. 2.

Recenzent: JUDr. Jaroslav Klátik

Súhrn

Článok vybrané aspekty Všeobecnej časti rekodifikovaného Trestného zákona sa zameriava na najvýznamnejšie zmeny v oblasti trestného práva hmotného po prijatí zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení zákona č. 659/2005 Z. z., ktoré analyzuje kritickým spôsobom, s poukázaním na ich klady i zápory. Postupne sa venuje systematike Všeobecnej časti Trestného zákona, pojmu trestný čin, okolnostiam vylučujúcim protiprávnosť, vekovej hranici trestnej zodpovednosti, sankciám, neprijatej trestnej zodpovednosti právnických osôb, a výkladu všeobecných i osobitných pojmov.

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit den bedeutendsten Änderungen im Bereich des materiellen Strafrechts nach der Annahme des Gesetzes Nr. 300/2005 der Gesetzessammlung im Wortlaut des Gesetzes Nr. 650/2005 der Gesetzessammlung, deren positiven sowie negativen Seiten kritisch analysiert werden. Der Autor geht an die Systematik des Allgemeinen Teiles des Strafgesetzes heran, wobei er die Begriffsbestimmung der Straftat, die eine Rechtswidrigkeit auszuschließenden Umstände, die Altersgrenze für Strafmündigkeit, die Strafen, die vom Parlament abgelehnte strafrechtliche Verantwortlichkeit juristischer Personen und die Erläuterung allgemeiner sowie besonderer Begriffe behandelt.

Summary

This article focuses at the most significant changes in substantive criminal law resulting from the newly codified Act 300/2005 as amended by Act 650/2005. The author's critical analysis refers

also to some of the positive and negative aspects of the new legislation, systematically dealing its the constituent elements included in the General Part of the Act, defining crimes, defenses to criminal liability, age limits in criminal responsibility, punishment, the absence of corporate criminal responsibility, and the construction an interpretation of the general and special terms.

VEREJNÉ A SÚKROMNÉ PRÁVO – NOVÉ VÝZVY V SYSTEMATIKE PRÁVA

Branislav Fábry – Daniel Krošlák

Systematika práva je dnes jedným z dôležitých tematických okruhov právnej teórie. Pomocou systémového prístupu máme možnosť lepšie spoznať, charakterizovať a koniec koncov v našom prípade i pretvárať skúmaný fenomén (právo) v jeho celistvosti.

Chápanie práva ako systému nám teda poskytuje akúsi „orientačnú mapu“ na uchopenie samotnej podstaty právnej úpravy, ale i jej jednotlivých nuáns, čo je nesmierne dôležité pri interpretácii a následnej realizácii tej-ktorej právnej normy, resp. komplexu právnych noriem. Význam systémového prístupu k právu však spočíva ešte i v inom: formalizácia väzieb v právnom systéme umožňuje lepšiu predvídateľnosť (a to či už z hľadiska adresáta právnych noriem, alebo z hľadiska vývojových tendencií systému), následne porovnávanie s inými formalizovanými systémami (právna komparatistika), a okrem toho v určitých medziach i plánovanie či zmeny (právna-, sociálna-, trestná politika).¹

Aj z tohto stručného náčrtu možno zbadáť, akú dôležitosť môže mať systémový prístup k právu. Na ďalších stranách nášho príspevku sa budeme venovať jednému zo spôsobov systematizácie práva – vytváraniu klasifikácií, triedení. V rámci toho sa zameriame na tradičné delenie práva na verejné a súkromné.

Vytváranie klasifikácií, resp. určitých relatívne všeobecných či abstraktných kategórií umožňujúcich podradenie konkrétnejších noriem, je postup typický pre právnu vedu. Ako však naznačuje jedna z vysokoškolských učebníc: „[v] triedení práva existuje veľká nejednotnosť. Podobná nejednotnosť sa týka i kritérií triedenia systému práva. Každé triedenie predpokladá určité kritérium. Vedecké triedenie vyžaduje jednotné kritérium, resp. jednotné kritériá, a to kritériá spôsobilé roztriediť predmet triedenia podľa významných znakov.“² Ako vyplynie z ďalšieho textu, tento názor má svoje

---

¹ Porovnaj BÜLLESBACH, A. In: KAUFMANN, A. – HASSEMER, W. – NEUMANN, U. (Hrsg.): *Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*.

² KNAPPOVÁ, M. – ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné 1*. Praha : Aspi, 2002, s. 39.

opodstatnenie a hľadanie kritéria delenia práva v našom prípade na verejné a súkromné nie je uzavreté.

DELENIE PRÁVA NA VEREJNÉ A SÚKROMNÉ PODĽA JEDNOTLIVÝCH TEÓRIÍ

Najstarší z pokusov o nájdenie kritéria delenia práva na verejné a súkromné má svoje korene v rímskom práve. Vytvorila sa tu tzv. **teória záujmov**: „*Publicum ius est quod ad statu rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem.*“³ Dlhovekosť tejto teórie je, samozrejme, obdivuhodná, avšak tvrdenie, že verejné právo chráni záujmy štátu a súkromné právo záujmy jednotlivcov, je prinajmenšom problematické. Určite by sa dalo namietat', že právo vždy chráni záujmy štátu a spoločnosti už tým, že zabraňuje vojne všetkým proti všetkým. Tak to sformuloval Hobbes.⁴ Kant zase chápal právo ako inštitúciu, ktorá robí slobodu jedného zlučiteľnou so slobodou druhého.⁵ Argumentom proti tejto teórii je aj nespochybniteľná skutočnosť, že normy, ktoré by mali byť jasne zaraditeľné do konkrétneho právneho odvetvia, môžu byť na základe teórie záujmov sproblematické. V zákone o rodine nejde len o presadenie záujmov jednotlivcov, ale ide aj o zabezpečenie stabilných a jasných rodinných vzťahov, ktoré sú záujmom štátu. Napriek tomu by asi nikto tento normatívny právny akt neoznačil ako predpis verejnoprávny. Navyše, keď sa hovorí o pojme verejný záujem, nie je jasné, či tento záujem treba chápať egoisticky (ako záujem zákonodarcu), alebo altruisticky (ako záujem povinného subjektu). Možno teda dospieť k záveru, že uvedená teória má určitý historicko-právny význam, ale pre vymedzenie odvetví nazývaných súkromné a verejné právo nenachádza použitie.

Druhou teóriou, ktorá sa vyvinula na zdôvodnenie zmieneného dualizmu v právnom systéme, je **subordinačná teória**. Obdoby tejto teórie sa vyskytujú pod rôznymi označeniami (napr. mocenská teória), ale ich podstata je v zásade rovnaká. Subordinačná teória skúma charakter právnych vzťahov podľa toho, či sú založené na rovnosti (*coordinatio*), alebo na určitej nadradenosti a podriadenosti (*subordinatio*).⁶ Vzťahy vo verejnom práve sa podľa tejto teórie vyznačujú určitým vrchnostenským postavením, rovnosť vo vzťahu je zase definičným kritériom súkromného práva. Ani toto členenie však nemožno použiť bezo zvyšku. Vzťahy v práve považované za súkromné totiž často bývajú založené na nerovnosti (napr. vzťah rodič – dieťa, zamestnanec – zamestnávateľ ap.). Ani v práve všeobecne vnímanom ako verejné nemožno použiť kritérium nadradenosti a podriadenosti ako určujúci znak. Typickým príkladom nedostatočnosti tejto teórie môže byť vzťah dvoch subjektov federácie (republik) vo federácii. Tento vzťah by sa obvykle mal

³ Digesta (Ulpianus) 1.1.1.2. Citované podľa: RAINER, M. – FILIP-FRÖSCHL, J.: *Texte zum Römischen Recht*. Wien-New York : Springer, 1998, s. 12.

⁴ HOBBS, T.: *Leviathan neboli o podstate, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha : Melantrich, 1941, s. 201 a nasl.

⁵ KANT, I.: *Metaphysik der Sitten*. Stuttgart : Philipp Reclam jun., 1990, s. 67.

⁶ STOLZLECHNER, H.: *Einführung in das öffentliche Recht*. Wien : Manz, 2001, s. 54.

vyznačovať rovnosťou, ale mal by tiež byť považovaný za verejnoprávny. Nadradenosť a podriadenosť sú často prítomné v spoločenských vzťahoch, ich príčinou sú nezriedka monopoly a vlastníctvo. Tieto činitele zakladajú mocenskú pozíciu určitého subjektu, hoci nie sú automaticky predmetom tzv. verejnoprávnej regulácie. Ako paradox možno vidieť i skutočnosť, že sú to často práve nadnárodné spoločnosti, ktoré fakticky diktujú štátom, hoci podľa tejto teórie by mali byť v podriadenom postavení.

Z uvedeného je zrejmé, že očakávania nespĺnila ani subordinačná teória. Jej zdokonalením sa však vytvorila **teória subjektov**, známa aj pod inými názvami, napr. teória organická. Túto možno vskutku považovať za dosiaľ najúspešnejší pokus o zdôvodnenie dichotómie súkromného a verejného práva. Jej zámerom je prisúdiť verejnému právu ten vzťah, kde vystupuje určitý subjekt s nariadenou právomocou, ale len pri výkone tejto právomoci.⁷ Právny vzťah je verejnoprávny vtedy, keď zmienený subjekt jednostranne nariaďuje. Keď by však verejnoprávny subjekt uzavrel zmluvu napr. s de- ratizačnou či upratovacou firmou, išlo by nepochybne už o vzťah súkromnoprávny. Výhrady voči tejto teórii sú však rovnako ako v predošlých prípadoch zrejmé. Predstava nadriadenosti je problematická, povaha subjektov zmätočná. Keďže štát i ďalšie tzv. verejnoprávne korporácie vystupujú v občianskoprávných vzťahoch, je zjavné, že nie povaha subjektu podmieňuje, aká bude povaha právneho vzťahu, ale povaha právneho vzťahu určí, v akej úlohe budú vystupovať zúčastnené subjekty. V tejto teórii taktiež vystupuje pojem nadriadenosti a podriadenosti, ktorý bol podrobený kritike už vyššie. Tieto pojmy treba navyše vyjasniť aj v relácii k pojmom „oprávnený“ a „povinný“. V právnych vzťahoch by teda pojem nadriadený a podriadený subjekt museli mať iný význam než pojmy oprávnený a povinný subjekt. Ak by boli totožné, nutne by všetky právne vzťahy museli byť verejnoprávne. Svojím spôsobom je nadriadený aj zákonodarca voči adresátom zákona, ale tento fakt predsa nemôže znamenať, že všetky zákony sú verejnoprávne. Pojem nadriadený a podriadený subjekt teda zostáva nejasný.

Okrem zmienených teórií, ktoré sa dajú považovať za najznámejšie, možno vidieť niekoľko ďalších prístupov k problematike, ktoré si zaslúžia analýzu. Mohli by sme hovoriť napr. o **formálnej teórii**. Rozdiel medzi odvetviami súkromného a verejného práva by mal spočívať výlučne vo vôli zákonodarcu.⁸ Toto členenie vyžaduje komplexný prístup ku skúmaniu právneho systému. Ide o aposteriórne delenie, ktoré je len vlastnou vôľou normotvorného subjektu. Spomenuté členenie možno zdôvodniť potrebami (napr. pedagogickými), ale z vedeckého hľadiska predstavuje len komplikáciu v systéme práva, je dokonca mátuče. Preto ani táto teória nenachádza svoje miesto ako nami hľadané definičné kritérium.

Pre uvedené členenie systému práva na súkromné a verejné právo možno použiť **predmet právnej regulácie**. V tejto súvislosti uvádza Savigny: „*To prvé [verejné právo] považuje za svoj predmet štát, ... to druhé [súkromné právo] súhrn právnych vzťahov, ktoré obklopujú jednotlivca...*“⁹ Táto teória má trochu nádych teórie záujmov a ako vý-

⁷ NEUMANN, F.: *Die Herrschaft des Gesetzes*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1980, s. 40.

⁸ Opus cit., s. 41.

⁹ SAVIGNY, F. C. v.: *System des heutigen Römischen Rechts*. Band I. Berlin : Veit und Comp., 1840, s. 22.

hradu možno použiť fakt, že predmetom regulácie môže byť štát, ako aj jednotliví ľudia súčasne. Niekedy je veľmi ťažké oddeľovať štát ako predmet právnej regulácie od vzťahov jednotlivcov.

Okrem predmetu regulácie sa, samozrejme, dá uvažovať aj o **metódach regulácie** ako o definičnom kritériu. Ide o rozlíšenie verejného a súkromného práva podľa toho, či štát reguluje priamo (verejné právo), alebo nepriamo (súkromné právo). Toto zdôvodnenie nám ale tiež príliš nepomôže, pretože sa usiluje definovať neznámy pojem iným neznámym pojmom. Musíme teda nájsť vysvetlenie pojmu priama a nepriama regulácia. Ponúka sa jedno riešenie, že nepriama regulácia existuje vtedy, keď štát priamo neurčuje práva a povinnosti, ale len poskytuje určité spôsoby správania subjektom, aby ich využili. Priama regulácia znamená presné stanovenie práv a povinností. Problémom tohto členenia je, že sa až príliš podobá členeniu práva na kogentné a dispozitívne.¹⁰ Stotožňovať tieto dva pojmy s právom súkromným a verejným je asi tiež nesprávne, pretože predpisy, ktoré sa vo všeobecnosti obvykle priradujú k súkromnému právu (napr. Občiansky zákonník, Obchodný zákonník), obsahujú ohromné množstvo kogentných noriem a tie by spochybňovali súkromnoprávny charakter občianskeho či obchodného práva, čo je skoro až absurdná situácia. Napriek tomu sa táto teória, zvaná tiež **teória noriem**, nezriedka vyskytuje v diskusii o dualizme v systéme práva.

Medzi pokusy vysvetliť dualizmus súkromného a verejného práva patrí aj teória, ktorú možno označiť ako **zabezpečovaciú teóriu**. Podľa nej je verejným právom to, ktoré zabezpečuje súkromnoprávne vzťahy.¹¹ Aj táto teória v sebe skrýva značné množstvo nejasností. Keďže všetky normatívne právne akty sú všeobecne záväzné a zabezpečené štátno-mocenským donútením, dá sa toto kritérium opäť relativizovať. Verejné právo ako zabezpečovateľ súkromného práva rozhodne nemožno stotožňovať ani s právom procesným. Ak nechceme tzv. správne právo hmotné považovať za súkromné právo, čo by opäť vyvolalo množstvo nejasností, táto cesta je neschodná. Rovnako na základe tejto teórie nemožno stotožniť verejné právo s právom „ústavným“ (odlíšeným od ostatného práva podľa právnej sily). Hoci toto „ústavné“ právo možno azda chápať ako zabezpečovateľ „obyčajného“ práva, uvedené definičné kritérium vzťahu súkromného a verejného práva by bolo, vďaka poukazu na už zmienené správne právo, kontraproduktívnym úsilím.

Medzi pomerne známe teórie možno zaradiť aj **teóriu sankcií**. Verejnoprávne sankcie sa podľa tejto teórie realizujú právnym aktom konštitutívnej povahy a nie sú ekvivalentné spôsobenej ujme. Naproti tomu, zo súkromnoprávnych sankcií vznikajú záväzky priamo v dôsledku protiprávneho konania alebo protiprávneho stavu a spravídla sú ekvivalentom hmotnej ujmy či spôsobenej škody. Medzi verejnoprávne sankcie patria sankcie represívne a medzi súkromnoprávne sankcie – reštitučné, reparačné a sa-

¹⁰ WEYR, F.: *Teorie práva*. Brno – Praha : Orbis, 1936, s. 187.

¹¹ SCHMIDT-ASSMANN, E.: Öffentliches Recht und Privatrecht: Ihre Funktionen als wechselseitige Auffangordnungen. Einleitende Problemskizze. In: HOFFMANN-RIEM, W. – SCHMIDT-ASSMANN, E. (Hrsg.): *Öffentliches Recht und Privatrecht als wechselseitige Auffangordnungen*. Baden-Baden : Nomos Verl.-Ges., 1996, s. 7-40.

tisfakčné.¹² Rizikom tejto teórie je však opäť nedostatočnosť kritéria. Reparačné, reštitučné a satisfakčné sankcie sú veľmi časté aj vo verejnom práve. Napríklad tzv. medzinárodné právo verejné je bez reštitučných a reparačných sankcií takmer nepredstaviteľné.

Teórie vzťahu medzi verejným a súkromným právom však „nenechávali chladnými“ ani filozofov, ktorí tento vzťah skúšali zaradiť do systému vlastného učenia. Spomedzi viacerých úsilí je najznámejším pokusom o vymedzenie tohto vzťahu koncepcia **I. Kanta**. Podľa jeho predstavy: „[v]erejné právo... je systém zákonov pre ľud, t. j. množstvo ľudí,... ktorí sa vzájomne ovplyvňujú, potrebujú zjednocujúcu vôľu pre právny stav... aby mali právny status.“¹³ U Kanta sa súkromné právo vlastne ocitlo v pozícii určitej podmienky pozitívneho práva a ako také ho treba zaradiť do oblasti prirodzeného práva. Nedostatkom Kantovho členenia právneho systému je teda už samotný predpoklad skúmania vzťahu medzi verejným a súkromným právom. Bez akceptácie jeho filozofických predpokladov nemožno uvedené členenie zdôvodniť. Navyše toto členenie tak zostáva obmedzené na právny stav, ktorý možno označiť ako Kantovu koncepciu právneho štátu. Tu sa však dostávame k otázke pojmu a podstaty práva. Keďže však Kantova predstava práva ako inštitúcie na presadenie ľudskej slobody nie je bezvýhradne prijateľná, ani jeho členenie systému práva vôbec nevyhovuje právnej praxi a nie je nesporné v právnej teórii.

REFLEXIE DICHOTÓMIE VEREJNÉHO A SÚKROMNÉHO PRÁVA V MIMOEURÓPSKEJ JURISPRUDENCII

Ako to už bolo naznačené, členenie práva na súkromné a verejné má svoj pôvod v starovekom Ríme. Vplyv rímskeho práva bol však v dejinách Európy veľmi rôzny a aj preto môžeme opätovne zavedenie tejto klasifikácie práva datovať najskôr od vzniku moderných štátov.¹⁴ Súčasná teória **kontinentálneho práva** väčšinou akceptuje delenie práva na verejné a súkromné, no nie bez výhrad. V tejto časti sa pozrieme, či je toto rozlišovanie známe aj právnej vede mimoeurópskych štátov.

Právna veda v Európe sa postupne pokúsila obidve kategórie (t. j. verejné a súkromné právo) vymedziť a ohraničiť tým spôsobom, že ich začala vnímať ako **určité množiny príslušných právnych odvetví, resp. ako pojmy hierarchicky vyššie, s väčším stupňom všeobecnosti v relácii k pojmom jednotlivých právnych odvetví**. V týchto intenciách sa zvyknú v európskych právnych systémoch do verejného práva radiť väčšinou tieto právne odvetvia: právo ústavné, správne, finančné (daňové), trestné a právo procesné. Za odvetvia súkromného práva sa považujú občianske, obchodné, rodinné, živnostenské, pracovné právo a prípadne medzinárodné právo súkromné. Medzi jedno-

¹² OTTOVÁ, E.: *Teória práva*. Bratislava : VO PraF UK, 2004, s. 171-172.

¹³ Dielo cit. v pozn. 5, s. 167.

¹⁴ Bližšie pozri KROŠLÁK, D.: Klasifikácia práva na verejné a súkromné a jej súčasný význam. In: *Európske výzvy súčasného právneho vývoja*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Malacky 20. – 21. 10. 2005. Trnava : PF TU, 2006, s. 2-4.

notlivými štátmi však existujú rozdiely: napr. trestné právo vo Francúzsku, prípadne v Rakúsku sa radí medzi právne odvetvia zmiešanej povahy.¹⁵

Tento prístup k vymedzeniu pojmov verejné a súkromné právo je rovnako vágny, ako už uvedené teórie delenia a nimi stanovené hraničné kritériá. Vo svojej podstate ide totiž o definíciu neznámeho pojmu prostredníctvom ďalších neznámych a problematických pojmov. Tým samozrejme nechceme naznačiť, že nevieme, čo je napr. pracovné či finančné právo. Možno však tvrdiť, že to vieme? Presnejšie že vieme spoľahlivo určiť príslušnosť všetkých právnych noriem k nejakému právnemu odvetviu? Zrejme opak je pravdou. Nie preto, že by to bola z hľadiska kvantity právnych noriem nezvládnuteľná úloha, ale preto, že zaradenie minimálne niektorých z nich do určitého právneho odvetvia by bolo a aj je nejednoznačné, vzbudzujúce otázky. Súvisí to opäť s tým, že nám chýba exaktné triediace kritérium. Zároveň si treba uvedomiť, že každá právna norma existuje v štruktúre systému práva a je väzbami prepojená s ostatnými jeho prvkami (t. j. inými právnymi normami a nenormatívnymi súčasťami normatívnych právnych aktov). Z tohto uhla pohľadu vystupuje systém práva ako jednotný celok a každá snaha o jeho klasifikáciu bude nutne postrádať dokonalosť.

Bez ďalšieho si pre lepšie pochopenie uveďme teraz niekoľko prípadov dokladujúcich, ako sa rozchádzajú názory autorov (keďže vytvorenie koherentnej sústavy právnych odvetví určitého právneho systému je úlohou právnej vedy) ohľadne zaradenia toho-ktorého normatívneho právneho aktu alebo určitej skupiny normatívnych právnych aktov či právnych noriem do právnych odvetví. Napríklad právnú úpravu živnostenského podnikania zaraďujú predstavitelia našej právnej vedy do hospodárskeho práva,¹⁶ ale aj správneho práva hmotného.¹⁷ Ďalším príkladom je problematika daní, ktorú možno nájsť u nás v učebniciach finančného práva,¹⁸ ale aj správneho práva hmotného i procesného¹⁹ a pod.

Pokiaľ sa pozrieme na **anglo-americký právny systém**, zistíme, že delenie práva na verejné a súkromné tu právna veda nepozná. Sú jej síce známe pojmy public law (verejné právo) a civil law, resp. private law (súkromné právo), ale nechápu sa tak ako v kontinentálnom práve. Civil law slúži na pomenovanie systému kontinentálneho práva, pod private law treba rozumieť všeobecné občianske právo. Pojem public law je zase chápaný skôr ako spoločný názov pre ústavné a správne právo (a nie ako všeobecný pojem, pod ktorý hierarchicky podradíme ústavné a správne právo).²⁰ Hoci sú teda výrazy verejné a súkromné právo anglo-americkej jurisprudencii známe, nevyužívajú sa ako pojmy klasifikačné, tvoriace dualistické chápanie práva. V tomto zmysle právna veda používa iné, u nás historicky neetablované triedenia (napr. delenie na common law a equity či na statutory law a judge-made law).

¹⁵ Porovnaj napr. BAUMANN, J.: *Einführung in die Rechtswissenschaft*. München : C. H. Beck, 1989, s. 29 a nasl.

¹⁶ Pozri MAMOJKA, M. – KUBÍČEK, P. a kol.: *Hospodárske právo*. Bratislava : VO PF UK, 2000, s. 55 a nasl..

¹⁷ Pozri ŠKULTÉTY, P. a kol.: *Správne právo. Osobitná časť*. Bratislava : VO PraF UK, 2006, s. 213 a nasl.

¹⁸ Pozri KRÁLIK, J. – JAKUBOVIČ, D.: *Finančné právo*. Bratislava : Veda, 2004, s. 421 a nasl.

¹⁹ Pozri dielo cit. v pozn. 17, s. 176 a nasl., resp. VRABKO, M. a kol.: *Správne právo. Procesná časť*. Bratislava : VO PF UK, 2001, s. 133 a nasl.

²⁰ KNAPP, V.: *Velké právní systémy*. Praha : C. H. Beck, 1996, s. 71. K tomu porovnaj napr. KEENAN, D.: *Smith & Keenan's English Law*. edit 11th. London : Pitman, 1995, s. 3.

Vplyv kontinentálneho delenia práva na verejné a súkromné možno dnes zbadáť v niektorých **afrických právnych systémoch**. Súvisí to so skutočnosťou, že na ich vývoj vplývala koloniálna minulosť daných krajín. Právo bolo jedným z efektívnych nástrojov kolonizátorov jednak na získanie územia, ako aj na jeho správu. Po dekolonizácii sa africké štáty nevrátili k pôvodnému, väčšinou obyčajovému právu, ale rozvíjali dovtedy platné koloniálne právo – najmä britské, francúzske, španielske a portugalské – a spolu s ním aj jeho teoretickú bázu. Štáty, v ktorých takto pôsobili výdobytky kontinentálnej právnej vedy, poznajú dichotómiu verejného a súkromného práva. Aj preto, podobne ako v Európe, právna veda vymedzuje tieto kategórie podradovaním jednotlivých právnych odvetví. Tak sa napríklad v Ghane a Nigérii do verejného práva zahrňuje ústavné, správne, trestné a dôkazné právo, do skupiny súkromného práva zmluvné právo, občianskoprávne delikty (torts), právo obchodných spoločností, rodinné a pozemkové právo, ako aj predpisy upravujúce právnické profesie.²¹ Pri takomto vymedzení však platí už uvedená výčitka.

Právne systémy, ktoré zaraďujeme do **islamskej právnej kultúry**, podobne ako ostatné náboženské právne systémy, nepoznajú delenie práva na verejné a súkromné. Rovnako sa toto rozlišovanie nepoužíva ani v **Číne**, ani v **Japonsku** (hoci by sa o práve týchto krajín dalo na základe ich historického vývoja hovoriť ako o hybride kontinentálneho, anglo-amerického systému a vlastných tradícií).²²

ZÁVER

Z uvedeného vyplýva, že členenie právneho systému na súkromné a verejné právo, vytvorené na európskom kontinente, potrebuje presvedčivejšie dôvody, než sú tie, ktoré boli rozobraté v tomto článku. Argumentom proti uvedenému členeniu je aj jeho nevyužívanie v iných právnych kultúrach. Príliš eurocentrický pohľad v období globalizácie môže vnieť do právnych inštitútov pojmovú nepresnosť a je schopný spôsobiť kritické problémy v právnej komparatistike či pri harmonizácii práva. Ostatne ani súčasní európski právni teoretici nenachádzajú jasné zdôvodnenie vzťahu medzi súkromným a verejným právom. Miesto toho hovoria o vzájomnom prenikaní a ovplyvňovaní sa oboch kategórií, existenciu ktorých však nezdôvodňujú bezo zvyšku. Nejde o žiadne apriórne členenie, napriek tomu jeho miesto v našej právnej kultúre môže zostať zachované najmä na pedagogické účely. Veľké úsilie právnych teoretikov dvoch tisícročí by sme nemali odmietnuť bez hlbšej analýzy a poznanie ich práce nám umožní lepšie poňať najmä historicko-právne inštitúty, ktoré mali zásadný vplyv na tvorbu súčasných právnych poriadkov. To môže byť jeden zo smerov, ktorým sa perspektíva tohto členenia bude uberať. Z hľadiska vedeckej presnosti je však podobný prístup spochybniteľný,

²¹ Bližšie pozri DANNER, R. A. – BERNAL, M.-L. H. (ed.): *Introduction to Foreign Legal Systems*. New York – London – Rome : Oceana Publications, 1994, s. 189 a nasl.

²² Bližšie pozri napr. TOMÁŠEK, M.: *Dějiny čínského práva*. Praha : Academia, 2004.

nedokázaný a možno sa eventuálne pokúsiť i o nájdenie vhodnej náhrady, ktorá by vyplnila medzeru v teórii a v praxi, vyvolanú odstránením uvedeného členenia.

Recenzent: JUDr. Radim Polčák, PhD.

Súhrn

Autori sa v uvedenom článku zaoberajú tradičným, ale veľmi problematickým, členením systému práva na súkromné a verejné právo. Predstaveniu problematiky predchádzajú úvahy o význame systémového prístupu v práve, ako aj stanovenie podstatných atribútov akejkoľvek systémovej klasifikácie práva. Jadrom článku je kritický pokus o nájdenie definičných kritérií pojmov súkromné a verejné právo, kde sa autori snažili obsiahnuť všetky možné teórie zdôvodňujúce toto rozlišovanie. Pohľad z ešte širšej perspektívy sprostredkúva analýza výskytu dichotómie súkromného a verejného práva v rôznych svetových právnych kultúrach. Na záver autori konštatujú, že i napriek vedeckej nedostatočnosti, existuje možnosť využitia uvedených kategórií len v určitých oblastiach, napr. pre pedagogické účely pri štúdiu práva.

Zusammenfassung

Im Beitrag wird die traditionelle, jedoch sehr problematische Eingliederung des Rechtssystems in öffentliches und privates Recht behandelt. In der Einleitung wird die Theorie des Rechtssystems erläutert und das Herangehen an dieses System begründet. Zum Kern des Beitrages wurde die Suche nach Definitionskriterien der Begriffe des öffentlichen und privaten Rechts, wobei die Autoren versuchen, alle möglichen Unterschiedlichkeiten zu erfassen. Die Eingliederung des Rechtssystems wurde um die Analyse verschiedener Rechtskulturen und die Betrachtung der Dichotomie des Privat- und öffentlichen Rechts bereichert. Zum Schluss wird festgestellt, dass trotz der wissenschaftlichen Mangelhaftigkeit die Möglichkeit besteht, die gegebenen Kategorien beim Studium des Rechts zu nutzen.

Summary

The traditional, but rather a questionable division of legal system into private law and public law is discussed. In the introduction the authors deal with a legal system theory, trying to reason a systematic approach. The core of the paper is an effort to find definition criteria of the terms private law and public law where the authors have tried to find as many distinctions as possible. Such legal system division has been enhanced by an analysis of various legal cultures and their concepts of the private law and public law dichotomy. Finally the authors have observed that in spite of scientific insufficiencies there is a possibility to employ such categories in law studies.

**HRANICE VÝKONU ROZHODNUTIA A EXEKÚCIE
PO NOVELE OBČIANSKEHO SÚDNEHO PORIADKU
A EXEKUČNÉHO PORIADKU VYKONANEJ
ZÁKONOM č. 341/2005 Z. z.**

Svetlana Ficová

Dňa 1. septembra 2005 nadobudla účinnosť novela Občianskeho súdneho poriadku (ďalej len OSP) vykonaná zákonom č. 341/2005 Z. z. Okrem podstatných zmien aj v iných inštitútoch občianskeho práva procesného výrazne obmedzila dualizmus, ktorý u nás existoval od prijatia Exekučného poriadku – zákona č. 233/1995 Z. z., účinného od 1. decembra 1995, t. j. 10 rokov.

Dualizmus v právnej úprave spočíval v tom, že povinný, ktorý dobrovoľne nesplnil povinnosť, ktorá mu bola uložená v rozhodnutí, mohol byť donútený k jej splneniu alebo prostredníctvom výkonu rozhodnutia, ktorý uskutočňoval súd, alebo prostredníctvom exekúcie, ktorú uskutočňoval súdny exekútor. Ktorý z týchto dvoch subjektov vynucoval splnenie povinnosti od povinného, to záležalo len od vôle oprávneného. Ten sa totiž bez akéhokoľvek zákonného obmedzenia mohol rozhodnúť, či bude viesť proti povinnému výkon rozhodnutia, alebo exekúciu. Oprávnený bol obmedzený iba v tom, že nemohol jedno plnenie vynucovať od povinného súčasne aj výkonom rozhodnutia, aj exekúciou.

Možnosť výberu medzi výkonom rozhodnutia a exekúciou mal oprávnený len do začatia konania, to znamená do momentu podania návrhu na začatie výkonu rozhodnutia, resp. do podania návrhu na uskutočnenie exekúcie.

Spôsoby, ktorými bol povinný donucovaný k splneniu peňažnej alebo nepeňažnej povinnosti, boli aj pri výkone rozhodnutia, aj pri exekúcii zhodné. Síce je pravdou, že Exekučný poriadok osobitne upravoval aj exekúciu predajom cenných papierov, aj exekúciu predajom podniku, ktoré v Občianskom súdnom poriadku osobitne upravené neboli. Cenné papiere však bolo možné postihnúť v rámci výkonu rozhodnutia predajom hnuiteľných vecí (§ 334 OSP v znení do 31. 8. 2005) a podnik zase predajom hnuiteľných a nehnuteľných vecí.

Občiansky súdny poriadok však navyše ešte upravoval aj výkon rozhodnutia o výchove maloletých detí.

Počnúc dňom 1. 9. 2005 sa ťažisko donucovania povinného k splneniu povinnosti vyplývajúcej z vykonateľného rozhodnutia prenieslo na súdnych exekútorov. Do ich výlučnej právomoci sa zaradilo uskutočňovanie exekúcie na vynútenie peňažnej aj nepeňažnej povinnosti.

Výnimku z výlučnej právomoci súdneho exekútora predstavuje len personálny výkon rozhodnutia, to znamená výkon rozhodnutia o výchove maloletých detí a o úprave styku s nimi, ktorý bol ponechaný vo výlučnej právomoci súdov. Na konanie je v zmysle § 273 ods. 3 OSP príslušný všeobecný súd dieťaťa.

Druhú výnimku z výlučnej právomoci súdneho exekútora predstavuje vymáhanie súdnych poplatkov, trov trestného konania, pokút, svedočného, znalečného a iných nákladov súdneho konania (súdnych pohľadávok). Hoci sa podľa znenia zákona vymáhanie splnenia súdnych pohľadávok zverilo do výlučnej právomoci súdu, súčasne sa súdnemu exekútorovi ponechala možnosť vykonať niektoré spôsoby exekúcie v prípade, že bol na to poverený. Znamená to, že sa na uspokojenie súdnych pohľadávok musí vždy viesť výkon rozhodnutia, s možnosťou jeho doplnenia o exekúciu.

Úprava výkonu rozhodnutia pre vymáhanie súdnych pohľadávok je roztrúsená medzi zákonom č. 65/2001 Z. z. o správe a vymáhaní súdnych pohľadávok (ďalej len ZSVSP), v ktorom je upravená podstatná časť tohto výkonu, a Občianskym súdnym poriadkom.

Podľa 4 ZSVSP Krajský súd v Bratislave vykonáva funkciu justičnej pokladnice s pôsobnosťou pre celé územie Slovenskej republiky. Úlohou justičnej pokladnice je okrem iného aj vymáhanie súdnych pohľadávok [§ 4 ods. 2, písm. c) ZSVSP].

Ustanovenia o príslušnosti súdu v Občianskom súdnom poriadku absentujú. Netypicky sú obsiahnuté iba v ust. § 7 ods. 1 ZSVSP, podľa ktorého výkon rozhodnutia uskutočňuje justičná pokladnica, t. j. vecne a miestne príslušný na konanie je vždy iba Krajský súd v Bratislave.

Podľa ust. § 6 ods. 1 ZSVSP, v spojení s ust. § 251 ods. 2 OSP, sa na uspokojenie súdnych pohľadávok musí viesť výkon rozhodnutia z úradnej povinnosti.

Za osobitosť treba považovať spôsob začatia konania o výkon rozhodnutia. Podľa § 6 ods. 3 ZSVSP sa konanie začína uzavretím zmluvy o prevode správy súdnej pohľadávky medzi doterajším správcom súdnej pohľadávky – súdom, na ktorom súdna pohľadávka vznikla, a justičnou pokladnicou ako novým správcom [§ 2 písm. c) ZSVSP]. Konanie o výkon rozhodnutia teda nezačína vydaním uznesenia o začatí konania podľa všeobecného ust. § 82 ods. 1 OSP.

Podľa ust. § 7 ods. 1 ZSVSP môže justičná pokladnica nariadiť a uskutočniť výkon rozhodnutia len dvoma spôsobmi, a to buď zrážkami zo mzdy, alebo prikázaním pohľadávky. Podľa ust. § 258 ods. 1 OSP však možno viesť výkon rozhodnutia aj predajom hnutelných vecí a nehnuteľností. Tu treba upozorniť na nedôslednosť zákonodarcu, a to z dvoch dôvodov.

Prvým dôvodom je skutočnosť, že výkon rozhodnutia na peňažné plnenie sa môže viesť len na účely uspokojenia súdnych, nie iných, pohľadávok. Na súdne pohľadávky sa však môže podľa spomínaného ust. § 7 ods. 1 ZSVSP použiť len výkon rozhodnutia zrážkou zo mzdy alebo prikázaním pohľadávky.

Druhým dôvodom je skutočnosť, že § 321 až 338 OSP, t. j. ustanovenia o výkone rozhodnutia predajom hnutelných vecí a nehnuteľností boli počnúc dňom 1. 9. 2005

zrušené. Reálne teda tieto spôsoby výkonu rozhodnutia nemožno použiť ani na vymáhanie súdnych pohľadávok, pretože pre ne nie je upravený postup súdu.

Justičná pokladnica môže podľa ust. § 7 ods. 2 ZSVSP využiť na vymáhanie súdnych pohľadávok aj niektoré spôsoby exekúcie, konkrétne predaj hnutelných vecí, predaj cenných papierov, predaj nehnuteľností, predaj obchodného podielu a predaj podniku. Na uskutočnenie týchto spôsobov exekúcie však musí poveriť súdneho exekútora. Zákon nijako nepodmieňuje možnosť vymáhania pohľadávok prostredníctvom exekútora. Nedá sa preto vylúčiť, že justičná pokladnica si bude svoje povinnosti zjednodušovať a bez toho, aby sa pokúsila vymôcť pohľadávku v rámci výkonu rozhodnutia, sa hneď obráti na exekútora.

Osobitosťou súčasnej právnej úpravy je, že na vynútenie splnenia jednej súdnej pohľadávky môžu popri sebe prebiehať súčasne dve samostatné konania – aj výkon rozhodnutia, aj exekúcia. Vyplýva to z ust. § 6 ods. 3 ZSVSP, podľa ktorého konanie o výkon rozhodnutia začína už uzavretím zmluvy o prevode správy pohľadávky, ktoré možno skončiť len vydaním rozhodnutia o trvalom upustení od vymáhania súdnej pohľadávky podľa § 4 ods. 9 ZSVSP a z ust. § 36 ods. 7 Ex. por., podľa ktorého exekučné konanie začína dorúčením poverenia na vykonanie exekúcie exekútorovi. Prekážka litispendencie (už začatého konania), ktorá podľa § 36 ods. 3 Ex. por. platí iba pre iné exekučné konanie, sa teda pri nútenom vymáhaní súdnej pohľadávky neuplatňuje. Súčasne súdny exekútor môže viesť exekúciu niektorým, resp. viacerými z piatich zákonom stanovených spôsobov súčasne popri niektorom z dvoch, resp. oboch zákonných spôsobov výkonu rozhodnutia uskutočňovaných justičnou pokladnicou (§ 10 ods. 2 ZSVSP).

Súčasnej platnej právnej úprave výkonu rozhodnutia možno vytknúť aj ďalšie nedostatky. Napríklad úprava zrážok zo mzdy sa nedostatočne prispôsobila skutočnosti, že daný spôsob výkonu rozhodnutia možno použiť už len na vymáhanie súdnych pohľadávok. Za obsolétne ustanovenie možno napr. označiť ust. § 278 ods. 2 OSP o znížení základnej nepostihnuteľnej sumy pre povinného na 70 %, ak ide o vymáhanie výživného pre maloleté dieťa, ďalej ust. § 279 ods. 2, písm. a), b), c) a e) OSP, kde sú vymenované iné prednostné pohľadávky, alebo ust. § 280 ods. 2 OSP o absolútnej prednosti pohľadávok výživného pri uspokojovaní z druhej tretiny zvyšku čistej mzdy, ktoré nemožno aplikovať v praxi.

Na druhej strane by zase bolo vhodné, zrejme v Exekučnom poriadku, upraviť niektoré vzájomné súvislosti, ktoré sa v praxi nutne budú vyskytovať.

Napr. podľa § 280 ods. 3 OSP sa poradie pohľadávok pri výkone rozhodnutia zrážkami zo mzdy spravuje dňom, keď sa platiteľovi mzdy doručilo uznesenie o nariadení výkonu rozhodnutia. Podľa ust. § 72 ods. 3 Ex. por. sa poradie pohľadávok pri exekúcii zrážkami zo mzdy spravuje dňom, keď sa platiteľovi mzdy doručil príkaz na začatie exekúcie. Pokiaľ je mzda povinného postihnutá len výkonom rozhodnutia alebo len exekúciou, problém nevznikne. Ten ale nastane vtedy, ak sa platiteľovi mzdy doručí aj uznesenie o nariadení výkonu rozhodnutia, aj príkaz na začatie exekúcie. Vzájomný vzťah medzi takto založeným poradím pohľadávok zákon neupravuje. De lege ferenda by mal byť v ust. § 72 ods. 3 Ex. por. upravený tak, že poradie pohľadávok sa spravuje

dňom, keď sa platiteľovi mzdy doručil príkaz na začatie exekúcie alebo uznesenie o nariadení výkonu rozhodnutia podľa osobitného zákona (s odkazom na OSP). K takémuto názoru sa v súčasnosti dá dospieť iba logickým výkladom. Zaradenie ustanovenia, ktoré by upravovalo vzájomný vzťah medzi poradím pohľadávok založeným súčasne doručením aj uznesenia o nariadení výkonu rozhodnutia, aj príkazu na začatie exekúcie platiteľovi mzdy, do Exekučného poriadku, je odôvodnené skutočnosťou, že podľa Exekučného poriadku sa zrážky zo mzdy môžu viesť na vymáhanie akejkoľvek peňažnej pohľadávky, s výnimkou súdnych pohľadávok, kým podľa Občianskeho súdneho poriadku sa zrážky zo mzdy môžu viesť len na vymáhanie súdnych pohľadávok.

Tiež napr. v § 71 ods. 2 Ex. por. by bolo vhodné medzi prednostnými pohľadávkami vymenovať aj súdne pohľadávky alebo aspoň urobiť odkaz na iné pohľadávky podľa osobitného zákona, resp. aspoň v § 72 ods. 2 Ex. por. kvôli jednoznačnosti za slová „...a až potom podľa poradia (odsek 3) ostatné prednostné pohľadávky“ doplniť slová „... podľa § 71 ods. 2 Ex. por. alebo podľa osobitného zákona (s odkazom na OSP)“.

Takto by sa pre prednostné pohľadávky podľa Občianskeho súdneho poriadku a podľa Exekučného poriadku zabezpečil rovnaký režim pre zvýhodnenie uspokojovania pohľadávok výživného.

Na vyňatie núteného výkonu rozhodnutia (s výnimkou vymáhania súdnych pohľadávok a výkonu rozhodnutia o výchove maloletých detí a o úprave styku s nimi) z právomoci súdu a jeho zverenie do právomoci súdneho exekútora nadväzuje prechodné ustanovenie § 372m OSP. Jeho účelom je zabezpečiť ochranu práv tých oprávnených, ktorí do 31. augusta 2005 podali na súd návrh na výkon rozhodnutia. Podľa citovaného ustanovenia ak chce oprávnený, aby ostali zachované účinky jeho pôvodného návrhu na výkon rozhodnutia, musí urobiť dva úkony. Po prvé, do šiestich mesiacov od účinnosti novely vykonanej zákonom č. 341/2005 Z. z., t. j. do 1. marca 2006, musí podať návrh na vykonanie exekúcie. Tento návrh môže v zmysle § 29 Ex. por. podať ktorémukoľvek exekútorovi. Návrh musí opätovne obsahovať všetky predpísané náležitosti podľa § 39 ods. 1 Ex. por. Podľa nášho názoru možno takýto postup predpísaný zákonom označiť za nadbytočný a okrem toho ešte aj zaťažujúci najprv oprávneného a v prípade úspešnej exekúcie následne povinného duplicitne trovami konania – v prípade udelenia plnomocenstva advokátovi – prinajmenšom za dva úkony právnej služby (prevzatie a príprava a spisanie návrhu). Za absolútne neprípustnú však treba označiť skutočnosť, že zákon neprikazuje započítať, príp. preúčtovať na odmenu exekútora, príp. jeho hotové výdavky súdny poplatok, ktorý musel účastník za podanie návrhu na výkon rozhodnutia zaplatiť. Nemožno to ospravedlniť ani prípadným tvrdením, že v konečnom dôsledku bude tieto trovy znášať povinný. Totiž nemožno spravodlivo požadovať ani od samotného povinného, aby len v dôsledku zásahu štátu bol zaťažený jednak celým súdnym poplatkom a jednak celou odmenou a hotovými výdavkami exekútora. Spravodlivejším riešením by bolo, keby sa už začaté konania o výkon rozhodnutia dokončili na súde podľa doterajších predpisov alebo keby sa aspoň zaplatený súdny poplatok započítal voči konečným trovám exekúcie. Ochrana zakotvená v § 372m ods. 4 OSP, podľa ktorého nemožno zastaviť exekúciu, ak oprávnený nezloží preddavok na odmenu exekútora a na náhradu jeho výdavkov, je len ochranou oprávneného, no v tomto smere nemá žiaden vplyv na konečnú ochranu povinného.

Druhý úkon, ktorý musí oprávnený urobiť, aby ostali zachované účinky návrhu na výkon rozhodnutia, je, že podľa § 372m ods. 1 OSP musí v tej istej šesťmesačnej lehote ešte aj oznámiť súdu, že podal návrh na exekúciu. Takýto oznam musí zaslať súdu, ktorý viedol výkon rozhodnutia.

Zo skutočnosti, že lehota je obsiahnutá v procesnoprávnom predpise, sa dá usudzovať, že šesťmesačná lehota by mala byť lehotou procesnou, a teda na jej zachovanie v zmysle § 57 ods. 3 OSP v spojení s § 251 ods. 4 OSP by malo stačiť, že sa najneskôr v posledný deň lehoty návrh na uskutočnenie exekúcie adresovaný exekútorovi a oznámenie návrhu adresované súdu, ktorý viedol výkon rozhodnutia, odovzdajú orgánu, ktorý má povinnosť ho doručiť.

Postihom oprávneného za to, že v zákonnej lehote nepodá exekútorovi návrh na exekúciu a že túto skutočnosť súčasne neoznámí súdu, je zastavenie konania o výkon rozhodnutia (§ 372m ods. 3 OSP). Proti takémuto rozhodnutiu dokonca nie je prípustný ani žiaden opravný prostriedok (§ 372m ods. 3 OSP). Tiež by oprávnený v prípade zastavenia konania o výkon rozhodnutia z tohto dôvodu nemal ani nárok na náhradu trov konania. Ústretovejšia by bola napr. taká právna úprava, ktorá by oprávnenému na zachovanie účinkov návrhu na výkon rozhodnutia ukladala len povinnosť oznámiť súdu, ktorý vedie výkon rozhodnutia, meno exekútora, ktorého si oprávnený zvolil. Na základe doručenia takéhoto oznámenia by bol súd povinný postúpiť celý súdny spis takto označenému exekútorovi, súčasne s vydaním poverenia na vykonanie exekúcie, podobne ako je to pri návrhu oprávneného na zmenu exekútora podľa § 44 ods. 7 a 8 Ex. por.

Výber osoby exekútora patrí výlučne do právomoci oprávneného. Len oprávnený doručením návrhu na vykonanie exekúcie konkrétnemu exekútorovi (§ 29 Ex. por., resp. § 372m ods. 1 OSP), alebo doručením návrhu na zmenu exekútora príslušnému súdu (§ 44 ods. 7 Ex. por.) určí, ktorý exekútor môže uskutočniť exekúciu, za podmienky, že mu súd vydá poverenie na vykonanie exekúcie podľa § 29 v spojení s § 44 a 45 Ex. por., resp. podľa § 372m ods. 2 OSP.

Exekútorovi, ktorého si oprávnený zvolí, môže teda zabrániť vykonaniu exekúcie iba uznesenie súdu podľa § 44 ods. 2 tretia veta OSP, ktorým súd právoplatne zamietne žiadosť o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie. Žiadosť môže súd zamietnuť len z objektívnych dôvodov, ktorými sú: rozpor návrhu oprávneného na vykonanie exekúcie, alebo rozpor žiadosti exekútora o vydanie poverenia, alebo rozpor exekučného titulu so zákonom.

V prípade, že súd vydá exekútorovi poverenie na vykonanie exekúcie, môže ešte exekútorovi zabrániť vykonaniu exekúcie jeho vylúčenie z vykonávania exekúcie. Dôvodom na vylúčenie je skutočnosť, že možno mať pochybnosti o nezaujatosti exekútora, a to buď pre jeho pomer k veci, alebo k účastníkom exekučného konania, alebo k zástupcom účastníkov (§ 30 ods. 1 Ex. por.).

Svoje vylúčenie môže iniciovať sám exekútor. Exekútor by mal v zmysle § 30 ods. 3 Ex. por. oznámiť svoje vylúčenie súdu, len čo sa dozvie o skutočnostiach, pre ktoré je vylúčený.

Právo vzniesť námietku zaujatosti sa priznáva v § 30 ods. 5 Ex. por. aj účastníkovi konania. Kto je účastníkom exekučného konania, zákon vymedzuje v § 37.

V prvom rade je účastníkom konania oprávnený a povinný, tak ako sú označení v exekučnom titule podľa § 41 Ex. por.

V prípade, že právo z exekučného titulu bolo prevedené alebo prešlo na niekoho iného, podobne ak povinnosť z exekučného titulu bola prevedená alebo prešla na niekoho iného, táto iná osoba sa stáva účastníkom konania namiesto pôvodného oprávneného alebo pôvodného povinného len vtedy, ak súd svojím rozhodnutím pripustil zmenu účastníkov konania (§ 37 ods. 3 Ex. por.).

Účastníkom konania je ďalej aj manžel povinného, ak sú súčasne splnené dve podmienky. Po prvé, ak sú exekúciou postihnuté veci v bezpodielovom spoluvlastníctve manželov a po druhé, ak do začatia exekučného konania, t. j. do dôjdenia návrhu na vykonanie exekúcie exekútorovi, nebolo vyporiadané bezpodielové spoluvlastníctvo manželov – či už dohodou, alebo súdnym rozhodnutím (§ 37 ods. 2 Ex. por.).

Účastníkom, ale len určitej časti konania, je podľa § 37 ods. 1 Ex. por. aj iná osoba, ak jej Exekučný poriadok postavenie účastníka v tejto časti konania priznáva. Treba však upozorniť na skutočnosť, že v súčasnosti sa v Exekučnom poriadku nenachádza žiadne ustanovenie, ktoré by inej osobe priznávalo postavenie účastníka pre určitú časť konania.

No a napokon je podľa § 37 ods. 1 Ex. por. účastníkom konania ešte aj sám exekútor, ktorý bol poverený vykonaním exekúcie, ale len v tej časti konania, v ktorej sa rozhoduje o trovách exekúcie.

Vzhľadom na skutočnosť, že ust. § 30 ods. 5 Ex. por. priznáva účastníkovi právo vzniesť námietku zaujatosti bez akéhokoľvek obmedzenia, malo by toto právo prislúchať všetkým subjektom, ktoré sú účastníkmi konania podľa § 37 Ex. por., bez ohľadu na to, či sú účastníkmi celého konania, alebo len jeho časti. Logickým výkladom možno z účastníkov konania, ktorí majú právo vzniesť námietku zaujatosti exekútora, vylúčiť len exekútora, ktorý má povinnosť oznámiť skutočnosť, pre ktorú je vylúčený, samostatne upravenú v už spomínanom ustanovení § 30 ods. 3 Ex. por.

Námietka zaujatosti sa uplatňuje priamo u samotného exekútora (§ 30 ods. 5 Ex. por.). Takáto úprava vyvoláva pochybnosti o jej správnosti a právom si možno položiť otázku, či by nebolo vhodnejšie, keby sa námietka uplatňovala priamo na exekučnom súde podľa § 45 Ex. por.

Námietka zaujatosti musí mať okrem všeobecných náležitostí podľa § 42 ods. 3 OSP v spojení s § 251 ods. 4 OSP aj osobitné náležitosti podľa § 30 ods. 6 Ex. por.

Znamená to, že v námietke musí účastník konania uviesť:

- a) Proti ktorému exekútorovi smeruje.
- b) Konkrétny dôvod, pre ktorý má byť exekútor vylúčený. Ako už bolo spomenuté vyššie, dôvodom na vylúčenie je skutočnosť, že možno mať pochybnosti o nezaujatosti exekútora, a to buď pre jeho pomer k veci, alebo k účastníkom exekučného konania, alebo k zástupcom účastníkov (§ 30 ods. 1 Ex. por.). V zmysle zákona nie sú dôvodom na vylúčenie exekútora okolnosti, ktoré spočívajú v postupe exekútora v exekučnom konaní. Ak sa preto námietka zaujatosti týka len týchto okolností, súd na ňu nemôže v zmysle § 30 ods. 2 Ex. por. prihliadať.
- c) Kedy sa účastník, ktorý podáva námietku zaujatosti, o dôvode na vylúčenie exekútora dozvedel. Táto náležitosť by mala mať význam pre posúdenie zachovania zákon-

nej lehoty na vznesenie námietky zaujatosti. Dĺžka tejto lehoty je päť dní a plynie odo dňa, keď bolo účastníkovi doručené upovedomenie o začatí exekúcie alebo odkedy sa mohol dozvedieť o dôvode, pre ktorý je exekútor vylúčený. V oboch prípadoch je teda začiatok plynutia lehoty viazaný na objektívnu skutočnosť. Prípadné zmeškanie lehoty spôsobuje zánik práva účastníka vzniesť námietku zaujatosti exekútora, pretože podľa § 36 ods. 5 Ex. por. nemožno odpustiť zmeškanie lehôt v exekučnom konaní.

O tom, či je exekútor vylúčený, rozhodne exekučný súd. Podľa § 30 ods. 7 Ex. por. by tak mal urobiť do 10 dní od predloženia veci súdnym exekútorom. Rozhodnutie súdu nemožno napadnúť opravným prostriedkom (§ 30 ods. 10 Ex. por.).

Exekútor nemá povinnosť predložiť súdu na rozhodnutie námietku zaujatosti iba vtedy, ak je námietka podaná opätovne z toho istého dôvodu, ktorým už raz bola odôvodnená námietka zaujatosti, o ktorej už súd v minulosti rozhodol (§ 30 ods. 8 Ex. por.).

Zmeny vykonané zákonom č. 341/2005 Z. z. postihli veľkú časť ustanovení Exekučného poriadku. Zmyslom tohto príspevku nebolo informovať o celej novele Exekučného poriadku, ale iba o zásadnej zmene, ktorá sa týkala prerozdelenia oprávnenia na vynútenie splnenia povinnosti uloženej vo vykonateľnom rozhodnutí novým spôsobom medzi súd a exekútora, s doplnením výkladu o dôvodoch a spôsoboch vylúčenia exekútora.

Recenzent: JUDr. Jaromír Svoboda

Súhrn

Novelu Občianskeho súdneho poriadku a Exekučného poriadku, ktorá bola vykonaná zákonom č. 341/2005 Z. z., účinným od 1.9.2005, možno označiť za rozsiahlu a dosť zásadnú. Autorka si však z nej vo svojom článku vybrala za predmet svojho rozboru iba dve témy. Prvou témou je novo upravené rozdelenie právomoci vynútiť plnenie, ktoré bolo uložené v exekučnom titule, medzi súd a exekútora a s tým súvisiace prechodné ustanovenie, druhou témou sú dôvody a spôsoby vylúčenia exekútora z vykonania exekúcie. Popri podrobnom výklade príslušných ustanovení zákona poukazuje aj na nedôslednosť zákonodarcu, na obsolétne ustanovenia, na ustanovenia znevýhodňujúce povinného a súčasne navrhuje aj vlastné riešenia de lege ferenda.

Zusammenfassung

Die Novellen der ZPO und der ZVO durch das Gesetz Nr. 341/2005 der Gesetzessammlung, das am 1.9.2005 in Kraft getreten ist, können als umfassend und ziemlich grundsätzlich bezeichnet werden. Die Autorin des Beitrages wählte zum Objekt ihrer Untersuchung vorwiegend zwei Themen. Das erste Thema bilden die neugeregelt Teilung der Rechtsbefugnisse zwischen dem Gericht und dem Gerichtsvollzieher, die ermöglicht aufgrund des Vollstreckungstitel eine Leistung zu erzwingen, und die damit zusammenhängende Übergangsbestimmung. Als zweites Thema wurden die Arten der Ausschließung des Gerichtsvollzieher vom Vollstreckungsverfahren und deren

Begründung gewählt. Neben der ausführlichen Auslegung der jeweiligen gesetzlichen Bestimmungen wird auf die Inkonsequenz des Gesetzgebers sowie die unwirksamen Gesetze und auf die für den Verpflichteten unvorteilhaften Bestimmungen hingewiesen, wobei von der Autorin auch eigene Lösung de lege ferenda vorlegt wird.

Summary

The amendment to the Code of Civil Procedure and the Rules of Execution passed as Act No. 341/2005 effective September 1, 2005, can be considered extensive and quite substantive. The authoress chose two topics for this paper. The first concerns the newly regulated division of powers between the courts and the executors/bailiffs in enforcing judgments as ordered according to the execution title and the related general provisions; the other topic deals with the reasons and methods of excluding the executor from exercising an execution. Following a detailed interpretation of relevant provisions of the law, the authoress

PREDBEŽNÁ OCHRANA PRED DOMÁCIM NÁSILÍM V OBČIANSKOM SÚDNOM PORIADKU

Svetlana Ficová a Romana Smyčková

Domáce násilie sa nevyhýba žiadnej spoločnosti. Pácha sa v rôznej intenzite, na deťoch, ženách aj mužoch, v najrôznejších formách – fyzicky, psychicky, sexuálne, ekonomicky a sociálne.¹ Nesporné je, že domáce násilie patrí k negatívnym až nebezpečným javom, a preto je nežiaduce. Nemožno pred ním zatvárať oči. Úspešnosť boja s ním v podobe predchádzania násiliu už pri objavení sa hrozby násilia, alebo v podobe odstraňovania následkov násilia, príp. predchádzania ďalšiemu násiliu, závisí nielen od kvalitnej právnej úpravy, ale aj od všímavosti okolia a jeho ochoty pomôcť trpiacemu.

V právnom poriadku Slovenskej republiky je ochrana pred domácim násilím zakotvená v Občianskom zákonníku, v zákone o rodine, v závažnejších prípadoch v Trestnom zákone. Z hľadiska rýchlosti poskytnutia ochrany sa však ako najúčinnější inštitút javí inštitút občianskeho práva procesného – predbežné opatrenie. Jeho význam neoslubuje ani skutočnosť, že ide len o dočasné opatrenie. Súčasne treba konštatovať, že predbežné opatrenie je jediný inštitút v platnom Občianskom súdnom poriadku Slovenskej republiky, ktorý svojou úpravou priamo reaguje na jav domáceho násilia.

Predbežným opatrením môže súd uložiť účastníkovi rôzne povinnosti. V ust. § 76 ods. 1 OSP zákon vymenúva tie, ktoré súdy v praxi najčastejšie ukladajú povinným subjektom. Demonštratívny výpočet však umožňuje, aby súd v jednotlivom prípade, podľa posúdenia ad hoc, uložil účastníkovi aj inú povinnosť.

Predmetom tohto článku je interpretácia tých ustanovení zákona, ktoré súdy môžu aplikovať na prípady domáceho násilia. Osobitne bude teda predmetom článku rozbor:

1. ust. § 76 ods. 1 písm. b) OSP, podľa ktorého súd môže uložiť účastníkovi, aby odovzdal dieťa do starostlivosti druhého z rodičov alebo do starostlivosti toho, koho označí súd,

2. ust. § 76 ods. 1 písm. g) OSP, podľa ktorého súd môže uložiť účastníkovi, aby nevstupoval dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba blízka alebo osoba, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivý z násilia,

---

¹ HREBÍKOVÁ, V.: Problematika domáceho násilia v rovine psychologickkej, sociálnej a právnej. In: *Justičná revue*, ročník 56, číslo 3/2004, s. 345-346.

3. ust. § 75a ods. 1 OSP, podľa ktorého súd môže uložiť účastníkovi, aby bolo maloleté dieťa dočasne zverené do starostlivosti fyzickej alebo právnickej osoby, ak sa maloleté dieťa ocitne bez akejkoľvek starostlivosti alebo ak je jeho život, zdravie alebo príznačný vývoj vážne ohrozený alebo narušený.

Ktoré z týchto predbežných opatrení (prípadne aj iné) bude prichádzať v tom – ktorom prípade do úvahy, to bude závisieť od viacerých kritérií. Napríklad od osoby dopúšťajúcej sa domáceho násillia, od osoby, voči ktorej domáce násillie smeruje, od skutkových okolností prípadu, od toho, ktoré predbežné opatrenie bude vhodné, t. j. postačujúce na poskytnutie ochrany pred domácim násillím, a pod.

Najmenej represívnym opatrením je predbežné opatrenie podľa § 76 ods. 1 písm. b) OSP, ktorým možno účastníkovi uložiť, aby odovzdal dieťa do starostlivosti druhého z rodičov alebo do starostlivosti toho, koho označí súd.

Pri tomto predbežnom opatrení je chránenou osobou, t. j. osobou, voči ktorej sa pácha domáce násillie, iba **maloleté dieťa** (samozrejme, že toto predbežné opatrenie možno nariadiť aj v prípadoch, keď sa nepácha domáce násillie, napr. ak je dôvodný predpoklad, že bude výkon rodičovských práv alebo povinností obmedzený alebo pozastavený podľa § 38 ZR).

Osobou, ktorá sa dopúšťa domáceho násillia, môže byť:

a) jeden z rodičov; v takom prípade sa dieťa môže zveriť do starostlivosti druhého z rodičov alebo do starostlivosti inej osoby, ktorú označí súd, ak druhý rodič nežije, alebo ak bol pozbavený rodičovských práv alebo povinností, alebo ak mu bol výkon jeho rodičovských práv alebo povinností obmedzený alebo pozastavený;

b) obaja rodičia; v takom prípade sa dieťa môže zveriť len do starostlivosti inej osoby, ktorú označí súd;

písm. a) a b) rovnako platia aj pre osvojiteľov;

c) iná osoba, v náhradnej osobnej starostlivosti ktorej sa dieťa nachádza, pestún, poručník, opatrovník; postup je zhodný s postupom uvedeným pod písm. b).

Príslušný na nariadenie predbežného opatrenia je okresný súd, v obvode ktorého má maloletý na základe dohody rodičov alebo rozhodnutia súdu, príp. iných rozhodujúcich skutočností svoje bydlisko (§ 88 ods. 1 písm. c) OSP, v spojení s § 74 ods. 2 OSP).

Súd môže začať konanie o nariadenie predbežného opatrenia aj bez návrhu, pretože ide o konanie vo veciach starostlivosti o maloletých, ktoré súd môže začať aj ex offio (§ 81 ods. 1, v spojení s § 75 ods. 1 OSP). Z toho súčasne vyplýva, že okruh účastníkov konania je vymedzený treťou definíciou, t. j. v konaní, ktoré možno začať aj bez návrhu, sú účastníkmi konania aj tí, o právach alebo povinnostiach ktorých sa má konať (§ 94 ods. 1, v spojení s § 74 ods. 2 OSP).

Zákonodarca, v snahe zrýchliť konanie, zakotvil tak pre súd prvého stupňa, ako aj pre odvolací súd povinnosť **rozhodnúť** v sedemdnovej lehote.

Pre súd prvého stupňa sa táto lehota počíta odo dňa, keď bol súdu doručený návrh na nariadenie predbežného opatrenia, ak je súčasne splnená podmienka, že spĺňa všetky zákonom predpísané náležitosti (§ 75 ods. 5 OSP). Ak návrh na nariadenie predbežného opatrenia nebude mať všetky predpísané náležitosti, bude lehota na rozhodnutie súdu plynúť až odo dňa doručenia opraveného alebo doplneného návrhu, spĺňajúceho predpísané náležitosti.

Tak isto platí sedemdnňová lehota pre súd prvého stupňa aj v prípade, ak opakovane rozhoduje o návrhu po tom, keď mu odvolací súd zrušil jeho pôvodné rozhodnutie a vec vrátil na ďalšie konanie. Podľa § 75 ods. 6 OSP sa lehota počíta odo dňa, keď sa súdu prvého stupňa vec vrátila.

V prípade, že bolo podané odvolanie, pre odvolací súd sa sedemdnňová lehota na rozhodnutie počíta odo dňa, keď mu bola vec predložená súdom prvého stupňa (§ 217 ods. 1 OSP). Takáto úprava mala svoje opodstatnenie iba do 31. augusta 2005, pretože podľa vtedy platného ustanovenia § 209 ods. 2 OSP bolo povinnosťou súdu prvého stupňa vyzvať odvolateľa, aby nesprávne, neúplné alebo nezrozumiteľné odvolanie doplnil alebo opravil. V zmysle takejto úpravy sa teda odvolaciemu súdu predložilo odvolanie s predpísanými náležitosťami, a preto neexistovali objektívne prekážky, ktoré by mu bránili rozhodnúť vo veci v zákonom stanovenej lehote [v prípade, že napriek výzve súdu prvého stupňa odvolateľ odvolanie neopravil alebo nedoplnil, odvolací súd vôbec nerozhodoval vo veci, ale odvolanie odmietal v zmysle ust. § 218 ods. 1 písm. d) OSP]. Vzhľadom na to, že počnúc dňom 1. september 2005 (na základe novely Občianskeho súdneho poriadku vykonanej zákonom č. 341/2005 Z. z.) sa povinnosť odstraňovať vady odvolania preniesla ustanovením § 211 ods. 2 OSP na odvolací súd, odvolací súd z objektívnych dôvodov nemôže rozhodnúť o odvolaní v zákonom stanovenej sedemdnňovej lehote v prípadoch, ak odvolanie nemá všetky náležitosti. Pokiaľ nebude na túto skutočnosť reagovať zákonná úprava znením, že o odvolaní, *ktoré má náležitosti podľa § 205 OSP*, odvolací súd rozhodne do siedmich dní od predloženia veci tomuto súdu, lehotu na rozhodnutie odvolacieho súdu treba vykladať analogicky, ako je to upravené pri lehote na rozhodnutie súdu prvého stupňa. Znamená to, že sedemdnňová lehota na rozhodnutie o odvolaní by sa mala počítať až odo dňa, keď bude opravené alebo doplnené odvolanie spĺňať náležitosti stanovené zákonom.

Podľa nášho názoru úprava, ktorá stanovuje len lehoty na rozhodnutie, nie však súčasne aj lehoty na predkladanie veci druhému súdu, nie je dostatočne dôsledná. Konkrétne máme na mysli predloženie veci odvolaciemu súdu v prípade, že bolo podané odvolanie, a tiež aj predloženie veci súdu prvého stupňa v prípade, že odvolací súd zrušil jeho rozhodnutie a súčasne rozhodol o vrátení veci tomuto súdu.

Pre predloženie veci odvolaciemu súdu v prípade, že bolo proti uzneseniu súdu prvého stupňa o nariadení predbežného opatrenia podané odvolanie, možno použiť aspoň všeobecnú desaťdnňovú lehotu podľa § 209 OSP, ktorá sa počíta odo dňa uplynutia odvolacej lehoty. I keď túto lehotu nemožno považovať za primeranú – vzhľadom na kratšiu lehotu na rozhodnutie, je predsa aspoň akýmsi obmedzujúcim faktorom. Pre povinnosť odvolacieho súdu vrátiť vec späť súdu prvého stupňa na ďalšie konanie po tom, keď bolo jeho rozhodnutie zrušené, však zákon nestanovuje vôbec žiadnu lehotu, a to ani osobitnú pri predbežnom opatrení, ani všeobecnú pri odvolaní (§ 221 ods. 3 OSP). Práve v úprave lehôt na predkladanie veci druhému súdu možno vidieť určitú rezervu pre celkové zrýchlenie konania.

V návrhu na nariadenie predbežného opatrenia je nutné ako jednu z náležitostí uviesť, čoho sa žalobca bude žalobou domáhať. Žalobca tak môže napr. uviesť, že sa bude domáhať:

a) pozbavenia rodičovských práv u násilníka, ak ním je rodič dieťaťa (§ 38 ods. 4 ZR); požadovanie obmedzenia rodičovských práv je tiež dôvodom na vydanie predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. b) OSP, ale absentovala by existencia násilia;

b) zrušenia náhradnej osobnej starostlivosti a ponechania dieťaťa v starostlivosti jeho rodičov alebo zverenia dieťaťa do ďalšej náhradnej osobnej starostlivosti (§ 47 ods. 2 a 5 ZR);

c) zrušenia pestúnskej starostlivosti a ponechania dieťaťa v starostlivosti jeho rodičov alebo zverenia dieťaťa do ďalšej náhradnej starostlivosti (§ 52 ods. 2 a 6 ZR);

d) odvolania poručníka z funkcie a prípadného ustanovenia nového poručníka, ak je to naďalej v záujme maloletého dieťaťa potrebné (§ 59 ods. 5 ZR);

e) odvolania opatrovníka z funkcie a prípadného ustanovenia nového opatrovníka.

Na prípadný výkon rozhodnutia na základe predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. b) OSP sa použije osobitný spôsob, upravený v § 272 a nasl. OSP.

Pre toto predbežné opatrenie neexistuje osobitná úprava zániku ani zrušenia predbežného opatrenia, preto treba postupovať podľa ust. § 77 OSP, ktoré platí všeobecne pre všetky predbežné opatrenia.

Predbežné opatrenie podľa § 76 ods. 1 písm. b) OSP prichádza do úvahy vtedy, keď možno izolovať dieťa od osoby dopúšťajúcej sa domáceho násilia presťahovaním dieťaťa s druhým rodičom, príp. s inou osobou, do starostlivosti ktorej je dieťa zverené, do nového domáceho prostredia.

Z uvedeného vyplýva, že predbežné opatrenie podľa § 76 ods. 1 písm. b) OSP nie je schopné poskytnúť potrebnú ochranu vtedy, ak:

- násilie smeruje proti plnoletej osobe alebo
- neexistuje možnosť izolovať dieťa od osoby násilníka priamo v byte alebo v dome, alebo napr. okamžitým presťahovaním sa do nového náhradného domáceho prostredia.

V takýchto prípadoch možno poskytnúť ochranu ďalším predbežným opatrením, ktoré je upravené v **§ 76 ods. 1 písm. g) OSP**. Ním môže súd uložiť **účastníkovi**, aby dočasne **nevstupoval do domu alebo bytu**, v ktorom býva osoba **blízka** alebo osoba, ktorá je **v jeho starostlivosti alebo vo výchove**, vo vzťahu ku ktorej je **dôvodne podozrivý z násilia**.

Pri tomto predbežnom opatrení je *prvým pojmovým znakom* **dôvodné podozrenie z násilia**.

Procesnoprávna úprava používa pojem násilie bez akéhokoľvek obmedzenia. Do úvahy preto prichádza tak fyzické, ako aj psychické násilie, príp. aj iné druhy násilia.

Hmotnoprávna úprava ochrany pred domácim násilím je v platnom právnom poriadku SR obsiahnutá v štyroch paragrafoch Občianskeho zákonníka a v jednom paragrafe zákona o rodine (ak nepočítame non matrimonium z dôvodu násilného vynútenia vyhlásenia o uzavretí manželstva).

Najvšeobecnejšie je otázka násilia upravená v ust. § 142 ods. 1 OZ, ktorý upravuje zrušenie a vyporiadanie podielového spoluvlastníctva. Citované ustanovenie ukladá súdu povinnosť pri prikázaní veci jednému alebo viacerým spoluvlastníkom okrem iného prihliadnúť aj na násilné správanie podielového spoluvlastníka voči ostatným spoluvlastníkom. Všeobecný pojem násilné správanie zákon ďalej bližšie nešpecifikuje.

V ust. § 146 ods. 2 OZ už zákonodarca použil pojem fyzické alebo psychické násilie alebo hrozba takéhoto násilia, ktorých preukázanie je dôvodom na obmedzenie, resp. úplné vylúčenie užívacieho práva manžela – násilníka k domu alebo bytu, ktorý patrí do bezpodielového spoluvlastníctva manželov.

Rovnaký pojem – fyzické alebo psychické násilie alebo hrozba takýmto násilím – je použitý aj v ust. § 705a OZ, ktorý umožňuje obmedziť, resp. úplne vylúčiť užívacie právo manžela alebo rozvedeného manžela, ktorý je spoločným užívateľom bytu.

Najužšie vymedzenie násilia je obsiahnuté v ust. § 712a ods. 8 OZ, ktoré ukladá súdu pri zrušení spoločného nájmu bytu rozhodnúť, že bytová náhrada nepatrí rozvedenému manželovi, ktorý sa dopúšťal alebo dopúšťa fyzického alebo psychického násilia. Hrozba takéhoto násilia teda pre rozhodnutie súdu nie je postačujúca.

Zákon o rodine priamo pojem násilie nepoužíva. V ust. § 38 ods. 4 ZR však demonštratívne vypočítava dôvody na pozbavenie rodičovských práv. Sú nimi: týranie, zneužívanie, zanedbávanie maloletého dieťaťa, alebo iné zlé zaobchádzanie s maloletým dieťaťom, ktoré možno subsumovať pod pojem násilie.

V súvislosti s nutnosťou uviesť v predbežnom opatrení ako jednu z náležitostí aj to, čoho sa navrhovateľ mieni domáhať návrhom vo veci samej (žalobou), si treba položiť otázku, či možno nariadiť predbežné opatrenie podľa § 76 ods. 1 písm. g) OSP (t. j. zakazujúce dočasný vstup do domu alebo bytu) aj v iných prípadoch, ako to predvída Občiansky zákonník a zákon o rodine vo svojich (spomenutých) ustanoveniach. Sme toho názoru, že na položenú otázku zrejme treba odpovedať záporne.

Kedy teda súd môže predbežným opatrením dočasne obmedziť alebo dočasne zakázať vstup do bytu alebo domu? Vychádzajúc zo spomenutej hmotnoprávnej úpravy, je to možné vtedy, ak sa žalobou bude požadovať:

a) Zrušenie podielového spoluvlastníctva a prikázanie veci za náhradu jednému alebo viacerým spoluvlastníkom (podľa § 142 ods. 1 OZ). Pre nariadenie predbežného opatrenia je rozhodujúce len násilné správanie voči ostatným spoluvlastníkom. Nie je relevantné násilné správanie voči blízkej osobe, ktorá s ním býva v spoločnej domácnosti. Aktívne legitimovaný na podanie návrhu na nariadenie predbežného opatrenia je ktorýkoľvek zo spoluvlastníkov, voči ktorému sa pácha násilie.

b) Obmedzenie alebo úplné vylúčenie užívacieho práva (nie však vlastníckeho práva) druhého manžela k domu alebo bytu patriacemu do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, ak sa ďalšie spolužitie stalo neznesiteľným z dôvodu fyzického alebo psychického násilia alebo hrozby takéhoto násilia vo vzťahu k manželovi alebo blízkej osobe, ktorá býva v spoločnom dome alebo byte (podľa § 146 ods. 2 OZ). Aj keď násilie, resp. hrozba násilím smeruje iba proti blízkej osobe bývajúcej v spoločnom dome alebo byte, je aktívne legitimovaný na podanie návrhu na nariadenie predbežného opatrenia len manžel, t. j. nikdy nie blízka osoba, voči ktorej sa pácha násilie, a z manželov len ten, ktorý sa nedopúšťa násilia. V zmysle § 853 ods. 1 OZ uvedené platí aj na prípad, ak už síce bezpodielové spoluvlastníctvo manželov zaniklo, ale ešte nebolo vyporiadané niektorým zo zákonných spôsobov.

c) Obmedzenie alebo úplné vylúčenie užívacieho práva k bytu druhého manžela alebo rozvedeného manžela, ak sa ďalšie spolužitie stalo neznesiteľným z dôvodu fyzického alebo psychického násilia alebo hrozby takéhoto násilia vo vzťahu k manželovi

alebo rozvedenému manželovi ako spoločnému užívateľovi bytu alebo k blízkej osobe, ktorá s ním býva spoločne v byte (§ 705a OSP). Opäť, podobne ako pod písm. b), platí, že návrh môže podať iba manžel alebo rozvedený manžel, ktorý sa nedopúšťa násilia, a to aj vtedy, keď násilie alebo hrozba ním smeruje len proti blízkej osobe.

d) Po rozvode manželstva zrušenie práva spoločného nájmu bytu a určenie, že rozvedený manžel, ktorý sa nedopúšťa násilia, bude byť ďalej užívať ako nájomca, bez súčasného priznania bytovej náhrady tomu z rozvedených manželov, ktorý sa či už za trvania manželstva, alebo po jeho rozvode v minulosti dopúšťa alebo sa teraz dopúšťa fyzického alebo psychického násilia voči druhému manželovi, rozvedenému manželovi alebo voči blízkej osobe, ktorá s ním býva v spoločnom byte (§ 712a ods. 8 OZ). Podobne ako v predchádzajúcich dvoch spomenutých prípadoch, aj tu môže podať návrh na nariadenie predbežného opatrenia len rozvedený manžel nedopúšťajúci sa násilia, aj keď násilie (nestačí len hrozba násilím) smeruje alebo smerovalo proti blízkej osobe.

e) Pozbavenie rodičovských práv z dôvodu, že ich rodič zneužíva (§ 38 ods. 4 ZR). Návrh na nariadenie predbežného opatrenia môže podať druhý rodič, ale súd môže nariadiť takéto predbežné opatrenie aj bez návrhu (§ 81 ods. 1 OSP).

Druhým pojmovým znakom predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. g) OSP je **dočasný zákaz vstupu násilníka** do bytu alebo domu.

Procesnoprávna úprava predbežného opatrenia svojím znením dôsledne nereaguje na vyššie uvedenú hmotnoprávnu úpravu, ktorá pripúšťa nielen úplné vylúčenie užívacieho práva, ale aj iba jeho obmedzenie (napr. § 146 ods. 2 OZ, § 705a OZ). Táto nedôslednosť zákonodarcu by v praxi nemala spôsobovať problémy. Totiž aj v predbežnom opatrení možno iba obmedziť užívacie právo násilníka k bytu alebo domu, pretože výpočet toho, čo možno predbežným opatrením nariadiť, je v zákone len demonštratívny. Je teda len na úvahe navrhovateľa, s akým obsahom predbežné opatrenie požaduje, resp. je len na úvahe súdu, s akým obsahom predbežné opatrenie nariadi, ak súd môže začať konať *ex offio*.

Tretím pojmovým znakom predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. g) OSP je **dom alebo byt**, v ktorom býva chránená osoba.

Znenie zákona by mohlo zväzdať k záveru, že násilníkovi možno predbežným opatrením zakázať vstup do bytu alebo domu bez ohľadu na to, či sa byt alebo dom nachádza v určitom právnom režime (vlastnícke právo alebo nájomný pomer) vo vzťahu k násilníkovi. V zmysle zákonného znenia by malo postačovať, že v byte alebo dome býva chránená osoba. Takýto výklad, podľa nášho názoru, nemožno považovať za správny. V čl. 21 Ústavy SR je zakotvená zásada nedotknuteľnosti obydlia, podľa ktorej nie je dovolené vstúpiť do obydlia bez súhlasu toho, kto v ňom býva. Znamená to, že nikto, teda dokonca ani blízka osoba, nemá právo vstupovať do bytu alebo domu, ku ktorému nemá buď vlastnícke, resp. spoluvlastnícke právo, alebo právo užívania z dôvodu existencie nájomného pomeru, alebo právo odvodené od vlastníka, resp. nájomcu. Zjednodušene povedané, ak niekto nemá zákonné právo „mať kľúče od bytu alebo domu“, nemá ani právo do tohto domu alebo bytu vstupovať, a teda mu nie je ani čo (vstup) zakazovať.

Druhý pojmový znak preto treba vykladať tak, že v byte alebo dome musí mať násilník právo bývania a súčasne v tom istom byte alebo dome býva aj chránená osoba, t. j. byt alebo dom slúži na uspokojovanie jej bytovej potreby.

Zákaz vstupovať do bytu alebo domu nemusí byť vždy, podľa nášho názoru, dostatočný na ochranu obete násilia, najmä ak sa násilník bude zdržiavať v tesnej blízkosti vchodu do bytu alebo domu. Bude preto vhodné (a vo väčšine prípadov zrejme aj nutné) kombinovať zákaz vstupu so zákazom priblížiť sa k bytu alebo domu na určitú vzdialenosť, resp. so zákazom priblížiť sa vôbec k obeti násilia na určitú vzdialenosť.

Štvrtým pojmovým znakom predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. g) OSP je **chránená osoba**. Je ňou osoba blízka násilníkovi alebo osoba, ktorá je v starostlivosti alebo vo výchove násilníka.

Blízka osoba

Zákonodarca opäť použil pojem blízka osoba bez toho, aby ho vysvetlil alebo odkázal na nejaké ustanovenie zákona, ktoré by tento pojem vysvetľovalo. Pojem blízka osoba preto zrejme treba vykladať cez ust. § 116 OZ – tak, ako to robí teória² aj prax napr. aj pri ust. § 126 ods. 1 OSP, v ktorom je upravené (tiež bez vysvetlenia tohto pojmu alebo odkazovacieho ustanovenia) právo svedka odoprieť výpoveď, ak by ňou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkym osobám. V takomto chápaní (podľa § 116 OZ) je blízkou osobou príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel; iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu. Práve časť vety za bodkočiarkou môže spôsobovať výkladové problémy. Pri osobe násilníka totiž sotva možno predpokladať, že by ujmu, ktorú páchaním násilia spôsobí u chránenej osoby, násilník pociťoval ako svoju vlastnú. Zákonné vymedzenie chránenej osoby preto nepovažujeme za legislatívne presné.

Pri rozobratom chápaní pojmu blízka osoba môže byť osobou chránenou pred domácim násilím tak maloletá ako aj plnoletá osoba.

Osoba, ktorá je v starostlivosti alebo vo výchove násilníka

V starostlivosti alebo výchove násilníka môže byť predovšetkým maloleté dieťa. Môže ním byť potomok v starostlivosti rodiča (osvojiteľa), ktorých vzájomný režim spadá pod pojem blízka osoba. Môže ním byť však aj maloleté dieťa, ktoré je napr. zverené pestúnovi do pestúnskej starostlivosti podľa § 48 ZR alebo ktorému bol ustanovený poručník podľa § 56 ods. 1 ZR, alebo opatrovník podľa § 60 ZR. Starostlivosť a výchovu však nemožno posudzovať len podľa Zákona o rodine.

V starostlivosti preto môže byť napr. aj tzv. nezaopatrené dieťa podľa § 9 ods. 1, písm. b), bod 2. zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení, pod ktorým sa v zmysle cit. zákonného ustanovenia rozumie „dieťa“ po skončení povinnej školskej dochádzky, najdlhšie do dovŕšenia 26 rokov veku, ak pre chorobu a stav, ktoré si vyžadujú osobitnú starostlivosť podľa prílohy č. 2 zákona, sa nemôže sústavne pripravovať na povolanie alebo nemôže vykonávať zárobkovú činnosť. V tomto prípade teda môže ísť aj o plnoletú osobu.

Tým sme vlastne súčasne odpovedali aj na otázku, kto môže byť násilníkom, a teda osobou, ktorej možno dočasne zakázať vstupovať do domu alebo bytu. V zmysle zákona

² HANDL, V. – RUBEŠ, J.: *Občanský soudní řád*. Komentář. I. díl. Praha : Panorama, 1985, s. 576.

ním môže byť osoba blízka, zrejme podľa § 116 OZ, taktiež osvojiteľ, ďalej pestún, poručník, opatrovník, iná osoba poskytujúca náhradnú osobnú starostlivosť.

Zákonné obmedzenie chránenej osoby len na osobu blízku a osobu, ktorá je v starostlivosti alebo vo výchove násilníka, podľa nášho názoru, nekorešponduje s hmotno-právnu úpravou. Nezahŕňa totiž každého spoluvlastníka (iba ak je ním blízka osoba alebo osoba v starostlivosti alebo vo výchove), ktorému sa inak poskytuje ochrana podľa § 142 ods. 1 OZ, ani rozvedeného manžela, ktorému sa zase poskytuje ochrana podľa § 705a OZ a § 712a ods. 8 OZ. Preto by možno bolo vhodné rozšíriť v § 76 ods. 1 písm. g) OSP výpočet chránených osôb aj o „inú osobu, ktorá má právo bývania v tomto dome alebo byte“.

Pri vymedzení miestnej príslušnosti sa stotožňujeme s názorom súdnej praxe, vyslovenej v rozhodnutí publikovanom v Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk pod č. R 100/1994, podľa ktorého je na nariadenie predbežného opatrenia príslušný okresný súd, v obvode ktorého sa nachádza byt, dom, resp. iná nehnuteľnosť, do ktorej sa má násilníkovi zakázať, resp. obmedziť vstup.

O lehotách pre rozhodovanie o návrhu na nariadenie predbežného opatrenia, ako aj o odvolaní proti nemu platí to, čo je uvedené pri predbežnom opatrení podľa § 76 ods. 1 písm. b) OSP.

Účastníkmi konania v prípadoch vymenovaných pod písm. a) až d) sú žalobca a žalovaný (§ 74 ods. 2 v spojení s § 90 OSP), a to aj vtedy, keď je chránenou osobou maloleté dieťa. V prípade uvedenom pod písm. e) je okruh účastníkov vymedzený treťou definíciou, pretože ide o konanie, ktoré môže súd začať aj bez návrhu (§ 74 ods. 2 v spojení s § 94 ods. 1 a § 81 ods.1 OSP).

Podľa ust. § 171 ods. 1 OSP nastáva vykonateľnosť uznesenia márnym uplynutím lehoty na plnenie, ktorá pri uzneseniach začína plynúť dňom doručenia (pokiaľ sa podľa rozhodnutia súdu nemá stať vykonateľným až po nadobudnutí právoplatnosti). Uloženie povinnosti dočasne nevstupovať do domu alebo bytu je povinnosťou na plnenie, spočívajúcou v zdržaní sa určitého konania – ommitere – a preto predbežné opatrenie nadobudne vykonateľnosť až uplynutím minimálne trojdňovej lehoty, počítanej od doručenia uznesenia (§ 171 ods. 1 v spojení s § 160 ods. 1 a § 167 ods. 2 OSP). Sme toho názoru, že vzhľadom na potrebu okamžitej ochrany predbežné opatrenie nariadené podľa § 76 ods. 1 písm. g) OSP by malo byť vykonateľné už dňom jeho doručenia, čo by si vyžadovalo príslušné legislatívne zmeny.

Na prípadný výkon rozhodnutia na základe predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. g) OSP sa použije spôsob upravený v ust. § 351 OSP.

Pre toto predbežné opatrenie neexistuje osobitná úprava zániku ani zrušenia predbežného opatrenia, preto treba postupovať podľa ust. § 77 OSP, ktoré platí všeobecne pre všetky predbežné opatrenia.

Ak sa dočasné obmedzenie, príp. zakázanie vstupu násilníka do domu alebo bytu nejaví ako dostatočné na ochranu maloletého dieťaťa, súd môže nariadiť ešte ďalšie predbežné opatrenie, ktoré je upravené v § 75a OSP. Ním môže súd nariadiť, aby bolo maloleté dieťa dočasne zverené do starostlivosti fyzickej osoby alebo právnickej osoby, ktorú v uznesení určí, a to vtedy, ak sa maloleté dieťa ocitne bez akejkoľvek sta-

roslivosti alebo ak je jeho život, zdravie alebo priaznivý vývoj vážne ohrozený alebo narušený.

I keď citované ustanovenie neobsahuje priamo pojem násilie, ohrozenie alebo narušenie života, zdravia alebo priaznivého vývoja dieťaťa môže byť zapríčinené práve dopúšťaním sa násilia voči nemu.

Zo znenia zákona vyplýva, že chránenou osobou je len maloleté dieťa. Osobitosťou konania o nariadenie predbežného opatrenia je, že maloleté dieťa nemusí byť vôbec zastúpené (§ 75a ods. 2 OSP), čo je výnimka zo všeobecnej zásady o nutnosti zastúpenia zákonným zástupcom každej fyzickej osoby, ktorá nemôže pred súdom konať samostatne (ktorá je inak zakotvená v § 22 OSP).

Osobou, ktorá sa dopúšťa násilia, môže byť rodič, resp. obaja rodičia (osvojiteľia) a tiež aj iná osoba, v náhradnej osobnej starostlivosti ktorej sa dieťa nachádza, pestún, poručník alebo opatrovník.

Príslušný na nariadenie predbežného opatrenia je okresný súd, v obvode ktorého má maloletý na základe dohody rodičov alebo rozhodnutia súdu, príp. iných rozhodujúcich skutočností svoje bydlisko [§ 88 ods. 1 písm. c) OSP v spojení s § 74 ods. 2 OSP]. Ak však príslušný súd nie je známy alebo ak nemôže zakročiť, môže nariadiť predbežné opatrenie aj súd, v obvode ktorého sa maloleté dieťa zdržuje (§ 74 ods. 2 druhá veta OSP). Následne však musí tento súd postúpiť vec príslušnému súdu, a to hneď, ako je to možné (§ 74 ods. 2 tretia veta OSP).

Konanie o nariadenie predbežného opatrenia môže súd začať aj bez návrhu (§ 75a ods. 1 OSP). Z toho súčasne vyplýva, že okruh účastníkov konania je vymedzený treťou definíciou, t. j. účastníkmi konania sú aj tí, o právach alebo povinnostiach ktorých sa má konať (§ 94 ods. 1 v spojení s § 74 ods. 2 OSP).

Konanie o nariadenie predbežného opatrenia možno začať aj na návrh. Subjektom aktívne legitimovaným na podanie takéhoto návrhu je orgán poverený výkonom sociálnoprávnej ochrany a prevencie podľa osobitného zákona (pozn. autorov – v súčasnosti je to Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny a úrady práce, sociálnych vecí a rodiny podľa zákona č. 453/2003 Z. z. v platnom znení). V prípade, že konanie začína na návrh, treba už v návrhu označiť buď fyzickú osobu, ktorej má byť maloleté dieťa zverené do starostlivosti, alebo zariadenie sociálnych služieb, do ktorého má byť maloleté dieťa umiestnené (§ 75 ods. 2 OSP).

Ďalšou náležitosťou návrhu na nariadenie predbežného opatrenia je uvedenie, čoho sa mieni navrhovateľ domáhať návrhom vo veci samej (§ 75 ods. 2 OSP). Podľa zákona o rodine môže ísť o návrh na zverenie dieťaťa do náhradnej starostlivosti, ktorá prichádza do úvahy vtedy, ak osobnú starostlivosť o maloleté dieťa rodičia nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť (§ 44 ods. 1 ZR).

Vzhľadom na závažnosť situácie, v ktorej sa maloleté dieťa ocitlo, zákon ukladá súdu prvého stupňa povinnosť rozhodnúť o návrhu na nariadenie predbežného opatrenia vo veľmi krátkej lehote – do 24 hodín od doručenia návrhu na súd, za podmienky, že má všetky predpísané náležitosti, resp. do 24 hodín od ich doplnenia alebo opravenia (§ 75 ods. 4 OSP). Rovnakú lehotu na rozhodnutie má aj odvolací súd v prípade, že bolo podané odvolanie – 24 hodín od predloženia veci odvolaciemu súdu (§ 217 OSP) a v prí-

pade, že odvolací súd uznesenie súdu prvého stupňa zruší, je súd prvého stupňa opäť povinný rozhodnúť o návrhu do 24 hodín od vrátenia veci z odvolacieho súdu (§ 75 ods. 5 OSP). Osobitne pri tomto predbežnom opatrení platí to, čo sme vyslovili pri predbežnom opatrení podľa § 76 ods. 1 písm. b) OSP, t. j. za vážnu nedôslednosť právnej úpravy považujeme absenciu osobitnej úpravy lehoty, v ktorej má súd prvého stupňa predložiť vec odvolaciemu súdu na ďalšie konanie a rozhodnutie, ako aj absenciu akejkoľvek úpravy lehoty, v ktorej má odvolací súd povinnosť vrátiť vec súdu prvého stupňa na ďalšie konanie po zrušení jeho rozhodnutia.

Podľa § 75a ods. 4 OSP predbežné opatrenie trvá, t. j. zaväzuje účastníkov najmenej tri mesiace od jeho vykonateľnosti. Uznesenie o nariadení predbežného opatrenia nadobúda podľa § 171 ods. 4 OSP vykonateľnosť dňom vyhlásenia, ak sa nevyhlasuje, dňom vyhotovenia. Trojmesačná lehota, počas ktorej predbežné opatrenie musí byť vždy účinné, je lehotou zákonnou, ktorú nemožno rozhodnutím súdu ani predĺžiť, ani skrátiť. Ak však bolo počas tejto lehoty začaté konanie vo veci samej na návrh účastníka, predbežné opatrenie trvá ďalej aj po uplynutí trojmesačnej lehoty a zanikne až vykonateľnosťou rozhodnutia vo veci samej (§ 75a ods. 4 OSP). Pre prípad, že účastník návrh na začatie konania nepodá, v ust. § 81 ods. 2 OSP sa súdu ukladá povinnosť začať konanie o výchove maloletého dieťaťa ex offio, a to do troch mesiacov od vydania rozhodnutia. Takáto úprava by teda mala zaručovať, že účinky predbežného opatrenia budú vždy (ak súd nezanedbá splnenie svojej zákonnej povinnosti) trvať až do vykonateľnosti rozhodnutia vo veci samej.

Záujem na poskytnutí rýchlej ochrany maloletému dieťaťu sa prejavil aj osobitnou úpravou výkonu predbežného opatrenia, vydaného podľa § 75a OSP. Ustanovenie § 273c ods. 1 OSP súdu ukladá povinnosť zabezpečiť výkon tohto predbežného opatrenia bez zbytočného odkladu. Tým, že uznesenie o nariadení tohto predbežného opatrenia nadobúda vykonateľnosť dňom vyhlásenia a ak sa nevyhlasuje (pretože účastníci nie sú prítomní – § 168 ods. 1 OSP), tak dňom písomného vyhotovenia (§ 171 ods. 4 OSP), súd môže vykonať predbežné opatrenie, teda odovzdať maloleté dieťa do starostlivosti fyzickej alebo právnickej osoby (zariadenia sociálnych služieb) určenej v rozhodnutí, prípadne hneď aj v deň jeho vykonateľnosti. Pri výkone predbežného opatrenia, ktorým bolo maloleté dieťa dočasne zverené do starostlivosti fyzickej alebo právnickej osoby určenej v rozhodnutí, sa totiž nevyžaduje postup, ktorý je inak predpísaný pre výkon ostatných rozhodnutí o výchove maloletých detí. Znamená to, že súd nie je povinný písomne vyzývať povinnú osobu, aby sa podrobila súdnemu rozhodnutiu, nie je povinný žiadať orgán obce a orgán starostlivosti o deti, aby viedli povinného k dobrovoľnému splneniu povinnosti, ani nie je povinný ukladať povinnému pokuty na vynútenie splnenia povinnosti, čo je inak pre výkon ostatných rozhodnutí o výchove maloletých detí predpísané v ust. § 272 ods. 2 a 3 a v ust. § 273 ods. 1 OSP. Rigoróznosť zákona dokonca spočíva v tom, že neponecháva súdu ani len možnosť voľnej úvahy pri aplikácii niektorého zo spomenutých úkonov, pretože ust. § 273c ods. 2, druhá veta OSP výslovne vylučuje aplikáciu ust. § 272 ods. 2 a 3 a ust. § 273 ods. 1 OSP.

Odovzdanie dieťaťa môže byť sprevádzané kladením odporu zo strany povinnej osoby, najčastejšie rodiča dieťaťa, tiež aj schovávaním dieťaťa na neznámom mieste,

v snahe zabrániť jeho odňatiu. Od samotného sudcu, ktorý uskutočňuje výkon, nemožno požadovať, aby zisťoval, kde sa dieťa nachádza, alebo aby prekonával prípadne kladený odpor. Na uskutočňovaní výkonu, konkrétne na odňatí dieťa a jeho odovzdaní osobe určenej v rozhodnutí, sa podieľajú viaceré subjekty. Podľa ust. § 273c ods. 2 OSP súdu poskytujú súčinnosť aj štátne orgány. Podľa vymedzených právomocí to teda bude predovšetkým polícia, ale tiež aj orgán poverený výkonom sociálnoprávnej ochrany, príp. aj hasiči.

Nemožno vylúčiť prípady, keď sa výkon rozhodnutia bude uskutočňovať aj mimo pracovných dní, príp. aj v skorých ranných, resp. neskorých nočných hodinách. Aj za tých najdramatickejších okolností by sa však mal vykonať podľa možnosti čo najšetrnejšie.

Na záver nám ostáva už len vysloviť želanie, aby bolo prípadov domáceho násillia čo najmenej, najmä vo vzťahu k často bezmocným maloletým deťom a keď už násillie predsa len páchané bude, aby sa súdy neobávali inštitút predbežného opatrenia využívať vždy, keď to bude žiaduce, aby sa čo najskôr zabránilo útokom na krehkú detskú osobnosť. Deti sú predsa pod zvýšenou ochranou zákona, preto im túto ochranu treba aj reálne zabezpečiť.

Recenzent: JUDr. Jaromír Svoboda

Súhrn

Predbežné opatrenie je jediný inštitút procesného práva, ktorý priamo počítá s ochranou pred domácim násillím. Autorky si preto za cieľ svojho článku zvolili práve jeho rozbor. Čo najpodrobnejšie sa pokúsili interpretovať takmer všetky príslušné ustanovenia Občianskeho súdneho poriadku, ktoré upravujú rozhodovanie o návrhu na nariadenie predbežného opatrenia na súde prvého stupňa. Popritom podávajú výklad niektorých ustanovení z odvolacieho konania a z konania o výkon rozhodnutia, ktoré osobitne súvisia s predbežným opatrením. Neobávajú sa poukázať na problémy, resp. nedostatky právnej úpravy, na odstránenie ktorých navrhujú konkrétne riešenia.

Zusammenfassung

Die einstweilige Verfügung ist das einzige Institut des Prozessrechts, welches den Schutz vor der häuslichen Gewalt direkt vorsieht. Aus diesem Grund wählten die Autorinnen zum Gegenstand ihres Beitrags dessen Analyse sowie die ausführliche Interpretation fast aller jeweiligen Bestimmungen der ZPO, welche das Entscheidungsverfahren über den Antrag auf Erlass der einstweiligen Verfügung am erstinstanzlichen Gericht regeln. Außerdem werden von den Autorinnen einige, das Berufungs- und Zwangsvollstreckungsverfahren regelnde und mit der einstweiligen Verfügung besonders zusammenhängende Bestimmungen ausgelegt.

Die Autorinnen scheuen sich nicht, auf die Probleme bzw. Mängel der Rechtsregelung hinzuweisen und die Vorschläge zu deren Beseitigung bzw. konkreten Lösung vorzubringen.

Summary

An interim measure is the only procedure of direct protection against domestic violence, which, therefore, the authoresses chose to analyze. Trying to provide a most detailed interpretation of all relevant provisions of the Code of Civil Procedure concerning the determination on the requests for this interim measure before the courts of first instance, they also explain some provisions arising from appellate procedures, as well as the enforcement of judgment procedures, specifically related to such interim measure. In addition, the authoresses refer also to some difficulties and insufficiencies in the legal regulation for which they propose their solutions.

ÚLOHA ĽUDSKÉHO KAPITÁLU V PODNIKU

Ingrid Fröhlichová

Globalizácia, informatizácia, elektronizácia, superkonkurencia, dynamické trhy, stále sa meniace preferencie zákazníkov, to sú pojmy tretieho tisícročia a charakteristiky súčasných podnikateľských procesov. Tvár ekonomiky, v súčasnej dobe nazývanej ako Nová ekonomika, sa razantne a podstatne mení. Nová ekonomika je globálna, sieťová, vytvára nové konkurenčné prostredie a mení podstatu podnikania. Nové prostriedky informačnej technológie (multimédiá, interaktívne nástroje, počítačové systémy) sa stávajú bežnou súčasťou zariadenia každého podniku.

Podnikom sa otvára nový podnikateľský priestor (vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie) v ktorom sa súťaží o budúcu konkurenčnú výhodu. Tvrdé a ťažké podmienky súčasného trhu sa pozerajú aj na konkurenciu z iného pohľadu ako ešte pred niekoľkými rokmi. Základne charakteristiky konkurencie tretieho tisícročia zahŕňujú v sebe tieto skúsenosti:¹

- vytváranie stabilného legislatívneho a predvídateľného prostredia,
- vytváranie pružných a efektívnych ekonomických štruktúr,
- investovanie do technologickej infraštruktúry,
- posilňovanie akumulácie úspor a domácich investícií,
- agresívne presadzovanie sa na medzinárodných trhoch,
- zameranie sa na kvalitu, urýchlenie transparentnosti štátnej administratívy,
- optimálne posilňovanie vzťahov medzi mzdou, produktivitou práce a daňovou politikou,
- výrazné investovanie do vzdelania.

Nová ekonomika prináša so sebou tiež nové profesie a pracovné miesta. Typickým znakom nových pracovných miest je prekonávanie úzkej špecializácie. Vznikajú nové, komplexnejšie, integrované pracovné úlohy s rozšíreným obsahom práce, posilňuje sa právomoc jednotlivca aj skupiny. Od zamestnancov sa očakáva, že budú ochotní sa učiť a flexibilne prechádzať z úlohy na úlohu. Zamestnanec musí byť mobilný a ochotný pracovať na akomkoľvek mieste, a to nielen v rámci štátu. Pre zamestnancov takáto situácia znamená lepšie využitie svojho potenciálu, majú možnosť získavať nové poznatky

---

¹ STÝBLO, J.: *Ľudský kapitál v novej ekonomice*. Praha Professional Publishing, 2001. s. 14.

a skúsenosti, poznávajú problémy vo viacerých súvislostiach. Aby podniky boli schopné kontinuálne inovovať, byť flexibilnými a agilnými, musia mať kompetentných, zručných, motivovaných a oddaných ľudí, ktorí spolu pracujú v atmosfére vzájomného rešpektu, dôvery, v partnerstve a spolupráci, ktorá uľahčuje kooperáciu a koordináciu.²

V súvislosti s meniacimi sa podmienkami vzniká aj na trhu práce nová situácia, nová generácia zamestnancov, na ktorú sú kladené nové požiadavky, a vyžadujú sa aj nové prístupy. Na pracovnom trhu sa stretávajú rozličné národnosti a kultúry, čo so sebou prináša rôzne riziká. Súčasný trh núti podniky formovať ľudský kapitál z rôznych kultúr a národností, ale s porovnateľnými schopnosťami a odbornou spôsobilosťou.

VYMEDZENIE POJMU ĽUDSKÝ KAPITÁL

Ľudský kapitál je termín, ktorý sa začal používať koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia. V literatúre sa ním v súčasnosti označuje súbor ekonomických, sociálnych a psychologických schopností pracovnej sily, ktoré sú, alebo potenciálne môžu byť, v určitých podmienkach v pracovnom procese realizované.

ĽUDSKÝ KAPITÁL AKO VÝROBNÝ FAKTOR PODNIKU

Podľa všeobecnej ekonomickej teórie sú zamestnanci jedným z produkčných (výrobných) faktorov, resp. zdrojov popri pôde a kapitálových statkoch. Predstavuje cieľavedomú ľudskú činnosť a je chápaný ako input transformačného procesu, ktorý funguje na báze získavania, alokácie a jeho hospodáreného využívania. Za hlavné faktory, ktoré pracovnú činnosť, resp. prácu ovplyvňujú, sú považované/24/:

- veľkosť ekonomicky aktívnej resp. využiteľnej populácie ako možný potenciál výroby,
- časť populácie, ktorá tvorí práceschopné obyvateľstvo,
- priemerný počet hodín odpracovaných pracovnými silami za rok,
- kvalita a kvantita práce.

Veľkosť populácie sa chápe ako dvojzložkový faktor ľudského kapitálu. Jedna zložka je tvorená prirodzeným prírastkom obyvateľstva, druhá zložka je daná mobilitou tohto výrobného faktora, ktoré v súčasných globalizačných podmienkach zohráva veľkú úlohu. Práceschopné obyvateľstvo tvorí časť populácie, ktorá je súčasťou pracovného pomeru.

Priemerný počet odpracovaných hodín za rok je pomer celkového odpracovaného času za rok k počtu práceschopného obyvateľstva.

Kvalita a kvantita práce je ovplyvnená fyzickými a duševnými vlastnosťami a schopnosťami človeka. Účinnosť tohto faktora možno aktívne ovplyvňovať, a to rastom kvalifikácie, zručností a využitím ostatných výrobných zdrojov. Táto skutočnosť potvrdzuje možnosť nazeráť na ľudskú činnosť, resp. prácu ako na ľudský kapitál, ktorého cena ras-

² TOLENTINO, A. Z.: Produktivita a konkurencieschopnosť podniku – faktory úspechu. In: *Produktivita*, roč. 3, č. 2, 2002. s. 3.

rastie so schopnosťou produkovať väčšie množstvo statkov. Ľudský kapitál sa počas svojho vývoja, resp. svojej existencie³ rozdeľuje na dve obdobia

- obdobie prípravy a získavania poznatkov – obdobie vzdelávania,
- obdobie, keď tieto získané predpoklady používa na produkciu statkov a služieb.

Vlastníkmi výrobného faktora práce sú teda ľudia, ktorý sa snažia maximalizovať užitočnosť tohoto faktora, a preto menia spôsob jeho využitia, ak im zmena prinesie väčší efekt. Vo väčšine prípadov ide, samozrejme, o finančný efekt, t. j. o dôchodok plynúci z tohto faktora, no neplatí to pre každý jednotlivý prípad. Využitie výrobného faktora sa viaže aj na nepeňažné výhody, ako je zaujímavosť práce, sebarealizácia. Zamestnanci sú teda *zdrojom*, resp. môžu byť zdrojom novej energie, nápadov a rozhodnutí, ktoré zvyšujú konkurenčnosť podniku.

GENÉZA TEORETICKÝCH NÁZOROV NA ĽUDSKÝ KAPITÁL

Skúmania a analyzovanie výrobného procesu, jeho zložiek,⁴ je v ekonomickej teórii dlhodobý problém. Otázkou do súčasnosti je, ako presne vymedziť jeho zložky a ich kvalitatívny a kvantitatívny podiel na fungovaní a profile podniku. Faktom ostáva, že v dnešnej dobe súčasní ekonómovia už nevedú polemiku o tom, či ľudský kapitál je, alebo nie je výrobným faktorom podniku, jednoznačne je za takýto faktor považovaný.

Tak ako sa vyvíjali názory na vymedzenie ľudského kapitálu ako zložky výrobného procesu, vyvíjali sa aj metódy hodnotenia ľudského kapitálu. Celý tento proces kopíroval potreby ekonomických (podnikateľských) subjektov. To znamená, že metódy hodnotenia sú jednoznačne dobovo podmienené. Diskusia, ktorá v ekonomických teóriách vznikla s cieľom vymedziť pojem ľudský kapitál a metódy jeho hodnotenia, prebehla viacerými etapami a v podstate trvá do súčasnosti. V rámci vývoja názorov na pojem ľudský kapitál a metódy jeho hodnotenia v zásade možno vyčleniť 3 etapy, ktoré sú ohraničené aj historicky:

Prvá etapa je v podstate prezentovaná klasickou ekonomicou teóriou, v rámci ktorej bol prvýkrát vymedzený ľudský kapitál, aj keď bol naďalej prirovnávaný k fyzickému kapitálu. Metódy hodnotenia ľudského kapitálu boli prevažne kvantitatívne, kde hlavným kritériom hodnotenia ľudského kapitálu bola produktivita práce.

Druhú etapu vymedzenia ľudského kapitálu, ktorú môžeme sledovať po druhej svetovej vojne a predstavuje rozčlenenie názorov na dva prúdy. Jeden prúd sa naďalej uberal cestou chápania ľudského kapitálu ako nevyhnutnej zložky výrobného procesu, pri ktorom sa metódy hodnotenia ľudského kapitálu začínajú prikláňať skôr ku kvalitatívnej stránke tohto kapitálu. V druhom prúde ide o zúžene chápanie ľudského kapitálu. Tento prúd v podstate nadviazal na učenie K. Marxa a je predstavovaný ekonomicou teóriou socializmu, kde všeobecná povinnosť a zároveň právo na prácu zásadne mení postavenie ľudského kapitálu. Vzhľadom na existujúci systém odmeňovania a neexistenciu sú-

³ LISÝ, J. a kol.: *Ekonomía*. Bratislava : Edícia Ekonomía, 2002.

⁴ Rozčlenenie zložiek výrobného procesu na pôdu, prácu a kapitál pochádza od J. B., Saya, ktorý tvrdil, že práve tieto tri zložky tvoria základné výrobné zdroje (faktory).

súkromného vlastníctva bolo poňatie ľudského kapitálu skreslené a zideologizované. V zúženom pohľade by sme pod ľudským kapitálom mohli vidieť vtedajšiu „robotnícku triedu“ ako spoločenskú vrstvu, ktorá prinášala nadhodnotu.

Tretiu etapu môžeme sledovať v posledných rokoch a je nazvaná Nová ekonomika (New Economy). V tretej etape sa pri vymedzení ľudského kapitálu prejavuje interdisciplinárny prístup.

KLASICKÁ EKONOMICKÁ TEÓRIA A JEJ POHĽAD NA ĽUDSKÝ KAPITÁL

Vymedzeniu kategórie ľudský kapitál predchádzal celý rad teoretických názorov, diskusií a polemík. Pod pojmom kapitál si spravidla ekonómovia predstavovali peňažné prostriedky (účty v bankách, cenne papiere), alebo fyzické prostriedky (stroje, budovy), z ktorých ich využitím plynie vlastníkovi určitý dôchodok.

Klasická ekonomická teória, reprezentovaná autormi ako A. Smith, J. B. Say, W. Petty, D. Ricardom, sústredovala svoju pozornosť na existenciu slobodného samoregujúceho trhu, kde je jeho fungovanie zabezpečené slobodou človeka, vlastníctva a podnikania. Svoju pozornosť ekonómovia venovali teórii pracovnej hodnoty, podľa ktorej veľkosť hodnoty tovaru závisí od množstva práce, ktoré bolo vynaložené na jeho výrobu. Aj z tohto dôvodu táto teória poukazuje na nevyhnutnosť nazerania na kapitál ako na dve zložky: fixný (fyzický) kapitál a variabilný kapitál.

Fixný kapitál predstavuje časť výrobného kapitálu, ktorého hodnota sa postupne prenáša do hodnoty nového výrobku. Je fixovaný vo výrobnom procese dlhodobo, t. j. via ako jedno výrobné obdobie. Jeden teoretický prúd prirovnáva ľudský kapitál k fixnému kapitálu. Na tento moment poukazujú napríklad autori [25], ktorí tvrdia, že z fixného aj ľudského kapitálu, resp. z jeho fungovania sa očakáva určitý výnos. Adam Smith dokonca prirovnával vzdelaného človeka k drahému stroju a na základe analýzy zamestnancov poukázal na skutočnosť, že okrem strojov je to práve človek, kto zvyšuje produktivitu práce a kto tvorí potenciál každého podniku. Smith tiež upozornil, že nové stroje, ako aj vzdelaní ľudia sú v podniku formou určitej investície, a teda aj súčasťou kapitálu firmy. Existuje však niekoľko charakteristík, ktoré odlišujú fyzický kapitál od ľudského. A práve tieto charakteristiky umožňujú pochopiť správanie sa ľudského kapitálu a jeho vzťah k ekonomickému rastu. Patria sem tieto charakteristiky:

1. ľudský kapitál nie je prenositeľný,
2. ľudský kapitál nie je skladovateľný,
3. ľudský kapitál nie je univerzálne zameniteľný,
4. návratnosť investícií vložených do ľudského kapitálu je dlhodobá,
5. ľudský kapitál sa mení, nie je stabilnou veličinou, a preto je ťažko merateľný.

Variabilný kapitál bol podľa K. Marxa [15] reprezentovaný pracovnou silou, resp. je to tá časť kapitálu, ktorá bolo premenená na pracovnú silu, t. j. ktorá vytvára hodnotu vo výrobnom procese. Marx ďalej rozvinul teóriu pracovnej hodnoty, pri ktorej zdôraznil chápanie práce ako tvorcu tejto hodnoty. Pod ľudským kapitálom videl schopnosť pracovnej sily vytvoriť vyššiu hodnotu, ako má sama.

Druhý prúd autorov[2,29] však upozorňuje na to, že ľudský kapitál spĺňa len jednu podmienku, ktorá z neho robí aktíva podniku, a tou je ich schopnosť vytvárať budúce hodnoty. Podnik však tento kapitál nevlastní, nie je schopný ho oceniť na strane aktív v súvahe a o jeho využití nemôže rozhodovať do takej miery ako keď ide o fyzický kapitál. Vlastníctvo ľudského kapitálu sa obmedzuje výlučne na osobu, ktorá schopnosťami disponuje. Ľudský kapitál sa teda chápe ako relatívne samostatný fenomén podnikového a podnikateľského subjektu, ktorý je vlastníctvom zamestnancov podniku a v konkrétnych podmienkach môže tvoriť určujúcu dynamizujúcu výrobnú silu.

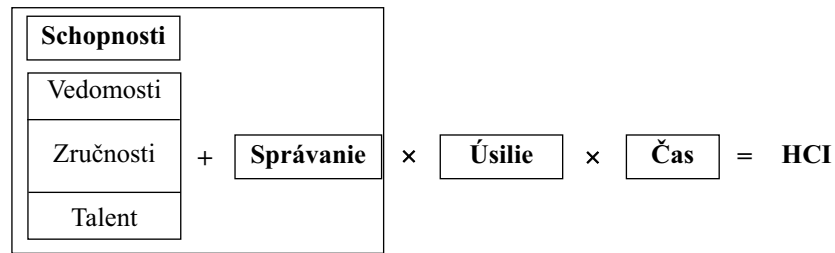
Ucelená teória ľudského kapitálu sa začala formovať až v polovici 20. storočia, keď sa ekonómovia začali venovať skúmaniu ekonomického rastu a faktorom, ktoré ho podmieňujú. Z tohto dôvodu sa začali venovať aj analýze kvalitatívnych a kvantitatívnych aspektov formovania ľudského potenciálu spoločnosti. V druhej etape sa teoretické názory na ľudský kapitál sústredili najmä na analýzu faktorov, ktoré ovplyvňujú jeho formovanie, a tiež na kvantifikáciu výnosov z investícií do ľudského kapitálu. V dielach autorov tzv. chicagskej školy [2, 4, 29] sú rozpracované príčiny a dôsledky rozdielnej produktivity zamestnancov. Svojím výskumom dospeli k záveru, že veľká časť výdavkov na človeka je v skutočnosti investíciou do ľudského kapitálu. K týmto investíciám priradili priame výdavky na vzdelanie, zdravotnú starostlivosť, obetovaný zárobok pri nadobudnutí vyššieho vzdelania, ako aj hodnotu obetovaného voľného času. Ľudia z týchto investícií očakávajú návratnosť, resp. výnos. Pokiaľ je výnos z investícií dostatočný, čiže človek maximalizuje svoju užitočnosť, bude mať záujem tieto investície uskutočňovať (zväčšovať), čo povedie z hľadiska spoločnosti k rastu produktivity práce. Schultz zdôraznil aj to, že ľudia, ktorí uskutočňujú investície do svojho ľudského kapitálu, budú mať záujem využívať túto investíciu čo najdlhšie. V tomto duchu ďalej pokračoval G. Becker [2], ktorý sa snažil pochopiť tvorbu ľudského kapitálu a analyzoval mieru výnosov z investícií na vzdelanie.

MODERNÉ TEÓRIE ĽUDSKÉHO KAPITÁLU

Podľa najnovších teórií, ktoré sa v súčasnej podnikovej teórii vyskytujú, sa ľudský kapitál každého zamestnanca skladá z kombinácie týchto faktorov: schopnosti, správanie a úsilie.⁵ Tieto faktory spolu s obetovaným časom, ktorý zamestnanec do pracovnej úlohy investuje, určujú celkový objem investície ľudského kapitálu (schéma č. 1). Ten je v schéme č. 1 označený pod ukazovateľom HCI. Z pohľadu podniku je zamestnanec pre podnik cenný len vtedy, keď je ochotný svoje úsilie maximalizovať, resp. maximalizovať svoju investíciu. Zamestnávateľ preto musí vytvoriť podmienky, ktoré budú u zamestnanca vyvolávať pocit oddanosti a zaniietenosti za prácu. Oddanosť zamestnanca znamená lojalitu, osvojenie si filozofie, či kultúry podniku. Zaniietenosť za prácu znamená, že zamestnanca motivuje k dobrému výkonnú nie pracovisko, čiže organizácia, pre ktorú pracuje, ale profesia ako taká, teda pracovná úloha.

⁵ DŘÍNOVSKÝ, A.: Nový pohľad na pracovný vzťah. In: *Produktivita*, 2003, č. 3. s. 14-16.

Schéma č. 1: Zložky ľudského kapitálu a jeho investície
(zdroj: DAVENPORT, 1999, s. 19)

V poslednom období sa v literatúre v súvislosti s vymedzením pojmu ľudský kapitál stretávame s pojmom **intelektuálny kapitál**, ktorý predstavuje súhrn hodnôt a schopností rozvíjania znalostí.⁶ Na základe odbornej literatúry môžeme intelektuálny kapitál tiež definovať ako komplex nehmotného vlastníctva znalostí, vedomostí, postupov, skúseností a technológií v podniku. Intelektuálny kapitál môžeme pozorovať v troch oblastiach:

- vo vedomostiach a schopnostiach zamestnancov – patria sem tvrdé, technické aj mäkké znalosti;⁷
- v internej štruktúre podniku – riadiaci pracovníci, administratíva, počítačové systémy, rôzne patenty, modely;
- v externej štruktúre – image obchodná značka, vzťahy zo zákazníkmi, dodávateľmi, odberateľmi.

Mnohé firmy, ako je Nokia, British Petroleum, Motorola, si uvedomili, aké je dôležité nemať znalosti ľudského kapitálu nekoordinovane rozptýlené vo firme. A zároveň pochopili, že je dôležité zabezpečiť, aby sa tieto znalosti nestrácali s odchodom ľudí z podniku. Začali teda tieto informácie sústreďovať, ukladať, triediť, vyhodnocovať tak, aby sa dali použiť aj v budúcnosti a aby sa s nimi pracovalo produktívnejšie.

Intelektuálny kapitál čím ďalej, tým viac potláča úlohu tradičných zdrojov (základne prostriedky, finančné aktíva, hmotný majetok) a dostáva do popredia práve ľudský kapitál. Z tohoto pohľadu môžeme na ľudský kapitál nazerať ako na súhrn znalostí, motivácií a kompetencií, ktorými zamestnanci disponujú. Určený je najmä fluktuáciou manažérov a špecialistov, prítlačivosťou firmy, podielom nákladov na vzdelanie k celkovým mzdovým nákladom, spokojnosťou a lojalitou zamestnancov. V súvislosti s intelektuálnym kapitálom v podniku sa dostáva do popredia nová úloha manažérov, a to manažment znalostí. Manažment znalostí vychádza z praxe, je spojený s praktickou činnosťou. Nezávisí od technológie podniku, pretože znalosti sú uložené v ľudských hlavách

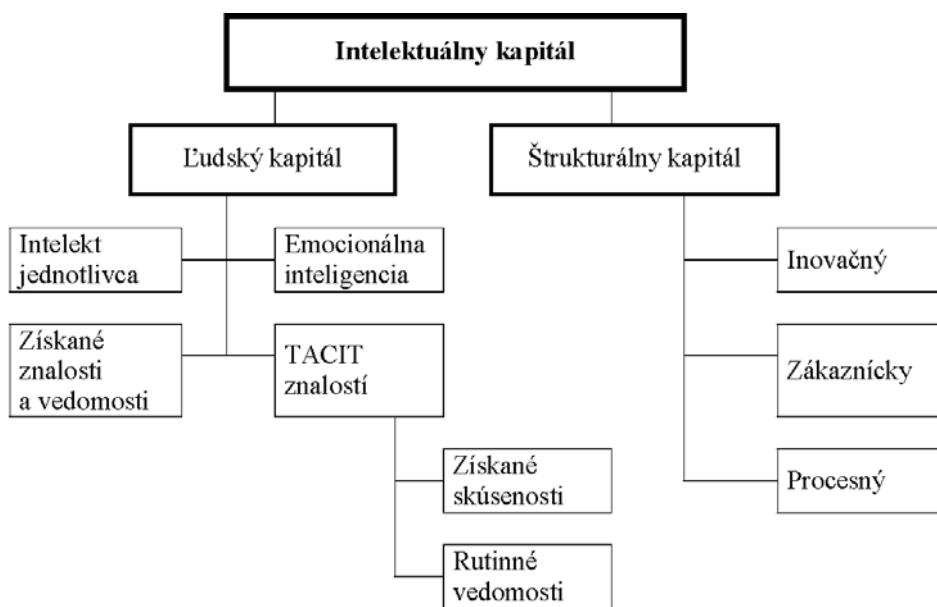
⁶ <http://www.volny.cz/ak atolicky/>

⁷ J. STOREY [lit] pri charakterizovaní riadenia ľudských zdrojov rozlišoval medzi mäkkou a tvrdou podobou riadenia. Tvrdý prístup, a teda aj tvrdé znalosti kladú dôraz na kvantifikovateľné stratégie riadenia ľudských zdrojov racionálnym spôsobom, ktorý sa používa aj pri ostatných výrobných faktoroch. Mäkká verzia vychádza z medziľudských vzťahov a kladie dôraz na komunikáciu, motivovanie zamestnancov. Uznáva názor, že ľudí musíme vnímať inak ako ostatné výrobné faktory, pretože samostatne myslia a rozhodujú.

a tak, keď chceme pracovať so znalosťami a aj ich využívať, musíme pracovať predovšetkým s ľuďmi. Stratégia riadenia znalostí napomáha určiť, s akou formou znalostí podnik pracuje, a vylúči nákladné investície do systémov, ktoré sú pre podnik nevhovujúce. Úlohou manažmentu znalostí je pomôcť vytypovať kľúčové znalosti zamestnanca, aby sa nestalo, že zamestnanec odíde skôr, ako sa zistí, že jeho znalosti boli pre podnik dôležité. Umožní identifikovať, kde sa znalosti nachádzajú, a v prípade ich potreby ich pružne využiť. Medzi najčastejšie prínosy manažmentu znalostí pre podnik zaradujeme:⁸

Štruktúra intelektuálneho kapitálu je znázornená v schéme č. 2:

- rast inovačnej schopnosti podniku – podnik lepšie využíva svojich zamestnancov a tým získava efektívnejšie využitie všetkých prostriedkov a informácií;
- zlepšenie schopnosti podniku reagovať na nové podnety – rastie flexibilita, rýchlosť a správnosť rozhodnutí;
- zlepšenie orientácie na zákazníka – podnik je schopný rýchlejšie reagovať na zmeny na trhu a tým si získava a udržuje zákazníkov;
- zlepšenie dodávateľskej siete – zdokonaľuje sa logický systém, zvyšuje sa efektivita dodávateľských reťazcov;
- rast vnútornej kvality podniku – zvyšuje sa flexibilita pri zavádzaní inovácií, zlepšuje sa morálka a lojalita k podniku.

Úspešné firmy sú teda orientované na maximálne využitie intelektuálneho kapitálu svojich zamestnancov, na rozvoj ich nových produktívnych znalostí, ktoré sa využívajú ako konkurenčná výhoda. Skutočnosť v súčasných podnikoch však núti zamyslieť sa,

⁸ www.dashofer.sk

prečo mnohé podniky nevyužívajú intelektuálny potenciál svojich zamestnancov dostatočne. Ako najčastejšie dôvody sa v literatúre uvádzajú:⁹

1. Schopnosť manažmentu podniku

Základným ukazovateľom schopnosti manažmentu podniku je rýchle riešenie problémov a správne rozhodovanie. Veľa manažmentov podnikov však dáva prednosť „akcii pred myslením“, intuícií pred rozumným argumentom a uprednostňuje rozhodnutie manažéra pred radovým zamestnancom. Manažéri sú si za každých okolností istí svojím dobrým rozhodnutím a svojím podriadeným nedajú možnosť k problému sa vyjadriť.

2. Minimálne odborné vzdelanie podnikových manažmentov

Racionálne uvažovanie je nástrojom, ktorý by sa mal rozvíjať a podporovať, čo však málo podnikových manažmentov rešpektuje. Rozvíjanie osobnosti sa akceptuje väčšinou len tam, kde nasleduje úspech, ktorý sa dá však ťažko predvídať. Obava podnikových manažmentov z možného neúspechu preto potláča názory a rozvoj zamestnancov.

3. Nevhodný príklad riadiacich zamestnancov

Kapacita využitia intelektuálnych možností v podniku závisí predovšetkým od príkladu vedúceho pracovníka. Vedenie podniku by malo jasne a zrozumiteľne vysvetliť stratégiu podniku, svoje rozhodnutia a zároveň má byť otvorené v komunikácii so zamestnancami. Často sa stáva, že zamestnanci nerozumejú stratégiu podniku, nevidia do operatívnych rozhodnutí, dokonca nevedia identifikovať svoju personálnu úlohu a zodpovednosť, majú málo informácií o základných hospodárskych ukazovateľoch podniku.

Ľudský kapitál sa tiež považuje za konkurenčnú výhodu podniku. „Možnosť vytvoriť konkurenčnú výhodu závisí od veľkosti, premenlivosti a zložitosti externej zmeny a ich veľkosti rozdielov v kvalite a kvantite interného prostredia podnikov.“¹⁰ Kvalita interného prostredia je určovaná kvalitou ľudských zdrojov. Ľudský kapitál viacerí autori chápu ako statický jav, ktorý možno monitorovať, môže byť predmetom mnohých výskumov a získané informácie môžu odkryť nové pohľady na pracovnú silu.

Na ľudí treba pozeráť ako na „vlastníkov ľudského kapitálu“ a na zamestnancov ako na jeho investorov. Ak teda podnik zamestná konkrétneho zamestnanca, ide mu vlastne o získanie jeho schopnosti, zručnosti a skúsenosti. Tento komplex bol neskôr označený ako osobnostná a odborná kapacita zamestnanca a stal sa predmetom psychodiagnostického posudzovania a hodnotenia [20]. Na druhej strane zamestnanec, ktorý je ochotný svoj osobnostný a odborný kapitál investovať do podniku, očakáva adekvátnu návratnosť jeho investícií a pokiaľ nie je spokojný z návratnosťou svojich investícií, nemusí svoj kapitál podniku realizovať úplne, ale len čiastočne, čo znamená v podstate stratu pre zamestnávateľa. Vlastníctvo ľudského kapitálu sa v slobodnej spoločnosti obmedzuje na osobu, ktorá touto schopnosťou disponuje.¹¹

⁹ STÝBLO, J.: *Ľudský kapitál v novej ekonomike*. Praha :Profesional publishing, 2001, s. 65.

¹⁰ JURÍKOVÁ, B. – SLÁVIK, Š.: Komplexný pohľad na konkurenčnú výhodu. In: *Národohospodársky obzor*, 2003, č. 1. s. 30.

¹¹ LISÝ, J. – ČAPLÁNOVÁ, A.: Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty formovania pracovných síl ako kľúčový determinant ekonomického rastu. In: *ER*, 1/2002. a. 14.

Pracovný vzťah sa v súčasnosti považuje za rovnovážny kontrakt, pri ktorom sa obidve strany snažia zabezpečiť si vyrovnanú kompenzáciu za to, čo poskytujú. Ide o určitý partnerský vzťah medzi zamestnancom a zamestnávateľom, v ktorom ide nielen o predaj a kúpu pracovnej sily, ale o určitú dohodu, ktorá je určená pracovnými podmienkami, ich kvalitou, ako aj potenciálom zamestnanca. Ide vlastne o určitú formu nájomných vzťahov. V súčasnom flexibilnom prostredí sa čoraz častejšie stáva, že ak jedna strana pociťuje, že jej partner jej poskytuje menej a sú aj iné možnosti, kontrakt a pracovný vzťah sa zruší.

Názory na štruktúru ľudského kapitálu sú rôzne. Podľa ekonomickej teórie ľudský kapitál je tvorený súhrnom schopností a vedomostí, ktorými ľudia disponujú. Najďalej sa však v analýze štruktúry ľudského kapitálu dostali psychologické vedy, najmä psychológia práce, ktorá zamestnanca považuje za osobnosť¹² so svojou štruktúrou. Výsledkom prieniku iných vedných disciplín do ekonomickej teórie je aj nový pohľad a vymedzenie ľudského kapitálu.

Medzi psychologické determinanty ľudského kapitálu psychológia práce zaraďuje tie, ktoré sú priamo späté s osobou a osobnosťou zamestnanca a tvoria základ jeho subjektívnych dispozícií a predpokladov na úspešné vykonávanie danej práce.¹³ Sú tvorené psychickým potenciálom človeka, čiže jeho vlastnosťami, schopnosťami a zručnosťami, ktoré mu určujú jeho psychickú pripravenosť a celkovú výkonnosť v konkrétnej pracovnej činnosti. Podľa M. Szarkovej [33] sem patria: odborná kapacita, výkonová kapacita, osobnostná, spoločenská a motivačná kapacita.

- Odborná kapacita je daná súborom vedomostí, zručností a skúseností potrebných na výkon danej pracovnej úlohy alebo funkcie.
- Výkonová kapacita je určená psychickou a fyzickou zdatnosťou zamestnanca, jeho odolnosťou voči možným rušivým vplyvom v pracovnej činnosti (únava, hluk).
- Osobnostná kapacita je tvorená súborom osobnostných vlastností a schopností zamestnanca (citová zrelosť, náladová stálosť).
- Spoločenská kapacita vyjadruje postavenie zamestnanca, ktoré si vybudoval v pracovnej skupine, mieru jeho sebauplatnenia, sebareflexie, sociálnej akceptácie a prestíže.
- Motivačná kapacita je daná potrebami, záujmami, ambíciami a motívmi zamestnanca v pracovnom procese.

¹² Podľa V. Provazníka a R. Komarkovej [22] chápeme osobnosť človeka ako množinu, ktorej podmnožinami sú: schopnosti, motivácia, temperament, charakter a postoje. Schopnosti sú vlastné predpoklady všeobecné a špeciálne pre výkon nejakej činnosti. Ide o to, čo zamestnanec teda vie a dokáže (vedomosti, zručnosti, nadanie, talent), teda o podmienku nejakého výkonu, nejakej (pracovnej) činnosti, ktoré ale človek realizuje s istým nasadením a vytrvalosťou až na základe preferovaného výberu, resp. vnútorného presvedčenia, čo je označované termínom motivácia. Ďalšou zložkou osobnosti je temperament, ktorý sa podľa [18] vymedzuje ako dispozícia k emocionálnym reakciám a sú to vlastnosti fungovania ľudskej psychiky, ktoré sa prezentujú v prežívaní a v správaní a ktoré určujú formálny spôsob ľudskej činnosti. Poslednou podmnožinou je charakter a postoje. Charakter človeka definuje [23] ako sústavu relatívne stálych duševných vlastností človeka, ktoré sa prejavujú vo vzťahoch k rôznym stránkam skutočnosti. Charakter sa formuje v procese výchovy z vzdelávania a tiež na základe vlastných skúseností. Známy je aj tzv. päťfaktorový model osobnosti, označovaný v teórii ako Big Five, ktorý predpokladá že štruktúra osobnosti je tvorená z piatich základných faktorov: intelekt, charakter, temperament, dispozícia a emócie.

¹³ SZARKOVÁ, M.: *Psychológia. Základy ekonomickej psychológie*. Bratislava : Ekonóm 2004, s. 61.

Podľa J. Pichňu má ľudský kapitál ako jedna forma kapitálu v podniku osobitný význam, ktorý je založený na analyzovanej hodnote človeka. Pod obsahom ľudského kapitálu v personalistike rozumieme hodnotu človeka, ktorá má svoje vyjadrenie v osobných vlastnostiach,¹⁴ vrátane kvalifikovanosti človeka.¹⁵ Dôležitým aspektom ľudského kapitálu je jeho rozvoj, kde jedna s možností rozvoja je akumulácia kapitálu, t. j. prírastok, resp. zväčšenie tohto kapitálu. Zdrojom môže byť napr. spoločenská dedičnosť, pod ktorou rozumieme odovzdávanie znalostí, ktoré môže mať rozličnú podobu:

- odovzdávanie získaných poznatkov a vedomostí mladším zamestnancom (kde sa objavuje zisk v dôsledku ušetrných nákladov na zaškolenie, zaúčanie),
- odovzdávanie vedomostí novým zamestnancom,
- nadobudnutie vedomostí rozličnými formami vzdelávania.

Pokiaľ nemá podnik zamestnaných vhodných ľudí, neuspeje. Znalosti a schopnosti ľudí, ktorí tvoria ľudský kapitál teda patria k základným podnikovým kapitálom. V Slovenských podnikoch však nie je ojedinelá situácia, keď podnik síce disponuje kvalitnými ľudskými zdrojmi, ale jeho technologická vybavenosť, pracovné prostriedky a nástroje, ako aj samotné pracovné prostredie a úroveň riadenia, zabráni ľudský kapitál využiť v prospech cieľov podniku. Môžeme tvrdiť, že ide o určitý „hazard“ s ľudským kapitálom. Lebo sa môže stať, že zamestnanec z podniku odíde skôr, ako sa vôbec jeho schopnosti a znalosti prejaví. Do popredia sa dostáva otázka, čo teda určuje kvalitu ľudského kapitálu a ako ju využiť v prospech podniku. Na základe predchádzajúcej analýzy môžeme medzi základe ukazovatele kvality zaradiť: kvalifikáciu, psychický potenciál, fyzický potenciál človeka (zamestnanca, manažéra).

Z formálneho hľadiska jednoznačne vychádza, že kvalifikácia je predpokladom úspešného zvládnutia pracovnej činnosti, resp. riešenia problémov vyplývajúcich z pracovnej pozície. Otázkou však ostáva, či je kvalifikácia skutočne garanciou odbornej spôsobilosti a či môžeme s určitosťou predpokladať, že riešenie poskytne povolanej odborník. V súčasných trhových podmienkach sa zabúda na fakt, že nie vždy je trh tým „všemocným nástrojom selektovania kvality práce zamestnancov a ani veľká motivácia nemusí pomôcť, keď zamestnanec nespĺňa elementárne predpoklady plnenia si pracovných úloh pre neschopnosť. Nemôžeme, samozrejme, spochybňovať význam kvalifikácie ako základný predpoklad odbornej spôsobilosti nadobudnutej vzdelávaním inštitucionálnou formou, t. j. existujúcim vzdelávacím procesom, ale treba si uvedomiť, že kvalifikácie verzus kvalita práce vo vzájomnej interakcii vždy so sebou prinesie pozitívne aj negatívne dôsledky. Inými slovami povedané: kvalifikácia má nezastupiteľný význam pri obsadzovaní pracovnej pozície zo strany zamestnávateľa, ale nemožno ju považovať za izolovaný prvok pracovného výkonu, resp. kvality práce. Nakoniec pri dnešnom dynamickom vedecko-technickom pokroku sa kvalifikácia bez priebežného dopĺňania samovzdelávaním, prípadne inými formami vzdelávania, resp. zvyšovania-

¹⁴ J. Pichňa rozdeľuje tieto vlastnosti do dvoch skupín. Do prvej sú zaradené osobné vlastnosti vrodene, ktoré sa postupne rozvíjajú a ktoré možno u neho len postupne pozorovať. K osobným vrodeneým vlastnostiam človeka treba priradiť aj potenciál na rozvoj vlastného talentu či nadania, t. j. schopnosť či možnosť rozvíjania svojho talentu. Druhú skupinu tvoria osobné vlastnosti získané výchovou a vzdelávaním.

¹⁵ PICHŇA, J.: *Základy personalistiky*. Bratislava : SOFA, 1995. s. 19.

kvalifikácie čoskoro stáva nedostatočnou, z čoho vyplýva, že len neustálym dopĺňaním vzdelávania môže byť kvalifikácia považovaná za trvalý element spôsobilosti a za determinant kvality práce.

Psychický potenciál ľudského kapitálu bol analyzovaný v predchádzajúcich odstavcoch. Niektoré druhy práce okrem spomínaných požiadaviek vyžadujú určité fyzické predpoklady na danú pracovnú pozíciu. Ide o určité dané predispozície, ako sú, interpohlavnosť, sila, vek atď.

Recenzentka: doc. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

LITERATÚRA

1. ARMSTRONG, M.: *Řízení lidských zdrojů*. Praha : Grada Publishing 2002.
2. BECKER, G. S.: *Human Capital*. New York: Columbia University Press, 1975.
3. BEDNÁŘOVÁ, E., NOVÝ, L.: *Psychologie a sociologie v řízení firmy*. Praha : Management Press, 1994.
4. FRIEDMAN, M.: *Kapitalismus a svoboda*. Praha : Liberální institut, 1994.
5. KACHAŇÁKOVÁ, A.: *Riadenie ľudských zdrojov*. Bratislava : Sprint, 2003.
6. KACHAŇÁKOVÁ, A. – SZARKOVÁ, M. – NACHTMANOVÁ, E.: *Podniková kultúra*. Bratislava : Ekonóm, 1997.
7. Kolektív: *Veľká ekonomická encyklopédia*. Bratislava : Sprint, 1996.
8. KOUBEK, J. a kol.: *Personální řízení*. Praha : VŠE, 1996.
9. KOUBEK, J. – HUTTLOVÁ, E. – HRABĚTOVÁ, E.: *Personální řízení (vybrané kapitoly)*. Praha : VŠE, 1995.
10. LISÝ, J.: *Výkonnost' ekonomiky a ekonomický rast*. Bratislava : Iura Edition, 1999.
11. LISÝ, J.: Čaplánová, A.: Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty formovania pracovných síl ako kľúčový determinant ekonomického rastu. In: *ER*, 1/ 2002.
12. LISÝ, L. a kol.: *Ekonomía (všeobecná ekonomická teória)*. Bratislava : Ekonomía, 2002.
13. LISÝ, J. a kol.: *Dejiny ekonomických teórií (Vývoj ekonomickej vedy)*. Bratislava : Elita, 1999.
14. MAJTÁN, M. a kol.: *Manažment*. Bratislava : Ekonóm, 2001.
15. MARX, K.: *Kapitál*. Praha : Sloboda 1979.
16. MILKOVICH, G. T. – BOUDREAU, J. W.: *Řízení lidských zdrojů*. Praha : Grada Publishing, 1993.
17. MCGREGOR, D.: An Uneasylook at Performance Appraisal. *Harvard Business Review*, 1972.
18. NAKONEČNÝ, M.: *Emoce a motivave*. Praha : UK-SPN, 1993.
19. PICHŇA, J.: *Základy personalistiky*. Bratislava : SOFA, 1995.
20. PLHÁKOVÁ, A.: *Prehľad dejín psychológie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000.
21. PROVAZNÍK, J.: *Celostný manažment-Piliere kompetentnosti v riadení*. Bratislava : Sprint, 1996.
22. PROVAZNÍK, V., – KOMÁRKOVÁ, R.: *Motivace pracovního jednání*. Praha : EO VŠE, 1996.
23. PROVAZNÍK, V. a kol.: *Psychologie pro ekonomy*. Praha : Grada Publishing, 1997.
24. SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D.: *Ekonomía*. Bratislava : Bradlo: 2002.
25. SMITH, A.: *An Inquiry into the Nature and Causus of WealthNationes*. London : Ernest Rhys, 1910. Vol. 1, chapter. 10.

26. STOREY, J.: *Developments in the Management of Human Resources*. Oxford (UK)/ Cambridge (USA) : Blackwell, 1992.
27. STÝBLO, J.: *Personální management*. Praha : Grada, 1993.
27. STÝBLO, J.: *Lidský kapitál v nové ekonomice*. Praha : Professional Publishing, 2001
29. SHULTZ, T. W.: Investment in Human Capital. In: *American Economic Review*, 1961.
30. SLÁVIK, Š.: *Anatómia konkurenčnej výhody*. Bratislava : Ekonóm, 2002.
31. SLÁVIK, Š.: *Strategický manažment*. Bratislava : Ekonóm, 1997.
32. SZARKOVÁ, M.: *Psychológia*. Základy ekonomickej psychológie. Bratislava : Ekonóm, 2004.
33. SZARKOVÁ, M.: *Personálny manažment*. Bratislava : Kaprint, 2002.

Súhrn

V dnešnej dobe rýchleho vedecko-technického pokroku a neustálych zmien je pre podnik veľmi náročné udržať si konkurenčnú výhodu na trhu. Jedna z možností, ako to dosiahnuť, spočíva v efektívnom využívaní ľudského kapitálu podniku. Podniku dnes nestačí len disponovať ľudskými zdrojmi, potrebuje existujúce ľudské zdroje aktivizovať, aby pre podnik jednak prinášali konkurenčnú výhodu, ale aj maximálnu produktivitu, resp. zisk. Ľudský kapitál sa dnes považuje za faktor úspechu a dosahovania vyššej produktivity, preto každý zamestnávateľ dnes potrebuje vedieť, akých zamestnancov zamestnáva, resp. akým ľudským kapitálom disponuje, ako tento kapitál pracuje, ako prispieva k hospodárskemu výsledku a povesti podniku a aký možný pracovný potenciál sa v ňom skrýva. Na druhej strane aj zamestnanec chce presne vedieť, čo sa od neho vyžaduje, ako sa na neho zamestnávateľ díva a ako je s ním spokojný.

Dôležitou úlohou Slovenskej republiky je začleniť naše hospodárstvo medzi vyspelé krajiny sveta, resp. zabezpečiť trvalý väčší ekonomický rast krajiny. Faktorom ekonomického rastu je okrem pôdy, fyzického kapitálu, technologického pokroku aj ľudský kapitál. Naša ekonomika je podkapitalizovaná a nemá dostatok fyzického kapitálu. Preto najvýraznejšie môže ekonomický rast krajiny ovplyvniť práve ľudský kapitál, ktorý je za určitých podmienok schopný podporovať a stimulovať technologický pokrok a nepriamo podporuje aj fyzický kapitál. Na to sú dôležité investície do ľudského kapitálu, ktoré sú v SR relatívne nízke, oproti investíciám do fyzického kapitálu, pričom miera ich návratnosti je porovnateľná s výnosnosťou fyzického kapitálu.

Zusammenfassung

Das Menschenkapital wird heute als Faktor des Erfolges und der höheren Produktivität betrachtet. Zu den Faktoren des ökonomischen Wachstums gehören außer Boden, physischen Kapital, technologischen Fortschritt auch das Menschenkapital. Die slowakische Ökonomik ist unterkapitalisiert und weist einen Mangel an physischem Kapital auf. Aus diesem Grund kann das ökonomische Wachstum des Landes durch das Menschenkapital beeinflusst werden, welches fähig ist, den technologischen Fortschritt unter bestimmten Voraussetzungen zu unterstützen und zu stimulieren und somit auch das physische Kapital indirekt zu fördern. Dazu werden die Investitionen in das Menschenkapital benötigt, die in Vergleich zum physischen Kapital in der Slowakischen Republik relativ niedrig sind, wobei die Rückflussdauer der Investitionen mit der Ertragsfähigkeit des physischen Kapitals vergleichbar ist.

Summary

In addition to the economic growth factors like land, physical capital, progress in technology, human capital is of significance, too. Our economy lacks capital and suffers from insufficient physical capital. Consequently, it may be human capital that may enhance economic growth of the land, which is able to support and stimulate progress in technology, as well as indirectly physical capital, under certain conditions. In order to do so investments in human capital are essential, although being rather low in Slovakia as compared to those in physical capital, while their return rate is comparable to that of physical capital.

HUMANIZMUS A RENESANCIA V PREDMOHÁČSKOM UHORSKU A ICH VPLYV NA PRÁVNICKÉ VZDELÁVANIE A KNIŽNÚ KULTÚRU

Tomáš Gábriš

Pojmy humanizmu a renesancie sa často kladú vedľa seba bez ich vzájomného vymedzenia, čo vyvoláva dojem ich rovnoznačnosti. Pojem humanizmus je však širší ako pojem renesancia a je platný ako v období pred renesanciou, tak aj po nej. Vo svojej podstate totiž humanizmus predstavuje ľudskosť, zameranie na človeka v zmysle lásky k človeku, bližnému, čo je charakteristické (aspoň formálne – lebo spory so Židmi, poddanstvo, nevoľníctvo a obchod s otrokmi boli s takým učením v príkrom rozpore) pre celé obdobie dominancie kresťanského zmýšľania v našich dejinách. Naproti tomu pod renesanciou rozumieme obdobie znovuzrodenia antických ideálov, návrat k antickým vzorom a myšlienkam, respektíve k tomu, čo sa za ne pokladalo. Tak poznáme v dejinách obdobie karolínskej renesancie, ďalej obdobie renesancie zrodenej v Taliansku v 14. storočí, ktorá sa ďalej šírila do celej Európy až do konca 16. storočia a bude predmetom skúmania tejto práce, a napokon za istú formu renesancie môžeme považovať aj neskoršie obdobie klasicizmu.

Prvou otázkou, ktorej sa treba v tejto práci venovať, je otázka, odkedy vlastne môžeme v Uhorsku hovoriť o prítomnosti renesančných humanistických myšlienok. Giovanni da Ravenna považoval už Ľudovíta Veľkého za skutočného humanistu.¹ Za

---

¹ KARDOS, T.: *Studi e Ricerche umanistiche Italo-Ungheresi I*. Debrecín : Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1967, s. 39. Giovanni Conversino da Ravenna sa narodil v Budíne a bol synom dvorného lekára Ľudovíta z Anjou. Jeho dvoma najznámejšími žiakmi boli Guarino da Verona a Pier Paolo Vergerio di Capo d'Istria (od r. 1417 do roku 1444 žil s prestávkami v Uhorsku a priatelil sa s J. Vitézom, ktorého synovec Ján Pannonius študoval v Itálii u Guarina da Verona). Tamže, s. 53. Aj Andor Csizmadia predpokladá v tomto období počiatky renesančného humanizmu v Uhorsku, tvrdí však, že Ľudovít sám ešte humanistom nebol (odvoláva sa na inú prácu T. Kardosa – A magyarországi humanizmus kora z roku 1955); argumentuje tiež tým, že ani upevňovanie kráľovskej moci ešte nemalo charakter centralizácie a ani meštianska vrstva ešte nebola silná. Pozri CSIZMADIA, A.: Vysoké školstvo v Uhorsku v 14. – 15. storočí. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Zost. Ľudovít Holotík a Anton Vantuch. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 102. Ale meštianstvo v Uhorsku nebolo obzvlášť silné ani za Mateja Korvína, ktorý sa opieral skôr o nižšiu šľachtu; a o centralizovaní za Ľudovíta Veľkého by bolo možné polemizovať. Aký je však vzťah medzi renesanciou a centralizáciou – azda renesancia znamená centralizáciu alebo naopak? Nie – centralizácia je prejavom sily panovníka. A silný panovník nie je podmienkou šírenia renesancie, hoci v Uhorsku to tak bolo.

vlády kráľovnej Márie sa aj štýl v kráľovskej kancelárii zmenil – donačné listiny nadobudli humanistickú podobu – napríklad donačná listina pre Jána Kanizsaiho. Počas nepokojov za Žigmunda Luxemburského, ktorý na rozdiel od predchádzajúcich vládcov ani nebol z rodu spätého s talianskou kolískou renesancie, a za následných rýchlych zmien na tróne, respektíve v prípade gubernátorov zmien vo vedení štátu, sa rozvoj renesančného humanizmu v Uhorsku síce spomalil a obnovil sa až za Mateja Korvína (ktorý tak len zvyšoval lesk svojho trónu), domnievam sa však, že počiatky renesancie v Uhorsku môžeme skutočne spájať s dynastiou Anjouovcov,² a to hlavne od druhej polovice 14. storočia. Nepopierateľné však je, že skutočný vrchol renesancie v Uhorsku sa spája s vládou Mateja Korvína,³ ktorý do Uhorska priviedol v r. 1467 Rodolfa Fioravantiho (v r. 1474 odišiel z Budína do Ruska), známeho ako Aristoteles, ktorý s Albertim pracoval na vatikánskom obelisku a mal teda skúsenosti s premiestňovaním ťažkých objektov – v Budíne vybudoval most. Podľa Vasariho pozval Korvín aj Pollainola, aby navrhol drapérie do jeho trónnej sály, Caradossa, aby vytvoril zlaté oltárne diela do katedrály v Ostrihome a Filippa Lippiho kvôli vytvoreniu dvoch pekných panelov. Matej Korvín totiž hľadal nové sily na posilnenie svojej kráľovskej moci a našiel ich v renesančnom humanizme. Umelcov (ale aj vedcov vrátane právnikov) z Talianska mohol privádzať do Uhorska aj vďaka zväzku s Benátkami, ktoré ho financovali, ale hlavne vďaka manželskému zväzku s neapolskou princeznou Beatrix. Humanisti mu pomohli vybudovať slávnu knižnicu⁴ a ich hlavnou úlohou bolo šíriť slávu Mateja Korvína a Uhorska vo svete aj doma.⁵ Potreboval to, keďže bol len „zvolený kráľ“ a nepochádzal zo starej dynastie,⁶ kým jeho súper Friedrich III. bol okrem

² Tvrdí to aj RÖSSLER, H.: *Europa im Zeitalter von Renaissance, Reformation und Gegenreformation 1450 – 1650*. Mníchov : F. Bruckmann, 1956, s. 149. Zvlášť zdôrazňuje v tomto procese význam nemeckých kolonistov.

³ Jeho otec Ján Hunyadi bol síce žoldnierom u Viscontiovcov v r. 1432 – 33 a mohol tam pochytiť niečo z talianskeho umenia, ale skôr len bojového, lebo nevedel ani po latinsky a neovládal písmo. Kardos, T.: cit.dielo, s. 45.

⁴ Viacero kódexov dal pre Korvína vo Florencii opísať Naldus Naldius. Z celej slávnej knižnice (Bibliotheca Corvina) dodnes zostalo asi 173 zväzkov roztrúsených v 40 knižniciach sveta. Csapodi-Gárdonyi, K.: Bericht über Neuere Forschungen auf dem Gebiet der Bibliotheca Corvina. In: *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa II*. Zost. Johannes Irmscher. Berlín : Akademie Verlag, 1962, s. 9-10. Petrus Cenninius (spomínajú ho Naldus Naldius aj Bartholomaeus Fontius) pre Korvína prepísal diela Curtia Rufusa, Frontina, Flavia Blonda aj Suetonia. Pozri CSAPODINÉ GÁRDONYI, K.: *Mátyás király könyvtárának scriptorai Petrus Cenninius*. Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1958. 18 s.

⁵ RÖSSLER, H.: cit. dielo, s. 150.

⁶ Napriek tomu však za ním uhorská šľachta stála ako za prvým panovníkom domáceho pôvodu od čias Arpádovcov; zvolila si ho ako reprezentanta svojich záujmov a ochrancu svojich privilégií, aj keď on uprednostňoval skôr talianskych, nemeckých a moravských poradcov a biskupov, aby sa presadil proti uhorským magnátom – v boji proti Friedrichovi sa totiž mohol spoľahnúť len na centralizovaný štát. Preto aj na svojom dvore utvoril nový typ aristokratov a prelátov, ako bol napr. Tomáš Bakócz, ktorého Bonfini vyzdvihoval ako „ideálny typ preláta v centralizovanom štáte“ (KARDOS, T.: cit. dielo, s. 127.) Patronátne právo uhorských kráľov Korvín totiž skutočne využil tak, že duchovenstvo zapojil do štátnej byrokracie. Moc magnátov sa navyše snažil obmedziť tým, že proti nim postavil početnú drobnú šľachtu, ktorú síce v roku 1467 zdanil (daňovými reformami zvýšil svoje príjmy, vďaka čomu prestal byť závislým od vojenskej povinnosti šľachty a vytvoril si vlastné žoldnierske vojsko), ale po porážke magnátskej rebélie vedenej Jánom Vitézom

príslušníka starého panovníckeho rodu aj príbuzným Ladislava Pohrobka Uhorského. Exemplárnym príkladom panegyrizmu na Matejovom dvore bolo napríklad aj Bonfiniho⁷ odvodzovanie Korvínovho pôvodu od rímskeho rodu Corviniovcov, dokonca tvrdiac, že Matejov otec je nemanželským synom Žigmunda Luxemburského.⁸ Centrá umenia a kultúry v Budíne a Vyšehrade mali stáť ako protiklad k cisárskemu dvoru, na ktorom ešte stále prevládala neskorogotická orientácia. Renesancia v Uhorsku sa však tak ako už za Anjouovcov obmedzovala len na kráľovský dvor a teraz navyše na sídla niekoľkých magnátov, bola však v protiklade s hospodárskymi a spoločenskými pomermi v Uhorsku, pre ktoré Nehring odmieta hovoriť o Uhorsku ako o renesančnom štáte.⁹ Keď však uvážime, do akej miery bola renesancia rozšírená v iných štátoch medzi najnižšími vrstvami, a keď vezmeme do úvahy počty uhorských študentov, činnosť miestneho školstva a obsah mestských a kláštorných knižníc,¹⁰ ktorým budem venovať pozornosť ďalej, môžeme podľa môjho názoru pokojne Uhorsko doby Mateja Korvína pokladať za renesančný štát. Pravdou však je, čo tvrdí Kardos, že špecifikom uhorskej renesancie je, že nebola spojená s meštianstvom, ale hlavne s panovníckym dvorom, a že „humanizmus dostal štátotvornú funkciu.“¹¹

Aj po Korvínovej smrti pracovalo v Uhorsku ešte veľa talianskych umelcov a remeselníkov – preto je kaplnka Tomáša Bakócza v ostrihomskej katedrále (stavaná od roku 1509) jedným z najžiarivejších príkladov vrcholnej renesancie v stavebníctve mimo Talianska.¹² Jedným z ďalších mecenášov renesančného umenia v Uhorsku po Matejovej smrti bol aj Urban Dóczy. Je však pravda, že za Vladislava II. boli talianski humanisti pri dvore vymenení za spoluprácu uhorských vzdelancov s humanistami z viedenskej

---

v roku 1486 zákonom posilnil drobnú komitátnu šľachtu tým, keď určil, že podžupan má byť zvolený z členov komitátnej šľachty a skladať prísahu pred komitátnou kongregáciou. Navyše rôznymi privilégiami a daňovými výhodami si Korvín získal aj podporu miest. NEHRING, K.: *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich : Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*. Mníchov : R. Oldenbourg Verlag, 1975, s. 194, 198-199, 218-222.

⁷ Tento dvorný historik Mateja Korvína študoval u Enocca d'Ascoli, známeho putujúceho humanistu, zberateľa rukopisov, objaviteľa Tacitovej Germánie, ktorej vplyv vidno aj na Bonfiniho práci. Kardos, T.: cit. dielo, s. 96.

⁸ NEHRING, K.: cit. dielo, s. 194.

⁹ Tamže, s. 196.

¹⁰ Knižnice miest (Bratislava a Trnava boli centrá obchodu s vínom, Banská Bystrica obchodu s meďou, Kremnica a Banská Štiavnica vynikala v ťažbe zlata, Košice, Prešov, Levoča a Bardejov v obchode s látkami) sú významným zdrojom našich poznatkov o humanizme a renesancii v Uhorsku, väčšina však bola zničená počas protitureckých bojov a stavovských povstaní, ako aj nešetrným zaobchádzaním a špekuláciami v neskoršom období – napriek tomu v 2. polovici 15. storočia nachádzame v mestských knižniciach odpisy antických autorov – Vergília, Ciceróna, Juvenála, Horatia a iných. Pozri RATKOŠ, P.: Die Problematik des Humanismus und der Renaissance in der Slowakei. In: *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa II*, s. 271-272. Okrem kníh sa zbierali sochy, mince, antické starožitnosti (náhrobné kamene) – tie sa nachádzajú nielen na kráľovskom dvore a u šľachty, ale aj v meštianskych domoch a kláštoroch. Pozri GEREVICH, L.: Bemerkungen über die pannonische Renaissance. In: Tamže, s. 16.

¹¹ KARDOS, T.: Entwicklungsgang und osteuropäische Merkmale des ungarischen Humanismus. In: Tamže, s. 4. Navyše podľa Kardosa spisy Bonfiniho, Oláha, Aenea Silvia a Flavia Blonda upevnili v Uhroch pocit súdržnosti ku krajine a položili základy moderného národného uvedomenia. Tamže, s. 6.

¹² JOHNSON, P.: *Renesancia*. Bratislava : Slovart, 2002, s. 171.

univerzity cisára Maximiliána; nemecký humanista Konrád Celtis dokonca v Bratislave založil učení spoločnosť „sodalitas litteraria Danubiana“,¹³ ktorej predsedom bol Ján Vitéz mladší, vespřímský biskup, príbuzný Jána Vitéza a Jána Pannonia.¹⁴ Podmienky boli skutočne menej prajné ďalšiemu rozvíjaniu stykov s talianskou renesanciou; sobáš nového kráľa Vladislava II. s Anne de Foix, príbuznou Ľudovíta XII., umožnil príchod nového typu humanistov z Francúzska,¹⁵ ale naďalej bolo v Uhorsku módou študovať v Itálii a navyše mnoho humanistov z Itálie zanechalo svoj južný domov a cestovali a žili v severnej a východnej Európe. Hoci teda jagelovskí panovníci boli obklopení humanistami (ako Petantius, Peter Bornemisza), Vladislav sám nemal žiadny záujem o umenie (s výnimkou hudby) a Ľudovít sa tiež zaujímal skôr o šport a lov ako o knihy. Korvínovskú knižnicu títo panovníci nerozširovali, skôr jej zväzky rozdávali – Cuspinianovi (Spiessheimer zo Schweinfurtu), legátovi Henricha VIII., Bakóczovi, Szathmárymu, Thurzovi, Willibaldovi Pirckheimerovi a iným.¹⁶ Ani Moháč neznamenal koniec renesancie v Uhorsku, hoci humanisti stratili svoje kultúrne centrá, Piso zomrel, Velius prešiel k táboru Ferdinanda, Brodarič k Zápoľskému a objavili sa nové, naliehavejšie a omnoho „primitívnejšie“ potreby – zabezpečiť primárnu bezpečnosť;¹⁷ renesancia v Uhorsku však napriek tomu pretrvala ešte celé 16. storočie a končí sa približne až s 30-ročnou vojnou.¹⁸

V nasledujúcom texte tejto práce sa budem venovať stavu vzdelávania a knižnej kultúry v Uhorsku v sledovanom období, spolu s osobnosťami spojenými s týmito oblasťami spoločenského života, a to vždy s dôrazom na právnu vedu a jej predstaviteľov:

¹³ RÖSSLER, H.: cit. dielo, s. 154. Keď Celtis roku 1508 zomrel, stal sa vodcom viedenského humanizmu, ktorý pestoval tradíciu Sodalitas Danubiana, Collimitius (Juraj Trannstetter, kráľovský chirurg a archivár), u ktorého sa doma v Budíne spoločnosť zvykla stretávať. Pozri BIRNBAUM, M.: *Humanists in a Shattered World: Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*. Ohio: Slavica Publishers, Inc., 1986, s. 53.

¹⁴ Tamže, s. 52. Mišianik hovorí len o Jánovi Vitézovi, čo zväzda k predstave, že išlo o toho známejšieho Jána Vitéza (staršieho), ostrihomského arcibiskupa. Pozri Mišianik, Ján: *Vývin humanizmu na Slovensku*. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, cit. dielo, s. 209.

¹⁵ BIRNBAUM, M.: cit. dielo, s. 47.

¹⁶ Tamže, s. 50-52.

¹⁷ Tamže, s. 60.

¹⁸ Podľa Ratkoša prvá fáza humanizmu (renesancie) na Slovensku (v Uhorsku) trvala do roku 1540 – v posledných rokoch sa podľa neho zbavila elitárstva a s reformáciou sa začala viac šíriť aj medzi širšie vrstvy – ako dôkaz predkladá testamenty mešťanov, ktorí prestali svoje majetky odkazovať cirkvi a začali ich odkazovať na podporu študentov, študujúcich v zahraničí (najmä v Nemecku). V tomto období tiež vznikajú kníhtlačiarne, vzniká pravidelné poštové spojenie, šľachta a mešťanstvo investujú do stavieb, vzdelania, knižníc, umenia; s protitureckým bojom a opevňovaním miest súvisel zasa rozvoj matematiky a fyziky, s talianskymi staviteľmi (Ferrabosco, Baldigara) sa šíri literatúra o architektúre. Vrcholná fáza renesancie podľa Ratkoša predstavuje v Uhorsku obdobie od polovice 16. storočia až do polovice 17. storočia a je spojená s menami ako Ján Dernschwann, Pavol Rothan, Juraj Wernher, Martin Rakovský, Ján Sambucus, Šimon Jesenský, Ján z Košíc, Ján Filický, Leonard Daniel Mokošinský, Štefan Aurelius, Samuel Müller, Peter Fradelius, Matej Basilides, Juraj Sartorius, Ján Sylvan, Pavol Kyrmezer, Vavrinec Benedikt z Nedožier, Ján Bayer, Izák Caban, Peter Benický, Valentín Balaša, Daniel Sinapius Horčička, Jakub Jakobeus, ale tiež Sztárai, David a Heltai. Pozri RATKOŠ, P.: cit. dielo, s. 273-278.

ŠKOLSTVO A VZDELÁVANIE

Od konca 14. storočia a v 15. storočí môžeme v rámci nižšieho školstva rozlišovať na dedinách farské školy (prvá zmienka o takejto škole pochádza z roku 1378 z Tekovského Hrádku) a v mestách, ktoré ako patróni kostolov začali zasahovať do výuky v školách pri kostoloch tak, že s farármi uzatvárali dohody vo veciach ustanovovania učiteľa, latinské školy. Popri nich sa v mestách vyskytovali aj súkromné písárske školy, na ktorých sa žiaci pripravovali na pôsobenie v obchodnom styku, a tiež školy pokútne; navyše v roku 1434 máme v Bratislave doloženú školu židovskú.¹⁹ O osobitných počtárskych školách známych z cudziny zatiaľ nemáme žiadne zmienky.²⁰ Mimo mestských a dedinských škôl existovali aj kapitulske (v Bratislave, Nitre a na Spiši) a kláštorné školy. Ich organizácia bola navzájom podobná – kláštorné školy mávali dve oddelenia – schola interior pre rehoľníkov a schola exterior pre laikov. Navyše budínska synoda z roku 1309 nariadila, aby sa pri každom metropolitnom kostole ustanovil niekto vzdelaný v cirkevnom práve a pri ostatných katedrálnych kostoloch zase magister zbehlý v gramatických vedách, ktorý mal vyučovať klerikov biskupstva a chudobných scholarov a podľa možnosti aj iných, a to zadarmo.²¹

Čo sa týka vyššieho školstva, na základe darovacej listiny Ladislava IV. (1246) veszprímskej kapitulskej škole sa tradovala domnienka, že tam bola prvá univerzita v Uhorsku, lebo v darovacej listine sa prirovnáva k univerzite v Paríži. Podľa Vajcika však išlo len o vyššie organizovanú kapitulskú školu.²² Aj podľa Andora Csizmadia išlo len o studium particulare, kde sa podľa neho vyučovalo právo,²³

Prvá univerzita v Uhorsku vznikla až v roku 1367 v Páťkostolí – za vlády Ľudovíta Veľkého. Ten potreboval v práve zbehlých úradníkov pre kráľovskú kanceláriu a ostatné ústredné kráľovské úrady. Navyše kráľ nechcel zaostať v súťaži za Karolom IV., Kazimírom Veľkým a kniežaťom Rudolfom. Ďalším faktorom, ako na to upozornil T. Kardos²⁴, bolo prenasledovanie kacírov a ich obracanie na pravú vieru. Zakladacia listina Ľudovíta I. sa nezachovala, skutočnosť založenia univerzity poznáme len z potvrdzujúcej listiny pápeža Urbana V. (1362 – 1370) a z jeho listu, ktorý súčasne poslal kráľovi. Z buly vyplýva, že na univerzite sa mohli zriadiť všetky fakulty okrem teologickej.²⁵ Csizmadia predpokladá aj výuku kanonického a rímskeho práva, prípadne aj

¹⁹ KUZMÍK, J.: *Knižná kultúra v Bratislave od 9. storočia do roku 1948*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1996, s. 17.

²⁰ VAJCIK, P.: Nižšie školstvo na Slovensku v 15. – 16. storočí. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, cit. dielo, s. 119 – 121, 126.

²¹ VAJCIK, P.: *Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1955, s. 7-8.

²² Tamže, s. 10.

²³ CSIZMADIA, A.: cit. dielo, s. 100. Vychádza z BÉKEFI, Ri.: Arpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése. In: *Századok*, 1896, s. 321-337. Naproti tomu podľa neho Gutheil tvrdí, že išlo o univerzitu. Pozri GUTHEIL, J.: Veszprém Árpádkori főiskolája – az első magyar egyetem. In: *Vigilia*, XXVI, 1961, s. 459-468.

²⁴ KARDOS, T.: *A laikus mozgalom magyar bibliája*. Budapešť : Minerva, 1931, s. 55.

²⁵ Pričiny nie sú celkom objasnené. Pozri CSIZMADIA, A.: cit. dielo, s. 103-104.

medicíny²⁶ a celkom určite aj filozofie (na artistickej fakulte, keďže podmienkou štúdia práva bola znalosť siedmych slobodných umení) a zároveň predpokladá naviazanosť na Bolognu, hoci v zakladajúcej listine sa nehovorilo, že pre univerzitu v Pät'kostolí platia bolonské štatúty (ako to bolo v zakladajúcej listine Kazimíra Veľkého pre Krakovskú univerzitu). Csizmadia argumentuje celkovou orientáciou Uhorska na Taliansko, stykmi dvora a kancelárie, ale aj biskupstva v Pät'kostolí s Talianskom, a tiež osobou prvého profesora – Galvana di Bologna.²⁷ Navyše vyučovanie práva na stredoeurópskych univerzitách bolo predovšetkým pod vplyvom univerzity v Bologni.²⁸ Univerzita ukončila svoju činnosť niekedy začiatkom 15. storočia – na koncile v Kostnici sa už nespomínajú jej predstavitelia, navyše M. Korvín sa v žiadosti Pavlovi II. o povolenie zriadenia univerzity sťažuje, že v Uhorsku niet univerzity. V Pät'kostolí však zjavne naďalej pôsobila teologická a pravdepodobne aj právnická vysoká škola (schola maior), a to až do tureckých čias – bolo to však nanajvyššie studium particulare a žiadna univerzita.²⁹

Kráľ Žigmund ešte za existovania univerzity v Pät'kostolí začal zriaďovať ďalšiu univerzitu – v Óbude (možno ju nezaložil Žigmund, ale prepošť Lukáč Órévi) – jej založenie na Žigmundovu žiadosť potvrdil pápež Bonifác IX. roku 1389. Roku 1410, po jej reorganizácii, Žigmund vymohol potvrdenie univerzity od protipápeža Jána XXII. – v potvrdení sa hovorilo o fakultách teológie, cirkevného a svetského práva, lekárskeho vied a slobodných umení – s tým, že profesori mali užívať rovnaké práva ako v Paríži, Bologni, Oxforde a Kolíne.³⁰ Profesori tejto univerzity sa podľa kronikára zúčastnili aj kostnického koncilu (konkrétne prepošť Lambert, profesor cirkevného práva a kancelár univerzity, Tomáš z Wissenburgu, Mikuláš Bisnaw a Taddeo de Vico Mercato, doktori cirkevného práva a i.). Na univerzite vyučovali aj profesori zo zahraničia – Ján Horovi z Viedne, magistri z rakúskeho Heiligenkreuzu a profesor Ján Berthold. Niektorí za profesora univerzity považujú aj Uhra Benedeka Makraiho, doktora oboch právnych vied. Na univerzite určite bola artistická fakulta a mohla na nej byť aj právnická, teologická a lekárska fakulta – zmienka o profesoroch týchto vied na kostnickom koncile tomu nasvedčuje.

Univerzita bola hojne navštevovaná – v prvom období činnosti univerzity počet poslucháčov viedenskej univerzity pochádzajúcich z Uhorska poklesol zo 43 na 11. Čoskoro však aj ona prestala fungovať a o dobe jej zániku nemáme presné informácie, rovnako ako v prípade univerzity v Pät'kostolí. V Budíne však aj potom, rovnako ako v Pät'kostolí, naďalej existovala vysoká škola – pravdepodobne však išlo len o vyššiu školu dominikánov, ktorá nemala charakter univerzity (Matej roku 1465 tvrdí pápežovi, že v Uhorsku nie je žiadna univerzita).³¹

²⁶ O lekárskej fakulte však nemáme žiadne správy. Tamže.

²⁷ Tamže, s. 101.

²⁸ Viedeň sa síce obracia aj na Paríž a pri založení pražskej univerzity sú tiež zjavné parížske vplyvy, ale na pražskej univerzite učilo viac talianskych, medzi nimi aj bolonských profesorov – z nich Gozza di Perugia bol pozvaný zostaviť právne normy (štatút univerzity?). Tamže, s. 102.

²⁹ Tamže, s. 107.

³⁰ Tamže, s. 109.

³¹ Tamže, s. 110-111.

Poslednou univerzitou založenou do roku 1526 bola bratislavská Academia Istropolitana³². Univerzita v Uhorsku bola podľa Ratkoša potrebná, lebo viedenská bola v rukách Friedricha III., ani prostredie jagelovskej univerzity v Krakove nebolo Korvínovej politike naklonené – pražská univerzita bola heretická a nachádzala sa v kríze a štúdiom na talianskych univerzitách bolo riskantné a nákladné.³³ V skutočnosti však aj počas existencie Istropolitany boli spomenuté univerzity dosť navštevované študentmi z Uhorska, pre veľmocenskú politiku Mateja Korvína však Ratkošom uvedené okolnosti tiež mohli zohrávať svoju úlohu.

Už v žiadosti Mateja Korvína adresovanej pápežovi Pavlovi II. a potom v pápežovej odpovedi adresovanej ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi Vitézovi a päťkostolskému biskupovi Jánovi Pannoniovi sa hovorí, že nová univerzita má byť vybudovaná podľa vzoru bolonskej univerzity („ad instar studii Bononiensis“) pokiaľ ide o funkciu kancelára, spôsob odmeňovania profesorov, štatúty univerzity a aj pokiaľ ide o práva študentov a doktorov. Či sa bolonskými vzormi skutočne riadila, to nie je isté. Zvykne sa uvádzať, že bolonský vzor sa prevzal len pre právnickú fakultu a pre zvyšné fakulty sa použil vzor parížsky – argumentuje sa tým, že v knižnici bratislavskej kapituly sa našiel rukopis štatútov bolonskej právnickej fakulty z rokov 1317 a 1347. Podľa Rebra sa však tento rukopis ako vzor zrejme nepoužil, lebo v čase zriadenia Istropolitany bolo toto znenie prekonané už aj v samotnej Bologni.³⁴ Aj postavenie kancelára Vitéza a vicekancelára Schomberga podľa niektorých naznačuje parížske vzory, teda podriadenosť v jurisdikčných veciach kancelárovi ako pápežskému zmocnencovi (v Paríži mal totiž kancelár nielen dbať na vedeckú úroveň výučby, ale mal aj určité jurisdikčné oprávnenia). Podľa Rebra však o ničom takom nenachádzame v prípade Academie Istropolitany a jej kancelára žiadnu zmienku – jurisdikčne kompetentným bol totiž Vitéz nie vzhľadom na svoje kancelárstvo, ale z dôvodu jeho miestnej príslušnosti ako ostrihomského arcibiskupa.³⁵

Pokiaľ ide o právnickú fakultu, podľa niektorých sa na nej vyučovalo len cirkevné právo, podľa iných aj rímske.³⁶ Rebro však zastával názor, že právnická fakulta na Academii Istropolitane v Bratislave ani nebola! Argumentuje tým, že ako štúdium generale mohla univerzita fungovať aj bez právnickej fakulty a že Ján Gattus ako doctor decretorum et magister sacrae theologiae zrejme pôsobil na teologickej fakulte, keďže sa

³² Pôvodne sa nepoužíval tento názov, hovorilo sa len o studium generale, universitas Posoniensis, universitas Histropolitana (in opido Histropolitano, in Istropoli alias Pozonio), až od 40-tych rokov 16. storočia sa hovorí o „Academii Istropolitana“. Pozri REBRO, K.: K dejinám Academie Istropolitany. In: *Slovenská archivistika*, roč. II, 1967, 1, s. 11.

³³ RATKOŠ, P.: Vzťah Jána zo Sredny a Juraja Schönberga k univerzite Istropolitane. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, cit. dielo, s. 70-71.

³⁴ REBRO, K.: Istropolitana a Bologna. In: Tamže, s. 13-15.

³⁵ Tamže, s. 16. Pre bolonský systém jednoznačne hovorí aj zachovaný prípad, keď bakalár z artistickej fakulty v Bratislave chcjúci pokračovať v štúdiu vo Viedni (kde fungoval parížsky systém výučby) musel zložiť osobitné prestupové skúšky, vyplývajúce z toho, že v Bologni sa na dosiahnutie bakalárskeho titulu nevyžadovali žiadne skúšky. Tamže, s. 32.

³⁶ Tamže, s. 16, poznámky č. 33 a 34 – za výuku len cirkevného práva sa vyslovili Vajcik, Toldy, Schönbaum, Bónis, za výuku aj rímskeho práva Jankovič, Hodál, Dolan a Zajtay.

vo všeobecnosti venoval skôr teológii.³⁷ Navyše v právnych úkonoch sa cudzinci obracali na príslušníkov artistickej, prípadne teologickej fakulty,³⁸ čo by podľa Rebra nerobili, keby existovala právnická fakulta. Navyše spochybňuje argument, podľa ktorého mal štát záujem na výchove byrokratov, ktorí by prispievali k centralizácii moci, lebo podľa neho by to bolo v rozpore s odporom humanistov k právnikom a s odporom elít k cudziemu právu a lipnutím na práve domácom.³⁹ Odpor humanistov k právnikom by som ja osobne nepovažoval za pádny argument pre neexistenciu právnickej fakulty, veď tento odpor bol rozšírený aj v Taliansku, kde predsa pôsobili najznámejšie právnické fakulty. Záujem štátu na výchove byrokratov je podľa mňa nespochybniteľný. Inak však argumenty Karola Rebra v prospech neexistencie právnickej fakulty považujem za dostatočne závažné na vyslovenie vážnych pochybností o jej existencii.

Podobne existujú náznaky, že ani teologická fakulta nemala v Bratislave vyššie ročníky pre nedostatok profesorských síl, a preto študenti museli svoje štúdiá deliť medzi Bratislavu a Viedeň.⁴⁰ Podobný problém mohol byť aj s právnickou fakultou, respektíve s výučbou práva v podobe osobitných prednášok bez existencie samostatnej fakulty.

Spoločným znakom všetkých troch univerzít je pomerne krátke trvanie ich existencie – zanikli, len čo nastala zmena v osude cirkevných hodnostárov-kancelárov, ktorí prispeli k založeniu univerzity (biskup Viliam,⁴¹ prepošť Lukáč a Ján Vitéz). Napriek krátkodobému pôsobeniu bolo právnické vzdelávanie na univerzitách nepochybne veľmi dôležité – v praktických povolaniach boli potrební ľudia zbehlí v písme, koncipovaní a administratívne, ktorí poznali aspoň základy práva – išlo o právníkov s nižším stupňom odborného vzdelania. Vzdelávanie takýchto ľudí však prebiehalo aj v kapitulných, prípadne v mestských školách. Dokonca aj kráľovská kancelária a kúria boli centrami vyučovania práva.⁴² Štúdium práva bolo natoľko rozšírené, že roku 1254 sa pápež Inocent IV. sťažoval, že v Uhorsku duchovenstvo celkom opustilo teologické a filozofické štúdium a venuje sa štúdiu práva. Tento jav bol však natoľko rozšírený, že pápež Urban VI. V roku 1263 udelil ostrihomskému arcibiskupovi oprávnenie dišpenzovať od vyobcovania z cirkvi duchovných, ktorí napriek zákazu (vyslovenému Honoriom III. v dekrétu *Super Speculum* z r. 1219) počúvali prednášky rímskeho práva (!) alebo lekár-

³⁷ Pozri REBRO, K.: *Johannes Gattus az Academia Istropolitana professzora*. In: *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367 – 1967*. Pátkostolie : Univerzita v Pátkostolí, 1968, s. 109-114.

³⁸ K najznámejším menám okrem Gattusa patria Ján Müller Regiomontanus, magister Petrus, Ján Ilkusi, Vavrínek Koch z Krompách, Mikuláš Schrieker de Hüttendorf, magister Angelus, Mathias Grüber, Aurelius Brandolini a Jakub Piso. Pozri VAJCIK, P.: dielo cit. v pozn. 21, s. 11. Ďalej tiež Pavol z Wieselburgu a Johannes Kuppferberth. Pozri CSAPODI-GÁRDONYI, K.: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*. Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1984, s. 36.

³⁹ REBRO, K.: dielo cit. v pozn. 34, s. 19.

⁴⁰ Tamže, s. 20.

⁴¹ Kancelár Ludovíta z Anjou, mal kontakty s Karolom IV. a s univerzitami v Bologni a Padove. Aj druhý kancelár Valentín Alsáni vyštudoval právo v Itálii, pravdepodobne v Bologni. Pozri KARDOS, T.: dielo cit. v pozn. 1, s. 53.

⁴² CSIZMADIA, A.: dielo cit. v pozn. 1, s. 116, 111-112.

ských vied.⁴³ Samozrejme, neštudovalo sa iba právo rímske. Bolo treba osvojiť si hlavne právo krajinské – v nižšom štúdiu práva zrejme pomocou formulárových kníh – učitelia nadiktovali vzory listín a poznámky a v praktickej časti štúdia potom žiadali vlastnoručne vyhotovené koncepty, ktoré opravili. Či sa takýto spôsob výučby používal aj na univerzitách, nie je nám známe, isté však je, že bez neho sa vyučovanie práva muselo úplne odtrhnúť od života a nemohlo zodpovedať praktickým potrebám.⁴⁴

Napriek tomu mnohí študenti z Uhorska navštevovali aj zahraničné univerzity, kde sa určite s uhorským krajinským právom na akademickej pôde nemali možnosť zoznámiť – títo študenti si určite svoje vedomosti dopĺňali až v praxi, alebo ich získali už predtým v rámci prípravy na univerzitné vzdelanie.

Keďže univerzity v Páfkostolí, Óbude a Bratislave čoskoro zanikli, bola to predovšetkým pražská, viedenská a krakovská univerzita, ktoré hŕfnie navštevovali študenti zo Slovenska (Uhorska).

Pražskú navštevovali už od sedemdesiatych rokov 14. storočia,⁴⁵ viedenskú univerzitu rovnako v posledných troch decéniách 14. storočia navštevuje mnoho študentov z Uhorska, a najmä z územia juhozápadného Slovenska. Bola totiž najbližšou vysokou školou, kde mohli študenti z Uhorska získať vysokoškolské vzdelanie a akademické tituly. Len do polovice 15. storočia tam študovalo asi 3 000 študentov z Uhorska (z toho 595 zo Slovenska).⁴⁶ V rokoch 1451 – 1530 tam študovalo ďalších 590 študentov zo Slovenska,⁴⁷ spolu za celé obdobie teda 1185 študentov. Určité zvýšenie počtu študentov zo Slovenska, totiž na 15 – 20 ročne, došlo v období husitských vojen, keď v Prahe študovalo menej študentov. Od desaťročia 1481 – 1490 však počet študentov zo Slovenska i z celého Uhorska klesá a v r. 1521 už vo Viedni nikto zo Slovenska neštuduje.⁴⁸

Kým v druhej polovici 14. storočia a na začiatku 15. storočia naši študenti smerovali predovšetkým do Prahy a Viedne, od dvadsiatych rokov 15. storočia vo zvýšenej miere vyhľadávajú Viedňu a Krakov. Krakovská univerzita po smrti svojho zakladateľa Kazimíra III. síce zanikla, ale za Vladislava Jagelovského bola v roku 1400 jej činnosť znovu obnovená. Študovali na nej študenti najmä z východného Slovenska, ktorého mestá mali s poľskom tradične čulé styky. V školských rokoch 1433/34 – 1509/10

⁴³ Tamže, s. 112-113. Aj v iných krajinách cirkev postupne upúšťala od zákazu vyučovať rímske právo – povolila jeho vyučovanie v Bologni, neskôr vo Francúzsku, Španielsku, aj Anglicku.

⁴⁴ Tamže, s. 114-115.

⁴⁵ VARSÍK, B.: Slovensko a európska vzdelanosť v 15. – 16. storočí. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, cit. dielo, s. 130.

⁴⁶ KUČERA, M.: Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do roku 1530. Tamže, s. 173. Do polovice 15. storočia študovalo na univerzite vo Viedni spolu 19 774 študentov, z toho sa k „uhorskému národu“ hlásilo 4 151 (21 %), ale len časť z nich skutočne pochádzala z Uhorska – ostatní boli z Čiech a Moravy, časť z Poľska a Sliezska a nepatrný počet z Grécka. Z Uhorska bolo 2 929 študentov, z toho 595 bolo zo Slovenska. Tamže, s. 176.

⁴⁷ Zo 4 990 študentov „uhorského národa“ z celkového počtu 31 468 študentov. Tamže. Zo spomenutých 4 990 študentov bolo podľa Kovácsa skutočne z Uhorska 2 900. Pozri KOVÁCS, E.: *A Krakkói egyetem és a magyar művelődés*. Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1964, s. 23. Navyše vo Viedni do roku 1454 pôsobilo 80 učiteľov a profesorov z Uhorska. Tamže, s. 24.

⁴⁸ KUČERA, M.: cit. dielo, s. 177-178.

v Krakove študovalo 2 876 študentov z Uhorska a v rokoch 1400 – 1589 asi 3 600 študentov z Uhorska. Novšie Dabrowski v rokoch 1400 – 1500 napočítal 2 297 študentov z Uhorska, spomedzi ktorých 390 získalo titul bakalára a 76 titul magistra. Osuský zisťoval, že v rokoch 1400 – 1525 bolo na krakovskej univerzite 2 105 študentov zo Slovenska.⁴⁹ Naproti tomu Pavel Horváth hovorí, že v rokoch 1400 – 1526 to bolo okolo 2 500 študentov z Uhorska, spomedzi ktorých zo Slovenska mala byť asi jedna tretina, teda 850 – 900 študentov.⁵⁰ V rokoch 1400 – 1450 sa podľa neho zapísalo na univerzitu vyše 120 študentov zo Slovenska (v rokoch 1431 – 1433, teda počas husitských výprav na východné Slovensko, rovnako ako v roku 1439 počas moru v Krakove sa nezapísal žiaden študent zo Slovenska). Od roku 1451 do roku 1500 Horváth nachádza na krakovskej univerzite už vyše 400 poslucháčov zo Slovenska. Okolo jedenásť poslucháčov ročne sa zapisovalo aj v rokoch 1501 – 1522, od toho roku to boli už len dvaja-traja ročne.⁵¹ Prestíž a význam tejto univerzity zvyšuje aj to, že na nej študovalo veľa cudzincov, ktorí potom pôsobili na Slovensku – Leonard Cox z Anglicka, Valentín Eck zo Švajčiarska, Juraj Verner zo Sliezska a Peter Illicinus z Talianska.⁵²

Mnohí uhorskí študenti však navštevovali aj talianske univerzity, hlavne bolonskú a padovskú, ale aj ďalšie, ba niektorí chodili aj na parížsku univerzitu.⁵³ Veľmi častým javom bola tzv. peregrinatio academica – niektorí študenti totiž kombinovali štúdium vo viacerých krajinách – študovali v Bratislave, Krakove, Prahe, vo Viedni aj v Taliansku.⁵⁴

OSOBNOSTI UHORSKEJ RENESANCIE

Najznámejšie domáce osobnosti uhorskej renesancie 15. storočia sú nepochybne Ján Vitéz zo Sredny a Ján Pannonius. Ján Vitéz bol v roku 1434 zapísaný na filozofickej fakulte viedenskej univerzity, ale strávil tam zrejme len krátky čas; o jeho ďalších štúdiách nič nevieme. Niektorí autori (Huszti) tvrdia, že v cudzine neštudoval, iní že študoval v Padove (Fraknói) alebo v Bologni (Veress) a poslední tvrdia, že síce strávil čas v cudzine, ale neštudoval tam.⁵⁵ Mal naňho vplyv najmä Pier Paolo Vergerio (nar. roku 1370), ktorý v rokoch 1418 – 1444 žil v Uhorsku. Huszti dokonca tvrdil, že „bez Vergeria by nebolo Vitéza, bez Vitéza Jána Pannonia a bez nich by nebolo humanistického dvora kráľa Mateja ani žiadneho Quattrocenta v Uhorsku.“⁵⁶ Samozrejme, toto tvrdenie je trochu prehnané, vieme, že už predtým študenti z Uhorska študovali v cudzine

⁴⁹ VARSÍK, B.: cit. dielo, s. 132 – 133.

⁵⁰ HORVÁTH, P.: Študenti zo Slovenska na krakovskej univerzite v 15. a prvej polovici 16. storočia. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, cit. dielo, s. 163.

⁵¹ Tamže, s. 164-165, 168.

⁵² Tamže, s. 170.

⁵³ VARSÍK, B.: cit. dielo, s. 133.

⁵⁴ KUČERA, M.: cit. dielo, s. 181.

⁵⁵ CSAPODI-GÁRDONYI, K.: dielo cit. v pozn. 39, s. 16-17.

⁵⁶ Tamže, s. 19.

– chudobnejší v Prahe a Krakove, bohatší v Itálii,⁵⁷ navyše okrem spomínaných dvoch Jánov aj Peter Várday (Warda) a Piso boli medzinárodne známymi uhorskými humanistami pred rokom 1526. Najužšie styky však mal Vitéz s Aeneom Silviom Piccolominim, neskorším pápežom Piom II. (od roku 1458),⁵⁸ ktorý na jeho žiadosť ordinoval Jána Pannonia za päťkostolského biskupa.

Podľa Husztiho a Kardosa Vitéz zdedil Vergeriove knihy, rovnako ako po svojich predchodcoch, veľkoveľkvaradínskom biskupovi Andreovi Scolarim⁵⁹ (1409 – 1426) a ďalších biskupoch talianskeho pôvodu Johanovi de Curzola (1435 – 1438) a Giovannim de Dominis (1440 – 1444), ako aj po svojom predchodcovi na prepoštskom stolci Conradovi Cardinim z Florencie. Aj synovec Ján Pannonius strýkovi počas svojho pobytu v Itálii posielal kódexy – celkovo mala Vitézova knižnica do 500 zväzkov, z nich však poznáme len 64 titulov.⁶⁰ Ako renesančný arcibiskup (už jeho predchodcovia na arcibiskupskom stolci Juraj Pálóczy, 1423 – 39, a Dionýz Széchy, 1440 – 1465, boli milovníkmi vzdelania a umenia⁶¹) presadil u kráľa a pápeža založenie univerzity v Bratislave a pozval na ňu známych učiteľov.

Kým Ján Vitéz patrí medzi tradičných predstaviteľov renesančného prúdu skôr len pre svoju zberateľskú vášeň a lásku k vzdelaniu, ktoré neboli v nijakom rozpore s jeho dráhou cirkevného hodnostára, jeho synovec Ján Pannonius⁶² predstavoval trochu svetskejšie založeného biskupa, hoci otvorene sa nikdy proti cirkvi nepostavil a aj jeho protipápežské vyjadrenia pochádzajú ešte z ranej mladosti. Od detstva študujúci v renesančnom Taliansku (Itálii), získal iné náhľady ako jeho strýko. Na rozdiel od typickej predstavy renesančného mysliteľa Ján Pannonius nemal záujem o prírodu ani umenie, s výnimkou poézie – písal erotické básne aj básne proti pápežovi Pavlovi II., ktoré boli neskôr použité uhorskými protestantskými básnikmi.⁶³ Priatelil sa dokonca s Galeottom

⁵⁷ V roku 1307 sa Mikuláš z Uhorska stal rektorom Bolognskej univerzity a roku 1367 Ján z Uhorska rektorom univerzity v Padove. BIRNBAUM, M.: *Janus Pannonius: Poet and Politician*. Záhreb : Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1981, s. 22.

⁵⁸ CSAPODI-GÁRDONYI, K.: dielo cit. v pozn. 39, s. 32.

⁵⁹ Začal v Uhorsku šíriť umenie ranej renesancie a priviedol so sebou aj množstvo talianskych úradníkov a príbuzných. Tamže, s. 28. Podobné možno predpokladať aj o kaločskom arcibiskupovi Giovannim Buondelmondeovi. Pozri KARDOS, T.: dielo cit. v pozn. 1, s. 51.

⁶⁰ Tamže, s. 73.

⁶¹ Tamže, s. 36.

⁶² Ján Pannonius sa narodil 29. 8. 1434 v Slavónsku v rodine nižšej šľachty. Mal 13 rokov, keď ho strýko poslal do Ferrary študovať u Guarina z Verony, ktorého mu odporúčal Vergerio. V Itálii Ján Pannonius v roku 1465 stretol aj Marsilia Ficina, tiež Regiomontana a Martina Ilkuschu (Olkusza), ktorí potom pôsobili na Academii Istropolitane. Po návrate do Uhorska, kde sa stal päťkostolským biskupom a bánom Chorvátsko-Slavónska, sa rovnako ako jeho strýko Ján Vitéz vzdialil Matejovi Korvínovi, ktorého protizápadnú politiku (výboje do Čiech a Rakúska) obaja neschvaľovali. K životu Jána Pannonia pozri Birnbaum, M.: dielo cit. v pozn. 57. Tiež zborník *Janus Pannonius (tanulmányok)*. Zost. Tibor Kardos a Sándor V. Kovács. Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1975. 603 s. a v ňom najmä TÓTH, I.: Janus Pannonius genealógiája, s. 65-76, BILLANOVICH, G.: Guarino da Verona iskolája és külföldi tanítványai, s. 77-82, Karácsonyi, B.: Janus Pannonius és a centralizáció, s. 93-118 a CSAPODI, Cs.: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára, s. 189-208.

⁶³ BIRNBAUM, M.: dielo cit. v pozn. 57, s. 208, pozn. 10.

Marziom, počas prenasledovaným benátskou inkvizíciou, ktorý sa stal vítaným na kráľovskom dvore Mateja Korvína a pôsobil ako vychovávateľ jeho syna Jána. Samého Mateja Korvína zobrazil ako kráľa, ktorý ani po zrade Vitéza a Pannonia nezanevrel na poctivých humanistov,⁶⁴ čo mali byť podľa Korvína byrokrati ochotní podieľať sa na posilňovaní jeho centrálnej moci. V tomto snažení už skutočne po jeho boku nestál Vitéz ani Pannonius, ale jágerský biskup Beckensloer a kaločský arcibiskup Gabriel z Martiny ako zároveň najvyšší a tajný kancelár.⁶⁵

Z ďalších známych osobností tohto obdobia a uhorského pôvodu J. Mišianik⁶⁶ spomína Matúša Ondreja z Hlohovca, ktorý pôsobil v arcibiskupskej kúrii v Padove v roku 1410, Kremničana Pavla Scheidera, ostrihomského kanonika, ktorý pôsobil ako profesor vo Ferrare, Vavrince Kretschmera z Banskej Bystrice, ktorý roku 1509 študoval v Bologni na náklady svojho strýka, päťkostolského biskupa Juraja Szatmáryho. Z ďalších osobností je to Ján z Prešova, člen literárnej Sodality, o ktorom sa pochvalne vyjadroval samotný Celtis, Gašpar Meissner (Meissener), ktorý sa v Banskej Bystrici zapodieval Catonovými Distichami, Krištof Petschmessing (Petschmessingsloer) z Levoče, krakovský bakalár, ktorý si roku 1471 odpisoval Juvenálove Satiry, Juraj Dertar (Derthar), bakalár viedenskej univerzity, smolnický rektor a notár roku 1456 a Matej zo Stropkova roku 1475 si opisujú Quidonovu De Columnia Historia Troiana. Hoci z ničoho nevyplýva, že Vavrincec Koch z Krompách by sa nejak zaujímal o humanizmus a renesanciu, vo svojom testamente z roku 1473 poručil svoju knižnicu profesorovi viedenskej univerzity Petrovi z Kronštatu – s tým, že ten ju na konci života postúpi fakulte a mestskej knižnici v Kremnici, čo sa aj stalo. Levočan Ján Henckel, ktorý študoval na krakovskej a viedenskej univerzite, od roku 1513 levočský farár, kazateľ kráľovnej Márie, bol v korešpondenčnom styku s Jánom Antoninom z Košíc, ktorý žil v Krakove ako lekár poľského kráľa a ktorý osobne poznal Erazma Rotterdamského. Valentinus Cybeleius Varasdiensis, ktorý asi desaťročie študoval v Taliansku, podporovaný päťkostolským biskupom Szathmárym, vydal v roku 1519 dielo Taurinus v Stauromachii, v ktorom sa snažil očistiť arcibiskupa Bakócza z viny na Dózsovom povstaní.⁶⁷ K posledným osobnostiam tohto obdobia patril Ondrej Jarabinus, ktorý okolo roku 1522 študoval v Bologni a nepochybne sa poznal s Jánom Baptistom z Banskej Bystrice, ktorý vtedy tiež študoval v Bologni (a predtým v Krakove, kde sa roku 1499 stal bakalárom, ba i profesorom) a po návrate vydával Cicerónove spisy s doslovmi. Martin z Trnavy, benediktínsky mních, ktorý ako opát študoval v roku 1514 v Krakove a roku 1516 vo Viedni, zasa vydal v roku 1523 dielo Opusculum ad regni Hungariae proceres, v ktorom vyzýval šľachtu k boju proti Turkom.

Z cudzincov popri už spomenutých osobnostiach, ako bol Bonfini, Galeotto Marzio, Giovanni da Ravenna, Pier Paolo Vergerio, Juraj Verner, Peter Illicinus, Leonard Cox (bývalý poslucháč Sorbony a Melanchtona v Tübingene, profesor krakovskej univerzity, rektor levočskej školy do roku 1521, keď odišiel do Košíc; zastupoval Henckela vo

⁶⁴ Tamže, s. 63.

⁶⁵ Tamže, s. 198.

⁶⁶ MIŠIANIK, J.: cit. dielo, s. 208-211, 213.

⁶⁷ BIRNBAUM, M.: dielo cit. v pozn. 13, s. 23.

funkcii kazateľa kráľovnej Márie; roku 1525 sa vrátil do Krakova) a Valentín Eck (roku 1520 v Krakove vydal dielo *De rei publicae administratione dialogus*, ktoré napísal v Bardejove), treba spomenúť aj Petra Ransana. Navyše keď sa v roku 1515 vo Viedni konal kongres, ktorý položil základy habsburskej moci v Uhorsku, v Bratislave sa stretol sliezsky humanista Gašpar Ursinus Velius s Johannesom Dantiscusom, ktorý bol členom sprievodu poľského kráľa, s Cuspinianom, ktorý bol čelným predstaviteľom humanizmu na viedenskej univerzite, so Sebastianom Speranciusom, s benátskym právnikom a diplomatom Hieronymom Balbom a s Jakubom Pisom⁶⁸ – v 15. storočí bolo Uhorsko skutočne užšie a mnohostrannejšie späté so zvyškom Európy ako kedykoľvek neskôr v novoveku.

V mnou skúmanej oblasti, teda v oblasti práva môžem uviesť Juraja Polykarpa z Kostolian, ktorý od roku 1453 študoval vo Ferrare a roku 1458 sa na príhovor Aenea Silvia a Jána Vitéza stal Korvínovým protonotárom s diplomatickými úlohami – bol napríklad na kongrese v Mantove a na ríšskom sneme v Norimbergu (1461), bol vyslaný aj k Piovi II., stal sa kaločským biskupom, od roku 1462 bol pisárom apoštolskej stolice a v Ríme ostal až do svojej smrti v roku 1489.⁶⁹ J. Kuzmík vo svojom slovníku autorov so slovenskými vzťahmi⁷⁰ uvádza mená ako Hanns Hebenstreyt, člen košickej mestskej rady, ktorý roku 1404 napísal morálno-právny traktát o zásadách správania richtárov a členov mestskej rady Artikel wie sich ein yeczlicher Richter und Ratmann in dem Rat halten sall, Ján Henrici z Bratislavy, ktorý napísal právnický spis Summula super V libros Decretalium, zachovaný v Jagelovskej knižnici v Krakove, od neznámeho autora pochádza teologicko-cirkevnoprávny traktát o pokání vo forme listu trenčianskemu farárovi Jánovi z prvej polovice 15. storočia, Václav Pongráč preložil z nemčiny právo obsiahnuté v žilinskej mestskej knihe, Ján z Turca, známy kronikár pôsobil od roku 1465 ako advokát v Budíne, tam sa roku 1467 stal notárom krajinského sudcu, potom notárom hodnoverného miesta premonštrátskeho konventu v Šahách, opätovne notárom krajinského sudcu a až do svojej smrti v roku 1488 bol protonotárom. Zo Slovenska pochádzal aj Martin z Lubice, významný odborník v odbore kanonického práva, opät benediktínskeho škótskeho kláštora vo Viedni (+1464), a tiež Ján Levočský, ktorý roku 1500 ako notár v Levoči odpísal spis Bartholomaei Brixicuisis Brocarda in canonico jure.⁷¹

Aj vo funkcii kráľovského kancelára nachádzame právnicko vzdelané osobnosti – v roku 1439 kráľovský hlavný a tajný kancelár Juraj Pálóczy a kráľovnin kancelár Šimon Rozgonyi boli poslucháčmi práv, Peter Agmándi, kráľovnin podkancelár, dokonca decretorum doctor; vo funkcii ho v 40-tych rokoch nahradil Augustín Salánki, doktor kanonického práva. Aj v službách Mateja Korvína pôsobilo množstvo domácich právni-

⁶⁸ KOVÁCS, E.: Vzťahy krakovskej univerzity k Slovensku za renesancie. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, cit. dielo, s. 156-157.

⁶⁹ MIŠIANIK, J.: cit. dielo, s. 208-209. Tiež KUZMÍK, J.: *Slovník starovekých a stredovekých autorov prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 368.

⁷⁰ KUZMÍK, J.: dielo cit. v pozn. 69, s. 350-351, 355, 361, 370-371, 382, 387-390.

⁷¹ KUZMÍK, J.: *Doplňky a opravy k slovníkom starovekých, stredovekých a humanisticko-renesančných autorov prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 54.

kov,⁷² jeho posledným kancelárom bol Ján Filipec, ktorý rovnako ako mnoho právnický vzdelaných úradníkov po Matejovej smrti pokračoval v službách Vladislava II.,⁷³ ale čoskoro odišiel do kláštora a nahradil ho Tomáš Bakócz.

KNIŽNÁ KULTÚRA NA SLOVENSKU

Knižnice v sledovanom období vlastnili hlavne kapituly, kláštory a fary, občas cechy a výnimočne súkromné osoby. Nevieme, či Academia Istropolitana mala nejakú vlastnú knižnicu, je však pravdepodobné, že funkciu jej knižnice mala s univerzitou susediaca kapitulská knižnica, ktorá obsahovala bohatú teologickú, filozofickú a právnickú literatúru.⁷⁴ Zachovaný stredoveký rukopis so záznamom, že jeho majiteľ ho odovzdal Istropolitane namiesto univerzitného poplatku, by mohol znamenať, že Istropolitana (alebo aspoň niektoré jej fakulty) mali vlastnú príručnú knižnicu, zatiaľ sa však nepodarilo objaviť nijaký rukopis alebo inkunábulu s vlastníckym záznamom knižnice univerzity alebo jej fakulty.⁷⁵

Postupne sa vyvíjajúca mestská správa si vynútila vytvorenie aj mestských knižných (a to najmä právnických) zbierok.⁷⁶ O bratislavskej sa nám zachovalo len veľmi málo zmienok, zachoval sa len zlomok mestského práva z 15. a 16. storočia *Stattrecht zw Pressburgh*, ďalej takisto z 15. storočia nemecký preklad právneho diela *Summa legum Raimundi*. Používali sa určite aj formulárové knihy, odpis jednej takej sa zachoval z rokov 1583 – 85. V mestskom archíve sa navyše zachoval celý rad právnych rukopisných i tlačných kníh z oblastí cirkevného aj krajinského práva.⁷⁷

Pokiaľ ide o kníhtlač, najstaršou tlačiarňou na Slovensku bola pravdepodobne tlačiareň neznámeho typografa – *typographus Confessionalis*, ktorá sídlila v Bratislave a v rokoch 1477 – 1488 vydala štyri tlače – *Confessionale Antonina Florentina* (1477), leták s listom Mateja Korvína (1477), *Vita beati Hieronymi* (1478 – 79) a *Litterae indulgentiarum* (1480) pre Agnešu z Bratislavy. Zrejme išlo o talianskeho tlačiara, ktorý sa do Bratislavy dostal v súvislosti s dlhšími pobytmi Mateja Korvína v Bratislave. Skutočný rozvoj kníhtlače však na Slovensku nastáva až v posledných desaťročiach 16. storočia, dovtedy sa knihy len dovážali alebo prepisovali,⁷⁸ prípadne písali sa originálne diela

⁷² Pozri BÓNIS, Gy.: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1971, s. 219 a nasl.

⁷³ Tamže, s. 309 a nasl.

⁷⁴ KUZMÍK, J.: Knižná kultúra v Bratislave od 9. storočia do roku 1948, s. 18. Inventár bratislavskej kapituly spísaný v roku 1432 obsahoval všetky základné cirkevnoprávne diela. Tamže, s. 14.

⁷⁵ Tamže, s. 18.

⁷⁶ Mestské práva bývali zapísané v mestských knihách – tie sa zachovali v Bratislave (1364), Banskej Štiavnici (1378), Žiline (1378), Košiciach (1394), Kremnici (okolo 1410), Smolníku (1414), Bardejove (1431), Banskej Bystrici (1432), Banskej Belej (1471), Prešove (1474), Rajci (1485), Levoči, Spišskej Novej Vsi, Kežmarku, Trnave, Skalici, Trenčine a v iných mestách. Pozri Kuzmík, J.: *Knižná kultúra na Slovensku v stredoveku a renesancii*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 225.

⁷⁷ KUZMÍK, J.: dielo cit. v pozn. 74, s. 16-17.

⁷⁸ KUZMÍK, J.: dielo cit. v pozn. 76, s. 17-18.

(autori niektorých z nich sú uvedení v predchádzajúcom texte). Prvým známym kočujúcim knihkupcom bol Henrik Reh so sídlom v Košiciach, ktorý roku 1493 vymáhal svoju pohľadávku za dodané knihy od košického občana Jána Prewsa; dlh vyplatil za dlžníka mestský notár Štefan Seydel roku 1495, za čo získal sporné knihy. Podľa záznamov tridsiatkových registrov v Kežmarku kníhkupec Ambróz dovezol v rokoch 1484, 1485 a 1489 rôzne knihy, prior košického dominikánskeho kláštora poslal roku 1480 frátra s povozom, aby nakúpil v Benátkach potrebné knihy pre kláštor, roku 1495 jágerský biskup Tomáš Bakócz poslal učiteľa svojich synovcov do Košíc, aby tam pre nich nakúpil potrebné učebnice.⁷⁹

Okrem dovezených kníh na Slovensku a v Uhorsku kolovali aj knihy, prepisované domácimi pisármi – už v roku 1273 vlastnil spišský prepošt Mutimír (1264 – 1284) necelú desiatku pergamenových kníh, z ktorých niektoré zrejme opísal sám, Tomáš z Piešťan pred rokom 1396 v Ostrihome odpísal spis *Processus iudiciarius*, Peter z Lubietovej roku 1424 mimo slovenského územia odpísal tri exempláre spisu o kanonickom práve *Concordantia* a roku 1427 Ebredanov spis *Summa super decretalibus*, Liebhard Egkenfelder, mestský notár v Bratislave, v prvej polovici 15. stor. opísal asi 15 kníh v latinskom a nemeckom jazyku, ktoré v testamente z roku 1455 rozdelil medzi inštitúcie a jednotlivcov,⁸⁰ fráter Pavol, rodený Tomáš Forgáč z Lučenca, roku 1515 ako benediktínsky mních v kláštore na Panónskej hore ako súčasť zborníka opísal *state Forma quando novicius profiteri debet* a roku 1516 *Benedictiones episcopales*, Matúš z Kútnik (de Bene Ethe), pravdepodobne ako notár kancelárie ostrihomského arcibiskupstva, roku 1512 odpísal zbierku cirkevnoprávnych formúl *Narratio literarum aggravatoriarum*, prešovský richtár Matej Ruskinovský (Rüstörfer) odpísal roku 1429 pre mesto bližšie neuvedenú právnu knihu, za ktorú dostal 400 denárov odmenu, v prvej polovici 15. storočia bol pre Prešov odpísaný kódex *Liber legum civitatis Epperies*, ktorý obsahuje magdeburské mestské právo a štatúty siedmich tavernických miest, roku 1481 neznámy skriptor v Prešove alebo pre Prešov odpísal *Summu legum Raimundi*, ktorá sa súdiac podľa rukopisných poznámok prešovských notárov Vavrinca Glogovitu, Kristiána Gzibnera a Imricha Fontana, skutočne v Prešove používala, Andrej Glosius zostavil tiež pre Prešov právnu príručku *Promptuarium politicum de libertatibus, juribus, consuetudinibus*.

⁷⁹ Tamže, s. 66, 69.

⁸⁰ V rokoch 1307 – 10 prior kartuziánskeho kláštora na Skale útočišťa, Konrád, pre kláštor vyhotovil viacero liturgických kníh, z ďalších prepisovateľov možno podľa Kuzmíka uviesť mená ako Václav Ganoys, Ján zo Spiša, Pavol Benedicti, Peter Opel, Henrik Stephani de Westfalia, Ján Reinensis, popradský richtár Mikuláš, Ladislav z Miškolca, Gregor zo Senice, Peter z Kremnice, Michal z Trnavy, Peter zo Štôly, Andrej zo Zolnej, Juraj z Kežmarku, Mikuláš z Čadce, Štefan Blum de Othin (z Ochtinej?), Ján Kosa de Suburbio, Gašpar Lamprecht, Mikuláš z Bugloviec, bardejovskí pisári Ján a Mikuláš, Benedikt z Turca, Mikuláš z Trnavy, Mikuláš z Liptova, Juraj z Prešova, tiež už spomínaní Gašpar Meissener, Juraj Derthar a Krištof Petschmessingsloer, ďalej Jakub z Levoče, Mikuláš Strabmair de Rain, Ján Gerardi, Vavrinec zo Stropkova, Martin Kraus, Ján Borhardi, Ján z Bardejova, Andrej Nicolai, Matej zo Starého, Gregor zo Stropkova, Blažej Sylpos, Ján Prividius, Ján Mayer, košický dominikán Daniel, Juraj Henckel, Matej z Prešova, Andrej Bogner, Ambróz z Bardejova, Ján z Bratislavy, Urban z Košíc, Baltazár z Bardejova, Michal Slavus alias Vandalus, Servác zo Spiša, Vincent Roder Czintek, Matej zo Zvolena a napokon už v predchádzajúcom texte spomínaný Ján Levočský. Tamže, s. 36-39. Odpisovatelia hudobných a notových diel sú uvedení na s. 101-103. Osobitnou otázkou knižnej kultúry, iluminovaním, sa Kuzmík zaoberá na s. 77-84.

V Bardejove dvaja skriptori v druhej polovici 15. storočia odpísali *Summu legum civilium Raimundi*, ktorá obsahuje aj glosy z prvej polovice 16. storočia, a napokon v Košiciach sa zachoval aj odpis Švábskeho zrkadla, ktorý sa tam zjavne pomocne používal.⁸¹ Pôvodnou je práca od neznámeho autora z čias Mateja Korvína *De praescriptiones et de aetate*.⁸²

Z tohto obdobia máme zachovaných aj niekoľko inventárnych súpisov knižníc – súpis rukopisných kníh *Inventarium rerum ecclesiae S. Martini*, zostavený kanonikom-kustódom Jakubom roku 1425 a odpísaný mestským pisárom do bratislavskej mestskej hospodárskej knihy roku 1432 v 67 záznamoch registruje 83 rukopisných kódexov kapitulskej knižnice v Bratislave. V roku 1460 bolo v inventári farského kostola v Bardejove zaznačených 30 rukopisných kníh, v Trnave v roku 1495 40 kníh. Bratstvo tela Kristovho v Bratislave v roku 1501 vlastnilo 96 kníh, z toho 16 rukopisov a 80 inkunábulí. V tom istom roku sa v Banskej Štiavnici na fare nachádzalo 33 kníh, u benedikťinov v kláštore v Kliži v roku 1508 28 kníh, v Lekýri šesť, na Skalke osem, v Hronskom Beňadiku jeden rukopisný a dva tlačené misály a „mnohé rôzne veľmi staré knihy“ a v roku 1520 na bardejovskej fare 17 kníh.⁸³

Zo súkromných knižníc som už spomenul Mutimíra, ktorý v roku 1273 odkázal spišskej kapitule deväť rukopisných kníh, aj Liebharda Egkenfeldera, ktorý v roku 1457 zanechal v testamente 37 rukopisných kníh, z roku 1466 máme zoznam 13 rukopisných kníh nitrianskeho biskupa Tomáša Döbrenteiho-Himfiho a z roku 1509 zoznam 94 zväzkov kníh bardejovského farára Juraja Petriho, ktoré prešli do farskej knižnice v Bardejove.⁸⁴

Najväčšia zbierka stredovekých rukopisov a inkunábulí zo Slovenska je však zachovaná v Albe Iulii, spravovaná Rumunskou akadémiou vied – bola tam koncom 18. storočia prevezená z Levoče. Obsahuje 115 kódexov a okolo 100 inkunábulí.⁸⁵

⁸¹ Tamže, s. 222-223.

⁸² SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava : VO PraF UK, 1998, s. 66.

⁸³ KUZMÍK, J.: dielo cit. v pozn. 76, s. 163, 211. Na banskobystrickej fare sa v roku 1532 nachádzalo až 153 kníh a v Prešove v roku 1553 85 titulov v 121 zväzkoch. U premonštrátov v Lelesi v roku 1569 bolo 40 titulov v 59 zväzkoch, v Nižnej Myšli v roku 1571 65 kníh. Podobne mali registre zostavené aj jezuitské kolégia v Trnave v rokoch 1561 – 67 a v Kláštore pod Znievom v rokoch 1586 – 1598, tam aj jezuitská rezidencia viedla katalóg od roku 1598. V roku 1589 župan Imrich Forgáč venoval mestskej škole v Trenčíne 157 kníh, ktorých zoznam je v mestskom protokole od P. Baroša. V 16. a prvej polovici 17. storočia mali katalógy aj knižnice františkánskych kláštorov v Bratislave, Trnave a Skalici, paulínske kláštory v Marianke a Lefantovciach. Zo začiatku 17. storočia sa zachovali aj inventáre sakristie bratislavského kostola (47 kníh), farských knižníc v Košiciach (v roku 1604 obsahoval 160 kníh) a Prešove (v roku 1606 175 titulov v 224 zväzkoch), nezachoval sa však katalóg farskej knižnice v Levoči ani katalóg, ktorý určite mala kapitulská knižnica ostrihomského arcibiskupstva v Trnave. Ďalšie katalógy z konca 16. a zo 17. storočia uvádza Kuzmík, tamže, s. 212-213.

⁸⁴ Tamže, s. 213-214. Na s. 213-215 sa spomínajú neskoršie súkromné knižnice Jána Dernschwama (z roku 1552 – obsahuje až 671 titulov), Mikuláša Oláha (z roku 1586), Stanislava Thurzu (tiež z roku 1586), Mikuláša Monoslaiho (1577), Jána Domčica (1584), Zachariáša Mošovského (1587), Štefana Fejerköviho (1596), Korlatina (1575), Rafaela Stegera (1579), Baltazára Alitisa (1589), Jána Haunolda (1595), Jakuba Benedictiho (1601), Jána Bišáka (1602), Pavla Halvepapia (1604), Alberta Hehvára (1616), Juraja Šmidelia (1617) a mnohých ďalších.

⁸⁵ Tamže, s. 163.

Zo zachovaných inkunábulí s právnou tematikou z územia Slovenska alebo s iným vzťahom k Slovensku možno uviesť:⁸⁶

Peter z Bardejova po menom Petrus Hungarus v rokoch 1482 – 1500 vytlačil v Lyone osem diel, okrem iných aj Codex Justiniani (1496) a Justiniani Institutiones (1497), banskoštiavnický notár Baltazár Stek v roku 1495 vlastnil dielo Bartholomaeus Anglicus – De proprietatibus rerum (1488), vydanie z roku 1483 vlastnil v rokoch 1567 – 78 aj Zachariáš Mošovský, z roku 1485 zasa pred rokom 1650 trnavská univerzitná knižnica, koncom 15. storočia, anonymný bardejovský rubrikátor vlastnil dielo Johannes Petrus de Ferarius – Practica nova judicialis (1473) a rubrikátor Vincent Roder Czinteke vlastnil Gratiánov dekrét (1474). Jeho vydanie z roku 1486 získal aj František Pohronec Slepčiansky v rokoch 1584 – 97, farár v Lubici v roku 1511 a v Spišskej Sobote (1513) vlastnil pápežské Decretales Gregora IX. (1482) – vydanie z roku 1496 získal roku 1588 Peter Metkovič, študent v Trnave a vydania z roku 1496 a 1500 pred rokom 1650 aj trnavská univerzitná knižnica, Bratstvo Panny Márie pred polovicou 16. storočia vlastnilo pápežské Constitutiones Klementa V. (1482) a dielo Bernardus Parmensis – Casus Decretalium (1484) a roku 1553 kňaz Štefan Leporinus kúpil v Trnave Corpus Iuris Civilis (1493). Mnohé vydania kníh z 15. storočia možno nájsť v neskorších katalógoch knižníc zo 17. storočia, pričom je možné, že aj dovtedy sa pohybovali po území Uhorska – paulínska knižnica v Mariánke vlastnila v roku 1615 Sermones... de legibus od Leonarda de Utino (1473), v kapitulskej knižnici zasa v roku 1633 možno nájsť diela Super quinque libros Decretalium I – II od Nicolaua de Tudeschis (1477), Apparatus super Decretales I – V pápeža Inocenta IV. (1478), Gratiánov dekrét (1479/1480, 1483, 1500), Corpus Iuris Civilis, Codex Justinianus (1483), Digesta Justiniani – Digestum vetus (1482), Decretales pápeža Gregora IX. (1493), Consilia cum Ludovici Bolognini tabula I – II (1498 – 1499), Compendium iuris canonici (1499), šarišská zemepánka Klára Kapiiová darovala roku 1643 františkánskej knižnici v Nižnej Šebastovej prvotlač Commentaria... Decretorum I – II (1479 – 1480) od Joanna de Anania, a napokon z františkánskej knižnice v Nitre sa zachovala prvotlač Repertorium utriusque iuris I – II (1476) od Petra de Monte.

Recenzentka: JUDr. Miriam Laclavíková

Súhrn

V príspevku sa autor zaoberá problematikou renesančného právnického vzdelávania, osobností a knižnej kultúry v Uhorsku do roku 1526. Počiatky renesancie v Uhorsku nachádza už koncom 14. storočia, vyvrcholenie tradične spája s vládou Mateja Korvína. Samotný príspevok je rozdelený na štyri časti – v prvej časti sa všeobecne zaoberá vymedzením obdobia šírenia renesančných myšlienok v Uhorsku, v druhej skúma vzdelávanie, s dôrazom na vyššie právnické vzdelávanie, v tretej venoval pozornosť osobnostiam uhorskej renesancie a vo štvrtej – právnickej knižnej kultúre.

---

⁸⁶ Tamže, s. 178-188.

Zusammenfassung

In seinem Beitrag befasst sich der Autor mit der Problematik der Juristenausbildung, den Persönlichkeiten und der Bücherkultur in Ungarn in der Renaissancezeit bis 1526. Er legt die Anfänge der Renaissance bereits Ende des 14. Jh. fest und ihren Höhepunkt verbindet er traditionsgemäß mit dem Regieren von Matthias Korvinius. Der Beitrag wird in vier Teile eingeteilt: Im ersten Teil wird der Zeitraum der Verbreitung des Gedankengutes der Renaissance in Ungarn abgegrenzt, im zweiten Teil wird die höhere Juristenausbildung erforscht, im dritten Teil widmet der Autor den Persönlichkeiten der ungarischen Renaissance und im vierten Teil der juristischen Bücherkultur seine Aufmerksamkeit.

Summary

The topics of legal education, top personalities and book culture during the Renaissance period prior to 1526 are dealt with. Early traits of Renaissance in the Hungarian Empire could have been seen as early as in the late 14th century, its peak being traditionally linked with the rule of Mathias Korvín. The paper itself comprises four parts dealing with general delineating of the Renaissance era ideas spreading in Hungary, the education, especially the one involving higher legal education, the personalities of the Hungarian Renaissance and legal books culture.

VZNIK PRÁVNEHO PORIADKU PRVEJ ČSR

Tomáš Gábriš

Predkladaný príspevok sa zaoberá problematikou vzniku československého právneho poriadku v roku 1918. Vychádza z analýzy tzv. recepčnej normy v spojení s problematikou právnej kontinuity a prameňov práva a s otázkou snáh o prekonanie právneho trializmu a dualizmu unifikáciou práva.

Prvým zákonom československého štátu (o jeho republikánskej forme ešte nebolo definitívne rozhodnuté) bol zákon, ktorý bol narýchlo pripravený A. Rašinom¹ v noci z 27. na 28. 10. 1918. Verejnosť sa s ním zoznámila nasledujúci deň z tlače a plagátov. Neskôr bol v čiastočne pozmenenej verzii publikovaný v Zbierke zákonov a nariadení pod č. 11 a stal sa známym ako tzv. „recepčná norma.“ Avšak vzhľadom na to, že pojmy norma a predpis nie sú totožné, že totiž tento predpis obsahoval recepčnú normu len ako jednu (prípadne dve) z noriem, nemožno celý tento predpis nazvať recepčným, a už vôbec ho celý nemožno nazývať recepčnou normou. Veď aj jeho názov znel O zriadení samostatného československého štátu – v jeho prvej vete totiž bolo konštatované: „Samostatný československý štát vstúpil do života,“² za čím nasledovalo päť článkov, ktoré vydal „Národný výbor menom československého národa ako vykonávateľ štátnej zvrchovanosti“. Článok 1 stanovil, že štátnu formu československého štátu určí Národné zhromaždenie po dohode s Československou národnou radou v Paríži. Zároveň dodal, že orgánom jednomyseľnej vôle národa a tiež vykonávateľom štátnej zvrchovanosti je Národný výbor – teda orgán, ktorý vydal tento zákon, sa v ňom sám prehlásil za orgán jednomyseľnej vôle národa. Článok 2 bol vlastnou recepčnou normou, keď v ňom bolo

---

¹ Právny zástupca a člen správnej rady Živnostenskej banky a čelný funkcionár Národnej demokracie. Sivák, F. a kol.: *Pramene a dokumenty k dejinám štátu a práva na území ČSFR II*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1992, s. 36. Ako podklad zákona slúžil rozsiahly elaborát právneho experta Pantůčka, ktorý však pre svoju rozsiahlosť (33 článkov) a svoj obsah (niektoré otázky boli len načrtnuté, štátny prezident mal mať diktátorské právomoci) nebol použiteľný. Pozri Laco, K.: *Ústava predmnichovskej ČSR a ústava ČSSR I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1966, s. 98.

² KADLECOVÁ, M. a kol.: *Československé dějiny státu a práva (1918 – 1945)*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 17.

³ O štátoprávnom význame preambuly tohto obsahu pozri Beňa, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2001, s. 19.

konštatované, že „všetky doterajšie zemské (krajinské) a ríšske zákony a nariadenia zostávajú zatiaľ v platnosti“. Článok 3 stanovil, že všetky samosprávne, štátne a župné úrady, zemské (krajinské), okresné a najmä obecné úrady sa podriaďujú Národnému výboru a zatiaľ úradujú a konajú podľa doterajších zákonov a nariadení⁴ (možno tak azda hovoriť už o druhej recepcijnej norme v tomto predpise) – okrem potvrdenia recepcie sa týmto článkom, samozrejme, sledoval cieľ podriadiť si štátny aparát, čo v českých podmienkach nebol veľký problém, ale na Slovensku, ako vieme, sa maďarskí úradníci len neochotne podriaďovali novej moci.⁵ Článok 4 sa zaoberal účinnosťou predpisu – teda dňom jeho publikovania, t. j. 28. 10. 1918, a nie až dňom vyhlásenia v úradnej zbierke, t. j. 6. 11. 1918. Za autentické znenie sa však považuje znenie uverejnené v Zb. z. a n.⁶ (medzi znením publikovaným v Zb. z. a n. a pôvodným znením boli totiž isté rozdiely). Napokon článok 5 uložil Národnému výboru vykonanie tohto zákona – teda orgán, ktorý vydal zákon, v ktorom sa vyhlásil za vykonávateľa štátnej zvrchovanosti, si sám uložil povinnosť vykonať tento zákon – teda dočasne v revolučných pomeroch koncentroval zákonodarnú a výkonnú moc. Zákon podpísali: A. Rašín, Fr. Soukup, A. Švehla, J. Stříbrný a za Slovákov V. Šrobár.

Príčiny spomínaných rozdielov medzi dvoma zneniami zákona o zriadení samostatného československého štátu nie sú celkom uspokojivo objasnené.⁷ Rozdiely sa týkali najmä článku 1 – kým v znení publikovanom v novinách stanovil, že štátnu formu určí NZ s ČSNR v Paríži – ako orgány jednotomyseľnej vôle národa a než sa tak stane, má štátnu zvrchovanosť vo vnútri štátu vykonávať Národný výbor, v znení publikovanom v Zbierke z. a n. (teda v znení autentickom, záväznom) tento článok síce tiež stanovil, že štátnu formu má určiť NZ po dohode s ČSNR v Paríži, ale za orgán jednotomyseľnej vôle národa už označoval iba Národný výbor. Vypadlo tiež obmedzenie, podľa ktorého mal NV vykonávať štátnu zvrchovanosť do času, kým sa určí štátna forma iba vnútri štátu.⁸ Ďalší rozdiel bol v článku 5, v ktorom pôvodné znenie zverilo vykonanie zákona „predsedníctvu“ Národného výboru.⁹

Tým, že (ako je to pri každej recepcii) aj touto recepciou normou (normami) sa zrušila platnosť a účinnosť uvedených právnych noriem a predpisov ako noriem dovtedajšieho štátu a zároveň boli prevzaté ako normy (predpisy) nového štátu¹⁰ môžeme považovať za nekorektné vyjadrenie zákona č. 11 o tom, že „uvedené predpisy“ „zostávajú zatiaľ v platnosti“. Nešlo totiž o ponechanie v platnosti starých noriem, rakúskych, či uhorských, ale o vznik nových noriem – československých. V dôsledku

⁴ Slovenská verzia zákona v článku 3 navyše obsahovala dovetok: „teda na území slovenskom podľa XLIV. čl. z r. 1868 jazykom slovenským“. Pozri Beňko, J. a kol.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 503-505.

⁵ O zabezpečenie spoľahlivosti a výkonnosti administratívneho aparátu sa staralo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska.

⁶ LACO, K.: cit. dielo, s. 97.

⁷ Tamže, s. 102, pozn. č. 7. Táto problematika však nie je predmetom tejto štúdie.

⁸ Tamže, s. 100.

⁹ Celé znenie pôvodného návrhu pozri tamže, s. 97-98.

¹⁰ Pozri BEŇA, J.: cit. dielo, s. 20-21.

uvedenej dvojjedinej funkcie recepcnej normy preto ani nemožno hovoriť o tom, že na území ČSR platili rakúske a uhorské predpisy – ich recepciou sa totiž tieto predpisy zmenili na české a slovenské, respektíve československé, avšak odlišné v českých krajinách a na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Len teritoriálne teda môžeme hovoriť o „slovenskom práve“,“¹¹ najvýstižnejšie možno hovoriť o československom právnom poriadku platnom v Českých krajinách na jednej strane a o československom právnom poriadku platnom na Slovensku a Podkarpatskej Rusi na strane druhej.

Z hľadiska kontinuity práva teda podľa normatívnej teórie išlo o kontinuitu v zmysle materiálnom. Pod formálnou kontinuitou sa totiž rozumel stav, keď nové zákony obsahovo rušia staré, ale svoju platnosť vyvodzujú z tej istej základnej normy (ústavy), formálne teda ide stále o ten istý právny poriadok, hoci sa neustále mení. Pri materiálnej kontinuite však právna norma prevezme svoj obsah od inej normy, prakticky keď štát x prevezme právny poriadok štátu y, na ktorého území vznikol (to je práve náš prípad), a normy sú potom síce obsahovo totožné, ale formálne sú to normy úplne iné.¹² Po druhej svetovej vojne sa otázkou kontinuity opätovne zaoberal akademik Luby, ktorý však dospel k záverom, ktoré sú v podstate totožné s výsledkami normatívnej teórie,¹³ hoci sám sa za normativistu nepovažoval, uznávajúc aj mimoprávne faktory. K debate v roku 1979 prispel aj Viktor Knapp, ktorý kontinuitu považoval za zachovanie právneho poriadku ako celku alebo aspoň takej jeho časti, ktorá sa blíži k celku. Hovoril potom o právnej kontinuite bezvýhradnej alebo s výhradami,¹⁴ pričom toto vymedzenie označil za formálnu právnu kontinuitu. Oproti nej však rozlišoval tzv. triednu kontinuitu, ktorú nedefinoval, chápal však pod ňou zachovanie spoločenského zriadenia, typu práva.¹⁵ Kontinuitu skúmal v jednote s jej dialektickým protikladom, diskontinuitou, ktorá vyjadruje relatívne samostatnú existenciu jednotlivých stupňov, resp. typov a etáp vývoja práva.¹⁶ Pojem kontinuita práva sa totiž podľa J. Beňu nevyčerpáva len recepciou práva, len prevzatím noriem; je to také prevzatie, ktoré zdokonaľuje, rozvíja a naplňuje staré formy novým obsahom. Recepcia je teda len jedným z prostriedkov uskutočnenia prvého štádia kontinuity práva, t. j. prebratia normatívneho materiálu. Tým sa proces recepcie práva končí a, naopak, proces kontinuity práva prechádza do svojho najvlastnejšieho štádia, prekonania prebratého. O kontinuite teda podľa neho môžeme hovoriť len pri kumulácii dvoch atribútov, t. j. pri prebratí a zrušení prvkov predchádzajúceho vývoja, ktorý však – a to je druhá podmienka – je bezprostredným predchodcom tohto stupňa, resp. etapy vývoja. Recepcia však podľa J. Beňu môže znamenať aj prebratie práva z bezprostredne nepredchádzajúcej etapy vývoja, ako to bolo pri recepcii rímskeho práva.¹⁷

¹¹ Tamže, s. 27.

¹² WEYR, F.: *Soustava československého práva státního*. Praha : Fr. Borový, 1924, s. 56-57.

¹³ LUBY, Š.: Kontinuita. In: *Právny obzor*, roč. XXVIII, 1945/46, s. 193.

¹⁴ KNAPP, V.: Dvě cesty československého práva: kontinuita a diskontinuita (1918, 1945). In: *Právník*, roč. CXVIII, 1979, č. 3, s. 273-274.

¹⁵ BEŇA, J.: Kontinuita v práve. In: *Právny obzor*, roč. 64, 1981, č. 4, s. 352.

¹⁶ Tamže, s. 354.

¹⁷ Tamže, s. 350 a 355. Niekedy sa pri recepcii rímskeho práva pre odlišnosť chápania recepcie hovorí radšej o romanizácii práva, teda o vplyve rímskeho práva na právo domáce. Pozri VOJÁČEK, L.: *České právní dějiny do roku 1918*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004, s. 61.

Spojac teda chápanie J. Beňu a Fr. Weyra, recepcia bezprostredne predchádzajúceho právneho poriadku v Beňovom chápaní je vlastne materiálnou kontinuitou v chápaní F. Weyra. Weyrovi stačí takáto recepcia na naplnenie pojmu kontinuita; na rozdiel od Beňu nevyžaduje žiadne ďalšie zmeny prevzatého obsahu právnych noriem – je to pochopiteľné, ak porovnáme svetonázorové hľadisko recepcie z roku 1918 a recepcie po druhej svetovej vojne. Pri kontinuite v roku 1918 chýbala ideologizácia v zmysle „vyššie – nižšie“ – právny poriadok monarchie nebol pokladaný za žiadny nižší stupeň vývoja, na zabezpečenie kontinuity skutočne stačila recepcia. Republika sa bez problémov dokázala stotožniť s obsahom právnych noriem z monarchie. Zmeny, ktoré urobila v rámci weyrovskej formálnej kontinuity, boli len zmeny nevyhnutné v súvislosti so zmenou formy vlády z monarchie na republiku; v takomto zmysle skutočne nebol dôvod zdôrazňovať diskontinuitu. Tú potrebovali zdôrazniť až stúpenci úplne nového spoločenského poriadku ľudovej demokracie, resp. socializmu. Na naplnenie obsahu pojmu kontinuita im už nestačila jednoduchá recepcia, súčasťou kontinuity musela byť aj zmena, zdokonalenie, pokrok – hoci vykonávaný až postupne, počas existencie režimu. Kým si teda Weyr mohol dovoliť rozlišovať kontinuitu materiálnu ako recepciu v okamihu vzniku nového štátu, resp. prijatia novej ústavy, a kontinuitu formálnu, ktorá nastala až po vytvorení existencie stabilného právneho poriadku, nový pohľad potreboval tieto dve ponímania kontinuity spojiť do jedného. Z toho teda pramení rozpor medzi ponímaním kontinuity v prvej a v druhej polovici 20. storočia. Otázkou je, či ešte aj dnes máme trvať na prvku pokroku, alebo môžeme opäť začať považovať aj samotnú recepciu za kontinuitu a vrátiť sa späť k rozlišovaniu kontinuity medzi dvomi po sebe nasledujúcimi právnymi poriadkami (materiálna kontinuita) a kontinuity samotného právneho poriadku, ako jeho sebaobnovovania novelami tvoriacimi súčasť toho istého právneho poriadku, odvodeného od tej istej základnej normy (ústavy).¹⁸

Teraz však späť k našej skúmanej recepčnej norme – jej ďalšou zaujímavosťou je to, že hovorí o dočasnej platnosti recipovaných predpisov („zostávajú zatiaľ v platnosti“) – evidentne sa rátało s vytvorením nového československého právneho poriadku s úplne novými právnymi predpismi a normami, vydanými po 28. 10. 1918. Takéto formulácie však obsahovali vtedajšie recepčné normy v celej Európe, resp. vo všetkých štátoch vyrovnávajúcich sa s problémom recepcie práva po územných zmenách spôsobených prvou svetovou vojnou.¹⁹ Problematická je navyše aj formulácia, podľa ktorej „všetky“ zákony a nariadenia mali zostať v platnosti, čo by však znamenalo aj recepciu predpisov

¹⁸ Jeden z názorov hovorí, že aj po roku 1989 bol zaznamenaný pokrok práva vzhľadom na predchádzajúce obdobie, teda požiadavka pokroku ako súčasť kontinuity práva je u niektorých autorov stále aktuálna. Pozri HORÁK, O.: Problematika recepcie a občanské zákoníky. In: *Vývoj právných kodifikácií*. Ed. Karel Schelle. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 150-164.

¹⁹ Pozri vývoj vo Francúzsku, Rakúsku, Taliansku, Juhoslávii, Poľsku, Rumunsku a ČSR v článkoch FRITZ, J.: Unifikační problém jinde a u nás. In: *Právní obzor*, roč. IX, 1926, s. 411-431. VAVERKA, F.: Unifikační problém v právních porádkoch štátov poválečnej Strednej Európy. In: *Právní obzor*, roč. XX, 1937, s. 337 – 365. Najnovšie Laclavíková, M.: Proces kodifikácie a unifikácie v ČSR v kontexte vývoja medzivojnovej Strednej Európy s prihliadnutím na oblasť súkromného práva. In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti : Zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU*. Trnava : PF TU, 2005, s. 210-228.

upravujúcich inštitúty typické pre monarchiu, ktoré by boli v príkrom rozpore s novým charakterom štátu. Medze recepcii preto neskôr stanovila ústava z roku 1920.²⁰

Omnoho väčším problémom však bola formulácia normy, ktorá uvádzala len zemské (krajinské) a ríšske zákony a nariadenia ako predpisy, ktoré mali „zostať zatiaľ v platnosti“. Zákonodarca si buď neuvedomil špecifické pramene uhorského práva, alebo ich zámerne vynechal, s úmyslom, aby tie na území československého štátu, resp. jeho slovenskej a podkarpatorskej časti neplatili. Zrejme správnou je prvá možnosť, na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi by totiž inak vzniklo právne vákuum v dôležitej sfére súkromného práva. V prospech prvej možnosti hovorí aj samotná právna prax prvej republiky, ktorá za pramene práva považovala okrem Ústavnou listinou upravených foriem právnych predpisov aj ďalšie formálne pramene práva, špecifické pre bývalý uhorský právny poriadok.²¹ Niektorí teoretici prišli dokonca s myšlienkou tzv. konkludentnej recepcie (Hexner),²² podľa ktorej štát mlčky recipoval aj obyčajové právo a kuriálne decízie (z rokov 1912 – 18 s mocou zákona, a to dvoch druhov – plenárne rozhodnutia a rozhodnutia právnej jednotnosti), ako dokazuje neskoršia súdna prax.

Za pramene československého práva môžeme teda považovať zákony prijaté jednak Národným zhromaždením (popríklad ešte Národným výborom) a tiež tie, ktoré sa súčasťou právneho poriadku stali recepciou, obdobne to platí aj pre nariadenia, ako ďalší prameň československého práva. Na Slovensku a Podkarpatskej Rusi musíme navyše za prameň práva považovať aj obyčajové právo ako základný prameň súkromného práva, prejavujúce sa najmä v súdnych rozhodnutiach, a kuriálne decízie z rokov 1912 – 1918. Po zriadení Najvyššieho súdu ČSR (zákonom č. 5/1918 Zb. z. a n.) sa však, pochopteľne, vynorila otázka, či predchádzajúce záväzné rozhodnutia uhorskej Kúrie mali byť záväzné pre Najvyšší súd, alebo nie. Prevažoval názor, že nie, čo sa prejavilo aj v súdnej praxi Najvyššieho súdu, konkrétne sa uvádza rozhodnutie z 3. 12. 1934 Pres. 912/34, č. 1890, v ktorom sa Najvyšší súd odchýlil od rozhodnutia Kúrie č. 8 z 19. 2. 1916.²³ Existovali však aj názory, že záväzná moc kuriálnych decízií neprestala platiť.²⁴ Zaujímavý bol názor Ernesta Zieglera,²⁵ ktorý tvrdil, že do 28. 10. 1918 vynesené a vyhlásené judikáty právnej jednotnosti a plenárneho zasadnutia možno zmeniť len novým rozhodnutím 11-členného senátu NS; rozhodnutím 11-členného senátu zvolaného ad hoc možno dokonca vyniesť nový judikát právnej jednotnosti, ktorý 15. dňom po uverejnení v Úradnom liste republiky Československej v Prahe viaže všetky súdy. Situáciu týkajúcu

²⁰ Pozri HORÁK, O.: cit. dielo, s. 150 – 164.

²¹ K historickoprávnej analýze vývoja týchto prameňov pozri LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. Bratislava : Iura Edition, 2002. 626 s. K teoretickému pohľadu na obyčajové právo pozri Rouček, F.: *Občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Všeobecná časť I.* Kroměříž : J. Gusek, 1927, s. 35 a nasl.

²² HEXNER, E.: Zvykové právo v Československej republike. In: *Právny obzor*, roč. IX, 1926, s. 497 – 502, 529 – 535, 561-570.

²³ FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Šamorín : Herucka, 1998, s. 31, pozn. č. 5.

²⁴ HORÁK, J.: Niektoré otázky ohľadne prameňu občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. In: *Právny obzor*, roč. VIII, 1925, s. 13.

²⁵ ZIEGLER, E.: Účinnosť rozhodnutí plenárnych a rozhodnutí právnej jednotnosti. In: *Právny obzor*, roč. XVIII, 1935, s. 357.

sa prameňov práva ešte viac skomplikoval § 98 Ústavnej listiny, ktorý ustanovil, že sudcovia sú viazaní len zákonom. To by teda vylučovalo aj použitie obyčajového práva, ktoré však, ako vieme, bolo prameňom nášho práva až do roku 1950. Len sa ďalej nevyvíjalo a ustrnulo na stave, v akom bolo recipované,²⁶ lebo Najvyšší súd napriek názorom, ktoré mu tú právomoc priznávali (Ziegler), obyčajové právo v podstate ďalej nerozvíjal. Veď v zmysle znenia spomínaného § 98 ani rozhodnutia NS sa nemali stávať prameňmi práva vo formálnom zmysle, a to ani keď menili kuriálne decízie z rokov 1912 – 1918. Uznávanie autority rozhodnutí Najvyššieho súdu bolo teda iba faktické, nemalo oporu v žiadnej právnej norme.²⁷ Všetky pokusy napasovať na Najvyšší súd normotvorné právomoci uhorskej Kúrie, odvolávajúc sa pritom na recepciu uhorských noriem túto právomoc upravujúcich, skončili neúspechom, pričom sa argumentovalo úplne novým charakterom štátu a jeho právneho poriadku.

Ďalšími špecifickými prameňmi práva v bývalom Uhorsku (a následne na Slovensku a Podkarpatskej Rusi) boli privilégiá a štatúty. V prvej ČSR mohol štatút výnimočne, keď to zákon ukladal, stanoviť platné súkromnoprávne pravidlo²⁸ – tak to bolo v prípade mestských a krajinských štatútov (normotvornú pôsobnosť krajinského zastupiteľstva upravovali § 56 – 57 zákona č. 125/1927 Zb. z. a n.). Takisto na základe zákonného zmocnenia mohli krajinskí prezidenti Slovenska a Podkarpatskej Rusi vydávať výpovedné a sťahovacie poriadky, ktoré boli tiež prameňmi súkromného práva²⁹ (štatúty aj výpovedné a sťahovacie poriadky teda svoju autoritu odvodzovali od zákona, ktorý povoľoval ich vydávanie). Privilégiá, ktoré mali svoj pôvod v kráľovských listinách spreď roku 1848 a priznávali ich držiteľom súkromnoprávne výsady, napr. vyberať v určitej obci jarmočné a tržné, zostali zachované aj v prvej ČSR, bez ohľadu na to, že šľachtictvo bolo zákonom zrušené³⁰. Zrušenie šľachtictva totiž nemalo vplyv na súkromnoprávne postavenie bývalých šľachticov a právo vyberať napríklad spomínané jarmočné a tržné bolo práve výsadou súkromnoprávnou. Takto sa odôvodňovala aj odlišná úprava pomerov bývalých šľachticov, pretrvávajúca najmä v rodinnom práve.

Výsledkom recepcie bol teda fakt, že v rôznych častiach republiky (a navyše aj pre niektoré vrstvy obyvateľstva) platilo relatívne odlišné právo, aj keď sa uvádza, že krátkodobým zavedením ABGB v Uhorsku v rokoch 1853 – 1861 sa začala aj uhorská súdna prax prikláňať k myšlienkam a právnym vetám tohto zákonníka a právny poriadok Uhorska sa tak do istej miery priblížil rakúskemu súkromnému právu. Luby však tvrdí, že to bola len účelová argumentácia českých právnických kruhov, neznalých uhorského práva.³¹ Fakticky však na území prvej ČSR platil najprv právny trializmus, neskôr v pod-

²⁶ LUBY, Š.: Unifikačné snahy v oblasti československého súkromného práva v rokoch 1918–1948. In: *Právny obzor*, roč. L, 1967, č. 6, s. 573.

²⁷ K zložitosti tejto problematiky pozri LACLAVÍKOVÁ, M.: Recepcia obyčajového práva a práva kuriálnych decízií v prvej ČSR (príspevok k histórii súkromného práva na Slovensku). In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2005, s. 149-167.

²⁸ FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A.: cit. dielo, s. 32.

²⁹ Tamže.

³⁰ Tamže.

³¹ LUBY, Š.: dielo cit. v pozn. 26, s. 574-575.

state „už len“ dualizmus. Okrem rozdielov medzi právnymi predpismi platnými v Čechách a na Slovensku (a Podkarpatskej Rusi) totiž v zmysle ustanovení zákona č. 76/1920 Zb. z. a n., ktorým bolo k ČSR inkorporované Hlučínsko, zostali na jeho území v platnosti dovtedajšie nemecké právne normy, „pokiaľ sa to dalo zlúčiť s československou zvrchovanosťou.“³² Československé zákony vyhlásené od 1. 5. 1920 však nadobúdali platnosť aj na Hlučínsku. Rozdiely medzi platným predchádzajúcim právnym poriadkom a československým právnym poriadkom sa mali odstrániť vládnymi nariadeniami. Zákon č. 76/1920 Zb. z. a n. v tomto zmysle zmocňoval vládu urobiť potrebné opatrenia. Postupne tak bola na Hlučínsku nariadením č. 152/1920 Zb. z. a n. rozšírená pôsobnosť zákonov a nariadení z oblasti súkromného práva a súdnej správy, nariadením č. 321/1920 Zb. z. a n. pôsobnosť československých zákonov a nariadení z oblasti verejnej správy, nariadením č. 456/1920 Zb. z. a n. z oblasti vojenskej správy a napokon ďalšie nariadenia upravili správu daní, rozšírenie právomocí policajného komisariátu a i. V podstate sa tak okrem niektorých drobných otázok prešlo od právneho trializmu k dualizmu. Prekonať tento dualizmus však už nebolo také jednoduché. Problém duality právneho poriadku bol totiž ešte znásobený tým, že veľká časť práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi bola k dispozícii len v maďarskom znení. Určité snahy o preklady základných súkromnoprávných predpisov vidíme v dielach vydávaných pod vedením Emila Stodolu,³³ veľkým počinom bol tiež komentár k občianskemu právu od Roučka a Sedláčka. Hneď po vzniku republiky aj slovenskí právnici združení v Právnickej jednote³⁴ prišli s myšlienkou maďarsko-slovenského právnického slovníka.³⁵

V záujme postupného odstraňovania právnych rozdielov bolo zákonom č. 431/1919 Zb. z. a n. zriadené Ministerstvo pre zjednotenie zákonodarstva a organizácie správnej,³⁶ skrátene ministerstvo unifikácií (na čele s Milanom Hodžom),³⁷ ktoré však trpelo nedostatkom finančných prostriedkov a často narážalo na problémy spôsobené rozdiel-

³² Pre Vitorazsko a Valčicko však platilo, že dňom pripojenia, totiž 30. 7. 1920 na ich území platí československý právny poriadok. LACO, K.: cit. dielo, s. 158. Rovnako pre územia získané na československo-pruskej hranici zmluvou s Nemeckom (č. 218/1933 Zb. z. a n.) – pozri vládne nar. č. 15/1934 Zb. z. a n.

³³ STODOLA, E.: *Zákony súkromnoprávne 1-3*. Bratislava : Universum, 1926, 1928, 1930, 1150 s.

³⁴ O založení Právnickej jednoty na Slovensku pozri BAŘINKA, C.: Založení „Právnické jednoty na Slovensku“. In: *Právny obzor*, roč. III, 1920, s. 61-62. Za predsedu bol zvolený Fajnor, orgánom Jednoty bol vedecký časopis *Právny obzor* dr. Emila Stodolu, ktorý ho Jednote zadarmo prenechal.

³⁵ STODOLA, E. – ZÁTURECKÝ, A.: *Návrh slovenského právneho názvoslovia (Maďarsko-slovenská právnická terminológia)*. Martin, 1919.

³⁶ K činnosti ministerstva a porovnaniu s poľskou kodifikačnou komisiou pozri LACLAVÍKOVÁ, M.: dielo cit. v pozn. 19, s. 187-219. Tiež FERANCOVÁ, M.: Unifikačné a kodifikačné snahy v oblasti súkromného (občianskeho) práva v ČSR (1918 – 1938) In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2003, s. 162-181.

³⁷ Prvým ministrom bol teda Milan Hodža (1919 – 20), druhým Vavro Šrobár (1920), tretím Vladimír Fajnor (1920 – 21), štvrtým Ivan Dérer (1921 – 22), piatym Ivan Markovič (1922 – 25), šiestym Leo Winter – poverený správou ministerstva, siedmym Ivan Dérer (1926), ôsmym Juraj Slávik – poverený správou, deviatym Milan Hodža (1926 – 27), desiatym Marek Gažík (1927 – 29), jedenástym Ľudovít Labaj (1929), dvanástym Anton Štefánek, trinástym Ján Šrámek (do 1938), štrnástym Josef Fritz (1938), pätnástym Ladislav Feierabend (1938), šestnástym Jaroslav Krejčí (1938).

nými politickými hľadiskami. V oblasti unifikácie práva však pôsobili aj ostatné ministerstvá, najmä ministerstvo spravodlivosti – unifikačné snahy sa totiž prejavovali vo všetkých právnych odvetviach.³⁸ Najviac však v oblasti súkromného práva, totiž občianskeho a obchodného,³⁹ kde sa rozdiely vnímali najcitlivejšie. Zvlášť obchodné právo svojou rozdielnosťou v západnej a východnej časti republiky mohlo brzdiť ekonomický rozvoj krajiny.⁴⁰ Nezanedbateľnými a pochopiteľnými sú tiež snahy o unifikáciu trestného práva,⁴¹ poskytujúceho štátu prostriedky na zabezpečenie dodržiavania právnych noriem a ochranu záujmov štátu aj jednotlivcov.

Záujem na unifikácii mala preto aj širšia odborná verejnosť. K uskutočneniu urýchlenej kodifikácie vyzvala zo Slovenska vládu a zákonodarný zbor napríklad Obchodná a priemyselná komora v Bratislave, Banskej Bystrici aj Košiciach, Ústredný zväz slovenského priemyslu, Obchodné grémium v Bratislave, Živnostenské spoločenstvo v Turčianskom Svätom Martine, Poľnohospodárska rada na Slovensku, z právnických kruhov sa vyjadrili: Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Zjazd advokátov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, ale aj Právnická fakulta Univerzity Komenského⁴² v Bratislave. Príspevky jednotlivcov, špeciálne učiteľov PF UK, boli pub-

³⁸ Pozri napríklad TUŠ, F.: Přehled sjednocovacích zákonodárných prací z oboru práva finančního za prvé desetiletí republiky československé. In: *Právny obzor*, roč. XI, 1928, s. 605-621. ČAKRT, K.: Unifikace československého finančního práva. In: *Právny obzor*, roč. XX, 1937, s. 510-515. VAVERKA, F.: Unifikácia československého práva finančného. Tamže, s. 366-374. BÍLOVSKÝ, F.: Unifikace zákonů zemědělských. Tamže, s. 305-337. HORA, J.: Unifikace práva filmového. Tamže, s. 446-455. PEŠKA, Z.: O unifikaci v oboru práva společovacího a shromažďovacího. Tamže, s. 543-552. LAŠTOVKA, K.: Unifikace práva správního. Tamže, s. 479-495. LAŠTOVKA, K.: Osnova zákona o řízení správním. In: *Právny obzor*, roč. XXI, 1938, s. 81-92. KUČERA, B.: Postupná kodifikace práva mezinárodního. In: *Právnik*, roč. LXVIII, 1929, s. 618-623. FRITZ, J.: Dokončení důležitých unifikačních prací v roce 1930. In: *Právny obzor*, roč. XIII, 1930, s. 20-32, 75-80, 107-112.

³⁹ Pozri napríklad SCHROTZ, K.: Civilní právo v prvých desíti letech Čsl. Republiky. In: *Právny obzor*, roč. XI, 1928, s. 622-703. LUBY, Š.: Nové československé občianske právo na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In: *Právny obzor*, roč. XX, 1937, s. 416-446. ZIEGLER, E.: Korreferát o unifikácii civilného práva procesného. Tamže, s. 265-275. Štajgr, F.: Referát o unifikaci civilního práva procesního. Tamže, s. 291-304. SZEGÖ, K.: Čo ostane v platnosti z rodného práva na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In: *Právny obzor*, roč. XXI, 1938, s. 25-33. HORA, V.: Přípravné práce ku sjednocení civilního řádu soudního. In: *Právnik*, roč. LXI, 1922, s. 296-310. FUNDÁREK, J.: Unifikácia obchodného práva. In: *Právny obzor*, roč. XX, 1937, s. 609-620. KIZLINK, K.: K osnově obchodního zákona z r. 1937. In: *Právny obzor*, roč. XXI, 1938, s. 281-293.

⁴⁰ Aj keď existovali aj úplne protichodné názory, tvrdiace, že obchodné právo unifikovať netreba. Pozri Druhý sjazd slovenských právnikov v Bratislave, dňa 30. a 31. októbra 1920. In: *Právny obzor*, roč. III, 1920, s. 68.

⁴¹ MILOTA, A.: První desetiletí československého zákonodárství trestního. In: *Právny obzor*, roč. XI, 1928, s. 594-604. MILOTA, A.: Referát Unifikačnímu kongresu právnicků z oboru trestního práva. In: *Právny obzor*, roč. XX, 1937, s. 496-504. DRBOHLAV, K.: Unifikace hmotného i formálního práva trestního v republice československé. In: Tamže, s. 220-232. MÍŘIČKA, A.: Osnova československého zákona trestního. In: *Právnik*, roč. LXI, 1922, s. 1-11, 33-48, 65-71.

⁴² Zriadená zákonom č. 375/1919 Zb. z. a n., nazvaná nariadením vlády č. 595/1919 Zb. z. a n. Nahradila dovtedajšiu PF, na ktorej sa ešte aj po vzniku ČSR skúšalo maďarské štátne právo, maďarská kráľovská moc, náuka a zákony o integrite územia koruny svätoštefanskej, čo bolo, samozrejme, neúnosné. Pozri Právnická fakulta v Bratislave. In: *Právny obzor*, roč. III, 1920, s. 62-63. Zřízení právnické fakulty v Bratislavě. In: *Právny obzor*, roč. IV, 1921, s. 247-250. K diskusi o unifikácii prispela Memorandom profesorského zboru PF UK v BA.

likované v Právnikovi,⁴³ Právnom obzore,⁴⁴ Prúdoch, Hospodárskej politike, Hospodárskych rozhľadoch, Hospodárstve a práve, ale aj v dennej tlači.⁴⁵ Napriek takému širokému záujmu, alebo práve kvôli nemu, postupovali unifikáčné práce len veľmi pomaly. Skutočne, ako jeden z dôvodov pomalej unifikácie sa popri notoricky známých finančných problémoch ministerstva unifikácie uvádza, že na rozdiel od iných krajín,⁴⁶ kde bola unifikácia zverená vládnej moci a pribratým odborníkom, v ČSR sa na jej prípravu podieľali široké, niekedy nielen odborné kruhy. Ved' len na Slovensku bolo I. Dérerom zriadených sedem odborných komisií pre jednotlivé právne odvetvia (občianske, verejné, finančné, trestné, obchodné, občianske procesné a sociálne).⁴⁷ Aj 1. zjazd advokátov na Slovensku v r. 1935 navrhol (neúspešne) zriadiť pri ministerstve unifikácií na spôsob bývalých slovenských odborných komisií komisie nové – kodifikačnú v Prahe, unifikačnú a recepčnú v Brne a republikačnú a prekladateľskú v Bratislave.⁴⁸ Základom unifikačných prác malo byť podľa prevládajúcich predstáv vytvorenie tzv. legislatívneho archívu, ktorý mal byť spoľahlivým zdrojom platného textu prevzatých rakúskych a uhorských noriem, ktoré by sa potom republikovali,⁴⁹ čo mal byť druhý krok k unifikácii práva. Dôraz sa tiež napokon kládol na vytvorenie pevného unifikačného plánu, pričom všetky spomenuté kroky mali byť vykonané cestou zákona, alebo dokonca ústavného zákona. Výsledky však neboli prevratné – namiesto legislatívneho archívu sa napokon zrealizoval len ako súkromný počín vydanie Registra československého práva (v roku 1936), problém republikácie sa zasa skomplikoval čechoslovakistickou otázkou, v ktorom znení československého jazyka, českom alebo

⁴³ Pozri RÁTH, A.: Unifikácia. In: *Právnik*, roč. LIX, 1920, s. 153-162, 193-203.

⁴⁴ Napríklad STODOLA, E.: O unifikácii práva v Čsl. Republike. In: *Právny obzor*, roč. XX, 1937, s. 413-416.

⁴⁵ KINDL, V.: Slovenské unifikačné iniciatívy z let 1935 – 37 a jejich legislatívni vyústění. In: *K 75. narodeninám profesora Hubenáka* : Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej pri tejto príležitosti. Zost. Ivana Šošková. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2004, s. 23.

⁴⁶ Sledoval sa hlavne unifikačný proces vo Francúzsku, Taliansku, Rakúsku, Rumunsku, ale najmä v Poľsku a Juhoslávii, ako historicky najbližších slovanských štátoch. Pozri VAVERKA, F.: dielo cit. v pozn. 19. FRITZ, J.: dielo cit. v pozn. 19. POLITEO, I.: Unifikacija zakona u Jugoslaviji. In: *Právny obzor*, roč. XIV, 1931, s. 426-430. Přehled práv slovanských států. Tamže, s. 403-405. PERIČ, Ž.: Obyčejové právo v království Jugoslovanském. In: *Právny obzor*, roč. XV, 1932, s. 177-188. TASIČ, Gj.: O osnovách unifikace a kodifikace zákonů v Jugoslavii. Tamže, s. 369-377. LAPASNE, S.: Vývoj a nynější úprava občanského práva v Jugoslavii. In: *Právny obzor*, roč. XVI, 1933, s. 1-11, 41-49. Grňa, J.: Sjednocení jugoslávský civilní proces. In: *Právny obzor*, roč. XXI, 1938, s. 385-391. BAŘINKA, C.: Sjednocené polské právo obchodní. In: *Právny obzor*, roč. XVII, 1934, s. 274-277.

⁴⁷ V príspevku ministerstva unifikácií v prílohe Právneho obzoru z roku 1925 sa spomína len šesť komisií – pre právo občianske, štátne a administratívne, finančné, pre otázky politické, pre civilný súdny poriadok a pre právo trestné – chýba tu komisia pre obchodné právo, ktorej členovia neboli ustanovení, a namiesto komisie pre sociálnopolitické zákonodarstvo je tu komisia pre otázky politické. Pozri O činnosti unifikačného ministerstva v poslednom vládnom období (1922 – 25) : Prejav ministra Dr. Ivana Markoviča pri odchode z ministerstva unifikácie dňa 11. 12. 1925. In: *Publikácie ministerstva pre sjednotenie zákonov a organizácie správy* : *Vestník* : *Zvláštna príloha Právneho obzoru*, roč. VIII, 1925, č. 10, s. 10.

⁴⁸ KINDL, V.: cit. dielo, s. 23-25.

⁴⁹ LAŠTOVKA, K.: Republikace právních norem předpřevratových. In: *Právny obzor*, roč. XIX, 1936, s. 373-378. NERMUTH, A.: Sjednocení a republikace převzatých právních předpisů. Tamže, s. 473-478. Hexner, E.: Publikácia niektorých rakúskych predpisov recipovaných. Tamže, s. 36-46.

slovenskom (či v oboch) sa majú prevzaté normy republikovať. Profesor Karvaš odporúčal aspoň vydávanie oficiálnych prekladov podľa vzoru Poľska, ak už nemožno vydávať autentické znenia zákonov v preklade. Napokon, hoci sa už pripravovala osnova ústavného zákona o republikácii právnych noriem, jeho prerokovanie vládou sa neuskutočnilo. Posledný krok, teda vytvorenie pevného unifikačného plánu, vyvolával najväčšie názorové rozdiely, keď sa jeho tvorcovia nedokázali zhodnúť ani na tom, čo a v akom poradí sa má unifikovať; navrhovalo sa dokonca splnomocnenie vlády na vykonanie zjednotenia predpisov (ako v prípade Hlučínska), ani tento plán sa však nezrealizoval a unifikácia pokračovala svojím pomalým tempom.⁵⁰

Pozrime sa v skratke, ako prebiehal a s akými výsledkami skončil unifikačný proces občianskeho, obchodného a trestného práva:

V odvetví občianskeho práva hmotného vrátane rodinného práva proces prebiehal na pôde piatich subkomisií. Kým subkomisie (subkomitáty) pre všeobecnú časť občianskeho zákonníka a pre záväzkové právo skončili svoju prácu už v decembri 1920, subkomisia pre právo rodinné⁵¹ pracovala až do roku 1923 a jej návrh bol zverejnený v roku 1924.⁵² Výsledky práce subkomisií⁵³ skúmala superrevízná komisia pri Ministerstve spravodlivosti od februára 1926 do 4. 11. 1931 na 321 schôdzach. V roku 1932 bol návrh vytlačený a predložený na medziministerské prerokovanie, ktoré však bolo príliš zdĺhavé, a preto bol návrh prerokovaný na ústnych medziministerských poradách od júna 1934 do júla 1935.⁵⁴ V roku 1937 konečne senát vydal tlačou Vládny návrh zákona, ktorým sa vydáva občiansky zákonník. Základom osnovy bol návrh z roku 1931, ale z pôvodného prvého dielu o práve osôb a práve rodinnom prešli do vládneho návrhu len normy o osobách, neboli prevzaté hlavy 2 až 5 osnovy z roku 1931, ktoré upravovali právo rodinné, konkrétne právo manželské, právny pomer medzi rodičmi a deťmi, osvojenie, poručenstvo a opatrovníctvo a podporu.⁵⁵ Vládny návrh sa v roku 1937 dostal aj do pléna Národného zhromaždenia⁵⁶ (z jeho prvého čítania sa zachovali stenografické záznamy prejavov jednotlivých poslancov a senátorov), avšak – hlavne pre medzinárodnopolitickú situáciu – vládny návrh nestihol prejsť celým legislatívnym procesom. Čiastkové unifikácie predstavujú v oblasti osobného práva zákon o znížení veku plnoleposti (447/1919 Zb. z. a n.), v rodinnom práve zákony o osvojení (56/1928 Zb. z. a n.), ale hlavne tzv. manželská novela (320/1919 Zb. z. a n.), v práve duševného vlastníctva

⁵⁰ KINDL, V.: cit. dielo, s. 25-30.

⁵¹ K unifikácii rodinného práva pozri ŠORL, R.: Manželské majetkové právo na Slovensku a ABGB v rokoch 1848 – 1949. In: *Vývoj právnych kodifikácií*. Ed. Karel Schelle. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 165-186.

⁵² VESELÁ, R. – SCHELLE, K.: Vývoj rodinného práva na území české republiky do roku 1945. In: *K 75. narodeninám profesora Hubenáka* : Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej pri tejto príležitosti, cit dielo, s. 193.

⁵³ Záznamy z porad slovanskej komisie pre obor občianskeho práva vydal Fr. Rouček. Pozri ROUČEK, F.: *Revise občanského zákona I*. Praha : Ministerstvo pro sjednocení zákonův a organizace správy, 1923, 80 s.

⁵⁴ KADLECOVÁ, M. a kol.: cit. dielo, s. 87.

⁵⁵ Tamže, s. 87-88.

⁵⁶ Pozri návrh v podobe senátnej tlače č. 425 z r. 1937 na www.psp.cz/eknih.

zákon o autorskom práve (218/1926 Zb. z. a n.), nakladateľskej zmluve (106/1923 Zb. z. a n.) a i.

Na unifikácii občianskeho súdneho poriadku sa pracovalo od roku 1922 na pôde Ministerstva pre zjednotenie zákonodarstva a organizácie správnej. Predbežný návrh osobitného zákona o súdnej príslušnosti bol vypracovaný už v roku 1923 a jeho prerokovanie začalo v pražskej procesnej komisii v októbri toho roku, v bratislavskej v máji budúceho roku. Porady odborných komisií o vlastnom zjednotenom OSP začali v Prahe vo februári 1926, v Bratislave v októbri, a boli úspešne skončené najprv v Bratislave v septembri 1929 a následne v Prahe v októbri toho roku. K týmto dvom procesnoprávnym návrhom sa navrhovali aj dva uvodzovacie zákony, napokon sa však ministerstvo unifikácií rozhodlo pre jednotný uvodzovací zákon k obom procesným zákonom. Konečný text osnovy uvodzovacieho zákona bol prerokovaný v komisii v Bratislave v septembri 1928, v Prahe v marci 1929.⁵⁷ Ministerstvo unifikácií pripravilo definitívny text osnovy celého návrhu v roku 1931 a publikovalo ho ako Návrh zákona o súdnej príslušnosti a civilného súdneho poriadku. Výsledky pripomienkového konania prerokovala Ústredná komisia pre formálne právo civilné v apríli 1933 a konečná verzia bola spolu s návrhom občianskeho zákonníka v roku 1937 predložená Národnému zhromaždeniu,⁵⁸ kde skončila rovnako ako návrh občianskeho zákonníka. Z čiastkových unifikácií možno uviesť zákon o základných ustanoveniach súdneho konania nesporného (100/1931 Zb. z. a n.), či zákon č. 161/1921 Zb. z. a n., ktorý zmenil niektoré ustanovenia zákonov o súdnej príslušnosti a súdnom konaní v občianskych veciach a o prejednaní pozostalosti atď.

V odvetví obchodného práva ministerstvo spravodlivosti v roku 1929 zriadilo komisiu pre unifikáciu obchodného práva;⁵⁹ výsledok jej práce však v roku 1937 zahŕňal len oddiely „obchodníci“ a „spoločnosti“ – úplne absentovala úprava obchodných úkonov. Aj táto osnova bola vydaná v roku.⁶⁰ Čiastočnú unifikáciu predstavovalo rozšírenie českého živnostenského poriadku na Slovensko (z. č. 259/1924 Zb. z. a n.), podobne zákona o s. r. o. (z. č. 271/1920 Zb. z. a n.), bolo vydané nariadenie o zriaďovaní s. r. o. a akciových spoločností, zvyšovaní základného kapitálu a zakladaní pobočných ústavov (465/1920 Zb. z. a n.) atď.

Pod záštitou ministerstva spravodlivosti bola vypracovaná a v roku 1921 publikovaná aj osnova všeobecnej časti trestného zákona, nazvaná *Zatímní návrh obecné části TZ*, obsahujúci delenie trestných činov na zločiny a prečiny, zavádzajúci polepšovne pre dospelých, zákaz trestu smrti (okrem prípadov recidívy doživotne odsúdeného a obdobia stanného práva), podmieňané odsúdenie (to zaviedol už zákon č. 562/1919 Zb. z. a n.) a i. Práce na osobitnej časti TZ skončili v júli 1924 a spolu so všeobecnou časťou výsledok zverejnilo ministerstvo spravodlivosti v roku 1926 ako *Prípravné osnovy trestného zákona o zločinoch a prečinoch a zákona priestupkového*. Osnova ďalšieho, prepra-

⁵⁷ Prejav ministra Šrámka v Poslaneckej snemovni NZ na 94. schôdzi dňa 22. 4. 1937.

⁵⁸ Pozri senátnu tlač č. 431 z r. 1937 na www.psp.cz/eknih.

⁵⁹ KADLECOVÁ, M. a kol.: cit. dielo, s. 89.

⁶⁰ *Osnova obchodního zákona*. Praha : Ministerstvo spravedlnosti, 1937, 222 s.

covaného návrhu bola vydaná v roku 1936 a obsahovala vyše 400 § – rozoznávala tripartíciu na zločiny, prečiny a priestupky.⁶¹ Predložená NZ mala byť až po unifikácii občianskeho práva, čo sa však neuskutočnilo. Matéria trestného práva hmotného však bola čiastočne unifikovaná početnými trestnoprávnymi zákonmi (proti útlaku – 309/1921 Zb. z. a n., na ochranu republiky – 50/1923 Zb. z. a n. a i.).

Z oblasti trestného práva procesného vyšiel v roku 1929 tlačou návrh trestného poriadku, procesnoprávna unifikácia sa do istej miery zrealizovala napríklad zákonmi č. 48/1931 Zb. z. a n. o trestnom súdnictve nad mládežou, z. č. 123/1931 Zb. z. a n. o štátnom väzení, z. č. 91/1934 Zb. z. a n. o spôsobe ukladania trestu smrti a doživotných trestov a i. V roku 1937 ministerstvo spravodlivosti ešte pracovalo na návrhu zákona o výkone trestov a zabezpečovacích opatreniach.⁶²

Niektoré čiastkové otázky, samozrejme, boli unifikované aj v iných odvetviach (napr. vo finančnom práve),⁶³ ale všetky veľké unifikačné pokusy stroskotali a museli byť odložené až na dobu po 2. sv. vojne, avšak už za úplne iných okolností.

Recenzentka: JUDr. Miriam Laclavíková

Súhrn

Autor sa v príspevku zaoberá problematikou vzniku a formovania právneho poriadku prvej ČSR. V rámci otázky vzniku sa zaoberá rozborom prvého zákona – č. 11/1918 Zb. z. a n., známeho ako recepcná norma a poukazuje na základné problémy spojené s jeho nepresnou formuláciou. Prispel tiež k doteraz pretrvávajúcej diskusii o právnej kontinuite a diskontinuite. V rámci formovania právneho poriadku prvej ČSR autor načrtáva problematiku právneho trializmu a dualizmu a jeho prekonávania.

Zusammenfassung

Der Autor des Beitrags befasst sich mit der Problematik der Gründung und Gestaltung der Rechtsordnung in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. In diesem Rahmen analysiert er das erste Gesetz Nr. 11/1918 der Gesetzesversammlung, bekannt als Rezeptionsnorm, und weist auf die grundlegenden, mit der ungenauen Formulierung verbundenen Probleme hin. Er möchte damit zur andauernden Diskussion über die Rechtskontinuität und -diskontinuität beitragen. Gleichzeitig wird vom Autor das Problem des Rechtstrialismus und -dualismus sowie deren Überwindung entworfen.

---

⁶¹ KADLECOVÁ, M. a kol.: cit. dielo, s. 84.

⁶² Tamže.

⁶³ Pozri pozn. č. 38.

Summary

The rise and creation of the First Czechoslovak Republic system of law is outlined, analysing its earliest act of law, the Act No. 11/1918 Col., known as a reception law, pointing out to the essential problems related to its somewhat vague wordings, contributing also to the discussion still in progress on legal continuity and discontinuity. The issues of legal pluralism and dualism and their overcoming are outlined.

ZÁKLADNÉ ZÁSADY TRESTNÉHO KONANIA

Lucia Gazareková

POJEM, VÝZNAM A SYSTÉM ZÁKLADNÝCH ZÁSAD TRESTNÉHO KONANIA

Trestný poriadok upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní, pričom treba rešpektovať základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb. Tak definuje zákonodarca účel Trestného poriadku hneď v prvom ustanovení. Základnou úlohou trestného konania je uplatňovanie účelu Trestného poriadku a tomu korešpondujúce pôsobenie pri upevňovaní zákonnosti, uskutočňovanie výchovy občanov v duchu dôsledného zachovávanía zákonov a pravidiel občianskeho spoluzitia a čestného plnenia povinností voči sebe navzájom, voči štátu a spoločnosti a preventívne pôsobenie. V prvom rade je ale základným cieľom trestného konania boj s trestnou činnosťou, boj s kriminalitou.

Celý systém trestného konania je podriadený týmto cieľom a účelu zákona. Každý systém je tvorený s určitým cieľom. Analýza každého daného systému má viesť k zvýšeniu schopnosti tohto systému plniť úlohy, pre ktoré vznikol a práve preto je dôležité rozoberať dôsledne všetky vzťahy a javy, aby sa ukázalo, čo je v danej etape pre potlačenie kriminality najdôležitejšie a aká má byť zákonná úprava, aby tieto vzťahy a javy čo najlepšie ovplyvnila. Práve preto je také dôležité formulovanie základných zásad, keďže sa chápu ako pramene, východiskové body a ich správne formulovanie je nezanedbateľným aspektom aj každej zmeny, novely či rekonifikácie.

Všeobecnejšie, v súlade s teóriou práva možno o základných zásadách práva hovoriť ako o základných prvkoch právneho systému. „Existujúci právny systém štátu je súhrn (momentálne) platných právnych noriem a ich väzieb. Tento súhrn platných právnych noriem nazývame tiež jednoducho právo alebo platné právo, pozitívne právo, prípadne objektívne právo.“¹ Funkciou zásad v právnom systéme je vymedzovať určitý rámec, v ktorom prebieha fungovanie celého systému právnych noriem.

---

¹ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PF UK, 1995, s. 207.

Zásady zahŕňajú aj určovanie cieľov tohto fungovania a vzťah medzi cieľmi a právnymi prostriedkami ma realizáciu týchto cieľov. Ešte presnejšie možno podstatu zásad vysvetliť, keď o nich budeme hovoriť ako o najtypickejších rysoch obsahu daného systému a významných regulatívnych prvkoch v štruktúre práva. Systém základných zásad má veľmi dôležitú úlohu pre každé konkrétne odvetvie práva z hľadiska celistvosti právneho odvetvia ako elementu v systéme práva. Aby tento systém mohol fungovať, sú ustanovené pevné právno-politické princípy, na ktorých je vybudovaná celá organizácia trestného konania.

„Znalosť základných zásad trestného konania je predpokladom správneho pochopenia jeho podstaty, pochopenia jednotlivých ustanovení a inštitútov Trestného poriadku a s tým súvisiaca aj ich aplikácia v praxi. Charakter trestného konania je určený súhrnom všetkých princíпов, na ktorých je konkrétne konanie budované, ale samozrejme je nutné poznať význam a uplatňovanie každej z jednotlivých zásad.“²

„Zákonodarca nevytvára a nevymýšľa základné zásady, ale ich len odhaľuje a formuluje. Formulácia základných zásad trestného procesu, podobne ako formulácie v ústavách jednotlivých štátov vychádzajú nie len z objektívnej reality spoločenských vzťahov v tom-ktorom štáte, ale tiež z toho, čo sa považuje v zákone, v teórii i praxi za dôležité natoľko, aby to bolo špeciálne zdôraznené.“³

„Základné zásady trestného konania sú pravidelne charakterizované ako vedúce právne idey, ktoré sú v dôsledku svojej povahy základom, na ktorom je vybudovaná organizácia trestného konania a úprava činnosti jeho orgánov.“⁴

Základné zásady odzrkadľujú stupeň demokratizmu, ktorý sa v právnom štáte dosiahol na úseku trestného procesu, tvoria základnú orientáciu potrebnú na praktickú aplikáciu zákonov orgánmi činnými v trestnom konaní.

Autori všetkých vedeckých, náučných a teoretických publikácií pred novembrom 1989 zdôrazňovali triednu podstatu trestného konania a trestného práva procesného a s tým súvisela aj aplikácia jednotlivých zásad v praxi. „Tak ako československé trestné právo hmotné vyjadruje aj československé trestné právo procesné vôľu robotníckej triedy, poskytuje ochranu spoločenským vzťahom, na ktorých má vládnuca robotnícka trieda a všetok pracujúci ľud životný záujem, a uskutočňovaním trestnej hrozby bráni rozvoju spoločenských vzťahov, ktoré sú z hľadiska záujmov pracujúcich škodlivé. Naše trestné konanie ako významná zložka súdництва neslúži úlohám vykorisťovania a útlaku pracujúcich ako v ktoromkoľvek vykorisťovateľskom štáte, ale je nástrojom ľudovej strany moci na ceste ku komunizmu. Jeho ostrie je zamerané proti zločineckej činnosti pozostatkov zvrhutej vykorisťovateľskej triedy a protispoločenských parazitných živlov, proti násilníkom a osobám hrubo porušujúcim spoločenský poriadok, ako aj proti snahám imperialistických štátov organizovať zvonku nepriateľskú činnosť proti našej krajine.“⁵

---

² ŽILA, J.: *Zásada vyhledávací v trestním řízení*. Praha : Academia, 1983, s. 1.

³ ŠÁMAL, P.: *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha : Aspi, 1992, s. 24.

⁴ RUŽEK, A. a kol.: *Československé trestní řízení*. Praha : Orbis, 1977, s. 8.

⁵ INCIARDI, J. A.: *Trestní spravedlnost*. Praha : 1994, s. 138.

Právnik musí poznať aj históriu, a v súvislosti so zásadami trestného konania zvlášť. Jednotlivé zásady sú aj odrazom vzťahov v praxi, odzrkadľujú potreby praxe a smer vývoja trestného konania.

Cieľ trestného konania je v podstate všade rovnaký, konkrétna úprava trestného procesu je v rozličných obdobiach, v rozličných spoločenských systémoch odlišná. Rozdiely ovplyvňujú napríklad tradície, politický režim, a sú aj prípady, keď vo federatívnom štáte popri jednotnom federálnom súdnictve existujú rozdielne procesné systémy v jednotlivých štátoch.

Zákonodarca zvyčajne zdôrazňuje význam základných zásad trestného konania aj tým, že sú ustanovené hneď za účelom Trestného poriadku, v § 2 Trestného poriadku. Základné zásady trestného konania možno deliť z viacerých hľadísk:

- zásady ustanovené nielen v Trestnom poriadku, ale aj v Ústave Slovenskej republiky (napr. zásada stíhania len zo zákonných dôvodov, zásada prezumpcie nevinoty),
- zásady, ktoré platia pre všetky štádiá trestného konania (napr. zásada prezumpcie nevinoty, zásada práva na obhajobu) a zásady, ktoré platia len pre určité štádium trestného konania (napr. zásada verejnosti typická iba pre hlavné pojednávanie),
- zásady dokazovania (napr. zásada voľného hodnotenia dôkazov, zásada náležitého zistenia skutkového stavu veci bez ôvodných pochybností),
- zásady začatia konania (napr. zásada oficiality, zásada legality),
- zásady ustanovené v rámci rekodifikácie Trestného poriadku (napr. zásada kontradiktórnosti, zásada práva na zákonný a rýchly proces).

ZÁSADA STÍHANIA LEN ZO ZÁKONNÝCH DÔVODOV

§ 2 ods. 1

Nikto nemôže byť stíhaný ako obvinený inak, než zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanovuje tento zákon.

Táto zásada vyplýva z dikcie článku 17 Ústavy Slovenskej republiky. Zaraďuje sa medzi základné ľudské práva a slobody, vylučuje bezdôvodné stíhanie občanov a zároveň zaručuje, že práva dôvodne stíhaných občanov budú obmedzené len v zákonom prípustnej miere. Je procesným doplnkom hmotnoprávnej zásady „nullum crimen sine lege“ (žiaden trestný čin bez zákona).

Slovenská republika uznáva a vo svojom právnom poriadku rešpektuje všetky demokratické zásady trestného konania uvedené v medzinárodných zmluvách, ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom, ktorý ustanovuje zákon. Na základe článku 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky majú medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách prednosť pred zákonom. Tieto zásady, uvedené najmä v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950 s dodatkovými protokolmi a v ďalších, sú zhodné so zásadami uvedenými v Listine základných práv a slobôd z roku 1991, v Ústave Slovenskej republiky a v neposlednom rade v Trestnom poriadku. Navzájom sa prelínajú a dopĺňajú a vytvárajú tak systém, ktorý zabezpečuje fungovanie trestného konania v súlade s požiadavkami demokratickej spoločnosti.

Dôvodom stíhania je odôvodnené podozrenie zo spáchania trestného činu, pričom musí byť dodržaný postup ustanovený Trestným poriadkom. Záujem na zistení skutkového stavu veci nesmie byť nadradený zásade zákonnosti, lebo by to mohlo viesť k snahe zistiť pravdu za každú cenu, teda aj za cenu porušenia zákona. Trestné stíhanie však možno viesť len v súlade so zákonom, lebo cieľ neposväcuje prípadné nezákonné prostriedky. Dodržiavanie tejto zásady je zárukou, že občania nebudú stíhaní bezdôvodne a že najmä do občianskych práv sa bude zasahovať len v zákonom odôvodnených prípadoch a spôsobom, ktorý ustanovuje zákon.

Trestný poriadok obsahuje dostatočné záruky, aby sa uvedená zásada aj v praxi uskutočňovala. Stačí uviesť len ako príklad dozor prokurátora nad konaním, ktoré predchádza konaniu pred súdom, práva obvineného, rovnosť strán v konaní pred súdom, inštitúciu predbežného pojednania obžaloby, neformálne a prístupné opravné konanie.

ZÁSADA ZDRŽANLIVOSTI

§ 2 ods. 2

Do základných práv a slobôd osôb v prípadoch dovolených zákonom možno zasahovať len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu trestného konania, pričom treba rešpektovať dôstojnosť osôb a ich súkromie.

Táto zásada sa objavuje až v novom, rekodifikovanom Trestnom poriadku, ide o novoformulovanú zásadu, ktorá úzko nadväzuje na zásadu stíhania len zo zákonných dôvodov a zásadu prezumpcie neviny. Tieto zásady dopĺňujú a prehlbujú.

Dôležité je chápať túto zásadu v celom rozsahu, to znamená, že sa netýka len osoby, voči ktorej sa vedie trestné konanie, ale všetkých osôb, ktorých sa trestné konanie akýmkoľvek spôsobom dotýka, či ide o svedkov, poškodených, alebo napr. zúčastnenú osobu. To znamená, že orgány činné v trestnom konaní a súdy by sa mali zdržať zásahov do základných ľudských práv a slobôd, keď sa tak stane, tak len v prípadoch, v ktorých účel konkrétneho trestného konania nemožno dosiahnuť iným spôsobom.

Základnou ideou zásady je obmedziť na najnutnejšiu mieru zásahy do ľudských práv a slobôd občanov, teda aj v zmysle nadbytočného predvolávania. Zakotvenie tejto zásady je výrazom humánosti trestného konania a úcty k základným právam a slobodám.

ZÁSADA SUDCU PRE PRÍPRAVNÉ KONANIE

§ 2 ods. 3

Ak tento zákon neustanovuje inak, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní o zásahoch do základných práv a slobôd podľa tohto zákona rozhoduje sudca pre prípravné konanie; sudca pre prípravné konanie rozhoduje aj v iných prípadoch ustanovených zákonom.

Ide o novoformulovanú zásadu, ktorá v našom trestnom konaní platí len od januára 2006. Samotný inštitút sudcu pre prípravné konanie zakotvil nový Trestný poriadok

v súlade s článkom 46 Ústavy Slovenskej republiky. V § 10 ods. 3 sú vymedzené kompetencie sudcu pre prípravné konanie ako sudcu súdu prvého stupňa, ktorý je rozvrhom práce poverený rozhodovať o zásahoch do základných práv a slobôd pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní, ale aj v iných prípadoch ustanovených týmto zákonom.

Ľudské práva a základné slobody môžu byť obmedzené len rozhodnutím súdu. Zvlášť keď nie je vo veci rozhodnuté o vine a treste, ale na dosiahnutie účelu trestného konania je potrebný zásah do základných ľudských práv a slobôd. Do kompetencie sudcu pre prípravné konanie patrí rozhodovanie o najzávažnejších procesných zásahoch do občianskych práv o slobôd, dbať na to, aby tieto zásahy boli vykonávané nie len v súlade so zákonom, ale aby boli využívané len spôsobom a v rozsahu, ktorý zohľadňuje aj zásadu zdržanlivosti.

Keďže ide o novoformulovanú zásadu, nie je ustálené jej pomenovanie. Uvažuje sa aj o pomenovaní „zásada zásahu do základných práv a slobôd“.

ZÁSADA PREZUMPCIE NEVINY

§ 2 ods. 4

Každý, proti komu sa vedie trestné konanie považuje sa za nevinného, kým súd nevyšlovní právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.

Prezumpcia nevinu, ináč domnienka, alebo predpoklad nevinu je jedna z najstarších zásad trestného konania aké ľudstvo pozná. Korene prezumpcie nevinu a jej neodškriepiteľná súvislosť s ľudskými právami siahajú do Anglicka 13. storočia. Prvýkrát bola vyslovená vo Veľkej listine slobôd (Magna charta libertatum, Great Charter of Liberties) v roku 1215. Je to prvá listina v histórii ľudských dejín zakotvujúca ľudské práva. Prezumpcia nevinu vznikla ako princíp politický, reprezentovala obmedzenie svojvôle feudálnej moci a zábezpeku požiadavky humanizmu a demokratizmu konania voči občanovi.

Paradoxne v tom istom roku zasadal aj IV. lateránsky koncil, ktorý položil základy inkvizičných súdov.

Základným princípom inkvizičného konania je opak prezumpcie nevinu, teda prezumpcia viny. „Obvinený sa považoval za vinného až do tej doby, kým nedokázal svoju nevinu. Inkvizitorská spravodlivosť sa pri vyšetrovaní viny prejavila vtedy, keď bol obvinený nejakým božím zásahom zbavený bolesti, utrpenia či smrti, alebo keď obvinený ochotne priznal svoju vinu, čo sa obvykle dosiahlo mučením, alebo inou formou telesného trestu.“⁶

Magna charta libertatum a s ňou aj prezumpcia nevinu upadli teda do zabudnutia, ale počnúc 17. storočím sa tento princíp humánosti trestného konania znovu začal objavovať v rôznych dokumentoch. Keď preskočíme niektoré epochy vývoja ľudských dejín v zmysle vývoja trestného konania a dostaneme sa do 20. storočia, je potrebné zdôrazniť,

---

⁶ INCIARDI, J. A.: *Trestní spravedlnost*. Praha : Victoria Publishing, 1994, s. 138.

že prezumpcia neviný je obsiahnutá v množstve dohovorov, deklarácií o základných ľudských právach a slobodách, napr. vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv prijatej Organizáciou Spojených národov 10. decembra 1948 (článok 11 ods. 1), v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950 (článok 6 ods. 2), v Listine základných práv a slobôd z roku 1991 (článok 40 ods. 2) a v Ústave Slovenskej republiky v článku 50 ods. 2.

Prezumpcia neviný je spojená so všeobecným demokratickým princípom „prezumpcio boni viri“, čiže každý občan je bez viny, bezúhonný, pokiaľ nebude dokázaný opak. Zo zásady prezumpcie neviný vyplýva procesné pravidlo „in dubio pro reo“ (v pochybnostiach v prospech obvineného). Vo svojom dôsledku prezumpcia neviný znamená, že nedokázaná vina má ten istý význam ako dokázaná neviná, obvinený nie je povinný dokazovať svoju nevinu.

Prezumpcia neviný je vyjadrením humánnosti prístupu k občanovi, proti ktorému sa vedie trestné konanie, rešpektovania jeho procesných oprávnení i jeho osobnosti. Má zaručiť objektívny postoj k obvinenému počas konania, má byť zárukou správnosti, objektívnosti a zákonnosti celého konania, jej integrálnou súčasťou je aj ochrana zákonných práv a záujmov obvineného.

Prezumpcia neviný ale nevyklučuje subjektívny názor a postoj orgánu činného v trestnom konaní a súdu k obvinenému, vyžaduje však dôsledné rešpektovanie ustanovení zákona a zakazuje postupovať proti obvinenému ako proti vinnému, pokiaľ nie je jeho vina nielen v konaní preukázaná, ale i konštatovaná právoplatným odsudzujúcim rozsudkom.

Prezumpcia neviný tiež nevyklučuje, aby sa voči obvinenému v priebehu trestného stíhania nemohli uplatňovať niekedy aj veľmi citelné a závažné zásahy do jeho základných práv a slobôd, ale len spôsobom, ktorý umožňuje Trestný poriadok.

ZÁSADA POSTAVENIA PROKURÁTORA A ZÁSADA LEGALITY

§ 2 ods. 5

Prokurátor v trestnom konaní zastupuje štát. Ak tento zákon, medzinárodná zmluva vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom alebo rozhodnutie medzinárodnej organizácie, ktorým je Slovenská republika viazaná, neustanovuje inak, prokurátor je povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel.

Ide o pôvodnú zásadu legality, ktorú rekodifikovaný Trestný poriadok rozšíril. Základnou zásadou trestného konania je deklarované postavenie prokurátora ako zástupcu štátu, tak výslovne ustanovené to v trestnom poriadku doteraz nebolo, aj keď následne to z jednotlivých ustanovení vyplývalo.

Štát zastupuje v trestnom konaní prokurátor, ktorý nielenže chráni záujmy štátu, ale aj zodpovedá za to, že konanie, ktoré predchádza konaniu pred súdom bolo vykonané v zhode so zákonom, prokurátor zodpovedá za rešpektovanie záujmov štátu a za postavenie páchatel'a pred súd.

Na základe zásady legality je prokurátor povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel.

Má osobitný význam pre zdôraznenie povinnosti prokurátora stíhať všetky trestné činy, prijať oznámenia o podozreniach zo spáchania trestných činov, prijať podnety na trestné stíhanie a začať vo veci konať v súlade s trestným poriadkom. Prokurátor je povinný začať vo veci konať aj bez oznámenia, na základe vlastnej činnosti.

Obligatórnou výnimkou zo zásady legality je súhlas poškodeného v súlade s § 211, § 212. Prokurátor je povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel, ale keď sú splnené zákonné podmienky súhlasu poškodeného a poškodený nedá súhlas s trestným stíhaním osoby blízkej, prokurátor nemôže začať trestné stíhanie, alebo v už začatom trestnom stíhaní pokračovať.

Zásada legality má viacero výnimiek, ktoré majú fakultatívny charakter. Ide o ustanovenia trestného poriadku, ktoré oprávňujú prokurátora nestíhať určité osoby, ktoré sú za iných okolností stíhateľné. Vytvára sa tu priestor na realizáciu zásady oportunity. Zásada oportunity sa uplatňuje najmä v prípade tzv. „odklonov“ od pravidelného priebehu trestného konania, ktorými sú zmier, podmienené zastavenie trestného stíhanie, podmienené zastavenie trestného stíhanie spolupracujúceho obvineného, keď prokurátor v prípade splnenia podmienok ustanovených v Trestnom poriadku, aj po zistení, že bol spáchaný trestný čin a kto ho spáchal, môže rozhodnúť inak ako podaním obžaloby. Zásada oportunity oproti zásade legality dáva prokurátorovi právo, aby zo závažných dôvodov, ktoré je oprávnený sám preskúmať, rozhodol o tom, že určitého páchatel'a pre určitý trestný čin nebude stíhať.

O zakotvení zásady oportunity medzi základné zásady trestného konania sa uvažovalo pri počiatočných prácach na rekonštrukcii trestného poriadku, ale v konečnej podobe § 2 sa táto zásada nenachádza. Môžeme o nej hovoriť ako o výnimke zo zásady legality.

ZÁSADA OFICIALITY

§ 2 ods. 6

Ak tento zákon neustanovuje inak, orgány činné v trestnom konaní a sudy konajú z úradnej povinnosti. Väzobné veci sú povinné vybavovať prednostne a urýchlene. Na obsah petícií zasahujúcich do plnenia týchto povinností orgány činné v trestnom konaní ani súd neprihliadajú.

Zásada oficiality úzko súvisí so zásadou legality. Je v podstate rozšírením zásady legality. Na základe zásady legality je prokurátor povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel a na základe zásady oficiality sú všetky orgány činné v trestnom konaní, t. j. prokurátor a policajt, a súd povinní konať vo veci, prijať podnety, oznámenia, začať postupovať z úradnej povinnosti (ex officio, v skratke ex offo – preto zásada oficiality) v súlade so zákonom a bez ohľadu na prípadné petície a žiadosti, ktoré do plnenia ich povinností zasahujú.

Zásada oficiality je zásadou začatia trestného konania, ale platí pre celé trestné konanie, to znamená, že orgány činné v trestnom konaní a súd sú povinní počas celého trestného konania vykonávať všetky úkony z vlastnej iniciatívy pre splnenie účelu trestného konania v každej trestnej veci. Za samozrejmosť treba považovať skutočnosť, že orgány činné v trestnom konaní a súd nesmú upustiť od vykonania procesných úkonov, ani pre zásahy zvonku.

Orgány činné v trestnom konaní a súd musia z úradnej povinnosti postupovať tak, aby trestné činy vybavovali priebežne a včas. Väzobné veci musia vybavovať prednostne a urýchlene. Pokiaľ sa uvádza, aby veci boli vybavované „včas“, znamená to, že zákonodarca má záujem na rýchlom prejednávaní trestných vecí bez prietáhov.

Výnimkou zo zásady oficiality, tak ako aj zo zásady legality, je súhlas poškodeného. Za podmienok ustanovených v § 211, § 212 je v taxatívne uvedených trestných veciach potrebný súhlas poškodeného. Ak poškodený nedá súhlas s trestným stíhaním, orgány činné v trestnom konaní a súd nemôžu ďalej pokračovať v trestnom stíhaní, práve naopak, z úradnej povinnosti musia trestné stíhanie skončiť, resp. nezačať v súlade s § 197 ods. 1 písm. c) TP.

ZÁSADA PRÁVA NA ZÁKONNÝ A RÝCHLY PROCES

§ 2 ods. 7

Každý má právo, aby jeho trestná vec bola spravodlivo a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom v jeho prítomnosti tak, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom, ak tento zákon neustanovuje inak.

Zásada práva na zákonný a rýchly proces naväzuje na zásadu stíhania len zo zákonných dôvodov ustanovenú v prvom odseku tohto paragrafu. Prax ukázala, že je potrebné osobitne formulovať právo na zákonný a rýchly proces, aby sa vylúčili prípady neúmerneho predlžovania trestného konania, najmä prípady neúmerne dlhého trvania zásahov do základných práv, najmä do osobnej slobody.

Dĺžka trestného konania sa, pochopiteľne, nedá určiť vopred. V mnohých prípadoch sa však ukazuje, že nielen zložitnosť veci, ale aj pomalosť, niekedy nečinnosť orgánov činných v trestnom konaní a súdu má vplyv na dĺžku konania.

Trestný poriadok stanovuje na podporu zásady rýchleho procesu dĺžku trvania niektorých štádií trestného konania, napr. vyšetrovanie obzvlášť závažných zločinov je potrebné skončiť do šiestich mesiacov od vznesenia obvinenia; v ostatných prípadoch do štyroch mesiacov (§ 209 ods. 2), skrátené vyšetrovanie treba skončiť spravidla do dvoch mesiacov od vznesenia obvinenia [§ 203 ods. 1, písm. c)]. V Trestnom poriadku sú v súlade s Ústavou Slovenskej republiky stanovené lehoty na zadržanie, zatknutie, aby základné ľudské práva a slobody boli obmedzené len v nevyhnutnej miere.

Zásada práva na zákonný a rýchly proces zakotvuje aj právo každého obvineného, aby jeho vec bola prejednaná nezávislým a nestranným súdom, rekonštruovaný Trestný poriadok vyňal súdy z definície orgánov činných v trestnom konaní, čím sa viac potvrdi-

la nestrannosť a nezávislosť súdov, ktoré ako jediné rozhodujú o vine a treste. Taktiež sa v tejto zásade podčiarkli ustanovenia Trestného poriadku, ktoré zaručujú obžalovanému právo zúčastniť sa na prejednávaní veci pred nestranným a nezávislým súdom. Je potrebné zvýrazniť slovo – právo – obžalovaného, teda nie povinnosť obžalovaného zúčastniť sa na hlavnom pojednávaní, za zákonných podmienok sa obžalovaný nemusí zúčastniť na hlavnom pojednávaní (§ 252). Keď sa obžalovaný zúčastňuje na hlavnom pojednávaní, má právo sa vyjadriť ku všetkým dôkazom vykonaným priamo a bezprostredne pred senátom alebo pred samosudcom, alebo, keď to zákon umožňuje a dôkaz sa vykonáva čítaním zápisnice z konania, ktoré predchádza konaniu pred súdom, aj v takých prípadoch sa treba obžalovaného opýtať, či sa chce k nemu vyjadriť (§ 271 ods. 1).

ZÁSADA VECI ROZHODNUTEJ – RES IUDICATAE

§ 2 ods. 8

Nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby. Táto zásada nevyklučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom.

Ide o novoformulovanú zásadu. Záujem právnej istoty vyžaduje, aby po právoplatnom rozhodnutí súdu o odsúdení, resp. oslobodení spod obžaloby, sa vo veci pre ten istý skutok viac nevedlo trestné konanie, pretože ide o vec rozhodnutú – res iudicatae. To predpokladá, že s rozhodnutím súhlasil tak prokurátor v mene štátu, tak aj obžalovaný, ale aj ostatné strany v trestnom konaní v rozsahu, ktorý im Trestný poriadok priznáva. Vyjadruje sa tým procesné pravidlo „ne bis in idem“, v preklade – nie dvakrát v tej istej veci, ktoré je výrazom demokratickosti každého trestného konania a náš Trestný poriadok ho dôsledne rešpektuje.

Zásada veci rozhodnutej sa nevzťahuje len na veci skončené právoplatným rozsudkom, teda rozhodnutím o vine a treste, ale aj každým iným právoplatným rozhodnutím súdu o merite veci. Trestný poriadok umožňuje nestranným a nezávislým súdom rozhodnúť na konci hlavného pojednávania aj inými spôsobmi. Ide o rozhodnutia formou uznesení o postúpení veci, o zastavení trestného stíhania, ale aj tzv. odklonmi – podmiennečné zastavenie trestného stíhania, zmier.

Táto zásada sa vzťahuje aj na trestný rozkaz, ktorý môže vydať samosudca bez nariadenia hlavného pojednávania a má povahu odsudzujúceho rozsudku. Ak je raz vo veci voči konkrétnemu obvinenému vydaný trestný rozkaz a ten nadobudol právoplatnosť, nemožno v tej istej veci viesť znovu trestné stíhanie.

V trestnom práve procesnom na rozdiel od trestného práva hmotného platí analógia. Táto zásada sa analogicky uplatňuje aj pri meritórnych rozhodnutiach v postupe pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní. Keď prokurátor rozhodne napríklad o zastavení trestného stíhania z dôvodov ustanovených v § 215, predpokladá sa, že trestná vec je rozhodnutá. Všetko toto ale neplatí, keď zákon umožňuje podanie mimoriad-

neho opravného prostriedku. „Použitie mimoriadnych opravných prostriedkov však nie je v rozpore s touto zásadou. Dôvodom je to, že skutočnosti, ktoré odôvodňujú ich použitie sú tak významné, že požiadavka právnej istoty musí pred nimi ustúpiť.“⁷

ZÁSADA PRÁVA NA OBHAJOBU

§ 2 ods. 9

Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, má právo na obhajobu.

Právo na obhajobu je jedno z najvýznamnejších občianskych práv. Zdôrazňuje ho Všeobecná deklarácia ľudských práv prijatá Valným zhromaždením OSN 10. decembra 1948 v článku 11 ods.1. Tu je vyjadrené, že občana treba považovať za nevinného dovtedy, kým sa nepreukáže jeho vina na verejnom pojednávaní, v ktorom mal zabezpečené všetky možnosti na svoju obhajobu. V tomto ustanovení Deklarácie je vyjadrená aj zásada prezumpcie neviny, aj zásada práva na obhajobu a v podstate aj zásada verejnosti. Rovnako aj Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd v článku 6 ods. 3 zdôrazňuje, že každý, kto je obvinený zo spáchania trestného činu, musí byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, podrobne oboznámený s dôvodom obvinenia, musí mať primeraný čas na prípravu svojej obhajoby a môže sa obhajovať buď sám, alebo za pomoci obhajcu. Tu je vyjadrená nielen zásada práva na obhajobu, ale v podstate aj zásada práva na materinský jazyk. Aj Ústava Slovenskej republiky v článku 50 ods. 3. vyjadruje, že obvinený má právo, aby mu bol poskytnutý čas a možnosť na prípravu obhajoby a aby sa mohol obhajovať sám alebo prostredníctvom svojho obhajcu.

Právo na obhajobu ustanovujú trestné kódexy všetkých demokratických štátov sveta. Je prejavom postoja štátu k občanovi, jednotlivé ustanovenia trestného poriadku jeho realizáciu detailne upravujú.

Vyjadruje požiadavku, aby v trestnom procese bola zaručená ochrana práv a záujmov osoby, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie. Zásada zabezpečenia práva na obhajobu je nevyhnutným predpokladom úspešného výkonu súdnictva, ktorého významnou úlohou je ochrana práv a zákonom chránených záujmov občanov. Zabezpečuje sa nie len v záujme osoby, proti ktorej sa vedie trestné konanie, ale aj v záujme celej spoločnosti.

Právo na obhajobu možno chápať v dvoch rovinách – v materiálnej a formálnej.

Materiálne poňatie práva na obhajobu znamená, že Trestný poriadok umožňuje obvinenému aktívne sa brániť, sám sa obhajovať, má právo na to, aby bol dôkladne oboznámený s podstatou obvinenia, aby vedel, čo sa mu kladie za vinu. Má právo navrhnúť dôkazy, oboznámiť sa s výsledkami prípravného konania, s podanou obžalobou, aktívne sa zapájať do dokazovania na hlavnom pojednávaní, podávať opravné prostriedky. Rozsah práv obvineného sa v jednotlivých procesných štádiách mení a prispôsobuje sa procesným osobitostiam, je potrebné obvineného okrem základného poučenia uvedeného v § 121 ods. 2 poučiť v závislosti od štádia konania aj o ďalších jeho právach a umožniť mu ich reálne uplatnenie.

⁷ ČENTĚŠ, J. a kol.: *Trestný poriadok*. Žilina, SEPI, 2006, s. II/1-11

Formálne poňatie práva na obhajobu znamená, že trestný poriadok umožňuje obvinenému dať sa zastupovať. Môže si zvoliť obhajcu, v prípadoch povinnej obhajoby obhajcu mať musí a ak si ho nezvolí, musí mu byť ustanovený. Nedostatok finančných prostriedkov nesmie byť prekážkou pri využití služieb obhajcu.

Obvinený má právo dokazovať svoju nevinu, alebo uvádzať okolnosti, ktoré jeho vinu znižujú. Na uplatnenie obhajoby dáva zákon obvinenému celý rad práv, ktoré môže vykonávať sám alebo v súčinnosti so svojim obhajcom. Pre záruku reálneho výkonu týchto práv, ako aj s ohľadom na rešpektovanie osobnosti, je trestné konanie usporiadané tak, aby sa všetky zásahy do základných ľudských práv a slobôd uskutočňovali len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu trestného konania.

ZÁSADA ZISTENIA SKUTKOVÉHO STAVU VECI BEZ DÔVODNÝCH POCHYBNOSTÍ A VYHLADÁVACIA ZÁSADA

§ 2 ods. 10

Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie. Dôkazy obstarávajú z úradnej povinnosti. Právo obstarávať dôkazy majú strany. Orgány činné v trestnom konaní s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie.

Dlhý čas bola v Trestnom poriadku táto zásada formulovaná ako zásada náležitého zistenia skutočného stavu veci, na základe ktorej boli orgány činné v trestnom konaní povinné zisťovať všetky okolnosti trestnej veci v súlade so „skutočným“ stavom veci, teda všetky detaily vyšetrovanej veci, ktoré často mali nepatrný vplyv alebo nemali žiaden vplyv na konečné rozhodnutie vo veci a neúmerným spôsobom zaťažovali orgány činné v trestnom konaní. V súvislosti s takouto formuláciou tejto zásady sa zdôrazňovalo zistenie objektívnej pravdy. Vo všetkých povojnových učebniciach, trestnoprocesných príručkách či skriptách, ako aj v komentároch k trestnému poriadku a judikatúre sa stretávame s tvrdením, že „objektívna pravda“ je najdôležitejšou zásadou v činnosti všetkých orgánov činných v trestnom konaní. V trestnom konaní sa všetky okolnosti trestného činu museli zistiť v súlade s objektívnou skutočnosťou. Podľa skutočnej pravdy sa muselo zistiť, či bol trestný čin vôbec spáchaný, aký trestný čin bol spáchaný a či ho spáchal obvinený. Zásada objektívnej pravdy mala medzi základnými zásadami trestného konania vedúce postavenie. Všetky ostatné zásady vtedajšieho československého socialistického trestného konania slúžili svojim spôsobom na jej zabezpečenie a zaručovali jej uplatnenie. Zásada objektívnej pravdy, čiže potreba zistenia skutočného stavu veci bola vyjadrená aj v Ústave v článku 103 ods. 1. V učebnici pre trestné právo procesné z roku 1977 sa píše: „Trestné konanie, ktoré by nebolo vybudované na zásade objektívnej pravdy, by nezaručovalo správnosť rozhodovania v trestných veciach. Nebolo by v súlade s metódou marxistického filozofického materializmu, podľa ktorého

sa spoločenské javy a vzťahy majú poznávať také, aké v skutočnosti sú, aby naše poznanie bolo v súlade s objektívnou skutočnosťou.“⁸

Objektívna pravda bola vytvorená ako teoretická kategória v záujme teoretického odôvodnenia postupu orgánov činných v trestnom konaní.

Objektívna pravda je aj filozofickou kategóriou. Predstavuje taký obsah myslenia, ktorý sa zhoduje s objektívnou realitou a je nezávislý od poznávacieho subjektu. Objektívna realita existuje nezávisle od nášho vedomia, kým objektívna pravda existuje len v našom vedomí. Existencia objektívnej pravdy závisí od poznávacieho subjektu. Ak sa teda na hľadanie objektívnej pravdy zúčastňuje viac subjektov (v trestnom konaní sú to policajt, prokurátor a súd, pričom tento proces ovplyvňuje aj obvinený a jeho obhajca, poškodený, prípadne ďalšie osoby), objektívnou pravdou je vždy subjektívna pravda toho subjektu, ktorý v určitom procesnom štádiu o veci rozhoduje.

Zákon č. 247/1994 Z. z. účinný od 1. 10. 1994, ktorým bol novelizovaný trestný poriadok č. 141/1961 Zb. novelizoval zásadu náležitého zistenia skutočného stavu veci na zásadu náležitého zistenia skutkového stavu veci. Zásada objektívnej pravdy teda definitívne opustila naše trestné konanie. Trestnú vec je potrebné objasniť tak, aby sa náležite zistili všetky okolnosti svedčiace o tom, že skutok napĺňa znaky skutkovej podstaty trestného činu. Skutkový stav sa zisťuje v rozsahu, ktorý príslušný orgán činný v trestnom konaní alebo súd potrebuje pre svoje rozhodnutie.

V tomto odseku je ustanovená popri zásade bez dôvodných pochybností zistenia skutkového stavu veci aj zásada vyhľadávacia. Zjednodušene, ale veľmi výstižne možno túto zásadu vysvetliť konštatovaním, že v našom trestnom konaní dôkazné bremeno spočíva na orgánoch činných v trestnom konaní a na súde. Orgány činné v trestnom konaní, predchádza konaniu pred súdom sú povinné z úradnej povinnosti vyhľadávať dôkazy svedčiace v neprospech, ale aj v prospech osoby proti ktorej sa vedie trestné stíhanie.

Obvinený nie je povinný dokazovať svoju nevinu, obvinený má právo nevypovedať. Obvinený má právo navrhnúť dôkazy, podčiarkujem slovo „právo“, čiže nie povinnosť.

ZÁSADA KONTRADIKTÓRNOSTI

§ 2 ods. 11

Súd môže vykonať aj dôkazy, ktoré strany nenavrhlí. Strany majú právo nimi navrhnutý dôkaz zabezpečiť.

Rekodifikovaný Trestný poriadok preferuje prvky kontradiktórneho procesu, kde aktivitu pri dokazovaní vyvíjajú najmä strany. Toto ustanovenie zabezpečuje, aby v konaní pred súdom popri aktivite strán mohol do dokazovania aktívne a iniciatívne zasahovať i súd, aby tak mohol z vlastnej iniciatívy vykonať i dôkazy, ktoré strany nenavrhlí.

⁸ RUŽEK, A. a kol.: *Československé trestní řízení*. Praha : Orbis, 1977, s. 66

Podstatu kontradiktórnosti tvorí súperenie strán, vedenie procesu formou sporu. Základným sporom v trestnom procese je spor medzi obžalobou a obvineným, vedľajším sporom je spor medzi obvineným a poškodeným.

Prvky kontradiktórnosti obsahoval aj predchádzajúci trestný poriadok, ktorý umožňoval, aby strany trestného konania priamo na hlavnom pojednávaní vykonali dôkaz, ktorý navrhli. Takéto novum do Trestného poriadku zakotvila novela predchádzajúceho trestného poriadku č. 247/1994 Z. z. Prokurátor, obžalovaný a jeho obhajca, poškodený alebo jeho splnomocnenec mohli žiadať, aby sa im umožnilo vykonať výsluch svedka. Predseda senátu im vyhovel najmä vtedy, ak bol svedok predvolaný na ich návrh. Zásadu kontradiktórnosti ako jednu zo základných zásad trestného konania ale predchádzajúci Trestný poriadok neobsahoval. O zakotvení zásady kontradiktórnosti sa uvažovalo už od začiatku prác na jeho rekonštrukcii.

Kontradiktórnosť je typickou črtou angloamerického trestného konania, kde spočíva v tom, že obidve strany predkladajú súdu vecné dôkazy a vylúchajú svedkov a znalcov, teda túto činnosť nerobí súd. Sudca, ktorý predsedá pojednávaniu, vlastnými otázkami do výsluchu takmer nezasahuje.

Vypovedajúce osoby sú vypočúvané stranami formou výsluchu a protivýsluchu. Keď štátny zástupca skončí vykonávanie dôkazov obžaloby, predloží súdu svoje dôkazy obhajoba. Obhajca, alebo obvinený, ak obhajcu nemá, vypočúva svedkov a znalcov obhajoby takisto formou konkrétnych otázok. Po každom výsluchu má štátny zástupca právo vykonať protivýsluch. Predsedajúci sudca dozerá na dodržiavanie procesných predpisov jednotlivými stranami. Podstatnou osobitosťou angloamerického kontradiktórneho pojednávania je pasívna rola sudcu, ktorý pojednávanie vedie.

Kontradiktórnosť v našom Trestnom poriadku chápeme trochu v inom, nie takom striktnom poňatí.

Predseda senátu potom, keď zistí podmienky na vykonanie hlavného pojednávania, zistí osobné údaje obžalovaného a poučí ho o jeho právach, umožní prokurátorovi vylúchnuť obžalovaného (§ 258 ods. 1). Predseda senátu alebo člen senátu môžu v podstate výsluch prerušiť, položiť vylúčanému otázky. Po skončení výsluchu obžalovaného prokurátorom má právo vypočuť obžalovaného jeho obhajca. Právo klásť obžalovanému otázky majú aj ostatné strany v trestnom konaní, ich poradie určí predseda senátu.

Výsluch svedka vykoná ten, kto navrhol vykonanie takého dôkazu, ale za podmienok stanovených týmto zákonom môže výsluch svedka vykonať aj predseda senátu (§ 261 ods. 4).

Pri uplatňovaní zásady kontradiktórnosti v klasickej podobe je sudca len v úlohe arbitra usmerňujúceho dokazovanie, ktoré vykonávajú jednotlivé strany. Strany iniciatívne predkladajú súdu vlastné dôkazy, ktorými dokazujú vinu či nevinu obžalovaného. V takomto ponímaní je v našom kontinentálnom trestnom konaní realizácia zásady kontradiktórnosti nereálna. Nesmieme zabúdať na uplatňovanie ďalších zásad trestného konania, ako je zásada oficiality, vyhľadávacia zásada. Základné zásady trestného konania tvoria ucelený systém, navzájom sa dopĺňajú.

ZÁSADA VOĽNÉHO HODNOTENIA DÔKAZOV

§ 2 ods. 12

Orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom podľa svojho vnútorného presvedčenia založeného na starostlivom uvážení všetkých okolností prípadu jednotlivo i v ich súhrne nezávisle od toho, či ich obstaral súd, orgány činné v trestnom konaní alebo niektorá zo strán.

Patrí medzi tzv. zásady dokazovania spolu so zásadou vyhľadávacou a zásadou zistenia skutkového stavu veci bez dôvodných pochybností.

Zásada voľného hodnotenia dôkazov znamená, že orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia každý dôkaz zvlášť, ale následne všetky vo vzájomných súvislostiach. S rovnakou dôslednosťou a s vlastným postojom hodnotia dôkazy svedčiace v prospech obvineného ako aj dôkazy svedčiace v neprospech obvineného. Orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy na základe vlastného vedomia, svedomia, presvedčenia, skúseností, vzdelania. Neexistujú zákonom presne stanovené pravidlá na hodnotenie toho ktorého dôkazu, hodnotenie sa neodvíja ani od počtu dôkazov, ani od pomeru dôkazov svedčiacich v prospech obvineného a svedčiacich v neprospech obvineného.

Rozhodujúcim kritériom na hodnotenie dôkazov je vnútorné presvedčenie, to sa má zakladať na starostlivom zvážení všetkých okolností prípadu. Vnútorné presvedčenie ale nepredstavuje svojvôľu a nezodpovednosť, nemožno ho tak chápať. Určite zohráva svoju úlohu aj subjektívny faktor, ale ten sa odvíja od vzdelania, skúseností, všeobecných názorov a od samotného postoja nielen sudcu, ale aj prokurátora.

Pri skúmaní každého dôkazu treba preskúmať, či pri jeho vykonávaní neboli porušené procesné pravidlá, či bol získaný zákonným spôsobom, či je hodnoverný. Je potrebné skúmať všetky dôkazy vo vzájomných súvislostiach, či sa podarilo náležite zistiť skutkový stav veci. Pri hodnotení dôkazov v ich vzájomnej súvislosti sa potom uplatňujú predovšetkým analytické a syntetické metódy, indukcia a dedukcia, metódy formálnej i dialektickej logiky i ďalšie metódy a ich výsledkom má byť jasné, zrozumiteľné a presvedčivé rozhodnutie.

Protikladom zásady voľného hodnotenia dôkazov bola tzv. zákonná dôkazná teória alebo formálne hodnotenie dôkazov, ktorá ovládala inkvizičný proces. Vyskytovala sa v dvojakej forme, buď pozitívnej, pri ktorej súd musel určitú skutočnosť považovať za dokázanú, len ak ju dokazovalo určité množstvo dôkazov predpísaných v zákone (napr. dvaja dôveryhodní svedkovia, priznanie obvineného), alebo negatívnej, pri ktorej súd nemohol určitú skutočnosť považovať za dokázanú bez zákonom predpísanej kvality a miery dôkazov. Negatívne teórie pochádzajú z obdobia zlomu inkvizičného procesu. Sú miernejšie, boli podporované vplyvom humanizmu, školy prirodzeného práva a encyklopedistov. V inkvizičnom procese bolo základom dokazovania priznanie obvineného (*corona probationum* – koruna dôkazov) a to bolo možné získať rôznymi spôsobmi, aj formou použitia rôznych druhov tortúry. Tortúra bola povýšená na zákon.

V zásade voľného hodnotenia dôkazov nenastali podstatné zmeny oproti zákonu č. 141/1961 Zb. v znení neskorších noviel. Je potrebné ale zdôrazniť, že jednotlivé

ustanovenia o dokazovaní v rekonštitúovanom trestnom poriadku kladú väčší dôraz na zákonné získavanie dôkazov a teda aj väčší dôraz na posudzovanie zákonnosti dôkazu a na jeho prípustnosť v rámci trestného konania.

Nároky na posudzovanie vierohodnosti, úplnosti a relevantnosti každého dôkazu zvlášť rastú pri posudzovaní prípadov dohody o vine a treste, kde starostlivé posúdenie úplnosti dôkazov bez prejednávania na hlavnom pojednávaní, jednotlivo a v ich súhrne je obzvlášť náročné.

ZÁSADA SPOLUPRÁCE SO ZÁUJMOVÝMI ZDRUŽENIAMI OBČANOV § 2 ods. 13

Orgány činné v trestnom konaní a súd spolupracujú so záujmovými združeniami občanov a využívajú ich výchovné pôsobenie.

Záujmové združenia občanov sú definované následne v § 4 ods. 2: „Záujmovými združeniami občanov sa na účely tohto zákona rozumejú najmä občianske združenia, odborové organizácie, kolektív spolupracovníkov a štátom uznané cirkvi a náboženské spoločnosti; za záujmové združenia občanov sa nepovažujú politické strany a hnutia.“

V zásade spolupráce orgánov činných v trestnom konaní a súdov so záujmovými združeniami občanov sa vytvárajú predpoklady na iniciatívu občianskych združení vstupovať do prevýchovného procesu obvineného. Svoju významnú úlohu môžu zohrávať zvlášť teraz, keď sa zdôrazňuje riešenie trestných vecí odklonmi – podmieneným zastavením trestného stíhania, uzatvorením zmluvy. Môžu tak mať stále väčší aktivizujúci význam pri probácii a mediácii.

Táto zásada bola definovaná aj v Trestnom poriadku č. 141/1961 Zb., aj pred novembrom 1989, vtedy bola chápaná ako zásada súčinnosti spoločenských organizácií pracujúcich, najmä revolučných odborových hnutí, mládežníckych organizácií, výrobných družstiev. Vyššie spomínaný trestný poriadok bol v čase svojho vzniku ovplyvnený teóriou o budovaní všefudového štátu, umožnil vstup spoločenských organizácií do trestného konania, umožnil, aby spoločenské organizácie vysielali na súd spoločenských obhajcov alebo obžalobcov, prípadne aby prevzali záruku za prevýchovu páchatel'ov. Tieto skúsenosti neboli najlepšie a pri prácach na novelách po novembri 1989 sa účasť spoločenských organizácií v trestnom konaní zvažovala, prehodnocovala. Konečné úvahy o ponechaní tejto zásady v Trestnom poriadku významnou mierou ovplyvnila skutočnosť, že spoluprácou so záujmovými združeniami občanov v trestnom konaní je možné posilniť výchovné pôsobenie trestného konania i predchádzanie trestnej činnosti. Novela z roku 1990 výrazne rozšírila okruh subjektov, ktoré sa môžu zapojiť do trestného konania. Podľa zákona č. 141/1961 Zb. v znení neskorších noviel sa pod záujmovými združeniami občanov rozumeli najmä odborové a iné spoločenské organizácie, pracovné kolektívy a cirkvi, s výnimkou politických strán a politických hnutí.

Práve úloha záujmových združení občanov v rámci generálnej prevencie bola jedným z rozhodujúcich ukazovateľov pri tvorbe základných zásad trestného konania v rámci rekodifikácie Trestného poriadku a pri úvahách o znovuzakotvení zásady spolupráce orgánov trestného konania so záujmovými združeniami občanov.

Záujmové združenia občanov môžu ponúknuť prevzatie záruky ako náhradu väzby za ďalšie správanie obvineného a za to, že obvinený sa na vyzvanie dostaví k policajtovi, prokurátorovi alebo na súd a že vždy vopred oznámi policajtovi, prokurátorovi alebo súdu vzdialenie sa z miesta pobytu [§ 80 ods. 1 pís. a)]. Záujmové združenie občanov môže vypracovať profil obvineného, ktorý môže pomôcť orgánom činným v trestnom konaní a súdu pri rozhodovaní, ďalej môže vysielat' na súd svojich zástupcov, ktorí tlmočia názory kolektívu na obvineného alebo na trestnú vec.

Záujmové združenie občanov môže poskytnúť záruku za obžalovaného a žiadať súd, aby povolil, pokiaľ to Trestný zákon pripúšťa, podmienený odklad výkonu trestu alebo aby uložil taký druh trestu, ktorý nie je spojený s odňatím slobody, alebo aby súd upustil od potrestania.

Záujmové združenie občanov môže tiež poskytnúť záruku za už odsúdeného páchatel'a a žiadať jeho podmienené prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody. Tiež môže žiadať pod záštitou poskytnutia záruky podmienené upustenie od výkonu zvyšku trestu zákazu činnosti alebo zákazu pobytu.

Dôležitým je aj právo záujmového združenia občanov navrhovať prerokovanie veci pred kolektívom v záujme posilnenia vplyvu trestného konania na prevýchovu páchatel'a. Táto možnosť je významná aj z hľadiska generálnej prevencie.

ZÁSADA ROVNOSTI STRÁN

§ 2 ods. 14

Strany sú si v konaní pred súdom rovné.

Táto zásada je prvýkrát formulovaná medzi základnými zásadami trestného konania. Predchádzajúci trestný poriadok vo svojich ustanoveniach zaručoval rovnosť strán, ale vyslovene medzi základnými zásadami trestného konania rovnosť strán definovaná nebola. Z tohto pohľadu možno teda o zásade rovnosti strán hovoriť ako o novoformulovanej zásade.

Rovnosť strán v konaní pred súdmi zaručuje aj Ústava Slovenskej republiky v čl. 47 ods. 3. Rovnosť strán patrí medzi základné zásady činnosti súdov. Deklaruje ju zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch v § 3 ods. 1.

Rovnosť strán zákonodarca zaručuje v konaní pred súdom. V konaní pred súdom sú si strany rovné, je to dané aj tým, že po tom, čo prokurátor podá obžalobu, mení sa jeho postavenie. Po podaní obžaloby sa prokurátor stáva stranou v trestnom konaní. Keďže aj obžalovaný je stranou v trestnom konaní, je nutné zmeniť aj postavenie prokurátora ako žalobcu. Tým sa docieli rovnaké postavenie obžalovaného a žalobcu. To je jedna rovina chápania tejto zásady, a druhá rovina chápania tejto zásady je v rovnakom postavení strán obžalovaného a poškodeného.

Aplikácia tejto zásady v praxi umožňuje rovnaké uplatňovanie práv stranám v trestnom konaní v konaní pred súdom. Poskytuje tzv. rovnosť zbraní strane žalujúcej a strane žalovanej.

Rovnosť strán je významným predpokladom uplatňovania kontradiktórnosti. Len keď sú si strany rovné, môžu hodnoverne predkladať súdu dôkazy a následne ich vykonávať.

ZÁSADA OBŽALOVACIA

§ 2 ods. 15

Trestné stíhanie pred súdom je možné len na základe návrhu alebo obžaloby podanej prokurátorom, ktorý v konaní pred súdom obžalobu alebo návrh zastupuje.

Na základe tejto zásady možno začať konanie pred súdom v trestných veciach len na základe obžaloby podanej len prokurátorom, ktorý je súčasne garantom zákonnosti prípravného konania.

Do podania obžaloby je pánom sporu (*dominus litis*) prokurátor, po podaní obžaloby sa pánom sporu stáva sudca a prokurátor sa stáva stranou v trestnom konaní.

V našom trestnom konaní neexistuje systém súkromných žalôb. Argumentácia, že súkromnou obžalobou je možno odstrániť nedostatky, ktoré sa prejavujú v tom, že prokurátor nepodá obžalobu, hoci si občan myslí, že sa mu stala krivda a trestný čin voči jeho osobe bol spáchaný, je za súčasnej existencie zásady legality neodôvodnená. Okrem toho poškodený sa vždy môže domáhať náhrady škody v občianskoprávnom konaní bez ohľadu na trestné stíhanie. A treba podotknúť, že do určitej miery poškodený má právo prostredníctvom súhlasu poškodeného za podmienok uvedených v § 211, § 212 zasiahnuť aj do obžalovacej zásady.

Z obžalovacej zásady vyplýva, že podaním obžaloby prechádza právo a povinnosť viesť konanie na súd. Prokurátor však môže až do začatia hlavného pojednávania vziať obžalobu späť (§ 239 ods. 1) a tiež môže na hlavnom pojednávaní oznámiť, že ustupuje od obžaloby v celom rozsahu alebo pre niektorý zo skutkov uvedených v obžalobe a súd obžalovaného oslobodí v celom rozsahu alebo pre niektorý zo skutkov uvedených v obžalobe (§ 239 ods. 2).

Súd rozhoduje po podaní obžaloby o všetkých otázkach súvisiacich s ďalším konaním, ale je viazaný skutkom, resp. skutkami uvedenými v obžalobe. Súd je viazaný skutkom, nie právnou kvalifikáciou skutku. Tak napríklad, keď aj celé prípravné konanie bolo vedené ako vyšetrovanie vraždy, v tom zmysle bola podaná aj obžaloba, môže súd prekvalifikovať skutok napr. na ublíženie na zdraví s následkom smrti. Hlavné pojednávanie sa ale musí viesť za povinnej účasti prokurátora.

Obžalovacia zásada limituje rámec konania pred súdom. Súčasne určuje charakter súdneho konania, ktorý v podstate predstavuje spor medzi stranami – obžalobou a obhajobou.

Novým inštitútom v trestnom poriadku je dohoda o vine a treste. Konanie o dohode o vine a treste vedie prokurátor za zákonom stanovených podmienok. Návrh dohody

o vine a treste predkladá na základe obžalovacej zásady len prokurátor a konanie pred súdom možno v tej trestnej veci začať len na základe takéhoto návrhu. Obžalovacia zásada bola teda rozšírená aj o návrh dohody o vine a treste. Konanie pred súdom v trestnej veci možno začať len na základe obžaloby alebo návrhu na schválenie dohody o vine a treste. Tak ako obžalobu, tak aj návrh na schválenie dohody o vine a treste môže podať len prokurátor.

Obžalovacia zásada je charakteristická pre akuzačné trestné konanie. Protikladom obžalovacej zásady je zásada vyšetrovacia, na ktorej bol budovaný inkvizičný proces. Na základe tejto zásady sa všetky základné procesné funkcie sústreďovali v rukách súdu. Sudca- inkvirent sám zbieral všetok materiál zameraný tak na usvedčenie, ako aj na obranu obvineného, a sám vo veci rozhodoval. Obvinený nebol procesnou stranou, nemal nijaké procesné práva, bol len bezprávnym objektom vyšetrovania a za rozhodujúci dôkaz (*corona probationum*) sa považovalo priznanie sa obvineného k spáchaniu skutku.

ZÁSADA SÚDNEHO ROZHODOVANIA

§ 2 ods. 16

V trestnom konaní pred súdom rozhoduje senát, samosudca alebo sudca pre prípravné konanie. Predseda senátu, samosudca alebo sudca pre prípravné konanie rozhodujú sami, ak to zákon výslovne ustanovuje.

Táto zásada nadväzuje na čl. 142 Ústavy Slovenskej republiky, na základe ktorej súdy rozhodujú v trestnoprávných veciach. Zákonodarca chce zakotvením tejto zásady zdôrazniť, že len súd môže rozhodovať o vine a treste. Každý má právo na svojho sudcu, každý má právo na to, aby o jeho vine rozhodoval nezávislý a nestranný sudca. Nestrannosť a nezávislosť súdu je v rekonštruovanom trestnom poriadku podčiarknutá aj tým, že súd nie je orgánom činným v trestnom konaní, súd je samostatným subjektom trestného konania. V trestnom poriadku č. 141/1961 Zb. v znení neskorších noviel bol súd orgánom činným v trestnom konaní spolu s prokurátorom, vyšetrovateľom a policajným orgánom.

V trestných veciach súdy rozhodujú v senátoch a v zákonom stanovených prípadoch môže v trestnej veci rozhodnúť aj samosudca. Konanie pred samosudcom je osobitným spôsobom konania.

Novým inštitútom v rekonštruovanom trestnom poriadku je sudca pre prípravné konanie, ktorý, ako vyplýva zo samotného názvu, vykonáva svoju činnosť v prípravnom konaní. Rozhoduje o procesnej prípustnosti zásahov do základných občianskych práv a slobôd a vykonáva aj niektoré ďalšie úkony upravené v trestnom poriadku, napr. v zmysle § 348 môže aj rozhodnúť vo veci.

ZÁSADA VEREJNOSTI

§ 2 ods. 17

Trestné veci prejednáva súd verejne. Z hlavného pojednávania alebo verejného zasadnutia môže byť verejnosť vylúčená len v prípadoch ustanovených týmto zákonom. Rozsudok musí byť vždy vyhlásený verejne.

Zásada verejnosti je vyjadrená nielen v trestnom poriadku, ale vychádza aj z Ústavy Slovenskej republiky, kde je v čl. 48 ods. 2 zaručené právo každého, aby sa jeho vec verejne prerokovala a v čl. 142 ods. 3 je deklarované, že rozsudky sa vždy vyhlasujú verejne. Zásada verejnosti je definovaná aj v čl. 6 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Už počas Francúzskej buržoáznej revolúcie sa presadzovala požiadavka verejných procesov. Do histórie sa zapísal výrok jedného z činiteľov Francúzskej buržoáznej revolúcie : „Dajte mi ktoréhokoľvek sudcu, zaujatého, zištného, ba aj môjho nepriateľa, ale nech ma súdi verejne.“

Zásada verejnosti sa vtedy presadzovala ako významná politická požiadavka, videla sa v nej záruka pre obvineného, ktorý bol dovtedy vystavený tajným inkvizičným procesom.

Zásada verejnosti sa považuje za jednu zo základných záruk kontroly verejnosti nad výkonom súdnictva, aj za významný prostriedok výchovy občanov a upevňovania zákonnosti. Zvyšuje pocit zodpovednosti sudcov za výkon súdnictva, vedie sudcov k presnosti a dôslednosti pri vedení procesu a dodržiavaní zákonov. Je tiež významným prostriedkom upevňovania autority súdov.

Uplatňovanie tejto zásady je aj významnou zárukou pre obžalovaného, že pred zrakmi verejnosti sa budú dôsledne zachovávať všetky jeho práva, zvlášť právo na obhajobu, že bude môcť pred verejnosťou dokazovať svoju nevinu. Aplikácia zásady verejnosti teda spĺňa funkciu výchovnú, preventívnu, ale tiež kontrolnú.

Zásada verejnosti sa v našom trestnom konaní uplatňuje len v konaní pred súdom. V konaní, ktoré predchádza konaniu pred súdom sa zásada verejnosti neuplatňuje, v rámci postupu pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní nemožno zabezpečiť prístup verejnosti.

Zo zásady verejnosti ustanovuje zákon viacero výnimiek, a preto že ide o výnimky z jednej zo základných zásad trestného konania, je možné verejnosť vylúčiť len uznesením, ktoré súd v súlade s § 249 ods. 4 verejne vyhlási. Proti tomuto uzneseniu nie je prípustný opravný prostriedok. Ak hovoríme o vylúčení verejnosti, je potrebné si dôsledne uvedomiť tento pojem. Verejnosť sú osoby, ktoré nemajú žiadnu spojitosť s prejednávanou trestnou vecou. Naopak, nemožno vylúčiť úradnú osobu, ktorej úlohou je zabezpečiť riadny priebeh hlavného pojednávania, nemožno vylúčiť prokurátora, obžalovaného a jeho obhajcu a nemožno vylúčiť ani poškodeného a jeho splnomocnenca.

Výnimky zo zásady verejnosti rozlišujeme podľa toho, či sú obligatórne alebo fakultatívne, teda či podľa zákona súd môže alebo musí vylúčiť verejnosť.

Verejnosť môže byť vylúčená len vtedy, ak by verejné prejednávanie veci ohrozilo tajomstvo chránené osobitným zákonom, napr. tajomstvo hospodárske, bankové, štátne, ďalej, ak by verejné prejednávanie veci na hlavnom pojednávaní ohrozilo verejný poriadok, mravnosť alebo bezpečnosť alebo ak to vyžaduje iný dôležitý záujem obžalovaného, poškodeného, jeho blízkych osôb alebo svedkov. Ak je verejnosť vylúčená z týchto dôvodov, musí byť na žiadosť obžalovaného povolený prístup dvom jeho dôverníkovi. Keď je v prejednáwanej trestnej veci viacero obžalovaných, každý z nich má právo na dvoch dôverníkov, ale je potrebné zachovať pravidlo, že dôverníkov nesmie byť viac ako šesť. Keď sú v prejednáwanej trestnej veci viac ako traja obžalovaní a nevedia sa medzi sebou dohodnúť, vykoná výber súd. Súd tiež môže vysloviť výhrady voči zvoleným dôverníkovi, nepripustiť tieto osoby a navrhnúť obžalovanému, aby si za dôverníkov zvolil osoby dôveryhodnejšie.

Dôverníci musia byť upozornení na následky vyzradenia skutočností, o ktorých sa dozvedeli, v prípade, že sú prejednávané utajované skutočnosti alebo tajomstvo chránené zákonom.

Verejnosť musí byť vylúčená počas výsluchu agenta a ak ide o ochranu utajovaných skutočností.

V prípade vylúčenia verejnosti z dôvodu výsluchu agenta, nie sú prípustní dôverníci.

Od vylúčenia verejnosti je potrebné odlišovať odoprenie prístupu na hlavné pojednávanie. Súd môže odoprieť prístup na hlavné pojednávanie maloletým a tým, u ktorých je obava, že by rušili dôstojný priebeh hlavného pojednávania.

Súd má tiež právo v súlade s § 250 ods. 1 urobiť nevyhnutné opatrenia proti prepĺňaniu pojednávacej miestnosti. Každé pojednanie veci pred súdom sa má konať v úradných miestnostiach príslušného súdu, ale v záujme zabezpečenia ochrany osôb, ktoré sa zúčastnia konania, alebo ak to vyžadujú iné okolnosti prípadu, možno nariadiť vykonanie hlavného pojednávania aj mimo sídla súdu. Záujmové združenia občanov môžu navrhnúť, aby sa vec pojednala v priestoroch ich organizácie.

Osobitnú pozornosť v súvislosti so zásadou verejnosti treba venovať problematike zverejňovania údajov z trestných procesov v tlači, rozhlase, či televízii. Ústava Slovenskej republiky v článku 26 zaručuje občanovi právo na informácie. Túto informovanosť zabezpečujú masmédiá. Orgány činné v trestnom konaní a súd informujú o svojej činnosti oznamovacie prostriedky. V prípravnom konaní sú orgány činné v trestnom konaní povinné poskytnúť také informácie, ktorými nenarušia priebeh vyšetrovania, pričom sú povinné dbať, aby poskytnuté informácie nenarušovali zásadu prezumpcie neviny. Orgány činné v prípravnom konaní by však mali informovať o svojich zásadných rozhodnutiach, ako napr. o vznesení obvinenia. Neposkytnutie informácií častokrát dezinformuje verejnosť, napomáha šíreniu najrozličnejších neodôvodnených fám a verzíí o číne, je prameňom nespokojnosti a v konečnom dôsledku oslabuje boj s kriminalitou.

V rámci konania pred súdom v súlade so zásadou verejnosti nemožno ani pracovníkom médií odoprieť prístup do pojednávacej siene. Pracovníci masmédií sú oprávnení verejnosť informovať o tom, čo sa na pojednávaní dialo. Pokiaľ sa tým neruší hladký

priebeh hlavného pojednávania, každý si môže robiť poznámky, prípadne zhotovovať aj zvukový záznam. Pre jeho využitie na účely publikovania platia ustanovenia tlačového zákona, ako aj ustanovenia Občianskeho zákonníka o ochrane osobnosti, pričom pracovníci masmédií musia rešpektovať nielen prezumpciu neviny, ale musia dbať aj na etické problémy, aby nedehtonestovali občanov a nezverejňovali údaje, ktoré by jednotlivcov mohli poškodiť. Na druhej strane neposkytnutie informácií pracovníkom masovokomunikačných prostriedkov vedie novinárov k tomu, že informácie získavajú z iných zdrojov, možno častokrát skreslené a ich zverejnenie môže viesť napr. k nežiadúcemu ovplyvňovaniu potencionálnych svedkov.

Zhotovovanie obrazových či zvukových záznamov na účely využitia v oznamovacích prostriedkoch v priebehu procesu je síce v súlade so zásadou verejnosti, ale keď sa tým zasahuje do priebehu dokazovania, viaže sa to na súhlas súdu. Napríklad filmovanie výsluchu svedka môže viesť k zmätočnej výpovedi, vedomie, že vypovedá pred kamerou alebo mikrofónom je spravidla psychickou záťažou. Pri prístupe novinárov do pojednávacej miestnosti treba mať na zreteli všetky spomínané faktory vrátane zásady verejnosti, zásady prezumpcie neviny, práva verejnosti na informácie.

V niektorých štátoch žiadne obmedzenia zásady verejnosti neplatia. Napríklad v známom procese s J. O. Simpsonom v Kalifornii v rokoch 1994 a 1995 sa vysielal celý priebeh procesu vrátane detailných záberov výsluchov svedkov, znalcov, ako aj vystúpení strán zachytený kamerami, ktoré boli v súdnej sieni zabudované tak, že bolo možné nimi snímať všetky detaily procesu bez rušenia pojednávania.

ZÁSADA ÚSTNOSTI

§ 2 ods. 18

Konanie pred súdom je ústne, výnimky ustanovuje tento zákon. Dokazovanie riadi súd, ktorý však výsluch obžalovaného, svedkov, poškodeného a znalcov spravidla ponecháva stranám, najprv tej, ktorá dôkaz navrhla či obstarala.

Zásada ústnosti znamená, že súd rozhoduje na základe ústneho prednesu strán a ústne vykonaných dôkazov. Súd vedie konanie ústne, má ústny styk so stranami a s inými účastníkmi procesu, ústne vyhlasuje rozsudky a iné rozhodnutia. Platí tu „Quod non est in foro, non est in mundo“, čo v preklade znamená: „Čo nie je pred súdom, nie je na svete“. Protikladom zásady ústnosti je zásada písomnosti, podľa ktorej sa rozhoduje na základe spisov. Uplatňovala sa v inkvizičnom procese podľa hesla „Quod non est in actis, non est in mundo“, čo v preklade znamená: „Čo nie je v spisoch, nie je na svete“.

Zásada ústnosti je pôvodnou, osvedčenou zásadou, ktorá vyplýva zo samotnej podstaty akuzačného procesu. Všetky dôkazy sa v konaní pred súdom vykonávajú ústne pred senátom alebo samosudcom, ktorý bude vo veci rozhodovať. Súd má rozhodovať na základe osobného výsluchu a ústnych prejavov obžalovaného, svedkov, znalcov, poškodeného. Zo zásady ústnosti zákon pripúšťa výnimky. Za splnenia zákonom predpokladaných podmienok je možné vykonanie dôkazu prečítaním zápisnice o výsluchu uvedených osôb. Zakotvením zásady kontradiktórnosti sa v značnej miere obmedzilo

čítanie zápisníc oproti zákonu č. 141/1961 Zb. v znení neskorších noviel a k podstatnej zmene došlo aj v tom, že v konaní pred súdom realizujú výsluchy zásadne strany, čiže prokurátor, obžalovaný, resp. jeho obhajca. Dokazovanie však riadi súd, čiže predseda senátu alebo samosudca, ktorí môžu do dokazovania aktívne zasahovať.

Zásada ústnosti veľmi úzko súvisí so zásadou bezprostrednosti, často sú obidve zásady vysvetľované spolu, vo vzájomných súvislostiach.

ZÁSADA BEZPROSTREDNOSTI

§ 2 ods. 19

Pri rozhodovaní na hlavnom pojednávaní, na verejnom zasadnutí alebo na neverejnom zasadnutí smie súd prihliadať len na tie dôkazy, ktoré boli v tomto konaní vykonané, ak zákon neustanovuje inak.

Zásada bezprostrednosti znamená, že súd má rozhodovať na základe pred ním vykonaných dôkazov, členovia senátu alebo samosudca sa osobne oboznamujú s dôkazmi vykonanými priamo, ústne a bezprostredne v konaní pred súdom. Zásada bezprostrednosti úzko súvisí so zásadou ústnosti, ale na rozdiel od zásady ústnosti zásada bezprostrednosti nepripúšťa výnimky.

Do úvahy sa berú dôkazy, ktoré boli vykonané priamo, ústne a bezprostredne v konaní pred súdom. Súd by nemal prihliadať na dôkazy, ktoré neboli bezprostredne pred ním vykonané. Súd môže rozhodnúť len na základe dôkazov, ktoré sa vykonali predpísaným spôsobom v konkrétnej veci.

Zásada bezprostrednosti je pôvodnou zásadou, zdôrazňoval ju už trestný poriadok č. 141/1961 Zb. v znení neskorších noviel. Vyplývajú z nej dve základné procesné pravidlá:

- a) Pravidlo nezmeniteľnosti zloženia súdu, podľa ktorého má vo veci rozhodovať len sudca, ktorý vnímal všetky dôkazy priamo, ústne a bezprostredne, zúčastnil sa hlavného pojednávania, aj každého odročeného. Keď je podaná obžaloba, je trestná vec pridelená konkrétnemu predsedovi senátu, členom jeho senátu, alebo ak je vo veci príslušný rozhodovať samosudca, tak samosudcovi. Od toho momentu platí pravidlo nezmeniteľnosti zloženia súdu. Nie je možné, aby sa či už sudcovia alebo prísediaci počas konania pred súdom v konkrétnej trestnej veci striedali. Ak by nastala situácia, že sudca (pod pojem sudca v tomto prípade zahŕňame aj predsedu senátu, aj sudcu – člena senátu, aj prísediaceho) ťažko ochorie, zomrie, alebo nastane iná situácia, ktorá mu bude brániť pokračovať v prejednávani veci, nastúpi na jeho miesto iný sudca a hlavné pojednávanie sa musí vrátiť na začiatok. To znamená, že všetky dôkazy, ktoré boli vykonané dovtedy, sa musia vykonať odznova. Aj pre takéto prípady pozná náš trestný poriadok inštitút náhradného sudcu (§ 246). Ak možno dôvodne predpokladať, že hlavné pojednávanie bude trvať dlhší čas, zariadi predseda súdu na návrh predsedu senátu, aby sa na hlavnom pojednávaní zúčastnili jeden alebo dvaja náhradní sudcovia alebo prísediaci. Náhradný sudca alebo prísediaci má

postavenie člena senátu. Záverečnej porady a porady o hlasovaní sa zúčastniť nemôže, len v tom prípade, ak by nastúpil na miesto člena senátu, ktorému v ďalšej účasti na hlavnom pojednávaní bráni nejaká prekážka. Nahradený člen senátu sa po odpadnutí prekážky už hlavného pojednávania nezúčastňuje, nemôže sa zúčastniť ani záverečnej porady a porady o hlasovaní.

- b) Pravidlo neporušiteľnosti súdneho konania, podľa ktorého má súd rozhodovať na základe čerstvého dojmu, najmä z dôkazov pred ním vykonaných. Pritom odročenie hlavného pojednávania neznamená porušenie tohto pravidla.

ZÁSADA PRÁVA NA SVOJ JAZYK

§ 2 ods. 20

Ak obvinený, jeho zákonný zástupca, poškodený, zúčastnená osoba alebo svedok vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa konanie vedie, má právo na tlmočníka a prekladateľa.

V poslednom odseku druhého paragrafu rekodifikovaného trestného poriadku je ustanovená zásada, ktorá bola ako zásada práva na materinský jazyk ustanovená aj v Trestnom poriadku č. 141/1961 Zb.

Treba zdôrazniť, že v predchádzajúcom trestnom poriadku bola táto zásada definovaná ako zásada práva na materinský jazyk a na základe nej bolo zakotvené právo každého používať v trestnom konaní pred orgánmi činnými v trestnom konaní svoj materinský jazyk. Prax ukázala, že toto ustanovenie už dnes nie je dostatočné. Nie je postačujúce zakotvenie práva iba na materinský jazyk, ale potrebné bolo rozšíriť právo používať materinský jazyk o právo používať jazyk, ktorý bežne používa pri komunikácii, o jazyk, ktorým sa vie najľahšie a najzrozumiteľnejšie vyjadrovať. Ak účastník vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa konanie vedie, má právo na tlmočníka. Pod účastníkom konania sa v tomto zmysle rozumie aj obvinený, aj poškodený, aj zúčastnená osoba, aj svedok. Orgány činné v trestnom konaní a súd sú povinné po tom, čo ktorýkoľvek účastník konania prehlási, že neovláda reč, v ktorej sa konanie vedie, zabezpečiť tlmočníka. Tlmočníkom je osoba zapísaná v zozname znalcov a tlmočníkov. Tlmočník môže byť do konkrétneho konania pribratý aj ad hoc, ak na požadovanú reč nie je tlmočník zapísaný v zozname znalcov a tlmočníkov, alebo nie je práve k dispozícii a nevykonaním úkonu hrozí zmeškanie zákonom stanovených lehôt. Tlmočník pribratý do trestného konania ad hoc skladá sľub do rúk orgánu činného v trestnom konaní a súdu, v závislosti od toho, kto tlmočníka do trestného konania pribral.

Základné zásady trestného konania sú vedúce právne idey, ktoré sú v dôsledku svojej povahy základom, na ktorom je vybudovaný systém trestného konania a úprava činnosti orgánov činných v trestnom konaní a súdov. Bez znalosti základných zásad trestného konania nemožno pochopiť podstatu trestného konania, význam jeho inštitútov a štádií, nemožno porozumieť ustanoveniam Trestného poriadku a správne ich aplikovať v praxi. Všetky základné zásady trestného konania tvoria harmonickú sústavu, navzájom sa dopĺňajú, podporujú.

Recenzent: JUDr. Jozef Čentěš, PhD.

Súhrn

V príspevku Základné zásady trestného konania sa zaoberám funkciou zásad v rámci trestného konania, postavením jednotlivých zásad v rámci celého právneho systému. Funkciou zásad v právnom systéme je vymedzovať určitý rámec, v ktorom prebieha fungovanie celého systému právnych noriem. Základné zásady odzrkadľujú stupeň demokratizmu, ktorý sa v právnom štáte dosiahol na úseku trestného procesu, tvoria základnú orientáciu pre praktickú aplikáciu zákonov orgánmi činnými v trestnom konaní a súdmi. Bez znalosti základných zásad trestného konania nemožno pochopiť podstatu trestného konania. V príspevku sú vymedzené a rozoberané všetky základné zásady trestného konania, tak ako sú ustanovené v § 2 Trestného poriadku.

Zusammenfassung

Im Beitrag werden die Funktion der im § 2 der StPO angeführten Grundsätze des Strafverfahrens sowie die Stellung einzelner Grundsätze im Rahmen des ganzen Rechtssystems erläutert. In einem Rechtssystem haben die Grundsätze die Aufgabe einen bestimmten Rahmen abzugrenzen, in dem die Funktionsfähigkeit des ganzen Rechtsnormensystems aufgezeigt wird. Die Grundsätze spiegeln eine bestimmte demokratische Stufe wider, die im Bereich des Strafprozesses in einem Rechtsstaat erreicht wurde – sie bilden eine Grundorientierung für die praktische Gesetzesanwendung durch die im Strafverfahren tätigen Behörden und Gerichte.

Ohne die Kenntnis von Grundsätzen des Strafverfahrens kann man das Wesen des Strafverfahrens nicht begreifen.

Summary

The function of principles under criminal procedure, the status of the particular principles within the legal system as a whole are discussed. The function of rules of law under a legal system is to establish a framework within which the overall system of rules of law operates. Essential principles reflect the degree of democracy achieved in a state of law and order in the sphere of criminal procedure and they present a basic orientation for a practical application of law by the law enforcement authorities and courts. Lack of knowledge of basic principles in criminal procedure prevents from understanding the essence of criminal procedure. All essential principles of criminal procedure as stipulated under § 2 of the Criminal Code are defined and analysed in the paper.

**POZNÁMKA K PROBLEMATIKE PRAKTICKÉHO
APLIKOVANIA NIEKTORÝCH VYBRANÝCH
TEÓRIÍ MENOVEJ POLITIKY**

Eubica Horniaková, Jozef Králik

Menová politika predstavuje súčasť hospodárskej politiky štátu, ktorou štát upravuje hodnotu svojej peňažnej jednotky a zabezpečuje jej stabilitu vnútri štátu i v pomere k cudzím menám; pozostáva najmä z určovania vzťahu meny k zlatu a k iným menám, stanovenia podmienok obchodu s menou a s devízami a z riadenia obehu peňazí [1]. Menová politika býva formulovaná aj ako súhrn zásad a opatrení, ktoré usmerňujú obeh peňazí v ekonomike, s cieľom pôsobiť na základné národohospodárske proporcie, predovšetkým na vývoj platobnej bilancie, cenovej hladiny a celkový rast a rovnováhu ekonomiky. Zahrňuje politiku úverovú, depozitnú, úrokovú, kurzovú a devízovú. V širšom zmysle sa tak označuje súhrn všetkých činností štátnej hospodárskej politiky, ktoré pôsobia na menový vývoj, teda popri politike peňažnej aj politika rozpočtová, daňová, cenová a mzdová, ktoré spoločne utvárajú vnútornú a vonkajšiu kúpnu silu meny. Menová politika je teda súhrn zásad a opatrení, ktoré majú za cieľ zabezpečiť stabilitu meny. Uskutočňuje ju spravidla ústredná banka pôsobením na obeživo, úspory, úvery, úrokové sadzby, platobnú bilanciu a menový kurz. K základným nástrojom menovej politiky patrí diskontná sadzba, operácie na voľnom trhu, vytváranie povinných rezerv obchodnými bankami a pod. V širšom význame do menovej politiky patrí aj devízová politika [2].

Pre odborníkov pôsobiacich v oblasti ekonomických vied, predovšetkým v oblasti finančnej vedy a v oblasti vedy o finančnom práve, je samozrejmé, všeobecne známe a akceptované konštatovanie, že základným imanentným cieľom menovej politiky je v podstate zabezpečenie stability kúpnej sily menovej jednotky. Menová jednotka je pritom zákonom stanovená peňažná jednotka platná na území určitého štátu (resp. nadštátneho útvaru – pozn. aut.). Jej názov a členenie, jej znaky (papierové peniaze a mince a ich hodnoty), jej vnútorný obeh a povinnosť platiť v menovej jednotke a platby v nej, naopak, prijímať) a prípadne ďalšie podrobnosti spravidla ustanovuje menový zákon. Menová jednotka je základom menovej sústavy. [3].

Pripomíname, že historicky sa vykryštalizovalo viacero sústav peňazí uplatňovaných v určitom čase a na určitom mieste (štáte), teda menových sústav, a to z hľadiska ich

menového základu. Tieto menové sústavy sa pritom navzájom diferencujú podľa spôsobu určenia a podľa ďalších charakteristických znakov, čím sa položili základy na ich vzájomnú diferenciáciu, vyúsťujúcu do vzniku metalickej menovej sústavy, úverovej menovej sústavy a papierovej menovej sústavy.

Metalická (kovová) menová sústava predstavuje taký systém, v rámci ktorého v štáte obieha (cirkuluje) ako zákonné platidlo výlučne stanovený menový kov v podobe mincí. Podmienkou jej fungovania je tak určenie menového kovu, teda drahého kovu, ktorý bude tvoriť základ pre razenie mincí, stanovenie peňažnej jednotky vyjadrením množstva drahého kovu reprezentovaného menovou jednotkou, ako i určenie spôsobu razenia mincí.

Podstatou úverovej menovej sústavy je dominancia úverových peňazí v obehu, čiže bankoviek. Bankovky boli pôvodne vlastné zmenky depozitných a neskôr cedulových bánk, ktoré slúžili ako úverové peniaze a boli vymeniteľné za menový kov. Najčastejšie sa včleňovali do obehu prostredníctvom reeskontovania obchodných zmeniek emisnou bankou, ktorá ich postúpením získavala od obchodných bánk.

Napokon papierová menová sústava je typická tým, že základ peňažného obehu vytvárajú iba znaky plnohodnotných peňazí, teda papierové peniaze. Tie môžu mať potom právnu formu štátoviek, nevymeniteľných bankoviek či neplnohodnotných mincí [4].

V období zákonom zaručenej zameniteľnosti obiehajúcich bankoviek za zlato, čiže v úverovej menovej sústave, časovo ohraničenej približne do obdobia vzniku 1. svetovej vojny, bolo prvoradou zásadou menovej politiky práve zabezpečenie tejto zameniteľnosti. Vychádzalo sa teda z potreby zlatého krytia bankoviek a len podporne sa úloha menovej politiky formulovala tak, že by banka mala dať do obehu ekonomicky nevýhnutné množstvo peňazí na zabezpečenie reprodukčného cyklu v národnom hospodárstve a zabezpečiť pritom zachovanie peňažnej rovnováhy.

Pripomíname, že obeh je popri výrobe druhá sféra reprodukčného procesu, a kapitál, ktorý pôsobí v jeho sfére, sa označuje ako obehový kapitál, pričom sa skladá z peňažného, tovarového a portfóliového (fiktívneho) kapitálu [5].

Peňažný obeh v období akceptovania a uplatňovania princípov úverovej menovej sústavy bol vyrovnaný vtedy, keď boli na to vytvorené predpoklady v hmotnej oblasti. Kúpna sila obiehajúcich peňazí sa zabezpečovala zlatými a devízovými rezervami centrálnej banky a tovarom, ktorý sa nachádzal na trhu.

V tomto období, v duchu hospodárskej ideológie liberalizmu, teória i prax pri uplatňovaní nástrojov menovej politiky vychádzala zo zásady neutrality peňazí voči národnému hospodárstvu, to znamená z tézy, že menová politika nemá nijakým spôsobom ovplyvňovať ekonomický vývoj, ale že sa má tomuto vývoju výlučne len prispôbovať [6].

Liberalistická ekonomická teória je v podstate výrazom optimistického pohľadu na vývoj hospodárstva a viery v endogénne sily trhového hospodárstva, ktoré podľa jej zástancov vedia automaticky zabezpečiť úspešný rozvoj ekonomiky bez akýchkoľvek zásahov zvonka [7]. Táto teória bola nakoniec aj v súlade s faktami, s jestvujúcou hospodárskou skutočnosťou, pretože v období rozvíjania spoločensko-ekonomických vzťahov na zásadách ich voľnej súťaže hospodárstvo neustále vykazovalo vzostupný trend, ktorý

síce občas prerušovali periodické krízy, no v zásade bez nejakých podstatnejších vplyvov na globálny vývoj národného hospodárstva. Za takejto situácie, podľa nášho názoru a verifikovaných skúseností, skutočne nebolo treba využívať menovú politiku (ako aj teoretický arzenál s ňou súvisiaci a štrukturálne ju ovplyvňujúci a podmieňujúci) v celej škále jej nástrojov na ovplyvňovanie vývoja národného hospodárstva. Menová politika sa v tomto období prostredníctvom sebe vlastných nástrojov mohla naozaj obmedzovať len na zabezpečovanie reprodukčného procesu peniazmi a skutočne si ani iné ciele nekládla.

Situácia v teórii i praxi uskutočňovania menovej politiky sa ale prudko zmenila v 20. a 30. rokoch 20. storočia, najmä v dôsledku prepuknutia veľkej celosvetovej hospodárskej krízy [8]. Praktické skúsenosti ukázali, že v tomto kvalitatívne novom ekonomickom prostredí a od neho sa odvíjajúcom historickom období liberalisticky orientovaná hospodárska politika nielenže nedokázala zabezpečiť proporcionálny rozvoj národného hospodárstva, ale v dôsledku jej uplatňovania dokonca nastali aj veľké hospodárske otrasy. Ukázalo sa, že jej koncepcia sa stala nepoužiteľnou a bolo preto objektívne nutné začať sa orientovať na cieľavedomé zásahy štátu do ekonomiky.

Preto obdobie veľkej hospodárskej krízy, ale aj obdobia, ktoré nasledovali po nej, sú poznačené odklonom od liberalistickej teórie hospodárskej politiky a následným príklonom ku koncepcii systému štátnych zásahov do komplexu národného hospodárstva. Táto zásadná zmena bola v podstate prejavom pesimistického postoja voči fungovaniu endogénnych síl trhovej ekonomiky.

Preto je samozrejmé, že takto jednoznačne determinovaný či zmenený postoj k otázke vzťahu štátu a hospodárstva sa musel v nastávajúcom období sociálno-ekonomického vývoja spoločnosti odzrkadliť ako v teórii peňazí a úveru, tak aj v praktickej menovej politike štátu.

Hlavné teoretické východiská pre koncepciu zasahovania štátu do ekonomiky sformuloval vo svojich vedeckých, resp. odborných ekonomických dielach anglický teoretik i politik John Maynard Keynes (1883 – 1946). Keynesova ekonomická teória sa pritom stala východiskom jednej z podôb modernej makroekonómie a jej tvorca sa v dôsledku toho, prirodzene, zaradil do celosvetovej galérie najvýznamnejších ekonómov 20. storočia [9].

Keynesove zásady presadzovania zásahov štátu do ekonomiky začali vlády i centrálné banky štátov temer vo všetkých končinách sveta v širokom rozsahu aplikovať do praxe práve v období prepuknutia a pretrvávania veľkej hospodárskej krízy v rokoch 1929 až 1933, a tiež i v nasledujúcich rokoch.

Upozorňujeme na to, že v aplikačnej praxi išlo hlavne o oblasť úverovej politiky a diskontných sadzieb, ktorá v Keynesovej tvorila nosnú časť menovej politiky, a to v súčinnosti s investičnou politkou. Keynes totiž mimoriadne vyzdvihoval nutnosť rovnováhy medzi úsporami a investíciami, ktorá podľa neho aj predurčuje maximálnu hranicu pre objem úverov, ktoré možno poskytnúť. Podľa Keynesa rovnováha medzi úsporami a investíciami nevzniká automaticky, ale na základe cieľavedomej úverovej a investičnej politiky. Keynes navrhoval, aby v podmienkach neúplnej zamestnanosti a nevyužitia výrobných kapacít centrálna banka zamerala svoju menovú politiku tak, aby

poskytovaním lacných úverov zvyšovala množstvo peňazí v obehu. Ak sa však objem peňazí v obehu zvyšuje pri plnom využívaní výrobných kapacít, spôsobí to inflačné zvýšenie cien. V podstate zastával a následne presadzoval názor, že ak by podnecovanie súkromných investícií nízkou úrokovou sadzbou plne nevyčerpalo vytvorené úspory, má súlad medzi úsporami a investíciami vytvoriť sám štát uskutočňovaním verejných investícií.

Praktické skúsenosti s politikou lacných peňazí však neboli uspokojivé. Ani veľmi silné zníženie diskontnej sadzby nevyvolalo náležite zvýšený záujem o úvery zo strany podnikateľov, a tým potom, samozrejme, ani očakávaný rozkvet hospodárstva [10].

Ukázalo sa, že diskontná politika je účinnejšia v čase, keď v národnom hospodárstve nevznikajú príliš veľké výkyvy. Vtedy zníženie diskontnej sadzby pôsobí ako stimulátor výroby a zvýšenie diskontnej sadzby ako približujúci faktor. Preto centrálné banky znižujú diskontné sadzby vtedy, keď sa vo vývoji národného hospodárstva prejavujú náznaky znižovania tempa rozvoja a zvyšujú ju, naopak, vtedy, keď je rozvoj ekonomiky príliš prudký a hrozí nebezpečenstvo tzv. prehriatej konjunktúry. Zdôrazňujeme ale, že diskontná politika bánk už nevie odstrániť krízu, ktorá „ožila“, ktorá už nastala.

Aj po všeničivej druhej svetovej vojne väčšina západných štátov vychádzala vo svojej menovej politike v tej či onej miere z názorov J. M. Keynesa a jeho školy, a to dokonca aj v tých štátoch, ktoré sa vo svojej globálnej hospodárskej politike skôr prikláňali k politike neoliberalizmu. V tzv. západných štátoch sociálnodemokratického ideového zamerania, resp. politickej orientácie bol pritom príklon ku Keynesovým ekonomickým zásadám samozrejímavý.

Dovolíme si súčasne poznamenať, že Keynesova hospodárska politika bola svojho času nielen populárna, ale nesporne vcelku úspešná, pričom určite dokázala v období po 2. svetovej vojne zabrániť takým prudkým výkyvom a negatívnym javom vo vývoji národného hospodárstva, aké sa často a úplne prirodzene vyskytovali v predvojnovom období.

V období rokov po dvoch tzv. ropných šokoch, ktoré drasticky postihli svetovú ekonomiku v rokoch 1973 – 1974 a 1979 – 1980, sa však ukázalo, že aplikácia zásad obsiahnutých v teórii štátnych zásahov do ekonomiky vypracovanej J. M. Keynesom už nedokázala účinne čeliť situácii, v ktorej sa vysoká miera nezamestnanosti spája s infláciou (stagflácia) a so štrukturálnymi adaptačnými procesmi. Preto v rámci hľadania východísk z tejto situácie začali znovu ožívať klasické názory o účinnosti a potenciálnej škodlivosti zásahov štátu do ekonomiky.

V tomto období sa potom v čoraz väčšej miere začína presadzovať monetaristická teória, spojená hlavne s menom amerického ekonóma Milтона Friedmana (1912). V roku 1976 mu bola dokonca udelená Nobelova cena za ekonómiu. Zameranie jeho vedeckovýskumnej činnosti absorbovalo teóriu peňazí a inflácie, nezamestnanosti a ľudského kapitálu, ako i monetaristickú koncepciu trhovej ekonomiky. Zdôrazňujeme, že pre rozvoj ekonomickej teórie i praxe sú mimoriadne významné práve jeho hospodárskopolitické koncepcie.

Na rozdiel od tzv. keynesovcov tzv. monetaristi považujú súkromný sektor za relatívne stabilný, a preto pochybujú o nutnosti štátnych zásahov, ktoré podľa nich v minulosti často destabilizovali ekonomiku. Ak monetaristi pripúšťajú zásahy do ekonomiky, tak iba v podobe emisnej činnosti prostredníctvom centrálnej banky.

Teoretické koncepcie monetarizmu sú založené predovšetkým na Friedmanovej verzii kvantitatívnej teórie peňazí. Táto teória spočíva v hypotéze, predpoklade, že ak sa zväčší nominálne množstvo peňazí v obehu, zvýši sa cenová hladina, pretože to isté množstvo tovarov sa vymieňa za väčšie množstvo peňazí.

Friedman zameriava pozornosť na dopyt po peniazoch, pričom hľadá zákonitosti formovania potreby peňazí pri jednotlivých ekonomických subjektoch. Vychádza z neoklasického poňatia správania sa človeka, podľa ktorého každý subjekt hodnotí držbu peňažnej hotovosti na základe úžitku, ktorý mu prináša. Správanie sa „typického jednotlivca“ potom rozširuje na celé hospodárstvo a odvodzuje z neho agregátnu funkciu dopytu po peniazoch. Analýzou faktorov, ktoré vplývajú na veľkosť dopytu po peniazoch, prichádza k záveru, že tento dopyt je dlhodobu vysoko stabilný a že hlavným zdrojom porúch a disproporcií v mechanizme reprodukcie sú zmeny objemu ponuky peňazí.

Na základe toho definuje a ustáľuje hypotézu, že hlavnou úlohou menovej politiky musí byť regulovanie ponuky peňazí tak, aby bola zabezpečená peňažná rovnováha. Okrem toho Friedman odporúča, aby zvyšovanie množstva peňazí v obehu bolo neustále v súlade s tempom ekonomického rastu. V tom prípade potom ide v podstate o tzv. osobitné pravidlo, podľa ktorého sa množstvo peňazí v obehu musí zvyšovať o taký objem, ktorý zodpovedá prírastku hrubého národného produktu.

Za predpokladu stabilnej funkcie dopytu po peniazoch má teda menová politika ponukou peňazí vytvoriť stabilný rámec pre národné hospodárstvo a tým zabrániť tomu, aby sa samotné peniaze stali hlavným prameňom hospodárskych porúch.

Čo sa týka názorov na infláciu, Friedmanova teória vychádza z tvrdenia, že inflácia je vždy a všade peňažným fenoménom a vzniká v dôsledku toho, že množstvo peňazí v obehu rastie rýchlejšie ako výroba. Objem produkcie je však obmedzený dostupnými zdrojmi, rozvíjaním poznatkov a schopností, ako i spôsobom ich využitia, takže môže rásť len pomaly. Moderné formy peňazí, akými sú papierové peniaze a účtovné záznamy, však nie sú podrobené žiadnym fyzickým obmedzeniam, a preto nominálne množstvo peňažných jednotiek môže rásť akokoľvek rýchlo.

Friedman obviňuje zo zodpovednosti za infláciu vládu a v tejto súvislosti nastoľuje otázku, prečo moderné štáty zvyšujú množstvo peňazí v obehu tak rýchlo, prečo vyvolávajú infláciu, keď chápú jej potenciálnu škodlivosť. Za jedinú terapiu na liečenie inflácie považuje obmedzenie miery rastu množstva peňazí v obehu, pričom upozorňuje, že sa nemožno vyhnúť nepríjemným vedľajším účinkom tohto liečenia.

Okrem keynesovskej a monetaristickej teórie sa v posledných desaťročiach začínajú presadzovať myšlienky formulované v rámci nového smeru ekonomického myslenia, v intelektuálnom priestore sformovanom do teórie racionálnych očakávaní [11].

Podľa tejto teórie majú očakávania v každom sektore národného hospodárstva významný dopad na celkovú hospodársku politiku i na menovú politiku ako jej súčasť. Aj keď táto ekonomická teória nie je doposiaľ uznaná za všeobecne platnú, jej prívrženci sa domnievajú, že očakávania okrem iného ovplyvňujú tak konanie centrálnej banky z hľadiska jej usmerňovania ponuky peňazí, ako aj dopyt po peniazoch a potom v konečnom dôsledku i ciele menovej politiky.

Predpokladáme, že už z nami načrtnutých poznámok je viditeľný zreteľný rozdiel medzi prezentovanými jednotlivými ekonomickými teóriami. Táto ich vzájomná dife-

renciácia pritom spočíva v odlišnom postoji voči typu hospodárskej politiky, voči jej cieľom, nástrojom i voči jej dopadu na fungovanie ekonomiky.

Keynesovci sa prihovárajú za aktivistickú politiku centrálnej banky i vlády ako predpokladu a súčasne i podmienky na prekonanie nepriaznivých trendov v ekonomike.

Monetaristi a prívrženci teórie racionálnych očakávaní oveľa viac veria samostabilizačným silám ekonomiky a obávajú sa možných omylov implantovaných do sfér hospodárskej politiky. Poukazujú tiež na množstvo časových posunov medzi použitím určitých nástrojov hospodárskej politiky a ich dopadov na ekonomiku. Akcentujú skutočnosť, že tieto posuny môžu mať za následok, že určité opatrenia začnú pôsobiť až vtedy, keď sa podmienky v ekonomike celkom zmenia.

Kritici aktivistickej politiky, ktorí zdôrazňujú význam fixných pravidiel oproti jednorazovým rozhodnutiam, sa podujali i na formulovanie týchto pravidiel. V oblasti menovej politiky odporúčajú centrálnej banke udržiavať rast peňažnej zásoby vo vopred ohlásenom konštantnom tempe, čo by malo posúvať efektívny dopyt, v súlade s rastom reálneho výstupu ekonomiky a zároveň vylučovať proces inflácie.

Podotýkajú, že navrhovaná menová politika môže byť účinná vtedy, keď sa nemení rýchlosť obehu peňazí. Jedným z predmetov sporu medzi ekonómami je práve otázka, či sa rýchlosť obehu peňazí môže považovať za stabilnú, alebo nie. Kritici monetaristickej teórie poukazujú na to, že skutočná rýchlosť obehu peňazí sa napríklad v Spojených štátoch amerických od päťdesiatych rokov neustále nepravidelne menila. Monetaristi tento argument neuznávajú. Tvrdia, že zmeny v rýchlosti obehu peňazí boli vlastne výsledkom rozdielneho vývoja inflácie, že rýchlosť by sa nebola menila, keby centrálna banka bola aplikovala počas celého tohto obdobia stabilnú mieru prírastku peňažnej zásoby.

Diskusia o tom, či je vhodnejšia menová politika, ktorá vychádza z pevných pravidiel, alebo tá, ktorá vychádza z jednorazových rozhodnutí, sa v odborných kruhoch nepovažuje dosiaľ za definitívne uzavretú. Mnohí ekonómovia v súčasnosti akceptujú názor, že v zásade by sa malo vychádzať z určitých pravidiel, avšak natoľko flexibilných, aby sa mohli upraviť podľa vývoja reálnych podmienok. Z hľadiska tých, ktorí zdôrazňujú význam očakávaní v ekonomike, je nevyhnutné, aby hospodáriace subjekty poznali platné pravidlá a aby sa tieto pravidlá nemenili príliš často a príliš radikálne.

Diskusia o pravidlách menovej politiky má ale ešte ďalší aspekt. Monetaristi totiž zdôrazňujú význam spomínaných pravidiel aj preto, lebo nedôverujú politikom a zastávajú názor, že lepší je systém pravidiel, i keď nedokonalý, ako ponechať priestor na rozhodovanie výlučne politikom. A toto je, podľa nášho názoru, aj z hľadiska kryštalizovania súčasnej slovenskej národohospodárskej a finančnej scény pozoruhodný názorový postoj a efekt.

Ako sme už spomínali, veľa rokov v menovej politike väčšiny štátov prevládali keynesovské prístupy. Začiatkom 80. rokov však začali vo viacerých štátoch zavádzať do praxe monetaristické princípy menovej politiky, napríklad v Spojených štátoch amerických, vo Veľkej Británii, v Chile, v Izraeli, avšak aj inde vo svete. Výsledkom bol síce pokles inflácie, ale ako jeho protipól zasa zhoršenie niektorých nemonetárnych veličín.

Popritom však rad štátov zotrúva na keynesovských princípoch, a to aj európskych, ako napríklad škandinávske štáty, ale v značnej miere aj Nemecko, Rakúsko, Japonsko a ďalšie.

Definitívne rozhodnutie o tom, ktorý prístup je z dlhodobého hľadiska správnejší, zatiaľ nepadlo. Výsledky, ktoré sa doterajšou monetaristickou politikou dosiahli, neumožňujú konštatovať, že by monetaristická politika bola dlhodobo úspešnejšia ako keynesovská.

Pri všetkej rôznorodosti názorov sa však ekonómovia zhodujú v tom, že keynesovská (aktivistická) hospodárska politika má šance na úspech len tam, kde existujú nevyužitú výrobnú kapacitu a kde inflácia nedosahuje väčší rozsah. Ak by sa uplatnila v podmienkach vysokej inflácie, mohla by táto politika inflačný vývoj len prehĺbiť, bez súčasného dosiahnutia ekonomického rastu. A práve tieto závery sú mimoriadne aktuálne a poučné aj pre vytýčenie ekonomického a finančného azimutu Slovenskej republiky v prvej dekáde 21. storočia [12].

Recenzentka: JUDr. Daniela Böhmová

LITERATÚRA

1. DADO, M.: *Slovník politickej ekonomie*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966, s. 332.
2. KRÁLIK, J., GRŮŇ, L.: *Malý slovník finančného práva (pre právnikov)*. Bratislava : Manz, 1998, s. 128. Pozri aj ŠÍBL, D. a kol.: *Velká ekonomická encyklopédia*. Bratislava : Sprint, 1996, s. 337.
3. SVOBODA, J. a kol.: *Slovník slovenského práva*. Prvé novodobé vydanie. Bratislava : Poradca podnikateľa, s. r. o., 2000, s. 289.
4. MIHÁLIKOVÁ, A. – HORNIAKOVÁ, E.: *Teória finančných a menových vzťahov*. Bratislava : VO PraF UK, 2002, s. 11.; tiež HEILBRONER, L. R. – THUROW, C. L.: *Čo je ekonomia?* Bratislava : Bradlo, 1994, s. 110.
5. ŠÍBL, D. a kol.: *Velká ekonomická encyklopédia*. Bratislava : Sprint, 1996, s. 373.
6. ŠÍBL, D. a kol.: *Velká ekonomická encyklopédia*. Bratislava : Sprint, 1996, K liberalizmu, jeho podstate, s. 292.
7. CHOVANCOVÁ, J.: *Liberalizmus verus komunitarizmus*. Bratislava : VO PraF UK, 2003, s. 26.
8. KOLEKTÍV: *Finanční slovník*. Praha : Svoboda, 1973, s. 250-251.
9. LISÝ, J. a kol.: *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava : Elita, 1996, s. 136.
10. KOLEKTÍV: *Finančný slovník*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1967, s. 63-64.
11. LISÝ, J. a kol.: *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava : Elita, 1996, s. 232-235.
12. V záujme porovnania možností ovplyvňovania hospodárskej politiky štátu menovými nástrojmi, tvoriacimi kaleidoskop menovej politiky, a to aj s obdobím marxistickou teóriou preferovanej dominancie centrálne plánovaného procesu usmerňovania vývoja celého národohospodárskeho komplexu socialistického štátu, podrobnejšie pozri napr. KRÁLIK, J.: *Menové plánovanie v Československu a jeho právne aspekty*. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, roč. XII. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990, 121 s.

Súhrn

Článok je determinovaný súčasným stavom ekonomiky a verejných financií Slovenskej republiky. Aj preto predstavuje čiastkový rámcový príspevok v podobe poznámky určenej na zamyslenie sa a následné rozvíjanie dedukcie o možnostiach smerovania menovej politiky Slovenskej republiky, pre ktoré v podstate vytvára určitý, i keď ohraničený priestor. Autori v jeho úvodnej časti metódou krátkeho odborného výkladu prezentujú základné charakteristiky východiskových pojmov, s ktorými operujú v ďalšom texte článku. Medzi ne patrí najmä pojem menovej politiky a jej významu, menových sústav a ich klasifikovanie, ako aj úlohy menovej politiky a jej pôsobenia v sústave komplexnej národohospodárskej politiky, realizovanej centrálnou bankou štátu.

V texte článku sa, prirodzene, venuje pozornosť aj základným tézám vlastným vybraným svetovým školám ekonomických teórií. Pozornosť je tak venovaná ekonomickému liberalizmu a jeho odrazu v menovej politike, keynesovskému monetarizmu, ako i náčrtu teórie racionálnych očakávaní. V poznámkach pripojených na záver článku možno identifikovať autorov, ktorí sa týmito teóriami zaoberajú vo svojej vedeckej a odbornej spisbe, ako aj ich obsah.

Cieľom príspevku je na základe zosumarizovaných informácií o východiskách a následkoch realizácie téz sformulovaných jednotlivými vybranými ekonomickými teóriami aktivizovať úvahy o ďalšom smerovaní slovenskej menovej politiky, čo autori v závere článku pripomínajú. Vlastnú odpoveď na otázku, akou cestou má ďalej pri realizovaní menovej politiky kráčať Slovensko, však autori článku zámerne nedávajú, čím problém ponechávajú otvorený.

Zusammenfassung

Der Beitrag ist durch den zeitgenössischen Stand der Ökonomik und der öffentlichen Finanzmitteln der Slowakischen Republik determiniert. Auch deshalb stellt er einen partiellen Rahmen in Form einer Anmerkung dar, die zum Nachdenken und zur anschließenden Deduktion über die Möglichkeiten der Richtung der Währungspolitik der Slowakischen Republik veranlassen soll, für die er grundsätzlich einen bestimmten, auch wenn begrenzten Raum bildet. Außerdem widmen die Autoren den grundlegenden, für die ausgewählten ökonomisch-theoretischen Weltanschauungen typischen Thesen, wie z.B. dem ökonomischen Liberalismus und seine Widerspiegelung in der Währungspolitik, dem Keynes-Monetarismus sowie dem Entwurf der Theorie von rationellen Erwartungen große Aufmerksamkeit. In den zum Schluss des Beitrags angeführten Anmerkungen kann man die Ansichten der Autoren identifizieren. Die Absicht der Autoren war jedoch, dass die Frage, welche Richtung die Slowakei bei der Realisierung der Währungspolitik einschlagen soll, unbeantwortet bleibt und somit das Problem offen gelassen wird.

Summary

This article has been determined by the current state of economy and public funding in Slovakia. So it is just a concise contribution in the form of notes intended to raise some considerations and consequent implications as for the possible trends in the monetary policy in the Slovak Republic, for which a specific, although limited framework is provided in this article.

Quite naturally, some attention is drawn also to some basic ideas of the selected current schools of economic theories existing in the world, such as economic liberalism and its impact

upon the monetary policy, Keynesian monetarism, outlining also the theory of rational expectations.

The answer as to what moves should be taken in Slovakia's monetary policy, is not given by the authors on purpose, thus leaving the issue open for further discussion.

LIBERALIZMUS – KOMUNITARIZMUS A OTÁZKA MORÁLNEJ POVINNOSTI REŠPEKTOVAŤ PRÁVO

Jarmila Chovancová

V predkladanej štúdií ide o analýzu dominantných problémov liberalizmu a komunitarizmu, ich historického vývoja a možnosti riešenia problémov občianskej spoločnosti, ako i otázky súvisiace s morálnou povinnosťou rešpektovať právo.

Liberalizmus a iné od neho odvodené pojmy sa stali veľmi populárne po páde komunistických režimov v strednej a východnej Európe. Mnohí sa snažili vložiť základ tohto slova do názvu svojej politickej strany, politického či názorového hnutia, záujmovej skupiny či klubu iba preto, aby sa odlišil od všetkého totalitného. V mnohých prípadoch sa nejde o nič iné ako o „premaľovanie“ totalitnej podstaty klišé „liberálnych“ sloganov na presadzovanie vlastných cieľov. *Boom* používania pojmu liberalizmus vedie k jeho významovému znejasňovaniu, ba niekedy môže byť až zneužitý a zdiskreditovaný. Veď ľudia, ktorých mená sa s týmto pojmom spájajú, sú natoľko rozdielni, (Klaus, Dienstbier, Kňažko, Žirinovskij, Hasider, G. W. Bush), že človeka to zo začiatku ľahko dezorientuje.

Definovať liberalizmus je obťažné z mnohých dôvodov. Aj keď ponecháme stranou definície politického či ekonomického liberalizmu a rôznosť významov tohto pojmu v USA a v Európe, nájdeme desiatku rôznych vymedzení, ktoré primáli niektorých filozofov k tvrdeniu, že ide o pojem inflačný. Samozrejme, že možno charakterizovať vývojové štádiá liberalizmu: Obdobie predliberalizmu, siahajúce k renesancii a reformácii a k myšlienkovému formovaniu individualizmu. Obdobie raného, revolučného či klasického liberalizmu-zhruba medzi rokmi 1750 až 1830, prípadne až do roku 1850. Jeho stredný vek, trvajúci do roku 1890, prípadne do prvej štvrtiny XX. storočia, kde sa stal na celom európskom kontinente, s výnimkou Ruska (resp. ZSSR), vedúcou ideológiou. A konečne obdobie neoliberalizmu, nastupujúce v teoretických prácach v dobe okolo veľkej hospodárskej krízy, ale do spoločenskej praxe sčasti po 2. svetovej vojne, sčasti v sedemdesiatych rokoch (Mises, Hayek, Friedman, v praxi Thatcherová a Reagan). Toto posledné štádium triumfovalo s ťažkosťami ďalšieho prehlbovania sociálneho štátu v západnej Európe a s rozpadom socialistickej sústavy v Európe a po novembri 1989 u nás vyplnil v zázračne krátkej dobe niekoľkých mesiacov ideologické vákuum, ktoré tu vznikalo v dobe Brežnevovej éry. V zdogmatizovanej podobe ovláda myslenie

väčšiny pravicových politikov a hlavne pracovníkov médií. Tvorcovia tohto konzervatívneho neoliberalizmu sa možno zaslúžili o pokrok ekonomickej teórie a prispeli i oprávnenou kritikou rady negatívnych javov, ktoré oslabovali ekonomickú efektívnosť i morálnu zodpovednosť časti obyvateľstva. Je to však smer, ktorý je v príkrom rozpore so socialistickými ideami sociálnej spravodlivosti. Je mnoho dôvodov nazývať ho *konzervatívnym liberalizmom*. Volebné víťazstvá socialistov v Európe však ukázali, že tento liberalizmus neprevažuje, a že sa ako vládnuca ustanovuje **Ideológia západnej demokracie**, ktorá je kompromisom medzi liberalizmom a sociálnou demokraciou.

Pre porozumenie súčasného liberalizmu je však významnejšie (ako historický výklad jeho štádií) skôr jeho rozlíšenie na dva prúdy. Bývajú nazývané rôzne. Jeden ako umiernený, aristokratický, elitársky, druhý ako revolučný a demokratický. Takéto rozdelenie nachádzame v podstate u Hayeka, najvplyvnejšieho teoretika konzervatívneho neoliberalizmu a u nás nového najoslavovanejšieho mysliteľa XX. storočia. V knihe „Individualizmus a hospodársky poriadok“ sa snaží upresniť pojem liberalizmus tým, že ostro odlišuje ozajstný (wahrer) individualizmus od nepravého, ktorým je individualizmus kontinentálny, ktorý vzišiel z osvietenieckého racionalizmu. Aj keď bolo uvedené rozdelenie načrtnuté už Hayekovým učiteľom von Misesom, u Hayeka zapadá do jeho monumentálneho diela, venovaného obhajobe slobody a súkromného vlastníctva. „Pravý“ liberalizmus vznikol predovšetkým v Anglicku a začína Lockom, Humom a Smithom, pokračuje Burkom, lordom Actonom a na kontinente Kantom, Tocquevillom a Constantom.

Neúčinnosť inštitúcií určených na vyjadrenie a ochranu záujmov obyvateľstva, vrátane štátu a práva, sa pričínila o renesanciu liberalistických myšlienok v 20. storočí, najmä po druhej svetovej vojne. Toto učenie dodnes nestratilo svoju aktuálnosť.

Pojem liberalizmus nie je jednoznačný. Ak vychádzame z etymologického základu, potom slovo „libertas“ znamená slobodu a o liberalizme sa hovorí ako o takej politickej ideológii, resp. politickom hnutí, ktoré nachádza svoj výraz v pluralizme a parlamentarizme, resp. ktoré je „ideou slobody, zarámovanou do rámca práva“. Liberalizmus je racionálnym, vecným prístupom k spoločnosti a k vládnutiu, ktorý je skôr súborom ideí a predstáv ako uzavretým teoretickým systémom. Vyskytuje sa vo viacerých variantoch. Jeho základnú charakteristiku tvorí presvedčenie, že pri usporadúvaní svojich záležitostí by sme mali čo najviac využívať spontánne sily spoločnosti a čo najmenej sa uchýľovať k reglementovaniu a donucovaniu. Uvedené presvedčenie sa pri aplikácii donekonečna mení, i keď je prítomné vo filozofickej, etickej, ekonomickej i politickej stránke liberalizmu.

Filozofia a etika liberalizmu je spojením osvietenských a prirodzenoprávných myšlienok s princípmi individualizmu a utilitarizmu.

Individualizmus znamená predovšetkým rešpektovanie individualistických cností, ako sú: nezávislosť myslenia, úcta k iným ľuďom, znášanlivosť, láskavosť, zmysel pre humor, slušnosť, rešpekt k súkromiu, viera v dobré úmysly iných, intelektuálna pocitovosť, spoliehanie sa na seba, zdravá nedôvera k moci a pod.

Liberalizmus nemá veľkú dôveru vo všeobecne prijateľnú stupnicu hodnôt. Aj keby existovala jedinec, by nebol schopný reflektovať ju ako celok. Vždy si uvedomuje a sle-

duje len istý jej výsek v podobe vlastnej, čiastkovej sústavy hodnôt a cieľov. Systém cieľov jedinca by nemal byť podriadený diktátu iných. Práve „toto uznanie jednotlivca za najvyššieho sudcu svojich cieľov, presvedčenie, že jeho vlastné názory by mali, pokiaľ je to len možné, riadiť jeho konanie, je to, čo tvorí podstatu individualistického postoja“. (Hayek)

Isteže nastáva stret individuálnych a spoločenských záujmov a ľudia môžu do svojho záujmu zahrnúť aj spoločenské ciele. Avšak to, čo sa nazýva „spoločným cieľom,“ je totožný cieľ mnohých jedincov, cieľ, na dosiahnutie ktorého sú ľudia ochotní prispievať za to, že ako odplatu im to umožní uspokojiť ich vlastné ciele.

Spoločenský atomizmus (spoločnosť je sumou nezávislých jedincov), vlastný liberalizmu, stojí v opozícii voči všetkým formám kolektivismu.

Liberalistickí filozofi dospievajú k názoru, že hlavnou pohnútkou konania človeka je úsilie dosiahnuť čo najväčší prospech, úžitok (utility) a vyhnúť sa neúspechu, nepríjemnostiam. Domovom utilitarizmu je Anglicko, kde sa tento princíp zdôrazňuje v rôznych podobách – od Hobbesa, Locka, Smitha, Huma až po najnovšie filozofické systémy – a ovláda celé myslenie o sociálnych a najmä národohospodárskych otázkach. Konanie človeka je morálne vtedy, keď zároveň smeruje k tomu, aby bol šťastný čo najväčší počet ľudí, resp. aby sa aspoň zmenšilo ich utrpenie.

Po *ekonomickej stránke*, ktorú najvýraznejšie sformuloval A. Smith, liberalizmus vyjadruje snahu nechať voľný priestor zákonom ekonomiky voľnej súťaže. Regulačné zásahy zvonka, akékoľvek obmedzovanie podnikania sú nepríjemné. V schopnostiach ľudia nie sú si rovní, nemôžu si byť rovní ani v stupni dosiahnutého šťastia a prospechu. Bohatstvo spoločnosti je však prospešné nielen pre majetných, ale aj pre chudobných. Majetková nerovnosť je všestranne výhodná, je hybnou pákou spoločnosti. Vo svojej snahe dosiahnuť prospech si ľudia navzájom konkurujú, súťažia, a to je podľa liberalistov najúčinnjší známy spôsob, ako ich bez prinútenia získať pre spoluprácu a harmóniu. Voľnou hrou síl sa najlepšie uchráni záujem celej spoločnosti.

Konkurencia znesie istú mieru regulácie, ale vôbec sa neznáša s centrálnym plánovaním. Jej fungovanie si vyžaduje adekvátnu organizáciu určitých inštitúcií, ako sú peniaze, trh, informačný systém, jasná sústava vlastníctva a racionálny, premyslený právny rámec. Ekonomickú činnosť treba riadiť len tam, kde konkurencia zlyhá. Riadenie ekonomiky je totiž riadením celého ľudského života.

Lord Acton povedal, že „vášeň pre rovnosť zničila túžbu človeka po slobode“. Pre liberálov je dôležitá rovnosť šancí, a nie rovnosť výsledkov. Polemizujú s ideálom mnohých socialistov, ktorí žiadajú zrušenie súkromného vlastníctva a jeho prevedenie na štát. Namietajú, že „odovzdaním všetkého majetku, uloženého vo výrobných prostriedkoch, štátu, dostáva sa štát do postavenia, v ktorom musí rozhodovať o všetkých príjmoch. Je to novovytvorená moc akú v spoločnosti konkurencie nikto nemá. Systém súkromného vlastníctva je najdôležitejšou podmienkou slobody“ (Hayek).

Liberalisti robia základný rozdiel medzi národom, resp. občianskou spoločnosťou, ako prirodzeným spoločenstvom ľudí, a štátom, ako mocenskou, politickou organizáciou. Jedinca spájajú svoje úsilie na dosiahnutie spoločných cieľov a vytvárajú štát. Štát však nesmie mať iné ciele ako tie, na ktorých sa jedinca dohodli. Štát nemá iné poslanie

ako minimálne koordinovať záujmové sféry. Je nevyhnutným zlom, a preto je najlepší minimálny štát. Je tzv. „*delegovaným štátom*“: zveruje sa mu poslanie zabezpečiť práva a slobody občanov, najmä slobodu vlastníctva, podnikania, právo na súkromie, osobné presvedčenie a pod. Štát má tieto práva deklarovať v ústave. Nemusí sa starať o ich materiálne zabezpečenie. Je vecou iniciatívy každého, aby sa dostal na takú úroveň, ktorá mu umožní získať štatút aktívneho občana.

Ak panstvo práva existovalo prinajmenšom od dôb antiky ako nejasný ideál, ak sa Voltaire a po ňom Kant vyjadrili, že „človek je slobodný, ak nemusí poslúchať žiadnu osobu, ale len zákon“, potom je táto myšlienka ako doktrína právneho štátu vedome rozvíjaná práve v epoche liberalizmu.

Panstvo práva či právny štát neznamena, že konanie štátu sa odohráva v hraniciach platného práva, resp. že každé konanie štátnych orgánov je posvätené zákonodarcom. Podstatnou črtou právneho štátu je, že použitie štátneho donútenia je obmedzené a určené vopred stanovenými pravidlami. Panstvo zákona teda znamená „absolútnu nadradenosť alebo prevahu zákona ako opaku svojvôle moci“ (Dicey). Pravidlá sa aplikujú na všetkých rovnako, vrátane moci.

Liberalizmus, s jeho individualizmom, pragmatizmom a zmyslom pre kompromis, sa považuje za jednu zo základných hodnôt anglo-americkéj politickej kultúry.

Benthamovo dielo je teoretickým zdôvodnením klasickej podoby liberalizmu. Zaradil sa ním do skupiny filozofických radikálov, ako boli, J. S. Mill, D. Ricardo či Thomas Maltus.

Bentham rozvíja svoju teóriu spoločenského atomizmu, hlásajúc, že spoločnosť je súhrnom jedincov, podobným zoskupeniu atómov a že je voči jedincom, ktorí ju tvoria, druhotná. Záujem spoločnosti je sumou záujmov jej členov. Ak sú šťastní jednotlivci, ktorí tvoria spoločnosť, teší sa i spoločnosť z prosperity svojich občanov.

Princíp utility bol pre Benthama aj základom morálky, zákonodarstva a práva.

Bentham sa obával obmedzovania slobody jedinca štátom. Historické a morálne zdôvodnenie moci ho veľmi nezaujímalo a zmluvnú teóriu ostro odmietal. Obhajoval pre systém politickej demokracie, kde sú záujmy vládnucich a ovládaných totožné a kde je parlament garantom slobody občanov.

Základným poslaním a povinnosťou štátu je zabezpečiť čo najväčšiu sumu šťastia pre čo najväčší počet ľudí. Prostriedkom uskutočnenia tohto cieľa je však jedine racionálne zákonodarstvo.

J. S. Mill rovnako reprezentoval pokolenie veľkých teoretikov liberalizmu, a bol mravne i filozoficky najsilnejšou postavou tohto obdobia.

Aj jeho východiskom bol individualizmus, s cieľom zabezpečiť slobodu jedinca. Človek je pre neho neodvodnenou realitou a hodnotou, dôstojným spolupracovníkom na božom diele. Preto sloboda, najmä spoločenská a občianska, je ústrednou kategóriou jeho politického učenia.

Poslanie štátu Mill redukuje na zabezpečenie verejného poriadku ako predpokladu rozvoja jedinca. Človeka stavia nad prírodu to, že je normotvorným subjektom.

Úlohou štátu už nie je len vytvorenie právneho poriadku, ktorý by uhladil cestu k nerušenému podnikaniu, ale aj pozitívna aktivita na podporu morálnych hodnôt. Úloha štátu nie je teda len administratívna, ale aj mravná.

Millove názory mali zásadný význam pre ďalší rozvoj anglosaského politického myslenia. Na neho nadviazali novšie smery, napr. oficiálna doktrína Labour Party, teória ľudového kapitalizmu, sociálno-právneho štátu a pod.

Ešte „liberalistickejšie“ bolo politické myslenie M. Spencera, mladšieho Millovhého súčasníka. Začiatkom i koncom spoločnosti i štátu je jedinec. Politická legitimita štátu stojí na konsenze. Millove názory, najmä v diele Človek verzus štát, predstavujú krajinú hranicu osvietenскеj línie premenenej na liberalizmus 19. storočia.

Francúzsko je klasickou krajinou kontinentálneho liberalizmu, reprezentovanou najmä **B. Constantom**.

Constant bol najvýraznejším politickým teoretikom Francúzska počas Reštaurácie, odchovaný dielom Voltaira, Montesquieua, Rousseaua, Mablyho, Smitha.

Constant vehementne obhajoval slobodu jedinca. Rozumel pod ňou víťazstvo osobnosti nad mocou, snažiacou sa vládnuť prostredníctvom násilia, uplatňujúc právo väčšiny. Ústredným problémom je pre neho vzťah medzi osobnosťou a štátom.

Sloboda už nie je abstraktným prirodzeným právom, je oslobodením od donútenia a bezprávia a zároveň slobodou na vyjadrenie názoru, na výber povolania a jeho vykonávanie, slobodou disponovania svojím majetkom, právom na osobnú nedotknuteľnosť a pod. Slobodou sú teda presne vymedzené subjektívne práva občana vo vzťahu k štátu.

Constant videl rozdiel medzi občianskou a politickou slobodou. Staroveké národy poznali len politickú slobodu: jej prejavom bola bezprostredná účasť na politickej moci. Jedinec, suverénny vo sfére verejného práva, bol vlastne poddaným vo sfére subjektívnych práv. To bol aj anachronizmus prvej polovice 19. storočia.

Moderné národy na prvé miesto kladú občiansku slobodu, ktorá spočíva v nezávislosti súkromného života jedinca od politickej moci.

V rámci svojej teórie delby moci Constant rozoznáva zastupiteľskú moc, ktorú tvoria dve snemovne, kráľovskú moc, ktorá má byť „neutrálna a sprostredkujúca“, výkonnú moc, ktorá je dedičnou mocou snemovne párov, a moc reprezentujúcu verejnú mienku. Patrí k nim i municipiálna moc, ktorá má iba lokálnu právomoc. Sila verejnej mienky, rovnováha a rozdelenie moci by mali byť základnými zárukami proti zneužívaniu moci.

Ďalším významným predstaviteľom liberalizmu vo Francúzsku je Alexis C. de Tocqueville.

Je klasikom novodobej politickej vedy, Francúzom, ktorý silne poznamenal anglosaské politické myslenie a prerástol svoju dobu.

Kým iní liberáli písali o slobode v postulatívnom význame, Tocqueville začal pozorovaním a opisom. Preskúmal inštitúcie americkej demokracie v praxi a sformuloval pôsobivé zovšeobecnenia a prognózy, z ktorých sa veľa potvrdilo. Francúzsky autor chváli právne inštitúcie a politické obyčaje Ameriky, také odlišné od európskych, ale všímá si aj ich slabé stránky a z nich plynúce nebezpečenstvá.

Demokracia dáva rovnaké šance všetkým, pôsobí však nivelizujúco, v smere vytvárania „masovej spoločnosti“, na ktorú sa Tocqueville, aristokrat pôvodom i duchom, pozerá s neskryvaným pohrdaním. Masová spoločnosť je pre neho „sumou rovných a podobných ľudí“, hľadajúcich „malé a spoločné pôžitky“.

Tocqueville prekročil tradičné princípy liberalistickej doktríny, najmä pokiaľ ide o mieru ingerencie štátu do života občianskej spoločnosti. Videl v nej proces, ktorému sa

nedá zabrániť a ktorý si jednoducho vynúti komplikovanosť spoločenskej organizácie.

Za prostriedky, ktoré môžu zabrániť tyranii, Tocqueville považoval čiastočnú decentralizáciu administratívy v prospech samosprávy, vytvorenie novej profesionálnej a intelektuálnej elity, ktorá by nahradila aristokraciu, ako aj vyzdvihnutie morálnych hodnôt, ktoré by stáli nad politikou.

Čo sa týka liberalizmu v Nemecku, tu sa ani tak neuvažovalo o tom, či štát, má alebo nemá zasahovať do života spoločnosti, ale skôr o tom, aké sú správne proporcie medzi priestorom autonómie a slobody jedincov a priestorom štátu. Liberáli viedli skôr boj o obmedzenie moci štátu a o kontrolu jej rozsahu. A z týchto úvah sa pol storočia rodil smer, v rámci ktorého sa vyprofilovala doktrína právneho štátu.

Pre Humboldta je ústrednou témou problém slobody jedinca. Národ a spoločnosť síce vyžadujú jednotné riadenie, ktoré zabezpečujú národné inštitúcie (organizácie a zväzy vytvorené „zdola“ samotnými členmi spoločnosti a iste aj inštitúcie štátu. Nech sú však spoločnosť a štát akokoľvek prepojené, nemožno ich stotožňovať. Spoločnosť je významnejšia ako štát, človek je viac ako občan. Zmyslom existencie štátu je služba spoločnosti a najmä zabezpečenie slobody a rozvoja jedinca.

Vo svojom traktáte *Myšlienky o skúsenosti s určovaním hraníc činnosti štátu* Humboldt rozvinul mnohé Kantove idey. Kategoricky trvá na tom, aby bol štát iba formálnym panstvom práva a aby sa zdržal „akejkoľvek starostlivosti o skutočné bohatstvo občanov“. Nesmie sa posunúť ani o krok ďalej, ako je to potrebné na ich ochranu pred vonkajším a vnútorným nepriateľom. Štát sa má starať iba o záležitosti, o ktoré nie je schopný sa postarať jedinec či spontánne zoskupenie občanov. Jeho vecou je tiež urovnávať spory medzi občanmi, chrániť právny poriadok a napomáhať národu dozrievať k slobode.

Aj keď možno súhlasiť s oprávnenosťou a závažnosťou tohto delenia, nie je vhodné bezvýhradne prijať výpočet osobnosti, ktoré daný smer charakterizujú, pretože sa vyslovovali ku vtedajším pomerom. Locke, Hume a Kant súhlasili s konštitučnou monarchiou v 18. storočí, keď bola pokrokom. Avšak Burke Acton a Constant sú už kritikmi a vášnivými odporcami nastupujúcej demokracie. Hayek vyzdvihuje tých, ktorí boli za zachovanie tradícií, ktoré úzko súvisia s jeho velebením spontánneho a bezkonfliktného vývoja inštitúcií. Naopak, zatracuje mysliteľov, odmieta osvietenecský liberalizmus ako falošný. Ale práve osvietenci inšpirovali heslá, ktoré zmietli feudalizmus na celom kontinente.

Oba prúdy majú niektoré zhodné idey a princípy. Je to predovšetkým uznanie základných občianskych práv a slobôd, vrátane práva na oddelené (súkromné) vlastníctvo. Oba taktiež vyzdvihujú princíp tolerancie. Líšia sa však svojim vzťahom k demokracii, k rovnosti a k spravodlivosti.

PROBLÉM ROVNOSTI A SOCIÁLNEJ SPRAVODLIVOSTI V LIBERALIZME

Už pri historickom pohľade je zřejmý rozdiel medzi osvietenecským a konzervatívnym liberalizmom. Konzervatívny odmieta Veľkú francúzsku (buržoáznu) revolúciu, pretože ona sama a jej idey viedli k zdôrazneniu nielen slobody, ale aj rovnosti

a dokonca bratstva. Zabúdajú však, že do ústavných princípov v roku 1791 sa nedostalo žiadne bratstvo, ale propriété – súkromný majetok.

Mises a Hayek zdôrazňujú, že rovnosť pred zákonom (samozrejme, ide o zákony, ktoré zaručujú nedotknuteľnosť súkromného majetku) je jedinou rovnosťou, ktorú treba uznať. Každé ďalšie rozširovanie rovnosti je obmedzovaním slobody. „Ľudia sú si od prírody nerovní a spoločnosť nemôže tento fakt sústavne napravnovať, inak ...“

Hlavným činiteľom rušiacim rovnosť šanci je nerovnosť majetku a príjmov. Preto je Lockom počínajúc až po Hayeka najväčšia pozornosť venovaná ochrane súkromného majetku. Keď sa ukázalo, že sa nedá ako spravodlivé zdôvodniť jeho pôvodné nadobudnutie, pretože príroda už bola rozdelená a ďalší uchádzači už nemôžu priložiť svoju prácu k prírodným zdrojom, aby tiež nadobudli majetok, je vlastníctvo ospravedlňované blahodárnymi účinkami na celú spoločnosť, teda aj pre tých, ktorí vlastnia len svoje fyzické a psychické schopnosti.

Odmietanie väčšej rovnosti je však ešte viacej zdôvodňované obranou slobody. Tá je kladená tak vysoko, že znemožňuje realizáciu krokov zmierňujúcich nerovnosť. Sloboda je totiž spájaná so slobodným nakladaním so svojim majetkom, ak tým nie je obmedzovaná taká istá sloboda druhých. Už u Locka je zrejme táto tendencia, keď napríklad generál má právo poslať vojaka do útoku, v ktorom celkom určite umrie, ale nemá právo mu zobrat' čo i len 1 penny. Tu je hodnota ľudského života postavená nižšie ako sloboda (na rozdiel od Hobbesa, kde bol život hodnotnejší). K obhajobe takto poňatej slobody prispeli „libertariáni – libertini“ (Nozick).

V súvislosti s týmto vnímaním slobody iba ako neprítomnosti donútenia a ďalej z hľadiska dôsledného metodologického nominalizmu, je sociálna spravodlivosť prázdny slovom (Hayek). Spravodlivé, či nespravodlivé môžu byť len individua, a nie inštitúcie. A práve tu môžeme opäť nájsť kritérium na rozlíšenie osvieteného a konzervatívneho liberalizmu. Rawls vo svojej najuznávanejšej Teórii spravodlivosti skúma práve spravodlivosť inštitúcií. Spravodlivosť je spravodlivosťou základnej štruktúry (Kis). Rawls sa snaží odvodiť spravodlivosť zo spoločenského konsenzu. Títo liberáli sú proti revolúciám, avšak podporujú postupnú evolúciu poriadku.

Napriek tomu, že „hayekovský“ liberalizmus sa stretáva i s mnohými výhradami, patrí tento Rakúšan k osobnostiam, ktoré si zasluhujú výnimočnú pozornosť, keďže sa mu pripisuje renesancia tohto prúdu myslenia, ktorá poskytovala živnú pôdu na ďalšie filozoficko-ekonomické diskusie a bádania.

PRÍNOS HAYEKA K ROZVOJU TEÓRIE LIBERALIZMU

Význam Friedricha Augusta von Hayeka pri objasňovaní podstaty liberálnej spoločnosti a chýb kolektivismu pre celé generácie, ďaleko prevyšuje význam ktoréhokoľvek autora jeho doby.

Pred druhou svetovou vojnou a po nej sa zdvihla intelektuálna vlna, ktorá nepretržite pôsobila v prospech socializmu. Duchom doby bolo ekonomické plánovanie, vytyčovanie cieľov ekonomického rozvoja, politika plnej zamestnanosti, všetkým prístupné

služby sociálneho štátu a prerozdelenie príjmov. K tomuto všeobecnému konsenzu doby sa Hayek nikdy nepripojil. Bol to práve Hayek, kto v knihe *Cesta do otroctva* ukázal, že aj najmenšie koketovanie s týmito myšlienkami povedie – pri ich dôslednej realizácii – ku katastrofe. Jeho presvedčivá kniha a jej skrátaná verzia, ktorá oslovila milióny čitateľov, dosiahla významnú a preukázateľnú zmenu v myslení mnohých teoretikov a praktikov.

Keď sa najhoršie dôsledky uvedeného politického konsenzu zreteľne prejavili, Hayek dal zástancom slobodnej spoločnosti do rúk mocnú zbraň v podobe svojej knihy *Ústava slobody*, v ktorej formuloval základné princípy slobodnej spoločnosti, a neskôr v podobe knihy *Právo, zákonodarstvo a sloboda*, kde načrtnol právny a ústavný rámec, potrebný na podporu krehkej štruktúry liberálneho spoločenského systému.

Jeho prínos je tak v súlade s jeho presvedčením, podľa ktorého všetky veľké sociálne pohyby neboli vedené politikmi, ale ľuďmi s určitými ideami. Skutočnosť, že mnohí významní ľudia vo svete politiky nielen čítali jeho práce, ale boli nimi aj ovplyvnení, zároveň zvyšuje aj jeho praktický vplyv.

Ako študent navštívil Spojené štáty, aj keď sa nezdá, že by ekonomika slobodného podnikania v tejto krajine mala nejaký výrazný vplyv na jeho mierne fabiánsko-socialistické názory, ktoré vtedy zastával. Keď sa Hayek znovu zamýšľal nad týmto obdobím, domnieval sa, že táto umiernená forma socializmu mu priniesla úžitok z dlhodobého hľadiska, pretože k základným princípom slobodnej spoločnosti sa musel prepracovať vlastným úsilím, postupne sa oslobodzujúc od týchto názorov. Pomohol mu v tom aj vynikajúci ekonóm rakúskej školy Ludwig von Mises.

Ako jeden z riaditeľov dočasného vládneho úradu Mises hľadal mladých právnikov a ekonómov. Pri pohovore s Hayekom Mises poznamenal, že Hayeka nikdy nevidel na svojich prednáškach z ekonómie (čo je veľmi blízko pravde: Hayek sa totiž raz išiel pozrieť, ale Misesova prednáška sa mu zdala okázalo nepriateľská voči jeho umierneným socialistickým myšlienkam), ale napriek tomu ho zamestnal. V ďalších piatich rokoch bol Mises v úrade Hayekovým predstaveným a potom sa stal viceprezidentom Rakúskeho inštitútu pre ekonomický výskum. Popri tejto práci Hayek strávil roky 1929 – 1931 prednášaním ekonómie na Viedenskej univerzite.

Toto obdobie bolo nepochybne obdobím jeho významného intelektuálneho vývoja, pretože Mises ho odradil od fabiánskych názorov. Úplne si ho na svoju stranu získala Misesova ostrá kritika v práci *Socializmus*, ktorá vyšla v Nemecku v roku 1922.

Bola to tiež doba, keď Hayek prichádzal do styku s mnohými významnými ekonómami toho obdobia. V Londýne v roku 1928 stretol napríklad prvý raz Johna Maynarda Keynesa, s ktorým v nasledujúcich dvadsiatich rokoch viedol súkromnú a verejnú polemiku o význame peňazí. Bol to problém, na ktorý mal Hayek jednoznačný názor: koniec-koncov veď v zamestnaní sa mu plat za osem mesiacov zvýšil dvestonásobne, aby tak udržal krok s rastom cien, ktoré sa zdvojnásobovali každý deň. Vďaka nemeckému vydaniu knihy *Peňažná teória a ekonomický cyklus* v roku 1929 sa stal uznávaným odborníkom na túto problematiku.

Hayekovo štúdium čistej economickej teórie pokračovalo takými prácami, ako je *Čistá teória kapitálu* v roku 1941, ale jeho myseľ stále viac a viac zamestnávali sociálne

a politické problémy. Keďže sa obával, že nerealizovateľné socialistické utopické myšlienky v tom čase v Británii silnejú, v roku 1944 publikoval *Cestu do otroctva*. Na jeho prevzatie kniha mala okamžitý a prenikavý úspech vo Veľkej Británii a v USA. Hayek sa tak z uznávaného ekonóma zmenil na kontroverzného sociálneho teoretika.

Hayekovým riešením bola medzinárodná spoločnosť a najmä vďaka jeho úsiliu sa v roku 1947 v Mont Pélerin v Švajčiarsku zišlo 39 teoretikov, aby diskutovali o základných princípoch liberálneho usporiadania spoločnosti a o tom, ako tieto princípy chrániť.

Odvtedy sa takmer každý rok v rôznych krajinách uskutočňujú medzinárodné alebo regionálne stretnutia Mont Pélerinskej spoločnosti, ako bola táto organizácia nazvaná. Na jej stretnutí v Berlíne v roku 1982 Hayek poznamenal, že od roku 1947 vynechal len dve stretnutia, jedno zo zdravotných dôvodov a ďalšie (čo bolo pre neho príznačné), keď cítil, že jeho prítomnosť by mohla nepriaznivo ovplyvniť prebiehajúcu diskusiu.

V roku 1950 Hayek prijal miesto na Chicagskej univerzite. Bol prevzatený úspechom *Cesty do otroctva* v USA, ktorá sa predávala v počtoch neobvyklých pre tento druh literatúry, najmä ak zoberieme do úvahy, že to bola kniha napísaná pre európskeho čitateľa.

Bolo dôležité, že americké vydanie knihy zabezpečila Chicagská univerzita, na ktorej v tom čase priam prekvitala slávna chicagská škola ekonómie. A predsa Hayek, ako keby chcel zdôrazniť, že jeho myšlienky sú prevratné dokonca aj na tomto mieste, alebo možno demonštrujúc šírku svojho myšlienkového záberu, nenastúpil do školy ako profesor ekonómie, ale ako profesor sociálnych a etických vied a člen Výboru sociálneho myslenia.

V Chicagu mal Hayek, podľa všeobecnej mienky, všetky predpoklady vyžadované pre takú pozíciu a jeho dôraz na oživenie otvorenej diskusie o základných princípoch slobody pokračoval. Zaviedol napríklad pravidelné týždenné semináre, na ktorých sa stretávali najlepšie osobnosti univerzity bez rozdielu veku, spoločenského postavenia a profesionálneho zamerania, aby diskutovali o problémoch, ktoré Hayek navrhol.

Myšlienkovému záberu týchto diskusií zodpovedá široký rozsah problémov, ktorými sa zaoberala Hayekova ďalšia kniha *Ústava slobody*, ktorú vydala Chicagská univerzita v roku 1960. Táto kniha predstavuje významné a systematické sformulovanie základných princípov slobody jednotlivca a argumentov v jej prospech. Je kombináciou teoretickej analýzy a praktických hospodársko-politických odporúčaní v oblasti zdravotníctva, vzdelávania, sociálneho zabezpečenia, plánovania atď.

Po 31 najtvorivejších rokoch, prežitých v anglicky hovoriacom svete, Hayek prijal v roku 1962 miesto profesora hospodárskej politiky na Freiburskej univerzite. V roku 1974 dostal čestný doktorát v Salzburgu a v tom istom roku sa spolu so švédskym ekonómom Gunnarom Myrdalom stal nositeľom Nobelovej ceny za ekonómiu.

Nobelova cena bola pozoruhodným úspechom pre človeka, ktorý sa vždy domnieval, že jeho varovania pred intelektuálnym smerovaním k socializmu budú také nepopulárne, že mu uzatvoria cestu k poctám udeľovaným Švédskou akadémiou vied. Bol to úspech, ktorý Hayekovi opäť vrátil energiu a zdravie, a tak začal písať a prednášať ešte intenzívnejšie než predtým. Záver telegramu od neprítomného Hayeka, ktorý bol prečítaný účastníkom stretnutia Mont Pélerinskej spoločnosti v Hillsdale, v americkom štáte Mi-

chigan v roku 1975, bol odmenený potleskom, spojeným s úľavou a potešením. V roku 1973 bol Hayek neúspešne navrhnutý do čestnej funkcie rektora University of St. Andrews v Škótsku, pretože tí, ktorí ho mali zvoliť, usúdili, že je veľmi starý a jeho zdravie je príliš chatrné na takúto prácu. Hayek sa o 9 rokov neskôr nahlas smial, keď rozprával, že ako jediný z kandidátov je ešte nažive.

Hayekovo dielo je veľmi rozsiahle. V čase udelenia Nobelovej ceny napísal či zre-digoval 25 kníh o ekonomickej teórii, politickej a právnej filozofii, dejinách myslenia a dokonca o psychológii. Už vtedy bol autorom ďalších desiatich prác menšieho rozsahu a viac než 130 článkov. Po získaní Nobelovej ceny boli publikované mnohé jeho ďalšie práce, vrátane mnohých prednášok, ktoré mal po celom svete.

Tri zväzky knihy *Právo, zákonodarstvo a sloboda* (1973, 1976 a 1979) rozvíjajú predchádzajúce práce a skúmajú, aké legislatívne usporiadanie je nevyhnutné v slobodnej spoločnosti. Dokazuje, že korene spoločenského života sa nachádzajú v postupnom rozvoji ľudstva (a nie v zámernom plánovaní), odhaľuje nedostatočnú presnosť „sociálnej“ alebo prerozdeľovacej spravodlivosti a predkladá návrhy na také ústavné usporiadanie, ktoré by obmedzovalo svojvoľnú moc štátnych úradov. Napriek skutočnosti, že tieto tri zväzky sa vyznačujú určitým nedostatkom systémovej presnosti, pretože vznikali asi 15 rokov a boli prerušované obdobia zhoršeného zdravotného stavu, kniha *Právo, zákonodarstvo a sloboda* rozvíja niektoré vzrušujúce témy, ktoré boli naznačené v *Ústave slobody*.

Tieto dve knihy demonštrujú narastajúci význam podstaty spoločnosti v Hayekovom myslení. Hayek tvrdí, že inštitúcie ekonomiky a sociálneho života, sú samozrejme, výsledkom ľudského konania, nie sú však produktom ľudského zámeru a plánovania. Naopak, inštitúcie, ktoré formujú spoločnosť, vznikajú veľmi spontánne, keď sa ľudia stretávajú a vzájomne obchodujú.

Prostredníctvom svojej tvorby a prednášok, mal Hayek veľmi významný vplyv na intelektuálnu diskusiu v ekonómii a v politickej vede. A predsa sa vždy vyhýbal tomu, aby bol súčasťou nejakej „školy“ alebo „hnutia“.

Nikto, kto sa niekedy stretol s Hayekom, nemôže poprieť, že jeho hlavným záujmom sú myšlienky, a nie osobné invektívy a výpady, typické pre politiku, a do značnej miery aj pre akademické kruhy. Očividné potešenie mu robí možnosť vypočúť si nové názory na problémy a okamžitá analýza ich dôsledkov a všetkých ich aspektov, a to s takou pružnosťou, ktorú mu závidia aj mladší kolegovia. Hoci Hayek v starobe nepočul na ľavé ucho (s obľubou zdôrazňoval, že Karol Marx bol hluchý na pravé ucho), horlivo prispieval do diskusie, disponujúc zriedkavým darom schopnosti dostať sa zrozumiteľne a pohotovo cez spleť argumentov k samej podstate problému.

Hayekove spôsoby sú bezúhonné, či už pri písaní, alebo pri osobnom kontakte. Samozrejme, ekonóm J. A. Schumpeter ho raz obvinil zo zhovievavosti k omylom, pretože takmer nikdy nepripisoval svojim oponentom žiadne iné úmysly okrem intelektuálneho omylu. Keď bol v Chicagu, nikdy si nebudoval nejaké vlastné impérium: usmerňoval finančné prostriedky a podporu v prospech svojich študentov a pristupoval k výsledkom svojich výskumov ako ku spoločnému majetku.

Hayek napísal, že poznanie je niečím, čo je ťažké si privlastniť, pretože ostatní ho môžu absorbovať zadarmo, takže tento postoj je v súlade s jeho myšlienkami, o ktorých

písal. Napísal tiež, že významné pre zachovanie dobrých vzťahov medzi ľuďmi, sú práve drobné osobné vlastnosti ako je prívetivosť a zmysel pre humor, osobná skromnosť a rešpektovanie dobrých úmyslov iných ľudí. Mohlo by sa dodať presnosť a spoločnosť a Hayek by mohol byť modelom: tí, ktorí ho poznali, súhlasia s tým, že Hayek sa svojou tvorbou a osobnosťou približuje ideálu liberálneho vzdelanca tak blízko, ako to len ľudská nedokonalosť umožňuje.

O ČOM JE KOMUNITARIZMUS?

Komunitarizmus je akademická reakcia na akademické výzvy liberálnej politickej filozofie sedemdesiatych rokov v Amerike, napríklad James M. Buchanan (Teória verejného výberu) a John Rawls (Teória spravodlivosti). Porovnajme východisko liberalizmu a komunitarizmu:

Liberalná myšlienka: Individuálna sloboda je najvyššia morálna výzva, právo má len druhoradý význam pre člena individuálnej spoločnosti s cieľom zorganizovať podporovanú individuálnu slobodu. Štát je abstraktný zmluvný systém všeobecnej citlivej spolupráce medzi ziskom, respektíve spravodlivosť hľadajúcimi jednotlivcami. (Buchanan: ekonomické dimenzie osobných záujmov sú hlavným zdrojom primeraných politických rozhodnutí). („Teória verejného výberu“; LOCKE). Rawls: zovšeobecnenie osobných záujmov do abstraktných rovín, vytvára primerané politické rozhodnutia.

Myšlienka komunitarizmu: Jednotlivci nemusia byť pochopení v ich zložitom celku bez ich sociálneho rozmeru, štát je podstatným legálnym príkazom pre individuality, ktoré zaručuje spoločnosť: spravodlivosť / právo je pravdivý vzťah (Platón ju uvádza ako „harmóniu“) medzi spoločnosťou a jednotlivcom, medzi spoločenskou zodpovednosťou a osobným výberom, rodinné tradície, viera, vzdelanie vytvárajú významné momenty výberu v zmysle podstatného „*Sittlichkeit*“ (ROUSSEAU, HEGEL).

Kto sú komunitaristi? Toto hnutie sa skladá z veľkého počtu veľmi odlišných a špecifických výskumníkov a aktivistov. Niektorí z najznámejších autorov sú: Benjamin Barber (*Strong Democracy*, 1984), Robert N. Bellah (*The Good Society*, 1991), Amitai Etzioni (*The Spirit of Community*, 1994), Hans Joas (*The Genesis of Values*, 1997), Alasdair MacIntyre (*After Virtue*, 1984), Martha Nussbaum (*Cultivating Humanity*, 1998), Robert Putnam (*Bowling Alone*, 1995), Michael Sandel (*Liberalism and its Critics*, 1984), Charles Taylor (*The Ethics of Authenticity*, 1992), Michael Walzer (*Spheres of Justice*, 1984). Majú jednu základnú spoločnú pohnútku, kritický postoj k dnešnému akademickému a spoločenskému rozvoju. Vzhľadom na zostavu autora Reesea-Schäfera prediskutujeme tri stupne rozvoja amerického komunitarizmu.

Kritika v liberalizme: Hlavnými autormi sú Sandel, Taylor a Walzer. Títo autori nemajú v úmysle radikálne vyhladiť americký liberalizmus ako hlavný prúd politickej teórie dnešnej americkej spoločnosti. Ale títo autori sú nasledovníkmi amerického hnutia občianskych práv, hnutia proti Vietnamu atď. A tiež pozorovatelia extrémnych hyperidealistických postojov začínajúcich mysliteľov liberalizmu, libertariáni, alebo utilitariáni, ktorí si systematicky nesprávne vyložili postavu Aristotela v politickej angažovanosti a pozície práv jednotlivca v prospech chladnej hry kurzu spoločnosti formovanej

tzv. lakt'ovou etikou. A tak bolo hlavným argumentom vyvolanie sociálnych dimenzií politického usporiadania a života. Toto je priestor pre Nový hegelianizmus v hnutí komunitarizmu. Nachádzajúc útočisko v Aristotelových, Rousseauových a Hegelových postojoch k pojmom politika, štát a spoločnosť, sa táto prvá generácia komunitaristov pokúsila protirečiť lineárno-abstraktným argumentom predstaviteľov jednostrannej liberalistickej koncepcie spoločnosti a štátu ako nie skutočne vhodným pre zložitú politickú realitu moderného života. Tak sa pokúsili „pridať“ dialekticky nevyhnutný druhý alebo upravený argument s cieľom priblížiť sa k zložitej pravde existencie ľudstva v spoločnosti.

Politický aktivizmus: to znamená celosvetová kampaň Amitaia Etzioniho, zakladateľa globálnej *Spoločenskej siete*, ktorej členovia sú napríklad Al Gore, Tony Blair, Gerhard Schröder, Kurt Biedenkopf a iní. Toto bol postoj v 90-tych rokoch, ktorý mal veľmi veľký úspech, ale chýbala mu skutočná hĺbka akademického základu teórií, najmä v časti globalizovaného kontextu, ktorý priniesol vážne nebezpečenstvo v snahe zmeniť myslenie komunitarizmu na kultúrny relativizmus – takže každá kultúra na zemi tvorí – (nielen tým, že je „kultúrou“) viac alebo menej podobné normatívne následky (napr. proti univerzálnemu postojú ľudských práv). Takéto úskoky nie sú vôbec poháňkou komunitaristov, ktorí chápu ich záväzok ku „Komunitě“ ako dialektického dodatku ku klasickému (nie neolibertariánske) liberalizmu. Na druhej strane komunitaristi potrebovali nový akademický výskum, aby mohli rozvíjať dobrú argumentáciu proti neoliberalnej, ekonomickej „globideológii“, ktorá sa deň za dňom bez akýchkoľvek zábran šírila po celej planéte.

A tak je **posledným štádiom komunitarizmu** úmysel znovu akademizovať systematický rozvoj všeobecnej koncepcie v technicky a ekonomicky globalizovanom svete. Takže opätovná akademizácia komunitariánskej koncepcie politického myslenia dnes znovu nastoľuje myšlienku zväzenia zdrojov a diskusie politickej filozofie 20. storočia.

EXISTUJE MORÁLNA POVINNOSŤ REŠPEKTOVAŤ PRÁVO?

Existuje nejaká morálna povinnosť rešpektovať právo a z nej vyplývajúce záväzky? Táto otázka je nastolená už od vzniku prvotných štátnych foriem. Martin Luther King Jr. raz povedal: „Myslím, že máme morálne záväzky rešpektovať spravodlivé zákony. Na druhej strane máme morálne záväzky nerešpektovať nespravodlivé zákony, pretože odmietanie zla je taký veľký morálny záväzok ako kooperácia s dobrom.“

Otázku morálnej povinnosti voči právu analyzujú mnohé filozofické prúdy, napríklad:

Podľa klasickej teórie, ktorú predstavujú *jusnaturalisti*, je prirodzené právo poznateľné rozumom a je univerzálne a nemeniteľné. Vo vzťahu k pozitívnemu právu štátu ide tiež o „vyššie právo“, ktoré pri kolízii s pozitívnym právom má mať prioritu. Žiada sa uviesť známu sentenciu *lex iniusta non est lex*, teda nespravodlivý zákon nie je zákon. Niektorí predstavitelia jusnaturalizmu (Harris, Finnis) naozaj tvrdia, že extrémne nespravodlivé právo nie je a nemôže byť platným právom, s tým dôsledkom, že obyvatelia majú právo odporovať mu rôznymi prostriedkami – od tých najmiernejších až po

právo na revolúciu a zmenu vlády. V jusnaturalizme platné (pozitívne) právo musí spĺňať určité požiadavky na morálnosť svojho obsahu, a tak vlastne musí byť v súlade s prirodzeným právom, ktoré je potom hlavným dôvodom jeho morálnej záväznosti. nemu.

Utilitaristi tvrdia, že ak vláda podporuje viac radosť ako bolesť, pričom radosť sa vzťahuje na „dobro“ a bolesť na „zlo“, potom sú občania povinní rešpektovať právo, pretože inak by sa prosperita a blahobyt štátu znižovali. Jeremy Bentham, utilitarista a právny pozitivistu hlásal, že právo síce treba slobodne kritizovať, avšak dôsledne rešpektovať.

Organicisti, ktorých tradícia siaha od Rousseaua a Hegla tvrdia, že všeobecná vôľa (*volonté générale*) morálneho spoločenstva ma obmedzuje, pretože ona je tou mojou pravou a pravdivou vôľou. Morálna povinnosť spočíva v našej povinnosti prekonať obmedzenie nášho „skúsenostného Ja“ a uvoľnenie „pravého Ja“ v nás. V 20. storočí, v období šírenia metanaratívnych utópií (termín „metanarácie“ použil Zbigniew Brzezinski v knihe *Bez kontroly*), bola práve všeobecná vôľa vďaka rozšíreným možnostiam propagandy a rastúcej role médií veľakrát zneužitá diktatúrami a totalitnými režimami.

Sila iných argumentov vyžaduje:

a) vďačnosť občana s odôvodnením, že krajina a jej zákony poskytujú obyvateľstvu výhody, za ktoré sa odplácame naším rešpektom voči zákonu,

b) slušnosť občana s formuláciou, že ak spoluobčania rešpektujú právo, nie je slušné využívať výhody štátu a pritom odmietať právne požiadavky.

Sľub daný pri vzniku štátu však nemôže byť vykladaný ako „upísanie sa poslušnosti“ za akýchkoľvek podmienok, ktoré rešpektuje zákon, a navzdory nášmu citu pre právo v určitom čase. Všetkými nuansami tohto systému sa zaoberá kontraktualista John Rawls vo svojej práci Teória spravodlivosti (*Theory of Justice*). Pozrime sa bližšie na jeho názory v časti venovanej princípom prirodzenej povinnosti, a záväzkom vzťahujúcim sa na jedinca. Najdôležitejšou prirodzenou povinnosťou z hľadiska teórie spravodlivosti je povinnosť podporovať a rozvíjať spravodlivé inštitúcie, fungujúce podľa základných princípov spravodlivosti. Túto povinnosť môžeme definovať aj ako zachovávanie a podporovanie všetkých opatrení, ktoré spĺňajú uvedené princípy spravodlivosti.

Existujú dva druhy tendencií, ktoré môžu viesť k nestabilite. Prvá tendencia vychádza zo sebecka, lebo práve zo sebeckých dôvodov má každý človek snahu znížiť svoj prínos pre spoločnosť. No aj ľudia majúci zmysel pre spravodlivosť sú pripravení spoluvytvárať systém v spoločnosti len dotiaľ, kým sú presvedčení, že aj ostatní si budú plniť svoje povinnosti. Sklony vyvierajúce z nedôvery voči iným vedú k nestabilite iného typu. Ide tu o problém istoty, presvedčenia, že iní tiež činia to, čo my. Napriek všetkým nástrahám Rawls predpokladá, že zmluvné strany by v pôvodnom stave „za závojom nevedomosti“ (*veil of ignorance*) vyslovili súhlas s prirodzenou povinnosťou spravodlivosti. Princípy záväzkov nie sú alternatívou, majú vo vzťahu k nej skôr komplementárnu funkciu.

Avšak existujú aj ďalšie prirodzené povinnosti. Hodno uviesť napríklad **povinnosť vzájomného rešpektu**. Je to povinnosť preukazovať nejakému človeku úctu, ktorá mu prislúcha ako morálnemu subjektu, t. j. bytosti so zmyslom pre spravodlivosť a s pred-

stavou dobra. Ide tu o pokus porozumieť jeho cieľom a záujmom z jeho vlastného hľadiska a predložiť mu argumenty, ktoré mu umožňujú akceptovať obmedzenie kladené na jeho správanie.

Všetky záväzky vyplývajú z princípu slušnosti, ktorých osobitnou časťou sú sľuby. Treba upozorniť na to, že vynútené sľuby sa od začiatku nepokladajú za sľuby. *Princíp vernosti* je zvláštnym prípadom, resp. dôsledkom princípu slušnosti, uplatňovaným spoločenským úzusom sľubovania. Pravidlo sľubovania znie takto: Pokiaľ niekto za príslušných okolností vysloví slová „Sľubujem, že vykonám X“, musí vykonať X, pokiaľ nenastanú určité podmienky, ktoré ho zbavujú povinnosti dodržať daný sľub. Keď sľub učinенý v dobrej viere, tzv. *sľub bona fide*, je sľubom, ktorý vznikol v súlade s pravidlom sľubovania, potom princíp vernosti je morálnym princípom, podľa ktorého sa majú dodržať sľuby učinенé v dobrej viere. Ergo sľubovanie je teda konanie s verejným zámerom úmyselne prevziať na seba nejaký záväzok, ktorého existencia za daných okolností slúži vlastným cieľom. Bez vzájomnej dôvery sa však slovami nič nedosiahne. Možno konštatovať, že sľub je jedným z pilierov argumentácie zástancov teórií kontraktu, čo sa týka morálnej záväznosti dodržiavať právo.

Ďalšou dôležitou otázkou, ktorú treba nastoliť, je problém, za akých okolností a do akej miery sme zaviazaní podriaďovať sa nespravodlivým opatreniam. Odpoveď asi najskôr nájdeme v hlbšom prístupe k poznávaniu politických povinností a politických záväzkov. Princípy spravodlivosti patria k ideálnej sfére.

Nespravodlivé opatrenia sa môžu odchyľovať v rôznej miere od verejne uznávaných princípov, resp. môžu zodpovedať teórii spravodlivosti, ale samotná ich koncepcia môže byť nerozumná a veľa krát preukázateľne nespravodlivá. Niektoré zmiešané koncepcie sú dosť dobre použiteľné na mnohé účely. Keby každý odklon spoločnosti od spravodlivosti mal vyvolať rôzne formy protestov a občianskej neposlušnosti, veľmi pravdepodobný by bol rozklad právneho poriadku a prechod do stavu Durkheimovej anómie. Tu sa musíme pozastaviť v politickej a legislatívnej oblasti a pripomenúť, že ústava, ktorá sa považuje za spravodlivú, je len nedokonalou procedúrou, ktorá má za daných okolností viesť pokiaľ možno k spravodlivému výsledku. Nedokonalou je najmä preto, že tu nie je žiadna prakticky realizovateľná politická procedúra, ktorá garantuje, že zákony vydané v súlade s ňou budú spravodlivé. Dokonalá procedurálna spravodlivosť sa v politike nedá dosiahnuť okrem iného aj preto, že ústavodarný proces veľmi závisí od konkrétnej formy hlasovania. Pretože je našou povinnosťou dožadovať sa spravodlivej ústavy, musíme sa podriaďiť jednému z ich podstatných princípov – **princípu pravidiel väčšiny**. Mohli by sme si položiť otázku, ako možno zdôvodnene akceptovať nejakú procedúru, ktorá môže rozhodovať proti našej vlastnej mienke a za mienku iných?

1. Medzi veľmi malým počtom prakticky realizovateľných procedúr, ktoré majú šancu byť akceptované, nejestvuje ani jedna, ktorá by vždy rozhodovala v náš prospech.
2. Aj súhlas s niektorou z procedúr je vždy lepší ako žiaden súhlas. Ak má celý systém vôbec fungovať, potom sú zmluvné strany vždy odkázané na kompromisy a ústupky. Povinnosť poslušnosti môže byť niekedy ťažko prijateľné pre menšiny, ktoré trpeli nespravodlivosťou po dlhé roky. Všeobecne však môžeme vyhlásiť, že občianska

povinnosť vyžaduje, aby sme primeraným spôsobom akceptovali nedostatky inštitúcií a nadmerne ich nevyužívali vo svoj prospech.

Pokiaľ má byť rozhodnutie väčšiny správne, musí každý hlasovať podľa svojej mienky, respektíve sa musí zvýšiť pravdepodobnosť správneho hlasovania každého poslanca. Podobne legislatívna diskusia nesmie byť vnímaná ako zápas medzi záujmami, ale ako pokus nájsť najlepší postup v zhode s princípmi spravodlivosti.

Názory, ktoré chcú aplikovať ekonomické teórie na reálny ústavodarný proces, majú vážne obmedzenia, dané najmä tým, že trh dosahuje optimálne výsledky aj vtedy, keď každý sleduje len svoj vlastný prospech, na rozdiel od legislatívy, kde ide konkrétne o kritérium spravodlivosti. Intenzita potrieb a sila presvedčenia sú navyše pre spravodlivosť irelevantné.

Rawlsova analýza politických obligácií uvádza dostatočné množstvo pádných argumentov v prospech tvrdenia, že naozaj existujú morálne záväzky voči právu. V porovnaní s vyššie uvedenými argumentami iných (najmä s jusnaturalistami) je akceptovateľnejšou pre ľudí – najmä pre použitie **presahujúceho konsenzu** (*overlapping consensus*). Tento konsenzus zahŕňa navzájom protirečivé religiózne, filozofické a morálne učenia, ktoré sa zhodli na politickej koncepcii spravodlivosti, pričom tá je vlastne aj morálnou koncepciou obsahujúcou zásady spravodlivosti a odzrkadľujúcou kooperatívne cnosti. Sú nimi princípy spravodlivosti stelesnené v ľudskom charaktere a vyjadrené vo verejnom živote. Obe koncepcie (jusnaturalistické i zmluvné) sa zdajú byť „zrelšie“ ako utilitárne chápanie štátu, často viazané na právny pozitivizmus, ktorý skrýva viacero úskalí (osobitne z hľadiska morálneho posúdenia).

Problém rozporu medzi právom a morálkou je veľmi starý, prinajmenšom siaha do dejín starovekého Grécka. V Sofoklovej tragédii *Antigona* hlavnú dejovú líniu tvorí konflikt medzi kráľom Kreóntom a dcérou jeho sestry Antigou, ktorá je dodnes modelom rozporu medzi príkazmi práva a morálky. Prinútená „vyšším“ právom sa hrdinka cíti byť viazaná svedomím porušiť kráľov príkaz, hoc si uvedomuje krutý trest, ktorý ju za tento počin čaká. Odmietá kráľovský argument, že akýkoľvek akt odopretia poslušnosti zapríčini rozvrat kráľovstva. Politická autorita a poslušnosť voči nej sú obmedzené a hranicou straty rešpektu so všetkými dôsledkami je „príkaz vyššieho práva“, ktoré má vyššiu silu ako príkaz štátu.

Opačný názor môžeme postrehnúť v Platónovom dialógu Kritón, kde nespravodlivo uväznený Sokrates bráni autoritu práva, aj keď si uvedomuje, že jeho uväznenie je nespravodlivé. Prečo tak koná? Najmä pre názor, že spoločnosť ako kolektívny organizmus, riadiaci sa podľa určitých zákonov, považuje za najvyššiu hodnotu. Inak povedané, úcta k zákonu a právu štátu bola pre neho viac ako možnosť jej výrazného oslabenia v prípade jeho úteku, a to aj za cenu vlastného života.

Pozrime sa na názory predstaviteľov šiestich škôl politickej etiky na daný vzťah rozporu medzi právom a morálkou vo vzťahu k neposlušnosti analyzované Smithom a Deutschom:

a) **Etickí naturalisti**, pre ktorých človek je súčasťou Božieho stvorenia tvrdia, že popri univerzálnych princípoch morálky jednotlivca existujú aj objektívne, ale prirodzené princípy spoločenského dobra. Ak im štát odporuje, jednotlivec je povinný neu-

poslúchnuť ho. K obhajcom tohto postoja patria: Sofokles, sv. Tomáš a Martin Luther King.

b) Pre **organicistov** najvyšším naplnením jednotlivca je presiahnuť ego, a byť slobodným, konať to, čo by mal konať, a nie to, čo by chcel konať. Obmedzenia práva a štátu „nútia človeka byť slobodným“ od jeho nedobrych chutí ok. Rad obhajcov tohto postoja siaha od Rousseaua, Hegla a Greena až po Mussoliniho a Hitlera.

c) **Zástancovia spoločensko-zmluvných teórií**, ktoré siahajú už od Platóna a vrcholia prácami Hobbesa a Locka, oslobodzujú jednotlivca od záväzkov voči štátu, ak ten nie je schopný zaistiť poriadok a bezpečnosť, respektíve ak odporuje takým prirodzeným právam, ako je právo na život, slobodu, či vlastnícke právo.

d) **Utilitaristi** chápu právo ako politický výraz kombinovaných túžob ľudí. Odtiaľ právo odporovať existuje len vtedy, ak je jednotlivec presvedčený, že revolta zabezpečí väčšie úžitky ako súčasná moc. Opodstatnenosť neposlušnosti musí byť preukázaná výsledkami v podobe zvyšujúcich sa úžitkov.

e) **Existencialisti**, reprezentovaní filozofmi ako Kierkegaard, Sartre a Camus, ktorí sa sústredili na problematiku straty zmyslu života a odcudzenie človeka ako dôsledky masovej kultúry, chápu rebéliu ako základ analýzy existencie človeka v spoločnosti. Podľa Camusa revolúcia oslobodzuje človeka z osamelosti a dokazuje jeho presvedčenie, že ľudská spoločnosť má zmysel a zároveň ho vyslobodzuje zo zúfalstva. Nie je nihilistická. Ale aj rebel tiež musí rozoznať určité medze, pretože rebélia bez obmedzení často speje k otroctvu.

f) K anarchistickej platforme sa hlásili: čínsky filozof Lao-Cu (6. st. pred Kristom), v stredoveku františkáni (tí revolučnejší) a v novšom období Richard Godwin, L. N. Tolstoj a Max Stirner; aj niektoré prúdy Novej ľavice (New Left) opäť ponúkli anarchistické tézy typu „žiadne pravidlá“.

Z uvedených predstaviteľov a sympatizantov anarchizmu je hodno ešte pripomenúť muža, ktorý bol prominentným predstaviteľom americkej literatúry 19. storočia, plným menom Henry David Thoreau. Jeho dielo Občianska neposlušnosť (*Civil Disobedience*) podnietilo veľkú americkú diskusiu o pojme „právo odporu proti občianskej vláde“ (*resistance to civil government*) v polovici 19. storočia. Podľa neho jedinec rozhodujúci sa slobodne má osobnú povinnosť neposlúchnuť akýkoľvek zákon alebo všeobecne záväzný právny predpis, ak ho jeho svedomie nemôže akceptovať. Odvolávajú sa na „teóriu individuálneho pozbavenia platnosti“ (*the doctrine of individual nullification*) odobril jeffersonovskú maximu, že najlepšia vláda je tá, ktorá vládne najmenej. Thoreau je pesimistický voči právu, „ktoré aj dobrých ľudí robí denne agentmi nespravodlivosti,“ a kritický voči nečinnosti Američanov, ktorí napriek svojim proklamovaným radikálnym postojom nechcú nič konkrétne vykonať pre zmenu stavu.

Dworkin rozlišuje rôzne reakcie občana na „právo vyvolávajúce pochybnosti“, čiže na právo, ktoré je nejasné, a preto ho niektorí môžu hodnotiť ako nespravodlivé, neľudské, ba dokonca v rozpore so základnými ľudskými právami a slobodami. Vyslovil tri paradigmy pre rozhodovanie a správanie sa občana:

a) občan by mal očakávať, že posudzované právo sa dá použiť pri tom najextenzívnejšom výklade v negatívnom zmysle, ale pritom sám má konať za predpokladu, že

sa tak nepoužije – inak povedané: má počúvať príslušné authority, hoci je inej mienky a pokiaľ možno snažiť sa zmeniť toto právo legálnym právnym spôsobom,

b) občan sa má správať podľa vlastnej mienky, až kým nezasiahne verejná autorita, napr. súd; jej rozhodnutiu v kauze (či už k jeho konaniu, alebo všeobecne k danému právu) sa má podrobiť, aj keď je jeho mienka iná,

c) občan sa drží vlastnej mienky napriek rozhodnutiu vyššej authority, hoci ju berie vážne.

Smith a Deutsch rozlišujú päť foriem politického odporu:

1. politický nesúhlas v medziach zákona,
2. občiansku neposlušnosť,
3. protestné akcie v ovzduší konfrontácie využívajúce hrozbu násillia, ktoré majú priniesť rapídne spoločenské zmeny,
4. manifestačné akty násillia voči majetku (často určené na demonštráciu odhodlania vykonať vlnu násillia širšieho rozsahu, ak sa nevyhovie požiadavkám),
5. násillná revolúcia a politické vraždy, resp. atentáty ako najextrémnejšia a nenapravitelná (vo význame neumožňujúca návrat späť) forma politického odporu.

Nazdávame sa, že prvé dve možnosti rešpektujú vládu a ústavný systém, kým pri ďalších dvoch možnostiach to už viac neplatí ako áno, no a pri poslednej zvrhnutie režimu a súčasná zmena celého systému sú už neodškriepiteľné. Prvé dve možnosti sú bežne používanými prostriedkami na dosiahnutie legitímnych cieľov vo vyspelých demokraciách, tretia a štvrtá alternatíva môže byť často používaná (ba zaužívaná) rôznymi extrémistickými menšinami, resp. teroristickými skupinami na realizáciu svojich cieľov. Uvažujme napríklad o boji národa za právo na sebaurčenie, kde verejnosť skôr nesúhlasí s použitím teroristických metód, ale, naopak, s cieľmi extrémistických organizácií alebo teroristických skupín sa môže stotožňovať, resp. inklinovať k nim. To je ešte pravdepodobnejšie v prípadoch, keď daný národ (časť národa) nemá legálnu možnosť uplatniť svoje právo na sebaurčenie podľa ústavy daného štátu, resp. nemá šancu reálne presadiť toto právo – napríklad kvôli väčšinovému volebnému systému v zloženom štátnom útvere (Ulster, Baskicko).

Ale vráťme sa späť k téme.

V prípade Sofoklovej Antigony šlo najskôr o odopretie poslušnosti z dôvodov svedomia, s dobovým potrestaním. Sokrates praktizoval dobovú občiansku neposlušnosť. Myslel si a konal inak, ale podriadil sa právu ako celku i za cenu vlastnej smrti.

Stredovek patril etickým naturalistom, čo súviselo s rozmachom kresťanstva v Európe. V Augustínovom myslení politická autorita v raji nejestvovala, ale je dôsledkom pádu prvého človeka. Keď v Cicerónovom výroku, že ľudstvo je obrovským zhlukom jednotlivcov združených všeobecným uznaním práv a spoločných záujmov, Augustín nahradil „právo“ slovom „spravodlivosť“, dospel k záveru, že v histórii doteraz nejestvovala žiadna spravodlivá spoločnosť.

Z jeho učenia vyplýva bezpodmienečná povinnosť neuposlúchnuť „nespravodlivé zákony“, ktoré sú v rozpore s Božím plánom, a povinnosť – s podmienkou neuposlúchnuť nespravodlivé zákony, ktoré nerovnako rozdeľujú bremená a úžitky.

Už Kant dôvodil, že žiadne zriadenie nemožno zlepšiť revolúciami, ale len reformami. Právo na odpor nemá v praxi civilizovanej, relatívne spravodlivej, demokratickej spoločnosti miesto podobne ako použitie sily v medzinárodných vzťahoch. Napriek tomu je dnes zakotvené v ústavách štátov a odôvodnené ako krajné riešenie a ústavná poistka občianskej spoločnosti.

Všetci ďalší autori a koncepcie z histórie mali tiež na mysli *ius resistendi* (možno len u utilitaristov a niektorých politických anarchistov prichádzajú do úvahy aj iné jemnejšie formy odporu; oni však svoje postoje bližšie nešpecifikujú).

Podobne v historickej praxi konflikty medzi štátmi riešili len vojny a výmena vlád (rodov) v štátoch sa diala len prevratmi, občianskou vojnou a inými násilnými formami. A tak pravé dejiny občianskej neposlušnosti začínajú až v 20. storočí (dovtedy ani občianska neposlušnosť nebola presne vymedzená, t. j. o jej autentickom použití sa naozaj nedá hovoriť). Človekom, ktorý použitím foriem občianskej neposlušnosti dosiahol hádam najväčší cieľ, bol Mahátma Gándhí.

V jeho politickom boji skutočne dominoval príklon k introspekcii a správnosti *ahimsy* (nenásilia). Jeho nenásilné formy protestu boli skutočne variabilné (azda najznámejšie sú hladovky, ktorých bolo 17). Jeho učenie sa vykryštalizovalo do gándhizmu, ktorý je dodnes oficiálnou doktrínou Indického národného kongresu.

V 60-tych rokoch Gándhího myšlienku pasívnej rezistencie, *ahimsy*, ale aj priamej akcie využil veľký bojovník za zrovnoprávnenie černochoch v USA Martin Luther King Jr.

Hnutie Martina Luthera Kinga, ktoré dokázalo zapáliť milióny ľudí, bolo nakoniec úspešné. Odstránilo zákonom podloženú segregáciu čierneho obyvateľstva v USA.

Civilná neposlušnosť však nemusí byť vždy kolektívnou akciou, ale môže ísť aj o individuálny protest taktiež opretý, o určitý mravný dôvod rezistencie. Obe cesty našli uplatnenie pri odmietaní povolávacích rozkazov americkými brancami počas vojny vo Vietname (tzv. *draft resistance cases*). Tu sa v plnej nahote prejavil problém morálnych a legálnych princípov a hodnôt.

Inšpirácia občianskou neposlušnosťou sa dá rozoznať i počas Pražskej jari v roku 1968 a Zamatovej revolúcie v novembri 1989. Zo susedných krajín bola občianska neposlušnosť použitá najmä v Poľsku počas akcií Solidarity v Gdaňskej lodenici roku 1980 po návšteve pápeža Jána Pavla II. r. 1978, ktoré naštartovali demokratizáciu Poľska a vôbec začiatok rozpadu komunistického bloku, poznamenaný uplatnením perestrojky a glasnosti a nástupom Gorbačova v ZSSR, postupnou zmenou systému v Maďarsku a radikálnym pádom komunistických diktatúr v Československu a Rumunsku.

VYMEDZENIE OBČIANSKEJ NEPOSLUŠNOSTI A JEJ OSPRAVEDLNENIE

Existuje viac ako poltucet citácií definícií občianskej neposlušnosti vyrieknutých profesionálnymi filozofmi, právnikmi alebo politickými vedcami:

1. „Ktokoľvek spácha akt občianskej neposlušnosti, ak a len ak koná ilegálne, verejne, nenásilne a svedomito, so zámerom mariť niektorý zo zákonov, politik či rozhodnutí vlády.“

2. „... občianska neposlušnosť je ... **právo**, podľa princípov alebo morálneho práva určiť, ktoré zákony sú spravodlivé, a neposlušnúť nespravodlivé zákony, pokiaľ neposlušnosť je verejná a nenásilná.“
  3. „... občianska neposlušnosť je metódou právne nedovoleného spôsobu správania zaujatého relatívne homogénnymi skupinami na odčinenie krívd.“
  4. „... občianska neposlušnosť môže byť definovaná ako organizované odmietnutie riadiť sa jednotlivými zákonmi, aby sa zaistilo alebo zamedzilo politickým zmenám vykonaním priameho nátlaku na vládu.“
  5. „Pod aktom občianskej neposlušnosti treba rozumieť akt vedomého a uvedomelého porušenia práva so zámerom v rámci terajšej formy vlády protestovať proti zlu alebo uskutočniť nejaké zlepšenie v spoločnosti.“
  6. Občianska neposlušnosť ... je akýkoľvek akt alebo proces verejného odporu voči právu alebo politike vynucovanej politickými autoritami, ktorá spĺňa tieto atribúty: je vopred plánovaná a vedomá, chápaná autorom (-mi) ako nelegálna, resp. spochybňujúca legalitu, uskutočňovaná a pokračujúca za splnenie obmedzených verejných cieľov a spôsobom opatrne vybraných a obmedzených prostriedkov.“
- „Ospravedlnenie“, ako hovorí Wittgenstein, „závisí od prítlačivosti toho nezávislého.“ A toto platí aj o občianskej neposlušnosti.

Po uvedení množstva definícií analyzujeme ďalej teóriu občianskej neposlušnosti u Johna Rawlsa. Na začiatku autor upozorňuje, že v jeho konštitučnej teórii občianskej neposlušnosti upresnenie princípov, kde problém tkvie v konflikte povinností, neprichádzajú do úvahy. Jej účelom je objasniť pohľad, systematizovať súdy a obmedziť odlišnosti medzi uvedomelým presvedčením tých ľudí, ktorí akceptujú základné princípy demokratickej spoločnosti.

Rawls definuje občiansku neposlušnosť ako „verejnú, nenásilnú a uvedomelú“, ale protizákonné politické činnosti (*public, nonviolent, conscientious yet political act contrary to law*), ktoré sa obvykle dejú so zámerom vyvolať nejakú zmenu zákonov alebo vládnej politiky.

Upozorňuje, že jeho definícia pripúšťa tzv. bezprostrednú sprostredkovanú občiansku neposlušnosť, t. j. prípad, keď existujú vážne dôvody, aby sa neporušovali zákony alebo politické opatrenia, ktoré sa pokladajú za nespravodlivé... Môžeme sa predsa dopustiť iných priestupkov, aby sme na svoj prípad upozornili. Jednako však občianska neposlušnosť musí byť vždy niečím **protizákonným**.

Občianska neposlušnosť je činnosť ospravedlňovaná politickými princípmi.

Keďže občianska neposlušnosť sa vzťahuje aj na verejné princípy, deje sa na fóre verejnosti, je formou apelu a má sa jej dostať čo najväčšej publicity – ide o **akt verejný** – okrem iného aj preto je **nenásilná**. Je tu zásadný odpor proti použitiu sily, osobitne proti ľuďom. Niekedy však, ak sa apel míňa účinkom, môže byť neskôr použitý aj násilný odpor – je to však skôr výnimka z pravidla. Občianska neposlušnosť môže síce vystríhať a napomáhať, ale sama nemá byť hrozbou. Ďalší dôvod pre nenásilnosť je, že vyjadruje neposlušnosť voči zákonu v medziach vernosti zákonu, aj keď sa nachádza na ich okraji. Zákon je porušený, ale vernosť zákonu sa prejavuje vo verejnej a nenásilnej povahe činov, v ochote akceptovať zákonné následky svojho chovania.

LITERATÚRA

1. ACKERMAN, B. A.: *Social Justice in the liberal state*. London : Jale University Press, 1980.
2. BELL, D.: *Communitarism and Modern Society*. New York : 1995.
3. DWORKIN, R. M.: *Philosophy of law*. Oxford : Clerendom Press, 1991.
4. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*. Praha : Academia, 1990.
5. HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodarství a svoboda*. Praha : Academia, 1991.
6. POPPER, K. R.: *Otevřená společnost a její nepřátelé*. Praha : Óikúmené, 1994.
7. RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995.
8. RAWLS, J.: *Politický liberalismus*. Prešov : Slovacontact, 1997.
9. WALZER, M.: *Spheres of Justice*. New York : Basic Books, 1985.

Súhrn

Štúdiá zameriava pozornosť nielen na historickú optiku liberalizmu a komunitarizmu a jej výrazné authority, ale i na nosné problémy, ktoré rieši v rámci občianskej spoločnosti. V centre záujmu je i otázka morálneho rešpektovania práva, problém občianskej neposlušnosti a jej foriem v priebehu historického vývoja.

Zusammenfassung

Im Beitrag werden nicht nur die historische Optik des Liberalismus und Komunitarismus mit deren ausgeprägten Autoritäten, sondern auch die grundsätzlichen Probleme der bürgerlichen Gesellschaft behandelt. Im Zentrum des Interesses der Autorin stehen auch die Frage des moralischen Respektierens des Rechts und das Problem des Ungehorsams der Bürger sowie dessen Formen.

Summary

The paper focuses not only on liberalism and communitarism and their most respected authorities in historical perspective, but also introduces some crucial problems they solve within a civil society. The author analyzes the moral duty to observe law as well as the right to civil dissent and its forms

OTÁZKA IDENTITY V LIBERALIZME

Jarmila Chovancová

Väčšina z nás bude súhlasiť so stanoviskom, že vlastenectvo predstavuje jedinečný, politicko-morálny cit, ktorý motivuje občanov daného národa k postojom, v ktorom je charakteristická hrdosť na svoju príslušnosť, krajinu, v ktorej žijú, ale i lásku, ktorú pociťujú k svojej národnej príslušnosti.

Ako sa na otázku vlastenectva alebo národnej identity pozerajú liberalisti?

Skôr ako prejdeme k stanovisku liberálov, pozrieme sa na problém identity trochu širšie. Väčšina liberálov má tendenciu reagovať na myšlienku identity (alebo vlastenectva) s patričným pohrdaním a podľa Johna P. Andersona je pre liberálov problémom oddeliť myšlienku silného zmyslu národnej identity od šovinistického nacionalizmu.

S istými výhradami liberálov na vlastenectvo alebo otázky národnej identity sa v princípe stretávame z pohľadu dvoch stanovísk. Jeden z nich predstavujú multikulturalisti a druhý kozmopolitáni.

K základným pravidlám života v multikultúrnom svete patrí tolerancia, ktorá sa prejavuje v schopnosti žiť vedľa seba a rešpektovať napríklad inú kultúru.

Európsky priestor nám jasne deklaruje požiadavku byť si vedomý neustáleho stretávania sa a vyrovnávania sa s odlišnosťou.

Pojem identity je pre Európu veľmi dôležitý a je sprevádzaný celým radom procesov, ktoré komplikujú už aj tak zložitú situáciu v Európe, ale i vo svete. Jedným z procesov sú napríklad obrovské migračné pohyby, spôsobujúce stret rozmanitých kultúr.

Pojem identity má nielen vo filozofii, sociológii alebo v historických vedách dlhú tradíciu. Práve S. Freud v 20. storočí má zásluhu na tom, že sa otázkami identity začali vedci zaoberať oveľa intenzívnejšie. Národná identita v historickom pohľade je produktom prepojenia medzi minulosťou a budúcnosťou.

Národ ako určitá kolektívna subjektivita si utvára svoju identitu nielen na faktoch histórie, jazyka, spolupatričnosti, solidarity, ale i ako aktuálny sebaobraz, ktorý je určovaný systémom, základom ktorého sú normy, pravidlá regulujúce život a konanie občanov konkrétneho národa.¹

---

¹ Pozri: GAŽOVÁ, V.: *Perspektívy kulturologie*. Bratislava : Peter Mačura, 2003, s. 27

Dôležitú úlohu v ňom zohrávajú špecifické, ale i spoločensko-historické okolnosti. Azda nik nemá výhrady voči stanovisku, že „národ je kráľovstvom ducha“. W. M. Bauer v práci „Tyranie blahobytu“, konštatuje, že „všetky kultúry nech už ich definujeme akokoľvek, majú jedno spoločné: chránia človeka v jeho jedinečnosti a nedotknuteľnosti ako bytosť odlišnú od všetkých ostatných foriem bytia.“²

Multikulturalizmus, ale i multikulturálne spolužitie v rámci Európy existuje po mnohé stáročia. Stačí, ak sa pozrieme do minulosti a pripomenieme si syntézu gréckej a rímskej vzdelanosti, zmyslu pre moc a právo alebo spolužitie kresťanov, židov a moslimov v stredovekom Španielsku, ale i vznik moderných národných štátov.

Napríklad Tillich konštatuje, že jednota náboženstva a kultúry je spôsobená teonómiou.

Tillichova ontológia morálky vyjadruje predovšetkým konkrétne zakotvenie morálneho, ale tiež politického konania v štruktúre sveta.

Tillich uprednostňuje ideu teonómie. V morálke, rovnako ako v politike, náboženstve a v kultúre nejde len o projekciu samého seba, ale i o individuálny podiel na konkrétnom celku, pričom však morálka u Tillicha vždy vyrastá z konkrétnej náboženskej či kultúrnej súvislosti.

Hovorí, že ide o „... die Priorität von Autonomie und Theonomie.“³

Formuluje vlastne dve základné etické koncepcie, z ktorých sa postupne stali systémy, ktoré sa vykryštalizovali v spore medzi liberalizmom a komunitarizmom.

Svojím príklonom k myšlienke demokracie a jej úlohe v povojnovom Nemecku sa stotožnil s niektorými prvkami liberálnej demokracie a evidentne mu liberálne myšlienky, ako i myšlienky demokracie neboli ľahostajné.

Jeho kritika liberalizmu začína otázkou „Will unsere Zeit Religion?“ Analýza náboženskej krízy je vlastne analýzou možných následkov moderného liberalizmu. Samozrejme, že touto otázkou Tillichova analýza začína, avšak nekončí, lebo kríza náboženstva je v konečnom dôsledku vlastne jeho súperom a v úlohe náboženstva v liberálnej spoločnosti.

Už sme uviedli, že v rámci liberalizmu sa stretávame s dvomi stanoviskami. Okrem multikulturalistov, sú to i kozmopolitáni. To čo je spoločné pre obe stanoviská, je tendencia zviditeľniť problémy s pluralistickým svetom. Multikulturalisti preferujú a fixujú sa na zdôrazňovanie a ochranu rôznorodosti a kozmopolitáni preferujú stanovisko univerzálnej morálnej identity.

Podľa J. P. Andersona obe tieto stanoviská majú ďalej spoločné to, že v konečnom dôsledku národná identita môže ako vedľajšia sila predstavovať zlo, ktoré môže za istých okolností zhoršiť problémy pluralizmu.

R. Rorty v rozsiahlej štúdií „Nevlastenecká akadémia“, zameranej na prienik multikulturalizmu do akademického prostredia Ameriky, venuje pozornosť problémom, ktoré tento prienik spôsobil. Podľa R. Rortyho multikulturalizmus začal ako neoliberálna odpoveď na postavenie menšín v 60-tych rokoch. Avšak na druhej strane obviňuje neo-

² Pozri: BAUER, W. M.: Tyranie blahobytu. Praha : Volvox Globator, 1996, s. 18

³ Pozri: TILLICH, P.: Lidské tázání po nepodmíněném. Brno : 3K, 1997, s. 110

liberálov z toho, že nie sú dostatočne hrdí na to, že sú občanmi ústavného demokratického štátu. V konečnom dôsledku Rorty vytyka členom Americkej liberálnej akadémie jej tendenciu a sklon byť nevlasteneckí.

V mene „politickej odlišnosti“ (americké ľavice) odmieta oslovovať krajinu, v ktorej žije, odmieta myšlienku národnej identity a cit národnej hrdosti.

Uvedené odmietavé stanovisko je rozdielom medzi tradičným americkým pluralizmom a novým hnutím – multikulturalizmom. Rorty zastáva názor, že pod spoločný zmysel národnej identity sa podpísal tradičný americký pluralizmus a je vzdialený akýmkoľvek aroganciám. Národnú identitu považuje za „úplne základnú súčasť občianstva a úsilie brať krajinu a jej problémy vážne“.

Upozorňuje i na možnosť, že multikulturalisti pri akceptovaní rozdielnosti sú slepí v tom zmysle, že národ pri hľadaní koncepcie spravodlivosti nemôže začať s reformami, až kým si neuvedomí svoju vlastnú hrdosť, kým nedosiahne vlastnú identitu a nepokúsi sa podľa nej žiť.

Stanovisko kozmopolitánov v súvislosti s problematikou národnej identity sa prezentuje ako najoptimálnejší postoj. Národná identita môže pozitívne a konštruktívne slúžiť ako sprostredkovateľ pre národnú súdržnosť.

Kozmopolitáni sa opierajú o Rawlsove stanovisko, podľa ktorého existujú určité prvoradé morálne tvrdenia (napr. náboženská tolerancia je spravodlivá alebo otroctvo je nespravodlivé) a spoločnosť je najlepšie chápaná ako systém spolupráce medzi slobodnými a vzájomne si rovnými ľuďmi.

A tak podľa Rawlsa to, čo obháji politickú koncepciu spravodlivosti, je jej zhoda s našim hlbším porozumením seba samých a našich túžob, ako i uvedomenie si, že história a tradície sú zakotvené v našom verejnom živote, čo je našou najrozumnejšou teóriou.

Stav udržania pospolitosti politickou koncepciou spravodlivosti, podporený nefalšovaným **zosúladeným konsenzom**, je v skutočnosti sociálnou jednotou sociálnych istôt, kde jej predstavitelia používajú politickú moc spravodlivo a ich inštitúcie budú stabilné, i keď budú čeliť veľkej rozmanitosti. Rawls navrhuje riešenie založené na pôsobení rozumného pluralizmu.

Kozmopolitáni môžu diskutovať o existencii rozumného pluralizmu a multikulturalisti môžu rozpoznať existenciu rozumného pluralizmu, ale multikulturalisti na rozdiel od kozmopolitánov popierajú **zosúladený konsenzus** ako vhodné riešenie pri politickej koncepcii spravodlivosti.

Podľa J. P. Johnsona si treba uvedomiť, že namiesto úspechu ktoréhokoľvek z týchto dvoch stanovísk tí, ktorí z nás zostanú angažovaní (eventuálne verní neustrannosti, ako to vidím u J. Rawlsa), by mali zväžiť prínos liberalizmu k vytvoreniu meradiel silnej národnej identity.

Áká je v súčasnosti situácia s multikulturalizmom a aké sú východiska na jej riešenie?

Ideálnym prístupom, ktorý je často prezentovaný v odbornej literatúre, je najmä vzájomné akceptovanie a tolerancia. Mal by sa pestovať typ občana, pre ktorého sa tolerancia a akceptácia odlišnosti stáva **normou**.

Multikulturalizmus je však chápaný i ako kontroverzná teória, zameriavajúca sa na riešenie problematického spolužitia a koexistencie kultúr s neakceptovateľnými názormi na usporiadanie ich vzájomných vzťahov.

Práve nekompatibilitnosť princípov, okolo ktorých sú utvárané jednotlivé kultúry, je centrom pozornosti mnohých diskusií a úvah teoretikov kultúrnych kríz (A. Schwaitzer, P. Sorokin, H. Arendtová, S. Huntington), zameriavajúcich sa najmä na medzikultúrne konflikty. Niektorí z nich presadzujú koncepcie multikulturalizmu, iní ju odmietajú.

Aké sú východiská na riešenie týchto problémov?

Nepochybné je, že súčasná Európa by mala vytvárať priestor na pestovanie vlastnej identity, bez arogancie k iným národom, na rešpektovanie plurality, solidarity, citlivosti, empatie na rešpektovanie odlišností a napriek mnohým odlišnostiam by mala vytvárať ovzdušie, v ktorom by sme boli schopní zjednotiť sa.

LITERATÚRA

1. ANDERSON, J. P.: Patriotic liberalism, In: *Law and Philosophy*, Vol. 22, No 6, Wien, 2003.
2. BAUER, W. M.: *Tyranie blahobytu*. Praha : Volvox Globator, 1996, s. 18.
3. GAŽOVÁ, V.: *Perspektívy kulturológie*. Bratislava : Peter Mačura, 2003, s. 27.
4. RAWLS, J.: *Political Liberalism*. New York : Columbia University Press, 1993.
5. RORTY, R.: *The Unpatriotic Academy. Philosophy and Law*. London : Pengium, 1999, s. 252.
6. TILLICH, P.: *Lidské tázání po nepodmíněnem*. Brno : 3K, 1997, s. 110.

Súhrn

Článok sa zameriava na otázku národnej identity a na problém multikulturalizmu, ako ho vnímajú liberalisti. Vymedzuje a konfrontuje stanoviská multikulturalizmu a kozmopolitizmu, ako aj ich prístupy k riešeniu konkrétnych problémov.

Zusammenfassung

Im Beitrag wird die Frage der nationalen Identität und das Problem des Multikulturalismus im Sinne des Liberalismus erläutert. Es werden die Stellungnahmen des Multikulturalismus und Kosmopolitismus abgegrenzt und gegenübergestellt.

Summary

The article focuses on the issue of national identity and multiculturalism as reflected by the liberalism theory. It defines and confronts the views of multiculturalism and cosmopolitanism.

**OLIVER WENDELL HOLMES ML. A JEHO VPLYV
NA AMERICKÚ PRÁVNÚ VEDU A SÚDNU PRAX
V 20. STOROČÍ**

Daniel Krošlák

Oliver Wendell Holmes mladší bol jedným z najznámejších sudcov v Spojených štátoch amerických a významným predstaviteľom americkej právnej vedy. Nedávno (2005) sme si pripomenuli 70. výročie jeho smrti. Cieľom našej štúdie je pri tejto príležitosti oboznámiť slovenského čitateľa s jeho osobnosťou, dielom a vplyvom na ďalší rozvoj americkej právnej vedy a súdnej praxe v 20. storočí.

ŽIVOT A DIELO

Pre lepšie porozumenie Holmesových názorov ako sudcu či ako právneho vedca treba spoznať aj jeho životné osudy. Tým sa nám otvorí cesta do jeho duše, čo nám umožní vnímať jeho rozhodnutia a predstavy v širšom kontexte. Práve u Holmesa to platí obzvlášť: idey, ku ktorým bol od detstva vedený, tie ktoré si svojbytno osvojoval a presvedčenia, ktoré získal v procese vlastnej ontogenézy, to všetko zohrávalo významnú úlohu v určovaní jeho životných preferencií.

Narodil sa 8. marca 1841 v Bostone (Massachusetts) ako prvé dieťa slávneho spisovateľa a lekára Olivera Wendella Holmesa st. a jeho manželky Amelie Lee (rodenej Jackson) Holmes. Rodina reprezentovala typickú americkú aristokraciu, ktorej korene siahali až do Nového Anglicka.

Na mladého Olivera už od útlej mladosti pôsobila otcova vedecká a literárna činnosť. O. W. Holmes st. vychovával svojho syna skôr intelektuálny ako s vrúcnu otcovskou starostlivosťou. Ich spoločné diskusie museli byť pre nezainteresovaného poslucháča veľkým prekvapením. Otec takto vyzbrojil svojho syna schopnosťou vynikajúco ovládať jazyk a argumentáciu. Zanedbal však citovú stránku jeho výchovy.

V tom čase bola domácnosť rodiny Holmesových miestom stretnutí významných vzdelancov (mnohí z nich boli známi či priatelia Olivera Wendella Holmesa st. – napr.

Ralph Waldo Emerson, Theodore Parker, Jean Louis Agassiz) a mladý Oliver dostal povolenie zúčastňovať sa ich debát na rôzne témy.

Vzdelanie Holmes získaval najskôr na elitnej súkromnej škole, neskôr sa zapísal na Harvard College. Prístup tunajších učiteľov ho však veľmi nenadchýnal. V tomto čase ho zaujali myšlienky Charlesa Darwina, do ktorých študentov uviedol profesor botaniky. Evolučná teória (spolu s eugenikou a maltuziánskymi myšlienkami o ekonómii) sa stáva základným kameňom Holmesovej **myšlienkovvej paradigmy**, sprevádzajúcej ho po celý život, ktorá ovplyvnila i jeho príklon k vedeckému skúmaniu práva.

Po tom, ako bol v roku 1860 za amerického prezidenta zvolený republikán a abolitionista Abraham Lincoln (1809 – 1865), nastali pohnuté časy. Po vypuknutí Občianskej vojny (1861 – 1865) bol aj Holmes povolaný do vojenskej služby. V roku 1861 stihol ešte absolvovať školu, následne sa prihlásil do armády a ako dvadsaťročný sa stal prvým dôstojníkom dvadsiateho regimentu dobrovoľníkov z Massachusetts. Z tohto obdobia sa zachovali jeho listy a denník, ktoré boli vydané i knižne.¹ Pri príležitosti spomienkového dňa na ukončenie vojny (Memorial day) v roku 1884 povedal známe slová: „*Through our great good fortune, in our youth our hearts were touched with fire. It was given to us to learn at the outset that life is a profound and passionate thing.*“² (Vďaka veľkému šťastiu boli v mladosti naše srdcia naplnené ohňom. Mohli sme sa tak hneď na začiatku naučiť, že život je hlboký a vášnivý.)

Po troch rokoch trvania bojov (a po troch vážnych zraneniach) Holmes z armády odišiel a na jeseň roku 1864 sa stal študentom Harvard Law School. Vnútorne však sprvoti k právu neinklinoval, dokonca rozmýšľal nad štúdiom medicíny, ktorú absolvoval jeho otec. Hovorí sa, že keď svoje rozhodnutie študovať právo oznámil otcovi, ten sa ho opýtal: „*Ako to môžeš využiť Wendell? Právnik nemôže byť veľkým mužom.*“³ Čas ukázal, že sa mýlil.

Výučba na právnickej fakulte bola v tom čase zameraná na štúdium precedensov, vedecké disciplíny, filozofia práva či právna história boli ešte len v začiatkoch.⁴ Holmes ako mladý človek, ktorý vyrastal v prostredí vzdelancov, sa rozhodol orientovať svoju myseľ aj na vedecký výskum. Práve to, že začal hľadať o práve, zmenilo jeho postoj k tejto profesii.

Počas svojich štúdií strávil mnohé noci v diskusiách s priateľom Williamom Jamesom (neskôr slávnym filozofom a psychológom), ktorý vtedy študoval na Harvare medicínu. Kým James ostal verný hľadaniu odpovedí na filozofické otázky po celý svoj život, Holmes sa ďalej koncentroval na štúdium práva. Avšak v pozadí jeho spisov je

---

¹ Pozri HOWE, M. De W. (ed.): *Touched With Fire: Civil War Letters and Diary of Oliver Wendell Holmes, Jr. 1861 – 1864*. 2 volumes. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1946.

² <http://harvardregiment.org/memorial.htm> (26. 8. 2005).

³ *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol. 6. 15th edit. Chicago : Encyclopaedia Britannica, 1992, s. 12. K tomu bližšie pozri HOWE, M. De W.: Oliver Wendell Holmes at Harvard Law School. In: *Harvard Law Review*, 1957, č. 3, s. 401-403, 414-415.

⁴ Bližšie pozri NEWMYER, R. K.: Harvard Law School, New England Legal Culture, and the Antebellum Origins of American Jurisprudence. In: *The Journal of American History*, 1987, č. 3 (The Constitution and American Life: A Special Issue), s. 814-835.

zreteľne cítiť, že filozofické hľadanie pravdy sa mu neodcudzilo, práve naopak, filozofia hlboko ovplyvňovala jeho pohľad na svet.⁵

V roku 1866 Holmes ukončil školu a vydal sa na krátku cestu do Európy. Navštívil Anglicko, Francúzsko a Švajčiarsko, zoznámil sa tu so svojimi celoživotnými priateľmi (L. Stephen, F. Pollock). Po návrate z cesty bol prijatý do advokátskej komory a ďalších 15 rokov vykonával prax v rozličných firmách (1873 – 1882 Shattuck, Holmes & Munroe Law Firm). Okrem toho v rokoch 1870 – 1873 pôsobil v redakcii odborného časopisu *American Law Review*.

V tomto období objavená túžba za stále dokonalejším poznaním ho často viedla k tomu, že jeho jediným spoločníkom boli knihy. Po všetkom, čo prežil, po trpkých vojnových skúsenostiach, v tomto období na sebe tvrdo pracuje, hľadá svoje miesto v živote a bojuje o získanie uznania iných.

Rok 1872 sa stal prelomovým v jeho súkromnom živote. Oženil sa s dlhoročnou priateľkou Fanny Bowditch Dixwell, dcérou svojho bývalého učiteľa. Manželstvo bolo bezdetné, vydržalo až do jej smrti v roku 1929. Fanny Holmesová bola svojmu manželovi oddanou, duchaplnou, taktnou a vnímavou životnou partnerkou. Azda aj preto na sklonku života v liste priateľovi Frederickovi Pollockovi napísal: „*Po šesťdesiat rokov bol pre mňa život s ňou ako báseň...*“⁶ Presný význam tejto vety sa dá dešifrovať len ťažko, avšak autori, ktorí skúmajú Holmesov život, uzatvárajú, že Holmes nemal vrúcny vzťah ani ku svojim rodičom, ani k súrodencom a ani ku svojej manželke.⁷ Nemožno o ňom zase ani jednoducho tvrdiť, že bol chladným či odmeraným. Koniec koncov o jeho horúcich citoch a vášnivom srdci svedčia početné milostné listy iným ženám.⁸ Aj preto možno objektívne túto kapitolu jeho života zhodnotiť len veľmi ťažko.

Už začiatkom 70-tych rokov 19. storočia sa Holmes začal zaoberať počiatkami amerického práva. Stal sa redaktorom 12. vydania klasického spisu o ranom americkom práve *Commentaries on American Law* (1873) od sudcu Jamesa Kenta. Dal sa aj na učiteľskú dráhu na Harvard College (ústavné právo), neskôr sa stal univerzitným učiteľom jurisprudencie.

Jeho záujem o problematiku počiatkov amerického práva vyvrcholil vydaním známej práce, inak dodnes citovanej, *The Common Law* (1881). Vzniku tohto diela predchádzal prednáškový cyklus o common law,⁹ ktorý Holmes uskutočnil na Lowell Institute v Bostone. Pri

⁵ Pozri tiež SPEZIALE, M. J.: Oliver Wendell Holmes, Jr., William James, Theodore Roosevelt, and the Strenuous Life. In: *Connecticut Law Review*, 1980-1981, s. 663, 672 et passim. Rozvoj Holmesovho svetonáhľadu, vplyv filozofických myšlienok a ich reflexiu v jeho sudcovských názoroch opisuje KIDWELL, E. R.: *The Paths of the Law: Historical Consciousness, Creative Democracy, and Judicial Review*. In: *Albany Law Review*, 1998, č. 1, s. 91 et passim.

⁶ *Encyclopaedia Britannica*, cit. sub 3.

⁷ FELLI, M.: Holmes' Intellectual Development through the Prism of Free Speech Opinions. 1993. http://newman.baruch.cuny.edu/digital/2000/honors/felli_1993.htm (26. 8. 2005).

⁸ Známa sa stala najmä korešpondencia s Lady Clare Castletown. Pozri MONAGAN, J. S.: *The Grand Panjandrum: Mellow Years of Justice Holmes*. New York : University Press of America, 1988.

⁹ Výraz „common law“ má niekoľko sémantických rovín. Jednak označuje príslušný veľký právny systém, ktorý sa vyvinul v Anglicku a prostredníctvom britskej kolonizácie sa rozšíril aj do iných krajín (makrokomparatívsky pohľad). V ďalšom význame sa pod common law chápe sudcovské právo, teda judge-made law. V tejto práci však budeme až na veľmi ľahko rozpoznateľné výnimky používať výraz „common law“ v jeho tradičnom ponímaní – t.j. common law ako zvláštny subsystem sudcovského práva, ktorý sa historicky vyvinul činnosťou anglických kráľovských súdov (neskôr popri ňom vznikol subsystem tzv. ekvitélného práva, law of equity).

znalosti histórie právnej vedy zistíme, že sa značne inšpiroval myšlienkami H. S. Maina, F. K. von Savigny, R. von Iheringa a E. B. Tylera.¹⁰

Samotná kniha pozostáva z jedenástich kapitol: I. Rané podoby zodpovednosti; II. Trestné právo; III. Občianskoprávne delikty – rušenie držby (trespass), nedbanlivosť (negligence); IV. Uvedenie do omylu (fraud), zlý úmysel (malice) a zámer (intent) – teória občianskoprávných deliktov; V. Záložný veriteľ (bailee) v systéme common law; VI. Držba a vlastníctvo; VII. Zmluvy – história; VIII. Zmluvy – základy; IX. Zmluvy – neplatnosť; X. Sukcesie v prípade smrti a inter vivos; XI. Sukcesie inter vivos 2.

Hneď v úvode práce Holmes píše, ako on chápe právo. Možno tu nájsť náznak ideí začínajúceho **právneho realizmu**¹¹ v jeho podaní: „*The life of the law has not been logic: it has been experience. The felt necessities of the time, the prevalent moral and political theories, intuitions of public policy, avowed or unconscious, even the prejudices which judges share with their fellow-men, have had a good deal more to do than the syllogism in determining the rules by which men should be governed. The law embodies the story of a nation's development through many centuries, and it cannot be dealt with as if it contained only the axioms and corollaries of a book of mathematics. In order to know what it is, we must know what it has been, and what it tends to become. We must alternately consult history and existing theories of legislation. But the most difficult labor will be to understand the combination of the two into new products at every stage. The substance of the law at any given time pretty nearly corresponds, so far as it goes, with what is then understood to be convenient; but its form and machinery, and the degree to which it is able to work out desired results, depend very much upon its past.*“¹²

(Život práva nejde podľa logiky: je odrazom praktickej skúsenosti. Pociťovaný nedostatok času, vplyvné etické a politické teórie, intuícia vo veciach verejných, dokonca aj predsudky, ktoré majú spoločné sudcovia so svojimi kolegami, to všetko, či už zrejme, alebo nevedome, má väčší význam ako sylogizmus určujúci pravidlá, podľa ktorých sa ľudia majú správať. Právo stelesňuje životný príbeh vývoja štátu (národa) počas mnohých storočí a nemôžeme ho chápať len ako súbor axióm a dôsledkov, ako z nejakej knihy o matematike. Na to, aby sme mohli poznať, čo to vlastne je, musíme vedieť, aké bolo a akým sa pravdepodobne stane. Musíme sa teda zaoberať striedavo históriou a existujúcimi teóriami zákonodarstva. Avšak najťažšou úlohou je pochopiť práve premenu kombinácie týchto dvoch do novej právnej úpravy na každom stupni vývoja. Podstata práva v akomkoľvek čase takmer dokonale zodpovedá tomu, čo je vtedy chápané ako vyhovujúce; na druhej strane jeho konkrétna podoba, fungovanie a stupeň toho, ako dokáže naplniť želané výsledky, vo veľkom závisí od jeho minulosti.)

Tento citát explikuje pohľad na históriu práva, ktorý koncom 19. storočia zastávali viacerí právni vedci (napr. J. B. Ames, M. M. Bigelow, J. C. Carter, J. B. Thayer a ďalší): teda, že **história mapuje proces vývoja v čase, základom jej skúmania je štát (národ).**

¹⁰ Bližšie RABBAN, D. M.: The Historiography of The Common Law. In: *Law & Social Inquiry*, 2003, s. 1161-1201.

¹¹ K tomu pozri napr. PURCELL, E. A. Jr.: American Jurisprudence between the Wars: Legal Realism and the Crisis of Democratic Theory. In: *The American Historical Review*, 1969, č. 2, s. 424-446.

¹² HOLMES, O. W. Jr.: *The Common Law*. Boston : Little & Brown, 1881, s. 1-2.

Poznanie histórie práva nám umožňuje lepšie porozumieť jeho súčasnej podobe a tiež anticipovať jeho možné zmeny. Právo totiž nevzniká ani prirodzenoprávnou cestou, a nemožno ho ani organicky odôvodňovať na základe formálnej logiky. Tieto idey sú charakteristické pre smer myslenia, ktorý je niekedy nazývaný **Americká škola historickej jurisprudencie**.¹³

Po vydaní diela *The Common Law* sa Holmesovi dostalo medzinárodného uznania a jeho kariéra začala závratne rásť. Začiatkom roku 1882 sa na Harvard Law School stal profesorom práva, avšak už koncom toho istého roku z daného miesta rezignoval, lebo ho vymenovali za sudcu Najvyššieho súdu štátu Massachusetts (Supreme Judicial Court of the State of Massachusetts; od roku 1899 zastával miesto Chief Justice). Menovanie prijal vedomý si toho, že súdnictvo je takpovediac jeho osudom a že z pozície sudcu môže najefektívnejšie vplývať na vývoj práva. Zastával síce názor, že tvoriť zákony je úlohou zákonodarných zborov, a nie súdov, vývoj práva je však najlepšie zabezpečený vzájomným dopĺňaním sa funkcií legislatívy a súdnej moci. V aplikačnej praxi totiž práve súdy plnia legislatívnu funkciu tým, že predvídajú potenciálne spoločenské dôsledky svojich rozhodnutí.¹⁴

V roku 1902 Holmes dosiahol najvyššiu možnú sudcovskú métu – prezident Theodore Roosevelt (1858 – 1919) ho vymenoval za člena Najvyššieho súdu USA (United States Supreme Court). Nomináciu však Roosevelt čoskoro oľutoval.¹⁵

Napriek všetkému sa Holmes postupne stal na Najvyššom súde USA žijúcou legendou. Funkciu sudcu na ňom zastával skoro tridsať rokov. V januári 1932, krátko pred svojimi 91. narodeninami odišiel na zaslúžený dôchodok a o dva roky na to, 6. marca 1935, zomiera.

HOLMES AKO SUDCA NAJVYŠŠIEHO SÚDU¹⁶

O. W. Holmes ml. je dodnes mnohými považovaný za jedného z najvýznamnejších amerických sudcov. Známy sa stal prezývkou „The Great Dissenter“, lebo často vyjadroval nesúhlasné vótum, podporené brilantnou argumentáciou. Nie všetci však zdierajú klíšé vytvorené o jeho výnimočnosti.¹⁷

¹³ Opus cit. sub 10, s. 1164 et passim.

¹⁴ Bližšie KIDWELL, opus cit. sub 5.

¹⁵ Sklamaním bol pre neho najmä Holmesov disenz v rozhodnutí *Northern Securities v. U.S.* z roku 1904, v ktorom Najvyšší súd USA svojou interpretáciou protimonopolného zákona (*Sherman Antitrust Law*) výrazne zväčšil rozsah regulačnej právomoci federálnych orgánov vo vzťahu ku korporáciám. Bližšie k ich vzťahu pozri tiež SPEZIALE, opus cit. sub 6, s. 665, 676 et passim, 704.

¹⁶ Rozsiahlejšiu analýzu Holmesovho pôsobenia v pozícii sudcu reprezentuje vynikajúca štúdia Marka Tushneta. Pozri TUSHNET, M.: *The Logic of Experience: Oliver Wendell Holmes on the Supreme Judicial Court*. In: *Virginia Law Review*, 1977, s. 975-1052.

¹⁷ Napríklad Louise Weinberg uzatvára svoj kritický článok o Holmesovi slovami: „...although the Holmes we remember is the larger-than-life figure of the Holmes legend, the real Holmes ultimately became only a minor figure in the intellectual history of the common law, and failed to become an actor in the unfolding story of the common law itself.“ WEINBERG, L.: *Holmes' Failure*. In: *Michigan Law Review*, 1997, č. 3, s. 723.

V Holmesovej sudcovskej kariére má špecifické postavenie problematika **slobody prejavu**.¹⁸ Mnohí ho považujú za priekopníka, ktorý posunul ústavné slobody amerických občanov obsiahnuté v prvom dodatku Ústavy USA k ich dnešnej interpretácii. Napriek tomu nebol liberálom, ako o ňom niektorí tvrdili (napr. F. Frankfurter). Ak je vôbec nejaké „onálepkovanie“ namieste, tak Holmesa možno pokladať skôr za konzervatívca so skeptickými, či účelovými stanoviskami (na čo mala niekedy vplyv aj jeho až prehnaná ambicióznosť).

Práve preto ani nie je prekvapujúce, že v jeho raných rozhodnutiach, ako napr. *Commonwealth v. Davis* (1895), sa v otázke slobody prejavu priklonil ku vtedy dominujúcemu konzervatívne postoju. Ten bol založený na blackstoneovskom chápaní zmyslu slobody prejavu: treba odstrániť všetky také prekážky, ktoré by bránili samotnému publikovaniu príslušného názoru. Na druhej strane sloboda prejavu nebráni potrestaniu za také konanie, ktoré je v rozpore s verejným záujmom.¹⁹ Samotný pojem verejného záujmu je značne problematický a interpretačné možnosti súdov sa pohybujú v širokom rozmedzí, počnúc rozhodnutím o tom, či je dané konanie porušením verejného záujmu až po hľadanie argumentov na podporu svojho stanoviska (To platí predovšetkým za predpokladu, ak nie sú v danom právnom poriadku ustálené definičné kritériá pojmu verejného záujmu. Avšak ani to ešte nemusí automaticky znamenať, že sa s nimi súd stotožní – najmä nie v anglo-americkom právnom systéme.).

Kľúčovým pre zrod nového chápania slobody prejavu sa stalo rozhodnutie vo veci *Schenck v. U.S.* (1919). Hoci sa pri hlasovaní Holmes pridala na stranu väčšiny a súd rozhodol v neprospech agitátora, v rozhodnutí formuloval základné myšlienky doktríny nazvanej „**clear and present danger test**“.²⁰ Gro tejto teórie tvorí presvedčenie, že **sloboda prejavu by nemala byť oklieštená, pokiaľ nie je zřejmé a prítomné nebezpečenstvo pre štát** (to závisí od jeho bezprostrednosti a stupňa). Čo znamená zřejmé a prítomné nebezpečenstvo si možno vysvetliť na príklade: Predstavme si, že niekto skríkne „Hori!“ v priestoroch divadla. Pokiaľ by v preplnenom divadle mohol takýto výkrik spôsobiť paniku, materiálne škody, prípadne škody na životoch, v prázdnom divadle by podobné nebezpečenstvo nehrozilo. Každé konanie, ktoré inak vykazuje znaky prekročenia slobody prejavu, treba teda posudzovať v kontexte danej situácie a zapríčinených dôsledkov.

¹⁸ Pozri ROGAT, Y. – O'FALLON, J. M.: Mr. Justice Holmes: A Dissenting Opinion – The Speech Cases. In: *Stanford Law Review*, 1984, s. 1349-1406.

¹⁹ „the liberty of the press-consists in laying no previous restraints upon publications, and not in freedom from censure for criminal matter when published.“ William Blackstone, *Commentaries*. Cit. podľa FELLI, opus cit. sub 7.

²⁰ „The question in every case is whether the words used are used in such circumstances and are of such a nature as to create a clear and present danger that they will bring about substantive evils that Congress has a right to prevent. It is a question of proximity and degree.“ 249 U.S. 47 *Schenck v. U.S.* <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=249&invol=47> (26. 8. 2005).

K tejto doktríne pozri napr. opus cit. sub 14, s. 1361 et passim.; RAGAN, F. D.: Justice Oliver Wendell Holmes, Jr., Zacheriah Chafee, Jr., and the Clear and Present Danger Test for Free Speech: The First Year, 1919. In: *The Journal of American History*, 1971, č. 1, s. 24-45.; BAKER, T. E.: Clear and Present Dangers: The Importance of Ideas and the Bowels in the Cosmos. In: *Constitutional Commentary*, 1999, s. 485-490.

Argumenty zdôvodňujúce význam doktríny „clear and present danger test“ obsahuje hneď ďalšie rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci *Abrams v. U.S.* Skutkovým základom prípadu bolo vydanie a distribúcia letákov žalovanými, ktoré schvaľovali Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu a nabádali robotníkov v továrňach na štrajk s tým cieľom, aby zbrane a munícia vyrobené na boj v prvej svetovej vojne neboli použité proti revolucionárom v Rusku. Letáky obsahovali i urážlivé vyjadrenia na adresu formy vlády v USA a jej predstaviteľov (napr. ju prirovnávali k nemeckému militarizmu). Žaloba bola podaná na základe ustanovení zákona o vyzvedačstve z roku 1917 (Espionage Act), ktoré zakazovali obhajovať obmedzenie výroby poľnej výzbroje a munície potrebnej na vedenie vojny. Rozhodnutie vo veci, vynesené 10. novembra 1919, dopadlo opäť v neprospech žalovaných. Holmes však už tentokrát hlasoval proti väčšine. Jeho disenz sa (spolu s tézami z prípadu *Schenck v. U.S.*) stal základom pre mnohé nasledujúce prípady týkajúce sa občianskych práv a najmä slobody prejavu. Uvedme si preto aspoň krátku pasáž zo záverečnej časti disenzu:

„Persecution for the expression of opinions seems to me perfectly logical. If you have no doubt of your premises or your power and want a certain result with all your heart you naturally express your wishes in law and sweep away all opposition. To allow opposition by speech seems to indicate that you think the speech impotent, as when a man says that he has squared the circle, or that you do not care whole-heartedly for the result, or that you doubt either your power or your premises. But when men have realized that time has upset many fighting faiths, they may come to believe even more than they believe the very foundations of their own conduct that the ultimate good desired is better reached by free trade in ideas—that the best test of truth is the power of the thought to get itself accepted in the competition of the market, and that truth is the only ground upon which their wishes safely can be carried out. That at any rate is the theory of our Constitution. It is an experiment, as all life is an experiment. Every year if not every day we have to wager our salvation upon some prophecy based upon imperfect knowledge. While that experiment is part of our system I think that we should be eternally vigilant against attempts to check the expression of opinions that we loathe and believe to be fraught with death, unless they so imminently threaten immediate interference with the lawful and pressing purposes of the law that an immediate check is required to save the country. I wholly disagree with the argument of the Government that the First Amendment left the common law as to seditious libel in force. History seems to me against the notion. I had conceived that the United States through many years had shown its repentance for the Sedition Act of 1798, by repaying fines that it imposed. Only the emergency that makes it immediately dangerous to leave the correction of evil counsels to time warrants making any exception to the sweeping command, “Congress shall make no law abridging the freedom of speech.”²¹ (Prenasledovanie za názor sa mi zdá perfektne logické. Ak nepochybujete o správnosti svojich premís alebo o svojej moci a veľmi chcete dosiahnuť určitý výsledok, jednoducho ho uzákoníte a zmetiete tým akúkoľvek opozíciu. Dať opozícii slobodu prejavu vzbudzuje dojem, že túto slobodu považujete za rovnako neškodnú ako človeka hovo-

---

²¹ 250 U.S. 616 *Abrams v. U.S.*

riaceho o štvorcovom tvare kruhu, alebo vás vskutku nezaujíma výsledok, pochybujete o svojej moci či o svojich premisách. Keď si však ľudia uvedomia, že čas porazil väčšinu proti sebe stojacich „právd“, dospejú k tomu, že želaný cieľ dosiahnu najskôr voľnou výmenou myšlienok. Životaschopnosť myšlienky sa totiž najlepšie ukáže v súťaži s inými ideami a pre uskutočnenie ich cieľov niet lepšieho základu, ako je sama pravda. Z toho vychádza bezprostredne i teória našej Ústavy. Je to rovnaký experiment ako náš celý život. Pravidelne riskujeme naše spasenie pre nejaké proroctvo založené na nedokonalom poznaní. Kým je toto riziko súčasťou nášho systému, mali by sme dávať pozor na akékoľvek snahy zasahovať do slobody prejavu a ak bude bezprostredne hroziť narušenie zákonom stanovených cieľov, ochrana krajiny vyžaduje okamžité protiopatrenie. Nesúhlasím s argumentáciou vlády, že prvý dodatok, odkedy nereflektuje common law, je prejavom hanobenia štátu. Už dávnejšie som prišiel na to, že Spojené štáty oľutovali vydanie zákona o protištátnej činnosti z roku 1798, lebo vrátili pokuty, ktoré boli na jeho základe uložené. História zrejme neprijala túto myšlienku. Iba výnimočná situácia, keď hrozí bezprostredné nebezpečenstvo, nám umožňuje urobiť výnimku z príkazu na nápravu dôsledkov, „Kongres nesmie prijať žiadne zákony obmedzujúce slobodu prejavu.“)

Ak Holmesove názory na slobodu prejavu boli svetlým okamihom jeho sudcovskej kariéry, škvrnou na talári mu bol prípad **Buck v. Bell** z roku 1927. Podporil v ňom totiž (zhodne s vlastnou predstavou eugeniky) sterilizáciu duševne zaostalých osôb.²² I o toto smutné rozhodnutie sa následne opieral program na nútenú sterilizáciu mentálne retardovaných štátu Virginia, trvajúci od 20-tych rokov až do roku 1979. V tomto čase bolo takto sterilizovaných približne 8000 osôb. Ticho, ktoré okolo tejto veci nasledovalo, prerušil až v roku 2001 parlament štátu Virginia, keď sa za tieto činy v schválenej rezolúcii ospravedlnil a vyslovil nad nimi hlbokú ľútosť.²³

Táto neveselá história nám ukazuje, ako môže jeden človek, ktorý má v rukách moc, ovplyvniť spoločenský vývoj. Riadiť, robiť rozhodnutia sa vždy spája s bremenom zodpovednosti. A ak ide o také závažné rozhodnutie, treba vždy dôkladne zvážiť všetky ďalšie kroky majúce na pamäti aspoň staré latinské: „*Quidquid agis, prudenter agas et respice finem.*“ Následky svojho rozhodnutia však Holmes nielenže predpokladal, ale bol s nimi dokonca uzrozumený... Je smutné, že človek s jeho vzdelaním a inteligenciou mal tak nízko položenú latku humánneho zmýšľania a nechal sa vo svojej pozícii pri rozhodnutí ovplyvniť zvrátenou predstavou eugeniky.

---

²² „It is better for all the world if instead of waiting to execute degenerate offspring for crime, or to let them starve for their imbecility, society can prevent those who are manifestly unfit from continuing their kind. The principle that sustains compulsory vaccination is broad enough to cover cutting the Fallopian tubes... Three generations of imbeciles is enough.“ 274 U.S. 200 **Buck v. Bell**. Bližšie pozri DUDZIAK, M. L.: Oliver Wendell Holmes as a Eugenic Reformer: Rhetoric in Writing of Constitutional Law. In: *Iowa Law Review*, 1985 – 1986, s. 836 et passim.

²³ MAURO, T.: Eugenics Focus Awakens Ghost of the Case that Tarnished Holmes. In: *New Jersey Law Journal*, 2001, 26. februára, s. 6.

CESTA PRÁVA (THE PATH OF THE LAW)

Príspevok *Cesta práva* (*The Path of the Law*) uverejnený prvýkrát v roku 1897 v *Harvard Law Review*, mnohí považujú za najlepšie Holmesovo dielo. Dôkazom toho je skutočnosť, že bol následne mnohokrát republikovaný a americká právna veda sa s ním v podstate dodnes dopodrobna zaoberá. Preto sme sa aj my rozhodli sprístupniť túto esej slovenskému čitateľovi – uvádzame ju vôbec po prvýkrát v slovenskom jazyku ako prílohu k tejto štúdiu.

Pri čítaní tejto eseje už od začiatku vycítíme Holmesovu hlbokú filozofickú erudíciu, spojenú s obrovskou skúsenosťou z právnej praxe. I napriek tomu k nej nemožno pristupovať nekriticky, ako to robia niektorí Holmesovi následníci. V tejto časti našej štúdie sa pokúsime o stručnú reflexiu niektorých problémov obsiahnutých v *Ceste práva* a naznačíme aspoň hlavné tematické okruhy:

1. Čo je právo?

Túto otázku si nekládol iba Holmes. Vlastne každý z mysliteľov, ktorí sa zaoberali právom, bol nútený na ňu odpovedať. V Holmesovej odpovedi na otázku o podstate práva zreteľne cítiť vplyvy pragmatizmu. Hovorí: „*The prophecies of what the courts will do in fact, and nothing more pretentious, are what I mean by the law.*“²⁴ (Pod právom nechápem nič veľkolepejšie, len predvídanie toho, ako budú súdy v skutočnosti konať.) Účelom štúdia práva je teda zorientovať sa v sieti spoločenských vzťahov a snažiť sa predvídať, aké následky budú mať zásahy do jej štruktúry. Právo ako pomerne konzervatívny ochranný systém spoločenských vzťahov určité zásahy pripúšťa, iné zase odmieta a sankcionuje. Tým vytvára predpoklad, že subjekty právnych vzťahov budú postupovať určitým preferovaným a právom dovoleným spôsobom.

Holmes k odpovedi na otázku o podstate práva dospieva cez príklad zlého človeka, ktorého vskutku nezaujímajú morálne pravidlá správania. Ich autorita sa totiž neopiera o štátnomocenské donútenie, a teda ich porušenie nemá takú váhu, aby zlého človeka odradilo od nejakého konania. Ak je však s porušením nejakej normy spojený napr. trest odňatia slobody, či pokuta, zlý človek si bude dávať pozor. Rovnako ako každý, aj on sa chce vyhnúť sankcii. No a právo nám umožňuje predvídať, ako budú za danej situácie postupovať kompetentné štátne orgány.²⁵

Toto sú dôvody, ktoré Holmesa vedú k tomu, aby zapudil všetky kabinetné definície práva, napríklad „...*that it is a system of reason, that it is a deduction from principles of ethics or admitted axioms.*...“²⁶ (...že je to systém úsudkov, dedukcia z princípov etiky alebo prijatých axiém...). Tie sa síce môžu zhodovať s rozhodnutiami súdov, ale často i nemusia. Holmes si však váži prácu teoretikov, ktorí analyzujú rozhodnutia a vytvára-

²⁴ HOLMES, O. W. Jr: *The Path of the Law*. In: *Harvard Law Review*, 1897, č. 8, s. 461.

²⁵ Porovnaj opus cit., s. 459 et passim.

²⁶ Opus cit., s. 460.

jú všeobecné závery pre právnu vedu. Uvedomuje si, že takých, ktorí chápu problematiku a dokážu ju vidieť v širších súvislostiach, je veľmi málo.²⁷

2. Vzťah práva a morálky

Holmes je zástancom oddelenia morálky od práva. Právo je podľa neho „svedkom a vonkajšou istotou nášho morálneho života.“²⁸ Má tým zrejme na mysli skutočnosť, že právo umožňuje ľuďom správať sa morálne a dokonca implikuje určitý morálny štandard, lebo stanovuje preferovaný spôsob správania a poskytuje ochranu osobám, ktoré sa takto správajú. Jeho väčšia heteronómnosť ho aspoň z určitého uhla pohľadu zbavuje subjektivismu (práve v porovnaní s morálkou) a vďaka tomu môže efektívnejšie stanovovať záväzné pravidlá správania.

Holmes tvrdí, že spájanie morálky s právom je dôsledkom tlaku jazyka, ktorý si nevytvoril (resp. nedostatočne vytvoril) osobitný pojmový aparát, z čoho rezultuje, že pojmy ako napr. motív alebo zlý úmysel majú rovnaké semiologické vyjadrenie v práve i morálke, avšak zmysel a relevancia týchto výrazov sa líši v každom z týchto normatívnych systémov. No a práve to je skutočnosť, ktorá nás zvádza na okraj cesty práva, po ktorej kráčame. V právnej argumentácii sa totiž bežne stáva, že tieto pojmy používame v ich morálnom význame, čo je nepatričné, lebo konkrétne konanie sa má posudzovať z hľadiska práva, a nie z hľadiska morálky. Je to pasca, na ktorú si musíme dávať pozor a mať ju neustále na mysli, lebo inak si vytvoríme mylnú predstavu o otázke *quid iuris*. Aby sme tomu predišli, najlepšie by bolo, keby sme z práva mohli odstrániť slová, ktoré majú aj morálny význam, a nahradiť ich inými výrazmi, presne vyjadrujúcimi právne pojmy. Takáto predstava je však, pochopiteľne, len ťažko realizovateľná, lebo právny jazyk vznikol ako súčasť prirodzeného jazyka a nemožno ho od neho násilne oddeliť.²⁹

3. Vzťah práva a logiky

Ďalším omylom na ceste práva, po ktorej kráčame, je podľa Holmesa domnienka, že vývoj práva podlieha logickým zákonitostiam. Tým nechce degradovať význam logiky vo vzdelávaní právnikov ani popierať logické postupy, ktoré možno v práve zaradiť medzi jedny z najdôležitejších.³⁰ Vychádza však z myšlienky, že proces tvorby či aplikácie práva, všeobecne povedané, nepodlieha len pevným kvantitatívnym vzťahom medzi každým fenoménom a jeho antecedentmi a konzekventmi,³¹ ale často sa riadi aj inými, presne nemerateľnými vzťahmi. Jedným z nich (a určite nie jediným) je hľadisko spoločenskej účelnosti, na ktoré by mali sudcovia vo svojej rozhodovacej činnosti prihliadať.³²

²⁷ Porovnaj opus cit., s. 464 et passim.

²⁸ Opus cit., s. 459.

²⁹ Porovnaj opus cit., s. 459 et passim.

³⁰ Porovnaj opus cit., s. 465 et passim.

³¹ Ibid.

³² Opus cit., s. 467.

K HOLMESOVEMU NAZERANIU NA VZNIK A VÝVOJ PRÁVA

Holmesov pohľad na vznik a vývoj práva common law je jednou z najinšpiratívnejších častí jeho diela. Jeho základy nám vo vytvorenej skladačke pekne odhaľuje Marcia Jean Speziale: „*It is the merit of the common law,*“ wrote Holmes, „*that it decides the case first and determines the principle afterwards.*“ *Lawyers and judges start with facts from which they construct rules of law; any well-settled legal doctrine is the tested product of many fact situations. Nevertheless, new cases arise that defy even the most carefully constructed categorization. Then the common law, „proceeding... by a series of successive approximations – by a continual reconciliation of cases – ... modifies the form of its rule.“ The law grows by cases, „the small change of legal thought“, and principles emerge gradually „as the felt reconciliation of concrete instances.“³³ („Je to zásluha common law,“ napísal Holmes, „že najprv je rozhodnutý prípad a následne determinuje princíp.“ Právnicki a sudcovia začínajú s faktami a vytvoria právne pravidlá; napriek tomu sa objavujú nové prípady, ktoré vzdorujú aj tej najopatrnejšie vytvorenej kategorizácii. Potom common law „postupne... sériou úspešných priblížení – kontinuálnym zosúladovaním prípadov – ... modifikuje podobu jeho pravidla. Právo rastie spolu s prípadmi, „malá zmena právneho myslenia“ a princípy sa postupne vynárajú, „ako je pociťované zosúladovanie konkrétnych príkladov.“)*

Uvedený opis je jedným z možných variantov nazerania na vznik pravidiel common law. Aj keď sa táto Holmesova koncepcia dotýka len vývinu niektorých právnych inštitútov, resp. právnych princípov,³⁴ nemusí byť tento myšlienkový postup nezaujímavý napríklad pre našich právnych historikov. Metóda postupnej evolúcie sudcovského práva, tak ako je zachytená v uvedenom výňatku, je v stručnosti celkom dobre použiteľná i pre charakteristiku dnešného fungovania systému judge-made law.

---

³³ SPEZIALE, opus cit. sub 5, s. 667. Citáty Holmesa pochádzajú z nasledujúcich diel (podľa poradia): Holmes, *Codes, and Arrangements of the Law*, 5 AM. L. REV. 1. 1 (1870).; Id. at 2.; O.W. HOLMES, COLLECTED LEGAL PAPERS 300 (1920).; Holmes, *Harvard Celebration Speeches*, 3 L.Q. REV. 118, 121 (1887).

³⁴ Dnes (ale viac-menej i v Holmesových časoch) totiž podľa Louise Weinberg otázky common law reprezentujú nepodstatnú časť problémov v americkom právnom systéme. Holmes podľa nej zlyhal v tom, že buď nerozpoznal alebo ignoroval význam ústavnej teórie a jej otáznikov: „*This in turn raises a second peculiarity of Holmes' work, the absence, from Holmes' thinking, of public and constitutional law. When he embarked on The Common Law, Holmes in effect confined his thinking for most of the rest of his life within the cramped compass and too-easy ground of private-law damages cases. The consequences were disastrous for him. Holmes' mind became so engaged with the narrow philosophical questions raised by private law that there was no room in it for public law. His imagination was deflected from larger issues, from more powerful mechanisms, and from constitutional theory. If he had a clue that the future of legal intellectual history would lie in constitutional, rather than common law theory, he shut his eyes to it.*“ WEINBERG, opus cit. sub 17, s. 693.

O. W. HOLMES – DISKUTÉR A DOPISOVATEĽ

Oliver Wendell Holmes bol neúnavným dopisovateľom a diskutérom, o čom svedčí jeho rozsiahla korešpondencia. Pre právnú vedu sú významné najmä jeho výmeny názorov s Frederickom Pollockom.³⁵

Na záver našej štúdie ešte uvádzame zoznam významnejších ľudí, s ktorými si Holmes dopisoval:

- prezidenti USA Herbert C. Hoover (1929 – 1933), Franklin D. Roosevelt (1933 – 1945) a William H. Taft (1909 – 1913);
- sudcovia Najvyššieho súdu USA (United States Supreme Court) Brandeis,³⁶ Cardozo, Frankfurter,³⁷ Fuller, Hughes, Stone a Taft;³⁸
- Henry Adams (americký historik, filozof dejín a kultúrny kritik), James Barr Ames (právník, dekan Harvard Law School), James Bryce (britský historik, právník a štátnik), Morris Raphael Cohen (americký filozof a učiteľ),³⁹ Lewis Einstein (americký politik a diplomat, v rokoch 1921 – 1930 pôsobil aj na americkom vyslanectve v Československu),⁴⁰ Franklin Ford (americký finančný analytik),⁴¹ Learned Hand (americký sudca),⁴² Henry James (americký spisovateľ) a William James (americký filozof a psychológ, spoluzakladateľ pragmatizmu),⁴³ Viscount Kentaro Kaneko (japonský politik),⁴⁴ Harold J. Laski (britský politológ, ekonóm a učiteľ),⁴⁵ John G. Palfrey (americký historik a učiteľ), Frederick Pollock (anglický právník, sudca a učiteľ), Roscoe Pound (americký právny vedec, jeden zo spoluzakladateľov amerického právneho realizmu), Patrick Augustine Sheehan (kanonik, írsky cirkevný uče-

³⁵ HOWE, M. De W. (ed.): *Holmes – Pollock Letters*. The Correspondence of Mr. Justice Holmes and Sir Frederick Pollock 1874 – 1932. 2 vols. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1941.

³⁶ Pozri KONEFSKY, S. J.: *The Legacy of Holmes and Brandeis: A Study in The Influence of Ideas*. New York : Macmillan, 1956.

³⁷ MENNEL, R. M. – COMPSTON, C. L. (ed.): *Holmes and Frankfurter: Their Correspondence 1912 – 1934*. Durham : University of New Hampshire, 1996.

³⁸ Pozri BURTON, D. H.: *Taft, Holmes and the 1920s Court: An Appraisal*. Cranbury, NJ : Fairleigh Dickinson University Press, 1998.

³⁹ HOLMES, O. W. Jr.: *The Holmes – Cohen Correspondence*. New York : College of the City of New York, 1948.

⁴⁰ PEABODY, J. D. (ed.): *The Holmes – Einstein Letters: Correspondence Of Mr. Justice Holmes And Lewis Einstein 1903 – 1935*. New York : St. Martin's Press, 1964.

⁴¹ BURTON, D. H. (ed.): *Progressive Masks – Letters of Oliver Wendell Holmes Jr. and Franklin Ford*. Newark : University of Delaware Press, 1982.

⁴² K tomu pozri GUNTHER, G.: *Learned Hand: The Man and the Judge*. New York : Alfred A. Knopf, 1994.

⁴³ Pozri WHITE, G. E.: *Justice Oliver Wendell Holmes: Law and the Inner Self*. New York : Oxford University Press, 1993.

⁴⁴ KANEKO, K. – KANDA, J. – GIFFORD, W. A.: The Kaneko Correspondence. In: *Monumenta Nipponica*, 1982, č. 1, s. 41-76; č. 2, s. 223-256; č. 3, s. 289-316.

⁴⁵ HOWE, M. De W. (ed.): *Holmes – Laski Letters*. The Correspondence of Mr. Justice Holmes and Harold J. Laski. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1953.

nec),⁴⁶ Leslie Stephen (anglický filozof), James B. Thayer (americký právnik), John H. Wigmore (americký právnik), Owen Wister (americký spisovateľ), John Chin Hsung Wu (právnik a spisovateľ);

- zachovali sa aj niektoré jeho milostné dopisy – napr. s Lady Clare Castletown.⁴⁷

Pre zaujímavosť ešte uvádzame, že o Holmesovom životnom príbehu bol v Hollywoode v r. 1951 natočený film *The Magnificent Yankee*. Ako námiet poslúžila kniha *Mr. Justice Holmes* od Francisa Biddlea, amerického sudcu, ktorý sa inak stal známym svojou účasťou na Norimberskom procese. Film bol nominovaný aj na Academy Awards za najlepší herecký výkon v hlavnej úlohe (Louis Calhern) a za najlepšie kostýmy.⁴⁸

Recenzent: JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

VÝBER Z BIBLIOGRAFIE – OLIVER WENDELL HOLMES ML.

1. HOLMES, O. W. Jr.: *The Common Law*. Boston : Little & Brown, 1881.
2. HOLMES, O. W. Jr.: *The Path of the Law*. In: Harvard Law Review, 1897, č. 8, s. 457-478.
3. HOLMES, O.W. Jr.: *Collected Legal Papers*. New York : Harcourt, Brace & company, 1920.
4. AICHELE, G. J.: *Oliver Wendell Holmes, Jr.: Soldier, Scholar, Judge*. Boston : Twayne Publishers, 1989.
5. ALSCHULER, A. W.: *Law Without Values: The Life, Work, and Legacy of Justice Holmes*. Chicago : University of Chicago Press, 2000.
6. BAKER, L.: *The Justice from Beacon Hill: The Life and Times of Oliver Wendell Holmes*. New York : HarperCollins, 1991.
7. BENT, S.: *Justice Oliver Wendell Holmes: A Biography*. New York : Vanguard Press, 1932.
8. BIDDLE, F.: *Mr. Justice Holmes*. New York : Charles Scribner's Sons, 1942.
9. BOWEN, C. D.: *Yankee from Olympus: Justice Holmes and His Family*. Boston : Little & Brown, 1944.
10. BURTON, D. H.: *Political Ideas of Justice Holmes*. Cranbury, NJ : Fairleigh Dickinson University Press, 1992.
11. BURTON, S. J. (ed.): *The Path of the Law and its Influence : The Legacy of Oliver Wendell Holmes, Jr* (Cambridge Studies in Philosophy and Law). Cambridge, MA : Cambridge University Press, 2000.
12. FRANKFURTER, F.: *Mr. Justice Holmes and the Supreme Court*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1938.
13. GORDON, R. W. (ed.): *The Legacy of Oliver Wendell Holmes, Jr*. Edinburg : Edinburgh University Press, 1992.
14. HOFFHEIMER, M. H.: *Justice Holmes and the Natural Law: Studies in the Origins of Holmes Legal Philosophy*. New York : Garland Publishing, 1992.
15. HOWE, M. De W. (ed.): *Justice Oliver Wendell Holmes: The Shaping Years, 1841 – 1870*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1957.

---

⁴⁶ BURTON, D. H. (ed.): *Holmes – Sheehan correspondence : Letters of Justice Oliver Wendell Holmes, Jr. and Canon Patrick Augustine Sheehan*. New York : Fordham University Press, 1993.

⁴⁷ Opus cit. sub 8.

⁴⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/The_Magnificent_Yankee (10. 10. 2005).

16. HOWE, M. De W. (ed.): *Justice Holmes: The Proving Years 1870 – 1882*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1963.
17. HOWE, M. De W. (ed.): *Holmes – Pollock Letters. The Correspondence of Mr. Justice Holmes and Sir Frederick Pollock 1874 – 1932*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1941.
18. KELLEY, P. J.: *Oliver Wendell Holmes Jr. and the Common Law*. University Presses of California, Columbia and Princeton, 1996.
19. KELLOGG, F. R.: *The Formative Essays of Justice Holmes: The Making of an American Legal Philosophy*. Westport : Greenwood Press, 1984.
20. KONEFSKY, S. J.: *The Legacy of Holmes and Brandeis: A Study in The Influence of Ideas*. New York : Macmillan, 1956.
21. LERNER, M. (ed.): *The Mind and Faith of Justice Holmes: His Speeches, Essays, Letters, and Judicial Opinions*. Boston : Little & Brown, 1943.
22. LIEF, A. (ed.): *The Dissenting Opinions of Mr. Justice Holmes*. New York : The Vanguard Press, 1929.
23. LITTLEFIELD, S. W. – WIECEK, W. M.: *Oliver Wendell Holmes Jr: The Supreme Court and American Legal Thought*. New York : PowerPlus Books, 2005.
24. NOVICK, S. M.: *Honorable Justice: The Life of Oliver Wendell Holmes*. Boston : Little & Brown, 1989.
25. POHLMAN, H. L.: *Justice Oliver Wendell Holmes: Free Speech and The Living Constitution*. New York : New York University Press, 1991.
26. POSNER, R. A. (ed.): *The Essential Holmes : Selections from the Letters, Speeches, Judicial Opinions, and Other Writings of Oliver Wendell Holmes, Jr*. Chicago : University of Chicago Press, 1992.
27. POSNER, R. A.: *The Problems of Jurisprudence*. Cambridge : Harvard University Press, 1990.
28. WHITE, G. E.: *Justice Oliver Wendell Holmes: Law and the Inner Self*. New York : Oxford University Press, 1993.
29. WHITE, G. E.: *Oliver Wendell Holmes: Sage of the Supreme Court*. New York : Oxford University Press, 2000.

Súhrn

Táto štúdia skúma jednotlivé aspekty pôsobenia Olivera Wendalla Holmes ml., jeho osobný a profesionálny život. Autor sa snažil vykresliť jeho psychologický profil na základe spájania faktov zmapovaných z jeho súkromia a postojov, ktoré zaujímal vo verejnom živote. Osobitne sa venuje Holmesovej dlhoročnej kariére sudcu, nachádza v nej klady i zápory, ich vplyv na americkú justíciu a vôbec americkú spoločnosť v 20. storočí. Podstatnú časť štúdie tvorí charakteristika Holmesových najdôležitejších diel – knihy *The Common Law*, ale predovšetkým eseje *The Path of the Law*. Autor tu prezentuje i námietky voči Holmesovmu ponímaniu práva, poukazuje na rozpravu o Holmesovi v americkej jurisprudencii. Štúdiu uzatvára prehľadom Holmesovej korešpondencie a výberom z rozsiahlej bibliografie.

Zusammenfassung

Im Beitrag werden einzelne Aspekte der Tätigkeit von Oliver Wendel Holmes sowie sein persönliches und Berufsleben erforscht. Auf Grund der Verbindung von privaten Fakten und öffen-

tlichen Stellungnahmen versucht der Autor sein psychologisches Persönlichkeitsbild zu zeichnen, besonders seine langjährige richterliche Laufbahn mit deren positiven und negativen Seiten, sein Einfluss auf die amerikanische Justiz und die amerikanische Gesellschaft des 20. Jh. überhaupt zu analysieren.

Den wesentlichen Teil des Beitrags bildet die Analyse seiner bedeutendsten Werke „The Common Law“, besonders seiner Essays „The Path of the Law“.

Der Autor präsentiert auch die kritischen Einwände gegen seine Rechtsauffassung mit dem Hinweis auf die Diskussion über Holmes in der amerikanischen Jurisprudenz und zum Schluss bringt er die Übersicht seiner Korrespondenz und die Auswahl aus seiner umfangreichen Bibliographie.

Summary

The paper examines several aspects of both the private and professional life of Oliver Wendell Holmes. The author seeks to create his psychological profile relying on his views and private experience. Much attention is given to his judicial career, showing both its pros and cons together with Holmes's influence on the American society of the 20th century in general. Two of his masterpieces are analyzed, namely *The Common Law* and, even more importantly, *The Path of the Law*. The author introduces some criticism of the Holmes's concept of law together with the debate on it within the American jurisprudence. The paper is concluded by a survey of Holmes's correspondence and selected bibliography.

CESTA PRÁVA⁴⁹

Štúdiom práva získavame vedomosti o význačnej profesii, a nie o nejakom málo známom povolání. Právo nás učí, čoho sa možno cez súdy domáhať. Ak ho dostatočne poznáme, môžeme poradiť ľuďom, aby sa na súd obrátiť nemuseli. Prečo je právnicko vôbec profesiou, prečo si ľudia platia právnikov, aby ich zastupovali alebo im poradili? Právomoc zasahovať v konkrétnych prípadoch patrí v dnešnej spoločnosti sudcom a pokiaľ je to potrebné, na vynútenie plnenia ich rozhodnutí môže štát použiť všetku svoju moc. No a ľudia chcú vedieť, kedy sa môžu dostať do konfliktu s právom, ako tomu predísť a to všetko vytvára priestor na existenciu takéhoto povolania. Účelom štúdia práva je teda získanie schopnosti predvídať, ako budú súdy v tej-ktorej veci postupovať.

Pomôckami pri štúdiu sú americké a anglické zbierky rozhodnutí, zmlúv a právnych predpisov, staré niekedy až šesťsto rokov. Dnes ich počet ročne narastá o stovky. Tieto „sibylské listy“ obsahujú proroctvá z minulosti o prípadoch, v ktorých sa neraz odsudzovalo i na smrť. Preto boli priliehavo nazvané právnymi orákulami. Pri uvažovaní o práve je zmysluplné a dôležité popasovať sa s úlohou spresniť tieto proroctvá a pokúsiť sa o ich zovšeobecnenie do vzájomne prepojeného systému. Je to jeden proces – právnik sa vo svojom opise skutkovej podstaty veci snaží eliminovať zbytočné prvky, ktorými klient prípad prifarbil, a vyberá si len právne významné fakty; celý proces končí finálnymi analýzami a zovšeobením teoretickou jurisprudenciou. Právnik nespomenie, že jeho klient mal na hlave biely klobúk, keď uzatváral zmluvu, lebo predvída, že štátna moc bude postupovať rovnakým spôsobom bez ohľadu na to, čo mal jeho klient na hlave. Prenesenie poučení z minulých rozhodnutí do generálnych propozícií, ich zhromaždenie do zbierok alebo schválenie vo forme právnych predpisov nám zjednodušuje zapamätanie si proroctiev a ich pochopenie. Primárne práva a povinnosti, ktorými sa právna veda zaoberá, opäť nie sú ničím iným než proroctvami. Jedným z negatívnych dôsledkov mýlenia si právnych pojmov s morálnymi, o ktorom budem o chvíľu hovoriť, je, že teória je schopná dať voz pred koňa a pokladať právo alebo povinnosť za niečo, čo existuje oddelene a nezávisle od dôsledkov ich porušenia a k čomu sa až následne pridávajú určité sankcie. No, ako sa pokúsim ukázať, práva a právne povin-

---

⁴⁹ Prejav prednesený pánom sudcom Holmesom z Najvyššieho súdu štátu Massachusetts pri príležitosti dedikácie novej budovy Boston University School of Law 8. januára 1897.

Preložené z anglického originálu HOLMES, O. W. Jr.: The Path of the Law. In: *10 Harvard Law Review*, 1897, č. 8, s. 457-478. (pozn. prekladateľa).

nosti nie sú ničím iným ako prognózami toho, že keď konáme alebo sa zdržíme konania v rozpore s právom, budeme musieť znášať následky stanovené rozsudkom súdu.

Zovšeobecnením a redukciou počtu týchto prognóz dostaneme systém, ktorý nie je nezávládne veľký. Je to ohraničený súbor dogiem, ktoré sa možno za určitý čas naučiť. Bát sa ustavične rastúceho počtu čísel zbierky rozhodnutí je nezmyselné. Tieto rozhodnutia totiž rozvíjajú celý právny systém, poskytujú mu nové formulácie, v súlade s potrebami dneška. Keby všetko, čo existovalo predtým, zhorelo, mohli by sme z nich samotných rekonštruovať súbor práva. Použitie starších zbierok rozhodnutí má hlavne historický význam (o čom sa ešte zmienim).

Teraz by som rád načrtnol niektoré z hlavných princípov štúdia práva, tohto súboru dogiem alebo systematizovaných predikcií, a to pre ľudí, ktorí ho chcú používať ako nástroj svojho povolania, umožňujúci im predvídať svoju pozíciu. Aby ich neprešla trpezlivosť pri štúdiu, rád by som zdôraznil, že ideálny stav naše právo ešte nedosiahlo.

Pre systematické pochopenie matérie je prvoradou vecou pochopiť jej limity, a preto pokladám za potrebné zamerať sa na odstránenie zmätku panujúceho medzi morálkou a právom, ktorý býva niekedy povyšovaný až na uvedomelú teóriu. Tým však veľmi často a vlastne neustále spôsobuje problémy v detailoch, ktoré si neuvedomujeme. Môžete jasne postrehnúť, že zlý človek má podobné dôvody ako dobrý, aby sa vyhol konfliktu so štátnou mocou, a preto treba rozlišovať medzi morálkou a právom. Človeku nestarajúcemu sa o etické pravidlo, ktorému veria a ktoré dodržiavajú jeho susedia, tiež záleží na tom, aby nebol donútený platiť, prípadne, aby sa nedostal do väzenia.

Predpokladám, že to, čo poviem, nebude žiadny z mojich poslucháčov dezinterpretovať ako cynizmus. Právo je svedkom a vonkajšou istotou nášho morálneho života. Jeho história je históriou morálneho vývoja rodu. A právo, napriek zažitej predstave, vedie k utváraniu dobrých občanov a dobrých ľudí. Keď zdôrazňujem rozdiel medzi právom a morálkou, činím tak s odvolaním sa na samotný cieľ naučenia sa a pochopenia práva. Na tento účel by ste mali definitívne zvládnuť jeho špecifické znaky a je to potrebné preto, lebo vás teraz požiadam, aby ste si zatiaľ predstavili, že nemáte záujem o iné a väčšie veci.

Nehovorím, že neexistuje širší uhol pohľadu, z ktorého sa rozlišovanie medzi právom a morálkou stáva druhoradým či nedôležitým, tak ako sa všetky matematické dištinkcie strácajú v prítomnosti nekonečna. Tvrdím však, že toto rozlíšenie má prvoradý význam pre účel, o ktorom tu budeme uvažovať – poctivé štúdium a zvládnutie práva ako povolania so správnym pochopením limitov, ako súboru dogiem uzatvoreného v určitých medziach. Už som ukázal praktický dôvod, prečo to tak možno povedať. Pokiaľ chcete poznať právo a ostatné necháte bokom, musíte ho sledovať ako zlý človek starajúci sa len o materiálne následky, ktoré mu takéto poznanie umožňuje predvídať, a nie ako dobrý človek, ktorý hľadá dôvody na nejaké správanie, či už vnútri, alebo mimo práva, v nejasnejších sankciách svedomia. Teoretický význam tohto rozlíšenia nie je menší, aj keby ste usudzovali o vašej veci správne. V práve je obsiahnutá frazeológia vyňatá z morálky a pod tlakom jazyka nás priebežne láka prekročiť z jednej oblasti do druhej bez toho, aby sme to zbadali, a pokiaľ nemáme neustále na pamäti ich hranicu, určite to budeme robiť i naďalej. Právo hovorí o oprávneniach a povinnostiach, zlom

úmysle, zámere, nedbanlivosti atď. a môžem povedať, že nič nie je v právnej argumentácii ľahšie či bežnejšie, ako chápať tieto slová v určitej vrstve argumentu v ich morálnom význame, a tak upadnúť do falošnej predstavy. Napríklad keď rozprávame o právach človeka v morálnom zmysle, chceme označiť hranice interferencie s individuálnou slobodou, o ktorých si myslíme, že sú predpísané svedomím alebo naším ideálom bez ohľadu na jeho dosiahnutie. V minulosti bolo platné množstvo zákonov, ktoré v tom čase najosvietenejšia mienka odsudzovala, a je pravdepodobné, že i dnes sú zákony, ktoré sú na hranici toho, čo je naše svedomie ochotné pripustiť. Zrejmým dôsledkom toho, že práva človeka v morálnom zmysle sa stotožňujú s právami v zmysle Ústavy a právneho poriadku, je len očividný zmätok. Niet však pochyb o tom, že do legislatívneho procesu možno predložiť jednoduché a extrémne návrhy zákonov, ktoré by sa však zákonodarná moc neodvážila prijať ani v prípade absencie ústavných zákazov, pretože by v spoločnosti mohli nastať rebélie a boje; práve toto dáva určitú hodnovernosť tvrdeniu, že aj keď právo nie je súčasťou morálky, je ňou limitované. Uvedená ohraničenosť moci však nie je rovnako široká v porovnaní s hocíjakým systémom morálnych pravidiel. Zväčša ju možno bez problémov začleniť do rámca akéhokoľvek takého systému, v niektorých prípadoch môže jeho rámec presahovať, a to z dôvodov vyplývajúcich zo zvykov istých ľudí v istom čase. Raz som počul nebohého profesora Agassiza⁵⁰ povedať, že keby ste k cene pohára piva pridali dva centy, nemecká populácia sa vzbúri. V takom prípade by bol právny predpis len prázdny papierom. Nie preto, že by bol nesprávny, ale preto, lebo by ho nebolo možné vynútiť. Nikto nebude popierať, že platnými môžu byť a sú aj zlé právne predpisy, len nie všetci sa zhodneme na tom, ktoré to vlastne sú.

Zmätok, ktorým sa zaoberám, nesporne sprevádza chápanie práva. Zoberme si napríklad základnú otázku: Čo je podstatou práva? Niektorí autori textov vám budú tvrdiť, že je to niečo odlišné od rozhodnutí súdov v Massachusetts alebo Anglicku – teda že je to systém úsudkov, dedukcia z princípov etiky alebo prijatých axiém, ktoré sa môžu (ale nemusia) zhodovať s rozhodnutiami. Keby sme si však zobrali pohľad nášho priateľa, zlého človeka, zistili by sme, že sa ani trochu nezaujíma o axiémy alebo dedukcie. Chce len vedieť, ako by v skutočnosti pravdepodobne konali súdy v Massachusetts či v Anglicku. S tým môžem len súhlasiť. Ani ja pod právom nechápem nič veľkolepejšie, len predvídanie toho, ako budú súdy v skutočnosti konať.

Zamerajme sa teraz na už spomenutý pojem, ktorý sa bežne vníma v práve ako jeden z najširších – pojem právnej povinnosti. Naplníme tento pojem obsahom pochádzajúcim z morálky. Čo to znamená pre zlého človeka? Predovšetkým veštbu, že keď bude určitým spôsobom konať, bude vystavený nepríjemným následkom, ako je uväznenie alebo peňažný trest. Aký je však z jeho pohľadu rozdiel medzi uložením pokuty a vyrubení dane určitej výšky za konkrétne konanie? Vo viacerých diskusiách, ktoré vznikli na súdoch o samotnej otázke, či zákonom stanovená povinnosť je pokutou alebo daňou, sa potvrdilo, že jeho uhol pohľadu je testom právnych princípov. Súdne rozhodnutie, ktoré deklaruje, či nejaké správanie je v súlade s právom, alebo je protiprávne, a takisto či človeku hrozí sankcia, alebo je slobodný, závisí od odpovede na túto otázku.

⁵⁰ Jean Louis Rodolphe Agassiz (1807 – 1873), americký zoológ, glaciológ a geológ švajčiarskeho pôvodu, jeden z prvých svetoznámych amerických vedcov, bol priateľom Holmesovho otca (pozn. prekladateľa).

Ak ponecháme bokom trestné právo, aký je rozdiel medzi zodpovednosťou za odňatie majetku na základe tvrdých predpisov upravujúcich vyvlastnenie, a zodpovednosťou za to, čo označujeme ako bezdôvodné obohatenie sa na cudzom majetku, kde jeho navrátenie nie je možné? V oboch prípadoch účastník konania, ktorý sa zmocnil majetku iného človeka, nemusí zaplatiť viac ako len primeranú náhradu, ktorej výšku určila porota. Aký to má teda význam, keď sa z pohľadu práva jedno konanie pokladá za správne a druhé za nesprávne? Pokiaľ hovoríme o danom následku, uloženej peňažnej náhrade, nie je podstatné, či sa konanie posudzuje ako chvályhodné, alebo ako odsúdeniahodné, resp. či má právo za cieľ takéto konanie zakázať, alebo dovoliť. Ak nás to má vôbec zaujímať, pričom stále hovoríme z pozície zlého človeka, musí to byť pre niektoré ďalšie nevýhody, alebo aspoň pre ďalšie dôsledky konania, vzniknuté na základe práva v jednom prípade a v druhom nie. Jedinými ďalšími nevýhodami, ktoré mi napadajú, sú tie, ktoré môžeme nájsť v dvoch nevelmi významných právnych teóriách a ktoré možno nedodržať bez toho, aby sa narušil výkon práva. Jedna z teórií vraví, že zmluva, ktorá nás zaväzuje k zakázanému konaniu, je nezákonná, druhá teória zase hovorí, že ak jeden z dvoch alebo viacerých spoluvinníkov má zaplatiť celú škodu, nemôže vymáhať peňažnú náhradu príslušnej časti od ostatných. Myslím, že to je všetko. Vidíte, ako sa vágnosť pojmu povinnosť znižuje a súčasne vzrastá jeho presnosť, keď ho prepierame v „kyseline cynizmu“ a vylúčime všetko okrem predmetu nášho štúdia – platného práva.

Nikde nie je zmätok medzi právnymi a morálnymi pojmami taký očividný ako v zmluvnom práve. Okrem iného práve tu sa takzvané primárne práva a povinnosti vydávajú za mystické hodnoty siahajúce mimo toho, čo môže byť určené a vysvetlené. Povinnosť dodržať zmluvu v súlade s common law neznamena nič iné, ako predvídať, že budete musieť zaplatiť náhradu škody, ak ju nedodržíte. Ak sa dopustíte deliktu, ste povinní zaplatiť kompenzačnú čiastku. Ak uzavriete zmluvu, ste povinní zaplatiť kompenzačnú čiastku iba vtedy, ak sľúbené plnenie prebehlo, a v tom je celý rozdiel. No takýto spôsob nazerania na problematiku nevonia tým, ktorí pokladajú za výhodné dostať do práva toľko etiky, koľko sa len dá. Bol to dostatočne dobré pre Lorda Cokea⁵¹, a tu, ako aj v mnohých iných prípadoch, s ním môžem pokojne súhlasiť. V prípade Bromage verzus Genning⁵² bol vydaný na Kráľovskom súde (King's Bench) zákaz žalovať v pohraničnom území Walesu pre špecifické uskutočnenie záväzku na poskytnutie prenájmu. Coke povedal, že inak by sa mohol skaziť zámer zaväzujúceho sa, pretože by mu nezostala možnosť výberu medzi tým, že buď stratí šancu na náhradu škody, alebo uzavrie nájomnú zmluvu. Sergeant Harris na strane žalobcu priznal, že vec skresľoval proti svojmu svedomiu a zákaz bol vydaný. Tým zachádzame ďalej, ako by sme teraz mali, ale ukazuje sa, že to, čo som si dovoľil tvrdiť, bol od začiatku uhol pohľadu common law, hoci pán Harriman vo svojej znamenitej knižke o zmluvách⁵³ bol zvedený, ako si skromne myslím, k inému záveru.

⁵¹ Sir Edward Coke (1552 – 1634), významný anglický právnik a politik, autor spisov, ktoré poznamenali vývoj anglickej jurisprudencie na ďalších tristo rokov (pozn. prekladateľa).

⁵² 1 Roll. Rep. 368.

⁵³ Ide o knihu HARRIMAN, E. A.: Elements of the law of contracts. 1896. (pozn. prekladateľa).

Doteraz som hovoril len o common law, pretože sú aj súdne spory, v ktorých má logické opodstatnenie hovoriť o občianskoprávnej zodpovednosti ako ukladajúcej povinnosti. Ide tu o relatívne malý počet prípadov, v ktorých ekvitalne súdy vydajú príkaz a budú vynucovať jeho plnenie uväznením žalovaného alebo iným trestom dovtedy, kým nevyhoví súdnemu príkazu. No len ťažko možno z výnimky vytvárať všeobecnú teóriu a bolo by lepšie úplne sa prestať zaoberať primárnymi právami a sankciami, ako by sme mali opisovať naše proroctvá o zodpovednosti (zvyčajne uložené právom) týmito nevhodnými termínmi.

Spomenul som i iné príklady, kde právo používa slová prevzaté z etiky, ako je zlomyseľnosť, úmysel a nedbanlivosť. Chápanie zlomyseľnosti tak, ako je to bežné pri občianskoprávnej zodpovednosti za protiprávne konanie, je dostačujúce – my právnici to nazývame právom občianskoprávných deliktov – ukazujúc tak, že to znamená niečo iné v práve než v etike, a súčasne ukazujúc, aký je tento rozdiel nevýrazný vzhľadom na princípy, ktoré majú málo spoločné alebo nemajú nič spoločné napriek svojim rovnakým názvom. Pred tristo rokmi jeden kňaz pri kázni rozpovedal príbeh z Foxovej *Book of Martyrs* o mužovi, ktorý pomáhal pri mučení jedného zo svätých a následne sužovaný duševným trápením zomrel. Fox sa však mýlil. Ten muž bol nažive, náhodne si vypočul kázeň a hneď na to zažaloval kňaza. Hlavný sudca Wray⁵⁴ dal porote pokyn, že žalovaný nie je zodpovedný, lebo príhodu predniesol nevinne, bez zlého úmyslu. Pochopil zlý úmysel v jeho morálnom význame – ako znamenajúci zlomyseľnú pohnútku. No dnes nikto nepochybuje o tom, že človek môže byť aj bez akejkoľvek zlomyseľnej pohnútky zodpovedný za nepravdivé tvrdenia očividne vykalkulované na spôsobenie dočasnej ujmy. Pri pojednávaní vo veci pred súdom by sme mali správanie žalovaného stále pokladať za zlomyseľnosť; podľa mojej mienky toto slovo nám nič nevypovedá o motívoch, alebo dokonca o postoji žalovaného smerom do budúcnosti, iba naznačuje, že tendencia jeho správania za známych okolností priamo spôsobila dočasnú ujmu žalobcovi.⁵⁵

Ako som už sčasti ukázal, použitie frazeológie morálky v zmluvnom práve vedie k rovnakému zmätku. Morálka sa zaoberá aktuálnym vnútorným stavom mysle jednotlivca, teda tým, čo vlastne zamýšľa. Už od čias Rimanov toto ovplyvňuje aj jazyk zmluvného práva a používanie jazyka reagovalo na túto myšlienku. O zmluve hovoríme ako o stretnutí sa myslí účastníkov, a preto v rozličných prípadoch možno dôjsť k záveru, že zmluva nevznikla, lebo sa ich mysle nestretli; stalo sa to preto, lebo sledovali iné ciele, alebo jedna strana nespoznala súhlas druhej. Nič však nie je istejšie ako to, že účastníci môžu byť zmluvou zaviazaní k plneniu, ktoré žiadny z nich nezamýšľal, a/alebo keď jedna strana nevie o súhlase druhej. Predpokladajme, že zmluva je vyhotovená náležite v písomnej forme, nespomína však žiadny čas plnenia. Jedna zo strán si myslí, že sľub plnenia bude realizovaný ihneď, v priebehu týždňa. Druhá si však myslí, že plniť bude vtedy, keď bude pripravená. Súd povie, že plnenie sa má uskutočniť v primeranom čase. Účastníci sú viazaní zmluvou tak, ako ju vyložil súd, aj keď žiadny z nich nemyslel to, čo súd deklaroval ako nimi dohodnuté. Podľa môjho názoru nikto nepochopí skutočnú teóriu

⁵⁴ Sir Christopher Wray, Lord Chief Justice of England and Wales v rokoch 1574 – 1592 (pozn. prekladateľa).

⁵⁵ Pozri *Hanson v. Globe Newspaper Co.*, 159 Mass. 293, 302.

zmlúv alebo nebude môcť o niektorých principiálnych otázkach zmysluplne diskutovať bez toho, aby pochopil, že všetky zmluvy sú formalitou, že uzatvorenie zmluvy nezávisí od konsenzu dvoch myslí o jednom zámere či ciele, ale od konsenzu dvoch súborov vonkajších znakov – teda nie, že strany si myslia rovnakú vec, ale že si povedali rovnakú vec. Keďže tieto prejavy môžu byť adresované jednému alebo druhému zmyslu – zraku alebo sluchu – moment, keď zmluvu možno pokladať za uzavretú, bude záležať od povahy prejavu. Ak je prejav materiálny, napríklad list, zmluva je uzavretá dorúčením listu so súhlasnou odpoveďou navrhovateľovi. Ak treba, aby nastal konsenzus v mysliach účastníkov, zmluva nevznikne, pokiaľ nebude možné prečítať akceptáciu s jej uzatvorením; nevznikne teda v prípade, ak tretia osoba vytrhla akceptáciu z ruky oferenta.

Teraz nemáme čas na detailné rozpracovanie teórie alebo na to, aby sme odpovedali na zrejmé pochybnosti a otázky, ktoré vznikajú v súvislosti s týmito všeobecnými názormi. Ani na jednu z nich nie je ľahké odpovedať, preto sa teraz pokúsím sériou tipov a rád vrhnúť trochu svetla na úzku cestu právnej náuky, a to poukázaním na dve pasce, ktoré, zdá sa, ležia nebezpečne blízko pri nej. O prvej z nich som povedal už dosť. Dúfam, že moje náčrty dostatočne ukázali nebezpečenstvo oboch – špekulácie i praxe zmiešavania morálky s právom, teda pasce, ktorú právny jazyk umiestnil na tú stranu cesty, po ktorej kráčame. Sám mávam často pochybnosti o tom, či by predsa len nebolo pozitívne, keby každé slovo morálneho významu mohlo byť z práva odstránené a zároveň by sa iné slová prispôbili na vyjadrovanie právnych pojmov nezafarbených ničím iným okrem práva. Mali by sme zabudnúť na tie predpotopné rozhodnutia zväčša dôležité už iba z historického hľadiska, ako i na povznášajúce myšlienky prameniace v morálke, a zbavením sa nepotrebných zmätkov by sme takto získali veľa na samej priezračnosti myslenia.

Toľko teda o limitoch práva. Ďalšou vecou, o ktorej by som chcel uvažovať, je to, aké sily ovplyvňujú jeho obsah a vývin. Spolu s Hobbesom, Benthamom a Austinom⁵⁶ môžete predpokladať, že celé právo pochádza od suveréna, aj keď prvé ľudské bytosti, ktoré ho vyslovovali, boli sudcovia; alebo si môžete myslieť, že právo je hlasom Ducha času (*Zeitgeist*); alebo si myslíte, čo len chcete. To všetko sa zhoduje s mojím aktuálnym zámerom. Aj keď každé rozhodnutie vyžadovalo sankciu rozmarného vládcu – despota, nás by malo predsa len zaujímať, s vedomím predikcie, objavenie nejakého poriadku, nejaké rozumné vysvetlenie a nejaký princíp vývinu pravidiel, ktoré schválil. V každom systéme možno nájsť také vysvetlenia a princípy. A práve tu sa stretávame s druhým omylom, ktorý je dôležitý na tomto mieste rozobrať.

Omylom, o ktorom hovorím, je predstava, že jediným faktorom ovplyvňujúcim vývoj práva je logika. V najširšom zmysle by takáto predstava skutočne mohla byť pravdivá. Postulátom, z ktorého vychádzame pri rozmýšľaní o svete, je, že existuje pevný kvantitatívny vzťah medzi každým fenoménom a jeho antecedentmi a konzekventmi. Ak nejaká taká vec existuje ako fenomén bez týchto pevných kvantitatívnych vzťahov, je to zázrak. Neplatí tu zákon príčiny a účinku a tento fenomén ako taký transcenduje našu schopnosť myslenia, alebo prinajmenšom je to niečo, k čomu nemôžeme dospieť a o čo

---

⁵⁶ Thomas Hobbes (1588 – 1679), anglický filozof; Jeremy Bentham (1748 – 1832), anglický filozof a právnik; John Austin (1790 – 1859), anglický právnik (pozn. prekladateľa).

sa nemôžeme oprieť pri logickom uvažovaní. Podmienkou nášho zamýšľania sa nad svetom je, že o ňom môžeme premýšľať racionálne, alebo, inými slovami, že každá jeho časť je príčinou a účinkom v rovnakom zmysle, ako sú tieto časti tým, za čo ich väčšinou pokladáme. Takže v najširšom meradle je pravdou, že právo podlieha logickému vývoju, tak ako všetko ostatné. Nebezpečenstvo, o ktorom hovorím, nespočíva v pripustení toho, že princípy, ktoré ovládajú ostatné fenomény, ovládajú aj právo, ale v predstave, že daný systém, napríklad náš, môže byť vypracovaný rovnako ako matematika z niekoľkých všeobecných axióm správania sa. Toto je prirodzená chyba škôl, ale nerobila ju iba ony. Raz som počul jedného vynikajúceho sudcu tvrdiť, že nikdy nevyniesol rozhodnutie, kým si nebol úplne istý, že je správne. Preto sa sudcovskému disenzu často pripisuje vina, akoby jednoducho znamenal, že jedna alebo druhá strana nevykonávali svoje úlohy aritmeticky správne a keby si dali viac námahy, súhlas by nevyhnutne nastal.

Tento spôsob myslenia je úplne prirodzený. Tréning právnikov je tréningom v logike. V postupoch ako analógia, rozlišovanie a dedukcia sú najviac doma. Jazyk súdnych rozhodnutí je hlavne logickým jazykom. A logická metóda a lipnutie na forme je potrebné kvôli istote a vnútornému pokoji ľudskej mysle. No istota vo všeobecnosti je ilúziou a vnútorný pokoj nie je osudom človeka. Za logickou formou nachádzame rozsudok konkurujúci zákonodarstvu – vzhľadom na jeho relatívnu hodnotu a dôležitosť, pravda, často nezrozumiteľný a nesebavedomý, základ ale i neuralgický bod celého súdneho konania. Môžete si vytvoriť akýkoľvek záver o logickej forme. V zmluve smiete vždy uviesť podmienku. Prečo to však robíte? Azda preto, lebo je to určité presvedčenie o praxi v spoločenstve alebo v skupine, alebo je to dajaká zásada, či pre nejaký váš postoj vyplývajúci z veci nepripúšťajúcej presné kvantitatívne meranie, a preto nepripúšťajúcej nájdenie exaktných logických záverov. Také otázky, kde neexistuje spôsob, ako zistiť, čo bude dobré na večné veky, sú skutočnými bojiskami, kde súdne rozhodnutie nemôže urobiť viac ako to, že obsiahne prevažujúci názor konkrétneho súdu v danom čase a na danom mieste. Nevieme, akú časť nášho práva by bolo možné rekonštruovať na základe malých zmien v spoločenskom vedomí. Žiadny konkrétny návrh nie je zjavný sám osebe, nech by sme boli akokoľvek ochotní akceptovať ho, dokonca ani to známe vyjadrenie od Herberta Spencera:⁵⁷ „Každý človek má právo robiť, čo chce, za predpokladu, že neruší rovnaké právo na strane svojho suseda.“

Prečo uprednostňujeme nepravdivé a nactiutľhačské vyjadrenie, aj keď bolo urobené v dobrej viere podaním informácie o sluhovi? Preto, lebo sloboda šírenia informácií sa považovala za dôležitejšiu ako ochrana jednotlivca pred tým, čo by za iných okolností bolo žalovateľným protiprávnym konaním. Prečo si niekto slobodne zvolí povolanie, o ktorom vie, že bude kaziť jeho susedské vzťahy? Preto, lebo sa predpokladá, že verejnému dobru najlepšie napomáha slobodná súťaž. Takéto rozsudky sú zvyčajne relatívnej dôležitosti, môžu sa líšiť v rôznych časoch a na rôznych miestach. Prečo dá sudca porote pokyny, že zamestnávateľ nie je zodpovedný za úraz zamestnanca, ktorý utrpel v práci v dôsledku vlastnej nedbanlivosti, a prečo porota všeobecne, ak môže v danom prípade rozhodnúť, rozhoduje v prospech žalobcu? Zrejme preto, lebo tradičným prístupom náš-

---

⁵⁷ Herbert Spencer (1820 – 1903), anglický filozof (pozn. prekladateľa).

ho práva je obmedzovať zodpovednosť na prípady, keď rozumný človek mohol predvídať úraz, alebo aspoň nebezpečenstvo, zatiaľ čo veľká časť spoločnosti je naklonená tomu, aby určitá skupina ľudí zaistila bezpečnosť tých, ktorých zamestnávajú. Odkedy som napísal posledné slová, pozrel som si požiadavky jednej z najznámejších odborových organizácií, ktorá takéto zaistenie bezpečnosti zahrnula do svojho programu. V otázke legislatívnej politiky existuje skrytý, čiastočne vedomý boj a ak si niekto myslí, že by mohol byť ukončený deduktívne, raz a navždy, môžem k tomu povedať len toľko, že sa teoreticky mylí a som si istý, že jeho závery nebudú akceptované v praxi *semper ubique et ab omnibus*.

Práve naopak, myslím si, že dokonca aj teraz je v našej teórii priestor na opätovné zváženie tejto veci, avšak keby k tomu došlo, neviem povedať, aký postoj by som zaujal. Naše právo občianskoprávných deliktov pochádza z dávnych čias izolovaných, nezovšeobecnených protiprávných činov, útokov (assaults), ohováraní (slanders) a im podobných aktov, pri ktorých spôsob náhrady škôd zostal rovnaký s tým, ako bol predtým stanovený v zákonnom rozsudku. Občianskoprávnymi deliktmi v dnešnej dobe sú však predovšetkým prípady, ktoré sa vyskytujú pri niektorých dobre známych povolaniach. Ide o úrazy alebo škody na majetku spôsobené železnicami, továrňami a podobne. Zodpovednosť za ne je predbežne vyčíslená a skôr či neskôr bude musieť zaplatiť túto cenu verejnosť. Občania skutočne zaplatia túto náhradu škody a pokiaľ by sme sa pýtali ohľadom zodpovednosti ďalej, nutne dôjdeme k otázke, do akej miery je želateľné, aby verejnosť zaistovala bezpečnosť toho, koho prácu využíva. Možno povedať, že v takýchto prípadoch je šanca, že porota dospeje k záveru v prospech odporcu, asi taká veľká, ako keď sa raz za čas skôr svojvoľne poruší obvyklý spôsob odškodňovania, najčastejšie v prípade neobyčajne snaživého žalobcu, a preto je lepšie s touto vecou skončiť. Na druhej strane dokonca aj ekonomická hodnota života pre spoločnosť je predbežne vyčísliteľná a odškodnenie nemusí nevyhnutne presahovať túto sumu. Celkom si možno predstaviť, že jedného dňa v určitých prípadoch zistíme paralelu na vyššej úrovni s *Leges Barbarorum*, podľa ktorých sa trestalo smrťou alebo odseknutím končatiny.

Domnievam sa, že sudcovia vlastne zle rozpoznali adekvátnosť svojej povinnosti posudzovať vec z hľadiska spoločenskej účelnosti. Je to však nevyhnutné a výsledkom často proklamovanej sudcovskej averzie zaoberať sa takýmito úvahami je jednoducho to, že samotný základ a podstata rozsudkov ostáva nezrozumiteľná a často nedostatočne uvedomelá, ako som už zdôraznil. Keď sa prvýkrát začalo hovoriť o socializme, bohatšia časť spoločnosti sa poriadne vydesila. Mám podozrenie, že práve tento strach ovplyvnil sudcovskú činnosť tak v USA, ako aj v Anglicku. Napriek tomu je isté, že ho nemožno považovať za faktor, ktorý by vedome vplýval na povahu rozsudkov. Myslím, že niečo podobné viedlo ľudí k tomu, že sa už nesnažia o ovplyvňovanie legislatívy, ale upreli svoju pozornosť na sudy ako na vykladačov ústav. Malo to za následok, že na niektorých súdoch boli zrazu mimo súboru inštitucionálnych nástrojov objavené nové princípy, ktoré vo všeobecnosti akceptovali ekonomické teórie prevažujúce pred päťdesiatimi rokmi. A tiež to viedlo k celkovému zákazu toho, o čom si súd myslel, že nie je správne. Nezostáva mi nič iné, len dúfať, že ak si cvikom právnici konečne zvyknú explicitne skúmať spoločenskú účelnosť, ktorá ich oprávňuje stanoviť určité pravidlo,

v niektorých prípadoch budú váhať, kde sú si dnes istí, a pochopia, že neboli neustrannými v sporných a páľčivých otázkach.

Toľko o falošnej predstave logickej formy. Teraz si rozoberme uvedené východisko práva ako predmetu štúdia, a ideálu, ku ktorému právo smeruje. Ešte sa stále nachádzame ďaleko od spôsobu chápania, ktorý by som si želal, aby sme dosiahli. Zatiaľ ho ešte nikto nedosiahol. Stále sme len na začiatku filozofického ponímania a opätovného zvažovania hodnoty doktrín, ktoré sú zväčša vydávané za platné bez akéhokoľvek rozboru, vedomého a systematického pýtania sa na ich podstatu. Vývoj nášho práva trvá približne tisíc rokov a podobne ako vo vývoji rastliny každá generácia urobí nevyhnutný ďalší krok, tak myseľ, ako aj hmota, jednoducho tým, že poslúcha zákon spontánneho rastu. Je to perfektne prirodzené a tak to aj správne má byť. Imitácia je potrebou vyplývajúcou z ľudskej prirodzenosti, ako to načrtol výnimočný francúzsky spisovateľ M. Tard v obdivuhodnej knihe *Les Lois de l' Imitation*. Väčšinu vecí, ktoré robíme, robíme len preto, lebo ich robili naši otcovia alebo ich robia naši susedia. A platí to z veľkej časti i o tom, čo si myslíme (hoci tomu sami veľmi neveríme). Máme dobrý dôvod niečo si myslieť alebo robiť a nemôžeme mať lepší (ktorý by však stále nebol najlepším), lebo naše krátke životy nám to neumožňujú. Krátkosť času nás núti veriť, konať a myslieť na základe pravidiel, ktoré poznáme zväčša len z druhej ruky. Z toho však nevyplýva, že sa nesnažíme vyčleniť nejakú časť svojho sveta do rádu rozumu alebo že by sme sa nesnažili ísť tak ďaleko, ako sa len dá. Pokiaľ ide o právo, nemožno pochybovať o tom, že evolucionista sa bude zdráhať potvrdiť univerzálnu platnosť svojich sociálnych ideálov alebo princípov, o ktorých si myslí, že by mali byť zakotvené v legislatíve. Je spokojný s tým, ak dokáže, že sú najlepšie tu a teraz. Nemá problém pripustiť, že nevie nič o absolútne najlepšom vo vesmíre a dokonca, že nevie ani o trvale najlepšom pre ľudí. Pravdou však je, že súbor práva možno ľahšie pochopiť a spoločensky použiť na cieľ, ktorému slúži, keď každé pravidlo, ktoré obsahuje, je formulované jasne a presvedčivo a keď podstata želaného cieľa je vypovedaná, alebo ju možno vypovedať slovami.

Keďže v súčasnosti máme vo viacerých prípadoch záujem na poznaní toho, prečo nejaké právne pravidlo nadobudlo príslušnú podobu a prečo vôbec existuje, odpoveď hľadáme v tradícii. Pôvod pravidiel zisťujeme prieskumom ročeniek obsahujúcich súdne rozhodnutia, a ak by sme pátrali ešte viac do minulosti, nemali by sme vynechať obyčajne salických Frankov, požiadavky normanských kráľov a vládnucej triedy kdesi hlboko v germánskych lesoch. Tu v absencii zovšeobecnených pojmov nachádzame praktický motív toho, čo dnes akceptujeme a časom sme si na to zvykli. Racionálne štúdium práva je ešte stále z veľkej časti štúdiom histórie. História je nutnou súčasťou štúdia, pretože bez nej nerozpoznáme presný zmysel pravidla, ktorého poznanie je našim povolaním. Chápem ju teda ako súčasť racionálneho štúdia preto, lebo prostredníctvom nej urobíme prvý krok smerom k osvietenému skepticizmu, k premyslenému hodnoteniu dotknutých pravidiel. Ak vytiahnete draka z jeho jaskyne von na svetlo, môžete spočítať jeho zuby a pazúry, a teda vidieť, v čom spočíva jeho sila. No dostať ho von, je len prvý krok. Ďalším je buď ho zabiť, alebo skrotiť a urobiť z neho úžitkové zviera. Človek, o ktorom hovorím, je môj časový súputník, ale človekom budúcnosti je človek ovládajúci štatis-

tiku a odborník v ekonómii. Je to poburujúce nemať lepší dôvod na vznik právneho pravidla ako ten, ktorý bol stanovený v časoch Henricha IV. A ešte poburujúcejšie je, že dané spoločenské podmienky, pre ktoré bolo určené, už dávno pominuli, avšak pravidlo naďalej pretrváva vďaka slepému napodobňovaniu minulosti. Rozmýšľam o podobnom technickom pravidle, ako je to, ktoré nazývame rušenie držby od samého počiatku (trespass ab initio), ktoré som sa pokúsil vysvetliť v nedávnom súdnom prípade v Massachusetts.⁵⁸

Dovoľte mi teraz vyjadriť sa niekoľkými slovami k tomu, ako môže právnym pravidlom sledovaný spoločenský účel skresľovať a tiež čiastočne znemožňovať jeho dosiahnutie fakt, že konkrétna podoba pravidla je dôsledkom postupného historického vývinu. Lepšie by totiž bolo vedome a so zrozumiteľným odkazom na účel nanovo formulovať celé pravidlo. Pokladáme takýto stav za žiaduci kvôli prevencii, aby majetok jedného nemohol spreneveriť niekto druhý, a práve preto sme učinili krádež trestným činom. Následok je rovnaký, či už majetok spreneveril niekto, do rúk koho ho zveril vlastník, alebo ten, kto ho protiprávne vlastníkovi odňal. Slabinou práva prvotných spoločenských bolo, že sa tu nevyvinula dostatočná snaha predchádzať násiliu, a tým sa úplne prirodzene stalo protiprávne odňatie majetku či rušenie držby súčasťou jeho definície trestného činu. V neskoršej dobe sudcovia túto definíciu o málo rozšírili, keď zafixovali, že ak previnilec získal držbu istou alebo ako organizátor, návodca či pomocník, spáchal trestný čin. Tým sa v skutočnosti ustupuje od nutnej podmienky rušenia držby, a bolo by logickejšie i presnejšie vzhľadom na súčasný účel práva túto podmienku zrušiť. To by však mohlo vyzeráť ako príliš odvážny ťah, a preto sa to prenechalo zákonnej úprave. Schválením príslušných zákonov sa sprenevera stala trestným činom. No sila zvyku spôsobila, že trestný čin sprenevery bol považovaný v skutkovej podstate za taký vzdialený krádeži, že dodnes niektoré sudy vo svojej činnosti nechávajú zlodejom možnosť priesa o to, ak boli obžalovaní z krádeže, že mali byť obžalovaní zo sprenevery a ak boli obžalovaní zo sprenevery, že mali byť obžalovaní z krádeže, čím im otvorili medzierku na to, aby mohli na tomto základe uniknúť trestnej zodpovednosti.

Ba čo viac, principiálne otázky stále čakajú na lepšiu odpoveď, ako sme dokázali dať my či naši otcovia. Máme azda niečo viac ako len slepé dohady, aby sme ukázali, že trestné právo v jeho súčasnej podobe väčšmi prospieva ako škodí? Neprestanem sa odvolávať na následky, ktoré vznikli degradáciou väzňov a ich ešte hlbším vnorením sa do sveta zločinu, alebo na otázku, či peňažný trest alebo uväznenie nedopadá oveľa tvrdšie na zločincovu manželku a deti, než na neho samotného. Uvažujem ešte aj nad oveľa ďalekosiahlejšími otázkami. Má trest odstrašujúci charakter? Zaobchádzame so zločincami na základe správnych princípov? Moderná kontinentálna kriminalistika sa hrdí formulou, ktorú, ako sa hovorí, prvý zachytil Gall,⁵⁹ o tom, že sa musíme zaoberať skôr osobou páchatel'a ako samotným trestným činom. Táto formula nám veľmi nepomôže dostať sa ďalej, ale po prvýkrát sa na vedeckom základe začalo hľadanie odpovedí na moje otázky. Ak je typický kriminálnik degenerovaný, nútený podvádzať

⁵⁸ Commonwealth v. Rubin, 165 Mass. 453.

⁵⁹ Franz Joseph Gall (1758 – 1828), nemecký neurológ a fyziológ, priekopník štúdia lokalizácie mentálnych funkcií v mozgu (pozn. prekladateľ'a)

alebo vraždiť na základe v ňom hlboko usadenej telesnej potreby, takej, aká núti štrkáča uhryznúť vás, je zbytočné hovoriť o jeho odstránení klasickou metódou uväznenia. Treba sa ho zbaviť; nemožno ho napraviť alebo potlačiť jeho štrukturálnu reakciu. Ak je však trestný čin, na druhej strane, podobne ako bežné ľudské správanie vecou napodobňovania, možno očakávať, že hrozba trestom zabráni takýmto výstrelkom. Štúdium zločincov doviedlo niekoľkých známych vedcov k tomu, aby zotrvali pri pôvodnej hypotéze. V prospech posledného stanoviska sa zase s veľkou vervou uvádzajú štatistiky o relatívnom náraste trestnej činnosti na preplnených miestach, akými sú veľké mestá (kde príkladnosť má najväčšiu šancu uspieť), a menej obývané časti (kde sa škodlivý vplyv rozširuje pomalšie). No za presvedčením, že nech sa na to pozrieme už akokoľvek, „nie podstata trestného činu, ale nebezpečnosť jeho páchatel'a konštituuje jedinú rozumnú zákonné kritérium usmerňujúce nevyhnutnú reakciu spoločnosti voči páchatel'ovi,“⁶⁰ stojí vplyvná autorita.

Prekážky racionálneho zovšeobecňovania, ktoré som ilustroval na právnej úprave krádeže, možno rovnako pozorovať aj v iných právnych odvetviach, nielen v trestnom práve. Vezmime si právo občianskoprávných deliktov alebo občianskoprávnu zodpovednosť za škodu nevyplývajúcu zo zmluvy a pod. Existuje pre takú zodpovednosť nejaká všeobecná teória, alebo možno prípady, v ktorých existuje, len jednoducho vymenovať a každý z nich vysvetliť v jeho špecifických podmienkach, lebo ľahko sa dá uveriť skutočnosti, že žalobné právo pri určitých dobre známych skupinách deliktov, ako je rušenie držby alebo ohováranie, má svoju osobitnú históriu pre každú skupinu? Domnievam sa, že právo pokladá spôsobenie dočasnej ujmy zodpovednou osobou za žalovateľné, ak na základe jemu známych okolností je nebezpečnosť jeho konania zjavná každému bežnému človeku alebo mu musí byť zjavná vzhľadom na jeho osobné pomery a skúsenosti (hoci nemusí byť zjavná bežnému človeku), okrem špeciálnych prípadov, v ktorých právo plánovane nechráni žalobcu alebo poskytuje žalovanému isté privilégium.⁶¹ Zlý úmysel, zámer a nedbanlivosť bežne znamenajú, že ak žalobca poznal okolnosti, musel vo väčšej alebo menšej miere predvídať potenciálne nebezpečenstvo, hoci v niektorých prípadoch týkajúcich sa určitého privilégia možno zlý úmysel chápať ako skutočný zlomyseľný motív a takýto motív nás zbavuje oprávnenia vedome spôsobiť škodu, ktoré dotýčenému inak patrí na základe prevažujúcej spoločenskej prospešnosti. Keď som predniesol svoj pohľad na vec jednému veľmi významnému anglickému sudcovi, na druhý deň mi povedal, „Rozoberáte, čím má byť právo; keďže právo je, musíte preukázať oprávnenie. Človek nie je zodpovedný za nedbanlivosť, pokiaľ nie je nositeľom povinnosti.“ Keby bol rozdiel v našich názoroch viac ako len rozdielom v slovách, alebo by vypovedal o pomere medzi výnimkami a pravidlom, potom by sa, podľa jeho názoru,

pri zodpovednosti za určité konanie nedalo odvolávať na to, že ide zjavne o konanie,

⁶⁰ Havelock Ellis, „The Criminal,“ 41, cituje Garofala. Pozri tiež Ferri, „Sociologie Criminelle,“ passim. Porovnaj Tarde, „La Philosophie Pénale“.

⁶¹ Príkladom toho, keď právo odmieta chrániť žalobcu, je, že mu niekto prerušil neoprávnené používanie prechodu cez pozemok týždeň pred tým, než mohol toto oprávnenie nadobudnúť vydržaním. O týždeň neskôr by bol právo prechodu získal, za daných okolností je však rušiteľom držby pozemku. Príklady privilégii som už spomenul. Jedným z najlepších je obchodná súťaž.

ktoré všeobecne spôsobuje dočasnú ujmu, ako na dostatočné vysvetlenie, ale sa treba odvolávať na osobitnú povahu ujmy, alebo je potrebné odvodiť ju zo špeciálnych okolností, ktoré sú mimo tendencie konania škodiť, pre ktoré však neexistuje žiadne všeobecné vysvetlenie. Osobne si myslím, že takýto pohľad je nesprávny, avšak v Anglicku je dobre známy a dovoľm si tvrdiť, že aj všeobecne akceptovaný.

Základom princípu je všade tradícia, a to v takej miere, že často pripisujeme histórii väčšiu dôležitosť, než si zasluhuje. Profesor Ames⁶² raz napísal jeden učený článok, aby okrem iného ukázal, že common law nepripúšťa obranu proti podvodu dosiahnuteľnú pomocou žalôb založených na osobitostiach, a súvis s morálkou možno vidieť v tom, že osobitná povaha tejto obrany má ekvitalný pôvod. No ako som už povedal, všetky zmluvy sú formálne a rozdiel medzi nimi nie je len historický, ale aj teoretický – dotýka sa nedostatkov vo forme, ktoré bránia, aby zmluva mohla byť právoplatne uzatvorená, a nesprávnych motívov, ktoré zjavne nemožno brať vážne v žiadnom racionálnom systéme s výnimkou prípadu, že by dotyčný vedel o týchto motívoch. Na tomto mieste sa neobmedzujeme len na špecifiká, toto tvrdenie má všeobecnú použiteľnosť. Zároveň by som chcel dodať (aspoň si to myslím), že pán Ames by zrejme nesúhlasil s tým, čo navrhujem.

Ak predsa len budeme skúmať zmluvné právo, nájdeme v ňom veľa z histórie. Rozlišovanie medzi dlhom (debt), zaviazaním sa (covenant) a neformálnym sľubom plnenia (assumpsit) je výhradne historické. Triedenie určitých záväzkov znejúcich na peňažné plnenie, ktoré právo zaviedlo bez ohľadu na akékoľvek dohody ako kvázikontakty, je tiež historické. To isté platí aj o vzájomnej podmienenosti plnenia (doctrine of consideration). Účinok, aký malo opatrenie pečaťou, vysvetľuje sama história. Vzájomná podmienenosť plnenia je len formou. Je teda vôbec užitočná? Ak áno, prečo sa nevyžaduje pri všetkých zmluvách? Opatrenie pečaťou je tiež čisto formálny akt a vytráca sa z listín (scroll) a nariadení (enactment), takže sa ním vzájomné plnenie nepodmieňuje. Prečo by teda malo akékoľvek historické rozlišovanie ovplyvňovať práva a povinnosti obchodníkov?

Odkedy píšem túto rozpravu, prišiel som na veľmi dobrý príklad toho, ako tradícia odsúva nabok racionálnu líniu myslenia, navyše býva často nesprávne pochopená a interpretuje sa širšie, ako bol jej pôvodný význam. V anglickom práve je už ustálené, že dodatočné zmeny obsahu písomnej zmluvy niektorou zo strán majú vo vzťahu k nej za následok jej neplatnosť. Táto doktrína je v rozpore so všeobecnou líniou práva. Nikdy nepresvedčame porotu o tom, že človek, ktorý raz klamal, klame vo všetkom. Aj keď sa pokúsil niekoho podviesť, nemožno to pokladať za dostatočný dôvod na to, aby sme mu bránili dokázať pravdu. Námietky takejto povahy idú na úkor váhy dôkazu, nie jeho prípustnosti. Navyše toto pravidlo platí bez ohľadu na podvod a netreba ho dokazovať. Nie je ani o tom, že by ste nemohli do zmluvy dopisovať, ale že zmluva je už uzavretá. Čo to znamená? Existencia písanej zmluvy vyplýva zo skutočnosti, že oferent a akceptant vzájomne písomne prejavili svoju vôľu, ktorá je konečná, a ďalej ich prejavy nepokračujú. Kedysi sa však v prípade vzniku záväzku chápanie tohto problému líšilo. Zmluva

---

⁶² James Barr Ames (1846 – 1910) americký právnik, profesor na Harvard Law School a v rokoch 1895 – 1910 jej dekan (pozn. prekladateľa).

bola neoddeliteľná od pergamenu (parchment). Ak ho niekto cudzí zničil, alebo odtrhol pečať, alebo ho zamenil, veriteľ nemohol počítať s plnením ani vtedy, keď neniesol žiadnu vinu v súvislosti s tým, čo sa stalo, lebo záväzok žalovaného, t. j. jeho skutočné hmatateľné znenie, ktoré zapečatil, nemožno vyhotoviť vo forme, v ktorej ho zaväzovala. Pred približne sto rokmi lord Kenyon⁶³ podporil svojou argumentáciou túto tradíciu, ako to v neprospech práva niekedy robieval. Ukázal tým, že to vlastne nepochopil, lebo povedal, že nevidí žiadny dôvod, prečo to, čo bolo platné pre jeden záväzok, by nemalo byť platné aj pre iné zmluvy. Na jeho rozhodnutie sa nazeralo ako na správne, lebo obsahovalo prísľub, prostredníctvom ktorého common law opäť pokladalo zmluvu za neoddeliteľnú od listiny, na ktorej bola napísaná, a hoci zdôvodnenie bolo len všeobecné, čoskoro sa táto prax rozšírila i na ostatné písané zmluvy a boli vymyslené rôzne absurdné a nereálne podklady na vysvetlenie tohto pravidla.

Verím, že nik nebude chápať túto moju otvorenú kritiku práva ako nedostatok rešpektu. Právo si vážim, hlavne náš systém práva, ako jeden z najväčších výsledkov ľudského myslenia. Sám viem veľmi dobre, aké nespočetné množstvo mozgov venovalo svoj čas tomu, aby k nemu niečo pridali alebo niečo zlepšili, z ktorých i ten najväčší je zanedbateľný v porovnaní s celkom. V konečnom dôsledku si musíme vážiť, že právo existuje, že nie je iba Heglovým snom, ale že je súčasťou života ľudí. Každý môže kritizovať to, čo si druhý váži. Právo je pre mňa povolanie, ktorému som zasvätil svoj život a túto oddanosť by som nepreukazoval, keby som nerobil maximum toho, čo môžem, na jeho zlepšenie a keby som zaváhal pri zdôrazňovaní a presadzovaní toho, čo vnímam ako jeho ideálnu budúcnosť.

Možno som povedal už dosť na to, aby som ukázal, akú rolu dnes nevyhnutne zohráva štúdium histórie pri rozumnom štúdiu práva. Pri vyučovaní na tejto škole a na Cambridge nie je pravdepodobné, že by vás podceňovali. Nemali by sme ale zabúdať, že k tomu významne prispel svojou činnosťou pán Bigelow tu a pani Ames a Thayer tam. V Anglicku zase nemožno vynechať nedávno vydanú históriu raného anglického práva od sira Fredericka Pollocka a pána Maitlanda, ktorá dáva samotnému predmetu až klamlivý šarm.⁶⁴ Musíme sa vystríhať pasce zastarávania a hlavne pamätať na to, že na naše účely záujem o minulosť má len ten význam, že objasňuje súčasnosť. Už sa teším na časy, keď bude úloha histórie pri vysvetľovaní dogiem úplne malá a namiesto dômyselného výskumu budeme vynakladať svoju energiu na štúdium konečných cieľov, ktoré potrebujeme nájsť a zdôvodniť, aby sme ich mohli plniť. Domnievam sa, že na ceste k tomuto ideálnemu stavu by mal každý právnik pochopiť ekonómiu. Súčasné odlúčenie

---

⁶³ Lloyd Kenyon, prvý barón z Kenyon (1732 – 1802), najvyšší sudca na Kráľovskom súde (Lord Chief Justice, Court of King's Bench) (pozn. prekladateľa).

⁶⁴ Melville Madison Bigelow (1846 – 1921), americký právnik, dekan Boston University Law School; James Bradley Thayer (1831 – 1902), americký právnik, od roku 1874 profesor na Harvard Law School; sir Frederick Pollock (1845 – 1937), anglický právnik, sudca a profesor na University College London a neskôr v Oxforde; Frederick William Maitland (1850 – 1906), anglický právny historik; ide tu o knihu POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W.: *The History of English Law before the Time of Edward I.* 1895. (pozn. prekladateľa).

vyučovania politickej ekonómie a práva mi pripomína, o koľko ešte budeme musieť v našom filozofickom štúdiu pokročiť. Pri súčasnom postavení politickej ekonómie sa vskutku vraciame v širšom meradle k histórii, no tu sme nútení zväziť konečné ciele zákonodarstva, spôsoby ich dosiahnutia a cenu za to. Za všetko, čo máme, sa musíme zriecť niečoho iného, to si treba uvedomiť, a potom sa usilujeme vyťažiť maximum z toho čo máme, lebo úžitok z ostatného nemáme.

Existuje aj ďalšia alternatíva štúdia, ktorú praktici zavše podceňujú a o ktorej by som rád povedal zopár pozitívnych slov, hoci si myslím, že pod jej hlavičkou sa skrýva aj pekná kopa materiálu veľmi nízkej úrovne. Mám tu na mysli štúdium toho, čo nazývame právna veda (jurisprudencia). Právnu vedu jednoducho chápem ako právo vo svojej najvšeobecnejšej podobe. Úsilím právnej vedy je pokus redukovať každý súdny spor na nejaké pravidlo, hoci jej názov, tak ako sa používa v angličtine, obmedzuje jej predmet záujmu len na tie najširšie pravidlá a najdôležitejšie koncepcie. Za veľkého právnika môžeme považovať toho, kto okrem iného dokáže postrehnúť aplikáciu aj tých najširších pravidiel. Poznám jeden príbeh o zmierovacom sudcovi z Vermontu, ktorý riešil prípad dvoch farmárov, kde prvý žaloval druhého za to, že mu zničil kanvicu na mlieko. Sudca si nechal čas na rozmyslenie a následne oznámil, že preštudoval právne predpisy, ale nenašiel nič o kanviciach na mlieko, a preto vyniesol rozsudok v prospech odporcu. Takéto zmyšľanie možno pozorovať vo všetkých našich bežných zbierkach rozhodnutí a v príručkách. Rudimentárne pravidlá platiace pre zmluvy a občianskoprávne delikty sa pod hlavičkou železníc či telekomunikácií prestávajú používať, alebo sa právnici stále viac dohadujú o historicky zaužívanom delení, ako to bolo v prípade práva námornej dopravy, alebo práva ekvity, alebo sa tieto pravidlá nahromadia pod ľubovoľnú hlavičku, ktorá je pre praktika ľahko prijateľná – príkladom toho je obchodné právo. Stať sa odborníkom a majstrom vo využívaní prostriedkov, ktoré vám právo poskytuje, sa opláti, lebo vám to umožní predvídať možné scenáre a dokážete správne rozoznať samu podstatu určitého proroctva. Preto je tiež výhodné presne vedieť, čo rozumieme pod právom, oprávnením, povinnosťou, zlým úmyslom, zámerom a nedbanlivosťou, vlastníctvom, držbou a tak ďalej. Napadajú mi všetky tie súdne spory, v ktorých i najvyššie súdy, zdá sa, uviazli na mŕtvom bode, lebo nemali jasno v niektorom z týchto pojmov. Na ich dôležitosť som už poukázal. Ak treba poskytnúť ďalšie vysvetlenie, možno si prečítať prílohu knihy *Criminal law* od sira Jamesa Stephena o subjekte držby a potom si pozrieť osvietenú knihu Pollocka a Wrighta.⁶⁵ Sir James Stephen nie je jediným, ktorého pokusy o analýzu právnych pojmov boli zmätočné v dôsledku úsilia o zbytočnú kvintesenciu všetkých systémov, namiesto toho, aby sa usiloval o presný rozbor jedného z nich. Austinov problém spočíval v tom, že dostatočne nepoznal anglické právo. Napriek tomu stále je prakticky výhodné osvojiť si Austina a jeho predchodcov Hobbesa a Benthamu, ako aj jeho dôstojných nástupcov Hollanda⁶⁶ a Pollocka. Nedávno vydaná knižka od sira

⁶⁵ Sir James Fitzjames Stephen (1829 – 1894), anglický právnik, sudca; Robert Samuel Wright (1839 – 1904), anglický právnik, sudca; Holmes tu píše o knihe POLLOCK, F. – WRIGHT, R.: *An Essay on Possession in the Common Law*. 1888. (pozn. prekladateľa).

⁶⁶ Sir Thomas Erskine Holland (1835 – 1926), anglický právnik, profesor medzinárodného práva na univerzite v Oxforde (pozn. prekladateľa).

Fredericka Pollocka, napísaná s pôvabom, ktorým sa vyznačujú všetky jeho práce, je úplne nezávislá od zvráteného vplyvu rímskych vzorov.

Rady starších mladším bývajú niekedy rovnako nezmyselné ako zostavenie zoznamu sto najlepších kníh. Kedysi som i ja dostával takéto rady a za jednu z najnezmyselnejších pokladám odporúčanie študovať rímske právo. Nazdávam sa však, že študovať rímske právo znamená viac ako zachytiť len zopár latinských maxím, ktorými možno ozdobiť diskurz. Na tento účel odporúčal lord Coke čítať Bractona.⁶⁷ Jeho spis *De Regulis Juris Antiqui* môžeme prečítať za hodinu. Domnievam sa, že ak je užitočné študovať rímske právo, tak ho treba študovať ako fungujúci systém. To však znamená zvládnuť všetky technické otázky, ktoré sú ťažšie a náročnejšie na pochopenie ako v našom vlastnom systéme a pritom je nevyhnutné oboznámiť sa s jeho históriou, ktorej poznanie nám umožní ho pochopiť. Ak by niekto o mojich tvrdeniach pochyboval, nech si prečíta Kellerov *Der Römische Civil Process und die Actionen*, rozpravu o prétorských ediktoch, či Muirheadov veľmi zaujímavý *Historical Introduction to the Private Law of Rome* alebo úplne najlepšie Sohmove výborné *Institutes*. Nie, na to, aby ste získali slobodný pohľad na vec, namiesto čítania čohokoľvek je najlepšou cestou prísť na koreň samotnej problematiky. Spôsoby, ako to dosiahnuť, sú tieto: po prvé treba prejsť celým súborom dogiem, pomocou jurisprudencie až po rovinu najväčších zovšeobecnení; ďalej pomocou histórie zistiť, prečo je taký, aký je; a nakoniec treba maximálne zväziť konečné ciele, ktoré sa jednotlivými pravidlami mali dosiahnuť, dôvody, prečo sa takéto ciele kládli, čoho sa bolo treba vzdať na ich dosiahnutie a či boli hodny tejto ceny.

V práve máme skôr primálo teórie, najmä pokiaľ ide o posledne uvedenú zložku štúdia. Keď som rozprával o histórii, spomenul som krádež ako príklad toho, že právo trpí nedostatkom jasne sformulovaných pravidiel, pomocou ktorých sa majú dosiahnuť predpokladané účely. Tieto problémy sú daňou za to, že stále prežívajú jeho podoby z minulosti, ktoré mali obmedzenejší účel. Nech mi je teraz dovolené uviesť príklad, aby som ukázal, že pochopenie dôvodov právnej úpravy, pravidiel, ktoré, pokiaľ viem, ešte nikto nevysvetlil ani teoreticky adekvátne nerozobral, má praktický význam pre rozhodovanie v aktuálnych súdnych sporoch. Mám tu na mysli zákony upravujúce premlčanie a vydržanie. Konečný cieľ takýchto noriem je zřejmý. Čo nás však po uplynutí určitého času oprávňuje zbavovať človeka jeho práv, azda číre zlo? Niekedy sa odvolávame na stratu dôkazov, avšak to je druhoradá záležitosť. Niekedy na túžbu po mieri, ale prečo si ho zrazu prajeme väčšmi než pred dvadsiatimi rokmi? Dá sa zrejme ľahšie dosiahnuť bez pomoci zákonodarstva. Niekedy sa hovorí, že ak človek zanedbá príležitosť domáhať sa svojich práv, nemôže sa sťažovať, ak po čase právo začne nasledovať jeho príklad. Ak už o tom nevieme povedať viac, pravdepodobne by ste sa v prípade, ktorý vám o chvíľu predloží, rozhodli v prospech žalobcu; keď však prijmete uhol pohľadu, na ktorý poukážem, možno sa rozhodnete v prospech žalovaného. Na jedného človeka bola podaná žaloba pre rušenie držby pozemku, on však namietal, že má právo prechodu. Dokázal, že nerušene prechádza cez pozemok už dvadsať rokov, avšak ukázalo sa, že žalobca dal takéto oprávnenie osobe, ktorú odôvodnene pokladal za zástupcu žalo-

⁶⁷ Henry de Bracton (zomrel roku 1268), anglický právnik, ktorý sa preslávil spismi o anglických predpisoch a obyčajach (pozn. prekladateľa).

vaného, hoci ňou nebola, a preto predpokladal, že právo prechodu existuje, aj keď ho v tomto prípade žalovaný nezískal. Získal teda žalovaný právo, alebo nie? Ak je nadobudnutie práva postavené na chybe a nedbanlivosti vlastníka pozemku, zdá sa, že si zvyčajne myslíme, že v skutočnosti sa vlastník žiadnej nedbanlivosti nedopustil a právo prechodu teda žalovaný nenadobudol. Keby som bol ja právnym zástupcom žalovaného, namietal by som na základe toho, že právo prechodu žalovaný získal pokojným dlhodobým užívaním. Nadobudnutie archaického vlastníctva s vydržaním začal spájať sir Henry Maine.⁶⁸ No toto spojenie je v skutočnosti oveľa staršie ako prvá zaznamenaná história. Je obsiahnuté v prirodzenosti ľudskej mysle. Vec, ktorú ste spokojne užívali po dlhý čas, či už ako svoje skutočné, alebo domnelé vlastníctvo, zakorení sa vo vašom bytí a nenecháte si ju vziať len tak, bez toho, aby vás to nerozhorčilo a aby ste sa proti tomu nesnažili brániť, nech by to malo dopadnúť už akokoľvek. Pre právo nemožno nájsť lepšie zdôvodnenie ako najhlbšie inštinkty človeka. Toto je možno odpoveď na to, prečo sme námietkou oklamali bývalého vlastníka a odvolali sa na jeho nedbanlivosť, čím sme ho v podstate donútili, aby vyšiel von s celou pravdou, a postupne sa tým ukázal rozpor s jeho predchádzajúcim tvrdením a tiež nadväznosť na ďalšie. Ak totiž vie, že robíte úkony, ktorými, ako sa zdá, chcete dosiahnuť vytvorenie takéhoto spojenia, tvrdil by som (ak chcem byť spravodlivý), že on ako dotknutý si má na vlastné riziko zistiť, či konáte s jeho súhlasom, a ak nie, mal by vás upozorniť a prípadne aj zastaviť.

Zatiaľ som hovoril o štúdiu práva, ale skoro nič som nepovedal o tom, čo sa zvyčajne v súvislosti s tým spomína – rôzne príručky, precedenčný systém a tiež celá tá mašinéria, s ktorou študent najčastejšie dochádza do kontaktu. A ani o tom nič nepoviem. Mojmým skúmaným predmetom je teória, a nie praktické detaily. Spôsoby výučby sa od mojich čias zlepšili, o tom niet pochyb, avšak talentom a pracovitosťou prekonáte všetky prekážky. Teória je najdôležitejšou časťou právnej dogmatiky, rovnako ako je architekt najdôležitejším človekom pri stavbe domu. Najvýznamnejším pokrokom za posledných dvadsaťpäť rokov je práve pokrok v teórii. Netreba sa jej preto obávať ako niečoho nepraktického, pre znalých vecí jednoducho znamená hĺbkový rozbor problematiky. Pri tých nekompetentných je niekedy pravdou, ako sa zvykne hovoriť, že záujem o všeobecné idey jednoducho zakrýva nedostatočnú znalosť problematiky. Pamätám si z armády odpoveď mladíka, ktorého sa pri skúške opýtali na výcvik vojenskej eskadry a on odpovedal, že nikdy nerozmýšľal nad postupom pre menej ako desaťtisíc ľudí; za túto odpoveď bol ohodnotený najnižšou známku. Slabí a hlúpi majú byť ponechaní svojmu bláznovstvu. Nebezpečenstvo je však potom v tom, že schopní a prakticky zmýšľajúci by sa mohli ľahostajne alebo s nedôverou prizerať myšlienkam, ktoré majú s ich povoláním len málo spoločné. Raz som počul príbeh o sluhovi, ktorému jeho pán vyplácal vysokú odmenu vtedy, keď si zmyslel, že sa sluha dopustil chyby. Jeden z takýchto záverov znel: „za nedostatok predstavivosti päť dolárov.“ Nedostatky však nemajú len sluhovia. Za ambicióznosťou a mocou treba dnes vo všeobecnosti hľadať podobu samotných peňazí. Peniaze sú tou najbezprostrednejšou podobou a vhodným objektom našej túžby. „Šťastie,“ povedal(a) Rachel, „je mierou inteligencie.“ Je to dobrá myšlienka na

---

⁶⁸ Sir Henry Sumner Maine (1822 – 1888), anglický právnik, komparatista a historik (pozn. prekladateľa).

prebudenie ľudí z raja hlupákov. No, ako hovorí Hegel,⁶⁹ „Nakoniec nie chuť do jedla, ale v prvom rade presvedčenie je tým, ktoré treba uspokojiť.“ Aj človeku s najväčšou predstavivosťou musí byť jasné, že najďalekosiahlejšou podobou moci nie sú peniaze, ale ovládanie prostredníctvom ideí. Ak chcete nejaké veľkolepé príklady toho, prečítajte si *History of English Thought in the Eighteenth Century* od pána Leslieho Stephena⁷⁰ a uvidíte, ako sa sto rokov po Descartovej smrti stali abstraktné špekulácie praktickou silou kontrolujúcou správanie sa ľudí. Prečítajte si práce veľkých nemeckých právnikov a zistíte, že svet dnes oveľa väčšmi ovláda Kant ako Bonaparte. Nemôžeme byť všetci ako Descartes alebo Kant, ale všetci chceme byť šťastní. Tým, čo teraz poviem, som si istý, lebo som mal možnosť spoznať mnohých úspešných ľudí – šťastie si nenakloníte na svoju stranu len tým, že budete zastupovať veľké korporácie a budete mať príjem päťdesiat tisíc dolárov. Múdry človek potrebuje aj inú potravu okrem úspechu na to, aby mohol byť spokojný a šťastný. Vzdialenejšími a všeobecnejšími stránkami práva sú tie, ktoré mu dávajú univerzálnu dôležitosť. Prostredníctvom nich sa nestávate len veľkým majstrom vo svojom poslaní, ale aj spájate svoje povolanie s univerzom a zachytávate ozvenu nekonečného, záblesk jeho nepreniknuteľného procesu, náznak univerzálneho práva.

---

⁶⁹ Phil. des Rechts, § 190.

⁷⁰ Leslie Stephen (1832 – 1904), anglický filozof (pozn. prekladateľa).

**SYSTÉM SOCIÁLNEJ POMOCI – ŽIVOTNÉ MINIMUM
A VÝŠKA SÚM DÁVOK V HMOTNEJ NÚDZI
OD 1. SEPTEMBRA 2006**

Zuzana Macková

ÚVOD

Jednou z troch častí práva sociálneho zabezpečenia, okrem poisťovacieho systému a systému štátnych sociálnych dávok (resp. štátnej sociálnej podpory) je aj systém sociálnej pomoci. Dávky z tohto systému sa poskytujú až v prípade, ak občanovi nevzniká už nárok na dávky z poisťovacieho systému (t. j. napr. na nemocenské – po uplynutí 1 roka dočasnej pracovnej neschopnosti nemá nárok na invalidný dôchodok – t. j. pokles jeho schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť je menej ako 40 % atď.), nevie mu pomôcť rodina a nevie si pomôcť ani sám.

Sociálna pomoc sa vyvíjala ako filantropická činnosť cirkví, neskôr dobročinných spolkov a obcí, ktoré na tento účel budovali chudobince, starobince, sirotince, útulky, azyly, atď. a nakoniec ako sociálna pomoc štátu občanom, u ktorých je preukázateľná sociálna potrebnosť. Ktokoľvek sa môže pod vplyvom nešťastnej súhry subjektívnych a objektívnych (neovplyvniteľných) podmienok dostať do situácie, keď bude potrebovať sociálnu pomoc. Môže ísť o stratu zamestnania (*nie z vlastnej viny, ale z dôvodu reštrukturalizácie*), zhoršenie zdravotného stavu, rozpad rodiny, problémy s deťmi, atď.

Systém sociálnej pomoci musí byť koncipovaný tak, aby zabráňoval sociálnemu vylúčeniu a sociálnej deprivácii z chudoby, najmä u detí, t. j. pozitívne, so snahou pomáhať ľuďom v núdzi, s úctou, humanizmom, v dobrej viere a pri rešpektovaní ich jedinečnosti a ľudskej dôstojnosti.

Chudoba je totiž jav, ktorý narúša sociálne vzťahy a je rizikovým faktorom nielen pre každého jednotlivca (t. j. osobitne pre sociálne slabšie subjekty, ktoré z rôznych dôvodov slobodu a rovnosť šancí nemôžu využiť), ale aj pre celú spoločnosť.

A. Problém chudoby

Problém chudoby sprevádza ľudskú civilizáciu od jej samotného vzniku. Vnímanie chudoby a názory na ňu prešli postupným vývojom najmä v závislosti od spoločensko-historických podmienok a od ekonomických parametrov. Tento problém sa začal podrobnejšie skúmať až koncom 19. storočia. Ide o jav, ktorý je s poľutovaním prítomný aj v súčasnosti – v 3. tisícročí (v 21. storočí) nielen v rozvojových krajinách sveta, ale aj v najvyspelejších krajinách našej planéty, t. j. krajiny Európskej únie nevynímajúc.

Chudoba v krajinách východnej a strednej Európy bola do roku 1989 tlmená širokými univerzalistickými redistribučnými mechanizmami, ktoré sa uplatňovali v sociálnej politike, a všeobecnou povinnou zamestnanosťou.

Chudoba je relatívny a zložitý pojem. Podľa M. Gándiho „chudoba je najhoršia forma násilia“. **Chudoba je problémom sociálnej spravodlivosti, občianstva a nerovnosti, ale najmä vo svojej podstate znamená absenciu slobody. Ak jednotlivcovi hrozí chudoba, je ohrozená aj jeho sloboda. Ak nie sú zabezpečené základné životné potreby (t. j. bývanie, výživa, ošatenie, základná zdravotná starostlivosť, vzdelanie) každého jedinca, nemožno hovoriť o slobode.**

Najčastejším meradlom chudoby sú príjmy alebo spotrebné výdavky, avšak treba zdôrazniť, že nejde o ideálne indikátory. Rozsah indikátorov je podstatne širší (napr. na skúmanie chudoby je potrebné zaradiť aj majetok, t. j. príjem a zdroj budúcich výdavkov, zdravie, bývanie, prístup k verejným službám, vzdelanie, sociálnu mobilitu, sociálny status atď.). Chudoba sa spája s hmotnou núdzou, depresiou (napr. sociálnou, bytovou, pracovnou, zdravotnou, vzdelanostnou atď.). **Hmotná núdza** sa vymedzuje ako **absencia príjmu a majetku**. Európska únia používa širší pojem, a to **sociálne vylúčenie**. Žiť v chudobe (v *hmotnej núdzi*) znamená byť „materiálne deprimovaný“, t. j. žiť bez toho, čo je pre život nevyhnutné a čo ako také je spoločensky uznávané. Ak človek žije v spoločnosti, v ktorej je trhová ekonomika, aby človek mohol existovať, nevyhnutne potrebuje peniaze. V súčasnosti to platí takmer pre každého jednotlivca a takmer každú krajinu. V materiálnom zmysle slova **sloboda vychádza z majetku, ktorý má podobu fyzického kapitálu** (pozostáva z peňažných úspor a z vlastníctva, napr. nehnuteľností) a **ľudského kapitálu** (spočíva v zdraví a v schopnostiach, resp. vo vedomostiach).

Najčastejšími dôvodmi vzniku chudoby sú:

1. **nízke zárobky plynúce zo zamestnania, najmä nízky príjem na člena domácnosti** – do kategórie s najnižšími príjmami a vysokým rizikom chudoby patria najmä mladé rodiny s viacerými nezaopatrenými deťmi, rodiny nezamestnaných a rodiny dôchodcov,
2. **nezamestnanosť**, najmä **dlhodobá**, ktorá postihuje najviac mladistvých, občanov s nízkou kvalifikáciou a ľudí z vidieka,
3. **dlhodobo nepriaznivý vývoj v hospodárskej sfére a situácia na trhu práce**,
4. **rozdiel vo vlastníctve bohatstva** (proces privatizácie, ale ide aj o generačný problém).

Poznámka autorky: Problém nezamestnanosti Slovenskej republiky spočíva najmä v týchto dôvodoch:

- **v procese globalizácie** – najmä v raste vplyvu nadnárodných spoločností, ktoré neustále znižujú výrobné náklady prostredníctvom „sociálneho a enviromentálneho“ dumpingu, t. j. **presúvajú výroby do krajín s lacnou a najmä kvalifikovanou pracovnou silou a s nedokonalou legislatívou, čím likvidujú menších výrobcov (t. j. malých a stredných podnikateľov), najmä národné podniky,**
- **v poklese dynamiky rastu a následnom úpadku slovenského hospodárstva v dôsledku likvidácie celých výrobných odvetví** – najmä úpadok priemyselnej výroby a zavádzanie nových technológií (tzv. postindustriálna spoločnosť), na nákup ktorých SR (t. j. slovenskí podnikatelia) nemá(jú) prostriedky,
- **rast nových silných národných ekonomík a ich vstup na svetové trhy,**
- **v poklese podielu na svetovom obchode,**
- **v nasýtení domáceho trhu tovarmi dlhodobej spotreby (najprv ich dovozom zo zahraničia), ktorých výroba (najmä po roku 2004) na Slovensku je dôležitá na udržanie ekonomickej konjuktúry,**
- **v regionálnom vývoji,**
- **v štrukturálnom vývoji,**
- **v demografickom vývoji** – pretlak na trhu práce (t. j. najviac ľudí je vo veku 49 rokov a do pracovného procesu nastupujú mladí ľudia narodení v rokoch 1972 až 1984 (zdroj: Programové vyhlásenie vlády z roku 2002) – t. j. nadbytok pracovnej sily, a nie nedostatok ako sa tvrdilo pri dôchodkovej reforme – to je dôkazom toho, že priebežný systém mohol byť prebytkový, ak by skutočne dobre fungovala ekonomika a ak by bolo dostatok pracovných príležitostí),
- **hlavne nedostatok domáceho kapitálu (v dôsledku domácej i zahraničnej privatizácie)**
- **a v dôsledku toho nedostatok pracovných príležitostí (založených najmä na znalostnej ekonomike).**

Uvedené dôvody sú dôsledkom celkového usporiadania spoločnosti, a to najmä politických a ekonomických podmienok, ktoré jedinec môže ovplyvniť iba vo veľmi malej miere. Vzhľadom na to odstránenie chudoby je celospoločenskou záležitosťou a prináleží štátu.

Tieto dôvody môžu spočívať aj v osobnom zavinení každého jednotlivca, prejavujúcim sa napr. v nedostatočnej pracovitosti. Znamená to, že za svoju chudobu sú zodpovední samotní chudobní a iba od nich závisí, ako budú riešiť svoj stav chudoby – napr. najmä prostredníctvom hľadania a mobilizovania svojich vlastných zdrojov.

V reálnom pohľade na chudobu sa premieta tak zodpovednosť spoločnosti za chudobu, ako aj fakt jej možného zavinenia samotným jednotlivcom.

Chudoba môže byť jednotlivými subjektami vnímaná odlišne. Vo všeobecnosti ide o stav, ak ľudia v danej spoločnosti nie sú schopní získať prostriedky na zabezpečenie svojej existencie. Ide o stav, keď životné podmienky a uspokojovanie základných potrieb nie je zabezpečené dostatočnými príjmami a ak tieto príjmy nemožno z objektívnych dôvodov (napr. staroba, choroba, zdravotné postihnutie, starostlivosť o malé dieťa atď.) zvýšiť a občan nedisponuje inými zdrojmi alebo majetkom, ktorý by mu umožnil získať prostriedky vo výške, ktorú spoločnosť považuje za minimálnu.

Chudobu možno rozlišovať z hľadiska **subjektívneho i objektívneho**.

1. Subjektívne chápanie chudoby

Subjektívne chápanie chudoby súvisí s tým, či sa ľudia cítia subjektívne chudobní, alebo nie. Niektorí jedinci sa môžu cítiť chudobnými, avšak chudobnými nie sú. Vo

väčšine prípadov ide o ľudí smerujúcich k vyšším príjmovým vrstvám. Iní, naopak, môžu byť skutočne chudobnými, avšak chudobu nepociťujú. Ide napr. o migrantov s nízkymi príjmami v bohatej krajine. Takéto vnímanie chudoby však nemá exaktný význam.

2. Objektívne chápanie chudoby

Objektívne chápanie chudoby umožňuje viditeľne oddeliť chudobných od nechudobných. V takomto chápaní rozoznávame chudobu absolútnu alebo relatívnu.

2.1 Absolútna chudoba

Hranice absolútnej chudoby sú určené tzv. **existenčným minimom**, ktoré v danej spoločnosti umožňuje **iba holé fyzické prežitie jednotlivca**. Ide o určenie fyziologického prahu, pod ktorým už nie sú naplnené základné potreby nevyhnutné na udržanie základnej existencie, t. j. potrava, ošatenie, bývanie, vykurovanie (*t. j. právo na život – čl. 15 Ústavy SR*). Je to najspodnejšia prípustná hranica životnej úrovne. **Existenčné minimum tvorí hranicu dolného pásma chudoby**. Takéto chápanie chudoby rozvinul napr. Rowntree v roku 1899, podľa ktorého sa rodiny považovali za chudobné, ak ich celkové zárobky nepostačovali na zabezpečenie minimálnych nevyhnutných fyziologických potrieb človeka.

Absolútna chudoba je neustále aktuálna najmä pre chudobné rozvojové krajiny sveta, kde sa vedie boj o holú fyzickú existenciu – so smrťou spôsobenou hladom. „Vo svete žije 777 miliónov podvýživovaných obyvateľov, pričom ide o 163 miliónov detí mladších ako 5 rokov. Denne od hladu zomiera 24-tisíc ľudí, 3/4 z toho sú deti – t. j. celkovo hladuje 800 miliónov obyvateľov Zeme.“¹

2.2 Relatívna chudoba

Hranice relatívnej chudoby sú spojené **s priemernou životnou úrovňou obyvateľstva danej krajiny**. Vychádza sa zo skutočnosti, že chudobný človek môže uspokojovať svoje základné životné potreby, ktoré sú v danej spoločnosti bežné, avšak v určitom zmysle slova sa cíti deprimovaný a zo spoločnosti vylúčený. Chudoba je v tomto prípade zavinená nedostatkom vecí, ktoré sa prejavujú najmä v nedostatočnom vybavení domácností predmetmi dlhodobej spotreby, v nižšej úrovni bývania, v nemožnosti sporenia, atď. Slovom A. Smitha: „Ide o možnosť jednotlivca žiť bez pocitu hanby“. Zdroje jednotlivcov nepostačujú na to, aby si mohli zabezpečiť zdravú výživu, aby mohli aktívne využívať voľný čas (*ísť napr. na dovolenku*), t. j. mať životné podmienky a zvyklosti, ktoré sú pre tú-ktorú spoločnosť bežné a akceptovateľné.

V dnešnom vyspelom svete sa prejavuje práve táto „relatívna chudoba“, v ktorej žije približne 8 % až 21 % populácie krajín Európskeho spoločenstva (*ide takmer o 56 miliónov ľudí EÚ, pričom najohrozenejšia je pätina Grékov a Portugalcov, desatina Dánov, Nemcov, Fínov a Holanďanov*).² **Najmenej chudobných je v Českej republike (8 %), vo Švédsku (9 %), v Dánsku (10 %), v Maďarsku (10 %), vo Fínsku, Holandsku a Slovinsku (11 %),**

¹ STANEK, V. a kol.: *Sociálna politika*. Vydavateľstvo EKONÓM 2004, s. 108-109.

² STANEK, V. a kol.: cit. dielo, str. 110-111, údaje k 1. 5. 2004.

v Luxembursku, Nemecku a Rakúsku (12 %) atď. Naopak,, najviac chudobných je v Slovenskej republike a v Írsku (viac ako 21 %).³

Znamená to, že väčšina týchto ľudí žije v hospodárskej prosperite a štát zaručuje každému životné minimum, ktoré sa prejavuje v rôznych sociálnych dávkach. Spôsob a forma poskytovania týchto dávok je v jednotlivých štátoch EÚ upravená individuálne.

V roku 1984 Rada Európskeho spoločenstva formulovala hranicu chudoby ako polovicu čistého priemerného príjmu na občana v danej krajine.

„Podľa Medzinárodnej organizácie práce do tejto skupiny patrí obyvateľstvo, ktorého úroveň príjmu predstavuje maximálne 2/3 celoštátneho priemeru. Vo väčšine krajín Európskej únie sa za chudobných považujú obyvatelia, ktorí majú k dispozícii menej než polovicu priemerného príjmu v príslušnej krajine, a za bohatých sa pokladajú tí, ktorí majú viac ako dvojnásobok tohto priemerného príjmu.“⁴

Eurostat uvádza hranicu 60 % národného príjmového mediánu.

Poznámka autorky: Chudoba je v krajinách Európskej únie úplne iná ako v Ázii, Afrike či Latinskej Amerike, kde sú občania prevažne odkázaní iba sami na seba a na svoju rodinu. Obyvatelia chudobných krajín sveta sú závislí najmä od poľnohospodárstva, nemajú dostatočnú poľnohospodársku techniku, a preto majú veľa detí, aby mali dostatok pracovných síl. Poľnohospodárstvo v týchto krajinách sveta však stačí iba na holé fyzické prežitie, dokonca mnohokrát celá rodina trpí hladom a podvýživou. Obrovské rozdiely sú najmä v ázijských krajinách, napr. v Indii. Na jednej strane tu existuje vyspelá priemyselná základňa, funkčná administratívna a politická štruktúra, t. j. napr. v Dillí môžeme súčasne vidieť všetky výdobytky západného sveta, avšak na strane druhej zároveň obrovskú biedu a zúfalstvo miliónov ľudí, prežívajúcich na okraji Dillí bez strechy nad hlavou, bez lekárskej starostlivosti, bez možnosti akéhokoľvek vzdelávania a pracovných príležitostí. Európski chudobní, ktorí poberajú sociálne dávky, sú v celosvetovom meradle tzv. strednou triedou. Najnižšie životné minimum je v Estónsku (32 EUR na mesiac), Litve (33 EUR na mesiac) a Lotyšsku (75 EUR na mesiac), avšak najchudobnejší občan EÚ odkázaný na sociálne dávky je na tom finančne lepšie ako 1,1 miliardy ľudí na celom svete.⁵

B. Východiská právnej úpravy životného minima

Právna úprava životného minima v krajinách EÚ, ako aj v Slovenskej republike vychádza z neodňateľných a z nescudziteľných prirodzených práv človeka a občana, ktoré vychádzajú z dedičstva antickej kultúry, boli rozvíjané osvietenkými filozofmi a sú obsiahnuté v základných dokumentoch revolúcie z konca 18. storočia.

Základné práva človeka a občana našli svoje medzinárodné vyjadrenie po skončení 2. svetovej vojny vo **Všeobecnej deklarácii ľudských práv**, prijatej na III. Valnom zhromaždení OSN 10. decembra 1948, ktorá v **článku 22** zakotvuje:

³ Eurostat: Die soziale Lage in der Europäischen Union 2004, Katalognummer: KE-AG-04-001-EN-C.

⁴ STANEK, V. a kolektív: *Sociálna politika*. Bratislava : Sprint, 2002, s. 66.

⁵ *Právo a zamestnaní* č. 6/2005, s. 8.

- právo každého človeka ako člena spoločnosti na sociálne zabezpečenie a nárok na to, aby mu boli prostredníctvom národného úsilia i medzinárodnej spolupráce a v súlade s organizáciou a prostriedkami príslušného štátu zabezpečené hospodárske, sociálne a kultúrne práva, nevyhnutné pre jeho dôstojnosť a na slobodný rozvoj jeho osobnosti, a v **článku 25**,
- právo každého na takú životnú úroveň, ktorá by bola schopná zabezpečiť jeho zdravie a blahobyt, i zdravie a blahobyt jeho rodiny, rátajúc do toho najmä výživu, šatstvo, byt a lekársku starostlivosť, ako aj nevyhnutné sociálne opatrenia; právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, v chorobe pri nespôsobilosti pracovať, pri ovdovení, v starobe alebo v ostatných prípadoch straty zárobkových možností, ktoré nastali v dôsledku okolností nezávislých od jeho vôle.

Nesmierny význam malo aj prijatie **Európskej sociálnej charty** (síce až v roku 1961), ktorá predstavovala jeden z najvýznamnejších dokumentov Rady Európy. Vychádza z hospodárskeho a sociálneho systému trhovej ekonomiky európskych štátov a zakotvuje štandardné hospodárske a sociálne práva typické pre väčšinu členských štátov Rady Európy. **Za základ sociálneho zabezpečenia považuje povinné poistenie pre prípad sociálnych udalostí sprevádzajúcich človeka od narodenia až po smrť.**

Právna úprava prirodzených práv občana vrátane sociálnych práv vychádza z uvedených dokumentov. Vyjadrenie týchto práv je obsiahnuté v Listine základných práv a slobôd, ale najmä v **Ústave Slovenskej republiky** (zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov).

K problematike životného minima sa viažu predovšetkým tieto články Ústavy SR:

- **článok 15 ods. 1 – každý má právo na život** (systém sociálnej pomoci – holé fyzické prežitie – dolná hranica chudoby určená tzv. existenčným minimom – vychádza z čl. 3 *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* a čl. 6 *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach*, *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd dohodnutý v Ríme* 4. 11. 1950 s dodatkovými protokolmi z rokov 1952, 1963, 1983 a 1984),
- **článok 19 ods. 1 – každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti** (systém sociálnej pomoci – hranica chudoby určená životným minimom – vychádza z čl. 10 Listiny základných práv a slobôd),
- **článok 35 ods. 3 – občania majú právo na prácu. Štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu toto právo vykonávať.** (Systém sociálneho poistenia – poistenie v nezamestnanosti – vychádza z *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach*, *Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* – publikované vyhl.č. 120/1976 Zb., *Dohovoru MOP č. 29/1930 o nútenej alebo povinnej práci* – oznámenie č. 506/1990 Zb., *Dohovoru MOP č. 34/1933 o sprostredkovateľniach práce za úhradu* – oznámenie č. 440/1990 Zb., *Dohovoru MOP č. 88/1948 o organizácii služieb zamestnanosti* – oznámenie č. 17/1991 Zb., *Dohovoru MOP č. 122/1964 o politike zamestnanosti* – oznámenie č. 490/1990 Zb., *Dohovoru MOP č. 159/1983 o pracovnej rehabilitácii a zamestnávaní (invalidných osôb)* – oznámenie č. 72/1985 atď.),

- **článok 39 ods. 1 – občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa** (systém sociálneho poistenia – najmä nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia – vychádza z čl. 22 a 25 *Všeobecnej deklarácie ľudských práv*, čl. 9 a 11 *Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*, *Dohovoru MOP č. 102 o minimálnej norme sociálneho zabezpečenia z roku 1952 – ratifikovaný v roku 1990 – č. 461/1991 Zb.*, *Dohovoru MOP č. 128 o invalidných, starobných a pozostalostných dávkach z roku 1967 – ratifikovaný v roku 1990 – č. 416/1991 Zb.*, *Dohovoru MOP č. 130 o lekárskej starostlivosti a o nemocenských dávkach z roku 1969 – ratifikovaný v roku 1990 – č. 7/1990 Zb.*, *Dohovoru MOP č. 38 o povinnom invalidnom poistení osôb zamestnávaných v poľnohospodárskych podnikoch z roku 1933 – ratifikovaný – č. 469/1990 Zb.*, *Dohovoru MOP č. 39 o povinnom poistení vdov a sirôt po osobách zamestnávaných v priemyselných a obchodných podnikoch, v slobodných povolaniach, a po pracovníkoch pracujúcich na objednávku a po domácich služobníkoch z roku 1933 – ratifikovaný – č. 469/1990 Zb.*, *Dohovoru MOP č. 40 o povinnom poistení vdov a sirôt po osobách zamestnávaných v poľnohospodárskych podnikoch z roku 1933 – ratifikovaný – č. 469/1990 Zb.*),
- **najmä článok 39 ods. 2 – každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok** (systém sociálnej pomoci – *odporúčanie Rady č. 92/441/EHS o spoločných kritériách týkajúcich sa dostatočných zdrojov a sociálnej pomoci v systémoch sociálnej ochrany*, a *odporúčanie Rady č. 92/442/EHS o konvergencii cieľov a politiky sociálnej ochrany*).

Opatrenia, ktorými sa rieši problém chudoby, môžu mať preventívny charakter. Ide o realizáciu sociálnej politiky ako politiky preventívnej, s cieľom obmedziť alebo zmieriť chudobu alebo zabrániť príčinam jej vzniku. K riešeniu chudoby prispieva najmä napr. účinná politika zamestnanosti, vzdelávacia politika, bytová politika, zdravotná politika atď.

Opatrenia, ktorými sa riešia následky už reálne existujúcej chudoby, sú napr. **ustanovenie výšky minimálnej mzdy v danej spoločnosti** – na území bývalej ČSFR nariadením Vlády ČSFR č. 53/1992 Zb. o minimálnej mzde (*v súčasnosti je účinný zákon NR SR č. 90/1996 Z. z. o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov*) a **zavedenie inštitútu životného minima zákonom** – na území bývalej ČSFR zákonom č. 463/1991 Zb. o životnom minime (*neskôr zákon NR SR č. 125/1998 Z. z. o životnom minime a o ustanovení súm na účely štátnych sociálnych dávok v znení neskorších predpisov*, v súčasnosti platný zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov – účinný od 1. januára 2004 a od 1. júla 2006 v znení Opatrenia MPSVR SR č. 415/2006 Z.z o ustanovení súm životného minima).

Poznámka autorky: Najvyššie životné minimum je stanovené v Dánsku (1 129 EUR mesačne), v Luxemburgu (999 EUR mesačne), Belgicku (595 EUR) a najnižšie je na Slovensku (110 EUR), Lotyšsku (75 EUR), Litve (33 EUR) a Estónsku (32 EUR).⁶

⁶ Europaesische Kommission a Eurostat: Comparative Tables on Social Protection in the Central and Eastern European Countries.

C. Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení Opatrenia MPSVR SR č. 415/2006 Z. z. o ustanovení súm životného minima – účinné od 1. 7. 2006

Za relatívne najvhodnejšie riešenie existujúceho problému chudoby sa považuje zavedenie inštitútu životného minima.

Životné minimum je ustanovené ako spoločensky uznaná minimálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav jej hmotnej núdze (§ 1 zákona č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov). Ide vlastne o určenie prahu, resp. hranice biedy a chudoby. Znamená to, že osoby, ktoré nedosahujú zákonom stanovenú úroveň príjmov, sa považujú za chudobných.

Sumy životného minima (§ 2)

Životné minimum (suma alebo úhrn súm) fyzickej osoby alebo fyzických osôb, ktorých príjmy sa posudzujú spoločne, sa od 1. 7. 2006 podľa zákona č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v zmysle Opatrenia MPSVR SR č. 415/2006 Z. z. upravilo:

- zo sumy 4 730 Sk mesačne na sumu **4 980 Sk mesačne**, ak ide o jednu plnoletú fyzickú osobu,
- zo sumy 3 300 Sk mesačne na sumu **3 480 Sk mesačne**, ak ide o ďalšiu spoločne posudzovanú plnoletú fyzickú osobu,
- zo sumy 2 150 Sk mesačne na sumu **2 270 Sk mesačne**, ak ide o
- zaopatrené neplnoleté dieťa,
- nezaopatrené dieťa (t. j. najdlhšie do 25. roku veku – § 3 zákona č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov).

Príklad č. 1: Životné minimum päťčlennej rodiny s tromi nezaopatrenými deťmi (vo veku 2, 4 a 6 rokov, avšak vek v prípade životného minima nie je rozhodujúci) od 1. júla 2006 je vo výške 15 270 mesačne. V prípade, ak výška ich príjmov nedosahuje túto sumu, rodina sa nachádza v tzv. hmotnej núdzi:

otec – 4 980 Sk mesačne,

matka – 3 480 Sk mesačne,

jedno dieťa – 2 270 Sk mesačne,

tri deti – 2 270 Sk × 3 = 6 810 Sk mesačne,

Spolu: 4 980 + 3 480 + 6 810 = 15 270 Sk mesačne.

Poznámka autorky: Zákonom bolo životné minimum ustanovené najprv v Nemecku (1961), v Holandsku (1963) a Belgicku (1974). V ostatných krajinách sa inštitút životného minima začal zavádzať až v 90. rokoch minulého storočia. Niekde sociálne dávky do výšky životného minima vypláca štát, avšak niekde iba regióny (napr. Taliansko, Rakúsko, Španielsko, Nemecko atď.), resp. niekde kombinovane štát i regióny (napr. Holandsko, Belgicko, Dánsko a Fínsko).⁷

⁷ Právo a zamestnaní, č. 7 – 8/2005, s. 41.

Úprava súm životného minima (§ 5)

Sumy životného minima sa upravujú vždy k 1. júlu bežného kalendárneho roku.

Úprava súm životného minima sa vykoná tak, že sumy uvedené v § 2

- sa vynásobia koeficientom rastu čistých peňažných príjmov na osobu zisteným Štatistickým úradom SR, ak koeficient rastu čistých peňažných príjmov na osobu za obdobie 1.štvrtroka bežného kalendárneho roka v porovnaní s 1.štvrtrokom predchádzajúceho kalendárneho roka je nižší ako koeficient rastu životných nákladov nízkopříjmových domácností za rozhodujúce obdobie zistený Štatistickým úradom Slovenskej republiky, alebo
- sa vynásobia koeficientom rastu životných nákladov nízkopříjmových domácností zisteným Štatistickým úradom Slovenskej republiky, ak koeficient rastu životných nákladov nízkopříjmových domácností za rozhodujúce obdobie je nižší ako koeficient rastu čistých peňažných príjmov na osobu zistený Štatistickým úradom Slovenskej republiky za obdobie 1. štvrtroka bežného kalendárneho roka v porovnaní s 1. štvrtrokom predchádzajúceho kalendárneho roka.

Sumy životného minima sa zaokrúhľujú na desaťkoruny smerom nahor.

Za nízkopříjmové domácnosti sa považujú tie domácnosti, ktorých príjmy neprevyšujú hornú hranicu príjmu prvých 20 % všetkých domácností zoradených vzostupne podľa dosahovanej výšky čistého peňažného príjmu na osobu.

Rozhodujúcim obdobím, za ktoré sa zisťuje rast životných nákladov nízkopříjmových domácností, je obdobie **od apríla predchádzajúceho kalendárneho roka do apríla bežného kalendárneho roka**.

Upravené sumy životného minima ustanovuje Opatrenie, ktoré vydáva Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR podľa údajov Štatistického úradu SR a vyhlasuje jeho úplné znenie uverejnením v Zbierke zákonov SR.

Započítavanie príjmov (§ 3)

Na zistenie príjmu fyzickej osoby na účely určenia súm životného minima sa započítavajú u

- posudzovanej fyzickej osoby jej príjem a príjem jej manžela,
- rodičov s nezaopatreným dieťaťom príjmy týchto rodičov a príjem nezaopatreného dieťaťa žijúceho s nimi v domácnosti,
- rodičov, ktorí sú sami nezaopatrenými deťmi, ich príjmy a príjmy, ktoré na ne poberá iná fyzická osoba,
- nezaopatreného dieťaťa jeho príjem a príjem jeho rodičov, ak s ním žijú v domácnosti; ak toto dieťa žije v domácnosti len s jedným rodičom, s inou fyzickou osobou alebo samostatne, príjem dieťaťa, príjem rodiča a príjem, ktorý na dieťa poberá iná fyzická osoba,
- zaopatreného nepplnoletého dieťaťa jeho príjem.

Za príjem na účely určenia súm životného minima sa považujú (§ 4)

- príjmy fyzických osôb, ktoré sú predmetom dane z príjmu podľa osobitného predpisu (zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov) po odpočítaní
  1. poistného na povinné zdravotné poistenie,
  2. poistného na nemocenské poistenie, poistného na starobné poistenie, poistného na invalidné poistenie a poistného na poistenie v nezamestnanosti,
  3. preddavku na daň alebo dane z príjmov fyzických osôb,
  4. ďalších výdavkov vynaložených na dosiahnutie, zabezpečenie a udržanie príjmov fyzických osôb podľa osobitného predpisu,
- príjmy oslobodené od dane z príjmov fyzických osôb podľa osobitného predpisu (zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov) okrem prijatých náhrad škôd, náhrad nemajetkovej ujmy, plnenia z poistenia majetku a plnenia z poistenia zodpovednosti za škodu okrem platieb prijatých ako náhrada za stratu zdaniteľného príjmu,
- sumy vreckového pri zahraničných pracovných cestách do výšky 40 % nároku na stravné ustanovené osobitným predpisom (§ 13 a 14 zákona č. 283/2002 Z. z. o cestovných náhradách v znení neskorších predpisov),
- náhrady niektorých výdavkov zamestnancov do výšky ustanovenej osobitným predpisom (zákon č. 283/2002 Z. z. o cestovných náhradách v znení neskorších predpisov),
- ďalšie príjmy fyzických osôb podľa osobitných predpisov (napr. § 460 až 487 a § 628 až 630 Občianskeho zákonníka v znení neskorších predpisov) po odpočítaní dane z prevodu a prechodu nehnuteľností.

V prípade straty sa zohľadňuje len strata, ktorá vznikla v kalendárnom roku, za ktorý sa príjem zisťuje.

Za príjem sa nepovažujú:

- jednorázové štátne sociálne dávky poskytnuté podľa osobitných predpisov (napr. zákon č. 235/1998 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa, o príspevku rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovanne narodili dvojčatá a ktorým sa menia ďalšie zákony v znení zákona č. 4/2003 Z. z., zákon č. 238/1998 Z. z. o príspevku na pohreb v znení zákona č. 4/2003 Z. z., § 11 ods. 1 písm.a) zákona č. 265/1998 Z. z. o pestúnskej starostlivosti a o príspevkoch pestúnskej starostlivosti v znení zákona č. 4/2003 Z. z., § 2 ods. 3 zákona č. 280/2002 Z. z. o rodičovskom príspevku v znení zákona č. 643/2002 Z. z.),
- peňažné príspevky občanov s ťažkým zdravotným postihnutím na kompenzáciu sociálnych dôsledkov ich ťažkého zdravotného postihnutia okrem príspevku za opatrovanie,
- zvýšenie dôchodku pre bezvládnosť,
- jednorázová dávka v hmotnej núdzi podľa § 15 zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- štipendiá,
- príspevok na stravu podľa § 64 ods. 1 písm. b) zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov,

- resocializačný príspevok podľa § 70 zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Tabuľka č. 1

Sumy životného minima (zákon č. 601/2003 Z.z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení Opatrenia MPSVR SR č. 415/2006 Z. z. – od 1. 7. 2006)		
subjekty	od 1. 7. 2005 do 30. 6. 2006	od 1. 7. 2006 do 30. 6. 2007
jedna plnoletá fyzická osoba	4 730 Sk mesačne	4 980 Sk mesačne (+ 250 Sk mesačne)
ďalšia spoločne posudzovaná plnoletá fyzická osoba	3 300 Sk mesačne	3 480 Sk mesačne (+ 180 Sk mesačne)
1. zaopatrené nepplnoleté dieťa 2. nezaopatrené dieťa	2 150 Sk mesačne	2 270 Sk mesačne (+ 120 Sk mesačne)

D. Dávky, výška ktorých je naviazaná na životné minimum

Životné minimum predstavuje základ najmä pre záchranú sociálnu sieť – t. j. od 1. júla 1998 pre systém sociálnej pomoci, ktorý je upravený zákonom NR SR č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov a od 1. januára 2004 aj zákonom č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Od výšky životného minima sa odvodzuje:

- **výška dávok sociálnej pomoci** – podľa zákona NR SR č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov – napr. kompenzačné príspevky, príspevky na diétu, hygienu, opotrebovanie šatstva, na prevádzku auta alebo na starostlivosť o špeciálneho psa, príspevok na zaobstaranie pomôcky, príspevok za opatrovanie atď.,
- **určovanie hmotnej núdze a poskytovanie dávok a príspevkov** – podľa zákona č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov a v znení nariadenia Vlády SR č. 486/2006 Z.z., ktorým sa upravujú sumy dávky v hmotnej núdzi, príspevku na zdravotnú starostlivosť, aktivačného príspevku, príspevku na bývanie a ochranného príspevku,
- **výška predčasného starobného dôchodku** – podľa zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

1. Dávky sociálnej pomoci

Dávka sociálnej pomoci sa poskytuje občanovi, ktorý je v hmotnej núdzi, na zabezpečenie základných životných podmienok, t. j. **na jedno teplé jedlo denne, na nevyhnutné ošatenie a prístrešie**. Dávka sociálnej pomoci sa poskytuje aj dieťaťu, ktorému sa poskytuje starostlivosť v detskom domove, ak nie je nezaopatrené dieťa a je v hmotnej núdzi. Ak možno hmotnú núdzu zmierniť alebo prekonať poskytnutím sociálnej služby, dávka sociálnej pomoci sa neposkytuje.

Dávku sociálnej pomoci možno poskytovať vo forme:

- peňažnej alebo
- vecnej dávky.

Vo forme vecnej dávky sa poskytuje, ak nemožno zabezpečiť použitie peňažnej dávky na účel, na ktorý sa peňažná dávka poskytuje a v prospech všetkých spoločne posudzovaných osôb.

Príjem občana na účely poskytnutia sociálnej pomoci sa zisťuje v kalendárnom mesiaci, v ktorom bola podaná žiadosť o sociálnu pomoc a prihliada sa na priemerný mesačný príjem za posledných 12 kalendárnych mesiacov pred podaním žiadosti o sociálnu pomoc. Príjem sa vypočíta zo súčtu príjmu občana a príjmov osôb, ktorých príjmy sa posudzujú spoločne, a to tak, že tento súčet sa vydolí počtom osôb, ktorých príjmy sa posudzujú spoločne.

Príjem občana sa skúma pri poskytovaní všetkých peňažných príspevkoch na kompenzáciu.

1.1 Peňažný príspevok na osobnú asistenciu (§ 58)

Občanovi s ťažkým zdravotným postihnutím, ktorý je podľa posudku vydaného podľa § 57 ods. 1 a 2 odkázaný na osobnú asistenciu, **možno poskytovať** peňažný príspevok na osobnú asistenciu.

Osobnou asistenciou sa podporuje nezávislosť občana s ťažkým zdravotným postihnutím, jeho pracovné, vzdelávacie, rodinné a občianske aktivity, ktoré smerujú k jeho spoločenskej integrácii.

Peňažný príspevok na osobnú asistenciu možno poskytovať najskôr od 6. rokov veku dieťaťa do 65. rokov veku občana.

Peňažný príspevok na osobnú asistenciu **nemožno poskytovať**, ak osobnú asistenciu občanovi s ťažkým zdravotným postihnutím **vykonáva**

- manžel,
- manželka,
- rodičia alebo
- občan, ktorý prevzal dieťa do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe rozhodnutia príslušného orgánu, alebo
- fyzická osoba, ktorú súd ustanovil za opatrovníka občana s ťažkým zdravotným postihnutím,
- deti,
- starí rodičia,
- vnuci,

- **súrodenci,**
- **nevesta,**
- **zať,**

ak ďalej nie je ustanovené inak.

Občan, ktorý vykonáva osobnú asistenciu (t. j. osobný asistent) musí mať 18 rokov veku a spôsobilosť na právne úkony. Osobný asistent môže vykonávať osobnú asistenciu najviac 10 hodín denne. To neplatí, ak sa osobná asistencia vykonáva v čase, keď sa občan s ťažkým zdravotným postihnutím zdržiava mimo svojho trvalého pobytu alebo prechodného pobytu.

V prípade, ak príjem občana s ťažkým zdravotným postihnutím je vyšší ako trojnásobok sumy životného minima pre plnoletú fyzickú osobu, t. j. **ak je vyšší ako 14 940 Sk** (výpočet: $4\,980\text{ Sk} \times 3 = 14\,940\text{ Sk}$), od príjmu občana s ťažkým zdravotným postihnutím sa odpočíta suma trojnásobku sumy životného minima pre plnoletú fyzickú osobu. Ak je tento rozdiel menší ako rozsah osobnej asistencie určenej v slovenských korunách, **výška peňažného príspevku na osobnú asistenciu sa rovná rozdielu týchto dvoch súm.**

Ak rozdiel medzi príjmom občana s ťažkým zdravotným postihnutím a trojnásobkom sumy životného minima pre plnoletú fyzickú osobu je väčší ako rozsah osobnej asistencie určenej v slovenských korunách, **nárok na peňažný príspevok na osobnú asistenciu nevznikne.**

1.2 Peňažný príspevok na kompenzáciu zvýšených výdavkov (§ 64)

Občanovi s ťažkým zdravotným postihnutím, ktorý je podľa posudku vydaného podľa § 57 ods. 1 a 2 odkázaný na kompenzáciu zvýšených výdavkov, **možno poskytnúť** peňažný príspevok na zvýšené výdavky

- **na diétne stravovanie,**
- **súvisiace:**
  - 1. s hygienou alebo s opotrebovaním šatstva, bielizne, obuvi a bytového zariadenia,**
  - 2. so zabezpečením prevádzky osobného motorového vozidla,**
  - 3. so starostlivosťou o psa so špeciálnym výcvikom.**

Peňažný príspevok na zvýšené výdavky sa však neposkytuje, ak príjem občana s ťažkým zdravotným postihnutím presiahol dvojnásobok sumy životného minima pre plnoletú fyzickú osobu, t. j. ak je od 1. júla 2006 vyšší ako 9 960 Sk mesačne ($4\,980\text{ Sk} \times 2 = 9\,960\text{ Sk}$).

1.3 Peňažný príspevok za opatrovanie (§ 64a)

Fyzickej osobe, ktorá opatruje občana s ťažkým zdravotným postihnutím staršieho ako šesť rokov odkázaného podľa posudku vydaného podľa § 57 ods. 1 a 2 na celodenné, osobné a riadne opatrovanie, možno poskytnúť peňažný príspevok za opatrovanie.

Opatrovanie občana s ťažkým zdravotným postihnutím fyzickou osobou sa vykonáva najmä na účely zabezpečenia pomoci pri nevyhnutných životných úkonoch uvedených v prílohe č. 1.

Peňažný príspevok za opatrovanie **nemožno poskytnúť**, ak občanovi s ťažkým zdravotným postihnutím sa **poskytuje peňažný príspevok na osobnú asistenciu alebo ak sa mu starostlivosť zabezpečuje opatrovateľskou službou.**

Na účely poskytnutia peňažného príspevku za opatrovanie sa **za fyzickú osobu považuje:**

- manžel,
- manželka,
- rodič alebo občan, ktorý prevzal dieťa do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe rozhodnutia príslušného orgánu, alebo
- fyzická osoba, ktorú súd ustanovil za opatrovníka občana s ťažkým zdravotným postihnutím,
- dieťa,
- starý rodič,
- vnuk,
- vnučka,
- súrodenec,
- nevesta,
- zať,
- svokor,
- svokra.

Za nevestu sa považuje aj ovdovená žena po synovi svokry (svokra) a za zaťa sa považuje aj ovdovený muž po dcére svokry (svokra).

Fyzická osoba, ktorá vykonáva opatrovanie, musí:

- byť plnoletá,
- mať spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu a
- byť schopná vykonávať opatrovanie.

Ak príjem občana s ťažkým zdravotným postihnutím je vyšší ako 1,2-násobok sumy životného minima pre plnoletú fyzickú osobu (t. j. je vyšší ako 5 976 Sk), peňažný príspevok za opatrovanie **sa kráti o sumu** prevyšujúcu tento príjem.

Ak je občanom s ťažkým zdravotným postihnutím **nezaopatrené dieťa** (t. j. najdlhšie do dovŕšenia 25. roku veku – § 3 zákona č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov), peňažný príspevok za opatrovanie **sa kráti** o sumu, ktorou príjem občana s ťažkým zdravotným postihnutím prevyšuje 3-násobok životného minima pre plnoletú fyzickú osobu, t. j. **o sumu 14 940 Sk** ($4\,980\text{ Sk} \times 3 = 14\,940\text{ Sk}$).

2. Posudzovanie hmotnej núdze a poskytovanie dávok a príspevkov podľa zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Hmotná núdza je stav, keď príjem občana nedosahuje životné minimum ustanovené osobitným predpisom – t. j. zákonom č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení Opatrenia MPSVR SR č. 415/2006 Z. z., t. j. ak príjem od 1. 7. 2006 nedosahuje:

- **4 980 Sk mesačne**, ak ide o jednu plnoletú fyzickú osobu,
- **3 480 Sk mesačne**, ak ide o ďalšiu spoločne posudzovanú plnoletú fyzickú osobu,
- **2 270 Sk mesačne**, ak ide o:
  1. zaopatrené neplnoleté dieťa,
  2. nezaopatrené dieťa (*najdlhšie do 25. roku veku – § 3 zákona č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z.*),
  3. a občan a fyzické osoby, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením.

Občan však nie je v hmotnej núdzi, ani fyzické osoby, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, ak ich príjem nedosahuje životné minimum, ak si svojím majetkom môžu zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť si v hmotnej núdzi.

Za majetok sa považujú hnutelné veci a nehnuteľné veci a ak to ich povaha pripúšťa, práva alebo iné majetkové hodnoty. Hmotnú núdzu si má občan riešiť:

- užívaním vlastného majetku,
- správou vlastného majetku,
- predajom vlastného majetku alebo
- prenájmom vlastného majetku.

Od občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, **nemožno požadovať predaj alebo prenájom:**

- nehnuteľnosti, ktorú užívajú na primerané trvalé bývanie, pričom u občana a fyzickej osoby, ktorá sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzuje, sa na primeranosť nehnuteľnosti užívanej na trvalé bývanie neprihliada, ak občan a fyzická osoba, ktorá sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzuje, dovŕšili dôchodkový vek,
- poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy, ktorú užívajú pre svoju potrebu,
- hnutelnej veci, ktorá tvorí nevyhnutné vybavenie domácnosti alebo na ktorú sa poskytla jednorazová dávka v hmotnej núdzi alebo peňažný príspevok na kompenzáciu sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia,
- **osobného motorového vozidla**, ktorého sú držiteľom alebo vlastníkom a
- využívajú ho na individuálnu prepravu z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia alebo
- **jeho hodnota podľa znaleckého posudku nie je vyššia ako 35-násobok** sumy životného minima pre plnoletú fyzickú osobu, t. j. **174 300 Sk** (od 1. 7. 2006 bola zvýšená zo sumy 165 550 Sk) alebo
- hnutelnej veci, ak by bol v rozpore s dobrými mravmi.

Uplatnenie zákonných nárokov

Ak si občan v hmotnej núdzi a fyzické osoby, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, **neuplatnia svoje zákonné nároky**, ktorými si môžu zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť si v hmotnej núdzi, **nepovažujú sa za občanov v hmotnej núdzi**.

Zákonnými nárokmi, ktorých uplatnením si možno zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť si v hmotnej núdzi, sú **výživné, nemocenské dávky** podľa zákona č. 462/2003 Z. z. o náhrade príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, **dôchodkové dávky** podľa zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, **nároky z pracovnoprávných vzťahov** podľa Zákonníka práce, **dávky výsluhového zabezpečenia** podľa zákona č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a **opakované štátne sociálne dávky okrem prídavku na dieťa**.

2.1 Dávky a príspevky v hmotnej núdzi

2.1.1 Dávka v hmotnej núdzi (§ 10)

Dávka v hmotnej núdzi patrí občanovi, ktorý je v hmotnej núdzi a fyzickým osobám, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, **na zabezpečenie základných životných podmienok**. Na tento účel slúžia aj príjmy uvedené v § 5 ods. 4 písm. a) až e) zákona č. 599/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov.

Dávka v hmotnej núdzi od 1.septembra 2006 sa upravila:

- a) pre jednotlivca** zo sumy 1 560 Sk mesačne **na sumu 1 640 Sk mesačne,**
- b) pre jednotlivca s dieťaťom alebo najviac so štyrmi deťmi** zo sumy 2 500 Sk mesačne **na sumu 2 630 Sk mesačne,**
- c) pre dvojicu bez detí** zo sumy 2 710 Sk mesačne **na sumu 2 850 Sk mesačne,**
- d) pre dvojicu s dieťaťom alebo najviac so štyrmi deťmi** zo sumy 3 700 Sk mesačne **na sumu 3 890 Sk mesačne,**
- e) pre jednotlivca s viac ako štyrmi deťmi** zo sumy 3 710 Sk mesačne **na sumu 3 900 Sk mesačne,**
- f) pre dvojicu s viac ako štyrmi deťmi** zo sumy 4 950 Sk mesačne **na sumu 5 210 Sk mesačne.**

Príklad č. 2: Otec štvorčlennej rodiny s dvomi deťmi vo veku 5 a 7 rokov je nezamestnaný a odkázaný na sociálne dávky. Vzhľadom na to, že spĺňa zákonom stanovené podmienky, vznikol jemu i jeho manželke od 1. 9. 2006 nárok na dávku v hmotnej núdzi vo výške 3 890 Sk mesačne. Zároveň má nárok na príspevok na bývanie v sume 2 300 Sk mesačne a v prípade výkonu menších obecných služieb má nárok aj na aktivačný príspevok v sume 1 900 Sk mesačne, t. j. cca 8 090 Sk mesačne.

(Porovnaj s príkladom č. 1 – rozdiel medzi sumou životného minima a dávok poskytovaných v hmotnej núdzi je až 4 910 Sk mesačne. Výška životného minima 4-člennej rodiny je 13 000 Sk mesačne.

Výpočet: 13 000 Sk – 8 090 Sk = 4 910 Sk).

Dávka sa zvyšuje o 350 Sk mesačne, ak je jednotlivec alebo fyzická osoba, ktorá sa s občanom spoločne posudzuje na účely posudzovania hmotnej núdze, tehotná žena. Táto dávka patrí tehotnej žene od začiatku štvrtého mesiaca tehotenstva za splnenia podmienky, že preukáže svoje tehotenstvo tehotenským preukazom a počas tehotenstva pravidelne navštevuje tehotenskú poradňu.

Dávka sa zvyšuje o 350 Sk mesačne aj v prípade, ak je jednotlivец alebo fyzická osoba, ktorá sa s občanom spoločne posudzuje na účely posudzovania hmotnej núdze rodičom dieťaťa do jedného roku veku.

2.1.2 Príspevok na zdravotnú starostlivosť (§ 11)

Príspevok na zdravotnú starostlivosť patrí občanovi v hmotnej núdzi a každej fyzickej osobe, ktorá sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzuje, na výdavky spojené s úhradou za služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti, ak splnili podmienky nároku na dávku. **Príspevok na zdravotnú starostlivosť je vo výške 60 Sk mesačne.**

2.1.3 Aktivačný príspevok (§ 12)

Aktivačný príspevok patrí občanovi v hmotnej núdzi a každej fyzickej osobe, ktorá sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzuje, **na podporu získania, udržania alebo zvýšenia vedomostí, odborných zručností alebo pracovných návykov na účely pracovného uplatnenia počas pomoci v hmotnej núdzi**, ak splnili podmienky nároku na dávku, ak tento zákon neustanovuje inak.

Aktivačný príspevok sa **od 1. septembra 2006** upravil zo sumy 1 700 Sk mesačne na sumu **1 900 Sk mesačne**.

Občan v hmotnej núdzi, ktorý je zamestnaný, ako aj občan v hmotnej núdzi, ktorý je v evidencii uchádzačov o zamestnanie, má nárok na aktivačný príspevok, ak:

a) si zvyšuje kvalifikáciu formou štúdia popri zamestnaní, kombinovaného štúdia štúdia jednotlivých vyučovacích predmetov alebo formou externého štúdia. To však neplatí, ak občan už získal vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa.

b) sa zúčastňuje na vzdelávaní a príprave pre trh práce uskutočňovaných v rámci projektov schválených Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny alebo úradom práce, sociálnych vecí a rodiny podľa § 3 až 5 zákona č. 453/2003 Z. z. o orgánoch štátnej správy v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov alebo

c) sa zúčastňuje na vykonávaní menších obecných služieb alebo dobrovoľníckych prác uskutočňovaných na základe dohody s úradom práce, sociálnych vecí a rodiny alebo obcou.

Nárok na aktivačný príspevok zaniká, ak:

a) občan v hmotnej núdzi je vyradený z evidencie uchádzačov o zamestnanie pre nespoluprácu,

b) úrad práce, sociálnych vecí a rodiny alebo obec zistí, že občan v hmotnej núdzi nevykonáva aktivity, ktoré sú podmienkou na vznik nároku na aktivačný príspevok.

Občanovi v hmotnej núdzi **opätovne vznikne nárok na aktivačný príspevok** po splnení zákonom stanovených podmienok **najskôr po uplynutí 12 mesiacov od zániku jeho nároku.**

Aktivačný príspevok vo výške 1 900 Sk mesačne patrí najviac šesť mesiacov dlhodobo nezamestnanej osobe,

a) ktorá sa zamestná a pred nástupom do zamestnania mala zabezpečené základné životné podmienky a poskytnutú pomoc v hmotnej núdzi a jej príjem zo závislej činnosti

je najmenej na úrovni minimálnej mzdy (t. j. do 30. 9. 2006 vo výške 6 900 Sk a od 1. 10. 2006 vo výške 7 600 Sk), najviac však na úrovni trojnásobku minimálnej mzdy (t. j. do 30. 9. 2006 najviac vo výške 20 700 Sk a od 1. 10. 2006 vo výške 22 800 Sk) alebo b) ktorá začne vykonávať samostatne zárobkovú činnosť podľa zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov a pred začatím tejto činnosti mala zabezpečené základné životné podmienky a poskytnutú pomoc v hmotnej núdzi.

2.1.4 Príspevok na bývanie (§ 13)

Príspevok na bývanie patrí občanovi v hmotnej núdzi a fyzickým osobám, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, **na úhradu nákladov spojených s bývaním na pomoc v hmotnej núdzi**, ak splnili podmienky nároku na dávku.

Príspevok na bývanie od 1. septembra 2006 sa upravil:

- a) zo sumy 1 360 Sk mesačne na sumu 1 460 Sk mesačne, ak ide o jedného občana v hmotnej núdzi,
- b) zo sumy 2 150 Sk mesačne na sumu 2 300 Sk mesačne, ak ide o občana v hmotnej núdzi a fyzické osoby, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi posudzujú spoločne.

Občan v hmotnej núdzi a fyzické osoby, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi posudzujú spoločne, majú nárok na príspevok na bývanie, ak občan v hmotnej núdzi alebo niektorá z fyzických osôb, ktorá sa s občanom v hmotnej núdzi posudzuje spoločne podľa § 4:

a) je vlastníkom bytu, vlastníkom rodinného domu, nájomcom bytu alebo nájomcom rodinného domu alebo nájomcom obytnej miestnosti v zariadení určenom na trvalé bývanie podľa § 717 Občianskeho zákonníka a

b) uhrádza náklady spojené s bývaním a predloží doklad o zaplatení týchto nákladov za predchádzajúcich šesť po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov alebo preukáže uznanie dlhu a dohodu o splátkach v prípade, že má nedoplatky spojené s úhradou nákladov spojených s bývaním.

Príspevok na bývanie patrí **iba jednému občanovi** v hmotnej núdzi a fyzickým osobám, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi posudzujú spoločne, **a patrí len na jednu adresu**.

Podmienky nároku na príspevok na bývanie sa **prehodnocujú raz za šesť po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov**.

Nárok na príspevok na bývanie **zaniká, ak úrad alebo obec zistí, že občan v hmotnej núdzi nespláca uznaný dlh**.

2.1.5 Ochranný príspevok (§ 14)

Ochranný príspevok patrí občanovi v hmotnej núdzi a každej fyzickej osobe, ktorá sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzuje, ak si z dôvodov uvedených v § 7 (t. j. napr. dosiahol vek potrebný na starobný dôchodok atď.) nemôžu zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť si v hmotnej núdzi a splnili podmienky na vznik nároku na dávku.

Ochranný príspevok od 1. septembra 2006 sa upravil zo sumy 1 700 Sk mesačne na sumu 1 900 Sk mesačne.

Ochranný príspevok **nepatrí občanovi v hmotnej núdzi alebo fyzickým osobám, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, ak im patrí aktivačný príspevok podľa § 12.**

2.1.6 Jednorazová dávka v hmotnej núdzi (§ 15)

Občanovi, ktorý je v hmotnej núdzi a fyzickým osobám, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, ktorým sa vypláca dávka a príspevky najmä na úhradu mimoriadnych výdavkov na nevyhnutné ošatenie, základné vybavenie domácností, zakúpenie školských potrieb pre nezaopatrované dieťa a na mimoriadne liečebné náklady, **možno poskytnúť jednorazovú dávku** v hmotnej núdzi.

Túto jednorazovú dávku v hmotnej núdzi **od 1. 7. 2006 možno poskytnúť** do výšky skutočne preukázaných nákladov, najviac však **do výšky** trojnásobku životného minima, t. j. do sumy **14 940 Sk** (od 1. 7. 2006 bola táto suma zvýšená zo sumy 14 190 Sk).

Výpočet: životné minimum pre plnoletú fyzickú osobu do 30. 6. 2004 – 4 580 Sk mesačne

$$4\,580 \times 3 = 13\,740$$

životné minimum pre plnoletú fyzickú osobu od 1. 7. 2005 – 4 730 Sk mesačne

$$4\,730 \times 3 = 14\,190$$

životné minimum pre plnoletú fyzickú osobu od 1. 7. 2006 – 4 980 Sk mesačne

$$4\,980 \times 3 = 14\,940$$

Poskytovanie dávky a príspevkov a poskytovanie jednorazovej dávky v hmotnej núdzi sa navzájom nevylučujú.

Tabuľka č. 2

Sumy dávok v hmotnej núdzi (zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení nariadenia Vlády SR č. 486/2006 Z. z. – od 1. 9. 2006)		
subjekty	od 1.9.2005 do 31.8.2006	od 1. 9. 2006 do 31. 8. 2007
jednotlivec	1 560 Sk mesačne	1 640 Sk mesačne (+ 80 Sk mesačne)
jednotlivec s dieťaťom alebo najviac so štyrmi deťmi	2 500 Sk mesačne	2 630 Sk mesačne (+ 130 Sk mesačne)
dvojica bez detí	2 710 Sk mesačne	2 850 Sk mesačne (+ 140 Sk mesačne)
dvojica s dieťaťom alebo najviac so štyrmi deťmi	3 700 Sk mesačne	3 890 Sk mesačne (+ 190 Sk mesačne)

Pokračovanie tabuľky č. 2

jednotlivec s viac ako štyrmi deťmi	3 710 Sk mesačne	3 900 Sk mesačne (+ 190 Sk mesačne)
dvojica s viac ako štyrmi deťmi	4 950 Sk mesačne	5 210 Sk mesačne (+ 260 Sk mesačne)

Tabuľka č. 3

Sumy príspevkov v hmotnej núdzi (zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení nariadenia Vlády SR č. 486/2006 Z. z., ktorým sa upravujú sumy dávky v hmotnej núdzi, príspevku na zdravotnú starostlivosť, aktivačného príspevku, príspevku na bývanie a ochranného príspevku – od 1. 9. 2006)		
Príspevok na zdravotnú starostlivosť	od 1. 9. 2005 do 31. 8. 2006 50 Sk mesačne	od 1. 9. 2006 do 31. 8. 2007 60 Sk mesačne (+ 10 Sk mesačne)
Aktivačný príspevok	1 700 Sk mesačne	1 900 Sk mesačne (+ 200 Sk mesačne)
Ochranný príspevok	1 700 Sk mesačne	1 900 Sk mesačne (+ 200 Sk mesačne)
Príspevok na bývanie pre jednotlivca	1 360 Sk mesačne	1 460 Sk mesačne (+ 100 Sk mesačne)
Príspevok na bývanie pre občana v hmotnej núdzi a fyzické osoby, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú	2 150 Sk mesačne	2 300 Sk mesačne (+ 150 Sk mesačne)

3. Výška predčasného starobného dôchodku

Nárok na predčasný starobný dôchodok má poistenec, ak:

- bol dôchodkovo poistený najmenej 10 rokov a
- suma predčasného starobného dôchodku ku dňu, od ktorého požiadal o jeho priznanie, je vyššia ako 1,2-násobok sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu podľa § 2 písm. a) zákona č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, t. j. je vyššia ako 5 976 Sk (životné minimum pre plnoletú fyzickú osobu od 1. 7. 2006 je 4 980 Sk mesačne, výpočet: $4\,980\text{ Sk} \times 1,2 = 5\,976$), t. j. predčasný starobný dôchodok od 1. 7. 2006 musí byť najmenej (t. j. aspoň) vo výške 5 977 Sk mesačne.

Z uvedeného vyplýva, že **nárok na predčasný starobný dôchodok nie je podmienený vekovou hranicou**, ale iba **výškou predčasného starobného dôchodku**, ktorá sa od 1. 7. 2006 zvýšila zo sumy 5 677 Sk mesačne na sumu najmenej 5 977 Sk mesačne.

Suma predčasného starobného dôchodku sa určí ako súčin:

- **priemerného osobného mzdového bodu** – (POMB),
- **obdobia dôchodkového poistenia** získaného ku dňu vzniku nároku na výplatu predčasného starobného dôchodku a
- **aktuálnej dôchodkovej hodnoty** **znížený o 0,5% za každých začatých 30 dní od vzniku nároku na výplatu predčasného starobného dôchodku do dovŕšenia dôchodkového veku.**

***Príklad č. 3:** Poistenec v júli 2006 dovŕšil 59 rokov veku, t. j. 3 roky pred ustanoveným dôchodkovým vekom. Bol poistený celkovo 41 rokov. Priemerný osobný mzdový bod má v hodnote 1, pretože v rozhodujúcom období platil poistné na dôchodkové poistenie vo výške priemernej mzdy v hospodárstve Slovenskej republiky. Predčasný starobný dôchodok mu vypočítali v sume 8801,88 Sk (t. j. pred znížením – zaokrúhlene 8802 Sk mesačne). Vzhľadom na to, že suma predčasného starobného dôchodku (t. j. po znížení) je vyššia ako 1,2-násobok sumy životného minima pre plnoletú fyzickú osobu (t. j. ako 5 977 Sk mesačne), predčasný starobný dôchodok t. j. (po znížení) možno priznať a vyplácať v sume 7174 Sk mesačne.*

Výpočet: počet rokov dôchodkového poistenia x POMB x dôchodková hodnota v roku 2006

$$41 \times 1 \times 214,68 \text{ Sk} = 8801,88 \text{ Sk}$$

Táto suma sa zníži o 0,5% za každých začatých 30 dní od vzniku nároku na výplatu predčasného starobného dôchodku do stanoveného dôchodkového veku, t. j. o 3 roky, t. j. o 37 mesiacov, t. j. $(3 \times 12) + 1 \text{ mesiac} = 36 + 1 = 37$

$$37 \times 0,5 \% = 0,185$$

$$8801,88 - (0,185 \times 8801,88) = 8801,88 - 1628,3478 = 7173,22 \text{ t. j. zaokrúhlene } 7174 \text{ Sk.}$$

Výkon zárobkovej činnosti na vznik nároku na predčasný starobný dôchodok **nemá vplyv**. Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov upravuje aj režim určovania sumy predčasného starobného dôchodku (resp. jeho zvýšenia) z dôvodu výkonu zárobkovej činnosti popri poberaní predčasného starobného dôchodku.

V prípade, **ak poistenec bol dôchodkovo poistený počas poberania predčasného starobného dôchodku alebo jeho časti**, suma predčasného starobného dôchodku odo dňa nasledujúceho po zániku dôchodkového poistenia sa určí tak, že k sume predčasného starobného dôchodku vyplácaného ku dňu zániku dôchodkového poistenia sa pripočíta suma určená ako súčin súčtu jednej polovice osobných mzdových bodov získaných za obdobie dôchodkového poistenia počas poberania predčasného starobného dôchodku alebo jeho časti a aktuálnej dôchodkovej hodnoty platnej ku dňu nasledujúceho po zániku dôchodkového poistenia.

Ak poistenec bol dôchodkovo poistený bez poberania predčasného starobného dôchodku alebo jeho časti v období nasledujúcom po období, v ktorom poberal predčasný starobný dôchodok alebo jeho časť, suma predčasného starobného dôchod-

ku odo dňa nasledujúceho po zániku dôchodkového poistenia sa určí tak, že k sume predčasného starobného dôchodku vyplácaného ku dňu zastavenia výplaty predčasného starobného dôchodku sa pripočíta suma určená ako súčin súčtu jednej polovice osobných mzdových bodov získaných za obdobie dôchodkového poistenia počas poberania predčasného starobného dôchodku alebo jeho časti a aktuálnej dôchodkovej hodnoty a suma určená ako súčin súčtu osobných mzdových bodov získaných za obdobie dôchodkového poistenia bez poberania predčasného starobného dôchodku alebo jeho časti a aktuálnej dôchodkovej hodnoty.

Ak sa predčasný starobný dôchodok ku dňu zastavenia jeho výplaty alebo ku dňu zániku dôchodkového poistenia získaného počas poberania predčasného starobného dôchodku vyplácal v sume jednej polovice z dôvodu jeho súbehu s vdovským dôchodkom alebo vdoveckým dôchodkom, pri určení sumy predčasného starobného dôchodku sa prihliada na sumu predčasného starobného dôchodku, ktorá by poistencovi patrila bez jeho zníženia z tohto dôvodu.

Všeobecný vymeriavací základ na určenie osobného mzdového bodu za posledný rok dôchodkového poistenia po vzniku nároku na predčasný starobný dôchodok je všeobecný vymeriavací základ ustanovený na kalendárny rok, ktorý dva roky predchádza kalendárnemu roku, za ktorý sa zisťuje osobný mzdový bod.

Sociálna poisťovňa určí sumu predčasného starobného dôchodku za kalendárny rok iba raz.

Na základe uvedeného treba zdôrazniť, že ustanovenie minimálnej výšky predčasného starobného dôchodku v sume 1,2-násobku životného minima pre plnoletú fyzickú osobu neumožňuje odchod do tohto dôchodku extrémne mladým poistencom.

Poistenec, ktorému sa vypláca predčasný starobný dôchodok, nemá nárok na starobný dôchodok.

Predčasný starobný dôchodok po dovŕšení dôchodkového veku sa považuje za starobný dôchodok.

Poznámka autorky:

Od 1. augusta 2006 v prípade predčasného starobného dôchodku došlo k podstatným zmenám, a to najmä, že

- *nárok na predčasný starobný dôchodok od 1. augusta 2006 vzniká najskôr odo dňa podania žiadosti o predčasný starobný dôchodok, pričom žiadosť o predčasný starobný dôchodok môže poistenec podať v kalendárnom roku najviac dvakrát,*
- *došlo k vypusteniu ustanovenia § 68 ods. 8 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, v zmysle ktorého suma predčasného starobného dôchodku sa neznižovala za dvojnásobok obdobia, počas ktorého by mal poistenec nárok na výplatu dávky v nezamestnanosti.*

ZÁVER

Treba zdôrazniť, že **zákon o životnom minime** v Slovenskej republike **sám osebe nezakladá nárok na žiadnu dávku**. Slúži iba ako **základné kritérium na určovanie**

poberateľov dávok sociálnej pomoci, ako aj dávok pomoci v hmotnej núdzi, ktoré sa od 1. 9. 2006 zvýšili opätovne iba v nepatrnej miere (§ 10 zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov – pozri tabuľku č. 2 a 3 a porovnaj s tabuľkou č. 1).

Vzhľadom na uvedené **by sa mala prehodnotiť výška dávok pomoci v hmotnej núdzi** podľa § 10 zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov. **Ich výška by mala byť v súlade s požiadavkami Európskeho spoločenstva a so zákonom č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, resp. ich najnižšia výška by mala dosahovať aspoň úroveň tzv. existenčného minima, ktoré by malo byť vo výške 50% životného minima (t. j. pre plnoletú fyzickú osobu od 1. 7. 2006 výška dávky pomoci v hmotnej núdzi by mala byť najmenej v sume 2 490 Sk mesačne – t. j. v prípade, ak je v hmotnej núdzi zo subjektívnych dôvodov, napr. nespôsobuje s úradom práce atď.) a pre každé nezaopatrené dieťa by mala byť vo výške 2 270 Sk mesačne (z dôvodu, že *každé nezaopatrené dieťa je v hmotnej núdzi z objektívnych dôvodov – t. j. nezaopatrené dieťa si nevyberá rodinu a nie je schopné sa samo o seba postarať*).**

Zdá sa, akoby sa zabúdalo, že dávky pomoci v hmotnej núdzi majú zabezpečiť **jednotlivcom a ich spoločne posudzovaným subjektom, najmä nezaopatreným deťom, životnú úroveň so zachovaním ľudskej dôstojnosti, nehovoriac už o zachovaní samotného základného práva na život** (t. j. holého fyzického prežitia aj tým jedincom, ktorí nevyvíjajú aktivitu pri odstraňovaní svojej hmotnej núdze či už z objektívnych dôvodov – napr. vek, nepriaznivý zdravotný stav, alebo zo subjektívnych dôvodov – napr. skončenie pracovného pomeru na dobu určitú, nespôsobuje s úradom práce, sociálnych vecí a rodiny atď., definovanie a rozlišovanie ktorých bolo k 1. 1. 2004 zrušené).

Nikto z nás si nevybral krajinu ani rodinu, v ktorej sa narodil. Vzhľadom na to **základným predpokladom na odstránenie chudoby** v jednotlivých krajinách sveta, Slovensko nevynímajúc, **je fungujúca ekonomika, hospodárska politika a rast** (prosperita), ktoré sú silne prepojené s fungujúcou sociálnou politikou, založenou najmä na princípe solidarity a sociálnej spravodlivosti, ktorej jednou z hlavných funkcií je nielen ochranná, ale aj redistribučná funkcia.

Ľudská spoločnosť dospela k záveru, že je nevyhnutné zmierňovať sociálne nerovnosti, avšak správnu mieru prerozdelenia (t. j. redistribúcie) nám nemôžu kvantitatívne určovať žiadne ekonomické teórie, pretože ide jednoznačne o otázky politického rozhodovania (resp. politickej voľby).

Vzhľadom na skutočnú výšku sociálnych dávok poskytovaných občanom Slovenska, ktorí sa ocitli v hmotnej núdzi (*napr. pre jednotlivca cca 4 440 Sk mesačne, t. j. 4 USD na deň, v prípade dvoch rodičov s piatimi deťmi cca 8 870 Sk, t. j. maximálna výška sumy dávok v hmotnej núdzi, čo pre jednotlivca predstavuje iba 43 Sk na deň, t. j. 1,3 USD denne*) či už z vlastnej viny (t. j. zo subjektívnych dôvodov), alebo nie z vlastnej viny (t. j. z objektívnych dôvodov – vek, nepriaznivý zdravotný stav), sa natíska otázka, či slovenská platná právna úprava sa aspoň čiastočne približuje, resp. či harmonizuje

s právnou úpravou jednotlivých krajín EÚ a medzi aké krajiny Slovenská republika skutočne patrí? **Trhová ekonomika je takmer všade na svete, ale má rôzne podoby**, napr. africká, latinskoamerická, ázijská alebo **európska so silnou sociálnou dimenziou**.

Treba uviesť, že **približne 80% svetového bohatstva vlastní pätina ľudí sveta**. Pritom každý desiaty človek tejto planéty žije za menej ako 1 USD denne (napr. *obyvatelia Afriky – Somálska, Konga, Nigeru, Etiópie, Zambie, Mozambiku, Nigérie, Mali či Kene*). Oproti tomu napr. Dán odkázaný na sociálne dávky (1 129 EUR mesačne) patrí medzi 11 % najbohatších ľudí sveta a Čech s priemernou mzdou vo výške 17 500 Sk mesačne patrí medzi 13 % najbohatších ľudí sveta, čo v absolútnych číslach znamená, že 5,2 miliardy ľudí je na tom oveľa, oveľa horšie.

Taktiež treba zdôrazniť, že **v jednotlivých krajinách EÚ je silné sociálne cítenie premietnuté aj do reálnej sociálnej politiky, čoho dôkazom je aj skutočnosť, že počet nezamestnaných alebo dôchodcov poberajúcich sociálne dávky je vyšší ako celkový počet „chudobných“ občanov. V európskom priestore práve z dôvodu pomerne štedrých sociálnych dávok je počet „chudobných“ veľmi zredukovaný**. Napr. vďaka štedrým sociálnym dávkam chudoba vo Švédsku klesla z 28 % na 9 %. Súvisí to najmä s budovaním švédskeho štátu blahobytu. Snaha o zabezpečenie plnej zamestnanosti priviedla Švédsko k najprepracovanejšej aktívnej politike na trhu práce na celom svete. Úspešnosť tejto politiky je ľahko merateľná aj mierou nezamestnanosti, ktorá patrí v Európe medzi najnižšie. Vybudovanie systému sociálneho zabezpečenia je realizované rozsiahlou sieťou sociálnych služieb, ktoré sa občanom poskytujú úplne zdarma, alebo iba za malú, resp. niekedy iba za symbolickú cenu.⁸

Zároveň treba upozorniť aj na skutočnosť, že **reštriktívna politika a štrukturálne zmeny na trhu práce majú za následok (skrytý) nárast nezamestnanosti, s čím je spätý zákonitý pokles životnej úrovne a reálne (nie štatistické) zvyšovanie počtu ľudí žijúcich pod hranicou životného minima (t. j. pod hranicou biedy a chudoby – viac ako 21 % občanov Slovenskej republiky)**. Chudobou sú najviac ohrození nekvalifikovaní jedinci (prevažná časť rómskej populácie), ako aj stredná a mladšia generácia rodičov s malými nezaopatrenými deťmi, najmä osamelé ženy s deťmi, ako aj veľká časť vekovo starších poberateľov nízkych starobných a invalidných dôchodkov.

Názory na rast súm životného minima, na rast reálnych miezd (*t. j. o koľko viac tovaru a služieb si občania kúpia za svoju mzdu než pred rokom. V Slovenskej republike v roku 2004 oproti roku 2003 klesli reálne mzdy až o -0,8 %*). *Občania všetkých členských krajín, s výnimkou Malty a SR, si finančne polepšili⁹*), na rast životných nákladov, ako aj na samotný problém chudoby (*viac ako 21 % občanov SR je chudobných*) sa na území Slovenskej republiky do veľkej miery polarizujú, čo môže mať za následok ohrozenie už aj tak veľmi krehkého „sociálneho“ konsenzu v spoločnosti a v konečnom dôsledku aj oslabenie samotnej demokracie.

Záverom možno konštatovať, že **kvalita sociálnej politiky sa meria predovšetkým podľa toho, či sa jej podarilo v krajine chudobu odstrániť**. Z toho dôvodu všetky

⁸ *Právo a zamestnaní*, č. 7 – 8/2005, s. 42.

⁹ Hans Boeckler Stiftung Institut, Europaischer Tarifbericht des WSI 2003/2004, WSI – Mitteilungen 07/2004.

vyspelé a moderné štáty bez ohľadu na svoje ideologické zafarbenie sa snažia s väčším alebo menším úsilím a úspechom chudobu obmedzovať, a nie zväčšovať.

Súčasná sociálna politika v Slovenskej republike (ak o nej ešte vôbec možno hovoriť – totiž má ísť o činnosť, ktorá má odstraňovať nerovnosti týkajúce sa podmienok života ľudí, vzťahov medzi ľuďmi, vzťahov medzi individuíom a kolektívom, resp. ide o riešenie materiálnych podmienok existencie človeka počas vzniku nepriaznivých životných situácií, vrátane dôchodkovej reformy) sa pod rúškom nevyhnutnosti konsolidácie štátneho rozpočtu a zvýšenia konkurencieschopnosti realizuje nie v prospech tých, ktorí to skutočne potrebujú (t. j. nie v prospech najzraniteľnejších vrstiev obyvateľstva – žien, detí, starcov a nezamestnaných), ale v prospech ekonomicky silných a sebestačných.

Sme očitými svedkami toho, že uskutočňovaná tzv. reforma sociálneho systému nie je prestavbou, ale jednoznačne rozkladom sociálneho štátu.

Vzhľadom na uvedené treba zachovať základné princípy sociálneho zabezpečenia v meniacom sa „globálnom“ svete a premietnuť ich do vnútroštátnej právnej úpravy, ktorými sú najmä:

1. Univerzalita (všeobecnosť – ochrana všetkého obyvateľstva danej krajiny) – OSN priznáva právo každej ľudskej bytosti na sociálne zabezpečenie, čl. 22 a 25 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, atď. Toto právo zároveň vylučuje akúkoľvek diskrimináciu.

Medzinárodná organizácia práce (*d'alej len „MOP“*) navrhuje:

- zavedenie poistenia aspoň v základnom rozsahu,
- rošírenie sociálneho poistenia,
- sociálne dávky by mali byť hradené z daní.

Treba zdôrazniť, že **súčasná neoliberálna politika značne popiera univerzálnosť. Jednotlivca vraj zbavuje zodpovednosti a posilňuje zásahy štátu.** Z krátkodobého hľadiska, ako aj strednodobého sa univerzalita bude stretávať s veľkými problémami a bude často popieraná. Avšak vo Svetovej správe o ľudskom rozvoji z roku 1998 sa uvádza, že „... celkové ročné investície, ktoré majú zaručiť univerzálny prístup k základným sociálnym službám, by mali predstavovať asi 40 miliárd USD, t. j. 0,1 % svetového príjmu. Táto čiastka by stačila na úhradu základného vzdelania, zdravia, výživy, starostlivosti o reprodukciu, plánované rodičovstvo, prístup k pitnej vode a o zdravie pre všetkých. Naproti tomu výdavky za alkoholické nápoje v Európe predstavujú 105 miliárd USD, spotreba psychotropných látok vo svete – 400 miliárd USD a vojenské výdavky vo svete v roku 1998 činili 780 miliárd USD.“

V Európe sa dnes hľadá nový a súčasne ekonomický, sociálny a politický konsenzus vo veci sociálnej ochrany. Počiatočný nápor neoliberálnych doktrín proti sociálnemu európskemu štátu sa začína vytrácať, pretože skutočný život ukázal nedostatky rozborov ekonomickej vedy v chápaní sociálnej reality.

Tento princíp by sa však mal realizovať na celom svete, avšak to je veľmi náročná úloha. Najlepším príkladom sú škandinávské krajiny, ktoré majú univerzálne systémy sociálneho poistenia a najrozvinutejšiu ochranu obyvateľstva, ktorú podporuje aj samotné obyvateľstvo. Naproti tomu obyvatelia Veľkej Británie majú

princíp na báze dobrovoľnosti a výberu poisťovní, avšak strácajú dôveru v sociálnu politiku.

2. Solidarita – je nevyhnutná, pretože niektoré subjekty si nemôžu platiť poisťné, avšak sociálnu ochranu potrebujú. Niektoré subjekty môžu prispievať iba čiastočne, resp. iné môžu prispievať vysoko, avšak sociálnu ochranu nepotrebujú (*ide hlavne o zdravie a základné „starobné, invalidné dôchodky a dôchodky pozostalých – sirotské, vdovské a vdovecké“*).

Uvedený princíp nie je v súlade so súčasným politickým a ekonomickým prostredím, ktoré je založené na konkurencii a na výkonnosti. Avšak ide o základný, konštantný princíp sociálneho zabezpečenia.

3. Rovnosť – tento princíp vychádza zo zachovania:

- rovnosti medzi mužmi a ženami,
- rovnosti medzi štátnymi príslušníkmi a cudzincami,
- rovnosti medzi jednotlivými profesnými kategóriami.

4. Povinné prihlásenie sa do poistenia – v súčasnej dobe sa popiera a nahrádza sa slobodnou voľbou. Avšak tento princíp:

- zabezpečuje účinnú ochranu (*bez zreteľa na to, či táto ochrana je závislá od rozhodnutia každej osoby*),
- so všetkými sa zachádza rovnako, t. j. vylučuje selekciu pri vstupe do poisťného systému,
- zabezpečuje širokú ochranu obyvateľstva,
- zavádza solidaritu nielen pokiaľ ide o príjmy, ale aj pokiaľ ide o generácie.

Tento princíp však naďalej zostáva v platnosti. Môže byť síce nahradený „dobrovoľným“ prihlásením sa do poistenia, avšak iba na doplnkovú ochranu, ktorá nie je nevyhnutná a zabezpečuje skôr iba „pohodlie“ (nadštandard).

5. Zodpovednosť štátu (garancia) – čl. 72 Dohovoru MOP č. 102, resp. čl. 71 ods. 3, podľa ktorého

- štát má prevziať zodpovednosť, pokiaľ ide o dávky,
- štát má dbať na to, aby boli realizované nevyhnutné štúdie vychádzajúce z poistnomatematických výpočtov,
- štát má dbať na to, aby bol systém poistenia správne riadený.

Záverom možno konštatovať, že sociálna politika štátu v období transformácie musí prejsť veľkými zmenami, avšak tak spoločnosť, ako aj štát si musia uvedomiť, aké sú ich sociálne funkcie, ciele a aký účel má sociálna politika sledovať. Dá sa povedať, že **v Slovenskej republike absentuje vytýčenie nielen hospodárskej, ale aj tzv. sociálnej doktríny**, pod ktorou sa rozumie široká koncepcia sociálnej politiky štátu, založená na modernom vnímaní nescudziteľných ľudských práv a ktorá by bola výsledkom celospoločenského konsenzu.

Zdá sa, ako by sme si v Slovenskej republike neuvedomovali, že **aj my do značnej miery prispievame k tomu, či sa uchovávajú normatívne korene západoeurópskeho „sociálneho štátu“ a „sociálne trhovo orientovanej ekonomiky“ a v akom Spoločenstve, my Slováci – Európania chceme a budeme** (najmä naše deti, t. j. budúce generácie) **d’alej žiť. O tejto skutočnosti nerozhoduje ani trh, ani bruselská byrokra-**

cia, ale iba samotní občania jednotlivých členských štátov EÚ, občanov Slovenskej republiky nevynímajúc.

LITERATÚRA

1. STANEK,V. a kol.: *Sociálna politika*.Bratislava : Sprint, 2002.
2. STANEK,V. a kol.: *Sociálna politika*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2004.
3. Programové vyhlásenie Vlády SR z roku 2002.
4. Eurostat: Die soziale Lage in der Europäischen Union 2004, Katalognummer: KE-AG-04-001-EN-C.
5. Europaesische Kommission a Eurostat: Comparative Tables on Social Protection in the Central and Eastern European Countries.
6. Hans Boeckler Stiftung Institut, Europäischer Tarifbericht des WSI 2003/2004, WSI – Mitteilungen 07/2004.
7. Právo a zamestnaní, č. 6/2005.
8. Právo a zamestnaní č. 7 – 8/2005.
9. Svetová správa o ľudskom rozvoji z roku 1998.
10. Ústava Slovenskej republiky.
11. Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
12. Zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
13. Zákon NR SR č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov.
14. Európska sociálna charta.

Recenzentka: doc. JUDr. Marta Thurzová, CSc.

Súhrn

Autorka v článku približuje súčasnú platnú právnu úpravu týkajúcu sa systému sociálnej pomoci v Slovenskej republike. Téma je rozpracovaná v štyroch častiach a v závere.

V prvej časti rozoberá problém chudoby, príčiny jej vzniku, ako aj jednotlivé spôsoby vnímania chudoby z pohľadu európskej legislatívy. V druhej časti približuje základný inštitút systému sociálnej pomoci, a to inštitút životného minima a východiská jeho právnej úpravy v európskom priestore. V tretej časti je konkrétne rozpracovaná súčasná platná právna úprava životného minima v Slovenskej republike a v štvrtej časti sú rozpracované sociálne dávky, výška ktorých by mala byť naviazaná na reálne sumy životného minima (napr. príspevok na bývanie, dávky sociálnej pomoci v hmotnej núdzi atď.), resp. výška ktorých je naviazaná na výšky súm životného minima (napr. predčasný starobný dôchodok atď.).

V závere článku autorka poukazuje na riešenie nedostatkov v danej oblasti a navrhuje zmeny de lege ferenda, ako aj nevyhnutnosť čo najviac sa priblížiť k platnej právnej úprave EÚ.

Zusammenfassung

Die Autorin wählte zum Objekt ihrer Analyse die geltende Rechtsregelung der Sozialhilfe in der SR. Das Thema wird in vier Teilen verfasst. Im 1. Teil behandelt sie das Problem der Armut, die Ursachen ihrer Entstehung sowie einzelne Arten von Armutsauffassungen aus der Sicht der europäischen Legislative. Im 2. Teil wird das grundlegende Rechtsinstitut des Sozialhilfesystems, und zwar das Existenzminimum und seine Regelung im europäischen Raum behandelt, deren konkrete Analyse die Ausgangsbasis des 3. Teils bildet. Der 4. Teil befasst sich mit Sozialleistungen (wie Wohngeld, Leistungen für Bedürftige usw.), deren Höhe an das reale Existenzminimum gebunden ist, bzw. von der Höhe des Existenzminimums abhängig ist (z.B. vorzeitige Altersrente usw.).

Zum Schluss wird auf die Mängel der Rechtsregelung und deren Lösung hingewiesen. Die Autorin unterbreitet die Vorschläge *de lege ferenda* und empfiehlt die möglichst weitgehende Angleichung der slowakischen und der EU-Vorschriften.

Summary

The article discusses current legal regulation of the social aid scheme in the Slovak republic. The topic is elaborated in four parts and a conclusion.

At first it focuses on the issue of poverty, its sources and solutions within the European legislative framework.

In the second part the basic institute of the social aid scheme is analyzed, i.e. the institute of basic needs minimum as reflected by the European legislation.

The third part is devoted to the currently valid legal regulation of the basic needs minimum in the Slovak Republic and eventually social allowances that should derive their amount from the real sums of basic needs minimum (e.g. housing benefits, material hardship allowance, etc.) or deriving their force from different amounts of basic needs minimum (eg. premature pension) are discussed.

In the conclusion the author proposes several solutions to the aforementioned problems together with some *de lege ferenda* changes and she also stresses the necessity of the closest possible approximation with the EC legislation.

HISTORICKÝ VÝVOJ SPRÁVNEHO SÚDNICTVA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

Anton Martvoň

I.

Správne súdnictvo na území Slovenska má svoju dlhú tradíciu. Svedčí o tom jeho dlhý vývoj a používanie jeho inštitútov v praxi na území Slovenska. Týmto mojím článkom sa snažím tento vývoj objasniť a poukázať na jeho špecifiká. V odbornej literatúre som sa nestretol s delením historického vývoja správneho súdnictva na území Slovenska na jednotlivé etapy. Ale aj napriek tomu som toho názoru, že teoreticky by sa tento vývoj mohol deliť na tieto etapy, ktoré boli mnou vytvorené a použité na účely tohto článku:

etapa: roky 1867 – 1918

etapa: roky 1918 – 1939

etapa: roky 1939 – 1945

etapa: roky 1945 – 1960

etapa: roky 1960 – 1989

etapa: roky 1989 – 1992

etapa: od roku 1993

Vznik a vývoj správneho súdnictva na území Slovenska bol v podstate úplne závislý od rakúskeho správneho súdnictva, a to ako z hľadiska organizácie, tak i z pohľadu konania. Preto na vývojové upresnenie som toho názoru, že správne súdnictvo na Slovensku má svoje korene vo vývoji správneho súdnictva v bývalom Československu, ktoré nadväzovalo na rakúske správne súdnictvo.

II.

1. etapa: roky 1867 – 1918

Začiatky rakúskeho správneho súdnictva a zároveň začiatok 1. etapy historického vývoja správneho súdnictva na území Slovenska sa zaraďujú do roku 1867, keď bol vydaný ústavný zákon o moci sudcovskej.

Bolo to v období ostrého stretu názorov, keď policajný štát bol vystriedaný právnym štátom, ktorý mal zaisťovať nedotknuteľnú osobnú sféru jednotlivca pred zásahmi štátnej moci, ako aj účasť občanov na správe štátu. S tým súvisela aj idea súdnej ochrany subjektívnych verejných práv občanov, preto v roku 1867 boli de facto položené ústavné základy správneho súdnictva tzv. decembrovou ústavou Rakúskeho cisárstva, konkrétne čl. 15 zákona č. 144/1867 r. z. Týmto zákonom bol konštituovaný Správny súdny dvor vo Viedni, ktorý bol jediným správnym súdom pre celé Predlitavsko.¹ Existuje však aj názor, že čl. 15 zákona č. 144/1867 r. z. bolo jeho zriadenie len ohlásené a zriadený bol až potom zákonom č. 36/1875 r. z.² Necelý rok potom bol prijatý už aj zákon o správnom súdnictve.

Čo sa týka názvu Správneho súdneho dvora, tak som toho názoru, že ho tak pomenovali len niektorí teoretici a historici. Ďalší teoretici a historici ho zase nazývali vo svojich publikáciách ako Najvyšší správny súd. Ide však o ten istý súd, ktorý bol v pôvodnom rakúskom jazyku pomenovaný ako Verwaltungsgerichtshof, len bol rozdielne tento jeho pôvodný rakúsky názov odborníkmi a historikmi do našej reči prekladaný. Preto sa v odborných literatúrach a v našej histórii podľa môjho názoru stretávame s jeho oboma pomenovaniami, či už v slovenskom, alebo v českom jazyku.

Rakúsky ústavný zákon z roku 1867 viedol k zriadeniu jediného správneho súdu, oddeleného od sústavy všeobecných súdov a formálne nezávislého od štátnej správy, ktorý mal poskytovať ochranu subjektívnym verejným právam občanov. Tým bola súdna kontrola obmedzená jednak na zákonnosť správnych aktov, jednak na individuálne správne akty. Vylúčená bola teda kontrola aktov normatívnych. Popri tomto súde bol zákonom č. 44/1869 r. z. zriadený ešte aj Ríšsky súd, do ktorého právomoci patrilo rozhodovanie o porušení politických práv a verejných nárokov voči štátu a jeho zemiám (krajinám), ako aj rozhodovať spory medzi snemami a úradmi. Skladal sa z predsedu, z miestopredsedu, z dvanástich členov a zo štyroch náhradníkov, pričom všetci boli cisárom doživotne menovaní.³

Právny teoretik a odborník Josef Macur dokonca tvrdí, že dôraz na súdne preskúmanie zákonnosti viedol k vylúčeniu otázok voľného uváženia správnych orgánov z dosahu súdnej kontroly, avšak obozretne bolo stanovené, že príslušnosť správneho súdu nemá byť vylúčená tam, kde správne orgány môžu síce čiastočne postupovať na základe voľného uváženia, čiastočne sú však viazané určitým právnym predpisom.⁴ V rozsahu právnej regulácie obmedzujúcej voľné uváženie bola teda možnosť súdnej kontroly uznaná. Som toho názoru, že už tu vznikol a bolo badať jeden zo základných prvkov súčasného správneho súdnictva, a to prvok kontroly správnych orgánov súdmi, aby bola zabezpečená ochrana občanov pred svojvoľným a neobmedzeným konaním správnych orgánov.

Rakúsky systém správneho súdnictva bol najbližší systému wurttemberskému, s ktorým ho taktiež spájalo dôsledné uplatňovanie generálnej klauzuly, ktorá sa v dejinnom

¹ MACUR, J.: *Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době*. Brno : Masarykova universita, 1992, s. 111.

² MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dejiny státu a práva v ČSR do r. 1918*. – I. díl. Praha : Panorama, 1988, s. 422.

³ MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dejiny státu a práva v ČSR do r. 1918*. – I. díl. Praha: Panorama, 1988, s. 422.

vývoji ukázala byť vhodnejšia ako enumeratívny pruský princíp, presadzovaný Gneistom. Ťažisko rakúskeho správneho súdnictva bolo v kontrole správnych aktov, i keď sa okrajovo, ale v podstatne menšom rozsahu uplatňovalo i rozhodovanie o verejnoprávných nárokoch bez predchádzajúceho rozhodnutia administratívneho orgánu. Konanie pred správnym súdom bolo podmienené vyčerpaním všetkých prípustných opravných prostriedkov v administratívnom konaní. Na tomto mieste však treba spomenúť, že v rakúskom správnom konaní prevládal prísny formalizmus a zložitost', pre ktorú bez právneho zástupcu nebolo fakticky možné dosiahnuť ochrany práv či nápravy chybných (vadných) rozhodnutí. Napríklad v trestnom konaní správnym postupovala prax obdobne ako v súdnom procese, ale s tým rozdielom, že sa tu neuplatňovali zásady obžalovacieho, ale inkvizičného procesu. Prax správnych orgánov pri trestnom konaní správnym porušovala zásadu „nullum crimen sine lege“ a na rozdiel od zásad zakotvených v trestnom zákone z roku 1852 rozširovala oblasť trestných priestupkov až za hranice zákona tým, že stíhala tiež konania v zákone síce neuvedené, ale prehlásené za trestné správnymi orgánmi (napríklad políciou). V rukách jedného orgánu sa tak sústredovala moc normotvorná (nariad'ovacia), súdna a aj výkonná. Odvolania proti rozhodnutiu správneho orgánu malo odkladný účinok a rozhodovalo o ňom zemské miestodržiteľstvo. Ministerstvu vnútra prislúchalo právo zrušiť nezákonné rozhodnutia policajných orgánov. Okresní hajtmani potom rozhodovali o odvolaniach proti rozhodnutiam obecnej (územnej) samosprávy. Správny súd bol príslušný až pre prípady, keď niekto tvrdil, že mu bolo ublížené na jeho právach nezákonným konaním, opatrením alebo rozhodnutím správneho orgánu. Konal však len na základe žiadosti strán, pričom k nemu podaná sťažnosť musela byť podpísaná advokátom.⁵

Pritom pre organizáciu rakúskeho správneho súdnictva bolo charakteristické vytvorenie jedinej súdnej inštalcie, ktorú predstavoval jediný štátny orgán, a to Verwaltungsgerichtshof (Najvyšší správny súd alebo Správny súdny dvor). Jeho označenie ako „najvyšší súd“ podľa uznávaného odborníka Josefa Macura nebolo nejakým vyjadrením organizačného završenia stupňovitej súdnej sústavy, ale znamenalo iba toľko, že Najvyšší správny súd mal postavenie ústredného orgánu a bol teda postavený na úrovni napr. najvyššieho súdu v oblasti všeobecného súdnictva.⁶

Vlastné aktivovanie Najvyššieho správneho súdu a úprava procesu pred ním boli upravené až zákonom z 22. 10. 1875 č. 36/1876 r. z. o Rakúskom správnom súdnom dvore (o Verwaltungsgerichtshof-e, novelizovaný bol v r. 1894 zákonom č. 53 a v r. 1905 zákonom č. 149, pričom bol pre jeho konanie neskôr vydaný aj rokovací poriadok), ktorý platil na území bývalého Československa až do konca roku 1952. Išlo o súd zložený zo sudcov z povolania. Skladal sa z prezidenta a z dvanástich dvorných radcov (sudcov) menovaných cisárom na návrh vlády.⁷ O rozsiahlej a kvalitnej judikatúrnej činnosti viedenského súdu dostatočne vypovedajú rozsiahle a kvalitne spracované zbierky jeho rozhodnutí. Rozhodoval v prípadoch, keď niekto tvrdil, že mu bolo ublížené na právach nezákon-

⁴ MACUR J.: Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době. Brno : Masarykova universita, 1992, s. 111.

⁵ MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v ČSR do r. 1918 – I. díl.* Praha : Panorama, 1988, s. 471.

⁶ MACUR J.: Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době. Brno : Masarykova universita, 1992, s. 112.

⁷ MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v ČSR do r. 1918 – I. díl.* Praha : Panorama, 1988, s. 422.

ným rozhodnutím alebo konaním správneho orgánu. Išlo o generálnu klauzulu, ktorou bola takto vymedzená jeho všeobecná pôsobnosť. Z tejto generálnej klauzuly bolo deväť výnimiek, z ktorých najdôležitejšia stanovovala, že správny súd nemohol konať vo veciach, v ktorých rozhodovanie patrilo všeobecným súdom. Mohol sa zaoberať len preskúmaním individuálnych správnych aktov.⁸ Ustanovením tohto zákona z roku 1875 boli vylúčené z prejednávania pred Najvyšším správnym súdom otázky skutkové. Táto úprava bola na jednej strane podľa vzoru anglických vysokých správnych súdov, na druhej strane bola vyvolaná potrebami praxe, ktoré nepripúšťali zaťaženie jediného správneho súdu v krajine nezvládateľným množstvom skutkových otázok. Legislatívne sa táto tendencia presadila ustanovením, podľa ktorého bol správny súd povinný rozhodovať na základe skutkovej podstaty prijatej rozhodnutím poslednej správnej inštrukcie.⁹ Tento pomerne veľký formalizmus rakúskej úpravy bol zmiernený až zákonom z roku 1930, podľa ktorého bol správny súd povinný zrušiť administratívne rozhodnutie, ktoré je svojím obsahom alebo vadami konania v rozpore so zákonom. Za vady konania boli však potom považované i nedostatky v skutkovej podstate (zistení). Svojou povahou to bol inak súd kasačný, oddelený od sústavy všeobecných súdov, zároveň formálne nezávislý od štátnej správy, konanie pred ním bolo verejné a ústne.

Tento súd poskytoval aspoň rámcovú záruku na odstraňovanie prehmatov (prešľapov) správnych orgánov. Rozhodnutia tohto súdu patria medzi prejavy liberálnych tendencií v rakúskom právnom živote. Zároveň však treba upozorniť, že skoro väčšina všetkých prehmatov (prešľapov) a nezákonností rakúskych správnych orgánov sa k Najvyššiemu správnemu súdu vôbec nedostala. Najvyšší správny súd bol od začiatku čisto kasačný, i keď určitý vplyv na správne orgány mohol uplatňovať prostredníctvom ustanovenia zákona, že pri novom prejednaní a rozhodnutí zrušenej veci je správny orgán viazaný právnym názorom Najvyššieho správneho súdu.

V Uhorsku však nebol vznik správneho súdnictva hneď zavŕšený vznikom správneho súdu. V roku 1883 bol zákonom najskôr zriadený Súd pre veci finančné, ktorý rozhodoval o odvolaniach proti rozhodnutiam nižších finančných úradov. Tento súd pôsobil do roku 1897, keď potom splynul so všeobecným správnym súdom v Uhorsku.

V dôsledku dualizmu rakúsko-uhorskej monarchie prijala preto uhorská časť monarchie v roku 1886 samostatný zákon o správnom súde. Vznikol Uhorský správny súd (niektorí autori ho nazývali aj „Uhorský všeobecný správny súd“¹⁰) ako všeobecný správny súd v Uhorsku, ktorý pôsobil popri rakúskom Najvyššom správnom súde (Verwaltungsgerichtshof-e). Jeho koncepcia sa značne odlišovala od rakúskej úpravy. Predovšetkým nebol zameraný len na ochranu subjektívnych verejných práv, ale súčasne prehlasoval za cieľ správneho súdnictva tiež účinnú kontrolu dodržiavania právneho poriadku v oblasti správy. V dôsledku toho prislúchalo oprávnenie podávať návrhy na súdne preskúmanie správnych aktov nielen občanom, ktorých subjektívne práva boli rozhodnutím správneho orgánu porušené, ale tiež niektorým funkcionárom správnych

⁸ PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: *Evropské správní soudnictví*. Praha : C. H. Beck, 1988, s. 103

⁹ MACUR J.: *Správní soudnictví*. Brno : Universita J. E. Purkyně, 1986, s. 53

¹⁰ PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: *Evropské správní soudnictví*. Praha : C. H. Beck, 1988, s. 106

úradov, orgánov a samosprávnych výborov municipií. Rozhodovanie tohto správneho súdu nebolo ovládané výlučne kasačným princípom, t. j. rušenie rozhodnutí a ich vracanie s jeho záväzným stanoviskom správneho orgánu, ktorý ich vydal, ale i revíznym princípom, t. j. menil rozhodnutia a v predmetných veciach vydával nové rozhodnutia.

Najdôležitejšie však bolo, že Uhorský správny súd bol oprávnený skúmať tiež otázky skutkové a jeho činnosť teda nebola do takej miery poznamenaná formalizmom ako činnosť rakúskeho Najvyššieho správneho súdu. V záujme zistenia skutkového stavu mohol dokonca vykonávať i dokazovanie.¹¹ Významný rozdiel spočíval aj v tom, že uhorské správne súdnictvo bolo ovládané enumeratívnym princípom (sťažnosť na správny súd sa pripúšťala do vydania rozhodnutia alebo opatrenia určitých príslušných správnych orgánov a úradov v zákone taxatívne vymedzených veciach a dôvodoch), zatiaľ čo v rakúskych krajinách sa uplatňoval princíp generálnej klauzuly.

Recepcia rakúskej koncepcie správneho súdnictva pre celý československý štát v roku 1918 teda pre Slovensko znamenala radikálnu zmenu.¹² Podľa niektorých autorov to bol krok späť v dosiahnutom vývoji správneho súdnictva na území Slovenska.¹³

III.

2. etapa: roky 1918 – 1939

Pre právny poriadok Československej republiky vzniknutej po prvej svetovej vojne v roku 1918 bola príznačná rozsiahla recepcia rakúskych právnych úprav. Určite pritom hrala významnú úlohu i skutočnosť, že nový československý štát nemal dostatok času na to, aby od začiatku a nanovo vybudoval právny poriadok vo všetkých oblastiach spoločnosti. Pôsobil tu ešte jeden faktor, a to nedostatok sudcov. Na Slovensku boli pomery v súdnictve obzvlášť ťažké, jednak následkom vojnových udalostí, jednak preto, že mnoho sudcov s promaďarským cítením odmietlo vstúpiť do služieb československého štátu.

Správne súdnictvo prvej Československej republiky v rokoch 1918 až 1938 bolo aj napriek vyššie spomenutej ťažkej situácii budované na rovnakých základoch ako správne súdnictvo rakúske. Z tohto pohľadu sa dnes skutočne javí ako výhodnejšie a vhodnejšie, keby v roku 1918 bol prevzatý vtedajší uhorský model správneho súdnictva zakotvujúceho plnú jurisdikciu správneho súdu a rozhodovanie na základe revízneho princípu.¹⁴

Československá republika jedným z prvých zákonov č. 3/1918 Zb. o Najvyššom správnom súde a o riešení kompetenčných konfliktov zo dňa 2. septembra 1918 (známy tiež ako „novembrový zákon“) prevzala inštitúciu Najvyššieho správneho súdu a pre jeho

¹¹ BABIAKOVÁ, E.: K niektorým aktuálnym otázkam správneho súdnictva. *Justičná revue*, 2000, č. 8-9, s. 870.

¹² MACUR J.: *Správni soudnictví a jeho uplatnění v současné době*. Brno : Masarykova universita, 1992, s. 113.

¹³ VARVAŇOVSKÝ, P.: Preskúmanie správnych rozhodnutí. *Ústavnosť a politika*, ročník 1., 1999, č. 1, s. 74.

¹⁴ ONDRUŠ, E.: Nejvyšší správní soud 1918 – 1952 a jeho odkaz pro současnost. *Justiční praxe*, č. 3, s. 92-95.

činnosť s niektorými zmenami recipovala tiež procesnú úpravu zákona z 22. 10. 1875 č. 36/1876 r. z. o Rakúskom správnom súdnom dvore v znení neskorších predpisov. Tento zákon stanovil zloženie sudcovského zboru tohto súdu a vymedzil jeho právomoc tak, že mu prikázal rozhodovať i o niektorých veciach, ktoré predtým patrili do právomoci rakúskeho ríšskeho súdu. Rozhodovanie v kompetenčných konfliktoch medzi riadnymi a správnymi úradmi, ako i medzi Najvyšším správnym súdom a riadnym súdom však bolo zverené zvláštnemu senátu.¹⁵ Konceptia tohto súdu však bola upravená pomerne jednoduchšie a všeobecnejšie ako konceptia rakúskeho správneho súdu. A to predovšetkým preto, lebo odpadli zložité úpravy kompetencií, ktoré vyplývali z dualizmu Rakúsko-Uhorska.

Najvyšší správny súd so sídlom v Prahe bol podľa § 88 Ústavnej listiny súdom pre celý štát. Skladal sa z: prezidenta, viceprezidenta (miestopredseda), deväť senátov, 48 odborov, sekretariátu, kancelárskeho a pomocného personálu, neskôr boli zriadené funkcie stálych referentov. Rozhodoval v senátoch zložených z predsedu a zo štyroch členov, ak ale mal rozhodovať o platnosti nariadenia, počet členov senátu sa zvyšoval o dvoch. Mal len kasačnú právomoc. Sťažnosť proti rozhodnutiu správneho orgánu mala stanovenú písomnú formu, ktorá musela byť podpísaná advokátom. Bola stanovená 60-dňová prekluzívna lehota, ktorá sa počítala odo dňa tohto rozhodnutia správneho orgánu sťažovateľovi. Tento súd poskytoval ochranu len proti zásahom do subjektívnych práv a povinností, nie proti záujmom jednotlivca. Túto ochranu avšak poskytoval nielen fyzickým osobám, ale i osobám právnickým, napr. spolkom, obciam a pod., pokiaľ nevystupovali ako mocenský orgán. Predpokladom poskytnutia tejto právnej ochrany bolo porušenie subjektívneho verejného práva. Do jeho pôsobnosti patrila hlavne kontrola legality správneho aktu. Nezaoberal sa ani vecami ochrany verejného záujmu. Skúmal len individuálne správne akty, aj keď však platila generálna klauzula, ktorá ho oprávňovala preskúmať akýkoľvek správny akt s výnimkou prípadov, keď ho zákon z preskúmania výslovne vylúčil.¹⁶ Normatívnym správnym aktom, ktorý bol v rozpore so zákonom, nebol Najvyšší správny súd viazaný, nebol povinný ho aplikovať, ale nemal zákonné oprávnenie ho zrušiť. Jeho súdna kontrola sa ale vzťahovala na veci disciplinárne a na preskúmanie dodržiavania zákonného rámca voľného uváženia správnymi orgánmi. Do jeho kompetencie však nepatrili sťažnosti proti rozhodnutiam vydaným pri výkone vojenskej „kázeňské“ právomoci.¹⁷ Aj napriek tomu bolo jeho postavenie v systéme najvyšších súdnych orgánov prvej ČSR veľmi prestížne. Svedčí o tom okrem, že všetci jeho členovia boli na návrh vlády menovaní prezidentom republiky, aj personálne prepojenie od roku 1920 medzi Najvyšším správnym súdom, Ústavným súdom a Voľným súdom, kde Najvyšší správny súd volil zo svojho pléna dvoch členov za sudcov Ústavného súdu a stanovoval súčasne dvoch náhradníkov (zák. č. 192/1920 Sb.). Pre-

¹⁵ VIETOR, M.: *Dejiny štátu a práva na území ČSSR*. Bratislava : Univerzita Komenského – Právnická fakulta, 1967, s. 479.

¹⁶ Internetová stránka Najvyššieho správneho soudu ČR: www.nssoud.cz.

¹⁷ MACUR J.: *Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době*. Brno : Masarykova universita, 1992, s. 114.

zident Najvyššieho správneho súdu bol i prezidentom Volebného súdu a súčasne tu pôsobil i jeho miestopredseda a stáli referenti jeho správneho súdu.¹⁸

Pre činnosť Najvyššieho správneho súdu malo osobitný význam jeho plenárne zhromaždenie (zasadnutie), ktorého činnosť a postavenie upravoval rokovací poriadok. Išlo o odborné plénum, ktorého hlavnou úlohou bolo zjednocovať judikatúru tohto súdu a odstraňovať rozpory vo forme tzv. plenárneho uznesenia. Tieto plenárne uznesenia mali byť vyhlasované vo v tej dobe vydávanom Úradnom vestníku a publikované v odborných časopisoch, s cieľom prispieť ku skvalitneniu rozhodovacej činnosti správnych orgánov.

Z rôznych dôvodov, predovšetkým z dôvodu neuskutočnenej pripravovanej administratívnej reformy v rokoch 1920 – 1927, prijatej československým zákonom č. 158/1920 Sb. o správnom súdnictve pri okresných a župných úradoch, ktorá počítala so zriadením nižších správnych súdov pri okresných a župných úradoch, bol Najvyšší správny súd preťažený. Nezriadenie nižších stupňov správneho súdnictva a ich senátov, lebo boli viazané na zákon o konaní pred týmito senátmi a na jeho zvláštne správne konanie, bolo dôvodom neúmerného zaťaženia Najvyššieho správneho súdu až na niekoľko rokov, keďže tento zákon nebol nikdy vydaný. Riešenie nepriniesla ani novela z roku 1937, pretože nezasahovala do samotnej koncepcie zákona.¹⁹

V posledných rokoch predmníchovskej republiky vznikali v činnosti tohto správneho súdu mnohé organizačno-technické problémy. Existovali veľké priesťahy v konaní a vybavenie sťažnosti trvalo tri a viac rokov. Nepomohlo ani jeho oprávnenie uložiť neúspešnému sťažovateľovi náhradu celých alebo čiastočných nákladov konania, prípadne uložiť pokutu až do výšky dvetisíc korún, ak sa niekto sťažoval proti jasnému zneniu zákona alebo svojvoľne bez akéhokoľvek právneho dôvodu.

Aj napriek tomu bol Najvyšší správny súd v rokoch tzv. prvej republiky pracoviskom európskej právnej úrovne. Jeho bohatá judikatúrna činnosť je dostatočne zrejmá z tzv. „Bohuslavovej zbierky nálezov Najvyššieho správneho súdu“, v ktorej boli rozhodnutia tohoto súdu publikované, a dodnes zostala aktuálna v mnohých ohľadoch a je východiskom pre rozhodovanie v správnom súdnictve.²⁰

IV.

3. etapa: roky 1939 – 1945

V čase okupácie Čiech a Moravy bolo správne súdnictvo v Československu v podstate zlikvidované, aj keď v rokoch 1939 – 1945 síce Najvyšší správny súd v Prahe vyvíjal činnosť, ale jeho právomoci boli obmedzené.²¹

¹⁸ PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: *Evropské správní soudnictví*. Praha : C.H.Beck, 1988, s. 193.

¹⁹ DLABALOVÁ, E.: Přezkoumávání rozhodnutí správních orgánů soudy. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1999, č. 1, s. 38.

²⁰ PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: *Evropské správní soudnictví*. Praha : C. H. Beck, 1988, s. 194.

²¹ Internetová stránka Nejvyššího správního soudu ČR: www.nssoud.cz

Na území Slovenska vznikla Slovenská republika, v ktorej bol v roku 1940 ústavným zákonom č. 120 zo 7. mája 1940 zriadený (popri pražskom Najvyššom správnom súde, ktorý nemal počas 2. svetovej vojny na Slovenskú republiku vplyv) aj Najvyšší správny súd pre územie Slovenskej republiky so sídlom v Bratislave. Jeho právomoc sa vzťahovala na všetky sťažnosti, ktorými niekto namietal porušenie svojho práva nezákonným rozhodnutím alebo opatrením správneho úradu.²² Ďalej tento súd rozhodoval o kompetenčných konfliktoch medzi administratívnymi úradmi, ako aj medzi samosprávnymi orgánmi viacerých žúp. Jeho rozhodovanie bolo podľa určitých autorov a právnikov taktiež založené na kasačnom princípe, ktorý spočíval v tom, že ak Najvyšší správny súd pre územie Slovenskej republiky zistil, že sťažnosť je dôvodná, zrušil napadnuté rozhodnutie pre jeho nezákonnosť. Správny orgán bol povinný opätovne v lehote troch mesiacov vo veci rozhodnúť, pričom bol viazaný právnym názorom správneho súdu.²³ Nerešpektovanie tohto ustanovenia podľa nich viedlo k vyvodu dôsledkov pre príslušného administratívneho pracovníka. Existujú však aj názory právnych expertov na správne súdnictvo týkajúce sa jedinej zásadnej koncepčnej odchýlky slovenskej úpravy od úpravy československej, že Najvyšší správny súd pre územie Slovenskej republiky nebol súdom kasačným, lebo vo veciach daní a poplatkov, ako i vo veciach sociálneho poistenia mohol meritórne rozhodovať. Slovenská republika tak bola vo svojej úprave poplatná viac staršiemu uhorskému než rakúskemu vzoru.²⁴

Činnosť správneho súdnictva, či už v Protektoráte Čechy a Morava, alebo v Slovenskej republike, bola však, pochopiteľne, veľmi obmedzená v dôsledku vojnovnej situácie.

V.

4. etapa: roky 1945 – 1960

Povojnový vývoj v obnovenom Československu síce formálne nadviazal na prvorepublikovú koncepciu správneho súdnictva, ale činnosť Najvyššieho správneho súdu sa už v celom rozsahu neobnovila. Dôvodom bolo personálne obsadenie súdu, ako aj nejasné kompetencie so Správnym súdom v Bratislave, ktorý bol zriadený v období Slovenského štátu. Až do roku 1949 zostalo rozdelenie kompetencií nejasné a bolo definitívne vyriešené až prenesením sídla súdu do Bratislavy (zákonom č. 166/1949 Zb.). Činnosť Najvyššieho súdu sa však nerozvinula. Toto bol de facto zánik Najvyššieho správneho súdu.

Povojnová história Najvyššieho súdu bola krátka. Po nástupe komunistickej vlády vo februári 1948 bola inštitúcia správneho súdu síce konštituovaná ustanovením § 137

²² MACHAJOVÁ, J.: Slovenské a české správne súdnictvo po reforme v roku 2002. In: *Policijná teória a prax*, 2003, č. 1, s. 7.

²³ BABIAKOVÁ, E.: K niektorým aktuálnym otázkam správneho súdnictva. In: *Justičná revue*, 2000, č. 8-9, s. 87.

²⁴ PÍTROVÁ, L. – POMAHÁČ, R.: *Evropské správní soudnictví*. Praha : C. H. Beck, 1988, s. 194.

Ústavy z 9.5.1948, ale bolo jasné, že nezávislá súdna kontrola verejnej správy a poskytovanie ochrany verejným subjektívnym právam občanov nemali v novom režime miesto. Po februári 1948 prebiehali tvrdé personálne čistky, mnohí „prvorepublikoví“ sudcovia boli penzionovaní. Nefunkčná bola aj sústava satelitných súdov verejného práva, personálne závislých od Najvyššieho správneho súdu (patentový súd, kartelový a volebný súd). Po presunutí do Bratislavy v roku 1949 súd fungoval ešte do konca roku 1952, ale jeho faktická činnosť z tohto obdobia sa nedá bezpečne zistiť ani z archívnych fondov.

Ústavné bolo správne súdnictvo de iure zlikvidované zákonom č. 64/1952 Zb. o súdoch a prokuratúre. Ustanovenia o správnom súdnictve boli vypustené.²⁵

Tým sa podľa niektorých autorov zrealizovali názory, podľa ktorých inštitúcia správnych súdov nebude v novej, vznikajúcej socialistickej spoločnosti potrebná (obdobne, ako nemala byť potrebná inštitúcia ústavného súdu), keďže medzi občanmi a novou štátnou správou nebudú vznikať také konflikty, ktoré by si vyžadovali súdne riešenie.²⁶ Predovšetkým sa však predpokladalo, že kontrolu zákonnosti správnych aktov budú vykonávať iné štátne orgány, hlavne prokuratúra v rámci všeobecného dozoru.

Ťažisko kontroly sa preto presunulo do všeobecného dozoru prokuratúry. Generálnou derogáciou §18 zákona č. 65/1952 Zb. o prokuratúre boli „všetky predpisy o správnom súde“ zrušené. Jediným pozostatkom bolo súdnictvo poisťovacie (upravené zákonom č. 221/1924 Zb. o poistení zamestnancov pre prípad choroby, invalidity a staroby), ktoré sa ale transformovalo do osobitného konania o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam správnych orgánov a procesné sa včlenilo do občianskeho súdneho poriadku medzi opravné prostriedky. Považovalo sa za zvláštny typ súdnictva vo veciach civilných.²⁷

Všeobecný dozor prokuratúry bol dlhé obdobie v zásade jediným inštitútom, ktorý zaisťoval kontrolu administratívnych rozhodnutí, mimo sústavy správnych orgánov. Všeobecný dozor prokuratúry ale neposkytoval aktívnu legitimitu dovolať sa svojho práva osobe, ktorá bolo rozhodnutím dotknutá. Záležalo len na úvahe prokurátora, či využije svoje oprávnenie. Nakoniec o proteste prokurátora rozhodoval správny orgán. Tento inštitút preto nemohol byť dostatočnou zárukou subjektívnych práv.

VI.

5. etapa: roky 1960 – 1989

Ani ústava z roku 1960, ktorá len všeobecne zakotvila súdnu kontrolu administratívnych rozhodnutí, nepočítala so zriadením samostatných správnych súdov. Iba v článku 98 odst. 4 obsahovala ustanovenie, podľa ktorého pôsobnosť súdu pri preskúmaní

²⁵ Internetová stránka Nejvyššího správního soudu ČR: www.nssoud.cz.

²⁶ TÓTHOVÁ, K.: Správne súdnictvo alebo preskúmanie rozhodnutí správnych orgánov súdom? In: *Justičná revue*, 1991, č. 12, s. 25

²⁷ Internetová stránka Nejvyššího správního soudu ČR: www.nssoud.cz.

zákonosti rozhodnutí správných orgánov stanoví zákon Federálneho zhromaždenia. Súdna kontrola správnych rozhodnutí sa tak súčasne stala ústavne zakotveným inštitútom, avšak bez akéhokoľvek bližšieho spresnenia. Zákonodarca neprijal generálnu klauzulu a predpokladal uplatnenie enumeratívneho princípu. Kontrola správnych aktov prislúchala všeobecným sudcom a neboli vytvárané žiadne zvláštne správne súdy.

Nový Občiansky súdny poriadok č. 99/1963 Zb. v ustanoveniach § 240 až § 250 zakotvil prieskumné konanie, týkajúce sa rozhodnutí iných orgánov, pred všeobecnými súdmi. Konanie sa riadilo všeobecnými procesnými predpismi civilného procesu s výnimkami ustanovenými osobitným zákonom. Konanie bolo jednoinštančné (s výnimkou vecí dôchodkového zabezpečenia), kontrola sa vzťahovala len na zákonnosť správneho aktu. Konanie bolo ovládané zásadou dispozičnou, mohlo byť teda začaté iba na návrh. Na jeho podanie bola stanovená 30-dňová lehota od doručenia administratívneho rozhodnutia, ktorá sa výnimočne predlžovala na 6 mesiacov, ak rozhodnutie neobsahovalo správne poučenie o opravnom prostriedku. Prieskumné konanie bolo verejné a ústne, ovládané vyšetrovacou zásadou. Právomoc súdu bola kasačná.²⁸ Fakticky sa teda uplatňovala zásada, podľa ktorej súdna kontrola mohla nastúpiť až vtedy, keď boli vyčerpané riadne opravné prostriedky v správnom konaní.

Predmetom súdnej kontroly mohli byť iba individuálne akty vydané správnymi orgánmi a orgánmi, na ktoré boli prenesené niektoré funkcie štátnych orgánov. Dôvodová správa k uvedenému súdnemu poriadku uvádzala, že okruh súdom preskúmaných rozhodnutí sa stále mení vzhľadom na to, že sa mení i záujem spoločnosti na tom, ktorým rozhodnutiam majú byť poskytnuté väčšie garancie zákonnosti formou súdneho preskúmania. Uplatňoval sa teda krajný voluntarizmus a subjektivismus pri posudzovaní povahy a funkcie správneho súdnictva.²⁹

V uvedenej dôvodovej správe zákonodarca vyjadril názor, že prieskumné súdne konanie má zmiešaný charakter, lebo je konaním o opravnom prostriedku a súčasne konaním v prvom stupni. V duchu tohto poňatia zákonodarca zaradil úpravu prieskumného konania do štvrtej časti Občianskeho súdneho poriadku, ktorá obsahovala výlučne ustanovenia o opravných prostriedkoch. Preskúmanie rozhodnutí iných orgánov súdom bolo potom systematicky zaradené na konci štvrtej časti za mimoriadnymi opravnými prostriedkami. Z toho sa dá usudzovať, že zákonodarca pri uznávaní zmiešaného charakteru prieskumného konania predsa len kládol dôraz na jeho povahu ako opravného prostriedku.

Správne súdnictvo vo vlastnom zmysle slova u nás v rokoch 1948 až 1989 v podstate neexistovalo. Legislatíva tohto obdobia nemala ani jasnú predstavu o povahe a funkcii správneho súdnictva. Boli prijímané koncepcie niektorých sovietskych autorov o rovnocennosti administratívnych a súdnych opravných prostriedkov, kde záleží len na zákonodarcovi, pre ktoré z nich sa pragmaticky rozhodne a či pripustí, alebo nepripustí súdnu

²⁸ DLABALOVÁ, E.: Přeškoumávání rozhodnutí správních orgánů soudy. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1999, č. 1, s. 39

²⁹ MACUR J.: *Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době*. Brno : Masarykova universita, 1992, s. 117

kontrolu rozhodnutí správných orgánov. Tým sa ale potieral rozdiel medzi funkciou a činnosťou výkonnej a súdnej moci.³⁰

Obnovenie záujmu o otázky súdnej kontroly štátnej (verejnej) správy, resp. správneho súdnictva v odborných kruhoch bolo možné ne krátku dobu zaznamenať v súvislosti s demokratizačným procesom v rokoch 1968 – 1969, aj to len v časopisec-kých výstupoch.³¹ Ucelene spracoval problematiku správneho súdnictva podľa môjho názoru až profesor brnenskej právnickej fakulty J. Macur na začiatku druhej polovice osemdesiatych rokov.

Preskúmanie správnych rozhodnutí všeobecným súdom bolo obmedzené len na veci nemocenského a dôchodkového zabezpečenia. Súdna ochrana verejných subjektívnych práv v bývalom Československu až na niekoľko výnimiek (napr. súdne preskúmavanie rozhodnutí colného riaditeľstva o stanovení colnej hodnoty tovaru, ktoré boli vydané na základe odvolaní proti rozhodnutiam colnice) de facto neexistovala. V porovnávacích prehľadoch, ktoré sa zaoberali šírkou súdnej kontroly správy v európskych socialistic-kých štátoch, sa Československo v tejto etape na dve desaťročia v Európe stabilne usadi-lo na tretie miesto od konca.³²

VII.

6. etapa: roky 1989 – 1992

K obnoveniu správneho súdnictva sa pristúpilo až po politických zmenách v roku 1989. Ústavný základ bol znovu položený článkom čl. 36 ods. 2 federálnej Listiny zá-kladných práv a slobôd³³ z roku 1991, ktorá zakotvila princíp súdnej kontroly správnych rozhodnutí. Tým bol vytvorený priestor na to, aby medzera v súdnej ochrane občian-skych práv bola v našom právnom poriadku odstránená. Súčasťou tejto súdnej ochrany sa malo stať aj znovuustanovenie inštitútu správneho súdnictva. Stalo sa to po novembri 1989, keď novelizáciou československého občianskeho súdneho poriadku z roku 1963 zákonom č. 519/1991 Zb., bolo s účinnosťou od 1. januára 1992 schválené legislatívne vyjadrenie rozsiahlej súdnej kontroly činnosti orgánov verejnej správy. Úplné znenie zákona č. 519/1991 Zb. bolo vyhlásené predsedníctvom Federálneho zhromaždnia a obsahovalo novú piatu časť s názvom „Správne súdnictvo“, ktorá upravovala správne súdnictvo v troch hlavách. Úprava v nej obsiahnutá bola z väčšej časti nová a súvisela

³⁰ MACUR, J.: *Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době*. Brno : Masarykova universita, 1992, s. 113.

³¹ vid' najmä: MIKULE, V.: Správní soudnictví – áno či ne? In: *Právník*, 1968. č. 9 – 10. ZOULÍK, F.: Úvaha nad některými problémy správního soudnictví. In: *Správní právo*, 1969, č. 5. SVOBODA, K.: O přezkoumávání správních rozhodnutí soudy. In: *Národní výbory*, 1968, č. 15.

³² PÍTROVÁ, L. – POMAHÁČ, R.: *Evropské správní soudnictví*. Praha: C.H.Beck, 1988, s. 196.

³³ Podľa ustanovenia čl. 36 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd sa môže každý domáhať stanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v stanovených prípadoch na inom orgáne, pričom sa podľa nasledujúceho odseku tohto ustanovenia môže každý, kto tvrdí, že bol na svojich právach ukrátený rozhodnutím orgánu verejnej správy, obrátiť na súd, aby preskúmal zákonnosť takéhoto rozhodnutia.

s rozšírením právomocí súdov. Nadväzovala na dovtedajšiu úpravu obsiahnutú v 4. hlave 4. časti, ktorá sa nazývala „Preskúmanie rozhodnutí iných orgánov“. Správnosť takéhoto zaradenia štvrtej hlavy bolo sporné. Štvrtá časť totiž upravovala opravné prostriedky proti rozhodnutiam, súdov, takže jej štvrtá hlava sem systematicky nepatrla. Prieskumné konanie podľa tejto hlavy sa najskôr týkalo len neprávoplatných správnych rozhodnutí. Tieto ustanovenia boli používané len na preskúmanie rozhodnutí nositeľov dôchodkového a nemocenského poistenia, čo malo svoj pôvod vo zvláštnom poisťovacom súdnictve, ktoré v našej krajine existovalo až do roku 1950. Postupne osobitné zákony rozširovali prípady správnych rozhodnutí, ktoré podliehali preskúmaniu súdom, avšak ich okruh bol veľmi úzky (šesť taxatívnych prípadov). Konkrétne: prvá hlava v § 244 až § 246c obsahovala a upravovala všeobecné a spoločné ustanovenia o správnom súdnictve, kde boli vymedzené základné pojmy a vecná príslušnosť správnych súdov, druhá hlava v § 247 až § 250k upravovala postup v konaní o žalobách proti právoplatným rozhodnutiam správnych orgánov a posledná tretia hlava v § 250l až § 250s sa zaoberala rozhodovaním o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam správnych orgánov. (Novelizáciami bola neskôr piata časť Občianskeho súdneho poriadku postupne rozšírená až na sedem hláv).

Správne súdnictvo nebolo teda upravené zvláštnym procesným, resp. organizačným predpisom, ale zákonodarca považoval za optimálne kodifikovať celú jeho právnu reglamentáciu v samostatnej časti občianskeho súdneho poriadku. Výkon správneho súdnictva bol zverený všeobecným súdom. Z hľadiska širšieho kontextu tejto legislatívnej úpravy možno konštatovať, že nenadväzuje na staršiu tradíciu správneho súdnictva v Rakúsku a v Československu po roku 1918. Tento postup zákonodarcu bol celkom pochopiteľný, lebo spomenuté tradície boli fakticky i právne pretrhnuté za predchádzajúce polstoročie a v právnom vedomí väčšiny obyvateľstva už dávno nehrali žiadnu úlohu. Od správneho súdnictva prvej republiky sa však nová úprava podstatne líšila predovšetkým svojou základnou orientáciou a teoretickoprávnou koncepciou. Nenadviazala na Gneistove poňatie správneho súdnictva ako pokračovania výkonu správy inými prostriedkami zahrňujúcimi mnohé justičné prvky. Neprijala tiež názor, podľa ktorého má byť administratívna justícia zverená zvláštnym orgánom, celkom oddeleným od sústavy všeobecných súdov, vytvárajúcim buď hierarchickú sústavu zvláštnych správnych súdov, alebo jedinú inštanciu na úrovni ústredných orgánov.³⁴

Popri politicko-právnych argumentoch, všeobecne zdôvodňujúcich potrebu existencie správneho súdnictva, sa pri požadovaní jeho znovuzrodenia v Česko-Slovensku vychádzalo z myšlienky nadviazať na naše tradície tejto inštitúcie, ako aj z pohľadu perspektívnych zámerov našej republiky vstúpiť do európskeho spoločenstva, v ktorom správne súdnictvo je tradičnou inštitúciou. Prevažne v justičnej oblasti sa však sformulovala odlišná predstava súdnej kontroly štátnej správy. Vychádzala z filozofie zachovania doposiaľ existujúceho zmocnenia všeobecných súdov preskúmať rozhodnutia aj správnych orgánov (§ 244 až § 250 OSP), s tým, že okruh vecí podliehajúcich tomuto preskúmaniu by sa rozšíril a o nevyhnutné procesné ustanovenia by sa do-

³⁴ MACUR J.: *Správni soudnictví a jeho uplatnění v současné době*. Brno : Masarykova universita, 1992, s. 121.

plnili ustanovenia občianskeho súdneho poriadku. Bez dôkladnejšieho zváženia otázky, či pri takomto riešení vôbec ide o správne súdnictvo (resp. o plnenie všetkých jeho funkcií, vrátane funkcie zachovávanía rovnováhy a kontroly v rámci deľby moci v právnom štáte) sa problematika sploštila na inštitucionálny aspekt koncentrovaný v otázke: „... koľko najvyšších súdov potom budeme mať...“ Bez zodpovedania otázky, koľko ich má mať moderný právny štát, sformuloval sa jednotný záver, že v rámci všeobecných súdov bude kontrola zákonnosti štátnej správy lacnejšia, a tento model sa nazval správnym súdnictvom. Požiadavka vysokej odbornosti sa preklenula odôvodnením, že sudca, ktorý vie podľa práva súdiť, nemôže nezvládnuť aj rozhodovanie o zákonnosti výkonu štátnej správy.³⁵

Urýchlené hľadanie zodpovedajúcej procesnej a inštitucionálnej formy neumožnilo obnoviť samotnú inštitúciu Najvyššieho správneho súdu (ani špeciálnych správnych súdov), ale ani vytvoriť špeciálny proces, platný len pre konanie vo veciach správneho súdnictva.

Nebolo teda prístupné k obnoveniu u nás historicky uplatňovaného inštitucionálne poňatého systému správneho súdnictva, ale bol zvolený a zavedený len jeho tzv. funkčný variant. Orgánmi príslušnými na súdne rozhodovanie sú všeobecné sudy, v rámci ktorých sú zriaďované špeciálne senáty.³⁶

Podstatou správneho súdnictva bola ochrana práv občanov (súviselo to aj s podpisom Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd zo strany ČSFR v roku 1991) a právnických osôb, o ktorých sa rozhodovalo v správnom konaní. Priama možnosť občana dovolať sa ochrany práva súdom v správnom súdnictve sa diametrálne líšila od všeobecného dozoru prokurátora, ktorý v totalitnom štáte mal plniť obdobnú funkciu. Okolnosť, že v právnom štáte musí správne súdnictvo nahradiť všeobecný dozor prokuratúry, však platila len pre oblasť ochrany subjektívnych práv. Všeobecný dozor prokurátora sa mal uplatňovať najmä tam, kde správny orgán porušil zákon v neprospech štátu alebo pri tých správnych aktoch, ktoré boli z preskúmania súdom vylúčené (normatívne akty, organizačné akty, atď.).³⁷

Po voľbách v lete 1992 bolo definitívne rozhodnuté o rozpade Československa. Slovenská ústava bolo s predstihom prijatá už 1. septembra 1992 ako ústava zvrchovaného, demokratického a právneho štátu. Jej článok 142 zveril súdom právomoc preskúmať zákonnosť rozhodnutí správnych orgánov. Ústava Slovenskej republiky neuvádzala možnosť vytvoriť správne sudy, ale otázku organizácie súdnej sústavy zverila na úpravu bežnému zákonodarstvu. Zostala zachovaná trojstupňová sústava všeobecných súdov. V správnom súdnictve zostala zachovaná s drobnými zmenami príslušnosť založená už Občianskym súdnym poriadkom v roku 1991. Súdna kontrola správnych rozhodnutí bola teda jednoinštančná a bola zverená buď Najvyššiemu súdu (pri rozhodnutiach ústredných orgánov alebo orgánov štátnej správy s celoštátnou pôsobnosťou),

³⁵ TÓTHOVÁ, K.: Správne súdnictvo alebo preskúmanie rozhodnutí správnych orgánov súdom? In: *Justičná revue*, 1991, č. 12, s. 29.

³⁶ DLABALOVÁ, E.: Přezkoumávání rozhodnutí správních orgánů soudy. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1999, č. 1, s. 39-40.

³⁷ Dôvodová správa k zákonu č. 519/1991 Zb., ktorým bol novelizovaný zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok.

alebo krajským súdom, pričom úloha okresných súdov bola (rovnako ako v Českej republike) v správnom súdnictve len okrajová a týkala sa prevažne len priestupkovej agendy.³⁸ Čo sa týka okruhu preskúmaných rozhodnutí, uplatňovala sa všeobecná klauzula s negatívnou enumeráciou (§ 248 Občianskeho súdneho poriadku).

VIII.

7. etapa: od roku 1993

Dňa 1. 1. 1993 vznikla samostatná Česká a samostatná Slovenská republika. Od tohto momentu sa právna úprava správneho súdnictva v oboch republikách začala uberať iným smerom.

Slovenská republika zostala verná zásadám, vytvorenými zákonom č. 519/1991 Zb.

Prijatím zákona č. 46/1994 Z. z. bola v ustanovení § 246 ods. 2 výrazne rozšírená príslušnosť Najvyššieho súdu Slovenskej republiky na preskúmanie zákonnosti rozhodnutí orgánov verejnej správy. Taktiež zákon č. 232/1995 Z. z., ktorým bol novelizovaný Občiansky súdny poriadok, precizoval vecnú príslušnosť Najvyššieho súdu Slovenskej republiky na preskúmanie zákonnosti rozhodnutí orgánov verejnej správy. Nálezom Ústavného súdu Slovenskej republiky z 22. júna 1999, sp. zn. PLÚS 14/98 uverejneným v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod číslom 166/1999 Z. z. dňa 14. júla 1999, bolo vyhlásené ustanovenie § 250f Občianskeho súdneho poriadku za protiústavné. Šlo o možnosť prerokovania vecí súdom bez pojednávania. Zákon č. 169/1998 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky súdny poriadok, zakotvil inštitút mimoriadneho dovolania aj v časti týkajúcej sa správneho súdnictva. Procesná legitimácia na podanie mimoriadneho dovolania bola daná generálnemu prokurátorovi.

Potom bola ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. rozšírená preskúmavacia právomoc súdov v oblasti správneho súdnictva, ktorým došlo k zmene a doplnení Ústavy Slovenskej republiky zakotvením procesnej úpravy konania o ochrane pred nezákonným zásahom orgánu verejnej správy.

Do pozornosti však treba uviesť najmä zmeny zakotvené zákonom č. 501/2001 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov, a zákonom č. 353/2003 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov a o doplnení zákona č. 328/1991 Zb. o konkurze a vyrovnaní v znení neskorších predpisov.

Hlavne novela Občianskeho súdneho poriadku, uverejnená pod číslom 501/2001 Z.z., rozšírila právomoc súdov o preskúmanie zákonnosti postupu správnych orgánov (§ 247 ods. 1, 3) bez toho, aby procesne upravila spôsob rozhodovania súdov o žalobách na preskúmanie zákonnosti postupu orgánov verejnej správy. Tento nedostatok odstránila až novela Občianskeho súdneho poriadku zákonom č. 424/2002 Z. z.

³⁸ PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: *Evropské správní soudnictví*. Praha : C. H. Beck, 1988, s. 200.

Pozitívne možno hodnotiť, že od roku 1992 po renovácii správneho súdnictva sa fyzické a právnické osoby môžu obracať na súd a domáhať sa, aby súd preskúmal zákonnosť a už aj postup rozhodnutia orgánov verejnej správy predstavujúci zásah do ich práv a žiadať, aby súd takéto rozhodnutie zrušil. Poznatky z 10 ročnej rozhodovacej činnosti súdov v oblasti správneho súdnictva už v roku 2001 nasvedčovali, že napriek tomu, že súdy na túto novú agendu neboli organizačne, personálne ani materiálne pripravené, zhostili sa tejto úlohy dobre. Zo štatistických údajov o nápade vecí správneho súdnictva na Najvyššom súde Slovenskej republiky za roky 1992 až 2001 vyplýva, že senáty Najvyššieho súdu SR rozhodovali vo viac ako v 9 000 veciach správneho súdnictva.³⁹

Na pripomienky zahraničných expertov týkajúce sa zabezpečenia ochrany práv fyzických a právnických osôb pred nezákonným rozhodnutím orgánu verejnej správy a toho, že nezodpovedajú európskym štandardom, ako aj na skúsenosti získané z 10 ročného fungovania správneho súdnictva, reagoval až zákon č. 424/2002 Z. z., ktorým bol v piatej časti týkajúcej sa právnej úpravy správneho súdnictva novelizovaný Občiansky súdny poriadok. Reagujúc na požiadavky čl. 13 Dohovoru o ochrane základných práv a slobôd (prijatého zákonom č. 209/1992 Zb.), bolo uvedenou novelou zmenené správne súdnictvo na dvojinstančné. Keďže dovtedajšie poznatky z praxe nasvedčovali tomu, že v správnom konaní sa vyskytovali prietahy v dôsledku nečinnosti správnych orgánov, ktorá spôsobovala ukrátenie na právach fyzických a právnických osôb, predmetná novela s cieľom zabezpečiť účinnú ochranu pred nečinnosťou orgánov štátnej správy zakotvila konanie proti nečinnosti orgánov verejnej správy.

V neposlednom rade treba spomenúť zákon č. 353/2003 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov a o doplnení zákona č. 328/1991 Zb. o konkurze a vyrovnaní v znení neskorších predpisov. Touto novelou bola piata časť Občianskeho súdneho poriadku doplnená o siedmu hlavu s názvom „Osobitné konania“. Išlo o konania vo volebných veciach, ktoré sa delili na:

- a) Konanie vo veciach zoznamov voličov a zoznamov oprávnených osôb na hlasovanie v referende (§ 250z),
- b) Konanie vo veciach registrácie kandidátnych listín (§ 250za),
- c) Konanie vo veciach registrácie kandidátnych listín pre voľby do orgánov samosprávy obcí (§ 250zb),
- d) Konanie vo veciach prijatia návrhu na kandidáta na funkciu prezidenta Slovenskej republiky (§ 250zc),
- e) Konanie vo veciach registrácie kandidátnych listín pre voľby do orgánov samosprávneho kraja (§ 250zd),
- f) Konanie vo veciach združovania v politických stranách a politických hnutiach (§ 250ze),
- g) Konanie o preskúmaní zákonnosti uznesení obecného zastupiteľstva, mestského zastupiteľstva, miestneho zastupiteľstva alebo zastupiteľstva vyššieho územného celku (§ 250zf),

---

³⁹ Dôvodová správa k zákonu č. 424/2002 Z. z., ktorým bol novelizovaný zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok.

h) Konanie vo veciach dohôd obcí o spolupráci s územnými celkami alebo orgánmi iných štátov a členstva v medzinárodnom združení (§ 250zg).

Dňa 1. októbra 2004 nadobudol účinnosť zákon č. 428/2004 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov a menia a dopĺňajú sa niektoré ďalšie zákony. Do správneho súdnictva priniesol viacero upresnení vyžiadaných praxou.

Napríklad ustanovenie § 244 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov bolo doplnené a upresnené o pojem fyzické osoby, čím konečne uvedené ustanovenie nadobudlo pre prax vyhovujúcu podobu, že „V správnom súdnictve preskúmajú sudy zákonnosť rozhodnutí a postupov orgánov štátnej správy, orgánov územnej samosprávy, ako aj orgánov záujmovej samosprávy a ďalších právnických osôb, ako aj fyzických osôb, pokiaľ im zákon zveruje rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických a právnických osôb v oblasti verejnej správy.“, teda sa definitívne upresnilo toto ustanovenie a reagovalo sa na malú legislatívnu diery, ktorú využívali ako častý argument zástupcovia verejnej správy, že správne súdnictvo sa nevzťahuje na fyzické osoby rozhodujúce o právach a povinnostiach fyzických a právnických osôb v oblasti verejnej správy. Ďalej bolo doplnené a upresnené § 244 ods. 5 Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov tým, že sudy v správnom súdnictve konajú v prípadoch týkajúcich sa ochrany pred nezákonným zásahom orgánu verejnej správy a vykonateľnosti rozhodnutí cudzích správnych orgánov a že vo volebných veciach a vo veciach združovania v politických stranách a v politických hnutiach konajú a rozhodujú sudy podľa ustanovení tejto piatej časti Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov v rozsahu vymedzenom osobitnými predpismi. Inak touto novelou bolo vypustené ustanovenie § 246b ods. 3, ktoré upravovalo konanie a rozhodovanie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam krajských súdov a proti rozhodnutiam orgánov verejnej správy v senáte zloženom z predsedu a dvoch sudcov, ako aj to, že o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam Najvyššieho súdu Slovenskej republiky koná a rozhoduje iný senát tohto súdu, zložený z predsedu a štyroch sudcov.

Na druhej strane bol však § 246 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov doplnený o písm. b), ktorým sa doplnila a upresnila vecná príslušnosť Najvyššieho súdu, ktorý sa stal vecne príslušným na konanie podľa štvrtej a piatej hlavy piatej časti Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov, ak je žalovaným ústredný orgán štátnej správy alebo iný orgán s pôsobnosťou pre celé územie Slovenskej republiky. Bol pridaný taktiež nový paragraf, ktorý upravil dovtedy neupravenú problematiku, ktorú si vyžiadala prax. Týkalo sa to problematiky, že ak osobitný zákon upravujúci priestupky, kárne, disciplinárne a iné správne delikty určuje lehoty pre zánik zodpovednosti, prípadne pre výkon rozhodnutia, tieto lehoty počas konania podľa tejto piatej časti neplynú. Obdobne to začalo platiť o lehotách pre zánik práva vo veciach daní, poplatkov a odvodov, ktoré sú príjmami štátneho rozpočtu, verejných fondov, rozpočtov obcí, miest a vyšších územných celkov.

Ďalej bol upravený a doplnený § 250j Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov, ktorý zmenil a upresnil to, že ak súd po preskúmaní rozhodnutia a po-

stupu správneho orgánu v rozsahu a z dôvodov uvedených v žalobe (ďalej len „v medziach žaloby“) dospel k záveru, že rozhodnutie a postup správneho orgánu v medziach žaloby sú v súlade so zákonom, vysloví rozsudkom, že sa žaloba zamietá. Potom sa upresnilo i to, že súd zruší napadnuté rozhodnutie správneho orgánu a podľa okolností aj rozhodnutie správneho orgánu prvého stupňa a vráti vec žalovanému správne mu orgánu na ďalšie konanie, ak po preskúmaní rozhodnutia a postupu správneho orgánu v medziach žaloby dospel k záveru, že:

- a) rozhodnutie správneho orgánu vychádzalo z nesprávneho právneho posúdenia veci,
- b) zistenie skutkového stavu, z ktorého vychádzalo správne rozhodnutie, je v rozpore s obsahom spisov,
- c) zistenie skutkového stavu je nedostačujúce na posúdenie veci,
- d) rozhodnutie je nepreskúmateľné pre nezrozumiteľnosť alebo pre nedostatok dôvodov alebo rozhodnutie je nepreskúmateľné pre neúplnosť spisov správneho orgánu alebo z dôvodu, že spisy neboli predložené,
- e) v konaní správneho orgánu bola zistená taká chyba, ktorá mohla mať vplyv na zákonnosť napadnutého rozhodnutia.

Súd podľa tejto novely Občianskeho súdneho poriadku taktiež dostal povinnosť zrušiť napadnuté rozhodnutie správneho orgánu a podľa okolností aj rozhodnutie správneho orgánu prvého stupňa a vrátiť vec žalovanému správne mu orgánu na ďalšie konanie, ak bolo rozhodnutie vydané na základe neúčinného právneho predpisu, ak rozhodnutie bolo nepreskúmateľné pre nezrozumiteľnosť alebo pre nedostatok dôvodov alebo rozhodnutie bolo nepreskúmateľné pre neúplnosť spisov správneho orgánu alebo z dôvodu, že spisy neboli predložené. Súd ďalej musel na základe tejto novely zrušiť rozhodnutie správneho orgánu a konanie zastaviť, ak rozhodnutie vydal orgán, ktorý na to nebol podľa zákona oprávnený. Rozsahom a dôvodmi žaloby v týchto prípadoch nebol súd viazaný. Ustanovila sa možnosť súdu vo veciach uvedených v § 250i ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov rozhodnúť rozsudkom o náhrade škody, o peňažnom plnení alebo o peňažnej sankcii, ak na základe vykonaného dokazovania dospel k záveru, že o spore, o inej právnej veci alebo o uložení sankcie má byť rozhodnuté inak, ako rozhodol správny orgán. Rozsudok súdu mal nahrádzať rozhodnutie správneho orgánu v takom rozsahu, v akom bolo rozsudkom súdu rozhodnutie správneho orgánu dotknuté. Tento rozsah musel byť uvedený vo výroku rozsudku, pričom súd dotknutý výrok potom zmenil.

Poslednou zmenou týkajúcou sa vývoja správneho súdnictva na území Slovenska, účinnou od 1. septembra 2005, bola novelizácia Občianskeho súdneho poriadku zákonom č. 341/2005 Z. z., ktorou sa menil a doplňal zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov. Konkrétne v § 250a Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov bolo doplnené ustanovenie o tom, že žalobca nemusí byť zastúpený advokátom pokiaľ ide o preskúmanie rozhodnutia a postupu vo veciach priestupkov. Ďalej vo všetkých ustanoveniach upravujúcich konanie vo veciach registrácie kandidátnych listín bolo upresnený pojem „politická strana“ na pojem „dotknutá kandidujúca politická strana“. Taktiež boli v § 250 za Občianskeho súdneho

poriadku v znení neskorších predpisov upresnení účastníci konania. Ďalej sa premenovalo konanie vo veciach združovania v politických stranách a politických hnutiach podľa § 250ze Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov na konanie vo veciach registrácie politických strán a politických hnutí.

IX.

Celý tento vývoj správneho súdnictva na území Slovenska takto vyústil až do dnešnej podoby správneho súdnictva platného na území Slovenskej republiky. Žiaľbohu, celý tento vývoj má určité negatívne špecifiká, ktoré sa ani do dnešného dňa nepodarilo eliminovať. Je ním napr. skutočnosť, že veľmi málo obyčajných ľudí sa vyzná a využíva túto formu ochrany ich práv pred nezákonným postupom a pred zásahom orgánov štátnej správy, orgánov územnej a záujmovej samosprávy, ako aj ďalších osôb v oblasti verejnej správy. Ďalej sú to prietahy súdov rozhodujúcich v správnom súdnictve spôsobené okrem iného aj „legislatívnymi dierami“ (napr. protest prokurátora) a v neposlednom rade aj nezájum občanov, štátnych orgánov a právnických osôb o tento inštitút. Verím, že sa to v budúcnosti zlepší a vývoj správneho súdnictva na území Slovenska bude napredovať a rozvíjať sa i ďalej.

Recenzent: JUDr. Milan Vetrák

Súhrn

Správne súdnictvo na území Slovenska prešlo dlhým a zložitým vývojom, nakoľko to bola vždy ťažká a citlivá oblasť práva, ktorá prinášala a prináša mnoho problémov v teórii i v praxi. Autor konštatuje, že aj keď sa správne súdnictvo na Slovensku stalo dôležitou súčasťou právneho poriadku, ešte aj dnes sa pomaly prispôbuje moderným trendom.

Zusammenfassung

Die Verfassungsgerichtsbarkeit der Slowakischen Republik machte einen langen und komplizierten Entwicklungsprozess durch, weil sie zu den schwierigsten und empfindlichsten Rechtsgebieten mit vielen theoretischen und praktischen Problemen gehört.

Der Autor stellt fest, dass sich die Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Slowakei, – obwohl sie zum wichtigen Bestandteil der slowakischen Rechtsordnung wurde – , den modernen Trends zu langsam anpasst.

POJEM A PODSTATA MANŽELSKÉHO SÚHLASU

Martin Mokrý

ÚVOD

Manželský zväzok možno z pohľadu práva charakterizovať ako zmluvu sui generis, obsahom ktorej sú určité práva a povinnosti. Inštitút manželstva poznajú všetky právne poriadky štátov Európskej únie. Dôvod možno nájsť najmä v tom, že človek od svojej prirodzenosti inklinuje k vzťahu k opačnému pohlaviu a štátne zriadenie sa pritom snaží poskytovať ochranu a pomoc takémuto zväzku, či už vo forme materiálnej podpory, alebo špecifickými zvýhodneniami.

Pre pojednávanie v akýchkoľvek manželských otázkach sa ako *conditio sine qua non* javí okamih jeho vzniku, ktorý dáva základ aktívnemu prebratiu ostatných práv a povinností manželov.

Právo katolíckej cirkvi venuje inštitútu vzniku manželstva prostredníctvom odovzdania a prijatia manželského súhlasu osobitnú pozornosť. Túto skutočnosť možno odôvodniť aj neexistenciou inštitútu rozvodu, pri ktorom prichádza aj možnosť opätovného prejavovania právneho úkonu umožňujúceho vznik manželstva.

Pre jednoduchšie priblíženie aj dnešným súčasťným právnym pozitívnym odvetviam, prišla do úvahy najmä nutnosť poukázať na zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine v znení neskorších predpisov.

ČO JE MANŽELSKÝ SÚHLAS?

Pri definovaní manželského súhlasu nevyhnutne treba vychádzať z kontextu existencie manželstva ako jednej z najdôležitejších inštitúcií upravenej v práve rímsko-katolíckej cirkvi, pretože právo na manželstvo je neodmysliteľnou súčasťou prirodzeného práva každého jedinca.

V súčasťnom Kódexe kánonického práva je definovanie manželského súhlasu zaradené do úvodných ustanovení týkajúcich sa manželstva.

Kánon 1057 §¹ 2 deklaruje: „Manželský súhlas je úkon vôle, ktorým sa muž a žena neodvolateľnou zmluvou navzájom prijímajú a odovzdávajú, aby ustanovili manželstvo.“ Na obsah tejto časti kánonu nemožno poukázať bez prihliadnutia na § 1 toho istého kánonu. „Manželstvu dáva vznik súhlas stránok zákonne prejavovaných medzi právne spôsobilými osobami, ktorý nemôže nahradiť nijaká ľudská moc.“

Predmetné paragrafy pojednávajú o základoch, základnej báze vzniku manželstva, nakoľko definujú predpoklady, ktorých nedodržanie spôsobuje nemožnosť vzniku manželskej zmluvy.

Na podklade vyššie uvedeného vyjadrenia možno manželský súhlas zhrnúť do nasledujúcich bodov:

1. Manželský súhlas sa svojou podstatou, čiže po stránke psychologickej a právnej považuje za úkon vôle (actus voluntatis).²
2. Úkon vôle musí byť slobodný. Tým vystupuje ako *conditio sine qua non* jeho odovzdanie len tou osobou, ktorá ho prijíma, čo však nevyklučuje možnosť jeho vonkajšieho prejavu prostredníctvom na to splnomocneného zástupcu.
3. Tento právny úkon musí byť slobodný a náležite uvážení. Právny úkon sa stáva uskutočneným slobodne, ak nevznikol ako následok tlaku násilia zvonka alebo zvnútra človeka a vychádza zo zásady nemožnosti niekoho prinútiť k prejavu svojho manželského súhlasu. Za uvážení sa právny úkon považuje vtedy, ak rozhodnutie vykonať ho nadväzuje na rozumovú argumentáciu. Uváženosť je treba vykladať aj s prihliadnutím na základnú logickú premisu „nič nemôže byť chcené, čo by nebolo vopred poznané.“ Pri komparácii právnych úkonov sa ponúka jasná rozdielnosť medzi manželským súhlasom ako právnym úkonom a ostatnými právnymi úkonmi, ktorú spôsobujú vznik, zmenu alebo zánik subjektívnych práv a povinností konajúceho. Na platnosť akéhokoľvek úkonu spôsobujúceho uvedené konzekvencie je potrebná predchádzajúca úvaha činiteľa, pritom však teória kánonického práva na vyzdvihnutie povahy a vážnosti manželstva poukazuje na súhlas kontrahentov uzatvárajúcich ako na jeden z najzodpovednejších počinov jednotlivca.

Nezainteresovaným osobám sa daná skutočnosť javí nedostatočne argumentačne podložená, čo však vyplýva z neznalosti neexistencie možnosti zániku manželstva rozvodom, aký pozná zákon č. 35/2005 Z. z. o rodine v ustanovení § 23.³

4. Vyžaduje sa vonkajší prejav zákonom stanovenou formou.
5. Odovzdanie a prijatie manželského súhlasu môže vykonať len osoba spôsobilá na daný prejav vôle. Pod spôsobilosťou treba rozlíšiť:

a) Prirodzenú spôsobilosť – kánonické právo sa venuje otázke skutočností determinujúcich rozum a vôľu len v jedinom ustanovení, čo budí zdanie nerozpracovanosti exis-

¹ V práve Katolíckej cirkvi, ktorá vychádza z Kódexu kánonického práva (ďalej len „CIC“), musíme poukázať na rozdielne uplatňovanú terminológiu, keďže v CIC sa používajú kánony namiesto paragrafov a paragrafy namiesto odsekov.

² DUDA, J.: *Katolícke manželské právo*. Spišská kapitula. Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1996, s. 79

³ „Súd môže manželstvo na návrh niektorého z manželov rozviesť, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spoluzitia.“

tujúcich subjektívnych „nedostatkov“. Kánon 1095 však dostatočne abstraktne zahŕňa všetky možnosti, s ktorými sa možno v dennom živote stretnúť.⁴

b) Právna nespôsobilosť – týmto nie najlepším ekvivalentom teória vedy kánonického práva označuje okolnosti vylučujúce uzavretie manželstva, čiže manželské prekážky. Prítomnosť takýchto objektívnych skutočností vylučuje vznik platného manželstva a robí osobu nespôsobilou uskutočniť tento právny úkon či už erga omnes, alebo inter partes.

V akom vzťahu sú teda vyššie uvedené nespôsobilosti? Odpoveď na danú otázku spočíva v ich subsidiárnom postavení a skúmaní v konkrétnych prípadoch. Prirodzená nespôsobilosť vystupuje s dôrazom na kontrahenta ako *conditio sine qua non* pre skúmanie právnej nespôsobilosti, keďže si všíma zmluvnú stranu v prejave svojej vôle. Konkludované, ak nastanú subjektívne skutočnosti, akýkoľvek pokus vôle nemá potrebu ešte ďalej pokračovať v skúmaní aj objektívnych skutočností právnej nespôsobilosti a manželský súhlas nemožno prijať.

6. Ako každý právny úkon, aj manželský súhlas má svoj predmet, t. j. to, kvôli čomu subjekty práva vstupujú do právnych vzťahov.⁵ Za tento predmet považujeme neodvolateľnú zmluvu medzi mužom a ženou. Na druhej strane však manželský je sám osebe predmetom manželskej zmluvy, ktorá má dvojaký charakter:

- formálny – manželská zmluva musí vyhovovať požiadavkám práva,
- materiálny – celoživotné a nemenné spoločenstvo s jedným partnerom.

1. CONSENSUS FACIT MATRIMONIUM

Manželstvo vzniká vzájomnou výmenou súhlasov prejavovaných dvoch vôl, čiže konštitutívnym prvkom manželstva nie je nič iné ako takáto bilaterálna výmena. Avšak je nutné podotknúť, že súhlas, ak bol raz navonok prejavovaný a súčasne spĺňa normy božského práva a cirkevného práva, nemožno vziať nijakým spôsobom späť.⁶ Predmetná okolnosť späťvzatia vyplýva z charakteru manželstva ako neodvolateľnej zmluvy rodicej sa súhlasom manželských kontrahentov.

V histórii kánonického práva rozlišujeme niekoľko tvorieb a teórii vzniku nuptálneho zväzku, z ktorých dve budú predmetom ďalšej traktácie.

1.1 Kontraktuálna teória

Stúpenci tejto teórie, inak nazývaní aj prívrženci tzv. „parížskej školy“ absolútne popierajú iný dôvod vzniku manželstva ako dobrovoľný konsenzus strán. Tak sa do po-

⁴ V zmysle uvedeného kánonu sa za nespôsobilých považujú osoby, ktoré:

- majú nedostatočné používanie rozumu,
- majú vážny nedostatok rozoznávacieho úsudku, pokiaľ ide o podstatné manželské práva a povinnosti, ktoré treba navzájom odovzdávať a prijímať,
- z dôvodov psychickej prirodzenosti nedokážu na seba vziať podstatné záväzky manželstva

⁵ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001, s. 284.

⁶ Táto teória vychádza z tzv. „dvojakej nerozlučiteľnosti manželstva“.

predia nedostáva samotné chcené prevzatie povinností a práv pochádzajúcich z prechodu osoby zo stavu „nemanželského“ do stavu „manželského“, ale možnosť ich prevzatia ako taká.

Takto ho možno chápať ako konsenzuálny kontrakt, čiže zmluvu medzi dvoma zmluvnými stranami. Prečo však napriek kontraktuálnosti kánonické právo tak lipne na nemožnosti odvolania či odstúpenia od daného kontraktu? Odpoveď nájdeme v transiencii tohto typu zmluvy, ktorá má svoje opodstatnenie v kánone 1055 § 1: „Manželská zmluva, ktorou muž a žena ustanovujú spoločenstvo celého života...“ Takto sa právny úkon po splnení svojich obsahových a formálnych podmienok abstrahuje od svojich kreátorov a existuje aj napriek tomu, že oni prejavia vôľu, ktorou chcú tento inštitút zrušiť.

Ak by sme pripustili možnosť odvolania matrimoniálneho súhlasu, museli by sme použiť teóriu kontinuálneho súhlasu vyskytujúcu sa v akýchkoľvek zákonom upravených prípadoch rozvodu. Tá je však v príkrom rozpore s nerozlučiteľnosťou manželstva.

Tento názorový stret možno na našom území nájsť od 19. storočia, pričom vychádza z dvoch svetonázorových predstáv. Predstava konzervatívnej časti vychádzala z ponímania manželstva ako nábožensky určenej, nadindividuálnej inštitúcie, ktorej právna regulácia mala zostať obsahom predpisov vydávaných cirkvou, prípadne právnych noriem, ktoré by korešpondovali s kanonickým právom. Opačný pohľad prezentovala predstava spočívajúca na liberálnej ideológii, ktorej základom je náboženská tolerancia, vnímanie manželstva ako jednej z občianskych zmlúv a z toho vychádzajúca požiadavka na štátom určené, nábožensky nezávislé, manželské právo.⁸

S poukazom na už spomenuté nemožno manželstvo inak ako zmluvu, avšak nazeranie prostredníctvom poznatkov občianskeho práva musíme pri tejto okolnosti odložiť ako do značnej miery nepoužiteľné, keďže podobný druh zmluvy „sui generis“ budeme hľadať len ťažko. Špecifiká nutno hľadať v trojakom determinovaní zmluvnej slobody ako predpokladu vzniku zmluvy v sfére súkromného práva:

1. Sloboda uzavrieť zmluvu – nijaké ustanovenie Kódexu kánonického práva neustanovuje povinnosť osoby uzatvárať manželstvo, avšak určuje ju ako bilaterálnu zmluvu, t. j. manželský súhlas je prijímaný a odovzdávaný len jedinému partnerovi. Tým sa všetky bigamické, polygamické a zväzky osôb rovnakého pohlavia dostávajú do pozície irelevantnosti.⁹
2. Sloboda zrušiť zmluvu – nerozlučiteľnosť ako jedna z podstatných vlastností manželstva neumožňuje kontrahentom odvolať konštitutívny prvok svojho vzniku. Tak môže vzniknúť nie zriedkavá situácia, keď rozvodom v súlade s ustanoveniami zákona o rodine zanikne manželstvo a civilné právo umožňuje obom manželským

⁷ FEKETE, J.: *Manželské právo v osnove kódexu 198*. Bratislava : Teologický inštitút sv. Alojza, 1997, s. 15

⁸ ŠORL, R.: *Vývoj súkromného práva na Slovensku v rokoch 1848 – 1950* (dizertačná práca), Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 148.

⁹ V nazeraní na manželstvo z pohľadu Práva katolíckej cirkvi je úplne evidentné, že na roveň manželstva nebude nikdy postavený nijaký vzťah hoci aj iného názvu, ktorý by mal slúžiť na zabezpečenie výchovy rodiny a dobro manželov.

stránkam opätovne kreovať manželstvo, avšak kánonické právo danú situáciu neuznáva ani nerešpektuje. Z pohľadu jeho nazerania sa daný akt zániku považuje za ničotný právny akt.

3. Sloboda tvorby zmluvy – pod podstatou dispozičnej autonómie sa rozumie možnosť podieľať sa na obsahu právnych vzťahov, do ktorých vstupujú účastníci právnych vzťahov. Obmedzenie predmetnej možnosti nie je ničím ojedinelým ani v našich právnych predpisoch a slúžia najmä na ochranu jednotlivých strán. Pri manželskej zmluve sa však chráni manželstvo ako také, a preto partneri nemôžu ľubovoľne určovať obsah zmluvy. Podstatné manželské záväzky sú už vopred dané v obsahu každej zmluvy manželov.

1.2 Kopulatívna teória

Zárodky tejto teórie nachádzajú svoju pôdu na univerzite v Bologni. Nevyhnutným podkladom, na ktorom možno uvažovať o tejto tvorbe manželskej skutočnosti je manželský súhlas, ktorý vystupuje ako *conditio sine qua non*. V čom teda spočíva rozdiel, ak obe teórie vyžadujú odovzdanie a prijatie manželského súhlasu? Diferenciáciu nájdeme v okamihu bezvýmnožného a konečného nadobudnutia právnych účinkov manželstva. Kým prívrženci kontraktualnej teórie pokladali za dostatočné odovzdanie a prijatie manželského súhlasu, zástancovia kopulatívnej teórie vyžadovali na vznik manželstva aj uskutočnenie pohlavného styku po odovzdaní manželského súhlasu, pričom sexuálne akty pred prezentáciou konsenzu manželov považovali za právne irelevantné. Týmto bol naplnený obsah manželskej zmluvy a konštitutívny prvok nastáva nie možnosťou realizovania podstatného záväzku, ako je to v kontraktualnej teórii transiентného alebo kontinuálneho súhlasu, ale jeho samotným realizovaním. V súčasnosti sa kánonické právo nestotožňuje s touto teóriou pri konštitutívnosti matrimonia.

Špecifický prípad konštitutívnych účinkov manželstva možno v histórii nájsť aj pod označením *matrimonium praesumptum*.¹⁰ Tento „druh“ účinkov nastával okamihom vykonania pohlavného styku medzi snúbencami. *Matrimonium praesumptum* teda môžeme nazvať situáciu medzi mužom a ženou, ktorá spĺňa tieto skutočnosti:

1. Muž a žena sú snúbencami, čiže existuje medzi nimi formálny spôsob vykonania sponzálii.
2. Po takomto formálnom zasnúbení vykonali spoločný „manželský úkon“, avšak ešte pred odovzdaním a prijatím manželského súhlasu zákonom stanovenou formou. Tento „druh“ odovzdania manželského súhlasu bol zrušený 15. februára 1892.

2. ODOVZDANIE MANŽELSKÉHO SÚHLASU

Každý prejav vôle, ktorý má mať za následok vznik, zmenu alebo zánik práv a povinností stanovených zákonom, musí byť vyjadrený okrem zhody vôle a prejavu aj navonok

---

¹⁰ Tento „druh“ sa preukazuje ako kumulácia názorov tzv. „Parížskej a Bolonskej školy“.

zákonom stanovenou formou, kánonickou formou. Tu je nutné pripomenúť, že záväznosť dodržania kánonickej formy sa vzťahuje len na manželstvá, z ktorých aspoň jedna strana je katolícka.

Ako potom nazerá kánonické právo na manželstvo oboch nekatolíckych kontrahentov?

Odpoveď možno nájsť v rozhodnutiach Rímskej roty.¹¹ Manželstvo vzniknuté odovzdaním a prijatím vzájomného manželského súhlasu nekatolíckych stránok považuje kánonické právo za platné, kým sa nepreukáže opak, ak bol vzájomný súhlas kontrahentov prezentovaný podľa predpisov inej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, pri zachovaní kompetencie občianskej moci v štáte. Danými rozhodnutiami bola vytvorená situácia supremácie občianskeho práva daného štátu nad právami ostatných cirkví a náboženských spoločností, pokiaľ upravujú otázku vzniku manželstva.

Pri riešení problému odovzdania manželského súhlasu ostáva už len objasniť otázku prítomnosti muža a ženy vyjadrujúcich súhlas a spôsoby odovzdania manželského súhlasu navonok.

2.1 Prítomnosť snúbencov

Prítomnosť snúbencov deklaruje kánon 1104 § 1 deklarujúci: „Na platné uzavretie manželstva je nevyhnutné, aby uzatvárajúce stránky boli súčasne prítomné osobne alebo prostredníctvom zástupcu“. Z uvedeného rozlišujeme prítomnosť osobnú alebo prítomnosť prostredníctvom zástupcu, čiže právnu.

Osobná prítomnosť v sebe obsahuje kumulatívne tieto aspekty:

a) priestorový aspekt – spočíva v tom, že v nejakom a tom istom priestore sú muž a žena prítomní spoločne,

b) časový aspekt – s prihliadnutím na tento aspekt musia byť snúbenci prítomní spolu v nejakom a tom istom čase.

Právna prítomnosť, čiže prítomnosť prostredníctvom zástupcu, by sa na prvý pohľad mohla zdať ako rozpor z esenciálnym ustanovením kánonu 1057 § 1: „Manželský súhlas nemožno nahradiť nijakou mocou“. Tu však nejde o vyjadrenie vôle inej osoby ako kontrahenta, ale len o jej prenesenie z nejakého vážneho dôvodu. Nenahraditeľnosť spočíva v tom, že stránky sú pôvodcami (kreátormi) slobodného súhlasu. Tento zástupca potom vystupuje v mene splnomocniteľa. Ako už bolo vyššie povedané, právnu prítomnosť možno použiť subsidiárne za existencie dvoch skutočností:

1. Snúbenec alebo snúbenica nemôže byť osobne prítomná pri obrade slávania manželstva a
2. dodržia sa všetky podmienky ustanovené zákonom.

Na platný priebeh uzavretia manželstva prostredníctvom zástupcu ponúka kánonické právo možnosť buď splnomocniť dokladom hodnoverným podľa občianskeho práva, alebo použiť príslušné ustanovenia kánonického práva. Oboj poskytnutým možnostiam pripisuje rovnaké účinky.

---

¹¹ Tento orgán vystupuje ako riadny tribunál Svätej stolice.

Diferenciácia medzi kánonickým a občianskym právom spočíva najmä vo formálnych náležitostiach poverenia (plnomocenstva), o obsahových môžeme povedať, že sú rovnaké.

V prípade uskutočnenia voľby však musíme dodržať špecifické náležitosti plnomocenstva (poverenia) zvoleného právneho poriadku.

Na platnosť priebehu uzavretia manželstva prostredníctvom zástupcu sa vyžaduje splnenie nasledujúceho obsahu:

- existencia osoby, ktorá je spôsobilá uzatvoriť manželstvo a musí tak učiniť neosobnou prítomnosťou,
- označenie zastupujúcej osoby,
- kreácia poverenia uzavrieť manželstvo,
- podpisy zákonom určených osôb.

Pri komparácii formálnych stránok plnomocnenstiev sa javí ako oveľa prepracovanejší postup podľa zákona o rodine, ktorý ako *lex specialis* vo vzťahu k Občianskemu zákonníku upravuje danú problematiku. Ako *nóvum* vystupuje písomná žiadosť oboch snúbencov.¹² Na uzavretie manželstva právnou prítomnosťou sa však vyžaduje povolenie, čím je táto možnosť determinovaná určitým právnym aktom, ktorým môže byť v prípade neudelenia povolenia vôľa kontrahentov nerešpektovaná. Ako ďalšie obmedzenie sa javí úradné osvedčenie podpisu splnomocniteľa pod sankciou nulity manželstva. Na druhej strane však tomuto ustanoveniu nemožno uprieť snahu o sprehládnenie a zjednodušenie možných podvodných úkonov zo strany muža aj ženy. Kánonické právo tu uprednostňuje neformálny prístup, kde sa ako dostatočný javí splnomocniteľov podpis legalizovaný aspoň dvoma svedkami.

Výnimočnú, avšak vyskytujúcu sa situáciu možno zhliadnuť v prípadoch, ak splnomocniteľ nevie, alebo nemôže písať. Danú posibilitu je nutné poznamenať v samotnom plnomocnenstve a treba pribrať ďalšieho svedka, ktorý musí mandát podpísať. Nedodržanie takejto formy je sankcionované neplatnosťou poverenia.

Nemožno vylúčiť ani situáciu odvolania poverenia mandantom, samozrejme, ešte pred uzavretím manželstva. Ak by sa však aj navonok uskutočnilo uzavretie manželstva, toto manželstvo je neplatné z dôvodu neodovzdania manželského konsenzu na strane odvolávajúceho mandanta a tým aj nespôsobilosti prijať súhlas druhej uzatvárajúcej stránky, hoci ani zástupca, ani druhá stránka nemusí o danom úkone vedieť.

3. SPÔSOBY ODOVZDANIA MANŽELSKÉHO SÚHLASU

Vonkajšia manifestácia každého právneho úkonu vystupuje ako neodmysliteľná súčasť jeho platnosti. Vo svetle prirodzeného práva by postačovalo prejaviť súhlas manželov akoukoľvek vonkajšou formou.¹³ Tu nastupuje pozitívne kánonické právo, aby určilo za platné len presne stanovené prejavy.

¹² V predchádzajúcom zákone o rodine bola možnosť aj na základe žiadosti len jedného z kontrahentov.

¹³ Formou pritom rozumieme súhm vonkajších znakov, ktoré sú nevyhnutné na ich spozorovanie okolitým svetom.

Vyjadrenie manželského súhlasu slovami je potvrdenie kreácie manželstva najbezpečnejším spôsobom, keďže vypočutie formulácií, ktoré sú schválené v príslušných knihách používaných na tento účel kompetentnou autoritou cirkvi, možno využiť na unesenie dôkazného bremena v procese nulity manželstva.

Ako subsidiárnu možnosť demonštrácie v rámci ponúkaného predmetného ustanovenia nemohla byť vynechaná ani ekvivalencia slov prostredníctvom „rovnocenných znakov“. Jej subsidiárnosť nutno vyvodit' z jej použitia len v prípade, ak ktorýkoľvek z snúbencov alebo obaja nevedia, alebo nemôžu hovoriť.

Kánonické právo počíta aj s možnosťou prezentovania „konsenzu cez tlmočníka“. Táto možnosť logicky pripadá v úvahu len pri osobnej prítomnosti snúbencov, právna prítomnosť je z logiky veci absolútne vylúčená. Povinnosť tlmočníka spočíva v preložení slovnej formy proklamácie manželského súhlasu do reči známej asistujúcemu cirkevnému služobníkovi a svedkom. Na tlmočníka sa nekladú nijaké „nadbytočné požiadavky“, postačuje jeho hodnovernosť, ktorá sa posudzuje s ohľadom na jeho schopnosti a nie na jeho vierovyznanie, čo znamená existenciu možnosti vykonávať tlmočnickú činnosť aj osobou patriacou do inej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti.

4. ZÁKON NA OCHRANU KONSENZU

Právny inštitút ochrany konsenzu obsiahnutý v kánonoch 1100 a 1107 bol vytvorený ako určitý garant pretrvávania existencie manželského súhlasu v prípadoch, keď nastáva domnienka alebo vedomie o nulite manželstva. Domnienka alebo vedomie pochádza buď z existencie manželskej prekážky, alebo z nedodržania formy nutnej na slávenie manželstva.¹⁴

Špecifický obsah daných kánonov nachádza v literatúre ekvivalent ako omyl týkajúci sa samotného manželstva,¹⁵ poukazuje pritom na omyl kontrahentov, alebo aspoň jedného z nich v presvedčení, že ich manželstvo je objektívne neplatné, aj keď oni sami sú presvedčení o platnosti, rovnako aj vtedy, ak sú presvedčení o neplatnosti o neplatnosti manželstva, ktoré je v skutočnosti platné. V týchto prípadoch je manželský súhlas platný bez ohľadu na subjektívne situácie, vôbec sa nemení objektívny stav vecí. Použitie pojmu „omyl“ však skôr evokuje subjektívnu okolnosť existencie vady manželského súhlasu, preto dané pomenovanie objektívne existujúcej okolnosti nie je podľa môjho názoru najvýstižnejšie.

Na tomto základe možno prezentovať uvedené druhy manželstiev:

1. Kontrahent je presvedčený, že jeho manželstvo je neplatné a v skutočnosti aj je.
2. Kontrahent je presvedčený o platnosti reálne neplatného manželstva.
3. Kontrahent verí, že jeho manželstvo je neplatné, avšak v skutočnosti je platné.

¹⁴ Pri existencii uvedených skutočností prichádza do popredia buď konvalidatio simplex alebo sanatio in radice, t. j. premena neplatného manželstva na platné.

¹⁵ POLÁŠEK, F.: *Cirkevní manželství podle kanonického práva*. Praha : Česká katolická charita, 1990, s. 47.

Poznanie platnosti, respektíve neplatnosti znamená právnu istotu, zatiaľ čo vedomie alebo domnienka naznačujú len väčšiu alebo menšiu pravdepodobnosť úspešného vykonania aktu súdneho tribunálu týkajúceho sa danej platnosti.

Zachovanie integrity konsenzu sa stáva centrálnym v pri procese splatnenia neplatného manželstva najmä pri základnej sanácii.¹⁶

ZÁVER

Charakteristickou črtou rodinného a manželského práva katolíckej cirkvi sa stal neobyčajný dôraz nielen na právny úkon odovzdania a prijatia manželského súhlasu, t. j. na samotný akt vzniku manželstva, ale aj na kontrahentov uzatvárajúcich manželskú zmluvu. Tak manželia, ktorí sú v iných prípadoch plne spôsobilé na všetky právne úkony, narážajú na jednoznačné vylúčenie z možnosti svojím prejavom vôle nastoliť právne následky. Daný stav nijako nezmenšuje možnosť separácie, ktorá sa ponúka ako prechodný alebo trvalý faktický a právny stav nespôsobujúci zánik manželstva.

Pri vykonaní vertikálnej komparácie zákonov upravujúcich možnosť ukončenia vzájomného manželského spoluzitia, ktoré nepodliehajú aj jurisdikcii cirkevných súdov sa javí posun v právnom myslení tvorcov zákona č. 36/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov, ktorí sa prikláňajú k rozvodu ako najkrajnejšiemu spôsobu riešenia manželských konfliktov.

Takéto zmýšľanie podľa názoru konzervatívnejšej časti obyvateľstva nášho územia predstavuje výhodu v udržaní pevných základných hodnôt opierajúcich sa o rodinu ako základ akéhokoľvek spoločenstva, kým pri opačnom názore spôsobuje problémy pri odstúpení od manželskej zmluvy.

Otázkou budúcnosti pritom ostáva možnosť, že si jednotlivé spoločenstvá, cirkvi alebo náboženské spoločnosti upravovali vzťahy týkajúce sa ich členov v otázkach rodinného práva spôsobom garantovaným a vykonateľným aj štátnou mocou, čím by sa predišlo situácii, keď osobu patriacu k určitému spoločenstvu, cirkvi alebo náboženskej spoločnosti zaväzuje právny poriadok štátu, na území ktorého má táto osoby trvalý pobyt, prechodný pobyt alebo zamestnanie, konať v rozpore s právom jeho spoločenstva, cirkvi alebo náboženskej spoločnosti. Takáto situácia poskytuje nebezpečenstvo, že táto osoba bude sankcionovaná či už z pohľadu civilného práva alebo práva náboženskej spoločnosti, cirkvi alebo spoločenstva, do ktorého patrí, čo vytvára na takúto osobu tlak buď konať podľa svojho presvedčenia, vedomia a svedomia a znášať sankcie z pohľadu občianskeho práva, prípadne trestného práva, alebo nekonať podľa svojho presvedčenia, vedomia a svedomia a čeliť tak sankciám svojho spoločenstva, ktoré spočíva aj v možnom vylúčení z takejto komunity.

Súhrn

V príspevku sa autor venuje podrobnej analýze charakteru špecifického právneho úkonu v práve Katolíckej cirkvi, akým manželský súhlas nepochybne je. Autor pritom vychádza z práva katolíckej cirkvi, pričom takúto úpravu porovnáva s platným občianskym právom.

Autor rozdelil príspevok do štyroch kapitol, v ktorých sa venuje najmä podstate manželstva ako zmluve „sui generis“, vzniku manželstva, v ktorej rozoberá dve teórie vzniku manželstva. Nemohol obísť ani formu a spôsob odovzdania manželského súhlasu. Nevenuje sa otázke rozvodu manželstva, ktorá je právne irrelevantná z dôvodu nazerania na manželstvo zo základom v kontinuálnom manželskom súhlase.

Zusammenfassung

Im Beitrag wird der Charakter der Erklärung des Ehemillens im katholischen Kirchenrecht ausführlich analysiert. Dabei geht der Autor vom Recht der katholischen Kirche aus und vergleicht deren Regelung mit dem geltenden bürgerlichen Recht (Familiengesetz Nr. 36/2005 der Gesetzessammlung in der Fassung späterer Vorschriften). Der Beitrag wird in sechs Kapitel eingeteilt, in denen besonders das Wesen der Ehe als Vertrag „sui generis“ und deren zwei Entwicklungstheorien erläutert werden. Der Verfasser durfte weder die Form noch die Art der Erklärung des Ehemillens außer acht gelassen werden. Der Verfasser widmet sich der Ehescheidung nicht, weil sie hinsichtlich der Eheauffassung und der kontinuierlichen Erklärung des Ehemillens irrelevant ist.

Summary

Detailed analysis of the character of marital consent being the specific legal act in Catholic Church. Legal regulation of Canon law as the starting point of the author is compared with valid Civil law (Act No. 36/2005 Coll. of Family Acts as amended). The article is divided into six chapters devoted mainly to the nature of matrimony as a contract „sui generis“, to formation of marriage. He gives analysis of two theories relating to formation of marriage, and of the form and a way of giving marital consent.

On the other hand, he does not solve the question of dissolution of marriage because it is legally irrelevant from the point of view of Canon law.

PORUČNÍCTVO A OPATROVNÍCTVO

Martin Mokrý

ÚVOD

Vzťah medzi poručníkom a poručencom, obsahom ktorého sú určité práva a povinnosti, poznajú všetky právne poriadky štátov Európskej únie. Dôvod možno nájsť aj v tom, že s výnimkou Britských ostrovov patria všetky ostatné štátne celky do územia sféry vplyvu Rímskeho práva, o ktorom môžeme bez najmenších pochybností povedať, že spolu s gréckou filozofiou a kresťanskou morálkou patrí k základným pilierom Európskej civilizácie. Vychádzajúc zo základnej premisy „ubi societas, ibi ius“, nemožno povedať o ostatných národoch, že by nedisponovali svojím vlastným obyčajovým právom, avšak jeho vplyv neprekročil trvanie danej spoločnosti. Na rozdiel od nich Rímske právo prežilo nielen existenciu rímskej ríše, ale svoj najväčší rozmach dosiahlo práve po zániku rímskej ríše, v období Justiniánskej kodifikácie.

Pri výbere právneho inštitútu, ktorý by bolo vhodné priblížiť aj dnešným súčasťným právnym pozitívnym odvetviam, prišla do úvahy najmä nutnosť poukázať na zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov, kde sa najväčšia zmena dostala otázke poručníctva a opatrovníctva. Pri porovnávaní momentálnej právnej úpravy s rímskou prichádzame k jednoznačnému záveru, v ktorom musíme vysloviť opodstatnenosť takejto zmeny v ponímaní poručníctva a opatrovníctva, aj keď v obsahu výrazné zmeny nenachádzame.

1 PODSTATA A DRUHY PORUČNÍCTVA

Počnúc najstaršími časmi sa v rímskom práve udomáčuje inštitút poručníctva, ktorý je založený na idei, aby sa aj osobám nenachádzajúcim sa v moci a ochrane otca (ani iného nositeľa moci) a nie sú schopní z určitých dôvodov si riadne spravovať svoje záležitosti sami, dostala náležitá pomoc a ochrana. Poručníctvo teda môžeme definovať

ako zaobstarávanie potrieb jednej osoby pre druhú, ktorej je to podľa práva nariadené, keďže táto osoba si nie je schopná určité potreby zaobstarat' sama.¹

V najstaršom práve zastávalo poručníctvo úlohy vyplývajúce čisto z rodinného postavenia osôb, keďže predstavovalo právne puto nad poručencom a jeho majetkom. Takto bol v najstarších dobách postavený pred záujmy poručenca záujem a blaho príslušného rodu, keďže hoci agnāti alebo gentilovia boli viazaní konať v prospech poručenca, avšak táto povinnosť bola chápaná len ako mravná, a nie ako právna, a to z dôvodu neexistencie zákonnej sankcie za porušenie poručníckej povinnosti. Zmena situácie nastala po prijatí Zákona XII tabúl. Ten totiž na základe množiacich sa prípadov nepoctivého konania poručníkov umožnil, aby sa bolo možné domáhať na súde odvolania nepoctivého poručníka.

Neskôr bola dispozičná voľnosť, s ktorou nakladal poručník s majetkom poručenca, do značnej miery obmedzená. Navyše sa rozšírilo vrchné poručníctvo prostredníctvom štátnych úradov.² O tom svedčí aj spôsob riešenia poručníckej otázky v období vlády Marka Aurelia, ktorý zaviedol úrad nazývaný praetor tutelaris.³ Náplňou činnosti tohto úradu bola kontrola právomoci vo všetkých poručníckych veciach. Tak sa z poručníctva ako inštitútu patriaceho vo svojich začiatkoch do oblasti práva súkromného vyvinul inštitút obsahujúci prvky tak súkromného, ako aj verejného práva. Týmto poručníctvom nadobudlo charakter verejného úradu, pretože poručník mal právo a povinnosť spravovať potreby poručenca výhradne na jeho dobro a prospech.

V staršej literatúre sa pod pojmom poručníctvo zahŕňa aj opatrovníctvo, ktoré je známe už od prijatia zákona XII tabúl. Dnes sa tieto pojmy tak striktné nerozlišujú a pojem opatrovník a poručník sa v dnešnej literatúre často považuje za synonymá, preto, skôr ako prejdem k jednotlivým druhom poručníctva a opatrovníctva sa javí ako *condicio sine qua non* vysvetliť rozdiel medzi danými inštitútmi v chápaní rímskeho práva:

1. Poručníctvo, t. j. tutela, slúžilo najmä na doplnenie, zosilnenie neúplnej spôsobilosti na právne úkony poručenca. Tým bolo najdôležitejším oprávnením poručiť a spolupôsobiť pri právnych úkonoch poručenca, a to jednak svojim súhlasom, ako aj svojou osobnou prítomnosťou – *autocratis interpositio*. Tak sa určité poručencove úkony uskutočnené bez prítomnosti poručníka považovali za neplatné, avšak poručník mohol úkony v prospech poručníka uskutočniť aj bez jeho prítomnosti ako konateľ bez príkazu – *negotiorum gestor*. Pri poručníctve nad deťmi prináleží tútorovi okrem *autocratis interpositio* aj správa majetku poručenca, tzv. *gestio* alebo *administratio*, čo sa v prípade poručníctva nad ženami nevyskytuje.
2. Opatrovníctvo, t. j. *cura*, slúžilo v pôvodnej funkcii ako právo a povinnosť kúratora konať a spravovať na miesto opatrovaného jeho majetok, pričom opatrovaný nebol

¹ Pri takejto identifikácii poručníctva možno konštatovať, že počas historického vývoja pri jednotlivých náhľadoch právnych poriadkov na tento právny inštitút nastali určité zmeny, ktoré zodpovedali mysleniu a potrebám vládncích vrstiev. Pri náhľade § 56 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine je evidentné, že obsah poručníckeho inštitútu sa síce prispôbil požiadavkám 21. storočia (nemožno na ženu nazerat' pohľadom Rimanov), avšak nevykazuje výrazné diferencie v porovnaní s rímskou úpravou neskorších období

² Aj pri dnešnej právnej úprave sa pamätá na možnosť vykonávania poručníckych oprávnení aj niekým iným, ako je fyzická osoba. Pozri § 57 odsek 3 zákona o rodine.

³ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha :Panorama, 1981, s. 220.

spôsobilý na právne úkony v plnom rozsahu. Hlavnou náplňou činnosti kurátora bolo teda gestio alebo administratio, autocratis interpositio sa nevyskytovalo. Postupne s vývojom kurately, keď sa kuratela používala rozšírenejšie a nielen vo vzťahu k osobe pomätenej, márnokratníkovi sa môžeme stretnúť s consensus curatoris. Tento pojem sa používa na označenie súhlasu kurátora s úkonom opatrovaného. Tu nastáva posun právneho myslenia, kde kurátor nekoná namiesto opatrovaného, ale len dodatočne schváli alebo dovoľí už uskutočnený úkon opatrovaného, avšak až nasledujúci súhlas alebo dovolenie spôsobuje, že úkon opatrovaného sa stáva platným.⁴

2. TUTELA IMPUBERUM

Pod pojmom tutela impuberum rozumieme spravovanie záležitostí v prospech osôb, ktoré sú sui iuris, t. j. nepodriadené nijakej otcovskej moci, avšak pre svoj vek nie sú spôsobilé konať s právnymi následkami, t. j. nemajú spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu a na určité úkony potrebujú autocratis interpositio svojho poručenca.

Na vznik poručníctva nad nedospelými sa vyžaduje:

1. existencia osoby vyžadujúcej vznik poručníctva,
2. spôsobilosť osoby na výkon úlohy poručníka,
3. platné povolenie osoby za poručníka zákonom určeným dôvodom,
4. neuskutočnenie odmietnutia poručníctva osobou povolanou a spôsobilou stať sa poručníkom.

Ad 1. Pri pojednávaní o poručníctve vystupuje ako základný predpoklad vzniku a trvania tohto inštitútu existencia osoby, na ktorú je poručníctvo viazané, pretože zánik, resp. smrť takejto osoby znamenala absolútny zánik poručníctva.

Ad 2. Spôsobilé na výkon poručníctva boli podľa najstaršieho práva všetky osoby mužského pohlavia, ktoré disponovali ius commercium. Pre ženy v zmysle zásady „tutela virile officium est“⁵ bola táto úloha absolútne nedosiahnuteľná. Nevylučovala sa situácia, keď mužský poručník bol nedospelý alebo trpel duševnou poruchou. Tu nastupuje tzv. náhradný poručník na čas do dosiahnutia dospelosti poručníka alebo do jeho vyliečenia z choroby. Až neskôr sa mužskí potomkovia s takýmto nedostatkom považovali za nespôsobilých na výkon poručníctva. Okrem nich sa za nespôsobilých považovali vojaci, cudzinci, slepí, hluchí, hluchonemí, biskupi a mnísi.

Od konca 4. stor. n. l. sa aj v tomto ohľade zlepšilo postavenie ženy, keď bola matka aj babka považovaná za spôsobilú na výkon poručníctva nad svojimi synmi a vnukmi. Táto možnosť prichádzala do úvahy v prípade, ak matka a babka prehlásia do protokolu, že sa nenachádzajú v manželstve, zriekajú sa výhody vyplývajúcej zo senatus konsulta Velleiana.

Ad 3. Za povolvacie dôvody, ktorými mohla byť osoba spôsobilá povolaná na výkon poručníctva nad nedospelými osobami sui iuris, rímske právo uznávalo:

⁴ Dodatočné chválenie sa neuskutočňuje vo forme osobnej prítomnosti kurátora pri úkone, ale až po úkone opatrovanca.

⁵ „Poručníctvo je službou (povinnosťou) mužov.“

- **Testament** – takéto poručníctvo sa nazývalo tutela testamentaria. Tu môže pater familias vo svojom testamente alebo vo forme kodicilu⁶ osobám nedospelým nachádzajúcim sa v čase jeho smrti pod jeho otcovskou mocou, ak sa jeho smrťou stanú osoby sui iuris, ustanoviť poručníka. To vylučuje ustanovenie poručníka svojim vnukom za predpokladu života ich otcov, ak sa predtým neemancipovali alebo sa iným spôsobom vymanili z moci svojich otcov, do ktorej by sa smrťou svojich dedov dostali. Ustanovenie poručníka sa uskutočňovalo v latinčine a po zmene zákona cisárom Theodosiom II. aj v gréčtine a rozkazom: „Za poručníka svojim deťom ustanovujem...(meno poručníka)...“⁴⁷ Tento rozkazovací spôsob sa vzťahoval tak na deti už narodené ako aj na deti narodené po smrti patra familias, do ktorého agnátskej rodiny by sa svojim narodením zaradili. Ďalšou nevyhnutnou podmienkou sa javí konkrétne určenie poručiťa, t. j. nestačí len určiť druhovo osobu povolanú za poručníka, ale túto alebo tieto osoby je nutné určiť individuálne, ďalej factionem testamenti poručníka. Vylúčená je možnosť určiť poručníkov pre jednotlivé úkony, t. j. neprichádza do úvahy singulárne poručníctvo, ale len generálne poručníctvo. Avšak aj keď neboli splnené všetky podmienky, mohla byť poručníkom súdom potvrdená osoba určená patrom familias, čo sa dialo bez dôsledného vyšetrenia. Ak by však testamentárny tuteur bol určený matkou alebo niekým iným, nastávalo tzv. confirmatio ex inquisitione.⁸ Špecifickou otázkou v tomto prípade by sa mohol stať okamih, keď sa z nejakej osoby stane poručník. Povolaný sa stane poručníkom, ak testament neobsahuje vedľajšie ustanovenie okamihom, keď na základe delačného princípu aspoň jeden z dedičov dedičstvo prijme.
- **zákon** – v tomto prípade sa používa označenie tutela legitima. Zákonom sa povolával poručník, ak:
  - neexistovalo platné povolanie poručníka prostredníctvom testamentu,
  - testament obsahuje odkladaciu podmienku a do jej splnenia je potrebné vykonať tütorské úkony,
  - nastúpila rozvázovacia podmienka určená v testamente na ustanovenie poručníka,
  - došlo k úmrtiu tutora testamentarius.

Zákon XII tabúl určoval za zákonných poručiťov agnátov poručenca. Postupným vývojom sa však toto privilégium prisudzovalo najbližším mužským zákonným dedičom nedospelého v takom poradí, v akom boli povolaní dedič.

- **úradný príkaz** – tento druh tütorstva je nazývaný tutela dativa. Ten nastupuje v rámci poručníckej subsidiarity, ak nie je nijaký testamentárny alebo zákonný tuteur, alebo spôsobilý testamentárny alebo zákonný tuteur tütorstvo odmietol, prípadne bol z neho odvolaný. Zo samotného povolávacieho dôvodu vyplýva potreba existencie nejakého úradu, na príkaz ktorého bola ustanovená určitá osoba za poručníka, t. j. osoba sa stáva poručníkom až po doručení úradného dekrétu, naproti tomu pri poručníkovi testamen-

⁶ Kodicil bol inštitút odlišný od závetu, pretože sa pri ňom nevyžadovali všetky nevyhnutné formálne náležitosti, neobsahoval ustanovenie dediča alebo vydedenie.

⁷ GAIUS: *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno : Masarykova univerzita, 1981, s. 65.

⁸ Potvrdenie určeného tütora súdom po dôkladnom vyšetrení.

tárnom a zákonom nie je s malými výnimkami nutné vymenovanie ani potvrdzovanie. Prvým zákonom upravujúcim tento spôsob destinovania tútorov bol lex Atilia, platný od začiatku 2. stor. pred n. l. Tento zákon ustanovuje nariadenia o nutnosti každého, čo to potrebuje, aby mal poručníka a ten, kto ho nemá, bude poručník daný mestským prétorom po súhlase plebejských tribúnov.⁹

Pretože pri tomto tútorovi vystupuje ako *condicio sine qua non* nutnosť rozhodnutia určitého úradníka, je nevyhnutné venovať pozornosť aj spôsobu, ktorý predchádza danému rozhodnutiu. Ak nastane situácia nutnosti ustanoviť tútora, matka poručenca alebo jeho prepustenci a v neskoršom období aj jeho najbližší zákonní dedičia sú povinní oznámiť magistrátovi túto situáciu a žiadať, aby určil schopného poručníka. Ak sa však príslušný magistrát o tomto dozvie aj bez žiadosti vyššie vymenovaných, je povinný postupovať *ex offio*. Potom sa však skúma zavinenie daných osôb a v prípade preukázania tejto skutočnosti matka a dedičia sú potrestaní nespôsobilosťou dedič po poručencovi a prepustenci podliehajú iným trestom.

Ad 4. Rímske právo poskytovalo možnosť odmietnuť poručníka alebo možnosť stať sa poručníkom. Na základe toho rozlišovalo:

1. Exkuzáciu povinnú – používala sa v situáciách, ak niekto bol síce spôsobilý na poručníctvo, avšak na základe rozhodnutia magistráta nesmel byť za poručníka pripustený. Pri určovaní, ktorá osoba má byť povinne exkuzovaná, platilo všeobecné pravidlo obavy, že z činnosti takejto osoby môže vzniknúť poručencovi škoda. Takto sú z poručenstva vylúčené osoby, ktoré:
  - otec alebo matka poručenca priamo vylúčili z poručenstva akýmkoľvek spôsobom,
  - boli v nezmieriteľnom nepriateľstve s poručencovým otcom,
  - sa neprimeraným spôsobom usilujú o získanie tútorstva,
  - boli v okamihu vzniku poručníctva poručencovými veriteľmi alebo dlžníkmi.

Justiniánske právo vyriešilo otázku veriteľov a dlžníkov mimoriadne precízne. Ak veriteľ zamlčal svoju pohľadávku voči dlžníkovi, ako sankcia jeho pohľadávka zanikla. Ak však dlžník neuviedol svoj dlh, tento dlh nebolo možné splniť inou osobou ako dlžníkom.

2. Exkuzácia dobrovoľná – spočívala v existencii zákonom predpokladaných dôvodov, z ktorých sa mohlo z prevzatia poručníctva ospravedlniť. Po dobách principátu sa prevzatie poručníctva stalo *munus publicum*, t. j. občianskou povinnosťou. Napriek tomu malo dobrovoľné ospravedlnenie značne rigidný spôsob, pretože exkuzáciu bolo treba vykonať na príslušnom súde na podklade existencie zákonného dôvodu do 50 dní od okamihu, keď sa poručník dozvedel o vzniku svojho poručníctva, a v prípade, ak tak v danej lehote neurobil, alebo úkon nebol podaný odôvodnený, zodpovedá poručník poručencovi za škodu, ktorá poručencovi z dôvodu priet'ahov pri prevzatí poručenstva vznikla. Počet ospravedlňujúcich dôvodov z výkonu poručenstva časom značne vzrástol. Za persóny, ktoré mohli odmietnuť vykonávanie poručníctva, sa považovali najmä tí, ktorí vykonávali verejný úrad alebo, ktorí svoju činnosť venovali fiskálnym otázkam krajiny alebo cisára, znalci práva, učitelia určitých vied (gramatici, filozofi, učitelia), lekári, vojnoví vyslúžilci po čestnom prepustení zo služby,

⁹ SKŘEJPEK, M.: Římské právo v datech. Praha : C. H. BECK, 1997, s. 17.

členovia korporácii, osoby majúce aspoň 3 vlastné deti alebo zastávajúci funkciu poručníka aspoň trom poručencom, osoby postihnuté chorobou, chudobní a starší ako 70 rokov.

Ako na vznik, tak aj na zánik poručenstva sa vyžadovali určité právom predvídané skutočnosti, ktoré môžeme rozdeliť na tieto druhy:

1. Absolútny zánik poručníctva – bol viazaný na existenciu skutočnosti na strane poručenca, na ktorého bolo poručníctvo viazané:

a) dovŕšenie dospelosti poručenca – dovŕšením 14. roku veku u chlapcov a 12. u dievčat sa osoby podľa rímskeho práva stávali dospelými, avšak v ich prospech pojednávali niektoré zákony s účelom ochrany pred nimi uskutočnenými právnymi úkonmi až do dovŕšenia 25. roku veku života,

b) fyzická smrť – zánikom poručenca zaniká ipso facto poručníctvo nad daným poručencom,

c) *capitis deminutio* – týmto pojmom sa označovala strata statusu, pričom na absolútny zánik poručenstva stačila strata akéhokoľvek statusu,

2. Relatívny zánik poručníctva – tu nastala zmena na pozícii poručiťľa a táto skutočnosť sa nedotýkala a nemenila status poručníka:

a) fyzická smrť – smrťou poručníka nezaničalo ipso facto samo poručníctvo, keďže nezaničal poručník, na existenciu ktorého je poručníctvo viazané,

b) *capitis deminutione maxima* – stratou statusu slobody rímsky občan strácal všetky práva a tento stav sa nazýva tzv. právna smrť; ostávalo mu však *ius postliminii*,¹⁰ súčasťou ktorého je aj návrat do postavenia poručenca,

c) *capitis deminutione minima* – stratou čelného postavenia v rodine zaniká aj právo osoby vystupovať ako zákonný agnátsky tútor,

d) súdne rozhodnutie – podľa Zákona XII tabúl môže na poručníka konajúceho nepotivo podať obžalobu každý rímsky občan, s výnimkou poručenca,

e) uzavretie nového manželstva – touto skutočnosťou zaniká len poručníctvo matky alebo babky poručenca, u mužských descendantov sa takýto následok ich nového manželstva nevyskytuje,

f) testamentárny poručiťľ končí svoju funkciu taktiež naplnením rozvázovacej testamentárnej podmienky alebo uplynutím určenej lehoty. Podľa neskoršieho práva mohol tento tútor zložiť svoju úlohu a abdikovať,

g) tutela dativa zanikla odpadnutím príčiny, pre ktorú bol tento poručník ustanovený.

3. TUTELA MULIERUM

V Rímskom práve sa vyskytovalo aj poručníctvo nad ženami. V danej časti je teda nutné poukázať na rozdielnosť medzi poručníctvom nad nedospelými a poručníctvom nad ženami akéhokoľvek veku. Ustanovenia poručníctva nad nedospelými možno subsidiárne použiť aj na poručníctvo nad ženami.

¹⁰ „Právo návratu“ je pretransformované do ustanovenia § 21 ods. 2 zákona o rodine a § 199 ods. 1 zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov.

Už samotný inštitút poručníctva nad ženami, determinovaný vtedajšími názormi na ženské pohlavie, ktoré „pre svoju ľahkovážnu povahu“ potrebujú poručníka, sa nie vždy javí ako dostatočný. Akoby v rozpore s vtedajším názorom sa potom javí názor Gaia: „K tomu, že v poručenstve sú aj ženy dospelého veku, našli by sme sotva nejaký dostatočný dôvod. Lebo ten, ktorý sa všeobecne uznáva, že ľahkovážny duch ženy veľmi často zvádza a preto by bolo spravodlivé, aby ich viedla autorita poručníka, sa zdá skôr pekne znejúcim ako skutočným. Veď predsa ženy dospelého veku si svoje záležitosti spravujú sami a poručník v niektorých prípadoch zasahuje len naoko. Často je dokonca i proti svojej vôli donútený, aby dal ku konaniu ženy súhlas.“¹¹ O tom svedčia aj ustanovenia a komparácie s okolitými národmi, kde ženy neboli v takom poručníctve ako u Rimanov, avšak v akomsi poručníctve naďalej ostávajú.

Ak teda vylúčime všeobecne uznávaný dôvod poručníctva nad ženami, dostávame sa do udomácnených náboženských predstáv a iných materiálnych prameňov rímskeho práva. Tie ženy nedávali vysoké postavenie, keďže „nezastupuje predkov, ani od nich nepochádza, na všetky úkony náboženského života potrebuje vodcu a na všetky úkony občianskeho života poručníka.“¹²

Pri proklamovaní jednotlivých predpokladov vyžadovaných na vznik poručníctva nad ženami sa javí ako najpodstatnejšie doplniť a poopraviť pri komparácii s poručníctvom nad nedospelými zákonné dôvody povolania na poručníctvo nad ženami, keďže ostatné predpoklady vzniku môžeme považovať na za totožné. Podobne sa aj tu vyskytujú tri povolávacie dôvody poručníctva, a to testament, zákon a magistrátne rozhodnutie:

1. Testamentárny poručník – oprávnenou osobou na ustanovenie tútora dospeléj žene je ten, kto má nad ženou manželskú alebo otcovskú moc. Žena, ktorá však žije v *matrimonium cum manu*, môže nadobudnúť v testamente právo voliť si poručníka. Ak je žene poskytnuté toto právo bez ďalšieho obmedzenia, nebráni to žene kedykoľvek odvolať svojho tútora a na jeho miesto dosadiť kohokoľvek a tento úkon odvolania a dosadenie opakovať podľa svojej ľubovôle.¹³
2. Zákonný tútor – pripadá rovnakým osobám, ktoré užívali zákonné poručníctvo pri nedospelých. Rozdielnosť spočíva v možnosti nakladania s poručníctvom, pretože poručníkovi ženy prináleží právo previesť právo výkonu poručníctva na iného. Poručenská moc delegovaného poručenca je však plne závislá od pôvodného poručiťa, takže ak pôvodný poručiťel' bude postihnutý fyzickou smrťou alebo kapituldeminúciou, tým istým okamihom zaniká aj delegovanie výkonu poručenstva a poručníctvo pripadne iným zákonným tútorom ženy. Iná situácia nastane, ak chce postúpený poručiťel' opätovne pristúpiť na výkon poručníctva, alebo ho postihne fyzická alebo právna smrť, tútorstvo sa vráti do rúk pôvodného poručníka.
3. Poručiťel' od magistráta – aj tu sa rovnako ako pri poručníctve nad nedospelými uplatňuje princíp subsidiarity, takže ak žena nemá ani testamentárneho, ani zákon-

¹¹ GAIUS: *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno : Masarykova univerzita, 1981, s. 73.

¹² Tamtiež, s. 85.

¹³ Manželova dispozičná testamentárna sloboda však nevyklučuje jeho možnosť určiť počet, koľkokrát je jeho manželke umožnené vymeniť poručníka.

ného poručníka, magistrát jej zo zákona určí poručníka. Ďalšou komparačnou zvláštnosťou sa javí možnosť magistráta určiť poručníka v prípade, ak zákonný poručník nemôže vystupovať ako stipulátor¹⁴ v dotis dictio¹⁵ alebo ako zriaďovateľ vena a v naslednom rade taktiež ak treba niekoho k niečomu zaviazat' v rámci dedičského konania a sám zákonný poručník je účastníkom konania. Zánik tohto druhu poručenstva nastáva z tých istých dôvodov ako tutela impuberum, samozrejme, s výnimkou dosiahnutia ženej dospelosti a taktiež iure trium vel quatuor liberorum, ktoré oslobodilo od poručníctva ženy narodené ako slobodné, ak porodili aspoň tri deti a ženy slobodné, avšak narodené ako otrokyne, ak porodili aspoň štyri deti.

Postupným vývojom rímskej spoločnosti, s ktorou je neodmysliteľne spätý aj vývoj práva, sa znižuje potreba existencie takéhoto inštitútu a tutela mulierum v 4. storočí úplne vymizla z právneho života.

4. TUTELA FIDUCIARIA

Špecifickým poručníctvom vyvinutým v rímskom práve sa stalo poručníctvo fiduciárne ako inštitút nám do značnej časti neznámy a v našom právnom poriadku sa nevyskytujúci. Tu možno opätovne odkazovať na ustanovenia týkajúce sa poručenstva nad nedospelými. Prichádza do úvahy vtedy, ak hlava rodiny prepustí slobodnú osobu nachádzajúcu sa v jeho moci, ktorá mu bola mancipovaná buď agnátskym predkom, alebo koempcinátorom. Najčastejšie použitie tohto inštitútu nastávalo, ak pater familias svojho syna alebo svoju dcéru alebo svojho vnuka alebo svoju vnučku ako nedospelých prepustí spod svojej moci a potom zomrie.¹⁶ Ak sú tu dospelé deti mužského pohlavia, stanú sa fiduciárnymi poručníkmi svojich synov, bratov alebo sestier.

5. OBSAH PORUČNÍCKEHO VZŤAHU

Obsahom každého vzťahu, poručnícky nevynímajúc, sú právom destinované práva a povinnosti. Pre poručnícky vzťah je charakteristické, že jeho obsahom sú najmä práva a povinnosti týkajúce sa ochrany majetkových pomerov poručenca. Ako hlavné súčasti poručníctva nad maloletými sú interpositio autocratis, ktorá sa v poručníctve nad ženami nevyskytuje, a administratio.

Autocratis interpositio predpokladá, že poručenec je spôsobilý uskutočniť určitý úkon sám a pri danom úkone nie je poručník druhým kontrahentom. Podstatou tohto právneho úkonu poručníka je schválenie prejavu vôle uskutočneného poručencom, ku ktorému nemôže byť tútor nijakým spôsobom od magistráta donútený. Taktiež nemožno nechať bez povšimnutia ani formu tohto súhlasu s počínaním poručenca. Musí byť totiž

¹⁴ Ako stipulátor sa označuje budúci veriteľ, ktorý formuluje obsah budúceho plnenia v striktnnej forme, na ktorú sa odpovedá korešpondujúcim slovesom.

¹⁵ Verbálny, formálny kontrakt spočívajúci v prisľube poskytovateľa budúcemu manželovi.

¹⁶ BLAHO, P.: *Justiniánske inštitúcie*. Trnava : Iura Edition, 2000, s. 56.

vykonaná okamžite pri konaní poručenia a porúčiteľ musí byť osobne prítomný a vysloviť svoj súhlas ústnou proklamáciou bez akýchkoľvek výhrad a pripojených podmienok.

Podstata administratio spočíva v správe poručencovho majetku. Na počiatku mal porúčiteľ zvlášť značnú právomoc v tomto smere, nakladal s ňou podľa vlastného uváženia, t. j. mohol platne previesť vlastníctvo k veciam poručenia za akúkoľvek protihodnotu. Až neskôr bolo porúčencovi poskytnuté restitutio in integrum prétorským ediktom, čím sa mohlo dovoliť odporovateľnosti daného právneho úkonu, ak sa porúčnik pri správe majetku dopustil takého konania, ktorým bola spôsobená škoda za podmienky, že ide o nepoctivú alebo nedbanlivú správu. Okrem tohto postupným vývojom nastúpili aj ďalšie obmedzenia správy majetku:

1. Obmedzenie scudzovania - najskôr sa limitovalo právo darovania z poručencovho majetku s výnimkou daru, ktorý sa s ohľadom na bonos mores vyžadoval. Porúčnik nemohol sám pre seba scudzovať majetok poručenia, a to ani osobou podstrčenou na daný úkon, a v prípade, ak ľstivo nadobudol vec tvoriacu súčasť majetku poručenia, musel okrem reivindikácie nahradiť štvornásobok hodnoty danej veci.
2. Oratio Severi¹⁷ – zakázala porúčnikom predávať vidiecke a predmestské pozemky bez súhlasu mestského prétora. Tento zákaz bol postupne právnou praxou rozšírený aj na iné dôvody scudzovania, t. j. na výmenu, zmier, darovanie, zriadenie dotis dictio a na odmietnutie odkazu. Konštantín išiel ešte ďalej a rozšíril tento zákaz nie na spôsoby scudzovania, ale na objekt scudzovania, čím zákaz postihoval všetky poručencove časti majetku, vyjmúc celkom bezvýznamné a nepatrné časti. Ak však aj napriek tomu boli scudzené, toto scudzenie bolo neplatné. Neplatnosť však mohla byť konvalidovaná, ak porúčeneц po dovŕšení plnoletosti úkon prevodu vlastníckeho práva schválil, alebo ak proti nemu do piatich rokov od plnoletosti nepodal odpor.

Popri obsahu stojí za pozornosť rozobrať aj spôsob, t. j. priebeh alebo realizáciu porúčnickeho vzťahu. Ak išlo o právne úkony týkajúce sa bežných vecí, porúčeneц konal sám a tútor vystupoval v úkonoch popri ňom. Ak však konal za určitých podmienok tútor sám, t. j. bez prítomnosti poručenia, bol zo zmlúv viazaný osobne, t. j. išlo o nepriame zastúpenie.¹⁸ Až od vládnutia cisára Juliána bola daná prétorom, t. j. nie z ius civile, možnosť požadovať plnenie po skončení porúčenia priamo od poručenia – priame zastúpenie, ktoré sa predtým používalo len pri nadobudnutí držby alebo vlastníckeho práva tradíciou.

Práva a povinnosti porúčnickeho vzťahu boli značne modifikované v prípadoch kon-tútorov, t. j. viacerých porúčnikov. Tu sa vychádza zo záväzku solidárnych povinností, čo znamená, že porúčnicka moc bola zverená nerozdelene všetkým tútorom. To spôsobovalo nemalé komplikácie, keďže interpositio autocratitas sa vyžadovala súčasne od všetkých a prijateľnejšiu podobu našla až v justiniánskych právnych rozpravách. Správa majetku však naďalej patrila celá každému spoluporučnikovi a v prípade nesúhlasu čo i len jedného porúčnika bol právny úkon neplatný, čo však nevyklučovalo možnosť, že

¹⁷ BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha : Panorama, 1981, s. 200.

¹⁸ Pre nepriame zastúpenie je charakteristické, že zástupca koná na účet zastúpeného, ale vo svojom mene, preto nadobúda pre seba a ďalším právnym úkonom tieto práva prevádza na osobu, na ktorej účet konal.

hoci každý z poručníkov bol povolaný na celé poručenstvo, poručenská správa bola zverená celá výhradne len jednému zo spoluporučníkov.

Po všeobecnom deklarovaní obsahu poručníckeho vzťahu nemožno obísť jednotlivé konkrétne povinnosti vyplývajúce pre poručníka z jeho administratio:

1. Prvotnou povinnosťou poručníka pri svojom uvádzaní do úradu bolo vykonať súpis majetku poručenca, pričom tento súpis z dôvodu verejnej kontroly musel byť verejne prístupný. Aj od tejto povinnosti bolo možné poručníka oslobodiť, ak poručiteľ v záвете výslovne poukázal na to, že nie nevyhnutnosťou zriadenie inventára.
2. Na zlepšenie pozície poručenca sa za princípátu vyvinulo *satisfactio rem pupilli salvam fore*, ako prostriedok ručenia za prípadné škody vzniknuté z konania poručníka na majetku poručenca, poskytované vo forme vynútiteľnej stipulácie. Ani tento nástroj ochrany sa však v justiniánskom práve nepovažoval za dostačujúci, a tak sa tu stretávame s prísahou ako právne vymožitelným inštitútom.
3. Tútor je povinný vykonávať správu poručenčovho majetku riadne na prospech a blaho poručenca. V čase, keď boli preferované záujmy agnátskej rodiny pred samotným poručencom, tútor zodpovedal len za *dolus*. Postupne so zmenou chápania tútorstva sa zostrila aj zodpovednosť vyvodzovaná voči tútorovi. Pod starostlivosťou treba rozumieť nielen opatrovanie majetku, ale aj zabezpečovanie náležitého rozmnožovania zvereného majetku, t. j. poručník zodpovedal nielen za skutočnú škodu, ale aj za ušlý zisk. Aby sa nevyskytovali prípady ušlého zisku z peňazí, ktoré sú okamžite likvidné počas tútorstva, ponechávala sa poručníkovi zákonná lehota, počas ktorej mal byť nadobudnúť v prospech poručníka pozemky (v Ríme to bolo chápané ako najspoľahlivejší uchovávateľ hodnôt), alebo uložiť ich hodnoverným dlžníkom na úrok.¹⁹ Posudzovanie dôveryhodnosti však ostávalo plne v moci poručníka. Dôležitým meradlom stal okamih, keď poručník mohol nakladať s tútorskými peniazmi. Ak ide o peniaze, ktoré boli ihneď k dispozícii, tútor bol limitovaný šesťmesačnou lehotou na vyššie uvedené použitie. Ak ide o peniaze prijaté počas existencie tútorského vzťahu, išlo o dvojmesačnú lehotu. Ak poručník bez ospravedlňujúceho dôvodu takto nenaložil s poručenčovým majetkom, zodpovedal za škodu do výšky úrokov obvyklých v mieste pobytu poručenca.
4. Po skončení poručníctva bol poručník povinný odovzdať poručencovi celý jeho majetok a predložiť sumár svojho hospodárenia so zverenými hodnotami.

6. PRÁVNA OCHRANA PORUČNÍKA A PORUČENCA

Pod pojmom právna ochrana poručníka a poručenca rozumieme vyrovnanie vzájomných nárokov vzniknutých počas existencie poručníckeho vzťahu.

Vzájomné pohľadávky vyplývajúce z tútorstva sa vyrovnali až po zániku predmetného vzťahu. Keďže poručníctvo je minimálne dvojstranný právny vzťah, po jeho skončení vznikajú povinnosti na strane oboch kontrahentov:

---

¹⁹ V rímskom práve označované ako *laxamentum temporis*.

1. Právna ochrana poručenca spočívala najmä v týchto žalobách:

- Actio tutelae directa – táto žaloba bonae fidei²⁰ smerovala k tomu, aby poručník uskutočnil vyúčtovanie svojej správy, vydal poručencom majetok a nahradil vzniknutú škodu. Ak bol poručník odsúdený, ako trest slúžila peňažná pokuta a infamia. Na vymáhanie nároku sa od Konštantína používalo všeobecné retenčné právo na celý poručníkov majetok.
- Actio rationibus distrahendis – o tejto žalobe z deliktu sa zmienka nachádza už v Zá-kone XII tabúl. Slúžila ako prostriedok právnej ochrany proti poručníkovi, ak sa dopustil deliktu sprenevery majetku zverenieho mu do tuteurskej správy. Smerovala k zaviazaniu na dvojnásobok spreneverenej sumy a nemohla byť uplatnená vo vzťahu k dedičom poručníka. V prípade podania tohto typu žaloby neprichádzala do úvahy actio tutelae directa, keďže medzi týmito žalobami je konzumpčný vzťah.
- Accusatio suspecti tutoris sa potom javí ako výnimka. Rozdielnosť s vyššie uvedenými žalobami spočíva v čase možnosti jeho použitia a v osobe, ktorá ju mohla uplatniť. Kým ostatné žaloby sa stali za určitých podmienok reálnymi až po zániku poručníctva, táto žaloba smerujúca k odvolaniu poručníka, ktorý nekonal hodnoverným spôsobom, sa mohla realizovať jedine počas trvania poručenstva a oprávnenou osobou nebol poručník.

2. Právna ochrana poručníka sa realizovala najmä prostredníctvom:

- Actio tutelae contraria – poručenec bol z poručníckeho vzťahu zaviazaný nahradiť náklady, ktoré poručník vynaložil pri správe jeho majetku zo svojho vlastníctva, a taktiež ho oslobodiť od záväzkov prevzatých v prospech poručenca. Podobne ako takmer všetky ostatné žaloby zo vzťahu medzi poručencom a poručníkom, aj použitie tejto žaloby bolo možné až po ukončení daného vzťahu.

7. OPATROVNÍCTVO

Inštitút opatrovnictva sa používal, ak osoba sui iuris pre nedostatok duševného alebo telesného zdravia nebola spôsobilá sama spravovať svoje záležitosti. Aj tu možno do značnej miery pri predpokladoch vzniku opatrovnictva odkázať na už uvedené predpoklady poručníctva.

Ak porovnáme povolávacie dôvody, pri opatrovnictve nenachádzame testament a neskôr úplne vymizol aj zákon, a tak r'archa rozhodovania a určovania bola úplne prenesená na plecia úradníkov, a to aj v prípade, ak otec opatrovaného sám menoval opatrovníka pre svojho syna.

Hlavným obsahom kurately bola gestio a administratio majetku opatrovaného. Kurátor mal rovnaké oprávnenia ako t'utor nedospelého a taktiež sa naňho vzťahovali príslušné obmedzenia. Žaloby, ktoré sa mohli použiť v ich vzájomnom vzťahu, sú, actiones negotiorum gestorum directa a contraria. Na rozdiel od actio tutelae sa tieto

²⁰ Žaloby bonae fidei dávali sudcom možnosť pri konečnom rozhodovaní spornej veci, t. j. sudca mohol vziať v úvahu aj podané kompenzačné návrhy.

žaloby mohli použiť už počas existencie kurately a s ich podaním nebolo treba čakať do skončenia tohto vzťahu.

Kuratela na rozdiel od ttorstva sa vyskytovala v početnejších modifikáciách, medzi ktoré sa zaraďujú najmä:

- Cura furiosi – išlo o opatrovníctvo nad osobu chorobomyseľnou. Tu majú neodmysliteľnú úlohu agnāti pomäteného, v kuratele ktorých sa pomätený zdržuje. Mali okrem správy právo aj dohliadať na neho a ak si to vyžadujú okolnosti, držať ho sputnaného v reťaziach.²¹ Okamihom uzdravenia pomäteného opatrovníctvo nad ním zaniká bez nutnosti rozhodnutia príslušného magistráta.
- Cura prodigi – išlo o opatrovníctvo nad mánotratným, ktorý zle hospodáril so svojim zdedeným majetkom a jeho rodine hrozila bieda. Zmyslom tejto inštitúcie bola ochrana rodinných príslušníkov. Ak sa však mánotratník napravil, kuratela zanikala bez akéhokoľvek rozhodnutia.
- Cura debilium – takto sa nazývalo opatrovníctvo nad osobami, ktoré boli postihnuté telesnými vadami, t. j. slepí, hluchí, nemí a nevyliciteľne chorí.
- cura minorum – vyvinula sa na základe Plaetoriovho zákona, podľa ktorého mohol nedospelý vo veku menej ako 25 rokov žiadať, aby mu praetor zriadil kurátora ako pomoc pri presne určených závažných úkonoch. Neskôr Markus Aurelius odstránil nutnosť podkladu zákonných dôvodov a stačila jednoduchá žiadosť. Justinián preferoval zásadu, aby každý nedospelý, t. j. do dovŕšenia veku 25 rokov, mal svojho opatrovníka. Špecifickosť Plaetorovho zákona spočívala aj v možnosti použitia exceptio legis Plaetoriae,²² založenej na prezumovanej platnosti právnych úkonov opatrovaného, t. j. opatrovanec mal plnú spôsobilosť na právne úkony, avšak bolo možné urobiť ich neúčinnými, ak s nimi opatrovník nesúhlasil, čiže ak sa ukázalo, že sú pre opatrovanca nevýhodné.
- Cura bonorum – ide o opatrovníka, ktorý sa zriaďoval pre majetok bez ohľadu na jeho vlastníka. Používal sa v situáciách majetku vojnového zajatca (právna smrť) alebo pre osoby z nejakých dôvodov neprítomné, pri dedičstvách, ktoré dedič doteraz neprijal, alebo pre majetok neznámeho nachádzajúci sa v konkurze.
- Cura ventris – zriaďoval sa na ochranu záujmov nascitura, t. j. osoby počatej, avšak ešte nenarodenej, pričom sa vychádzalo z právnej domnienky „nasciturus iam pro nato habetur“.²³

Recenzentka: JUDr. Míriam Láclavíková

Súhrn

V príspevku sa autor zaoberá problematikou opatrovníctva a poručníctva ako neodmysliteľných inštitútov rímskeho práva, ktorých dôležitosť vystupuje do popredia najmä v rodinno-

²¹ SOMMER, O.: *Učebnice soukromného práva římského*. Praha : Všehrad, 1946, s. 136.

²² Plaetoriov zákon z roku 191 pred n. l. chránil pred podvodmi osoby mladšie ako 25 rokov a umožňoval navrátenie do pôvodného stavu.

²³ „Nenarodený sa pokladá za zrodeného.“

právných vzťahoch. Nemožno taktiež obísť to, že v staršej literatúre sa možno stretnúť so situáciou, keď sa tieto inštitúty vôbec nerozlišovali. Samotný príspevok je rozdelený do sedem kapitol – v prvej časti sa autor zaoberá teoretickým vymedzením poručníctva nad nedospelými, v druhej je deklarovaný inštitút poručníctva nad nedospelými, tretia nad ženami, štvrtá obsahuje fiduciárne poručníctvo, piata a šiesta obsah a ochranu poručníckeho vzťahu a posledná časť sa venuje inštitútu poručníctva.

Zusammenfassung

Der Autor befasst sich in seinem Beitrag mit der Problematik der Vormundschaft und der Pflegschaft als undenkbar Institute des römischen Rechts, deren Wichtigkeit besonders in den familienrechtlichen Verhältnissen in Vordergrund tritt. Man darf nicht außer acht lassen, dass beide Institute in der älteren Fachliteratur oft nicht unterschieden wurden. Der Beitrag wird in sechs Kapitel eingeteilt, in denen folgende Themen betrachtet werden: theoretische Begriffsbestimmung der Vormundschaft zur Fürsorge für Minderjährige und Frauen, fiduziarische Vormundschaft, Beziehungen zwischen dem Vormund und dem Mündel sowie die Regelung dessen Rechtsschutz und die Pflegschaft.

Summary

Questions of guardianship and custodianship, as typical institutes of Roman law, the importance of which is characteristic mainly in the area of family relationships. The author gives also notice of the fact that in the older sources these institutes were not differentiated. The article is divided into six chapters. The first one deals with theoretical determination of guardianship of adults, the second one is focused on the institute of guardianship of women, the third one contains the information of fiduciary guardianship. The fourth and fifth chapters are devoted to regulation of relations between guardian and ward with possible legal protection. The last part deals with the institute of guardianship.

TENDENCIE VÝVOJA MEDZINÁRODNOPRÁVNEJ ÚPRAVY KATEGÓRIÍ OBYVATEĽSTVA ŠTÁTU

Doc. JUDr. František Poredoš, CSc.

V ostatných desaťročiach prešlo medzinárodné právo výrazným rozvojom – nielen kvantitatívnym, ale predovšetkým kvalitatívnym. To sa odrazilo aj na úprave práv a povinností jednotlivých kategórií obyvateľstva štátu. Aj v tejto oblasti medzinárodného práva sa odrazila skutočnosť, že základné ľudské práva a slobody pevne zakotvili ako *ius cogens*. Čo sa týka vymedzenia pojmu obyvateľstva štátu, nie sú vo vede podstatné rozdiely.

Tak v učebnici medzinárodného práva verejného z r. 1988 sa obyvateľstvo štátu vymedzuje, že ho „tvoria všetci ľudia, ktorí žijú na jeho území a podliehajú jeho jurisdikcii“.¹

J. Azud uvádza: „Pod pojmom obyvateľstva štátu sa rozumejú všetky osoby fyzické a právnické, ktoré sa na jeho území nachádzajú“.²

Možno je trochu sporné zaradiť medzi obyvateľstvo štátu aj právnické osoby. Pri tých je vhodnejšie hovoriť o sídle právnickej osoby.

Rakúsky internacionalista Ignaz Seidl – Hohenveldern vymedzuje pojem obyvateľstvo takto: „Pojem štátu vychádza z toho, že je vykonávaná štátna moc nad obyvateľstvom, ktoré sa nachádza na štátnom území. V tomto zmysle by bol pojem štátny ľud (obyvateľstvo štátu) postavená na roveň spoločenstva osôb, ktoré sa nachádzajú na území určitého štátu a ktoré sami podliehajú už následkom tejto skutočnosti jeho štátnej moci, teda jeho moci nariadovacej a donucovacej (územná výsosť)“.³

Samotnú právnu bázu upravujúcu právne postavenie obyvateľstva možno deliť na:
– Dokumenty mnohostranného až univerzálneho charakteru, ktoré upravujú právne postavenie všetkých alebo niektorých kategórií obyvateľstva – ako Charta OSN,

---

¹ TOMKO, J. a kol.: *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava : Obzor, 1988, s. 210.

² AZUD, J.: *Základy medzinárodného práva*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB Banská Bystrica, 2001, s. 185.

³ SEIDL I., Hohenveldern: *Mezinárodní právo veřejné*. Praha : Codex Bohemia, 1999.

Dohovor o občianskych a politických právach, Dohovor o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach atď.

- Medzinárodnoprávne dokumenty, ktoré sa svojim názvom i obsahom zaoberajú výslovne len niektorou z kategórií obyvateľstva štátu, napr. Dohovor o postavení osôb bez štátneho občianstva z roku 1954 alebo Dohovory medzi štátmi o výkone vojenskej služby v prípadoch dvojitého štátneho občianstva.
- Regionálne dohovory, z ktorých dvom – Európskemu dohovoru o občianstve a občianstvu Únie (t.j. Európskej únie) sa chceme venovať podrobnejšie. Preto otázky týkajúce sa postavenia obyvateľstva veda medzinárodného práva analyzuje a vyvodzuje záver z praxe štátov v tom zmysle, že výkon štátnej moci nad obyvateľmi sa považuje za jednu z vecí, ktoré svojou podstatou patria do vnútornej právomoci každého štátu.⁴ Preto otázky týkajúce sa obyvateľstva, jeho právneho postavenia patria do vnútroštátnej úpravy. Táto úprava zostáva najviac rešpektovaná v kategórii štátneho občianstva, čo nám potvrdí aj analýza príslušných článkov Európskeho dohovoru o občianstve. V tejto súvislosti však treba podčiarknuť, že základné ľudské práva a slobody v súčasnom medzinárodnom práve nemožno považovať za inštitúty patriace do vnútornej právomoci štátu.

Európsky dohovor o občianstve⁵ bol podpísaný 6. novembra 1997 v Štrasburgu. Po ratifikačnom procese na Slovensku bola slovenská ratifikačná listina zaregistrovaná u generálneho tajomníka Rady Európy 27. mája 1998. Dohovor nadobudol platnosť pre Slovenskú republiku 1. marca 2000 na základe článku 27 ods. 2.⁶

V tejto súvislosti stojí za povšimnutie, že v kodifikačných dokumentoch (a Európsky dohovor o občianstve možno považovať aspoň za kodifikačný dokument sui generis) sa stále znižuje počet signatárskych štátov ako podmienka nadobudnutia ich platnosti. Uvedené isto spôsobila skutočnosť, že pri stanovení počtu, napr. pätnásť štátov, nadobudnutie medzinárodnej platnosti trvalo mnoho rokov. V prípade Európskeho dohovoru o občianstve bola táto podmienka stanovená ako vyjadrenie súhlasu troch štátov byť viazaných dohovorom. Tieto tri štáty museli byť členskými štátmi Rady Európy.

Európsky dohovor o občianstve⁷ uznáva ako východiskový princíp, že štátne občianstvo je vnútroštátnou doménou. Isto sa dá konštatovať, že ingerencia medzinárodného práva v tomto smere sa vôbec neposunula a že v zásade platí to, čo platilo pred desaťročiami.

V čl. 4 (Princípy) zakotvuje, že normy týkajúce sa občianstva každého štátu majú byť založené na týchto princípoch:

- a) každý má právo na občianstvo,
- písm. b) pamätá na z právneho hľadiska najneprijemnejší status – apatriditu (bezdomovec). Fixuje sa, že sa musí predchádzať stavu bez štátneho občianstva.

Ďalej zakotvuje, že nikto nebude svojvoľne zbavený štátneho občianstva. Takéto svojvoľné zbavenie štátneho občianstva môže totiž znamenať vyššie spomínané bezdo-

⁴ AZUD, J.: cit. dielo, vyd z r. 1998, s. 143.

⁵ č. 418/2000 Z.z.

⁶ č. 418/2000 Z.z.

⁷ Anglický text zverejnený in: UNHCR Knowledge and Information Management System – Legal Information.

movectvo. Ak by aj tak nebolo, svojvoľne sa zbavujú štátnych občanov najčastejšie totalitné štáty, a to aj pomocou platného právneho poriadku (napr. odňatie štátneho občianstva ČSSR disidentom žijúcim v zahraničí, alebo aj výzvy nehorázneho charakteru, aby opustili svoju vlasť, atď.).

Na základe článku 6 je každý zmluvný štát povinný do svojej vnútroštátnej právnej normy zakomponovať, ktoré osoby nadobudli, resp. nadobudnú jeho štátne občianstvo: deti, ktorých jeden z rodičov má v čase narodenia týchto detí občianstvo zmluvného štátu. Ide o princíp východiskový, ktorý má výnimky. Ďalej sú to najdúchovia na jeho území, ktorí by inak boli bez štátneho občianstva.

Každý zmluvný štát má povinnosť fixovať vo svojej vnútroštátnej právnej norme možnosť naturalizácie osôb so zákonným pobytom na jeho území.

Ako východiskový princíp tiež platí, že každý zmluvný štát ustanoví vo svojej vnútroštátnej právnej norme, aby jeho štátne občianstvo nadobudli deti narodené na jeho území, ktoré nenadobúdajú pri narodení iné občianstvo. Takéto ustanovenie zabraňuje aj právne najhoršej situácii, keď existuje bezdomovectvo od narodenia. Prax je taká, že sa v tom lepšom prípade „ťahá“ mnoho rokov, niekedy aj celý život takejto fyzickej osoby.

Samotný Európsky dohovor o občianstve má však všeobecne širší záber. Podľa preambuly má na zreteli, že cieľom Rady Európy (pod egidou ktorej Dohovor vôbec vznikol) je dosiahnutie väčšej jednoty medzi jej členmi. Dohovor akceptuje medzinárodné dokumenty, ktoré sa vzťahujú na občianstvo, dvojité občianstvo (v Dohovore sa však používa termín *multiple nationality* – hoci v medzinárodnom práve je zaužívaný terminus technicus *bipolitizmus*, t.j. dvojité občianstvo, a to aj v prípadoch, ak ide o situáciu, že fyzická osoba má aj viac ako dve štátne občianstva). Dohovor pamätá aj na bezdomovectvo. Nezaobrá sa teda cudzincami, resp. cudzineckým režimom. Vyjadruje princíp rovnováhy medzi **legitímnymi** záujmami štátov a jednotlivcov. Sú tu tiež vyjadrené zásady nediskriminácie a rešpektovania rodinného života.

Otázky bipolitizmu sú riešené nedôsledne už v preambule, ale aj v samotnej textovej časti Dohovoru, ako na to poukážeme nižšie. Je tu totiž fixovaná zásada, že každý štát sa rozhoduje voľne, aké dôsledky pripisuje vo svojej vnútroštátnej norme skutočnosti, že občan nadobúda alebo má ďalšie občianstvo. Takýmto spôsobom sa proti bipolitizmu, ktorý je rozhodne javom negatívnym, dôsledne nebojuje.⁸

Riešenie nie príčin, ale následkov bipolitizmu, aj to len čiastočne a nedôsledne, je len slabou náplasťou na tento páľčivý problém medzinárodného práva, ale predovšetkým tých konkrétnych jednotlivcov, ktorých sa týka.

Dokonce aj to, čo chcel normotvorne riešiť, následne spochybnil, resp. oslabil. Ako príklad sa dá uviesť možnosť prijatia výhrady signatárom ku kapitole VII. Európskeho dohovoru o občianstve, t. j. k možnosti výkonu vojenskej služby bipolitom len v jednom zo štátov, ktorých štátne občianstvo má.

Cieľom Dohovoru (čl. 1) je ustanoviť princípy a pravidlá týkajúce sa štátneho občianstva a pravidlá upravujúce vojenské záväzky v prípade bipolitizmu.

---

⁸ Pozri bližšie: POREDOŠ F.: K niektorým otázkam dvojitého štátneho občianstva a jeho odstraňovania. In: Právny obzor, roč. 62, č. 3, 1979, s. 188-203

Pojmy, ktoré sú v Dohovore používané, sú známe v praxi štátov, vo vede medzinárodného práva, ako aj z vnútroštátnych právnych terminológií európskych štátov („občianstvo“, „dieta“, „vnútroštátna právna norma“).

Medzinárodné právo uznáva, že otázky štátneho občianstva patria do vnútornej právomoci každého štátu, a teda že nadobudnutie, zmena alebo zánik štátoobčianskeho zväzku je záležitosťou vnútroštátneho práva a že medzinárodné právo s ním spája len dôsledky. Čl. 3 Dohovoru totiž fixuje, že každý štát ustanoví vo svojej vlastnej právnej norme, kto sú jeho občania.

Na druhej strane však treba uviesť, že všetky otázky týkajúce sa postavenia obyvateľstva, jednotlivcov či skupín, ktoré sú upravené pravidlami všeobecného medzinárodného práva alebo partikulárneho medzinárodného práva, prestávajú byť výlučnou vnútornou vecou štátov a v miere upravenej medzinárodným právom sa stávajú predmetom úpravy medzinárodného práva.⁹

Pred vstupom, ale najmä po našom vstupe do EÚ sa veľmi často používa terminus technicus „európske občianstvo“. Hlavne v masmédiách sa dáva v súvislosti s týmto termínom rovnocennosť so štátnym občianstvom. Tu však ide o zavádzanie, aj keď najskôr z nevedomosti.

Faktom je, že Amsterdamské znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva fixovalo v II. časti „Občianstvo Únie“ (článok 17).¹⁰ Tým sa malo zakotviť, že „Občanom Únie je každá osoba, ktorá má štátnu príslušnosť členského štátu“. Úplné nóvum z pohľadu medzinárodného práva je druhá veta, na základe ktorej občianstvo Únie nenahradzuje, ale dopĺňa štátnu príslušnosť jednotlivca. Dopĺňanie štátnej príslušnosti ďalšou je veľmi zvláštnym ustanovením, a to tým skôr, že **nemá ísť (a ani nemôže ísť) o štátne občianstvo Únie**. Táto totiž nie je a sotva aj bude štátnym zväzkom. Lebo len subjekt, ktorý má atribúty štátu, môže mať pre časť, resp. väčšinu svojich obyvateľov aj štátne občianstvo so všetkými jeho znakmi, ako aj spôsobmi nadobúdania, zmeny a straty.

Nebolo treba zavádzať sporný inštitút občianstva Únie, aby mal každý právo pohybovať sa a zotrvávať slobodne na území členských štátov (článok 18, ods. 1).

Zrejmé je, že tento inštitút môže mať istú váhu pri reálnom naplnení volebného práva v štátoch Únie, v ktorých občan Únie nie je štátnym občanom, a to ako na úrovni komunálnych volieb, tak predovšetkým pri uplatnení aktívneho a pasívneho volebného práva vo voľbách do Európskeho parlamentu (článok 19).

Rozporuplný je článok 20, na základe ktorého sa každý občan EÚ môže obrátiť so žiadosťou o ochranu diplomatických alebo konzulárnych úradov ktoréhokoľvek členského štátu. A to za tých istých podmienok ako štátni občania príslušného štátu. Predpoklad na to je, že na území tretej krajiny nie je diplomatické zastupiteľstvo členského štátu, ktorého štátnym občanom je.

⁹ MRÁZ, S., POREDOŠ, F., VRŠANSKÝ, P.: *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava : VO PraF UK, 2003, s. 144.

¹⁰ Zmluva o založení ES, čl. 17 – 22. In: SIMAN, M., SLAŠŤAN, M.: *Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva v znení Zmluvy z Nice*. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2004

To znamená, že formálnoprávnym napĺňaním občianstva EÚ by mohla byť jeho realizácia v oblasti diplomatickej a konzulárnej ochrany a pomoci, ktorá je z klasického pohľadu typická pre ochranu a pomoc (vo väčšine prípadov konzulárneho charakteru) pre štátnych občanov vysielajúceho štátu v štáte prijímajúcom. Rozdiel je však:

1. V substitučnom charaktere chránenia záujmov štátneho občana iného členského štátu EÚ, ktorý nemá diplomatickú misiu alebo konzulárny úrad v príslušnom (prijímajúcom) štáte diplomatickou misiou alebo konzulárnym úradom členského štátu EÚ.
2. V dočasnosti ich pôsobenia v tomto smere.

Pozitívnym krokom vpred v tejto oblasti je tiež Rozhodnutie zástupcov vlád členských štátov z 19. decembra 1995, ktorí sa zišli v rámci zasadnutia Rady Európskej únie o opatreniach na aplikáciu rozhodnutia o ochrane občanov Európskej únie prostredníctvom diplomatických a konzulárnych zastúpení.¹¹

V preambule tohto Rozhodnutia zástupcovia vlád vyjadrili presvedčenie o jeho efektívnom uskutočňovaní.¹²

Na základe článku 20 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva členské štáty stanovujú medzi sebou nevyhnutné pravidlá a začínajú medzinárodné rokovania potrebné na zabezpečenie tejto ochrany. Uvedené isto korešponduje v preambule vyššie spomínaného Rozhodnutia uvedeným inštitútom efektívneho uskutočňovania. Práve toto však v praxi štátov absentuje.

Na podklade čl. 1 Rozhodnutie zástupcov vlád členských štátov o opatreniach na aplikáciu Rozhodnutia zástupcov vlád členských štátov Slovenská republika po vstupe do Európskej únie prijala opatrenia, ktoré musel prijať každý členský štát vydaním formálnych pokynov pre ich diplomatické a konzulárne zastúpenia. Stalo sa tak metodickým pokynom na konzulárnu ochranu. (Konzulárna ochrana a pomoc poskytovaná zastupiteľskými úradmi SR vo vzťahu k občanom členských štátov EÚ a konzulárna ochrana a pomoc poskytovaná misiou členského štátu EÚ občanovi Slovenskej republiky).¹³

Spoločným menovateľom oboch druhov ochrany a pomoci je, že príslušný štát nemá v konkrétnej krajine efektívny zastupiteľský úrad (to znamená diplomatické alebo konzulárne zastúpenie). Skúma sa tiež, či v príslušnom štáte je honorárny konzul s príslušnými právomocami (v prípade pomoci štátnemu občanovi členského štátu EÚ diplomatickou misiou alebo konzulárnym úradom Slovenskej republiky) alebo či existuje honorárny konzulát Slovenskej republiky a či mu neprináleží poskytovať určitý druh konzulárnej pomoci a ochrany občanom Slovenskej republiky. V prípade poskytnutia konzulárnej ochrany a pomoci diplomatickou misiou alebo konzulárnym úradom členského štátu EÚ občanovi Slovenskej republiky musí zastupiteľský úrad SR na základe písomnej žiadosti misie členského štátu EÚ overiť totožnosť a štátne občianstvo osoby, ktorá požiadala o konzulárnu pomoc a ochranu, a výsledok preverovania písomne potvrdiť misii členského štátu. Stanovuje sa postup pri poskytovaní konzulárnej ochrany, ale tiež finančnej pomoci.

¹¹ 11106/95 COCON 9.

¹² Tamtiež.

¹³ Metodický pokyn č. 10/2004 Zbierky informácií a metodických pokynov KONZ (Konzulárny odbor Ministerstva zahraničných vecí SR).

Misia členského štátu EÚ je pri poskytovaní konzulárnej ochrany a pomoci povinná zaobchádzať s občanom SR tak ako v prípade štátneho príslušníka členského štátu. Rovnako zastupiteľský úrad SR je povinný pri poskytovaní konzulárnej ochrany zaobchádzať s občanom členského štátu tak ako v prípade občana Slovenskej republiky. Samotný postup je podobný.

Z celého textu príslušných citovaných ustanovení vyplýva, že ochrana **sa neposkytuje občanom EÚ, ale štátnym občanom** konkrétneho členského štátu EÚ iným členským štátom EÚ, resp. prostredníctvom jeho diplomatickej misie alebo konzulárneho úradu. Napokon len takýto spôsob je možný, keďže EÚ nie je štátnym zväzkom.

Čo sa týka Európskeho dohovoru o občianstve, treba konštatovať, že ani tento dokument nespĺnil očakávania. Má viacero ustanovení len odporúčajúceho charakteru a rieši následky, a nie príčiny nežiadúcich skutkových aj právnych základov.

Vzhľadom na skutočnosť, že medzinárodnoprávna úprava jednotlivých kategórií obyvateľstva štátu zostala na polceste (Európsky dohovor o občianstve) a na druhej strane sa zasa snaží predbehnúť reálnu fázu vývoja (občianstvo Únie), je zrejmé, že medzinárodné právo v tejto oblasti čaká ešte značné pole pôsobnosti. Bude záležať od štátov, ktoré v každej oblasti v rámci svojej nezastupiteľnej normotvornej spôsobilosti medzinárodné právo vytvárajú, akým spôsobom a v akom časovom horizonte tieto nedostatky zmiernia alebo (čo je málo pravdepodobné) úplne odstránia.

Recenzent: prof. JUDr. Jozef Suchoža, DrSc.

Súhrn

Autor sa vo svojom príspevku zaoberá vývojovými tendenciami v kategóriách obyvateľstva štátu, predovšetkým v inštitúte štátneho občianstva. Poukazuje na skutočnosť, že štátoobčiansky zväzok naďalej zostáva záležitosťou vnútroštátneho práva a medzinárodné právo s ním spája len dôsledky. Analyzuje Európsky dohovor o občianstve a v tomto smere ani tu nebol zaznamenaný podstatnejší posun vo vývoji. Ďalšie kategórie (apatridita) sú riešené okrajovo a neriešia sa príčiny, ale následky (bipolitizmus).

Autor sa zaoberá aj občianstvom Európskej únie. V tomto prípade nemožno dávať znamienko rovnosti so štátnym občianstvom a nie je tu naplnený predvídaný zmluvný mechanizmus.

Zusammenfassung

Der Autor befasst sich in seinem Beitrag mit Entwicklungstendenzen in der Regelung der Bevölkerungskategorien, vor allem des Staatsangehörigkeitsinstitutes. Er weist darauf hin, dass der staatsbürgerliche Bund auch weiterhin die Angelegenheit des materiellen Rechts bleibt und dass das Völkerrecht dadurch mit Rechtsfolgen verbunden ist. Er analysiert das europäische Abkommen über die Staatsbürgerschaft, wobei er in dieser Richtung keine wesentlicheren Weiterentwicklungen feststellt.

Weitere Kategorien (Apatridität) werden am Rande behandelt, wobei nicht die Ursachen, sondern die Folgen gelöst werden. Weiter wird die EU-Angehörigkeit erörtert und die Ungleichheit

zwischen der Staats- und der EU-Angehörigkeit sowie die Nichtexistenz eines vorsehbaren Vertragsmechanismus hervorgehoben.

Summary

The author deals with the development tendencies concerning categories of the population of the state, mainly the institute of state nationality. It shows the fact that state nationality, as the matter of domestic law, is connected with international law only by the means of consequences. The author brings analysis of the European Convention on Nationality and shows that there is no relevant development in this area made. Other categories (e.g. apatridity) are being solved marginally, and the solution relates rather to consequences than to causes (bipolitism).

The attention is paid also to EU nationality that cannot be equaled with state nationality and there is no foreseen contractual mechanism fulfilled.

**VÝVOJ TERMINOLÓGIE VEREJNEJ SPRÁVY
(S OSOBITNÝM ZRETELOM NA
POJEM SPRÁVNÝ ORGÁN)**

Mária Srebalová

Jednou z charakteristických črt odborného štýlu je presnosť, ktorá do značnej miery spočíva v používaní termínov. Termín je podstatnou zložkou odborného textu, a to z hľadiska jeho výstavby, z hľadiska pojmovej nasýtenosti a naostatok aj z hľadiska frekvencie. Výskum ukázal, že medzi 110 najfrekvencovanejšími slovami konkrétneho odborného diela bola nadpolovičná väčšina pojmových slov, teda odborných termínov.

Terminológiu možno chápať ako samostatnú vednú disciplínu a tiež ako súbor termínov (odborných názvov) používaných v rozličných vedných a výrobných oblastiach. Bežne sa hovorí o právnickej, matematickej, jazykovednej či filozofickej terminológii. Slovo terminológia teda nemusí byť vždy jednoznačné, a preto je užitočné rozlišovať teóriu terminológie ako „vedy“ a terminológiu vo význame „súbor termínov“.

Ďalšou kľúčovou otázkou v oblasti terminológie je definovanie a vymedzenie pojmu termín. V teoretickej literatúre sa stretávame s pomerne veľkým množstvom definícií slova termín. Príručka slovenskej terminológie dôkladne rozoberá a porovnáva definície rôznych autorov a navrhuje definíciu termínu: „termín (názov) je prvok slovnej zásoby pomenúvajúci pojem vymedzený definíciou s miestom v systéme pojmov konkrétneho vedného odboru, techniky, hospodárstva a ďalších činností.“¹

Zámerom článku je venovať sa aktuálnym otázkam súčasného vývoja používania jednotlivých názvov, ktoré označujú subjekty a vykonávateľov verejnej správy, ako aj iných vybraných pojmov verejnej správy. Nasledujúci text sa preto venuje terminológii verejnej správy ako súboru termínov, t. j. odborných názvov používaných v právnych predpisoch, a to najmä z hľadiska ich využitia v praxi.

---

¹ Pozri bližšie VALLOVÁ, E.: Slovenská terminológia v kontexte medzinárodnej terminológie. In: *Notitiae novae facultatis iuridicae*, ročník V, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001, s. 179-180.

VEREJNÁ SPRÁVA

Verejná správa vo svojej vlastnej podstate predstavuje správu verejných záležitostí, ktorá sa realizuje ako prejav výkonnej moci v štáte.²

Orgány verejnej správy predstavujú najpočetnejšiu skupinu orgánov pôsobiacich v rámci štátneho mechanizmu. Vzhľadom na ich početnosť je nevyhnutné vytvárať a sprehľadňovať odbornú slovnú zásobu, ktorá slúži na ich rozlišovanie.

Pojmy a termíny z oblasti verejnej správy predstavujú východisko výkladu väčšiny učebných textov zo správneho práva, ako aj niektorých odborných prác. Stretávame sa v nich najmä s vymedzením obsahu základných pojmov: verejná správa, samospráva, správa a podobne. Zmeny v sústave verejnej správy, ktoré prinášajú jej neustále reformy, sú aj zdrojom pojmov nových, prípadne zasahujú do relatívne stabilizovaných inštitútov.

Súčasťou aktuálnej fázy reformy verejnej správy je aj zmena slovnej zásoby verejnoprávnej terminológie. Projekt decentralizácie verejnej správy³ z roku 2003 odporúča tieto terminologické zásady: „1. aplikovať pôvodné slovenské termíny a v slovenčine zdomácnené, teda bežné, všeobecne zrozumiteľné a jednoznačne jasné a 2. pre celú verejnú správu vytvoriť jednotný, logicky previazaný terminologický systém.“ Napriek tomu, že citovaný projekt obsahuje obidve tieto zásady, je zrejmé, že v ďalšom texte sa už zameriava len na prvú z nich. Uvádza napríklad návrh terminológie pre **územnú samosprávu**, pričom pre jej prvú úroveň ponecháva doterajšie termíny obec a mesto. Pre druhú úroveň navrhuje pojem župa a s ním súvisiace pojmy župné zastupiteľstvo, župan, podžupan, zástupca prednostu župného úradu a podobne. Z návrhu terminológie pre **miestnu štátnu správu** spomeňme napríklad úrady špecializovanej štátnej správy: Úrad verejného zdravotníctva, Sociálny úrad, Správny úrad a podobne. Odhliadnuc od takto navrhovaných pojmov, vieme a v nasledujúcom texte uvádzame, ktoré názvy nesú jednotlivé orgány miestnej verejnej správy od 1. januára 2004.

Významnejšou je podľa nás práve druhá z terminologických zásad, keďže sme si už museli zvyknúť na to, že od éry národných výborov sa len niektoré z názvov pre jednotlivé orgány verejnej správy stihli dostať do povedomia verejnosti, a to aj odbornej.

Máme na mysli najmä používanie pojmu **správny orgán**. Teória správneho práva za správny orgán považuje orgán štátnej správy pri štátnosprávnej rozhodovacej činnosti a tiež iný orgán v rámci výkonu na neho prenesenej štátnosprávnej rozhodovacej činnosti⁴, teda nie každej verejnoprávnej činnosti. Pri interpretácii tohto pojmu sa vychádza z toho, že ide o orgán oprávnený rozhodovať o právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach fyzických osôb a právnických osôb nepodriadených orgánu, ktorý rozhoduje, a to v správnom konaní (podľa správneho poriadku alebo iných administratívnych

---

² Pozri bližšie ŠKULTÉTY, P.: *Verejná správa a správne právo*. Bratislava : VO PraF UK, Nr. 6, 1995, s. 7.

³ Pozri: Odporúčanie pre návrh terminológie v miestnej verejnej správe, príloha 1 projektu decentralizácie verejnej správy, In.: *Uznesenie vlády SR č. 142/2003 z 26. februára 2003*.

⁴ ŠKULTÉTY, P. a kol. : *Správne právo*. Všeobecná časť. Bratislava : VO PraF UK, 2000, s. 15.

aplikačných a realizačných procesoch). Tiež inak povedané, pojem správny orgán sa používa v súvislosti s individuálnou rozhodovacou činnosťou v oblasti štátnej správy.⁵

Okrem pojmu správny orgán legislatíva i prax na účely všeobecnej identifikácie vykonávateľa verejnej správy používajú pojmy: **orgán verejnej správy**, **orgán štátnej správy**, **orgán miestnej správy**, **orgán územnej správy** a podobne. Treba uviesť, že v niektorých prípadoch nepresne, nielen v dôsledku zámeny, ale aj istej „spontánnej tvorby“, pričom nie je účelom tohto článku vymenovať, resp. snažiť sa o definovanie všetkých používaných tvarov.

Do istej miery takýto stav spôsobujú problémy spojené s vymedzením východiskového pojmu verejná správa, ktorý je mnohovýznamový a ťažko definovateľný.⁶

Teória správneho práva sa všeobecne zhoduje na tom, ako možno vymedziť pojem **orgán verejnej správy**: orgány štátnej správy, orgány územnej samosprávy a orgány záujmovej samosprávy a ďalších právnických osôb, ak im zákon zveruje rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických osôb a právnických osôb v oblasti verejnej správy.⁷

Pojem orgán verejnej správy sa viac-menej zhoduje s legálnou definíciou pojmu správny orgán, tak ako to zakotvuje § 1 ods. 1 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov.⁸ Pritom pojem orgán verejnej správy je pojmom širším a vyjadruje všeobecne kvalitu orgánu a pojem správny orgán implikuje skôr jeho procesnoprávnu povahu.

Orgán štátnej správy je orgánom štátu, ktorý vystupuje v jeho mene, uskutočňuje úlohy a funkcie štátu výkonnou a nariadovacou činnosťou štátu a je zriaďovaný zákonom alebo iným právnym aktom ako organizačno-právna jednotka so samostatnou pôsobnosťou a právomocou a jej zodpovedajúcou organizačnou štruktúrou.⁹

Aj na pojem **samospráva** sa názory jednotlivých autorov odlišujú, podľa toho, z akého hľadiska pristupujú k riešeniu, a ktoré znaky považujú za determinujúce pre existenciu samosprávy. V súčasnosti prevláda členenie na územnú a záujmovú samosprávu. Vo vzťahu k riešenej problematike nás však viac zaujímajú možnosti vymedzenia jednotlivých orgánov územnej samosprávy a orgánov záujmovej samosprávy. Možno konštatovať, že právne predpisy upravujúce *územnú samosprávu* presne rozlišu-

⁵ MACHAJOVÁ, J.: Ústavnosť rozhodovania subjektov miestnej verejnej správy v Slovenskej republike a v Českej republike. Bratislava : VO PraF UK, 2001, s. 19.

⁶ Porovnaj napr. MACHAJOVÁ.: cit. dielo, s. 9. Početné pokusy definovať pojem verejná správa sú málo uspokojivé, a tie definície, ku ktorým sa dospelo, možno pokladať za jednostranné a neúplné alebo, naopak, sú priveľmi abstraktné. Napokon, potom sú málo použiteľné.

ŘEHŮŘEK, M.: Právna úprava inštitútu verejnej správy de lege ferenda. In: Právny obzor 1994, č. 5, s. 510. Do pojmu verejná správa zahrňame celú organizáciu miestnej štátnej správy, územnú samosprávu a niektoré občianske združenia a verejnoprávne korporácie. Spoločným menovateľom všetkých týchto orgánov, organizácií a korporácií je obstarávanie vecí verejného záujmu. Ako pri každej abstrakcii kritérii, aj v tomto prípade nastáva isté zjednodušenie a skreslenie pojmu, pretože verejný záujem ako predmet činnosti a starostlivosti je, prirodzene, funkciou aj najvyšších orgánov štátu (parlamentu, vlády).

⁷ Porovnaj napr. MACHAJOVÁ.: cit. dielo, s. 19.

⁸ Správny orgán je štátny orgán, orgán územnej samosprávy, orgán záujmovej samosprávy, fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorej zákon zveril rozhodovanie o právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach fyzických osôb a právnických osôb v oblasti verejnej správy.

⁹ ŠKULTÉTY, P.: cit. dielo, s. 15.

jú jednotlivé pojmy. Príkladom môže byť zákon SNR č. 369/1990 Zb. v znení neskorších predpisov, ktorý uvádza, že samosprávu obce vykonávajú obyvatelia obce okrem iného aj orgánmi obce, pričom orgánmi obce sú: obecné zastupiteľstvo a starosta obce. Podobný je stav zákona o samosprávnych krajoch.¹⁰

SPRÁVNY ORGÁN

V našom právnom poriadku sa doteraz pojem *správny orgán* systematicky nepoužíval. Slovenská teória správneho práva vymedzuje jeho postavenie v súvislosti s definíciou správneho konania takto: „správne konanie je normami správneho práva upravený postup správnych orgánov, účastníkov konania a zúčastnených osôb pri vydávaní, preskúmvaní a nútenom výkone rozhodnutia formou individuálneho správneho aktu, v ktorom správne orgány rozhodujú o konkrétnych právach a právom chránených záujmoch a povinnostiach fyzických a právnických osôb (účastníkov konania).“¹¹

Do 1. januára 2004, keď nadobudla účinnosť novela zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správneho poriadku) v znení zákona č. 215/2002 Z.z., uverejnená pod číslom 527/2003 Z.z., znel § 1 Správneho poriadku takto:

„ods. 1 Tento zákon sa vzťahuje na konanie v ktorom o právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach občanov a organizácií rozhodujú v oblasti štátnej správy národné výbory, ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy, orgány Slovenskej národnej rady a iné orgány štátnej správy.“

„ods. 2 Podľa tohto zákona postupujú aj orgány štátnych organizácií, ak im zákon zveril rozhodovanie o právach, právom chránených záujmoch alebo povinnostiach občanov a organizácií v oblasti štátnej správy.“

„ods. 3 Pokiaľ sa ďalej hovorí o správnych orgánoch, rozumejú sa tým orgány uvedené v odsekoch 1 a 2.“¹²

Na rozdiel od uvedenej legislatívnej skratky, v súčasnosti § 1 ods. 2 správneho poriadku obsahuje túto definíciu: „**Správny orgán je štátny orgán, orgán územnej samosprávy, orgán záujmovej samosprávy, fyzická osoba¹³ alebo právnická osoba, ktorému zákon zveril rozhodovanie o právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach fyzických osôb a právnických osôb v oblasti verejnej správy.**“

¹⁰ Zákon č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch) v znení neskorších predpisov.

¹¹ VRABKO, M. a kol.: *Správne právo – procesná časť*. 2003, s. 23.

¹² Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní nadobudol účinnosť 1. januára 1968 a od tohto času zaznamenal veľké množstvo nepriamych novelizácií niektorých ustanovení. Na tomto mieste ide o zmeny v organizácii ústrednej i miestnej štátnej správy.

¹³ Príkladom fyzických osôb, ktorým zákon zveruje postavenie správneho orgánu, sú podľa § 77 ods. 1 zákona č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti v znení neskorších predpisov aj ošetrojúci lekári. Rozhodujú o právach a povinnostiach fyzických osôb, ktoré vznikajú v súvislosti s poskytovaním zdravotnej starostlivosti. Na toto rozhodovanie sa subsidiárne vzťahujú ustanovenia Správneho poriadku.

V paragrafe 1 Správneho poriadku pred uvedenou novelou sa vypočítavali jednotlivé orgány, ktoré uskutočňovali správne konanie.

V súčasnosti Správny poriadok „rozoznáva celkovo štyri kategórie subjektov, ktoré majú postavenie správneho orgánu, avšak tieto subjekty bližšie neurčuje ani necharakterizuje.“¹⁴

V § 1 ods. 1 zákona č. 500/2004 Sb. správni rád nachádzame legislatívnu skratku: Tento zákon upravuje postup orgánů moci výkonné, orgánů územních samosprávných celků a jiných orgánů, právnických a fyzických osob, pokud vykonávají působnost v oblasti veřejné správy (dále jen správní orgán).

Z komentára k českému Správneému poriadku vyberáme: lze zmínit, že zákonodárce zcela nelogicky a proti všem platným zásadám zavedl pro správní úřady v zákoně novou legislativní zkratku „správní orgán“, ignorující při tom, že většina správních norem už neobsahuje původní termín „orgán státní správy“ používaný před rokem 1989 a vrací se k původnímu termínu správní úřad.¹⁵ Zrejme je, že otázka vhodného a presného používania pojmov je aktuálna aj v Českej republike.

K vymedzeniu pojmu správneho orgánu možno nájsť takéto hodnotenie: „Tento odsek definuje tento zákonný pojem prostredníctvom tzv. taxatívneho (úplného) výpočtu subjektov, ktoré majú postavenie správneho orgánu oprávneného rozhodovať v správnom konaní. Keďže z hľadiska právnej teórie ide o tzv. kvázilegálnu definíciu, ktorá je záväzným výkladom zákonodarcu, právna prax nemôže obsah daného pojmu svojim výkladom ani rozširovať, ani zužovať.“¹⁶

Prikláňame sa k názoru, že § 1 ods. 1 Správneho poriadku zakotvuje legálnu definíciu správneho orgánu.

Zaujímavý je pohľad na právne predpisy, ktoré pojem správny orgán používajú, pričom na svoj vymedzujú účel ich obsah s istými modifikáciami, prípadne na tie právne predpisy, v ktorých je badateľná snaha o vytvorenie systému v používaní pojmov z oblasti verejnej správy.

Na porovnanie, čl. 46 ods. 2 **Ústavy Slovenskej republiky** obsahuje pojem „orgán verejnej správy: Kto tvrdí, že bol na svojich právach ukrátený *rozhodnutím orgánu verejnej správy*, môže sa obrátiť na súd, aby preskúmal zákonnosť takéhoto rozhodnutia, ak zákon neustanoví inak.

Rovnako v čl. 142 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky zákonodarca používa pojem „orgán verejnej správy : Súdny rozhodujú v občianskoprávných a trestnoprávných veciach, *súdy preskúmvávajú aj zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej správy* a zákonnosť rozhodnutí, opatrení alebo iných zásahov orgánov verejnej moci, ak tak ustanoví zákon.

Až do účinnosti Ústavného zákona č. 90/2001 Z.z. čl. 142 ods. 1 používal v súvislosti s preskúmvávaním zákonnosti rozhodnutí pojem *správny orgán*.¹⁷

¹⁴ KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správny poriadok*. Komentár s novelou účinnou od 1. 1. 2004. Šamorín : Heuréka, 2004, s. 16.

¹⁵ ONDRUŠ, R.: *Správni rád*. Nový zákon s dôvodovou správou a poznámkami. Praha : Linde, a. s., 2005, s. 9.

¹⁶ KOŠIČIAROVÁ, S.: cit. dielo, s. 15 - 16.

¹⁷ Súdny rozhodujú v občianskoprávných a trestnoprávných veciach, súdy preskúmvávajú aj *zákonosť rozhodnutí správnych orgánov*.

V rámci piatej časti zákona č. 99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov **Občiansky súdny poriadok** zákonodarca používa pojem správny orgán ako legislatívnu skratku:

Paragraf 244 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku: V správnom súdnictve preskúmajú sudy zákonnosť rozhodnutí a postupu orgánov štátnej správy, orgánov územnej samosprávy, ako aj orgánov záujmovej samosprávy a ďalších právnických osôb, pokiaľ im zákon zveruje rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických a právnických osôb v oblasti verejnej správy (ďalej len rozhodnutie **správneho orgánu**).

Občiansky súdny poriadok na rozdiel od Správneho poriadku tak medzi správne orgány nezaradil fyzické osoby, ktorým zákon zveruje rozhodovanie o právach, právom chránených záujmoch alebo povinnostiach fyzických a právnických osôb v oblasti verejnej správy.

Pritom je v tomto zákone viditeľná snaha o jasné rozlíšenie pojmov správny orgán a orgán verejnej správy, keď napríklad v druhej a tretej hlave¹⁸ (Konanie o žalobách proti rozhodnutiam a postupom správnych orgánov“ a Rozhodovanie o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam správnych orgánov) nachádzame len pojem správny orgán. Pojem orgán verejnej správy vo štvrtej a piatej hlave (Konanie proti nečinnosti orgánu verejnej správy a Konanie o ochrane pred nezákonným zásahom orgánu verejnej správy).

Ako legislatívnu skratku používa pojem správny orgán napríklad aj zákon č. 145/1995 Z.z. **o správnych poplatkoch** v znení neskorších predpisov:

Paragraf 1 Zákona o správnych poplatkoch: „Tento zákon upravuje správne poplatky, ktoré vyberajú orgány štátnej správy, vyššie územné celky, obce a štátne archívy (ďalej len správny orgán).“

Zákon č. 314/1996 Z.z. **o prokuratúre** v znení neskorších predpisov používa legislatívnu skratku orgán verejnej správy, keď v § 4 ods. 1 uvádza, že prokurátor plní úlohy dozorom nad dodržiavaním zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov v postupe a rozhodnutiach orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy a dozorom nad dodržiavaním zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov v postupe a rozhodnutiach ďalších právnických osôb v rozsahu, v akom im zákon zveril rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzických osôb a právnických osôb v oblasti verejnej správy (ďalej len „orgány verejnej správy“), nad činnosťou orgánov záujmovej samosprávy prokurátor dozor nevykonáva, ak osobitný zákon neustanovuje inak.¹⁹

Zákon SNR č. 369/1990 Zb. **o obecnom zriadení** v znení neskorších predpisov v § 13 ods. 5 uvádza, že „starosta (v mestách primátor mesta) je štatutárnym orgánom v majetkovoprávných vzťahoch obce a v pracovnoprávných vzťahoch zamestnancov obce, v *administratívno-právných vzťahoch je správnym orgánom*.“ Na tomto mieste treba povedať, že nejasnosti v používaní jednotlivých pojmov spôsobujú problémy najmä v praxi, a to práve v tej zložke verejnej správy, ktorá by mala byť občanovi

¹⁸ Porovnaj § 244 a nasl. Občianskeho súdneho poriadku.

¹⁹ V súvislosti s rozlišovaním subjektu a vykonávateľa verejnej správy porovnaj MACHAJOVÁ, J.: cit. dielo, s. 16. „všeobecne záväzných nariadení obcí, smerníc, uznesení a iných právnych aktov vydávaných orgánmi verejnej správy“, čo navádza k tomu, aby sa aj obec chápala ako orgán verejnej správy.

najbližšie – v rámci územnej samosprávy. Z vlastnej skúsenosti viem, že pre starostov obcí, prípadne pre pracovníkov obcí, ktorí zabezpečujú administratívne veci starostu, je náročné zvládnuť napríklad všeobecnú úpravu správneho konania obsiahnutú v Správnom poriadku, ktorá sa všeobecne považuje za jasnú a prehľadnú. Pritom je to len jeden z mnohých právnych predpisov, ktorý upravuje činnosť územnej samosprávy. Čo možno očakávať, ak navyše niektoré nadväzujúce predpisy obsahujú zavádzajúce informácie. Jedným z príkladov je § 19 ods. 2 druhá veta zákona č. 211/2000 Z.z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o slobode informácií): „Ak ide o *rozhodnutie obecného úradu*, o odvolaní rozhoduje starosta obce (primátor).“ Obecný úrad je pritom podľa § 16 ods. 1 zákona o obecnom zriadení „výkonným orgánom obecného zastupiteľstva a starostu. Zabezpečuje organizačné a administratívne veci obecného zastupiteľstva a starostu, ako aj orgánov zriadených obecným zastupiteľstvom.“ Nedisponuje rozhodovacou právomocou, a teda nemôže vydávať individuálne správne akty – rozhodnutia.

V zákone č. 302/2001 Z.z. o samospráve vyšších územných celkov vo vzťahu k predsedovi samosprávneho kraja už zákonodarca pojem správny orgán nepoužíva, keď definuje jeho postavenie v § 16 ods. 3 takto: „Predseda zastupuje samosprávny kraj navonok. V majetkovoprávných vzťahoch, pracovnoprávných vzťahoch a iných vzťahoch je štatutárnym orgánom, *rozhoduje aj vo veciach, v ktorých zákon zveruje samosprávne kraju rozhodovanie o právach a povinnostiach právnických osôb a fyzických osôb.*“

SUBJEKTY A VYKONÁVATELIA VEREJNEJ SPRÁVY

Pre ďalší výklad treba dať do pozornosti rozdiel medzi **subjektami** a **vykonávateľmi verejnej správy**. Každá organizovaná činnosť vyžaduje, aby bola priradená nejakému subjektu, ktorý sa stane jej nositeľom a súčasne subjektom zodpovedným za jej výkon. Toto všeobecné organizačné pravidlo platí aj pre oblasť verejnej správy. *Subjektami verejnej správy* v tomto zmysle sú štát a tie právnické alebo fyzické osoby, ktoré ustanovuje ústava alebo zákon. To znamená, že štát vždy a ďalšie osoby vtedy, ak to ustanovuje ústava alebo zákon, sú subjektami, ktorým právo určuje výkon verejnej správy so súvisiacimi právami a povinnosťami. *Za vykonávateľa* sa všeobecne považuje orgán alebo oprávnený zástupca subjektu verejnej správy. Štruktúra vykonávateľov je v podstate problémom vnútorného usporiadania toho- ktorého subjektu verejnej správy.²⁰

Každý subjekt verejnej správy tak musí mať niekoho, kto v jeho mene, ako nositeľa verejnej správy, koná. Štát teda napríklad ako subjekt verejnej správy vykonáva miestnu štátnu správu aj prostredníctvom jednotlivých orgánov miestnej štátnej správy, ktoré konajú v jeho mene – sú teda vykonávateľmi miestnej štátnej správy. Od 1. januára 2004 ide napríklad o obvodné úrady a krajské úrady. Vykonávateľom miestnej štátnej správy môže byť aj organizačná zložka spomínaných miestnych orgánov štátnej správy, a to vo vzťahu k individuálnej rozhodovacej činnosti.

²⁰ HENDRYCH, D. a kol.: *Správni právo*. Obecná časť. 5., Praha : C. H. Beck, 2003, s. 181-183.

(Porovnaj súčasný stav ustanovení o funkčnej príslušnosti správneho orgánu účinný od 1. januára 2004, § 6 Správneho poriadku:

§ 6 ods. 1: Ak je na konanie vecne príslušný orgán, ktorý sa vnútorne člení na útvary oprávnené podľa zákona samostatne konať, správnym orgánom príslušným konať v prvom stupni je útvar, ktorý ustanovuje zákon.

§ 6 ods. 2: Ak je na konanie vecne príslušný správny orgán, ktorý sa vnútorne člení, orgánom príslušným konať v mene tohto správneho orgánu v prvom stupni je útvar určený zákonom, inak útvar určený štatútom alebo iným predpisom upravujúcim jeho vnútorné pomery. Ak štatút takýto útvar neurčuje, príslušným na konanie je štatutárny orgán správneho orgánu.)

ÚRAD

Na označenie *orgánu s rozhodovacou právomocou* zákonodarca používa aj pojmy ako: stavebný úrad, katastrálny úrad, colný úrad, správca dane a podobne. Na rozdiel od legislatívy a praxe, slovenská teória správneho práva pojem *úrad*, prípadne *správny úrad* nepoužíva a nedefinuje.

Na porovnanie: v Českej republike používanie týchto termínov nie je bez komplikácií. Už pri obnovovaní terminológie verejnej správy v roku 1990 môžeme nájsť takéto hodnotenie: „Termín *úrad* není jednoznačný. Používáním výrazu *orgán* též ve smyslu úřadu jako instituce se celá věc jen komplikuje. Úřad nemusí vždy znamenat jen instituci, ale také určitou funkci, kterou oprávněný orgán je pověřen“.²¹

„Dnešní správní právo pojímá úřad především ve smyslu institucionálním. Tzn., že za úřad považuje každou trvalou organizační jednotku, která byla zřízena jako vykonavatel veřejných úkolů a není právnickou osobou. Úřad v tomto pojetí není spojován s konkrétními osobami, které obstarávají agendu úřadu.“ Inštitucionálne poňatie tak v podmienkach Českej republiky prevláda nad ponímaním úradu vo funkčnom zmysle, v ktorom má pojem úrad význam zákonom stanoveného a presne ohraničeného okruhu záležitostí, ktoré sú priradené k určitej organizačnej jednotke alebo priamo orgánu ako ich pôsobnosť, ktorú vždy vykonávajú fyzické osoby ako monokratické alebo kolegiálne orgány príslušného subjektu verejnej správy.

„Pro správní právo má mimořádný význam pojem *správní úřad* jako species úřadu v obecném smyslu. Pojem správní úřad je výrazem dělby práce mezi organizačními složkami určitého subjektu veřejné správy. V našem právním řádu pojem správní úřad nebyl v minulém období nijak preferován. Projevilo se to zejména v pojetí institucionálním, kde dominantním pojmem byl orgán státní správy nebo správní orgán. S těmito termíny se setkáváme v zákonech vydaných před účinností Ústavy dodnes. Užití výrazu orgán státní správy v právních předpisech bylo problematické, neboť promiscue byl tento výraz používán jak ve smyslu funkčním, tak institucionálním. To vede dosud k četným nedorozuměním v otázce, kdo je oprávněn jednat jménem subjektu veřejné správy a jaké je

²¹ Porovnaj napr. HENDRYCH, D.: *Správní právo*. Prameny a nové proudy právní vědy č. 2, Praha : Aleko, 1991, s. 35.

právní postavení správních úřadů ve sféře veřejnoprávní i soukromnoprávní. Správní úřad je organizační jednotkou, která je zřízena a její působnost stanovena zákonem, navenek ohraničená a vystupující na veřejnost prostřednictvím svých orgánů nebo zástupců, kteří jednají jménem subjektu, jehož je správní úřad organizační součástí.²²

Ústava České republiky požívá výraz „úřad“ ve spojení s přívlastkem správní namísto dříve používaného orgán státní správy. Proto vzhledem k potřebě blíže vymezit pojem vykonavatel veřejné správy je třeba zabývat se poměrem pojmu orgán a úřad. Nutno předeslat, že jde o otázku, která v nauce správního práva není řešena jednoznačně a ponechává možnosti různého výkladu.²³

V podmienkach Slovenskej republiky možno tiež sledovať nedôslednosť pri rozlišovaní a používaní pojmov, ktoré označujú subjekty verejnej správy a vykonávateľov verejnej správy.²⁴ Sú používané bez ohľadu na to, či ide o inštitucionálny alebo funkčný význam slova. Tento prístup sa odvíja od legislatívnej činnosti, ktorá v tejto oblasti nie je vždy precízna.

Vo vzťahu k predchádzajúcemu výkladu uvedieme jeden z mnohých prípadov nepresného používania jednotlivých pojmov z oblasti verejnej správy. Až do 1. januára 2002 boli orgánmi miestnej štátnej správy na úseku katastra okresné úrady a krajské úrady²⁵. Pre priblíženie v tom čase aktuálneho stavu bolo možné nájsť niekoľko článkov s istými nepresnosťami. Tento úryvok je z jedného z nich:

„Dňom 1. 1. 1996 nadobudol účinnosť zákon NR SR č. 162/1995 Z.z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon), ktorý bol novelizovaný zákonom NR SR č. 222/1996 Z.z. o organizácii miestnej štátnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Táto novela s účinnosťou od 4. 7. 1996 ustanovila, že *orgánmi miestnej štátnej správy katastra nehnuteľností sa stali katastrálne odbory okresných úradov a katastrálne odbory krajských úradov*. Nová právna úprava teda zverila prvostupňové rozhodovanie o splnení zákonom ustanovených hmotno-právnych podmienok vzniku, zmeny a zániku vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (rozhodovanie o povolení vkladu práva do katastra nehnuteľností) *okresným úradom*.“²⁶

V krátkej citácii na mieste okresných úradov a krajských úradov, ktoré v tom čase boli miestnymi orgánmi štátnej správy na úseku katastra, nachádzame ich odbory, teda len jednu z organizačných zložiek okresných a krajských úradov. V závere citovaného textu potom pri samostatnej rozhodovacej činnosti v prvom stupni, ktorá bola zákonom zverená organizačnej zložke – odboru okresného úradu je, naopak, uvedený okresný úrad.²⁷

²² HENDRYCH, D. a kol.: cit. dielo, s. 378-379.

²³ HENDRYCH, D. a kol.: cit. dielo, s. 376.

²⁴ Porovnaj MACHAJOVÁ, J.: cit. dielo, s. 16.

²⁵ Porovnaj § 11 zákona NR SR č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam v znení neskorších predpisov (katastrálny zákon)

²⁶ HORŇANSKÝ, I. – TOMAŠOVIČOVÁ, J.: A opäť sú tu katastrálne úrady. In: *Justičná revue*, 53, 2001, č. 10, s. 1037.

²⁷ § 9 zákona NR SR č. 222/1996 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov: „Odbory krajského úradu a okresného úradu konajú a rozhodujú v administratívno-právnych veciach na jednotlivých úsekoch štátnej správy samostatne, ak tento zákon neustanovuje inak (§ 3 ods. 2).“

Od 1. 1. 2002 sú miestnymi orgánmi štátnej správy na úseku katastra katastrálne úrady a správy katastra.

V súčasnosti v práci legislatívy možno nájsť tiež viditeľné snahy o zosúladienie a spresnenie pojmov v rámci niektorých administratívnoprávnych noriem. Príkladom toho je napríklad zákon č. 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov a v jeho rámci právna úprava vzniku manželstva. Do 1. januára 2004, teda do účinnosti zákona č. 515/2003 o krajských úradoch a obvodných úradoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý novelizoval aj Zákon o rodine, zneli jeho príslušné ustanovenia takto:

Paragraf 3 Zákona o rodine: „Manželstvo sa uzaviera súhlasným vyhlásením muža a ženy pred *orgánom štátu* alebo pred orgánom cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, že spolu vstupujú do manželstva, a to verejne a slávnostným spôsobom v prítomnosti dvoch svedkov.“

Paragraf 4 Zákona o rodine Uzavretie manželstva pred *orgánom štátu*

ods. 1: „Vyhlásenie o uzavretí manželstva urobia muž a žena na orgáne poverenom viesť matriky pre obvod, v ktorom má jeden z nich trvalý pobyt, a to pred starostom (primátorom) alebo povereným poslancom obecného (mestského) zastupiteľstva za prítomnosti matrikára.“

Do nadobudnutia účinnosti zákona č. 416/2001 Z.z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky v časti týkajúcej sa matrik (čl. VII), teda do 1. januára 2002, vykonávali matričnú agendu okresné úrady, teda orgány štátu. Od uvedeného termínu už matriku, ako výkon štátnej správy vedie obec, v hlavnom meste Slovenskej republiky a v meste Košice mestské časti. Zákonodarca po delegovaní pôsobností a právomocí na obce zabudol nahradiť staré pojmy novými. V dôsledku toho sa bolo možné stretnúť s názormi, že obec v prípade, keď na ňu bol presunutý výkon štátnej správy, stáva sa štátnym subjektom, teda orgánom štátu tak ako to uvádza zákon.

Presunom časti štátnej správy na obec sa z obce štátny subjekt nestáva. Mení sa len rozhodovacia pozícia vykonávateľa obecnej samosprávy, ktorý vo veciach, ktoré sa zákonom preniesli na obec, koná v mene štátu, a nie v mene obce ako územného samosprávneho celku.²⁸

Spomínaná, nateraz ostatná, novela Zákona o rodine nahrádza slová „orgánom štátu“ slovami „orgánom povereným viesť matriku“, pre ktorý používa legislatívnu skratku „matričný úrad“. Pojem matričný úrad pritom zákonodarca ako legislatívnu skratku používa na označenie vykonávateľa verejnej správy ako legislatívnu skratku v zákone č. 154/1994 Z.z. o matrikách v znení neskorších predpisov.

SPRÁVNE ALEBO ADMINISTRATÍVNE

Pre slovenský jazyk a niektoré slovanské jazyky je charakteristický výraz *správa*. Vo väčšine európskych jazykov sa správa nazýva slovom odvodeným od ekvivalentného

---

²⁸ Porovnaj MACHAJOVÁ, J.: cit. dielo, s. 14.

latinského výrazu. Aj v slovenských textoch nachádzame slová administratíva či administratívny zväčša v spojeniach ako administratívnoprávne vzťahy, administratívnoprávna zodpovednosť a podobne.

Pojem **správny orgán**, pre ktorý po dlhom čase vznikla aj legálna definícia, hodnotia viacerí autori ako nevhodný.²⁹ Prívlastok správny nachádzame vo viacerých pojmoch: správne súdnictvo, správny poriadok, správne konanie, správne delikty, správna úvaha, správne poplatky a podobne. Vzhľadom na relatívne bezproblémové používanie uvedených termínov je pravdepodobné, že po zavedení legálnej definície správneho orgánu vo všeobecnom predpise o správnom konaní sa tento pojem bude „správne“ (alebo skôr jednoznačne) používať v legislatíve, teórii i praxi.

K REFORME VEREJNEJ SPRÁVY

Vo vzťahu k názvom novozriadených orgánov verejnej správy, ktoré vznikli ako dôsledok ďalšej fázy reformy verejnej správy, len krátko:

Od 1. januára 2004 sme zaznamenali nové usporiadanie orgánov miestnej štátnej správy. Zákon č. 515/2003 Z.z. o krajských úradoch a obvodných úradoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov zrušil okresné úrady, ktoré boli zriadené zákonom č. 222/1996 Z.z. o organizácii miestnej štátnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Právnou úpravou z roku 1996 boli zrušené okrem tzv. orgánov všeobecnej miestnej štátnej správy (okresných a obvodných úradov) aj tzv. orgány špecializovanej štátnej správy: okresné úrady životného prostredia a obvodné úrady životného prostredia, oblastné lesné úrady a lesné úrady, okresné veterinárne správy, pozemkové úrady, školské správy, katastrálne úrady, okresné správy Zboru požiarnej ochrany a obvodné správy Zboru požiarnej ochrany.³⁰ Výkon štátnej správy na im zverených úsekoch bol v tej dobe zverený krajským úradom a okresným úradom.

Novozriadené orgány miestnej štátnej správy sú pomenované takto: krajské a obvodné úrady, obvodné úrady životného prostredia a krajské úrady životného prostredia, obvodné lesné úrady a krajské lesné úrady, obvodné pozemkové úrady a krajské pozemkové úrady, krajské školské úrady, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, obvodné úrady dopravy a krajské úrady dopravy a krajské stavebné úrady.

Ťažiskom reformy verejnej správy iste nebol výber názvov jednotlivých orgánov verejnej správy, ale skôr vymedzenie ich úloh. Napriek tomu je viditeľný nesystémový prístup, ktorý v priebehu niekoľkých rokov zveroval napríklad výkon štátnej správy na úseku katastra nehnuteľností takto: v roku 1996 zanikli katastrálne úrady a boli zriadené katastrálne odbory na okresných a krajských úradoch, pričom v súčasnosti miestnymi

²⁹ Porovnaj napr. ŠKULTÉTY, P.: In Škultéty, P. a kol.: *Správne právo*. Všeobecná časť. Učebné texty Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava, 2000 : VO PraF UK, s. 15 a tiež MACHAJOVÁ, J.: cit. dielo, s. 16. „takéto označenie evokuje logický záver, že by ním mal byť každý orgán vykonávajúci správu“.

³⁰ Paragraf 12 zákona č. 222/1996 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov, zrušený s účinnosťou od 1. 1. 2004.

orgánmi štátnej správy na úseku katastra sú katastrálne úrady a správy katastra. Vytvorenie špecializovanej štátnej správy pre kataster nehnuteľností od roku 2002 podporovala aj Európska únia prostredníctvom programu PHARE, keďže vo všetkých členských, ako aj prístupujúcich krajinách bola z dôvodu garantovania nezávislosti rozhodovania táto činnosť zahrnutá buď do špecializovanej štátnej správy, alebo do organizačnej štruktúry orgánov súdnej moci.

Vplyvom záujmu Európskej únie však nemožno odôvodniť napríklad opätovné zavedenie názvu obvodný úrad. Berieme pritom, samozrejme, do úvahy to, že sídla a územné obvody obvodných úradov sú určené na základe sústavy okresných úradov podľa správneho usporiadania štátu z roku 1996, s doplnením o niektoré ďalšie významné mestá tak, že sa celkový počet obvodných úradov a ich územných obvodov určil na 46 oproti 79 predchádzajúcim okresným úradom. V tomto prípade teda nešlo výlučne len o zmenu názvu.

Reformou verejnej správy bol podmienený aj náš vstup do Európskej únie, pritom však „nijaký jej dokument neukladá členským krajinám zriadiť konkrétny model verejnej správy. Za výnimku by pri veľmi extenzívnom výklade bolo možné označiť postulát všeobecne demokratického systému verejnej správy a do istej miery aj zvýrazňovanie významu miestnej samosprávy.“³¹ Napriek tomu reforma verejnej správy prebieha prakticky nepretržite a je dlhodobo nestabilná. Možno však zhodnotiť, že jej štruktúra sa postupne prispôbuje štruktúre orgánov verejnej správy v Európskej únii.

Z uvedeného je tiež zrejmé, že pojem *úrad* sa používa v rôznych spojeniach tak v inštitucionálnom, ako aj vo funkčnom význame. V inštitucionálnom význame teda napríklad: obvodný úrad, úrad pre cestnú dopravu a pozemné komunikácie alebo obvodný úrad životného prostredia. Vo funkčnom význame napríklad: matričný úrad, stavebný úrad, živnostenský úrad.

Podobne zákonodarca používa napríklad pojmy *správca* alebo *správa*, keď ich v inštitucionálnom význame nachádzame v týchto slovných spojeniach: správa katastra alebo vojenská správa, vo funkčnom význame napríklad správca dane.

V týchto prípadoch ide o slovné spojenia, ktorých používanie má istú tradíciu. Pritom by však mohlo stáť za uváženie zjednotenie ich používania podľa toho, o ktorý z uvedených významov ide.

ZÁVER

Možno konštatovať, že vývoj verejnej správy, jej ukotvenie v právnych predpisoch a narastajúci počet odbornej literatúry spôsobili potrebu koordinácie jej terminológie. Tento trend nie je viditeľný len v podmienkach Slovenskej republiky, ale aj v zahraničí, a to dokonca prostredníctvom medzinárodnej organizácie.³²

³¹ Porovnaj ŘEHŮŘEK, M.: Verejná správa SR v aproximácii k štandardu Európskej únie. In: *Právny obzor* 2001, č. 3, s. 182.

³² Porovnaj VALLOVÁ, E.: Slovenská terminológia v kontexte medzinárodnej terminológie. In: *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae*, ročník V, s. 182.

V oblasti terminológie verejnej správy je zreteľný istý pokrok. Celkovo sa však zatiaľ nepodarilo naplniť zámer vytýčený tvorcami alebo skôr pokračovateľmi reformy verejnej správy, a to: mať na zreteli „prvoradú požiadavku pri tvorbe, respektíve pri zavádzaní každého pojmu – jednoznačnosť“.

Súhrn

Článok je zameraný na viaceré aktuálne otázky vývoja terminológie v oblasti verejnej správy. Autorka sa zaoberá používaním jednotlivých názvov, ktoré označujú subjekty a vykonávateľov verejnej správy, ako aj iných vybraných pojmov verejnej správy, s osobitným zameraním na používanie pojmu správny orgán. Súčasťou príspevku je aj porovnanie niektorých ustanovení relevantných právnych predpisov a z nich vyplývajúcich záverov, ako aj zhodnotenie vývoja názvov subjektov a vykonávateľov verejnej správy ako dôsledku pokračujúcej reformy verejnej správy.

Zusammenfassung

Die Autorin widmet sich einigen aktuellen Fragen der zeitgenössischen Entwicklung der Terminologie im Bereich der öffentlichen Verwaltung. Sie befasst sich mit der Verwendung der einzelnen Fachausdrücke, mit denen die Subjekte und die Amtsträger der öffentlichen Verwaltung bezeichnet werden, sowie auch anderer ausgewählten verwaltungsrechtlichen Begriffe, wobei dem Begriff „Verwaltungsorgan“ eine besondere Aufmerksamkeit gewidmet wird. Gleichzeitig werden einige Bestimmungen aller relevanten Rechtsvorschriften mit den sich daraus ergebenden Schlussfolgerungen verglichen und die Entwicklung in den Benennungen von Subjekten und Rechtsträgern der öffentlichen Verwaltung als Folge der fortschreitenden Reformen in der öffentlichen Verwaltung bewertet.

Summary

The article discusses some crucial tendencies in the public administration terminology development. The usage of respective terms covering subjects and executive agents of the public administration are analyzed together with other selected public administration terms, mainly the term administrative organ. The article introduces some comparison of several relevant legal instruments and their implications as well as the evaluation of tendencies in the subjects and agents terminology within the ongoing reform of the public administration.

**HISTORICKÝ EXKURZ DO SYSTÉMU TRESTOV
A TRESTANIA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA
V ROKOCH 833 – 1993**

Lýdia Tobiášová

Poznanie historických súvislostí a zákonitostí právneho poriadku, jeho odvetví a konkrétnych právnych inštitútov pomáha pochopiť súčasnú právnu úpravu, jej východiská a pramene a tiež obohacuje právnu vedu o ďalšie poznatky. Skúmať históriu práva a jeho inštitútov možno v užšom alebo širšom kontexte, v porovnaní s rovnakými či podobnými inštitútmi uplatňovanými v iných krajinách, teda prístupov, ktoré sa ponúkajú, je niekoľko.

Témou, ktorou sa vo svojom príspevku zaoberám, je prehľad systémov trestov a trestania v geografickom priestore dnešného Slovenska v rozmedzí rokov 833 až 1993. Pojem trest je jedným z najzákladnejších pojmov trestného práva. Pohľad na trest a trestné právo i jeho úlohu v spoločnosti sa postupne vyvíjali a menili v závislosti od spoločenského zriadenia a triedneho charakteru spoločnosti. V otrokárskej spoločnosti chránili záujmy otrokárov, vo feudálnej spoločnosti feudálov, v buržoáznej kapitalistov.

Literatúra, ktorá by sa zaoberala dejinami trestného práva alebo by osobitne skúmala špecifický okruh trestnoprávnej problematiky v historickom kontexte, je na Slovensku pomerne slabá. Z tohto dôvodu bolo miestami obťažné určiť rozhodujúce skutočnosti pre vymedzenie jednotlivých časových úsekov a zachovať logickú i časovú nadväznosť. Uvedený prehľad obsahuje najvýznamnejšie úpravy týkajúce sa trestov a trestania na území Slovenska v spomínanom období.

Počiatočným časovým momentom, ktorý slúži na vymedzenie skúmaného obdobia, je vznik Veľkomoravského štátu - prvej existencie štátnosti na našom území, a to i napriek tomu, že právo v ucelenej písanej forme (napr. kódex či súbor práva) sa nezachovalo. O jeho existencii však nemožno pochybovať. Časovým momentom uzatvárajúcim vymedzené obdobie je rok 1993, keď vzniká samostatná Slovenská republika, ktorá prináša veľké zmeny v mnohých oblastiach spoločenského života, právo nevynímajúc.

Obdobie od r. 1993 až po súčasnosť, ktorému bližšiu pozornosť nevenujem, by si zasluhovalo osobitnú pozornosť z viacerých dôvodov. Spomínané obdobie možno ozna-

čiť za novú etapu vo vývoji trestného práva na Slovensku, charakteristickú snahami o zmodernizovanie nefunkčného trestného systému, o vytvorenie trestného práva zodpovedajúceho európskym štandardom, prehodnotením prístupov k riešeniu trestných vecí i používaných trestov a pod. Dôsledkom týchto snáh je nakoniec i prijatá rekodifikácia oboch trestno-právnych kódexov (Trestný zákon č. 300/2005 Z. z. a Trestný poriadok č. 301/2005 Z. z.), ktoré priniesli významné zmeny nielen z hľadiska trestov (napr. alternatívne tresty, či chápanie trestu odňatia slobody ako „ultima ratio“), ale i mnohých ďalších hmotnoprávnych aj procesnoprávnych inštitútov.

1. VEĽKOMORAVSKÝ ŠTÁT (833 – ZAČ. 10 STOROČIA)

V súvislosti so vznikom ranofeudálneho veľkomoravského štátu začiatkom 9.st. staré zvyky a obyčaje už nestačili na to, aby usmerňovali správanie všetkých ľudí rovnako. Dobro a zlo, užitočnosť a škodlivosť, právo a krivda sa začali chápať spoločensky. Keďže súkromné vlastníctvo sa stalo základom výrobných vzťahov i celého života feudálnej spoločnosti, bolo aj hlavnou úlohou vznikajúceho práva okrem štátnych orgánov a cirkvi chrániť predovšetkým feudálne súkromné vlastníctvo. Priam v drastickej forme jeho ochrany sa zhodujú všetky najstaršie pamiatky na západe (*Leges Barbarorum*) i na východe (Ruská pravda). Ustanovenia o trestných sankciách proti majetkovým deliktom boli v nich precízne a detailne sformulované. Na druhej strane sa však napr. trestanie vraždy väčšinou ponechávalo na súkromnú iniciatívu a svojpomoc príbuzných poškodeného.

Z obdobia veľkomoravského štátu sa nezachoval nijaký podobný súbor práva, ako ich poznáme napr. z oblasti Východofranskej ríše či Byzancie. Možno však predpokladať, že sa určitý vlastný súbor práva, prevažne asi obyčajového, vytvoril i na pôde Veľkej Moravy. Konkrétne predpisy obyčajového práva tohto obdobia sa zachovali v súdnych rozhodnutiach a rôznych listinách.¹

Franské pramene dokazujú, že na Veľkej Morave sa ako dôkazný prostriedok v trestnom konaní používali „božie súdy“ (ordálie) a prísaha. Často používanou inštitúciou bol azyľ; ako trest sa používalo aj vyhnanstvo. Výkon rozsudku zabezpečovali orgány verejnej moci, drábi, žoldnieri a ich materiálne vybavenie (žaláre, väzenia, železné okovy, klady a pod.). Všeobecne sa možno nazdávať, že vplyv franského práva bol pomerne veľký, i keď nevítaný.²

Významný bol aj vplyv byzantský, recepcia byzantského práva. *Zákon súdnyj ljudem* (*Súdny zákon pre svetských ľudí*) je staroslovienskym prekladom byzantských právnych noriem, tzv. Eklogy z 8.storočia, so zmenami a doplnkami západorímskeho a slovan-ského charakteru. V 32 článkoch obsahuje najmä trestnoprávne nariadenia, delikty proti viere a mravnosti (smilstvo, znásilnenie), majetkové zločiny (krádeže a podpaľčstvo), právo azyľu, rozdeľovanie vojnovéj koristi.³

¹ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava, 1998, s. 27.

² MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava, 1992, s. 26.

³ ŠKVARNA, D. a kol.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava, 1997, s. 332.

Uvedené odchýlky textu Zákona od byzantskej Eklogy sú výrazné najmä v tzv. *Anonymnej homílii*; tá je akousi výzvou ku kniežatám – sudcom, aby dodržiavali ustanovenia Zákona. Išlo predovšetkým o zmeny spôsobené zväčša prevzatím predpisov západorímskeho cirkevného práva; aktívna účasť svedkov v procese, nahradenie krutých telesných trestov Eklogy cirkevnými pôstmi (epitímiami) a zákaz pohanských prísaľ a obyčajov.⁴

2. SLOVENSKO VO FEUDÁLNOU UHORSKOM ŠTÁTE (ZAČIATOK 10 STOROČIA – 1918)

Obsah trestného práva v tejto forme štátu zodpovedal funkciám štátnej moci, ktorá sa starala predovšetkým o to, aby súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, najmä feudálne vlastníctvo pôdy, bolo chránené trestnoprávnymi sankciami. Tomu zodpovedala aj jeho forma.⁵

Pri vykonávaní spravodlivosti sa uplatňovala zásada „oko za oko, zub za zub“, ktorá sa v podstate udržala až do 18.st.

Súčasťou feudálneho trestného práva bolo hrdelné právo, ktoré stíhalo ťažké zločiny trestom smrti. Najstaršie uhorské zákony pripúšťali ešte krvnú pomstu, čím poskytovali aj jednotlivcom ako súkromným osobám právo vykonať absolútny trest.⁶ Krvná pomsta sa však pod vplyvom cirkvi postupne obmedzovala a nahradzovala výkupným, pričom jeho výška sa prispôbovala spoločenskému a majetkovému postaveniu páchatel'a.

Pri uplatňovaní hrdelných trestov boli veľké rozdiely. V 14. a 15. stor. boli vydávané normy trestného práva v neprehľadnom množstve. Nebol vytvorený jednotný zákon, ktorý by bol rozpracoval všeobecné pravidlá trestného práva. Touto problematikou sa nezaoberalo ani Tripartitum (1514), a preto sudcovia, ktorí sa nevyznali v labyrinte zákonov a nejednotných sankcií, alebo sa v nich ani vyznať nechceli, rozhodovali v každom prípade podľa voľného uváženia, podľa hospodárskych a spoločenských záujmov im vlastných. V dôsledku právnej neistoty sa upevnila sudcovská zväzť a každý komitátny, mestský a zemepánsky súd súdil rozdielne. Nemajetných páchatel'ov stíhali palatinálne kongregácie, neskoršie komitátny, resp. mestský súd z úradnej povinnosti ako „notorických a verejných zločincov“. Súdili ich na jednom pojednávaní, bez dokazovania, bez možnosti odvolať sa a spravidla ich trestali smrťou. Odsúdeného ako „proskribovaného“ mohol hocikto zabiť. V 15. stor. najmä mestá zamestnávali úradného kata, ktorý vykonával mučenie a popravu.⁷

Počet spôsobov vykonávania hrdelných trestov bol neobyčajne široký. Medzi najčastejšie patrili – stínanie hlavy, obesenie, lámanie v kolese, upálenie, utopenie, pochovanie za živa, vláčenie na konskom chvoste, natiahnutie na kôl, štvrtenie tela, há-

⁴ MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava, 1992, s. 26-27.

⁵ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava, 1998, s. 83.

⁶ NÁBĚLEK, F.: *Encyklopédia Slovenska*, IV. zväzok N – Q. Bratislava, 1980, s. 512.

⁷ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava, 1998, s. 83-85.

dzanie do banskej šachty, zavesenie na hák a iné. Okrem odplaty za spáchaný zločin mali hrdelné tresty aj zastrahujúcu funkciu. Popravy sa konali verejne. Veľkou krutosťou sa vyznačovali i tresty za menej závažné zakázané činy (aj za menšiu krádež sa niekedy odtínala ruka alebo odrezal nos a pod.).⁸

V tomto období sa používali najmä tieto tresty – trest smrti, telesné tresty a odstrašujúce tresty (len u poddaných), cirkevné tresty (pokánie, pôst, exkomunikácia), tresty na slobode (predaj do otroctva, v meste mučenie na klade) a majetkové tresty (bisargium, tj. peňažný trest, ktorý obsahoval náhradu pre poškodeného- talio, náhradu škody pre rodinu poškodeného – compositio a poplatok pre sudcu; ďalej konfiškácia alebo zničenie majetku).

Napr. nevera (infidelitas) sa trestala smrťou a konfiškáciou majetku, pričom cirkevní hodnostári boli chránení „privilegiom fori“. Zločiny proti náboženstvu sa trestali upálením, krivá prisaha a krivé svedectvo biľagovaním, resp. odseknutím ruky alebo vyrezaním jazyka. Trestné činy proti mravnosti sa podľa mestského práva trestali obzvlášť kruto, spravidla smrťou. Z trestných činov proti majetku bola najprísnejšie sankcionovaná krádež. Nerobil sa rozdiel medzi krádežou a lúpežou. Ak napr. poddaný ukradol sliepku, trestal sa smrťou.⁹

Postupne sa uplatňovali aj poľahčujúce okolnosti, ale spravidla len v záujme príslušníkov vládnucej triedy. V 18. storočí sa trestná prax začala zjednocovať a pod vplyvom osvietenských myšlienok bolo postupne odbúravané hrdelné právo. Namiesto odplaty a zastrahovania vystupovala do popredia myšlienka výchovného pôsobenia trestu.¹⁰

Nové obdobie trestného práva sa začalo realizovať až na základe zákona Jozefa II., ktorý vyšiel pod názvom *Všeobecný zákonník o zločinoch a trestoch za ne z roku 1787*, ktorého platnosť bola rozšírená aj na Slovensko a ktorý bol ovplyvnený osvietenskými myšlienkami a učením C. Beccaria.

Na tomto mieste by som sa chcela pozastaviť pri učení C. Beccaria, zakladateľa klasickej školy trestného práva, ktorého myšlienky boli všeobecne prijímané v Európe, stali sa inšpiráciou nielen pre tvorcov mnohých európskych trestných kódexov, ale aj pre autorov Ústavy USA. Jeho vplyv je evidentný aj pri tvorbe spomínaného zákonníka.

Jeho myšlienky sú obsiahnuté v diele *Dei delitti a delle pene (O zločinoch a trestoch) z r. 1764*, v ktorom nastoľuje požiadavku účelného a spravodlivého trestu. „Tresty, ktoré prekračujú nutnosť, aby bol zachovaný súbor verejného blaha, sú nespravodlivé svojou podstatou.“ Beccaria bol odporcom krutých trestov. Účelom trestu podľa neho nie je utrpenie vinníka, ale zabránenie, aby pôsobil nové škody a odvrátenie ostatných od podobných škodlivých činov. Krutosť trestov podľa neho odporuje požiadavke zachovania úmernosti medzi zločinom a trestom a môže vo svojich dôsledkoch viesť proti účelu trestu. Rovnako rezolútne vystúpil proti trestu smrti. Považoval ho za príklad krutosti, ktorý vedie k novým trestným činom a spochybňoval odstrašujúci účinok tohto trestu.

⁸ NÁBĚLEK, F.: *Encyklopédia Slovenska*, IV. zväzok N – Q. Bratislava, 1980, s. 513.

⁹ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku do roku 1918*. Bratislava, 1998, s. 83-84.

¹⁰ NÁBĚLEK, F.: *Encyklopédia Slovenska*, IV. zväzok N – Q. Bratislava, 1980, s. 513.

Ten priznáva,, naopak doživotnému odňatiu slobody. Beccaria bol taktiež zástancom zásady neodvratnosti trestu („je veľmi dôležité, aby za zločinom nasledoval trest“) a rýchlosti trestu v tom zmysle, že trest má nasledovať čo najskôr po spáchanom zločine. „Čím bude trest rýchlejší a bližší zločinu, tým bude spravodlivejší a tým užitočnejší.“ Podľa neho „jednou z najväčších prekážok zločinu nie je krutosť trestov, ale ich nevyhnutnosť, a teda bedlivosť úradníkov a neúprosná sudcova prísnosť, ktorá má byť správdzaná miernym zákonodarstvom.“ Beccaria zastával názor, že skutočne uložený a vykonaný trest, hoci mierny, urobí väčší dojem na potenciálnych páchatel'ov než len strach pred krutým trestom, ktorý by eventuálne mohol byť uložený.

Vo všeobecnom zákonníku o zločinoch a trestoch za ne sa po prvýkrát uplatňovala zásada, ktorá je charakteristická pre moderné trestné zákonníky „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*“, ktorá v patričnej miere obmedzovala svojvôľu sudcu. Zreteľne sa prejavila zmena v nazeraní na účel trestu. Objavuje sa myšlienka úmernosti trestu nebezpečnosti deliktu, s trestom je spájaný moment prevýchovy páchatel'a. Po prvýkrát bol na našom území zrušený trest smrti a ponechaný bol len pre prípad staného práva.¹¹ Hlavnou formou trestu sa stáva väzenie¹², t. j. strata osobnej slobody; zavádza sa ťažký žalár (so zvláštnymi okovami a s inými zostreniami), tuhé väzenie (s okovami na nohe) a obyčajné väzenie. Telesné tresty sa obmedzujú na bitie. Trestný zákonník Jozefa II. stratil v Uhorsku účinnosť už roku 1790.¹³

V r. 1803, za Jozefových nástupcov, došlo k ďalším reformám trestného práva, keď nadobudol platnosť Zákonník o zločinoch a ťažkých policajných priestupkoch, ktorý na jednej strane odstránil celý rad ťažkých telesných trestov a na druhej strane znova zaviedol trest smrti. Tento trestný zákonník bol novelizovaný až zákonom č. 117/1852¹⁴ potom, čo Uhorsko bolo začlenené do rakúskeho cisárstva a v rámci centralizácie a germanizácie bol v Uhorsku zavedený rakúsky právny poriadok. Sankčný systém zákonníka bol ovplyvnený už samotnou kategorizáciou deliktov na zločiny, prečiny a priestupky. Trestný kódex vlastne obsahoval dva samostatné sankčné systémy. Zločiny ako najzávažnejšie porušenia trestnoprávných noriem sa trestali odlišne ako prečiny a priestupky.¹⁵

Popri trestnom zákone bol prevzatý i *Vojenský trestný zákon č. 19/1855*, ktorý sa vzťahoval na osoby podliehajúce právomoci vojenských súdov. Tresty za zločiny boli rovnaké ako vo všeobecnom trestnom zákone, t. j. trest smrti a dva stupne žalára. Popritom vojenský trestný zákon obsahoval aj niektoré špeciálne tresty, napr. degradáciu¹⁶, a postihoval vojakov prísnejšie ako civilné osoby podľa trestného zákonníka z r. 1852.

¹¹ KALVODOVÁ, V.: Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. Brno, 2002, s. 11-12.

¹² Väzenie ako výkon trestu sa začalo rozširovať od pol. 16. stor. súčasne s rozvojom renesančného myslenia a zmenami postojov k ľudskému životu.

¹³ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava, 1998, s. 125.

¹⁴ BALÁŽ, P.: *Trestné právo hmotné, Všeobecná a osobitná časť*. Bratislava, 2001, s. 18.

¹⁵ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 17.

¹⁶ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 19.

Po vydaní Októbrového diplomu v roku 1860 bol obnovený uhorský právny poriadok a bolo treba riešiť otázku, ako sa má obnoviť kontinuita s feudálnym uhorským právom a čo sa má recipovať z rakúskeho práva, aby sa vytvoril jednotný právny poriadok. Túto problematiku mala vyriešiť Judexkuriálna konferencia (1861), ktorá vypracovala Dočasné právne pravidlá. Tie sa mali stať rámcovým zákonom. Nemohli sa však uzákoniť, pretože parlament nebol regulárne vytvorený a panovník nebol ešte korunovaný, ale stali sa záväznými ako obyčajové právo. Obnovila sa v podstate predrevolučná feudálna trestnoprávna súdna prax, s tým rozdielom, že sa z formálnoprávnej stránky odstránili rozdiely medzi šľachticom a nešľachticom, pokiaľ ide o spôsob trestania a o trestné sadzby.¹⁷

Právna neistota v trestnoprávnej oblasti dosiahla takú mieru, že vypracovanie zákona sa nemohlo ďalej odkladať. Ministerská komisia pod vedením prof. Čemegiho v roku 1873 predložila návrh, ktorý bol niekoľkokrát prepracovaný a až po piatich rokoch sa stal zákonom. Trestný zákon bol vyhlásený pod č. 5/1878. Rozlišoval sa v ňom medzi zločinom, prečinom a priestupkom.

Nedostatky nového trestného zákona sa odstraňovali početnými doplnkami a novelami. Novelou (zák. čl. 36/1908) sa upravili podmienky podmieneného prepustenia a odloženia výkonu trestu a regulovali sa opatrenia proti mladistvým previnilcom. Pod zák. čl. 40/1879 bol vydaný osobitný trestný zákon o priestupkoch s osobitnou a všeobecnou časťou.¹⁸

3. OBDOBIE ROKOV 1918 – 1993

3.1 Obdobie I. Československej republiky a recepcia trestného zákona z r. 1878

Vznik Československej republiky vyvolal okrem iného aj problém, ktoré právo bude v novom štáte platiť. Nová republika sa s touto otázkou vyrovnala vo svojom prvom zákone (z. č. 11/1918 Sb.) v tzv. recepčnej norme, ktorou bol do novovzniknutej Československej republiky prevzatý rakúsko-uhorský právny poriadok a tým bol zakotvený právny dualizmus. V oblasti trestného práva hmotného to znamenalo, že v českých krajinách zostal v platnosti rakúsky „Trestný zákon o zločinoch, prečinoch a priestupkoch“ z r. 1852 so zmenami a doplnkami a na Slovensku a Podkarpatskej Rusi platil *uhorský trestný zákon z r. 1878 a zákon o priestupkoch z r. 1879*.¹⁹

Len niektoré časti trestného práva boli unifikované pre celú republiku, a to vo vedľajších trestných zákonoch, vydaných po prevrate, ktoré platili popri trestnom zákone alebo ho dopĺňali.²⁰

¹⁷ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava, 1998, s. 148-149.

¹⁸ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava, 1998, s. 161.

¹⁹ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 36.

²⁰ MILOTA, A.: *Učebnice obojího práva trestného, platného v Československé republice*. Kroměříž, 1926, s. 7.

V období prvej republiky sa tresty rozlišovali na hlavné (ktoré sa ukladajú samostatne ako vlastný trest) a vedľajšie (ktoré hlavný trest dopĺňajú a sú ukladané popri hlavnom treste). Platné právo rozlišovalo tresty na živote, na slobode, na majetku a na cti.²¹

Uhorský trestný zákonník stanovil absolútny trest smrti ako jedinú sankciu za vraždu ako ťažší variant úmyselného usmrtenia. Avšak v prípade, že by trest smrti bol neprimerane prísny, zakotvoval náhradný trest odňatia slobody – doživotnú káznicu alebo 15-ročnú káznicu. V r. 1934 bol prijatý zákon č. 91/1934 Zb. o ukladaní trestu smrti a doživotných trestoch, ktorý odstránil nejednotnosť úpravy trestu smrti v českých krajinách a na Slovensku. Podľa neho súd bol oprávnený uložiť namiesto trestu smrti uvedeného v zákone trest ťažkého žalára, a to doživotného, alebo dočasného (15 – 30 rokov), ak poľahčujúce okolnosti boli také závažné, že trest smrti bol neprimerane prísny. Dá sa povedať, že v ČSR existoval trest smrti od r. 1935 do r. 1938 skôr formálne než fakticky.²²

Najrozšírenejším druhom trestu bol trest na slobode. Na Slovensku bol až päťroho druhu. Za zločiny bol stanovený trest káznice a žalár, za prečiny sa ukladalo väzenie a za priestupky uzamknutie. Popri tom bol za niektoré zločiny a prečiny stanovený nezneucťujúci trest štátneho väzenia. Najťažším druhom trestu na slobode bola káznica a rozlišovala sa doživotná a dočasná káznica v dobe trvania od 2 do 15 rokov. Dočasná káznica a žalár sa vykonávali podľa progresívneho systému a začínali samoväzbou.²³

V roku 1919 bol prijatý zákon č. 562/1919 o podmienčnom odsúdení a podmienčnom prepustení, ktorý nesporne znamenal značný pokrok v trestnoprávnom sankčnom systéme. Inštitút podmienčného odsúdenia zákon upravil tak, že súd mohol odložiť výkon peňažného trestu alebo trestu odňatia slobody neprevyšujúceho jeden rok, ak súd mal z podstatných dôvodov za to, že odsúdený bude viesť riadny život, a teda výkon trestu nebude potrebný. V prípade peňažného trestu a trestu odňatia slobody do šiestich mesiacov zákon stanovil skúšobnú dobu na jeden až tri roky, pre vyšší trest odňatia slobody dva až päť rokov. Súd mohol takisto podmienčne odsúdenému ustanoviť ochranný dozor a uložiť mu obmedzenia týkajúce sa miesta pobytu a spôsobu života. Taktiež mu spravidla mal uložiť, aby podľa svojich síl nahradil škodu a poskytol zadosťučinenie. Odklad trestu znamenal odloženie vedľajších trestov, zabezpečovacích opatrení a právnych následkov, ktoré trestný zákon spájal s odsúdením.²⁴

Podstata inštitútu podmienčného prepustenia spočívala v tom, že väzeň, ktorý počas výkonu trestu vzbudzoval nádej, že sa polepší, mohol byť prepustený pred koncom trestu na slobodu pod podmienkou, že sa bude po určitú dobu (skúšobnú dobu) riadne správať, inak bude povolaný späť a vykoná sa na ňom zvyšok trestu. Podmienčné prepustenie bolo prípustné pri všetkých druhoch trestov na slobode dlhších ako 1 rok, a to najskôr po uplynutí 2/3 trestu, nie však skôr ako po roku a u odsúdeného na doživotie najskôr po 15 rokoch. Spomínaným zákonom bol do trestného systému včlenený takisto

²¹ MILOTA, A.: *Učebnice obojho práva trestného, platného v Československé republice*. Kroměříž, 1926, s. 48.

²² VANÍČEK, J.: *Trest smrti v pojetí československého a mezinárodního práva*. Praha, 2000, s. 16.

²³ MILOTA, A.: *Učebnice obojho práva trestného, platného v Československé republice*. Kroměříž, 1926, s. 50.

prechodný ústav. V takomto ústave sa nachádzali trestanci, u ktorých v čase, keď inak bolo dovolené podmienené prepustenie, neboli ešte splnené podmienky takéhoto prepustenia, ale trestanec vzbudzoval odôvodnenú nádej, že sa polepší. V prechodnom ústave bol trestanec pod miernejším dohľadom a zvykal si na slobodnejší pohyb i voľnejšiu prácu.

Peňažný trest sa ukladal za prečiny a priestupky buď ako hlavný, alebo ako vedľajší, pri zločinoch len ako vedľajší trest. Za stanovených podmienok bolo možné namiesto neho uložiť trest na slobode ako trest náhradný nepresahujúci 6 mesiacov v prípade, ak peňažný trest bol uložený ako hlavný trest a nepresahujúci 3 mesiace, ak bol uložený ako trest vedľajší.

Ďalšími trestami používanými na Slovensku boli napr. prepadnutie majetku, ujma na čestných občianskych právach, strata úradu, strata volebného práva, odňatie práva na výkon povolania, dozor na výkon živnosti, prepadnutie predmetu, donucovacie pracovne (zavedené zák. č. XXI z r. 1913 pre osoby štítiace sa práce a staršie ako 18 rokov; osoby mladšie ako 18 rokov boli namiesto pracovni umiestňované do polepšovni) a iné.

Cudzinci mohli byť odsúdení na vyhostenie (vypovedanie) z republiky navždy alebo na určitý čas. Od tohto trestu bolo potrebné rozlišovať vyhostenie (vypovedanie) z určitej obce alebo z určitej krajiny. Na Slovensku však takéto opatrenie bolo výnimkou.²⁵

Pokiaľ ide o ukládanie trestu, do úvahy prichádzali aj prítiažujúce a poľahčujúce okolnosti, ktoré slovenský trestný zákon výslovne nestanovil, ale prenechával ich na uváženie sudcu. Horná hranica trestnej sadzby bola neprekročiteľná. V prípade, že okolnosti mali poľahčujúcu prevahu, súd mohol vymerať trest nižší, než bola dolná hranica sadzby (mimoriadne zmiernenie), alebo mohol dokonca zameniť druh trestu v zákone ustanovený za menej prísny (premena trestu)²⁶. Slovenské právo poznalo i inštitút upustenia od potrestania v konkrétnych presne stanovených prípadoch.²⁷

3.2 Osnovy trestných zákonov v rokoch 1921, 1926 a 1937

Celé obdobie prvej republiky je charakteristické snahou o unifikáciu práva. Z pohľadu sankčného systému je zaujímavé zmieniť sa aj o niekoľkých osnovách trestného kódexu, ktoré vznikli v 20. a 30. rokoch v trestnoprávnej oblasti napriek tomu, že neboli úspešné a na celkovú kodifikáciu trestného práva sme museli počkať až do roku 1950. Tieto osnovy trestných zákonov však obsahovali návrhy na zavedenie niektorých nových inštitútov a odzrkadľovali idey a smery trestného zákonodarstva prevládajúce v danej dobe.

Prvým pokusom o unifikáciu trestného práva bola osnova všeobecnej časti trestného zákona z r. 1921, tzv. *Prozatímní návrh všeobecnej časti trestného zákona*. Základom všeobecnej časti bolo rozdelenie trestných činov na zločiny a prečiny, čo nachádza vyja-

²⁵ MILOTA, A.: *Učebnice obojho práva trestního, platného v Československé republice*. Kroměříž, 1926, s. 51-56.

²⁶ MILOTA, A.: *Učebnice obojho práva trestního, platného v Československé republice*. Kroměříž, 1926, s. 61.

²⁷ MILOTA, A.: *Učebnice obojho práva trestního, platného v Československé republice*. Kroměříž, 1926, s. 63.

drenie v celom rade ustanovení, najtypickejšie však v ustanovení o výkone trestu.²⁸ Osnova počítala zo zavedením celkom nových inštitútov v oblasti trestných sankcií. Bol to najmä inštitút neurčitého odsúdenia. Išlo o trest odňatia slobody s presne neurčenou dĺžkou trvania, pri ktorom súd stanovil iba minimálnu a maximálnu hranicu trestu a záviselo len od správania sa odsúdeného počas výkonu trestu, aká bude skutočná dĺžka tohto trestu. Neurčité odsúdenie bolo určené osobám mladším ako tridsať rokov a malo byť vykonávané v tzv. polepšovniach.

Trest smrti v osnove nebol hlavným trestom, počítali s ním ustanovenia o stannom práve a bolo možno ho uložiť doživotne odsúdenému v prípade, že by znovu spáchal zločin, pre ktorý už bol odsúdený.²⁹

Nóvum predstavovali aj tzv. zabezpečovacie zariadenia, a to donucovacie pracovne, do ktorých mohli byť previnilci odsudzovaní na dobu 1 až 10 rokov, alebo prevýchovateľne, v ktorých nebola dĺžka pobytu zákonom stanovená a mohla byť predĺžovaná na neurčito.

V r. 1926 uverejnilo ministerstvo spravodlivosti tzv. *profesorskú osnovu* pod názvom *Prípravná osnova trestného zákona o zločinoch, prečinoch a priestupkového zákona*, ktorou sa dištancovalo od komisie pre reformu trestného zákonodarstva s poukazom na to, že za výsledky práce zodpovedajú členovia komisie, ktorej zloženie bolo zámerne výlučne „odborné“.³⁰

Osnova rozlišovala hlavné a vedľajšie tresty. Hlavnými trestami sa mali stať žalár, väzenie, peňažný trest a nútené práce. V prípadoch trestu žalára a väzenia boli stanovené stupne trestných sadzieb a miestom ich výkonu boli káznice, väznice a súdne trestnice.

Základná sadzba peňažného trestu bola 20 Kč až 100 000 Kč. Súd mal vymerať trest s prihliadnutím na pomery odsúdeného tak, aby znamenal pre neho dočasné zníženie jeho životnej úrovne a pritom mu neznemožnil plniť jeho zákonné povinnosti na výživu a výchovu. Maximálnu výšku peňažného trestu bolo možné prekročiť i nad stanovenú hranicu, ak súd takéto zvýšenie o zákonom stanovenú čiastku pokladal za primerané. Pokiaľ išlo o použitie peňažných trestov, tie pripadali štátu. Ak však poškodený do 3 rokov od právoplatnosti rozsudku požiadal a preukázal, že škoda nemôže byť nahradená z majetku vinníka, súd vysloví, že škoda má byť nahradená z jeho zaplateného peňažného trestu. Z peňažných trestov, ktoré takto využité neboli, mal byť vytvorený fond spravovaný ministerstvom spravodlivosti a určený na starostlivosť o prepustených trestancov a rodiny trestancov počas výkonu trestu, eventuálne v prípadoch hodných zvláštneho povšimnutia na podporu poškodených, ktorí trestným činom utrpeli škodu pre nich obzvlášť citeľnú. Namiesto peňažného trestu súd mohol uložiť nútené práce na dobu jedného až dvadsaťosem dní (osem hodín práce na jeden deň), pokiaľ by peňažný trest nepostihol vinníka samého alebo ak bol čin spáchaný zo záhalčivosti.

Vedľajšími trestami mali byť – peňažný trest, zhabanie, zostrenie trestov na slobode a strata čestných občianskych práv. V súvislosti s peňažným trestom ako vedľajším je

²⁸ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 36.

²⁹ KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 20.

³⁰ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 37.

zaujímavé, že súd mal v rozsudku ustanoviť pre prípad jeho nedobytnosti náhradný trest na slobode maximálne na jeden rok.

Okrem trestov osnova upravovala aj zabezpečovacie opatrenia, konkrétne odkázanie do robotárne, odkázanie do ústavu pre chorých väzňov, odkázanie do prevýchovateľne, vypovedanie, stratu živnosti, zákaz povolania a iné.

Detailná bola aj navrhovaná právna úprava podmieneného odsúdenia. Všeobecnými predpokladmi boli výnimočný ráz činu a dôvodné očakávanie, že sa odsúdený v budúcnosti zdrží trestných činov i bez výkonu rozsudku. Skúšobná doba pri prečinoch bola stanovená na 1 až 5 rokov, pri zločinoch na 2 až 5 rokov. Súd spravidla mal uložiť náhradu škody a zadosťučinenie a stanoviť počas skúšobnej doby ochranný dohľad. Súd mohol uložiť odsúdenému určité obmedzenia a povinnosti, napr. zákaz pobytu na určitých miestach, zákaz určitého zamestnania, zákaz pobytu v hostinci, zákaz požívania alkoholických nápojov a pod. Zaujímavé je, že mohli byť uložené aj také obmedzenia, ktoré vlastne predstavovali vedľajší trest. Odkladom výkonu trestu sa odkladal aj výkon vedľajších trestov a zabezpečovacích opatrení, s výnimkou niektorých (napr. prepadnutie). Táto osnova vytvárala pomerne široký priestor na individualizáciu trestu už samotným registrom sankcií, ako aj radom ustanovení umožňujúcich zvýšenie či zníženie trestných sadzieb.

V r. 1937 bola vypracovaná *tzv. úradnícka osnova trestného zákona*, ktorá opäť rozlišovala tresty hlavné a vedľajšie. Hlavnými trestami mali byť okrem trestu odňatia slobody a peňažného trestu aj trest smrti. Tresty na slobode zahrňoval žalár, tuhé väzenie, väzenie a štátne väzenie. Najnižšia výška peňažného trestu bola 10 Kč, sadzba peňažného trestu za prečin sa pohybovala od 100 do 25 000 Kč a za priestupok od 20 do 5000 Kč. Trest smrti nebolo možné uložiť páchatelovi, ktorý v čase spáchania činu nedosiahol 20 rokov alebo prekročil 70 rokov. Namiesto trestu smrti sa v takom prípade mal uložiť žalár od pätnásť do tridsať rokov alebo doživotie. Táto alternatíva bola prípustná aj v prípade okolností svedčiacich o menšej trestnosti činu takých závažných, že by trest smrti bol neprimerane prísny. Vedľajšími trestami boli – konfiškácia majetku, strata živnostenského oprávnenia a strata oprávnenia vykonávať povolanie, zhabanie, peňažný trest, strata čestných občianskych práv, strata politických práv a uverejnenie rozsudku vo verejnom záujme.

Okrem uvedených trestov súčasťou sankčného systému mali byť aj zabezpečovacie opatrenia, a to odkázanie do ústavu pre chorých väzňov, odkázanie do robotárne, odkázanie do ústavu pre nebezpečných zločincov, vypovedanie a prepadnutie³¹.

V období prvej republiky bol prijatý rad vedľajších zákonov, ktoré sa určitým spôsobom dotkli sankčného systému trestného práva – už spomínaný zákon č. 562/1919 Zb. o podmienenom odsúdení a podmienenom prepustení, zákon č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky (umožňoval stíhanie takých činov, ktoré v predchádzajúcich právnych predpisoch zahrnuté neboli; zvýšil niektoré trestné sadzby a sprísnil zásady ukladania trestov³²), zákon č. 31/1929 Zb., ktorým sa menia a dopĺňajú trestné zákony a trestné

³¹ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 21-25.

³² VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 39.

poriadky (zvýšil sadzby peňažného trestu a zakotvil inštitút náhradného trestu odňatia slobody za nevyhnutný peňažný trest), zákon č. 102/1929 Zb. o donucovacích pracovniach a policajnom dozore (zaviedol nútené pracovné kolónie ako druh donucovacích pracovní), zákon č. 48/1931 Zb. o trestnom súdnictve nad mládežou (priniesol novú progresívnu a komplexnú úpravu problematiky trestného práva mladistvých vrátane trestných sankcií a trestania) a takisto už spomínaný zák. č. 1/1934 o ukladaní trestu smrti a o doživotných trestoch.³³

3.3 Trestný zákon č. 86/1950 Zb.

V rokoch 1948-1953 bola u nás uplatnená škodlivá Stalinova téza o neustálom zostrovaní triedneho boja pri budovaní socializmu, čo viedlo k preceňovaniu úlohy trestnej represie a v mnohých prípadoch i k porušovaniu socialistickej zákonnosti. Základom trestného práva naďalej zostávali staré trestné zákony, pochádzajúce ešte z obdobia Rakúsko-Uhorska. Trestné právo platné na území Československa nebolo jednotné. Preto podľa uznesenia vlády zo 14. júla 1948 boli v rámci tzv. právnickej dvojročnice zahájené práce na návrhu trestného zákona.

Dňa 12. júla 1950 Národné zhromaždenie schválilo osnovy štyroch trestnoprávných predpisov, a to: trestného zákona (zákon č. 86 Zb.), trestného poriadku (zákon č. 87 Zb.), trestného zákona správneho (zákon č. 88 Zb.) a trestného poriadku správneho (zákon č. 89 Zb.).³⁴

Trestný zákon č. 86/1950 Zb. zjednotil trestné právo hmotné, vyznačoval sa však značnou represiou, vyjadrenou už v samotnom účele trestu. Podľa § 17 účelom trestu bolo:

- zneškodniť nepriateľov pracujúceho ľudu,
- zabrániť páchatelovi v ďalšom páchaní trestnej činnosti a vychovať ho na to, aby dodržiaval pravidlá sovietskeho spolužitia,
- pôsobiť výchovne na ostatných členov spoločnosti.³⁵

Účelom nového Trestného zákona bola predovšetkým ochrana ľudovodemokratického zriadenia, ktorá bola založená na represívnej funkcii trestného práva a bola zameraná proti triednym nepriateľom³⁶.

Zákon poznal len jeden druh deliktu, a to trestný čin. Pokiaľ išlo o sankčný systém, rozlišoval tresty hlavné a vedľajšie. Hlavnými trestami boli – trest smrti, odňatie slobody a nápravné opatrenie a ako vedľajšie tresty zákon rozlišoval stratu štátneho občianstva, stratu čestných práv občianskych, vylúčenie z vojska, stratu vojenskej hodnosti, prepadnutie majetku, peňažný trest, zákaz činnosti, vyhostenie, zákaz pobytu, uverejnenie rozsudku a prepadnutie veci.³⁷ Vedľajší trest bolo možno uložiť len spolu s hlavným trestom (§ 18 ods. 3).

³³ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odněti svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 25-28.

³⁴ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 48.

³⁵ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odněti svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 28.

³⁶ BALÁŽ, P.: *Trestné právo hmotné, Všeobecná a osobitná časť*. Bratislava, 2001, s. 21.

³⁷ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 48-49.

Trest odňatia slobody bolo možné uložiť buď na doživotie, alebo dočasne maximálne na 25 rokov. Doživotný trest predstavoval tiež alternatívu k trestu smrti, ak by bol trest smrti vzhľadom na osobu páchatel'a alebo na závažnú poľahčujúcu okolnosť neprímerane prísny. Tehotnej žene sa namiesto trestu smrti vždy ukladal doživotný trest, eventuálne odňatie slobody na 15 – 25 rokov.

Podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody prichádzal do úvahy pri treste odňatia slobody neprevyšujúceho jeden rok, ak sa to nepriečilo všeobecnému záujmu a ak súd mal vzhľadom na predchádzajúci život páchatel'a dôvodne za to, že páchatel' i bez výkonu trestu bude viesť riadny život pracujúceho človeka. Neznamenal však automatické odloženie výkonu vedľajších trestov. Napriek tomu podmienečný odklad mohol súd vysloviť aj pri peňažnom treste, zákaze činnosti, vyhostení a zákaze pobytu. Pri niektorých trestných činoch bola možnosť podmienečného odsúdenia vylúčená.

Trest nápravného opatrenia v trvaní od jedného do šiestich mesiacov bol koncipovaný ako alternatíva k trestu odňatia slobody neprevyšujúceho tri roky. Mohol byť uložený páchatel'ovi, ktorý inak viedol riadny život, ak súd mal za to, že na nápravu páchatel'a nie je výkon trestu potrebný, ale že na ňu postačí tento miernejší trest. Neprichádzal do úvahy v prípade, kde bolo vylúčené podmienečné odsúdenie. Jeho podstatou bola povinnosť páchatel'a vykonávať na slobode určenú prácu za zníženú odmenu bez niektorých výhod vyplývajúcich z pracovného pomeru.³⁸

Pochopiteľne, boli upravené, poľahčujúce i prítiažujúce okolnosti, zásady pre ukladanie trestov, podmienečné prepustenie a pod. V samostatnej časti trestný kódex obsahoval ustanovenia o trestaní mladistvých (osôb, ktoré v dobe spáchania činu dovŕšili 15 a neprekročili 18 rok veku). U mladistvých páchatel'ov sa dôraz kládol predovšetkým na výchovný zmysel trestu a len u mladistvého prichádzalo do úvahy upustenie od potrestania.

Sankčný systém zahŕňal aj ochranné opatrenia, t. j. ochranné liečenie, ochranná výchova a zhabanie vecí). Ochranné opatrenia neboli trestom, ale prostriedkom výchovy a prevencie.

V súvislosti so zmenenou politickou situáciou bola v rokoch 1956 a 1957 uskutočnená čiastočná reforma trestného práva hmotného, ktorá sa dotkla sankčného systému, resp. otázok trestania – zákon č. 63/1956 Zb. spresnil niektoré skutkové podstaty, zákon č. 24/1957 Zb. o kárnom (disciplinárnom) stíhaní rozkrádania a poškodzovania majetku v socialistickom vlastníctve, zákon č. 68/1957 Zb. o umelom prerušení tehotenstva.

Nové trestnoprávne normy na jednej strane prehľbili zásadu pomocnej úlohy trestnej represie (tú priniesol napr. zákon o umelom prerušení tehotenstva, ktorý zrušil trestnosť tehotnej ženy, ktorá si svoje tehotenstvo sama umelo preruší alebo o to niekoho požiadala, alebo mu to dovoľí),³⁹ zásadu individualizácie trestu, zásadu humánosti (zákonom č. 63/1956 Zb., teda novelou trestného zákona účinnou od 1.1.1957, bol zrušený trest odňatia slobody na doživotie a bol nahradený trestom odňatia slobody na 25 rokov,⁴⁰

³⁸ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 29-30.

³⁹ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 49-51.

⁴⁰ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 30.

v prípadoch, keď bol trest smrti v osobitnej časti ustanovený ako trest jediný, bol popri treste smrti ustanovený tiež trest odňatia slobody na 25 rokov⁴¹), avšak na druhej strane umožňovali postihovať páchatel'ov závažných trestných činov i prísnejšie a nezmiernili trestnú represiu proti triednym nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia.⁴²

Doposiaľ obligatórne vedľajšie tresty (napr. prepadnutie majetku) boli premenené na opatrenia fakultatívne. Naopak, zvýšil sa počet trestných sadzieb prevyšujúcich 15 rokov a trest smrti zostal zachovaný pri 25 skutkových podstatách. Charakter trestného práva tak ostával i naďalej značne represívny.⁴³

3.4 Trestný zákon č. 140/1961 Zb.

Po prijatí novej ústavy v r. 1960 (z. č. 100/1960 Zb.) sa zdvihla kodifikačná vlna. Nastalo obdobie prijímania nových zákonov, medzi nimi aj zákona č. 140/1961 Zb. a č. 141/1961 Zb., teda nového trestného zákona a trestného poriadku. Nimi sa začalo obdobie platného trestného práva. Za vyše tridsaťročné obdobie platnosti tohto zákona sa jeho pôvodná podoba vyvíjala a prešla celým radom noviel.

Dualistická koncepcia trestných sankcií – rozlišovanie trestov a ochranných opatrení zostala i naďalej zachovaná. Systém trestov netvorili hlavné a vedľajšie tresty, ale pravidelné tresty a výnimočný trest. Účel trestu bol definovaný odlišne a spájal v sebe prvky individuálnej represie, individuálnej a generálnej prevencie. Účelom trestu podľa § 23 bolo:

- chrániť spoločnosť pred páchatel'mi trestných činov,
- zabrániť odsúdenému v ďalšom páchaní trestnej činnosti,
- vychovať ho k tomu, aby viedol riadny život pracujúceho človeka,
- tým výchovne pôsobiť aj na ostatných členov spoločnosti.

Pôvodná podoba systému pravidelných trestov bola takáto: trest odňatia slobody, nápravné opatrenie, strata čestných titulov a vyznamenaní, strata vojenskej hodnosti, zákaz činnosti, prepadnutie majetku, peňažný trest, prepadnutie vecí a vyhostenie (§ 27).

Maximálna výška trestu odňatia slobody bola stanovená na 15 rokov. Výkon trestu sa realizoval v nápravných zariadeniach Ministerstva vnútra. Trest odňatia slobody neprevyšujúci dva roky uložený vojakovi základnej vojenskej služby mohol byť vykonávaný v nápravných zariadeniach Ministerstva národnej obrany, pričom na takého odsúdeného sa po výkone trestu hľadelo, ako keby nebol odsúdený. Pri výkone trestu bol zdôraznený výchovný aspekt: „...odsúdený je sústavne vychovávaný k tomu, aby viedol riadny život pracujúceho človeka“. Nový trestný zákon rozšíril možnosť podmieneného odsúdenia. Podmienky, pri splnení ktorých bol súd povinný odložiť výkon trestu odňatia slobody neprevyšujúceho 2 roky, boli ustanovené alternatívne: „ak vzhľadom na osobu páchatel'a, najmä s prihliadnutím na jeho doterajší život a prostredie, v ktorom žije

⁴¹ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 50.

⁴² BALÁŽ, P.: *Trestné právo hmotné, Všeobecná a osobitná časť*. Bratislava 2001, s. 22.

⁴³ KALVODOVÁ V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 30-31.

a pracuje“, alebo „ak prijal záruku ponúknutú spoločenskou organizáciou za nápravu páchatel'a a ak vzhľadom na výchovnú silu kolektívu“ má dôvodne za to, že účel trestu sa dosiahne i bez jeho výkonu (§ 58). Skúšobná doba bola stanovená v rozmedzí jedného až piatich rokov a súd mohol podmienične odsúdenému uložiť primerané obmedzenia. Podmienený odklad výkonu sa naďalej dotýkal len odňatia slobody, nie výkonu ďalších trestov uložených popri treste odňatia slobody.

Trest zákazu činnosti a peňažný trest bolo možné uložiť i samostatne, ale len vtedy, ak to zákon v osobitnej časti dovoľoval a vzhľadom na povahu spáchaného trestného činu a možnosti nápravy páchatel'a nebolo na dosiahnutie účelu trestu uloženie iného trestu potrebné. Peňažný trest mohol byť uložený tiež popri inom treste, a to za predpokladu, že páchatel' úmyselnou činnosťou získal alebo sa snažil získať majetkový prospech. Právna úprava nepočítala s náhradným trestom odňatia slobody pre prípad zmarenia jeho výkonu.

Nápravné opatrenie bolo koncipované opäť ako alternatíva trestu odňatia slobody, avšak zákonné podmienky jeho uloženia sa zmenili a museli byť splnené kumulatívne. Podľa § 43 ods. 1 súd mohol trest nápravného opatrenia uložiť „len v prípade, že tento zákon v osobitnej časti uloženie tohto trestu dovoľuje a ak vzhľadom na osobu páchatel'a a možnosti jeho nápravy uloženie trestu odňatia slobody na dosiahnutie účelu trestu nie je potrebné“. Trest nápravného opatrenia bolo možné uložiť v rozmedzí 2 mesiacov až jedného roku, vykonával sa na slobode a odsúdený bol povinný počas trestu vykonávať prácu za podmienok určených súdom (§ 44 ods.2).

Trest smrti bol poňatý ako trest výnimočný a všeobecné predpoklady na jeho uloženie boli zakotvené vo všeobecnej časti. Trest smrti bolo možno uložiť len za trestný čin, pri ktorom to trestný zákon v osobitnej časti dovoľoval, a to len za podmienky, že stupeň nebezpečnosti takéhoto trestného činu pre spoločnosť bol mimoriadne vysoký a uloženie trestu smrti vyžadovala účinná ochrana spoločnosti alebo nebola nádej, že by na páchatel'a bolo možno trestom výchovne pôsobiť. Mladistvému a tehotnej žene však tento trest zákon uložiť nedovoľoval. Trest smrti sa vykonával obesením a v čase brannej pohotovosti štátu mohol byť vykonaný aj zastrelením.

Je potrebné sa zmieniť aj o inštitúte upustenia od potrestania, ktorý bol poňatý širšie než v trestnom zákone z r. 1950. Podmienky upustenia od potrestania boli stanovené odlišne (§ 24), nanovo bola zavedená možnosť upustiť od potrestania v prípade nevinenej zmenšenej pričítanosti za súčasného uloženia ochranného liečenia (§ 25).

Významnou úpravou v oblasti trestného práva bol *zákon č. 59/1965 Zb. o výkone trestu odňatia slobody*, ktorý sa síce nedotkol samotného systému trestov, priniesol však niekoľko zmien týkajúcich sa výkonu trestu odňatia slobody a zákonných predpokladov ukladania niektorých trestov. Novela rozšírila možnosť uloženia peňažného trestu a trestu prepadnutia majetku ako trestu samostatného. V súvislosti s peňažným trestom novela zaviedla náhradný trest odňatia slobody, ktorý súd ustanovil pri uložení peňažného trestu pre prípad, že by výkon tohto trestu mohol byť zmarený. Maximálna výška predstavovala 1 rok, náhradný trest však nemal spolu s uloženým trestom odňatia slobody prekročiť hornú hranicu trestnej sadzby. Zmenila sa i právna úprava podmieneného odsúdenia.

Ďalšie významné zmeny v oblasti trestného práva sa uskutočnili v období rokov 1969 – 1973. Novela trestného zákona č. 148/69 zaviedla trest zákazu pobytu. Podľa dôvodovej správy „účelom trestu zákazu pobytu je ďalšia ochrana spoločnosti proti asociaálnym živlom, najmä recidivistom, výtržníkom, príživníkom a zlodejom“.⁴⁴

Zákon č. 45/1973 Zb. umožnil účinnejší postih niektorých obzvlášť nebezpečných trestných činov, bola preklenutá medzera medzi trestom smrti a maximálnou dĺžkou trestu odňatia slobody.⁴⁵ Trest odňatia slobody nad 15 až do 25 rokov sa stal alternatívou k trestu smrti, bol trestom výnimočným a súd ho mohol uložiť len v prípade, že inak boli splnené podmienky na uloženie trestu smrti. Táto úprava neznamenala všeobecne zvýšenie trestných sadzieb odňatia slobody, ktorého horná hranica bola stanovená maximálne na 15 rokov. Prijatie sadzby odňatia slobody nad 15 až do 25 rokov sledovalo cieľ poskytnúť väčšiu možnosť výrazne diferencovať podľa osoby páchatel'a a povahy trestného činu.⁴⁶

Zákon č. 44 /1973 o ochrannom dohľade zakotvil princípy dohľadu nad obzvlášť narušenými odsúdenými, ktorý sa stal súčasťou systému postpenitenciárnej starostlivosti.

Zákonom č. 47/1973 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 59/1965 Zb. o výkone trestu odňatia slobody, boli posilnené donucovacie prvky trestu odňatia slobody a prehĺbilo sa i jeho výchovné pôsobenie.⁴⁷

V tomto období vývoja trestného práva sa obsahový aspekt podstatne nezmenil. Trestnoprávna úprava v súvislosti so zvyšovaním politického napätia posilňovala ochrannú a represívnu funkciu trestného práva. Rozsiahlejšia reforma bola uskutočnená až po revolúcii v roku 1989, keď sa zmenil politický a právny systém. Kontinuita trestného práva síce zostala zachovaná, ale vydanými trestnoprávnymi normami bol odideologizovaný Trestný zákon, spresnila sa diferenciácia trestnej zodpovednosti, zjednodušila sa kategorizácia deliktov, došlo ku kriminalizácii a dekriminalizácii niektorých deliktov, k zosúladeniu trestnoprávných noriem s niektorými medzinárodnými normami a k zvýšeniu ochrany práv a slobôd.⁴⁸

Zákon č. 175/1990 znamenal podstatný zásah do systému trestov. Úplne bol zrušený trest smrti a bola prijatá nová úprava výnimočného trestu, čím sa takmer po 34 rokoch trest odňatia slobody na doživotie znovu stal súčasťou systému trestnoprávných sankcií.⁴⁹

Prijatím Listiny základných práv a slobôd bola ustanovená neprípustnosť trestu smrti v čl. 6 odst. 3. Vtedajšia ČSFR pristúpila k Európskej dohode o ochrane ľudských práv a základných slobôd a podpísala jej dodatkový protokol č. 6, podľa ktorého štát môže stanoviť trest smrti zákonom len za činy spáchané v čase vojny alebo bezprostrednej hrozby vojny.⁵⁰

Tento zákon zrušil aj trest nápravného opatrenia a ochranný dohľad. Rozšírila sa možnosť uloženia iného druhu trestu, najmä peňažného, namiesto trestu odňatia slobody

⁴⁴ KALVODOVÁ V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 31-34.

⁴⁵ VLČEK, E.: *Ďějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 51-52.

⁴⁶ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 35.

⁴⁷ VLČEK, E.: *Ďějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno, 1993, s. 52.

⁴⁸ BALÁŽ, P.: *Trestné právo hmotné, Všeobecná a osobitná časť*. Bratislava, 2001, s. 24.

⁴⁹ KALVODOVÁ, V.: *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 35.

⁵⁰ VANÍČEK, J.: *Trest smrti v pojetí československého a mezinárodního práva*. Praha, 2000, s. 15.

a zakotvila sa v podstate výnimočnosť nepodmienečného odňatia slobody za trestné činy, pri ktorých horná hranica trestnej sadzby neprevyšuje jeden rok – v § 39 ods. 2 bolo stanovené, že takýto trest možno uložiť len za podmienky, „že by vzhľadom na osobu páchatel'a uloženie iného trestu zjavne neviedlo k dosiahnutiu účelu trestu“.

Väčšina zmien uskutočnených v duchu depenalizácie a humanizácie znamenala istý počiatočný krok v smere odklonu od tradičného systému trestov s dominantným postavením trestu odňatia slobody, a to najmä nepodmienečného. Túto tendenciu možno sledovať aj v nasledujúcich rokoch, keď sa rozdiel medzi nepodmienečnými a podmienenými trestami prehlboval v prospech nepodmienečného odsúdenia.⁵¹

Tento článok by mohol byť podnetom na zamyslenie sa alebo úvahu pri prípadnom hlbšom a podrobnejšom spracovaní danej témy. Treba si uvedomiť, že dejiny práva, ako i samostatne trestného práva, sú neoddeliteľnou súčasťou našej histórie a nemali by sme na ne zabúdať.

Recenzent: JUDr. Jaroslav Klátik

Súhrn

Príspevok sa zaoberá vývojom sankčného systému v geografickom priestore územia dnešného Slovenska. Východiskovým momentom je rok 833, keď vzniká prvý štátny útvar Veľkomoravská ríša a končí sa obdobím rokov 1989, resp. 1993, keď sa utvorila samostatná Slovenská republika. Príspevok je rozdelený do troch časových období, v súvislosti so zmenami spoločenského zriadenia na území Slovenska. Postupne sa zameriava na najvýznamnejšie trestnoprávne predpisy upravujúce oblasť trestania a systému trestov až do pádu socialistického režimu, ktorý priniesol výrazný posun v nazeraní na trestné právo a jeho úlohu v spoločnosti a nastúpilo obdobie početných zmien najmä v právnej úprave trestania.

Zusammenfassung

Im Beitrag wird die Entwicklung des Sanktionssystems im geographischen Raum der heutigen Slowakei behandelt. Den Ausgangspunkt bildet das Jahr 833 als Jahr der Entstehung des ersten Staatsgebildes – des Großmährischen Reiches, und die Analyse endet mit dem Jahr 1989 bzw. 1993, mit dem Gründungsjahr der Slowakischen Republik.

Der Beitrag wird in drei, mit Änderungen der Gesellschaftsordnung im slowakischen Gebiet zusammenhängenden Perioden eingeteilt. Die Analyse konzentriert sich auf die bedeutendsten, das Strafsystem und die Bestrafung regelnden strafrechtlichen Vorschriften bis zum Untergang des kommunistischen Regimes, das eine bedeutende Änderung in der Betrachtung des Strafrechts und dessen Aufgabe in der Gesellschaft und besonders in der Rechtsregelung der Bestrafung mit sich brachte.

---

⁵¹ KALVODOVÁ, V.: *Postavenie trestu odňetí svobody v systéme trestněprávních sankcí*. Brno, 2002, s. 35-36.

Summary

Development of the system of sentencing on the territory of present day Slovakia. The year 833 is the starting point when the first state unit, i.e. Great Moravian Empire was established. The years 1989 or 1993 represent the period when independent Slovak Republic was founded. The article is divided into three time periods according to the changes of social order on the territory of Slovakia. The attention is given to the most important criminal legislation regulating the area of sentencing and system of punishments until the moment of communist regime collapsed bringing great changes into understanding of criminal law and its role in the society and starting the period of numerous changes, mainly in legislation of sentencing.